

CADERNOS DE FRASEOLOXÍA GALEGA 22

XUNTA
DE GALICIA

CADERNOS DE FRASEOLOXÍA GALEGA

22

XUNTA
DE GALICIA

XUNTA DE GALICIA

Edita Xunta de Galicia
Secretaría Xeral de Política Lingüística
Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades

Secretario Xeral de Política Lingüística

VALENTÍN GARCÍA GÓMEZ

Coordinador científico do CIRP

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Directora Técnica de Lingüística

MARÍA SOL LÓPEZ MARTÍNEZ

Rúa de San Roque, 2. 15704 Santiago de Compostela.

Tfno. +34 881996152 Fax. +34 981 542 553

Enderezo electrónico paremias@cirp.gal
<http://www.cirp.gal>

© Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades
Santiago de Compostela, 2022

Autor Varios

Título Cadernos de Fraseoloxía Galega 22

Periodicidade Anual

ISSN: 1698-7861 (Cadernos de Fraseoloxía Galega) (versión en papel)

eISSN: 2605-4507 (Cadernos de Fraseoloxía Galega)

ISSN: 1698-787X (Biblioteca fraseolóxica do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades)

<https://doi.org/10.52740/cfg/22.22.00008>

Maquetación:

Grafisant, S.L.

Cadernos de Fraseoloxía Galega aparece nos seguintes repertorios bibliográficos: ANVUR, BASE, CARHUS, CIRBIRC, COPAC, CROSSREF, DICE, DIALNET, DOAJ, DULCINEA, ERIH PLUS, I2OR, ISOC, JISC, LATINDEX, LINGUISTIC BIBLIOGRAPHY ONLINE, MIAR, MLA, OCLC WORLDCAT, REBIUN, REDIB, RESH, SUDOC-ABES e pode lerse en tódalas bibliotecas das Universidades de España e Portugal. Aparece, ademais, no elenco bibliográfico da revista Proverbium (The University of Vermont). Recíbena máis de 100 fraseólogos de todo o mundo.

Tódolos números poden descargarse íntegros en formato PDF de <http://www.cirp.es>, a onde manteñen ligazóns EUROPHRAS (europhras.org/), o Instituto Cervantes (<http://www.letrasgalegas.org/>) e diversos Organismos Universitarios (coma tal Biblos-e Archivo).

A presentación, a revisión por pares anónimos, a aceptación de orixinais nesta revista e as condicións de copyright seguen estándares internacionais que se detallan nas Normas (páxs. 431-441).

Esta obra ten unha licenza Creative Commons Atribución-Non comercial-Non derivadas 4.0 Internacional. Esta licenza obriga a especificar a autoría e o nome da publicación en caso de copia, distribución ou comunicación pública e impide tanto o uso deste material para propósitos comerciais como a distribución de obras derivadas.

CADERNOS DE FRASEOLOXÍA GALEGA 22

XUNTA
DE GALICIA

CADERNOS DE FRASEOLOXÍA GALEGA

Directora: Mª Isabel González Rey (Universidade de Santiago de Compostela, España)

Secretaria: Vanessa Fernández Pampín (IES de Valga, España)

CONSELLO CIENTÍFICO

Margarita Alonso Ramos (Universidade da Coruña, España)

Luis Alfaro Echevarría (Universidad Central “Marta Abreu” de Las Villas, Cuba)

María Álvarez de la Granja (Universidade de Santiago de Compostela, España)

Patricia Buján Otero (Universidade de Vigo, España)

Javier Calzacorta Elorza (Euskaltzaindia. Real Academia de la Lengua Vasca, España)

Maria Conca i Martínez (Universitat de València, España)

Germán Conde Tarrío (Universidade de Santiago de Compostela, España)

Gloria Corpas Pastor (Universidad de Málaga, España)

Stefan Ettinger (Universität Augsburg, Alemania)

Xesús Ferro Ruibal (Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, España)

José Enrique Gargallo Gil (Universitat de Barcelona, España)

Andrea Expósito Loureiro (IES Pedro Floriani de Redondela, España)

Xosé María Gómez Clemente (Universidade de Vigo, España)

Ángel Iglesias Ovejero (Université d’Orléans, Francia)

Hugo Kubarth (Karl-Franzens-Universität Graz, Austria)

M. Carmen Losada Aldrey (Universidade de Santiago de Compostela, España)

Ottavio Lurati (Universität Basel, Suíza)

Joan Martí i Castell (Institut d’Estudis Catalans, España)

Wolfgang Mieder (University of Vermont, Estados Unidos)

Carmen Mellado Blanco (Universidade de Santiago de Compostela, España)

Valerii Mokienko (Sankt-Peterbúrgskii Gosudárstvennii Universitet, Rusia)

Károly Morvay (Universidade Eötvös Loránd de Budapest, Hungría)

António Nogueira Santos (Portugal)

Beatriz Pérez Traseira (Universidade de Santiago de Compostela, España)

Julia Sevilla Muñoz (Universidad Complutense de Madrid, España)

Monika Sułkowska (Uniwersytet Śląski, Polonia)

Sara Villar Aira (Colexio Compañía de María, España)

Gerd Wotjak (Universität Leipzig, Alemania)

Alberto Zuluaga Ospina (Universität Tübingen, Alemania)

CONSELLO DE REDACCIÓN

María Álvarez de la Granja (Universidade de Santiago de Compostela, España)

Vanessa Fernández Pampín (IES de Valga, España)

Xesús Ferro Ruibal (Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, España)

Carme López Taboada (IES Eusebio da Guarda da Coruña, España)

Ramón Anxo Martíns Seixo (Escola Oficial de Idiomas de Vigo, España)

Alba Quinteiros Soliño (Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, España)

María do Rosario Soto Arias (IES Eusebio da Guarda da Coruña, España)

Cadernos de fraseoloxía Galega, revista internacional de investigación fraseolóxica, estuda a fraseoloxía e paremioloxía de calquera lingua do mundo e en calquera dos seus enfoques: estrutural, fraseográfico, tradutolóxico, comparativo e didáctico. Difúndese en Europa, América e África, ata o número 17 recibíana tódalas universidades de España e Portugal e, pasados seis meses, era de acceso libre na rede [<https://www.cirp.gal/w3/cfg/gl/index.html>]. Desde o número 18 publícase unicamente en formato dixital. Admítense orixinais en oito linguas europeas, aínda que a publicación final se fai só en galego, porque esta revista naceu para estimular en Galicia a recolleita e investigación da fraseoloxía galega e universal, porque forma parte do proxecto de ecoloxía lingüística do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades de Santiago de Compostela e porque xenerosamente a apoian os 211 fraseólogos de 26 países diferentes que xa publicaron nela.

Cadernos de fraseoloxía Galega, revista internacional de investigación fraseolóxica, estudia la fraseología y paremiología de cualquier lengua del mundo y en cualquiera de sus enfoques: estructural, fraseográfico, traductológico, comparativo y didáctico. Se difunde en Europa, América y África, hasta el número 17 la recibían todas las universidades de España y Portugal y, pasados seis meses, era de acceso libre en la red [<https://www.cirp.gal/w3/cfg/gl/index.html>]. Desde el número 18 se publica únicamente en formato digital. Aunque se admiten originales en ocho lenguas europeas, la publicación final se hace sólo en gallego, porque esta revista nació para estimular en Galicia la recogida e investigación de la fraseología gallega y universal, porque forma parte del proyecto de ecología lingüística del Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades de Santiago de Compostela y porque generosamente la apoyan los 211 fraseólogos de 26 países diferentes que ya han publicado en ella.

Cadernos de fraseoloxía Galega, an international yearbook of phraseological research, studies phraseology and paroemiology in any language of the world and from any approach: structural, phraseographical, translational, comparative and didactic. Until number 17, it was spread over Europe, America and Africa and received by all Spanish and Portuguese Universities and after six months, it was freely available on the network [<https://www.cirp.gal/w3/cfg/en/>]. From number 18 it is only published in digital format. Originals are admitted in eight European languages, despite the final publishing is only in Galician. This yearbook was created to stimulate the compilation and research of phraseology in Galicia—both Galician and universal—, as it is part of the linguistic ecology project of the Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades in Santiago de Compostela. Phraseologists from all over the world support this yearbook, to which 211 from 26 different countries have already contributed.

Cadernos de Fraseoloxía Galega, revue internationale de recherche en Phraséologie, étudie la phraséologie et la parémiologie de n'importe quelle langue du monde selon toutes les approches: structurale, phraséologique, traductologique, comparative et didactique. Jusqu'au numéro 17, elle était diffusée dans toute l'Europe, l'Amérique et l'Afrique, et envoyée à toutes les Universités d'Espagne et du Portugal; six mois après la parution de ses numéros, elle était en accès libre sur le lien [<https://www.cirp.gal/w3/cfg/gl/index.html>]. À partir du numéro 18, elle n'est publiée qu'en ligne. Des textes originaux sont admis en huit langues européennes, bien que la publication finale soit faite en galicien, car cette revue est née pour stimuler en Galice la collecte et la recherche de la phraséologie galicienne et universelle. En effet, elle fait partie du projet d'écologie linguistique du Centre Ramón Piñeiro pour la Recherche en Sciences Humaines de Saint-Jacques-de-Compostelle, et elle bénéficie aussi du soutien généreux des 211 phraséologues de 26 pays différents qui ont déjà publié leurs travaux dans cette revue.

Cadernos de Fraseoloxía Galega ist eine internationale Zeitschrift, die sich mit der Phraseologie und Parömiologie aller Sprachen der Welt aus verschiedenen Perspektiven wie Lexikografie, Translatologie, Komparatistik und Didaktik beschäftigt. Die Zeitschrift ist in Europa, Amerika und Afrika verbreitet und wurde bis vor Kurzem an alle spanischen und portugiesischen Universitäten per Post geliefert. Zur Zeit ist die Zeitschrift *Cadernos de Fraseoloxía* – seit der Nummer 18 – nur über das Internet unter <<https://www.cirp.gal/w3/cfg/gl/index.html>> zugänglich. Für die Publikation werden ausschließlich Originalbeiträge in einer der acht europäischen Großsprachen angenommen. Veröffentlicht werden die Arbeiten jedoch nur auf Galicisch, denn ein Hauptziel der Zeitschrift besteht darin, das Galicische als Forschungssprache zu fördern bzw. die galicische Phraseologie und Parömiologie auf internationaler Ebene bekannt zu geben. Die Zeitschrift wird vom Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades mit Sitz in Santiago de Compostela unterstützt und bis dato haben 211 Phraseologen aus 26 verschiedenen Ländern darin mitgewirkt.

Cadernos de Fraseoloxía Galega («Тетради по галисийской фразеологии») — это международный журнал, посвященный фразеологическим исследованиям. В нем публикуются материалы по фразеологии и паремиологии любого из языков мира во всех аспектах: структурном, фразеографическом, переводоведческом, сравнительном и дидактическом. Журнал распространяется в Европе, Америке и Африке. Номер 17 есть во всех университетах Испании и Португалии. Спустя шесть месяцев после выхода, данный выпуск был выложен в свободный доступ. Начиная с 18-го номера, журнал издается исключительно в электронном виде [<https://www.cirp.gal/w3/cfg/gl/index.html>]. К печати принимаются оригиналы на девяти европейских языках, однако текст публикуется только на галисийском языке, поскольку этот журнал был создан специально для того, чтобы придать импульс сбору материала и исследованиям в области галисийской и общей фразеологии в Галисии. Данный журнал является частью проекта лингвистической экологии Центра гуманитарных исследований им. Рамона Пинейро в г. Сантьяго-де-Компостела, и его любезно поддерживают 211 фразеологов из 26 стран мира, уже опубликовавших здесь свои статьи.

Índice

ESTUDOS / PAPERS	19
ALFARO ECHEVARRÍA, Luis: <i>Cuestións de variación fraseolóxica diatópica entre Cuba e Canarias / Questions of diatopic phraseological variation between Cuba and the Canary Islands</i>	21
BOUGHABA, Mohammed: <i>O tratamento da fraseoloxía na parte introdutoria dos dicionarios monolíngües do español / The presentation of the phraseological units in the introductory part of the Spanish monolingual dictionaries</i>	39
GARGALLO GIL, José Enrique e FONTANA i TOUS, Joan: <i>O Maio do Outono. Refráns romances do mes de outubro / O Maio do Outono. Romance proverbs concerning the month of October</i>	53
GONZÁLEZ GARCÍA, Luis: <i>Como ensinar a lingua e a literatura galega a través dos refráns / How to teach Galician language and literature through proverbs</i>	69
LABRADA HERNÁNDEZ, Geisy; BIDOT MARTÍNEZ, Irina e PÉREZ MARQUÉS, Celia María: <i>A desautomatización fraseolóxica en titulares xornalísticos cubanos do ano 2019 / The phraseological manipulation in Cuban headlines during 2019</i>	117
LE PODER, Marie-Évelyne: <i>O tratamento das siglas en situacións comunicativas heteroxéneas dende unha perspectiva tradutolóxica / The treatment of acronyms in heterogeneous communicative situations from a translational perspective</i>	141
QUINTAIROS-SOLIÑO, Alba: <i>“Que ‘di’ o raposo?” A raposa enmascarada: como o folclore afecta ás unidades fraseolóxicas / “What Does the Fox Say?” Foxes in Disguise: How Folklore Affects Phraseological Units</i>	159
RECADÁDIVAS / COMPILATIONS	193
CASTELO SANTABALLA, Lela e QUINTAIROS-SOLIÑO, Alba: <i>Tras deste tempo, tempo vén: a fraseoloxía de Xermade / Tras deste tempo, tempo vén: Phraseology from Xermade</i>	195
CASTRO OTERO, Salvador; DURÁN PAREDES, Lucía; GONZÁLEZ BARREIRO, Xosé Manuel; HARGUINDEY BANET, Henrique; MARTÍNEZ GARCÍA, Xosé; RÍOS SANTOMÉ, Soledad e TILVES PAZOS, María Emma: <i>Largando aparellos nos caladoiros do Morrazo. Outras unidades fraseolóxicas / Casting nets in the fishing grounds of Morrazo. Other phraseological units</i>	231
RECENSIÓNS / REVIEWS	257
CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (2019): <i>Fraseoloxía bíblica. Su reflejo en el refranero español</i> . Por / By Kerstin Schwandtner	259
GARCÍA RODRÍGUEZ, Joseph (2020): <i>La fraseología del español y el catalán. Semántica cognitiva, simbolismo y contrastividad</i> . Por / By Manuel José Aguilar Ruiz.....	263
MARTÍNEZ SEGURA, Rafael (2019): <i>Diccionario temático comparado de refranes y paremias grecolatinas</i> . Por / By Xesús Ferro Ruibal	267

MASŁOWSKA, Ewa (2020): <i>Mediating the Otherworld in Polish Folklore. A Cognitive Linguistic Perspective</i> . Por / By Alba Giráldez Otero e Alba Quinteiros-Soliño	309
MELLADO BLANCO, Carmen e GUTIÉRREZ RUBIO, Enrique (eds.) (2020): <i>Nuevas aportaciones de la Gramática de Construcciones a los estudios de fraseología en las lenguas románicas</i> . Por / By Luis González García	317
SEVILLA MUÑOZ, Julia (2020): <i>Refranes del s. XVI en el s. XXI</i> . Por / By Yuanxin Ji.....	329
SILVA, Suzete (2020): <i>Fraseoloxía e CLA. Entabulando diálogos reflexivos. Volume 2</i> . Por / By M ^a Rosario Soto Arias	333
TORRENT i ALAMANY-LENZEN, Aina e URÍA FERNÁNDEZ, Lucía (2020): <i>Spanisch-deutsches Wörterbuch der Redewendungen</i> . Por / By Carmen Mellado Blanco	343
NOVAS / NEWS	349
1. Libros, revistas ou artigos / <i>Books, Journals and Papers</i>	351
1.1. Actas / <i>Proceedings</i>	373
1.2. Contidos dos Coloquios de Tavira / <i>Contents of Tavira Colloquia</i>	376
1.3. Recensións / <i>Reviews</i>	378
1.4. Recensionantes / <i>Reviewers</i>	379
1.5. Teses / <i>Thesis</i>	379
1.6. Traballos de Fin de Master / <i>Master's Thesis</i>	380
1.7. Traballos de Fin de Grao / <i>Final Degree Projects</i>	380
2. Congresos, coloquios, asembleas e xornadas / <i>Congresses, Symposiums, Assemblies and Conferences</i>	381
2.1. Congresos EUROPHRAS	381
2.1.1. Congreso EUROPHRAS 2020. Louvain-La-Neuve.....	381
2.2. Coloquios Internacionais de Paremioloxía en Tavira (Portugal): 2020	381
2.2.1. <i>14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs Online</i>	381
2.3. Outros congresos, xornadas ou asembleas do ano 2020 / <i>Other Congresses, Conferences or Assemblies in 2020</i>	381
2.3.1. Colloque International PhraséoTerm. Verona	381
2.3.2. Colloque International “Les phraséologismes pragmatiques – Préfabrication et lexiculture”. Sherbrooke	381
2.3.3. 7. ^e Congrès Mondial de Linguistique Française. Montpellier	382
2.3.4. Seminario “Usos prácticos de la lingüística cognitiva en la fraseología del lenguaje general y especializado”. Madrid	382
2.3.5. Seminario “Valor social y cultural de los refranes y los fraseologismos”.	382
2.3.6. Seminario “Lingüística cognitiva y UF”. En liña	382

2.3.7. Seminario “Las unidades fraseológicas en la obra de Benito Pérez Galdós”. En liña	383
3. Outras actividades / <i>Other activities</i>	383
3.1. I premio PAREFRAS de investigación en fraseología y paremiología Wolfgang Mieder	383
3.2. Exposición <i>La fraseología y la paremiología a partir de Julio Casares</i> . Biblioteca María Zambrano – Madrid	383
4. Recursos / <i>Resources</i>	383
4.1. <i>Dicionario de fraseoloxía galego-castelán, castelán-galego</i>	383
4.2. <i>Encyclopédie des proverbes</i>	384
4.3. <i>Mon Poeme.fr</i>	384
4.4. <i>Engelska uttryck: och vad vi säger på Svenska</i>	384
4.5. <i>Modern Russian Idioms in Use</i>	384
4.6. <i>Dictionary of English and French Idioms</i>	385
5. Fraseografía espontánea / <i>Spontaneous Phraseography</i>	385
5.1. Proverbios en diversas linguas en <i>LanguageRealm.com</i>	385
5.2. Refráns sobre cogomelos recollidos en <i>galiciaencantada.com</i>	385
5.3. Recopilación de refráns en vídeo en <i>orientaseoane.wordpress.com</i>	385
5.4. Refrancero galego en <i>acalexandreboveda.gal</i>	386
5.5. Podcast <i>O vello dos contos</i>	386
5.6. Obra de teatro <i>Ris Ras</i>	386
5.7. <i>María das herbas e as herbaxeiras do Caurel</i>	386
5.8. Aplicación <i>African Proverbs with Meaning</i>	386
BALANCE / OUTCOME	387
1. Índices de Cadernos de Fraseoloxía Galega / <i>Index of Cadernos de Fraseoloxía Galega</i>	389
1.1. Índices alfabéticos de artigos / <i>Alphabetical index of papers</i>	389
1.2. Índice da sección de Recadádivas / <i>Index of Compilations section</i>	394
1.3. Índice alfabético de recensións / <i>Alphabetical index of reviews</i>	396
1.3.1. Índice alfabético de recensións por autores / <i>Alphabetical index of reviews by authors</i>	396
1.3.2. Índice alfabético de recensións por recensionantes / <i>Alphabetical index of reviews by reviewers</i>	402
1.4. Índice da sección de Novas / <i>Index of News section</i>	407
1.5. Publicacións recibidas na redacción / <i>Publications received in the editorial department</i>	411
2. Índice temático dos vintedous números de Cadernos de Fraseoloxía Galega / <i>Subject index of the twenty-two issues of Cadernos de Fraseoloxía Galega</i>	412

2.1. Índice dos artigos / <i>Index of the papers</i>	412
2.2. Fraseoloxía bilingüe / <i>Bilingual Phraseology</i>	420
2.3. Función e índice da sección de Recadádivas / <i>Function and index of the Recadádivas section</i>	420
3. Procedencia dos autores de Cadernos de Fraseoloxía Galega / <i>Origin of the authors of Cadernos de Fraseoloxía Galega</i>	424
PROCESO E CONDICIÓN DE ADMISIÓNS DE COLABORACIÓN / AUTHOR GUIDELINES	431

Presentación

Cadernos de fraseoloxía Galega estrea un novo número, o número 22, correspondente ao 2020, un ano marcado pola pandemia da COVID-19. Con este número levamos 5 editados unicamente en liña. Con anterioridade, podíanse consultar os números dixitalmente aos 6 meses de publicárense en papel. A partir do número 18, **Cadernos de fraseoloxía Galega** entra definitivamente no grupo das revistas electrónicas, de acceso libre desde o momento da publicación dos seus novos números. No número 21, acada un novo banzo, introducindo novos elementos que garanten a súa calidade, como a licenza Creative Commons (de tipo BY NC ND), os DOI da revista e dos propios autores e mailos seus ORCID. Con todo, segue a manter a mesma estrutura en cinco grandes apartados relacionados con aspectos fraseolóxicos ou paremiolóxicos de múltiples linguas.

A sección de ESTUDOS ofrece sete traballos que abordan diversas cuestións relacionadas coas distintas áreas da fraseoloxía e da paremioloxía, teóricas e aplicadas. O traballo de Luis Alfaro Echevarría (*Cuestións de variación fraseolóxica diatópica entre Cuba e Canarias*) reflexiona sobre a variación diatópica estrutural e semántica nas coincidencias fraseolóxicas actuais entre Cuba e Canarias. Pola súa parte, en *O tratamento da fraseoloxía na parte introdutoria dos dicionarios monolingües do español*, Mohammed Boughaba examina o tratamento das unidades fraseolóxicas nas introducións de diversos dicionarios xerais e fraseolóxicos en árabe e en español. José Enrique Gargallo Gil e Joan Fontana i Tous convíndannos a analizar unha selección de refráns romances relativos ao mes de outubro (*O Maio do Outono. Refráns romances do mes de outubro*), mentres que Luis González García estuda as posibilidades que ofrecen os refranceiros no ensino de linguas en contornos escolares obrigatorios (*Como ensinar a lingua e a literatura galega a través dos refráns*). Como indica o artigo no seu título, *A desautomatización fraseolóxica en titulares xornalísticos cubanos do ano 2019*, Geisy Labrada Hernández, Irina Bidot Martínez e Celia María Pérez Marqués propóñense identificar as funcións que desempeñan as unidades fraseolóxicas desautomatizadas nos titulares xornalísticos cubanos recollidos en xornais do 2019. Así mesmo, Marie-Évelyne Le Poder achégase ao concepto de “comunicación especializada” para estudar o uso das siglas nun texto especializado e propoñer estratexias tradutolóxicas das mesmas en francés (*O tratamento das siglas en situacións comunicativas heteroxéneas dende unha perspectiva tradutolóxica*). O último dos artigos que compoñen este apartado, *“Que ‘di’ o raposo?” A raposa enmascarada: como o folclore afecta ás unidades fraseolóxicas*, pertence a Alba Quintairos-Soliño; nel, partindo da relación entre fraseoloxía, cultura e identidade, a autora analiza 125 unidades fraseolóxicas en distintas linguas que conteñen referencias explícitas ao raposo para determinar cal é a percepción diacrónica e diatópica que se ten deste animal.

A sección de RECADÁDIVAS ofrece dúas novas escolmas de fraseoloxía e paremioloxía galegas. A primeira delas é un traballo realizado por Lela Castelo Santaballa e Alba Quintairos-Soliño, *Tras deste tempo, tempo vén: a fraseoloxía de Xermade*, onde se recollen 184 fraseoloxismos recompilados no concello de Xermade (Lugo) e se relacionan con numerosos sinónimos e variantes en diferentes linguas, propoñendo a primeira recadádiva multilingüe desta revista. Por outra parte, o equipo formado por Salvador Castro Otero, Lucía Durán Paredes, Xosé Manuel González Barreiro, Henrique Harguindey Banet, Xosé Martínez García, Soledad Ríos Santomé e María Emma Tilves Pazos presenta en *Largando aparellos nos caladoiros do Morrazo. Outras unidades fraseolóxicas* unha nova escolma de 256 unidades fraseolóxicas da comarca do Morrazo. En total, estes dous traballos acadan 440 expresións que se suman ao Tesouro Fraseolóxico Galego (véxanse as cifras na páxina 424).

A sección de RECENSIÓNS valora 8 obras. Jesús Cantera de Urbina é o autor de *Fraseología bíblica. Su reflejo en el refranero español*, mentres que Joseph García Rodríguez presenta *La fraseología del español y el catalán. Semántica cognitiva, simbolismo y contrastividad*. Rafael Martínez Segura achega unha obra inmensa, o *Diccionario temático comparado de refranes y paremias grecolatinas*, o cal está formado por tres tomos que acadan as 2074 páxinas. A seguir, Ewa Masłowska introduce nos estudos fraseolóxicos a perspectiva lingüístico-cognitiva da man da súa obra *Mediating the Otherworld in Polish Folklore. A Cognitive Linguistic Perspective*. Introducendo tamén unha nova perspectiva no estudos fraseolóxicos, Carmen Mellado Blanco e Enrique Gutiérrez Rubio son os editores do volume especial de *Romanica Olomucensia* titulado *Nuevas aportaciones de la Gramática de Construcciones a los estudios de fraseología en las lenguas románicas*, unha obra que pretende achegar a Gramática de Construcións á fraseoloxía. En *Refranes del s. XVI en el s. XXI*, pola súa parte, Julia Sevilla Muñoz saca á luz unha colección manuscrita bilingüe en castelán e latín de paremias recompiladas no século XVI. Suzete Silva organiza a edición da obra colaborativa *Fraseoloxía & CLA. Entabulando diálogos reflexivos. Volume 2*, na que se recollen artigos que mostran os avances do eido fraseolóxico en Brasil. Por último, Aina Torrent i Alamany-Lenzen e Lucía Uría Fernández asinan a autoría do dicionario fraseolóxico bilingüe *Spanisch-deutsches Wörterbuch der Redewendungen*.

Malia a pandemia da COVID-19, que, como non podería ser doutra maneira, tamén afectou ao eido da Fraseoloxía, as referencias bibliográficas da sección de NOVAS seguen a visualizar a vitalidade da investigación fraseolóxica no mundo, xa que para este número 22, correspondente ao 2020, reunimos 423 libros, artigos, comunicacións ou recensións. A todo isto hai que sumar as 17 unidades (7 artigos, 2 recadádivas e 8 recensións) propias deste número. A seguir, dáse conta das Actas do último Coloquio de Tavira (esta vez celebrado en liña), Congresos, Seminarios e

Xornadas que se celebraron ao longo deste ano 2020 e dos recursos máis recentes. Tamén se informa de novas achegas ao que chamamos “Fraseografía espontánea”.

A sección BALANCE ofrece a referencia completa do que 211 investigadores de 26 países deron á luz nos 22 números de **Cadernos de fraseoloxía Galega** nestes seus 20 anos de existencia. O índice ofrécese por orde alfabética de autores, por temática dos traballos e por procedencia dos autores. Esta revista quere agradecer a acollida internacional cumprindo todos os parámetros de calidade e ofrecendo ata o número 17 unha difusión internacional tanto no seu formato en papel como actualmente en Internet (<https://www.cirp.gal/w3/cfg/gl/>). Ademais, desde este número 22, **Cadernos de fraseoloxía Galega** entra de cheo no grupo das revistas de acceso libre ao estar incluída no DOAJ (*Directory Open Access Journals*) e amplía o número de bases de datos nas que está recollida (<http://www.cirp.gal/ms/cfg/gl/impacto.html>).

Coma sempre, a revista remata coas normas de admisión e de valoración de orixinais.

O Consello de Redacción

Preface

Cadernos de Fraseoloxía Galega publishes its new issue, n. 22, whose contributions correspond to 2020, a year marked by the worldwide COVID-19 pandemic. This is our fifth issue only published online. Previously, its issues were available online 6 months after the hard copy had been distributed. Since issue 18, **Cadernos de Fraseoloxía Galega** has permanently been part of the completely online, open-access journals that make their new issues available from the beginning. Moreover, in issue 21, the journal reaches new heights, introducing elements that guarantee its high quality: a Creative Commons licence (more precisely, the CC-BY-NC-ND) has been selected; DOIs for the journal and for each one of the contributions have been implemented; and the authors' ORCIDs have been included in each publication, among other changes. Nonetheless, the journal's original structure has been kept, dividing its contents in five major sections related to phraseological or paremiological aspects of multiple languages.

The ESTUDOS (“Studies”) section offers five articles about different matters related to diverse areas of theoretical and applied Phraseology and Paremiology. The article by Luis Alfaro Echevarría (*Questions of diatopic phraseological variation between Cuba and the Canary Islands*) reflects on the structural and semantic diatopic variation in contemporary phraseological coincidences between Cuba and the Canary Islands. On another note, in *The presentation of the phraseological units in the introductory part of the Spanish monolingual dictionaries*, Mohammed Boughaba studies how phraseological units are treated in the introductory sections of several general-purpose and phraseological dictionaries in Arabic and Spanish. José Enrique Gargallo Gil and Joan Fontana i Tous invite us to analyze a selection of Romance proverbs related to the month of October (*O Maio do Outono. Romance proverbs concerning the month of October*). Moreover, Luis González García considers the possibilities offered by proverbs to teach languages in compulsory education environments (*How to Teach Galician Language and Literature through Proverbs*). As the title suggests, in *The phraseological manipulation in Cuban headlines during 2019* Geisy Labrada Hernández, Irina Bidot Martínez and Celia María Pérez Marqués aim at identifying what functions the de-automatized phraseological units have in Cuban headlines published by newspapers in 2019. Furthermore, Marie-Évelyne Le Poder revolves around the concept of “specialized communication” to study the use of acronyms in a specialized text with the further goal of proposing different translation strategies into French (*The treatment of acronyms in heterogeneous communicative situations from a translational perspective*). The last of the articles of ESTUDOS — “*What Does the*

Fox Say?” *Foxes in Disguise: How Folklore Affects Phraseological Units*— was written by Alba Quintairos-Soliño. On the basis of a correlation between phraseology, culture and identity, 125 phraseological units in different languages which contain explicit references to the FOX have been analyzed to determine what diachronic and diatopic perceptions about this animal are being shared through them.

In *RECADÁDIVAS* (“Compilations”), two new selections of Galician phraseological and paremiological units are offered. The first one is authored by Lela Castelo Santaballa and Alba Quintairos-Soliño: *Tras deste tempo, tempo vén: Phraseology from Xermade*. It includes 184 phraseological units compiled in the municipality of Xermade (Lugo, Spain), which have been related to a myriad of synonyms and variants in different languages, resulting in this journal’s first multilanguage compilation. On the other hand, in *Casting nets in the fishing grounds of Morrazo. Other phraseological units*, the team formed by Salvador Castro Otero, Lucía Durán Paredes, Xosé Manuel González Barreiro, Henrique Harguindey Banet, Xosé Martínez García, Soledad Ríos Santomé and María Emma Tilves Pazos offers a new compilation of 256 phraseological units from the Morrazo peninsula. With these contributions, the Galician Phraseological Thesaurus adds 440 new expressions (see data in page 424).

The *RECENSIONES* (“Reviews”) section assesses 8 works. Jesús Cantera de Urbina authors *Fraseología bíblica. Su reflejo en el refranero español*, whereas Joseph García Rodríguez presents *La fraseología del español y el catalán. Semántica cognitiva, simbolismo y contrastividad*. Rafael Martínez Segura contributes to the field with an immense work, *Diccionario temático comparado de refranes y paremias grecolatinas*, a three-volume dictionary that numbers 2,074 pages. Consecutively, Ewa Masłowska introduces the Cognitive Linguistic perspective in Phraseology thanks to her book *Mediating the Otherworld in Polish Folklore. A Cognitive Linguistic Perspective*. In the same vein, Carmen Mellado Blanco and Enrique Gutiérrez Rubio are the editors of the special volume of *Romanica Olomucensia*: “Nuevas aportaciones de la Gramática de Construcciones a los estudios de fraseología en las lenguas románicas”. This contribution is an attempt to introduce Construction Grammar into Phraseology. On another note, in *Refranes del s. XVI en el s. XXI*, Julia Sevilla Muñoz brings to light a handwritten collection from the 16th century that contains proverbs in Spanish and Latin. Suzete Silva organizes the edited collection *Fraseoloxía & CIA. Entabulando diálogos reflexivos. Volume 2*, which contains articles that showcase the progress of phraseological studies in Brazil. Last but not least, Aina Torrent i Alamany-Lenzen and Lucía Uría Fernández are the authors of the bilingual phraseological dictionary *Spanisch-deutsches Wörterbuch der Redewendungen*.

In spite of the COVID-19 pandemic, which has undoubtedly affected the Phraseological field too, the bibliographical references included in the section NOVAS (“News”) show an overview of the dynamism phraseological research has all around the world: 423 books, articles, communications or reviews have been gathered in this section, along with the 17 contributions (7 articles, 2 compilations and 8 reviews) included in this issue. In addition, the Proceedings of the last Tavira conference, which had to be held online, as well as other conferences, seminars and congresses celebrated during 2020 can also be found. Finally, there is a brief introduction to recent resources and contributions to what we call “Spontaneous Phraseography.”

The BALANCE (“Outcome”) is a complete reference to what 211 researchers from 26 countries have contributed to the 22 issues of **Cadernos de fraseoloxía Galega** in its 20 years of existence. The index of authors is alphabetical, but there is also an index arranged according to the articles’ topics and a table showing each author’s institution. We would like to express our gratitude for our journal’s international reception and support, which acknowledges our commitment to comply with the quality parameters, offering —up until issue 17— an international distribution both in paper and online formats (<https://www.cirp.gal/w3/cfg/en/>). Furthermore, issue 22 marks **Cadernos de fraseoloxía Galega**’s entry into the group of open-access journals, since it has been included in the *Directory of Open Access Journals*, better known as DOAJ. The number of databases and repositories in which the journal has been indexed has also been increased (<https://www.cirp.gal/ms/cfg/en/impacto.html>).

As usual, the Author Guidelines are included at the end of the issue.

The Editorial Board

Estudos Papers

Cuestións de variación fraseolóxica diatópica entre Cuba e Canarias¹

Questions of diatopic phraseological variation between Cuba and the Canary Islands

Luis Alberto Alfaro Echevarría

Universidad Central «Marta Abreu» de Las Villas

<https://orcid.org/0000-0003-1359-4517>

luisae@uclv.edu.cu

Resumo: O obxectivo fundamental deste traballo é ofrecer algunhas reflexións con respecto á variación diatópica estrutural e semántica nas coincidencias fraseolóxicas actuais entre Cuba e Canarias. O tema inscribese nunha liña investigadora centrada no campo da presenza lingüística canaria na cultura oral cubana, que se leva desenvolvendo con éxito na rexión central de Cuba desde hai máis de 20 anos e que se insire actualmente no campo de investigación do Grupo de Estudos da Fraseoloxía de Cuba (GEFRASCU), fundado no país en época recente. O artigo presta atención á importancia da variación diatópica nas relacións fraseolóxicas entre ambas as rexións da comunidade hispanofalante. Para iso emprégase información fraseolóxica e fraseográfica de ambas as rexións hispanofalantes; e, a partir do método contrastivo, sistematízanse e exemplifícanse diversos tipos de variación diatópica e variación semántica, e achéganse consideracións interesantes sobre a posibilidade de sistematización da variación diatópica e a importancia das coincidencias lingüísticas por canto demostran a continuidade histórica e cultural entre dúas identidades culturais compartidas.

Palabras chave: Cuba, Canarias, coincidencias fraseolóxicas, variación diatópica.

Abstract: The main objective of the paper is to offer some reflections about the structural and semantic diatopic variation in the current phraseological coincidences between the spoken languages of Cuba and the Canary Islands. The subject is part of a research line, focused on the field of Canarian linguistic presence in Cuban oral culture. This line of investigation has been successfully examined for more than 20 years in the central region of Cuba and has recently been covered by the Cuban Group of Phraseological Studies (GEFRASCU) headed by the author. The article draws attention to the importance of diatopic variation in the phraseological relationships between both regions of

¹ Data de recepción: 06.10.2020. Data de aceptación: 23.12.2020.

Tradución do texto orixinal realizada por Alba Giráldez Otero.

the Spanish-speaking community. To do this, it uses phraseological information from both Spanish-speaking regions. Making use of the contrastive method it systematizes and exemplifies diverse types of diatopic and semantic variations. It arrives at interesting considerations about the possibility of systematizing diatopic variation; it also highlights the importance of linguistic coincidences as they demonstrate the historical and cultural continuity between two shared cultural identities.

Keywords: Cuba, Canary Islands, phraseological coincidences, diatopic variation.

1. A variación diatópica nas coincidencias fraseolóxicas entre Cuba e Canarias. Fundamentos teóricos e metodolóxicos para o seu estudo

Entre os diversos problemas da fraseoloxía actual aínda quedan algúns de carácter terminolóxico, ás veces innecesarios, como suxire Montoro del Arco (2005). É o caso dos que se observan entre *variación* e *variante*, ou entre *variantes por extensión*, *modificacións léxicas cuantitativas*, *abreviaturas fraseolóxicas* etc.

Zuluaga (1980: 106-110) estableceu a distinción entre *variante* e *variación*. E considerou esta última, que tamén denominou *pseudovariante* ou *variante no sentido amplo*, un fenómeno máis global que a primeira e inclúe as transformacións que posúen significados coincidentes pero que teñen elementos ou estruturas diferenciadas, como sucede coas variacións diatópicas, diastráticas e diafásicas. O resto son variantes dunha mesma invariante, é dicir, a mesma UF con formulacións diferentes e, en resumo, a condición necesaria para que ambas formas se considerasen variantes dunha mesma unidade fraseolóxica era que non houbera cambios de significado.

Porén, despois del non se especifican claramente os límites ou, noutras palabras, cando estamos diante dunha variante ou dunha variación os criterios son diversos, se comparamos os diferentes autores consultados; entre eles, Tristá (1985), Carneado (1985), Corpas (1996), García Page (2003, 2008), Leal (2015), Mellado, Olza e Berty (2018), Pamies (2008, 2017), Penadés (2014), Mogorrón (2014, 2015), Koike (2001), Tabares e Sinner (2016). Isto fixo posible que o campo da variación fraseolóxica se enriquecese teoricamente e metodoloxicamente nos últimos anos.

Por outra banda, parece convincente a definición de variantes fraseolóxicas que propón Koike: «unidades fraseolóxicas que, manteniendo el mismo significado, son parcialmente idénticas en su estructura y en sus componentes» (2001: 77). Para Koike, que distingue entre variación morfolóxica, sintáctica e léxica, e que dedicou os seus estudos á variación diatópica da fraseoloxía española dentro do proxecto Varilex, existe unha distinción entre variantes e sinónimos fraseolóxicos: *hacer la pelota*, *hacer la rosca*, *hacer la barba* e *hacer la pata* serían variantes, pero *chupar las medias* non é variante de *hacer la pelota*, senón unha locución sinónima.

Na nosa tese de doutoramento *Estudio fraseológico del discurso oral de inmigrantes canarios y sus descendientes en la región central de Cuba* (Alfaro, 2000) e ante a Dra. Antonia María Tristá, que actuaba como unha das opoñentes no tribunal, defendín a idea de que era moi difícil no campo da variación fraseolóxica diatópica distinguir con

precisión entre sinónimos e variantes, e que era aconsellable considerar o concepto de variación ou variante nun sentido amplo tamén para a sinonimia, especialmente pola súa baixa frecuencia no campo fraseolóxico e pola inexistencia de series sinonímicas amplas. Ademais, pódese engadir que, malia existiren unidades con diferente forma e diferentes dimensións xeográficas ou históricas, estas presentan os mesmos significados e imaxes de partida en situacións concretas semellantes.

Dadas as diferenzas ou similitudes de criterios con respecto aos conceptos de variante e variación, estimouse conveniente neste artigo incluílas todas (variantes ou variacións, incluso as que se consideran sinónimas) no campo da variación diatópica, para evitar así problemas de carácter terminolóxico. E non falta razón para iso, xa que autores como Penadés (2012) suxiren que a sinonimia, en termos da variación, pode considerarse desde un sentido amplo: os sinónimos sempre son variantes ou, nun sentido restritivo, os sinónimos son variantes unicamente en alternancia libre.

No desenvolvemento da fraseoloxía rexional ou diatópica existen dous tipos predominantes de investigacións: as que centran os seus estudos nun país ou rexión e as que se ocupan do contacto entre linguas, do bilingüismo e da interferencia. A nosa investigación, malia ter un carácter diatópico e variacional, distínguese por dúas cuestións principais desde o punto de vista teórico-metodolóxico: sitúase no campo das coincidencias fraseolóxicas non entre dúas linguas diferentes, senón entre dúas variantes nacionais dunha mesma lingua ou diasistema e, por outra banda, non só se ocupa das semellanzas senón tamén das transformacións estruturais e semánticas das UFS coincidentes. E todo isto co obxectivo de establecer relacións de identidade lingüística e sociocultural entre dúas comunidades de hispanofalantes que, aínda que distantes xeograficamente, se atopan intimamente ligadas na súa historia e na súa cultura. O eixe principal que vertebra tanto de xeito teórico como metodolóxico as investigacións realizadas é **oralidade** ____ **fraseoloxía** ____ **variación**.

Ao contrastar a fraseoloxía cubana de uso actual coa fala popular canaria (Alfaro, 2013, 2016), pódense demostrar as profundas relacións históricas, sociais, culturais, económicas e lingüísticas entre ambas as rexións do mundo hispanofalante, así como a importancia do elemento etnolingüístico canario na formación da tradición popular oral cubana. Atopamos estruturas fraseolóxicas idénticas e tamén variacións de distinto grao ou lixeiras modificacións, a través das cales se manifestan a creatividade e o dinamismo do saber fraseolóxico tanto en Cuba como en Canarias.

Pola súa banda, a riqueza semántica do conxunto de unidades fraseolóxicas revela unha similitude de crenzas, de formas de convivencia, de modos de existencia e de apreensión da realidade, que permiten establecer aspectos comúns dunha identidade cultural igualmente compartida. Isto verificouse na bibliografía lexicográfica e paremiolóxica correspondente.

Neste sentido, os autores canarios Corrales e Corbella (2010) afirman o seguinte:

En algunas es imposible averiguar el sentido que tomó la interferencia como en ir escapando o la papita suave; en otras claro que el sentido fue el del archipiélago al Nuevo Mundo (Hay muchos Marcos Pérez en Buenavista), pero en otras ocasiones

el camino fue de allá para acá (como sucede con la curiosa locución adverbial ni el médico chino, empleada con el significado de 'nadie': el origen de esta expresión está en la fama que adquirió un herbolario chino que llegó a La Habana en 1858 y que supo conjugar la medicina oriental con la occidental con suma maestría) (Corrales e Corbella, 2010: 27).

Os datos recolléronse na rexión central de Cuba, especialmente nas provincias de Villa Clara, Sancti Spiritus, Cienfuegos e Ciego de Ávila, mediante enquisas de tipo semasiolóxico e onomasiolóxico realizadas tanto a persoas con vínculos sanguíneos con inmigrantes canarios como a persoas sen ningún vínculo con aqueles. O corpus está composto por 653 UFS que se puideron clasificar, segundo a análise fraseolóxica realizada ás súas características estruturais, semánticas e funcionais, en locucións, paremias e fórmulas rutineiras (Corpas, 1996). Todas elas empréganse actualmente en Cuba e tamén en Canarias. Para a confirmación disto último, consultáronse obras da fraseografía canaria e tamén foi necesario levar a cabo encontros con persoas e familiares naturais daquelas illas. De especial importancia foron as relacións co fraseólogo Gonzalo Ortega da Universidad de La Laguna. Para unha mellor precisión dos seus significados, estudáronse os diferentes contextos situacionais e comunicativos nos que se empregaban estas UFS no noso país e en Canarias.

Foron moi útiles para a elaboración das enquisas, para a recollida da información e para a comparación o *Diccionario de expresiones y refranes del español de Canarias* (DEREC, 2000), a *Antología de dichos y refranes de Canarias comentados* (ADR, 2007), o *Diccionario de la lengua española* da Real Academia Española (DLE, 2014) e o *Diccionario automatizado de fraseología cubana* (DICFRAS, 1995). Tamén se consideraron os resultados das enquisas realizadas por Sara Jácome (1998) e Marbelis Calzadilla (2003), así como as investigacións efectuadas por Yurisleidis Sarmiento (2004 e 2009), todas elas asesoradas polo autor deste artigo. Todas as UFS do corpus publicáronse no *Diccionario de expresiones y refranes al uso en Cuba y en Canarias* (Alfaro, 2013, 2016) cos seus respectivos comentarios fraseográficos.

As coincidencias no vocabulario evidencian relacións de identidade moi profundas entre Canarias e Cuba. Non só as estruturas ou esquemas fraseolóxicos estables e idénticos, senón tamén as súas variacións están relacionadas co aspecto creativo dos descendentes de insulares, xa cubanos, portadores dun legado asimilado e adaptado á nosa forma de expresarnos e de reflectir o contexto no que vivimos (Alfaro, 2000). A análise contrastiva comprobou que 316 UFS (48,39 %) sufriron variacións de varios tipos. Mesmo pode darse o caso de que varias delas teñan variacións diatópicas internas, ben sexa dentro de Cuba ou dentro de Canarias, á par que externas; é dicir, entre unha e outra comunidade hispanofalante.

Na metodoloxía para o estudo da variación fraseolóxica seguiu-se a Montoro (2005), aínda que tamén se consultou o traballo contrastivo realizado por Roxana Taquechel Rodríguez (2000-2003) sobre a variación léxica entre Cuba e España en tres esferas semánticas (o corpo humano; a cidade, o comercio; os transportes e as viaxes), ademais do artigo de Sarmiento e Alfaro (2011) publicado en *Paremia* sobre as coincidencias fraseolóxicas entre Cuba e Canarias, enfocado só cara ao ámbito das paremias.

2. Variación estrutural diatópica entre Cuba e Canarias

A variación diatópica de usos fraseolóxicos coincidentes é moi difícil de sistematizar mediante esquemas estruturais ou modelos de variación, xa que estes non só deberían considerarse no plano da forma, senón tamén no do contido.

Tal e como afirma Taquechel (2000-2003: 165), as oposicións poden producirse de forma interna, é dicir, dentro dunha mesma variante da lingua, ou de forma externa entre as dúas variantes da lingua comparadas. Non obstante, tamén hai que considerar, segundo ela, que a variación non só corresponde a variacións de forma, senón tamén a variacións dos valores denotativos ou connotativos. Isto, por suposto, fai que a comparación de usos sexa moito máis complexa, pero ao mesmo tempo máis rica.

Ante a interrogante de se existe ou non a posibilidade dunha sistematización no corpus de variacións fraseolóxicas, a resposta pode ser afirmativa; pero sempre que se realice unha análise rigorosa e xeneralizadora que non implique só a caracterización por niveis estruturais, senón tamén a presentación dos esquemas de variación.

Nun traballo anterior (Alfaro, 2020) afirmase que tales esquemas poden ir desde unha variación cero (coincidencia total de dúas unidades de forma e contido, $A = A$ nas variantes rexionais consideradas), como sucede coas UFS: *Vete a freír tusas* ‘empregada como despedida brusca’, *¡Y fuera catarro!* ‘para indicar que se solucionou un problema ou dificultade, ou que se culminou un asunto’, *Con la misma* ‘locución usada cando se realiza unha acción de xeito rápido’, *A caballo regalado no se le mira el colmillo* ‘o que non custa nada pódese admitir sen ningún reparo ou inconveniente, incluso cando teña algún defecto ou tacha’, *Con la vara que mides serás medido* ‘dependendo de como se comporte un cos demais, así se comportarán con un moitos outros’.

Porén, aínda así, habería que distinguir, a partir da frecuencia de uso entre cubanos e canarios, algúns casos particulares como, por exemplo:

1. Unha UF pode ter maior frecuencia de uso nunha rexión que noutra na que se perdeu esa vitalidade. Isto demóstrase no seguinte exemplo: *Dar del cuerpo* ‘defecar’, voz popular actualmente en declive en Canarias e que se localizou con maior preferencia nas áreas rurais de Cuba.

2. Unha UF pode empregarse ou coñecerse máis entre inmigrantes canarios residentes en Cuba que entre os seus descendentes cubanos: *El que quiera lapas que se moje el culo* ‘quen queira sacar proveito ten que sacrificarse’, *Más vale magua que pena* ‘convén ser precavido para evitar males maiores’.

3. Unha UF pode ter maior alcance en Cuba que en Canarias, onde se pode localizar o seu emprego nunha dirección que vai desde unha extensión xeográfica ampla, como sucede con *La cáscara guarda el palo* ‘utilizada como xustificación dun aseo escaso’ e con *En casa del carajo* ‘locución empregada para referirse a un lugar remoto e perdido’, ata unha extensión territorial mínima, como é o caso de *Echar una carta* ‘de xeito eufemístico, defecar’.

4. Unha UF pode ter unha extensión menos ampla, pero coincidente en varias illas, como en *Caerle arriba a alguen* ‘abordar a alguén con insistencia, perseguindo algún fin’ (Gran Canaria, Tenerife, La Palma), *Estar con la bamba afuera* ‘amosar enfado’ (Gran Canaria, La Gomera) e *Cambiar el disco* ‘frase coa que se censura a impertinencia ou a reiteración de alguén nun tema’ (Gran Canaria, Tenerife).

5. Unha UF pode ter unha restrición territorial extrema, como en *El que se hace el bobo hasta los perros lo mean* ‘refrán que amosa a conveniencia de ter algo de picardía para conducirse na vida (La Palma), *Ir la carreta delante de los bueyes* ‘cando nunha conxuntura económica os gastos son maiores cós ingresos’ (Tenerife) e *Para candela brava no hay caparacho duro* ‘por moi forte que sexa unha persoa, os problemas graves sempre terminan afectándolle’. Nesta última a palabra subliñada é metátese de *carapacho*.

6. Unha UF pode ter en Canarias un uso territorialmente limitado, como *A caballo regalado no se le mira el colmillo*, empregada en La Palma, e unha forma máis xeneralizada onde se substitúe a palabra *caballo* por *camello*.

Non obstante, e máis alá da diversidade fraseolóxica existente, pódese afirmar que a formulación de esquemas de variación estrutural, onde se poidan regularizar e ilustrar con exemplos as variacións, si é posible metodoloxicamente. Isto implica que esta é unha das posibles vías para analizar a regularidade da variación. A continuación, preséntanse os seguintes esquemas modelados polo autor e onde as letras maiúsculas encerradas entre parénteses fan referencia á forma ou á estrutura da UF empregada nesa rexión (para a información do uso fraseolóxico en Canarias, aténdese fundamentalmente a Ortega e González, 2000 e a Hernández Salazar, 2007):

I.

Rexión Central de Cuba (A)	Illas Canarias (B)
<i>Caballo grande ande o no ande</i> ‘Enunciado que pondera as cousas grandes, que se consideran mellores polo seu tamaño’	<i>Burro grande ande o no ande</i>
<i>Caerle encima a alguien</i> ‘Perseguir cun determinado motivo a alguén que se afasta dun’	<i>Caerle atrás a alguien</i>

II.

Rexión Central de Cuba (A/B)	Illas Canarias (A)
<i>Ya que estamos en el burro, jarre burro! / Ya que estamos en el burro hay que darle palos</i> ‘Denota que unha persoa está disposta a levar ata o final unha cousa que xa comezara’	<i>Ya que estamos en el burro, jarre burro!</i>
<i>¡Vete a freír tusas! / Mandar a freír buñuelos!</i> ‘Frase empregada para despedir a alguén de xeito brusco, con aspereza, sen contemplacións, ou para referirse á propia acción’	<i>¡Vete a freír tusas!</i>

III.

Rexión central de Cuba (A/B)	Illas Canarias (C)
<i>Arder como Cafunga / Morir como Cafunga</i> 'Arder con facilidade algunha cousa, producindo grandes laparadas // Tamén para expresar as malas consecuencias que lle ocasionará un problema a alguén'	<i>Arder como Cafús</i> (só se emprega co primeiro significado)
<i>¡Ojos que te vieron ir, jamás te verán volver!</i> / <i>¡Ojos que te vieron ir, paloma torcaza!</i> 'Fórmula que expresa o medo de non recuperar algo // Tamén se lle di á persoa que non regresará nunca ao lugar de onde marchou // Expresión irónica que se di tras producirse unha visita inoportuna'	<i>¡Ojos que te vieron ir!</i>

IV.

Rexión central de Cuba (A/B/C)	Illas Canarias (C)
<i>Cada hombre es un mundo / Cada persona es un mundo / Cada hombre es un mundo y cada cabeza un pueblo</i> 'Refrán que indica a diversidade que existe entre persoas, xa que posúen distintos modos de actuar e de pensar'	<i>Cada hombre es un mundo y cada cabeza un pueblo</i>
<i>Cambiar el agua a los pajaritos / Cambiar el agua a los pececitos / Cambiar el agua al pájaro</i> 'ouriñar'	<i>Cambiar el agua al pájaro</i>

V.

Rexión Central de Cuba (A)	Illas Canarias (B/C)
<i>Mal de muchos, consuelo de pocos</i> 'Refrán que nega que sexa máis levadía a desgraza cando afecta a un gran número de persoas'	<i>Mal de muchos, consuelo de brutos / Mal de muchos, consuelo de tontos</i>
<i>Marineros somos y en el mar andamos</i> 'Fórmula empregada para advertirlle a unha persoa, por ter afectado a outra, que esta fará todo o posible por vingarse dela'	<i>Marineros somos y en el mar andamos, si no nos perdemos a tierra llegamos / Arrieros somos y en el camino nos encontramos</i>

Existe unha gran diversidade de esquemas de variación interna, como sucede por exemplo con estas variacións dobres ou triplas na mesma variante lingüística de Cuba e de Canarias.

Rexión Central de Cuba	Illas Canarias
<i>El que se hace el bobo, se lo comen / El que se hace de miel se lo comen las hormigas</i> 'Refrán que explica que quen non actúa con picardía sempre sae mal parado'	<i>A quien se hace el bobo, se lo comen / El que se hace el bobo se lo comen las moscas / El que se hace el bobo se lo comen los bichos</i>

<i>No dejes camino por coger la vereda / Dejar camino por coger la vereda / Dejar camino por vereda</i> ‘Refrán que aconsella non deixar unha vía segura, para resolver ou obter algo, por outra que o é menos’	<i>No dejes camino por atajo, que pierdes el trabajo / No dejes camino por el atajo, aunque te cueste doble trabajo / Nunca dejes camino por el atajo aunque te sirva de trabajo / Aunque te cueste más trabajo no dejes el camino por el atajo</i>
---	---

3. Tipos de variación estrutural diatópica

As variacións estruturais son numerosas e de diversa tipoloxía; por esta razón só se mostra un grupo limitado de exemplos en cada nivel lingüístico. Entre os tipos de variación estrutural diatópica de maior aparición atopamos as seguintes (aclaramos que a primeira UF que aparece na mención corresponde a Cuba e que, ás veces, podemos atopar variacións de diferentes tipos nunha mesma UF). Nos seguintes exemplos aclaramos o seu significado cando o consideramos necesario:

Variación fónica:

Olerle el culo a alguien _____ *Golerle el culo a alguien* ‘Adular ou estar sempre detrás de alguén co obxectivo de buscar un beneficio’.

Para gusto se hicieron los colores y para escoger las flores _____ *Para gusto se pintan colores y para descoger las flores* ‘Ensina que cada un pode ter de xeito lícito os seus gustos e escoller o que desexe sen distinguir os bos dos malos’.

Para garapacho duro no hay candela brava _____ *Para candela brava, no hay caparacho duro* ‘Por moi forte que sexa unha persoa, os problemas graves terminan afectándolle’.

En casa del carajo _____ *En casa del carijo* ‘Locución empregada para referirse a un lugar remoto e perdido’ (debemos facer a observación de que en Cuba tamén se escoita, aínda que con menos frecuencia, empregando a palabra *carijo* e en Canarias tamén con *carajo*).

Variación morfolóxica:

Darse un saltico _____ *Darse un salto* ‘Ir ou acudir rapidamente a un lugar próximo’.

En boca cerrada no entran moscas _____ *A boquita cerrada* ‘Expón a conveniencia de facer as cousas sen comentarios // Especie de rogo de que non se saiba o que se di, o que se fai ou o que se conta’.

Cambiar el agua a los pajaritos _____ *Cambiar el agua al pájaro* ‘Ouriñar’.

Meter una cañona _____ *Meter una cañita* ‘Adiantarse a outra persoa nunha cola, coarse // Actuar de xeito violento, impoñéndose pola forza ou mediante coacción, ben sexa ao coarse nunha cola ou ao relacionarse con outras persoas’.

Parecer alguien un perro faldero _____ *Parecer alguien un perro faldeador*
‘Atusmar, fisgar // En Cuba aplícase tamén aos homes que sempre lles están facendo as beiras ás mulleres’.

Matao y salao _____ *Matando y salando* ‘Fórmula empregada para dar a entender que algo se realizou ou se realizará de xeito inmediato e sen contemplacións’.

Variación sintáctica: estas, como as de tipo léxico que ofreceremos máis adiante, son moi numerosas e poden darse en calquera compoñente da súa configuración sintáctica sen alterar por iso o seu significado fraseolóxico básico. Porén, tentaremos, apoiados de forma teórica e metodolóxica por Montoro del Arco (2005), ofrecer algunha das regularidades neste tipo de variación diatópica.

Entre elas son recorrentes as ampliacións sintácticas, a partir das cales se pode engadir unha oración complexa nunha das dúas variantes lingüísticas territoriais. Lembramos que a primeira UF citada é a empregada en Cuba:

Juzga el ladrón por su condición _____ *Piensa el ladrón que todos son de su condición.*

Lo que no mata engorda _____ *Lo que no mata engorda y sobra la vieja gorda.*

Estar sonao _____ *Estar más sonao que unas maracas*
‘Estar ebrio’.

Hasta mañana si Dios quiere _____ *Hasta mañana si Dios quiere y la burra no se muere.*

Cada hombre es un mundo _____ *Cada hombre es un mundo y cada cabeza un pueblo.*

Dar más tumbos _____ *Dar más tumbos que un higo pasado* ‘Ir dun lugar a outro sen rumbo fixo’.

No romper un plato y romper la vajilla _____ *No romper plato ni escudilla* ‘Ser astuto sen parecelo’.

Entre más gallinas en un gallinero, más mierda y menos huevos _____ *Entre más gallinas menos huevos* ‘Emprégase cando hai un grupo de persoas e non avanzan nunha tarefa’.

Estar a la que se cae _____ *Estar a la caída* ‘Estar ao tanto de todo o que ocorre’.

Pode suceder que, incluso mantendo a complexidade sintáctica, o número dos compoñentes oracionais diminúa:

De tanto escoger te quedaste con la mierda _____ *De tanto escoger fuiste a caer en la olla de la mierda.*

De igual modo, existen cambios no relativo empregado:

El que se queja es porque le duele _____ Cada uno se queja donde le duele.

El que nace para martillo del cielo le caen los clavos _____ Cuando uno nace para martillo del cielo le caen los clavos ‘Expresa o difícil que é contrarrestar a mala sorte’.

Atópanse cambios por adición ou omisión de conxuncións e preposicións:

Parece que no moja, pero empapa _____ Parece que no moja y empapa ‘Aplicado ás persoas que actúan de xeito distinto a como aparentar ser’.

Bueno es lo bueno, pero no lo demasiado _____ Bueno es lo bueno y mucho lo demasiado.

Clavar (a alguien) hasta los ojos _____ Clavarle los ojos (a alguien) ‘Empregada cando se lle cobra a unha persoa máis por un obxecto ou por un favor recibido’.

Echarse la tierra encima _____ Echarse la tierra por encima.

Después de Dios, los santos _____ Primero Dios y después los santos ‘Indica que as cousas importantes deben ter prioridade’.

Variacións léxicas: son as de maior coaparición no discurso oral, polo que expoñemos exemplos limitados numericamente. Estas variacións poder ser por:

a) Substitución de lexemas:

A cada santo le llega su hora _____ A cada santo le llega su día ‘A todos lles chega o seu momento para ben ou para mal’.

La cosa va a arder _____ La cosa va a heder ‘Empregado cando unha situación se complica e traerá malas consecuencias’.

Irsele (a alguien) la carga para la cabeza _____ Írsele (a alguien) la cola para el rabo ‘Enfadarse alguén con moita facilidade ou por pouca cousa’.

Estar blanco como un papel _____ Estar descolorido como un papel ‘Estar excesivamente pálido’.

Estar alguien afilado como un cuchillo _____ Estar algo afilado como agujas ‘Estar unha cousa moi cortante // Dise para referirse a unha persoa que sempre ten lista unha resposta’.

Mirar a alguien con cara de yo no fui _____ Mirar a alguien con cara de cinco duros ‘Mirar de xeiro inocente o que está a suceder’.

Dentro deste tipo de variación son moi representativas e numerosas aquelas substitucións léxicas debidas a cambios de normas obxectivas condicionadas pola realidade na que

habitan os falantes das dúas rexións hispanofalantes ou a diferenzas de hábitos lingüísticos. Así, por exemplo, temos, entre moitas máis, as seguintes:

A falta de pan, casabe _____ *A falta de pan buenas son tortas*.

Ser algo el fin del mundo _____ *Ser algo la fin del mundo* ‘Frase que se di cando algo chega ao límite da gravidade // Usada tamén para referirse a un lugar moi afastado’.

Estar más negro que un totí _____ *Estar más negro que un cuervo*.

Hacer un frío que chifla el mono _____ *Hacer un frío que chifla el machango*.

Estar alguien como si le hubieran dado una mano de palo _____ *Estar alguien como si le hubieran dado una jalada de palo* ‘Estar extremadamente canso’.

Cada cual hace de su culo un tambor _____ *Cada cual hace de su culo un pandero* ‘Cada persoa fai o que desexa cos seus asuntos, aínda que a súa decisión non se considere sensata’.

Cada puerco en su corral _____ *Cada puerco en su chiquero* ‘Cada un debe ocuparse na súa casa dos seus asuntos’.

El buey solo bien se lame _____ *El buey solo bien se lambia* ‘Refrán que celebra a liberdade e a independencia de cada un’.

Amarrarle los pantalones (a alguien) _____ *Amarrarle los calzones (a alguien)*.

Oler a mierda de gato _____ *Heder a mierda de gato* ‘Apestar algunha cousa ou persoa’.

Comer como un saco sin fondo _____ *Comer como un saco enfondado* ‘Comer en exceso’.

b) Extensión por adición de lexemas:

Apúntalo en el hielo _____ *Apúntalo en un bloque de hielo* ‘Para indicar as poucas posibilidades que hai de que se salde unha débeda’.

La yagua que está pa uno no hay vaca que se la coma ni isleño que la recoja _____ *La yagua que está pa uno no hay vaca que se la coma* ‘Indica o carácter inexorable do destino’.

¡Lo que faltaba para completar! _____ *Lo que faltaba para acabar de completar un ramo* ‘Alude a un problema ou un acontecemento adverso que sobrevén de xeito inesperado e que se suma a outros anteriores // Tamén alude a unha persoa non desexada que chega a unha reunión ou grupo’.

Estar en las últimas _____ *Estar en la última encabalgadura* ‘Estar alguén moi delgado por unha enfermidade ou por problemas persoais // Estar a piques de morrer’.

- c) Os casos de omisión de lexemas da variante lingüística cubana á canaria son menos frecuentes:

No todo en la vida son flores _____ *No todo son flores* ‘Non todo o que acontece é bo nin todo sae como un espera ou desexa’.

Dar un pie espeso _____ *Dar pie* ‘Camiñar moito’.

4. A variación semántica diatópica

A sistematización da variación semántica de carácter diatópico é complexa e, moitas veces, está ligada a unha variación estrutural. Non obstante, é posible ofrecer certa regularización nos casos en que esa variación estrutural non afecta totalmente, senón parcialmente, ao significado fraseolóxico da UF.

A continuación, ofrécese unha tipoloxía de variacións semánticas frecuentes:

1) Ampliación en Cuba do significado: en Canarias a expresión *De tanto escoger te quedaste con la mierda* emprégase só para referirse á mala elección dunha parella; en Cuba, ademais de significar isto, pode empregarse para a mala elección noutro tipo de situación. A UF *Lo que por amor se da por amor se queda* aplicase en Canarias a unha relación amorosa, mentres que en Cuba indica que ‘cando se ten unha boa relación cunha persoa, aínda que esta remate, non se poden esquecer facilmente as ensinanzas recibidas’. *Enredar la pita* significa en Canarias ‘trabar accidentalmente unha conversación ou prolongala máis da conta’; en Cuba pódese empregar ademais para referirse á complicación dun asunto.

2) Outras veces o cambio xeográfico, social o histórico provoca transformacións nos contidos semánticos das unidades fraseolóxicas, entre as que podemos destacar a restrición do abano de significacións: *Ponerse de pie* significa en Canarias ‘poñerse de pé e pasear despois de estar sentado // Poñerse a traballar, comezar unha tarefa’; en Cuba restrínxe o significado a ‘cando unha persoa estivo sentada moito tempo e se pon de pé para desentumecerse’. A UF *Fundírsele la bombilla a alguien* en Canarias ‘dise cando se esgota o envase da bebida que se está tomando // Dicir disparates con pouco xuízo’, mentres que en Cuba ‘emprégase cando unha persoa está medio tola’.

3) Algunhas paremias sepáranse completamente da imaxe que orixinou a súa creación. É necesario destacar que non sempre coinciden os referentes das diferentes comunidades, xa que cada unha posúe a súa maneira peculiar de ver a vida e, polo tanto, de nomear as cousas: *En lo mismo que lo compré lo vendo/vendí* en Canarias ‘emprégase para resaltar a pouca estima que se lle ten a unha cousa ou a unha persoa’, mentres que en Cuba ‘emprégase cando un negocio non deu moitas ganancias’; *La luz que va delante es la que alumbra* en Canarias indica a conveniencia de ser dilixente, mentres que en Cuba sinala que se debe aproveitar sempre a primeira oportunidade que se nos presente. Isto mesmo sucede nas dúas locucións seguintes:

Arder como Cafús en Canarias expresa ‘arder con facilidade producindo grandes laparadas’. En Cuba refírese ás ‘malas consecuencias que lle ocasionará un problema a alguén’.

Coger carga alguien en Canarias é ‘recibir unha derrota, un chasco, unha gran contrariedade’ e, referido ao ámbito do pastoreo, ‘tapar o macho á femia’ (A Gomera). En Cuba significa ‘embriagarse, emborracharse’.

- 4) Puidéronse rexistrar casos de sinonimia, aínda que pouco numerosos. Trátase de fraseoloxismos onde o significado é o mesmo, pero existe un cambio total da súa estruturación:

Desvestir un santo para vestir a otro (Cuba) ____ *Tapar a uno para destapar a otro* (Can.). Indica que algo se desatende, deixándoo a medias, por outra cousa de menos importancia.

No doblar el lomo (Cuba) ____ *No gustarle a alguien doblar el espinazo* (Can.). Indica que unha persoa é pouco dada a traballar.

Sabérselas todas (Cuba) ____ *Saber más que veinte* (Can.). Frase que gaba a persoa intelixente, viva e que o coñece todo // Dise da persoa que é rexoubeira.

Marineros somos y en el mar andamos (Cuba) ____ *Arrieros somos y en el camino nos encontraremos* (Can.). Emprégase para advertirlle a unha persoa, por ter afectado a outra, que esta fará todo o posible por vingarse dela.

- 5) En ocasións, a composición da estrutura é idéntica nas dúas variantes lingüísticas comparadas, pero o significado é totalmente diferente. Este tipo de variación semántica é das máis abundantes no corpus analizado. E aquí hai seguramente unha cuestión interesante da variación, porque como as denominamos?; talvez poderíamos falar de homónimos fraseolóxicos:

Cuidado, que te quemas. En Cuba emprégase para previr a alguén. En Canarias é unha frase que se lle dirixe a un xogador en certos xogos de naipes, como o envite, no momento en que este se dispón a dar as cartas cando non lle corresponde facelo.

Entregar el alma al diablo. Indica que unha persoa é moi mala. En Canarias significa ‘morrer’.

Estar más pelado que un comino. Refírese a unha persoa que non posúe diñeiro. En Canarias significa ‘estar completamente calvo’.

Tener un animal muerto. Dise cando un lugar ou unha persoa desprende un cheiro desagradable. Rexistrada en Canarias co significado de ‘haber ou ter carne como prato de comida nunha casa normalmente, por celebrarse ou conmemorarse algo’.

Mientras el palo va y viene. Indica que algo que se espera se vai atrasar. En Canarias coñécese coa forma *Mientras el palo va y viene el lomo descansa* ‘frase

que se dirixe a unha persoa, normalmente un neno, que insiste en acudir a un sitio por pura diversión’.

No hay de qué. Emprégase para amosar que non é unha molestia facerlle un favor a alguén. En Canarias ten o significado de ‘non hai forma, non hai maneira de convencer a alguén’.

No mea por no ver el suelo mojado. Indica que alguén é extremadamente orgulloso. En Canarias recóllese co significado de ‘ser moi agarrado’.

Parecer una gallina chueca. Refírese ás persoas que están intranquilas. En Canarias refírese a quen se queixa con frecuencia e, en xeral, por pouca cousa.

Por gusto. Emprégase cando se fai de forma consciente unha cousa que non se debía realizar. En Canarias significa ‘por casualidade’.

Quedarse a medio palo. Deixar a medias algo que se está facendo. Emprégase en Canarias cando alguén queda a medio comer.

Tener las barbas en remojo. Emprégase para dicir que alguén está a piques de ser castigado. En Canarias emprégase para aludir á muller que vai contraer matrimonio pronto.

6) Sucede nalgúns ocasións que a substitución dun lexema do fraseoloxismo pode supoñer un cambio radical deste e interpretarse como outro diferente:

Ser/Parecer un perro sato (Cuba) ___ *Ser /Parecer un perro puto* (Can.). En Cuba aplícase á persoa que pasa a maior parte do tempo namorando. En Canarias significa ‘quedar completamente só e desamparado’.

Todo lo que se come engorda ___ *Todo lo que se come se cría.* En Cuba pondera que todo alimento é bo. En Canarias é unha frase que se usa preferentemente en ton burlesco, cando alguén come algo de considerable tamaño que, polas súas semellanzas con algunha parte do corpo, provoca este dito.

5. Consideracións finais

As coincidencias fraseolóxicas entre Cuba e Canarias deben valorarse tanto na conservación de estruturas e significados como no conxunto das múltiples variacións que estes adoitan ter.

Aínda que as variacións estruturais e semánticas dentro dun corpus numeroso de UFS sexan moi diversas e complexas, estas poden someterse a unha análise xeneralizadora e sistémica que leve a pensar na modelaxe de esquemas regulares. Estes esquemas realízanse de maneira sostida no discurso oral dos falantes e, por unha banda, non contradín o criterio de fixación como trazo característico esencial das UFS, mentres que, por outra banda, demostran que a creatividade, o dinamismo, as variacións e as recuperacións de formas canónicas ou non son trazos do proceso de fraseoloxización.

A sistematización estrutural, aínda que é complexa, non o é máis que a sistematización da variación semántica das UFS, un campo no que poucas persoas se aventuran pola súa propia complexidade, aínda que merece unha atención especial por esa mesma razón. Tanto a variación estrutural como a semántica confirman a capacidade destas unidades para permanecer no tempo e no espazo, reordenándose continuamente no discurso oral, enriquecéndose no uso e nas transformacións dos contextos rexionais ou nacionais onde se empregan.

As relacións de continuidade e a comunidade de usos entre Cuba e Canarias non son máis que expresións obxectivas dunha identidade lingüística en gran parte compartida por dous pobos irmandados na súa historia e no seu sangue. Por este motivo, é importante protexer, conservar e coñecer este conxunto de voces cuxa importancia antropolóxica e cultural é ignorada moitas veces.

Por outra banda, sería interesante ampliar estes estudos con vistas a establecer relacións fraseolóxicas entre Canarias, Cuba e outros países americanos como Venezuela ou Puerto Rico, onde a inmigración canaria xogou un papel moi importante no seu devir histórico.

6. Bibliografía

- ALFARO, Luis (2000): *Estudio fraseológico del discurso oral de inmigrantes canarios y sus descendientes en la región central de Cuba* (tese de doutoramento). Universidad Central «Marta Abreu» de Las Villas, Santa Clara.
- (2002): “Coincidencias léxicas, fraseológicas y paremiológicas entre el español de Cuba y el de Canarias”, en *Islas*, 44 (133), 122-127.
- (2004): “Aproximación a un legado lingüístico y cultural de la presencia canaria en Cuba”, en VERA, Ana (coord.): *La oralidad: ¿Ciencia o sabiduría popular?* La Habana: Centro de Investigación y Desarrollo de la Cultura Cubana “Juan Marinello”.
- (2013-2016): *Diccionario de expresiones y refranes al uso en Cuba y en Canarias*. Santa Clara: Editorial Capiro.
- (2020): *Reflexiones sobre la variación diatópica en las coincidencias fraseológicas entre Cuba y Canarias* (inédito). Universidad Central «Marta Abreu» de Las Villas.
- CALZADILLA, Marbelis (2003): *Análisis fraseológico del discurso oral campesino en zonas de Yaguaajay* (trabajo de diploma). Universidad Central “Marta Abreu” de las Villas.
- CARNEADO, Zoila (1985): *La fraseología en los diccionarios cubanos*. La Habana: Ciencias Sociales.
- CORPAS, Gloria (1996): *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- CORPAS, Gloria e MENA, Flor (2003): “Aproximación a la variación fraseológica de las lenguas alemana, inglesa y española”, en *ELUA (Estudios de Lingüística de la Universidad de Alicante)*, 17, 181-201.
- CORRALES, Cristóbal e CORBELLA, Dolores (1994): *Diccionario de las coincidencias léxicas entre el español de Canarias y el español de América*. Las Palmas de Gran Canaria: Litografía Romero S.A., Cabildo de Tenerife.

- (2010): *Tesoro léxico-canario americano*. Las Palmas de Gran Canaria: Cabildo de Gran Canaria.
- GARCÍA-PAGE, Mario (1996): “Sobre las variantes fraseológicas en español”, en *Revista Canadiense de Estudios Hispánicos*, XX (3), 477-489.
- (1998): “Variantes morfológicas y unidades fraseológicas”, en *Paremia*, 8, 225-230.
- (2003): “Las unidades fraseológicas del español: su distribución geográfica y variantes diatópicas”, en *EPOS*, XIX, 47-65.
- (2008): *Introducción a la fraseología. Estudio de las locuciones*. Barcelona: Anthropos Editorial.
- HERNANDEZ SALAZAR, Alberto (2007): *Antología de dichos y refranes de Canarias comentados*. Tenerife: Centro de la Cultura Popular Canaria.
- JÁCOME, Sara (1998): *Fraseología en la tradición oral canaria* (trabajo de diploma). Universidad Central “Marta Abreu” de Las Villas.
- KOIKE, Kazumi (2001): “Variación fraseológica del español”, en *Varilex*, 9. Disponible en <http://lecture.ecc.u-tokyo.ac.jp/~cueda/varilex/art/vx9-a3.pdf> [Data de consulta: 10/01/2013].
- LEAL RIOL, María de Jesús (2015): *Variación diatópica de la fraseología española*. Minnesota: Hamline University (Saint Paul).
- MELLADO, Carmen; OLZA, Inés e BERTY, Katrin (2018): *Fraseología y variedades diatópicas*. Pamplona: EUNSA, Ediciones Universidad de Navarra.
- MOGORRÓN HUERTA, Pedro (2014): “Importancia (numérica) de las variantes diatópicas españolas y su tratamiento en los diccionarios”, en *Yearbook of Phraseology*, 5, 123-144.
- (2015): “Comprensión, competencia fraseológica y creatividad de las expresiones fijas con sus variantes diatópicas, ejemplos en francés y en español”, en MOGORRÓN HUERTA, Pedro e NAVARRO, Fernando (eds.): *Fraseología Didáctica y Traducción*. Frankfurt: Peter Lang, 137-160.
- MONTORO, Esteban (2005): “Hacia una sistematización de la variabilidad fraseológica”, en PASTOR MILLÁN, Miguel (ed.): *Estudios lingüísticos en recuerdo de Juan Martínez Marín*. Granada: Universidad de Granada, 129-152.
- (2015): “Descubrir el agua tibia o inventar la pólvora. Variación diatópica de la fraseología española”, en *Paremia*, 24, 177-189.
- ORTEGA, Gonzalo e GONZÁLEZ, Isabel (2000): *Diccionario de expresiones y refranes del español de Canarias*. Las Palmas de Gran Canaria: Ediciones del Cabildo de Gran Canaria.
- PAMIES, Antonio (2008): “Productividad fraseológica y competencia metafórica (inter) cultural”, en *Paremia*, 17, 41-58.
- (2017): “Fraseología y variación diatópica en español”, en *Verba Hispanica*, 25, 55-79.
- PENADÉS, Inmaculada (2012): *Gramática y semántica de las locuciones*. Alcalá de Henares: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Alcalá.
- (2014): “Fixación estrutural e desautomatización das locucións”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 16, 273-301.

- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2014): *Diccionario de la Lengua Española*. Bogotá: Espasa Libros - Editorial Planeta Colombiana.
- RUIZ GURRILLO, Leonor (1997): “Relevancia y fraseología: la desautomatización en la conversación coloquial”, en *Español actual. Revista del español vivo*, 21-30.
- (2001): *Las locuciones en español actual*. Madrid: Arcos Libros.
- RUIZ MIYARES, Leonel (2010): *DICFRAS. Diccionario automatizado de fraseología cubana*. Santiago de Cuba: Centro de Lingüística Aplicada.
- SARMIENTO, Yurisleidy (2004): *Análisis fraseológico contrastivo del discurso oral de inmigrantes canarios y descendientes en Santa Clara* (trabajo académico). Universidad Central “Marta Abreu” de Las Villas.
- (2009): *Edición de un glosario digital de correspondencias fraseológicas entre Cuba y Canarias* (tese de mestrado). Universidad Central “Marta Abreu” de Las Villas.
- SARMIENTO, Yurileydys e ALFARO, Luis (2011): “Coincidencias fraseológicas entre Cuba y Canarias”, en *Paremia*, 20, 211-219.
- TABARES PLASENCIA, Encarnación e SINER, Carsten (2016): “El problema de las variantes fraseológicas desde el punto de vista de la lingüística de variedades”, en *RLA. Revista de Lingüística teórica y aplicada*, vol. 54 (2). Disponible en <https://scielo.conicyt.cl/scielo.php?script=sciarttex&pid=S0718-48832016000200002> [Data de consulta: 18/02/2021].
- TAQUECHEL RODRIGUEZ, Roxana (2000-2003): “El problema de la variación léxica entre el español de España y el español de Cuba. Análisis de tres esferas semánticas”, en *Anuario L/L. Estudios Lingüísticos*, 31-34, 162-169.
- TRISTA, Antonia Maria (1985): “Fundamentos para un diccionario cubano de fraseologismos”, en *Anuario L/L*, 16, 249-255.
- ZULUAGA, Alberto (1980): *Introducción al estudio de las expresiones fijas*. Tübingen: Max Huever, Verlag.

O tratamento da fraseoloxía na parte introdutoria dos dicionarios monolingües do español¹

The presentation of the phraseological units in the introductory part of the Spanish monolingual dictionaries

Mohammed Boughaba

Universidade Mohammed V de Rabat

<https://orcid.org/0000-0003-3653-1287>

boughaba.md@gmail.com

Resumo: A parte introdutoria constitúe un elemento esencial para toda a obra lexicográfica, pois ademais de proporcionar os métodos prácticos para optimizar o uso do dicionario, serve tamén para aclarar cuestións teóricas, como as relativas á definición das construcións recollidas, a distinción entre unha e outra clase de unidades e a explicación do valor das marcas diasistemáticas. A pesar do papel central que desempeña, a parte introdutoria non recibiu o interese que se merece dentro dos estudos lingüísticos. É máis, os estudos sobre os prefacios dos dicionarios redúcense aínda máis cando se trata da presentación das unidades fraseolóxicas (UFS). A presente contribución trata de encher ese baleiro mediante o exame das UFS nos preliminares dunha serie de dicionarios xerais e fraseolóxicos en español e árabe. O obxectivo deste traballo é dobre. Por un lado, procura revelar as lagoas e incoherencias no tratamento que reciben as unidades pluriverbais nos preliminares dos dicionarios. Por outro lado, pretende sinalar os métodos máis eficientes para un tratamento óptimo das unidades obxecto de estudo.

Palabras chave: dicionario, unidade fraseolóxica, parte introdutoria, español, árabe.

Abstract: *The introductory part constitutes an essential element for any lexicographical work because, in addition to providing practical methods to optimize the use of the dictionary, it also serves to clarify theoretical issues, such as those related to the definition of the constructions collected, the distinction between different kinds of units and the explanation of the value of the diasystematic marks. Despite the central role it plays, the introductory part has not received the interest it deserves within linguistic studies. Indeed, studies related to dictionary prefaces are further reduced when it comes to the presentation of phraseological units (PU's). The present contribution tries to fill*

¹ Data de recepción: 29.04.2020. Data de aceptación: 27.10.2020.

Tradución do texto orixinal en castelán por Alba Quinteiros-Soliño.

this gap, by examining the PU's in the preliminaries of a series of general and phraseological dictionaries, in Spanish and Arabic. The goal of this paper is twofold. On the one hand, it tries to reveal the gaps and inconsistencies in the treatment of multi-word units in the preliminaries of the dictionaries. On the other hand, it aims to point out the most efficient methods for optimal treatment of the units under study.

Keywords: dictionary, phraseological unit, introductory part, Spanish, Arabic.

1. Introducción

A fraseoloxía española actual converteuse nunha disciplina en toda regra grazas ás múltiples investigacións que a tratan dende diferentes puntos de vista. Así, mentres algúns estudos se centran en clasificar as UFS e en trazar os límites divisorios entre unha e outra clase, outras contribucións adócanse a analizar a súa tradución e o seu funcionamento nos discursos, escritos e orais. A representación da fraseoloxía nos dicionarios non estivo exenta deste desenvolvemento, pois a lingua española conta actualmente con numerosos estudos que analizan as UFS nas obras lexicográficas. Tal interese desembocou na aparición dunha nova disciplina: a fraseografía, que estuda os principios teóricos e prácticos do tratamento das UFS nos dicionarios xerais e fraseolóxicos. Ademais da publicación de obras que establecen as bases para un tratamento eficiente das UFS nos dicionarios, como as de Olímpio de Oliveira Silva (2007) e Penadés Martínez (2015), existen traballos máis específicos, como os relativos á marcación diasistemática, á representación do lema, á variación fraseolóxica, aos exemplos de uso etc. Un dos puntos pouco tratados, aínda que centrais para un labor fraseográfico óptimo, é o relativo á parte introdutoria. A presente contribución tenta abordar este tema mediante o estudo das UFS nos preliminares dalgúns dicionarios monolingües do español. Para iso, imos revisar as seguintes contribucións: *Diccionario de la lengua española (DLE)*, *Diccionario fraseológico documentado del español actual (DFDEA)* e *Diccionario de locuciones idiomáticas del español actual (DiLEA)*. A elección destas obras está xustificada por ser referencias obrigadas no que se refire ao estudo da fraseoloxía española. O *DLE*, malia ser un dicionario xeral, contén no seu conxunto un gran número de UFS. Tanto o *DFDEA* como o *DiLEA* son referencias fraseográficas de primeira importancia, posto que, para representar as unidades recollidas, baseáronse nos logros da fraseoloxía e da lexicografía. A diferenza reside en que o *DFDEA* é un dicionario que presenta varias clases de UFS e se publica unicamente en formato impreso, mentres que o *DiLEA* é un dicionario específico para as locucións e sae exclusivamente na versión electrónica.

A elaboración deste traballo pretende alcanzar os seguintes obxectivos, respecto ao tratamento da fraseoloxía nos preliminares dos dicionarios seleccionados:

- descubrir como se tratan as UFS;
- comprobar se a información achegada é útil e suficiente;
- revisar a terminoloxía empregada para referirse aos conceptos do universo fraseolóxico;
- sinalar as lagoas e as deficiencias do tratamento das UFS.

2. Consideracións xerais sobre a parte introdutoria

A parte introdutoria do dicionario constitúe un elemento lexicográfico de suma importancia, pois serve para esclarecer e facilitar as distintas instrucións sobre o seu uso. Martínez de Sousa, no seu *Diccionario de lexicografía práctica (DLP)*, defínea como un «texto que precede al cuerpo del diccionario en el que se explican al lector los aspectos de la macroestructura y la microestructura para el manejo de la obra» (*DLP*, 1995: s. v. introducción).

No tocante ás UFS, a parte introdutoria debería ocuparse, entre outras cuestións, de informar sobre os seguintes aspectos:

- indicar o obxectivo perseguido da redacción do dicionario e o tipo de usuario ao que se dirixe;
- indicar, de forma explícita, a clase de fraseoloxismos recollidos no dicionario;
- explicar o significado das clases de UFS seleccionadas e marcar, se se inclúe máis dun tipo, a diferenza entre unha e outra clase;
- expoñer os criterios de selección, ordenación e localización das UFS;
- informar sobre os distintos microsistemas de marcación lexicográfica;
- describir o procedemento seguido para representar a variación non marcada, as locucións con casas baleiras e os esquemas fraseolóxicos;
- indicar os signos e abreviacións utilizados;
- indicar o tipo de exemplos empregados, se son reais ou creados *ad hoc*. Se son reais, indicar as fontes de onde se extraeron.

Informar sobre todos estes aspectos, de forma eficiente e pormenorizada, pode converter o prólogo nun apartado relativamente longo. Non obstante, e como afirma Penadés Martínez (2015: 98), «la brevedad debe sacrificarse en aras de la claridad que impone la interpretación correcta de todas las informaciones por parte del usuario».

A consulta dos distintos dicionarios revela que a introdución do dicionario, polo xeral, non parece gozar de moito interese por parte dos especialistas na materia, sexa dende o punto de vista teórico, dada a escaseza de traballos adicados á introdución lexicográfica, ou na parte práctica, tendo en conta os poucos estudos críticos sobre as contribucións xa existentes.

Neste sentido, Santamaría Pérez revela a pouca información relativa ás UFS tras analizar unha serie de dicionarios bilingües:

Los diccionarios bilingües estudiados ofrecen escasa información en los preliminares del diccionario acerca del tratamiento de las unidades fraseológicas, es decir, no dan ninguna indicación acerca del criterio de selección ni sobre qué tipo de expresiones aparecen en la macro o microestructura ni bajo qué lema buscarlas si se encuentran dentro del artículo (Santamaría Pérez, 1998: 306).

Así mesmo, Ruiz Martínez (2007), despois de examinar unha serie de dicionarios xerais, escolares e fraseolóxicos, chegou á conclusión de que a maioría destas obras lexicográficas

non fan alusión directa ao concepto de colocación nas súas páxinas introdutorias. Pola súa parte, Alzola Fariñas (2001), referíndose aos dicionarios escolares, explica a incoherencia entre o contido da micro- e a macroestrutura e a información relativa aos fraseoloxismos no prólogo, debido á dificultade que comporta o seu tratamento:

Es tal la dificultad que ofrece la explicación de los criterios que se siguen para la inclusión de las locuciones, que hay diccionarios que prefieren, simplemente, no mencionarlas en su parte introductoria, dejando la labor en manos de los educadores (o del descubrimiento casual del usuario) (Alzola Fariñas, 2001: 437).

De feito, algúns dicionarios —como xa veremos máis adiante— non inclúen todos os datos informativos necesarios para guiar o usuario de forma eficiente. Esta cuestión agrávase cando investigamos a información proporcionada sobre as unidades pluriverbais, a cal adoita ser defectuosa por non incluír suficiente información sobre a selección e a localización dos fraseoloxismos (cfr. Santamaría Pérez, 1998: 306) ou os criterios de marcación correspondentes a cada unidade (cfr. Ruiz Martínez, 2016: 598).

É posible xustificar este baleiro informativo nas introducións por dous motivos:

- a. A falta de información fraseolóxica na introdución revela os problemas persistentes na teoría fraseolóxica ou, como afirma Santamaría Pérez (2001: 91), «toda la indecisión y confusión que existe en la delimitación del universo fraseológico tendrá su repercusión en el modo de representar este tipo de unidades en el diccionario».
- b. Como alegan outros autores, a pouca atención prestada aos prólogos dos dicionarios débese a que son pouco lidos, xa que os lectores adoitan pasalos por alto. Este desinterese, por parte dos lectores, fai que os dicionaristas non se impliquen tanto en introducir datos o suficientemente informativos nas páxinas preliminares (cfr. Olímpio de Oliveira Silva, 2004: 439).

Pensamos que tanto os escollos derivados dos estudos teóricos como o pouco interese que esperta o prólogo nos lectores non poden ser pretextos para non afondar na introdución lexicográfica. Por que? Por un lado, o prólogo pode ser útil para aclarar certos aspectos teóricos que poderían servir de punto de partida para outras investigacións. Por outro lado, os prefacios detallados e ben explicativos permiten un mellor aproveitamento para os usuarios interesados.

3. Diccionario de la lengua española (DLE)

A consulta da 23.^a edición do *DLE* (2014) traduce, con claridade, a falta de información suficiente sobre as UFS recollidas. É un feito que xa foi comprobado por outros autores, como Lončar e Valero (2020: 14), quen sosteñen que a información subministrada no *DLE* «se opina escasa y estática para el uso adecuado de la fraseología». Efectivamente, na súa «Guía de consulta», o *DLE* proporciona poucos datos:

1. Datos relativos a la localización:

Del mismo modo, mediante la búsqueda «por expresiones» puede realizarse una consulta de los artículos del Diccionario por formas complejas incluidas en artículos de voces simples. En la consulta de las formas complejas, la navegación permite ir exactamente, dentro del artículo correspondiente, al punto en el que se encuentra la forma compleja buscada. En los casos de homografía entre lema y sublema, se ha dado preferencia al lema.

2. Datos sobre la descripción:

Las FORMAS COMPLEJAS son combinaciones más o menos fijas del lema con otras palabras. En el Diccionario se distinguen dos grandes grupos:

- *COMBINACIONES ESTABLES de un lema sustantivo y un elemento con función adjetiva. Por ej., cómico, ca de la legua, vis cómica.*
- *LOCUCIONES Y EXPRESIONES. Por ej., dar la cómica, ponerse cómico, ca, en un pisapés, buenas noches, algo es algo².*

Nas súas **Advertencias**³, o *DLE* volve falar das formas complexas, pero só para informar sobre a súa localización:

Las combinaciones estables de un elemento sustantivo con otras palabras que, con respecto a él, desempeñan una función adjetiva irán siempre en el artículo correspondiente al elemento sustantivo. Por ej., aceite virgen se encontrará en el artículo encabezado por la palabra aceite; buena mano en el artículo mano; agua de cerrajas en agua, etc. Para facilitar su localización, al final de los artículos dedicados a las palabras que acompañan al sustantivo unos envíos indican al lector los lemas bajo los que encontrará cada combinación. En el caso de los ejemplos mencionados hay por tanto envíos en virgen, bueno, na y cerraja⁴.

Porén, chama a atención, ademais da pouca información ofrecida, o feito de que o *DLE* non empregue a terminoloxía fraseolóxica amplamente recoñecida e utilizada polos teóricos, pois en lugar de *unidades fraseolóxicas* opta por empregar o termo *formas complexas*. Estas últimas aparecen divididas en dous grupos: *combinacións estables* e *locucións e expresións*.

Para distinguir entre unha e outra clase, o *DLE* usa, aínda que non o indica explicitamente nos seus preliminares, dous procedementos:

1) As *combinacións estables* aparecen destacadas mediante unha cor distinta á empregada para presentar as *locucións e expresións*⁵:

² Tomado de: <http://DLE.rae.es/>. Data de consulta: 25/04/2020.

³ Tomado de: <https://dle.rae.es/contenido/advertencias>. Data de consulta: 10/10/2020.

⁴ Tomado de: <http://DLE.rae.es/>. Data de consulta: 25/04/2020.

⁵ Esta distinción tipográfica refírese á versión en liña.

➤ Combinacións estables:

puerta blindada

1. f. puerta reforzada por diversos sistemas de seguridad que se coloca en la entrada de las casas.

puerta cochera

1. f. puerta por donde pueden entrar y salir carruajes.

puerta cortafuego

1. f. puerta que impide la propagación del fuego en un incendio.

➤ Locucións e expresións:

cerrar a alguen **la puerta**

1. loc. verb. Hacer imposible o dificultar mucho algo.

cerrársele a alguen **todas las puertas**

1. loc. verb. Faltarle todo recurso.

coger entre puertas a alguen

1. loc. verb. coloq. Sorprenderle para obligarle a hacer algo.

É salientable que o *DLE* inclúe as locucións verbais, adxectivas, adverbiais, pronominais, conxuntivas e interxectivas no apartado destinado a «locucións e expresións», mentres que a gran maioría das substantivas aparecen no grupo de «combinacións estables», presentadas con outras combinacións pluriverbais. Efectivamente, locucións substantivas como *pez gordo*, *caja de Pandora* e *agua de borrajas* rexístranse na mesma categoría, xunto con unidades como *pez espada*, *caja fuerte* e *agua de colonia*, consideradas «compostos sintagmáticos», segundo Corpas Pastor (1996), e «denominacións normais das realidade», de acordo con Seco (*et al.*, 2004). Entre as escasas locucións substantivas localizadas no apartado de «combinacións estables», atopamos *hurtar ropa*, *nada entre dos platos* e *señor mío*.

2) Cada unidade aparece distinguida cunha marcación especial. Así, as *combinacións estables* reciben as marcas **f.** (nome feminino) e **m.** (nome masculino); as locucións, a etiqueta **loc.** (locución), mentres que as *expresións* aparecen destacadas mediante a abreviación **expr.** (expresión). A aplicación deste procedemento parécenos útil para o usuario, xa que lle permite saber a clase á que pertence cada combinación. Non obstante, o *DLE* non explica na súa «Guía de consulta» que se entende exactamente por *combinación estable*, fronte ás *locucións e expresións*, nin aclara por que coloca as *locucións e expresións* na mesma etiqueta. As dúbidas sobre esta clasificación aumentan cando localizamos unha serie de unidades consideradas combinacións estables polo *DLE*, malia seren clasificadas como locucións segundo outros dicionarios. Por exemplo, as construcións *mirlo blanco*, *conejillo de indias*, *cuento chino* e *mosquita muerta* son combinacións estables segundo o *DLE*, mentres que para o *DICLOCNAP*⁶ e o *DELE*⁷

⁶ *Diccionario de locuciones nominales, adjetivas y pronominales para la enseñanza del español* (Penadés Martínez, 2008).

⁷ *Diccionario de expresiones y locuciones del español* (Martínez López; Jørgensen, 2009).

son locucións. Do mesmo xeito, o uso de marcas como **f.** e **m.** é pouco clarificador, posto que se refiren unicamente ao xénero da unidade e non á súa clase.

O *DLE* non parece ter aproveitado os avances da fraseoloxía teórica, posto que a nivel terminolóxico deixa moito que desexar: 1) non aparece o termo *unidade fraseolóxica*, malia que, iso si, recoñece a *fraseoloxía* como ciencia lingüística; 2) aínda non recolle o significado fraseolóxico do termo *colocación*; 3) o termo *combinación estable* non é o axeitado para referirse a unha clase de UFS, xa que a estabilidade non é máis que unha característica potencial e, por outro lado, as locucións tamén son combinacións estables e, por tanto, esta denominación non fai máis que incidir na confusión; 4) o termo *expresión* é bastante vago e impreciso e, ademais, non aparece en ningunha das clasificacións consolidadas, como as de Casares (1950), Zuluaga (1980), Corpas Pastor (1996), Ruiz Gurillo (1997) ou García-Page (2008), co cal, non debería usarse, de ningún modo, como termo definitorio das combinacións pluriverbais.

Por outra parte, a distinción que fai o *DLE* entre «os niveis de uso da lingua», nos que inclúe as marcas diafásicas *vulgar* e *xergal*, e «os rexistros de fala», nos que insire a marca *coloquial*, non é nada esclarecedora. Ademais, non explica os criterios que determinan marcar unha locución como *coloquial*, fronte a outra que non recibe ningunha etiqueta. Así, por exemplo, non sabemos por que unha locución como *dar buena cuenta* non ten ningunha marca no *DLE*, malia estar etiquetada como *coloquial* no *DFDEA*, e *informal* no *DiLEA*. É certo que a falta dunha marca pódese interpretar como unha marca en si mesma, é dicir, que a unidade ten un uso xeral ou estándar; non obstante, é necesario informar explicitamente sobre esta particularidade.

Respecto á frecuencia de uso, o *DLE* emprega dúas marcas: *usado* e *pouco usado*, mentres que a maioría das unidades aparecen sen ningunha etiqueta, cousa que pode explicarse polo feito de que estas combinacións non teñen restrición no uso. Non obstante, a consulta das locucións no *Corpus de Referencia del Español Actual (CREA)* e no *Corpus Diacrónico del Español (CORDE)* reflicte que o establecemento da marcación de frecuencia no *DLE* non é nada coherente. Efectivamente, non é posible constatar que se entende por unha locución *usada* fronte a outra que non recibe ningunha marca. Por exemplo, non sabemos por que locucións como *sin levantar mano* e *al pie del cañón* non reciben ningunha marca, malia que a primeira aparece nun só caso no *CREA* e a segunda ten 67 ocorrencias, nin por que unha locución como *un pie tras otro* está marcada como *usada*, aínda que sae en apenas tres casos no *CREA*. Así mesmo, unha locución como *abrir mano* aparece etiquetada como *pouco usada*, aínda que non se rexistra ningún caso no *CREA*. No *CORDE* localizamos 10 casos, o que significa que a devandita locución non pertence ao español actual e, polo tanto, pode recibir a marca diacrónica *desusada*. En cambio, a locución *abrir la veda* non está rexistrada no *DLE*, a pesar de que aparece en 13 casos no *CREA*.

Por último, chama a atención a inclusión de palabras simples dentro do grupo destinado ás combinacións de palabras. Velaquí algúns exemplos:

cielos

1. interj. U. para denotar sorpresa, asombro o sentimientos similares.

Dios

1. interj. U. para expresar admiración, asombro u horror.

Señor

1. interj. U. para expresar hartazgo o protesta.

Estas interxeccións, pese a ter un significado idiomático, non deberían presentarse no mesmo grupo destinado ás unidades plurilexemáticas.

4. Diccionario fraseológico documentado del español actual (DFDEA)

O *DFDEA* (Seco *et al.*, 2004) parece dar resposta a case todas as cuestións que deberían figurar nun prefacio lexicográfico. Para iso, adícalles suficiente espazo na súa introdución, a cal aparece dividida nas seguintes partes:

— «Sobre este diccionario» (*DFDEA*, XI-XVI): neste apartado infórmase sobre a finalidade do *Diccionario*, o tipo de usuario ao que vai dirixido, e se responde ás preguntas de por que é un diccionario fraseolóxico e por que é documentado. Así mesmo, indícase e defínese o tipo de fraseoloxismos seleccionados: as locucións.

Parécenos interesante a distinción establecida entre *modismo* e *locución*:

[El modismo] evoca la noción de ‘expresión imaginativa, pintoresca o folklórica peculiar del idioma’ nunca se da, por ejemplo, a las locuciones prepositivas y conjuntivas. De modo que, aunque todos los modismos son locuciones, no todas las locuciones son modismos (Seco *et al.*, 2004: XIII).

Non obstante, e por esa mesma razón, parécenos impertinente incluír o termo *modismo* no título do *Diccionario*, posto que dá a impresión de que se trata dunha clase diferente de UFS, cando o certo é que o *modismo* e a *locución* designan, en principio, o mesmo concepto. Ademais, os mesmos autores (Seco *et al.*, 2004) descartan o uso de *modismo* no *Diccionario*, polo que só aparece no título e nas páxinas introdutorias.

Ademais de explicar que son as locucións, o *DFDEA* define tamén o concepto de *fraseoloxía*, e descarta o uso doutras denominacións imprecisas e pouco útiles, segundo o *Diccionario*, como *frase*, *frase feita*, *frase proverbial*, *ditos*, *dicires*, *maneiras de dicir* e *expresións*.

Por outra parte, cita as clases de fraseoloxismos que forman as entradas: a) *locucións en sentido estrito*, b) *locucións en sentido amplo*, c) *fórmulas oracionais*, d) *fórmulas expletivas*. Non obstante, malia que os autores distinguen entre estas clases nos preliminares, no corpo do *Diccionario* non precisan, por exemplo, cando se trata dunha *locución en sentido estrito* (locución) ou dunha *locución en sentido amplo* (colocación). Como os mesmos autores recoñecen seleccionar locucións e colocacións, parécenos de suma importancia acompañar cada unidade cunha pequena indicación para aclarar a clase de fraseoloxismos á que pertence. Tamén, sería máis pertinente e esclarecedor incluír o termo

colocación no título en vez de *modismo* porque, de feito, é un dicionario de locucións e colocacións. Sería, así mesmo, moi frutífero, dende o punto de vista fraseolóxico e fraseográfico, establecer tal distinción, posto que permitiría a elaboración doutros repertorios especializados: algúns unicamente nas locucións e outros exclusivamente nas colocacións. Parécenos conveniente distinguir, no *DFDEA*, entre unha colocación como *hacer la compra* ('Comprar los alimentos necesarios para la casa', *DFDEA*), porque o seu significado é composicional, e unha locución como *apretar el cinturón* ('Reducir los gastos por escasez de los medios', *DFDEA*), cuxo significado é idiomático, posto que non pode deducirse da suma dos seus elementos constitutivos. Claro está, a distinción entre unha e outra clase non é tan sinxela e a idiomaticidade non é o único criterio determinante, polo que haberá que apoiarse nos estudos da fraseoloxía teórica para delimitar, con máis exactitude, a clase á que pertence cada unidade. Outros exemplos de colocacións localizadas no *DFDEA* son: *hacer la competencia*, *dar la alarma*, *seguir con la mirada*, *dar de comer*, *tomar apuntes* e *prestar atención*. Neste aspecto, Zuluaga (1997: 24) opina que as colocacións constitúen unha clase diferente, polo que «deberían separarse adecuadamente na práctica lexicográfica».

— «Cómo usar el Diccionario» (*DFDEA*, XIX-XXII): se no apartado anterior o *DFDEA* proporcionaba unha serie de informacións teóricas sobre a terminoloxía empregada no corpo do dicionario, neste apartado dedícase a ofrecer datos máis prácticos sobre o seu uso. Esta segunda parte introdutoria trata de guiar aos lectores sobre o lugar exacto de cada unidade, informándoos sobre os métodos necesarios para localizar as locucións e demais unidades pluriverbais. Para lematizar as locucións, o *DFDEA* segue o criterio categorial. Por exemplo, as locucións *a boca jarro*, *a boca llena*, *abrir boca*, *a pedir de boca*, *boca abajo*, *buscar la boca* preséntanse por orde alfabética baixo unha palabra clave común: **boca**.

O terceiro e cuarto apartados tratan, respectivamente, sobre «Abreviaturas y signos usados en el Diccionario» (*DFDEA*, XXVII) e «Glosario de términos lingüísticos utilizados» (*DFDEA*, XXIX). É preciso sinalar que o *DFDEA* explica, nas súas páxinas preliminares, todas as marcas que emprega na súa microestrutura. Velaquí algúns exemplos:

raro: *Expresión infrecuente; en especial, expresión anticuada empleada hoy solo de manera ocasional.*

histórico (hist): *Uso que se refiere a una realidad perteneciente a época anterior a la aquí estudiada.*

coloquial (col): *Uso propio de la conversación informal o de una situación distendida.*

vulgar (vulg): *Expresión malsonante o de mal gusto que no debe emitirse ante personas de cierto respeto (DFDEA, XXX- XXXII).*

O último apartado é unha «Guía de consulta» (*DFDEA*, 1-104), na que se recollen todas as unidades do *Diccionario* organizadas por orde alfabética. Trátase dunha aportación moi importante, tendo en conta a existencia de usuarios aos que lles custa buscar as UFS a partir da palabra básica; polo tanto, a orde alfabética permítelles localizalas a partir

da primeira palabra que as constitúe. Isto confirma o papel da parte introdutoria como elemento esencial para o bo manexo do dicionario.

Podemos dicir que o *DFDEA* conseguiu proporcionar información de moita utilidade, sexa teórica, delimitando e definindo os termos usados, ou práctica, guiando ao usuario de forma eficaz sobre os métodos requiridos para a busca das unidades. Non obstante, queremos resaltar, unha vez máis, a necesidade de empregar unha terminoloxía máis unívoca e precisar a clase de fraseoloxismos no corpo do *Diccionario*, mediante as marcas correspondentes.

5. *Diccionario de locuciones idiomáticas del español actual (DiLEA)*

O *DiLEA* é un dicionario en liña específico para as locucións. A autora do *Diccionario*, Penadés Martínez, xa publicara anteriormente tres dicionarios de locucións destinados á ensinanza do español: o *DICLOCVER* (2002)⁸, o *DICLOCADV* (2005)⁹ e o *DICLOCNAP* (2008). A parte introdutoria do *DiLEA* divídese en dous bloques: «Presentación» e «Instrucións». O primeiro bloque, pola súa parte, está dividido en dúas seccións: «Unidades do dicionario» e «Estrutura do dicionario». Na parte dedicada a «Unidades do dicionario», o *DiLEA* afirma, en primeiro lugar, que as unidades recollidas pertencen á clase de locucións e que se caracterizan por seren idiomáticas. A continuación, define o concepto de locución dando exemplos ilustrativos das tres características desta clase de UFS, a saber: 1) constituír unha combinación fixa de palabras; 2) funcionar como elemento da oración e 3) ser idiomáticas. As unidades rexistradas caracterízanse por ser de uso actual e pertencer á variedade do español falado en España. En canto aos destinatarios, o *DiLEA* indica que vai dirixido a usuarios interesados por coñecer o significado das locucións, falantes de español como lingua estranxeira, investigadores interesados por estudar as locucións, profesores de español como L1 e L2 e tradutores.

No segundo bloque, «Estrutura do dicionario», o *DiLEA* aborda varias cuestións relativas á súa micro- e macroestrutura. En primeiro lugar, informa sobre o sistema de ordenación establecido: ordenación alfabética por palabras. En segundo lugar, trata a lematización. Neste sentido, o *DiLEA*, a diferenza do *DFDEA*, indica que optou por lematizar as locucións a partir da primeira palabra que as integra; é dicir, que seguiu o criterio estrutural. A continuación, presenta o conxunto de datos informativos incluídos no artigo lexicográfico: as acepcións, a clase da locución, a marcación diafásica, a marcación de frecuencia, os elementos do contorno, os exemplos de uso, a definición e outras informacións de carácter ortográfico, morfolóxico, sintáctico ou pragmático.

Tras a revisión que acabamos de realizar, chegamos á conclusión de que o *DiLEA* proporciona bastante información na súa parte introdutoria, unha información sostida nos logros da fraseoloxía teórica e da fraseografía práctica. Parécenos interesante a delimitación e a definición das unidades recollidas, as locucións, así como a explicación dos procedementos seguidos no establecemento da micro- e da macroestrutura. Non

⁸ *Diccionario de locuciones verbales para la enseñanza del español.*

⁹ *Diccionario de locuciones adverbiales para la enseñanza del español.*

obstante, o *DiLEA*, malia ser un dicionario específico para as locucións, non inclúe todas as clases destas unidades, pois limitase a presentar as locucións nominais, adxectivas, pronominais, verbais e adverbiais, mentres que as prepositivas e as conxuntivas quedan descartadas da súa nomenclatura. O *DiLEA* non aporta ningunha información que xustifique por que se eliminaron os outros tipos de locucións, pois só menciona que todas as locucións recollidas, excepto as pronominais, teñen significado léxico. Segundo o noso parecer, sería máis frutífero e útil para os usuarios incluír todas as clases de locucións, máxime porque se trata dunha obra específica para esta clase de UFS. A exclusión das combinacións prepositivas e conxuntivas implica que non será posible atopar unha serie de construcións de uso corrente, como *a pesar de*, *por más que*, *hasta tal punto que*, *a fin de que*, *acerca de*, *al abrigo de*, *a la altura de*, *aparte de*, *en torno a* etc. Ademais, déixase notar que o *DiLEA* exclúe as locucións interxectivas das clases de unidades que cita na súa parte introdutoria, aínda que estas aparecen tanto no *DFDEA* como no *DLE* en varios exemplos como: *anda con Dios*, *bendito sea Dios*, *toma ya*, *hasta más ver*; *qué narices* etc. Nesta mesma liña, cómpre sinalar que a delimitación da clase á que pertence unha unidade pode ser distinta dependendo do repertorio tomado como referencia. Por exemplo, a unidade *manos arriba* é unha locución interxectiva segundo o *DLE*, mentres que o *DFDEA* concíbea como unha fórmula oracional, e a construción *manos a la obra* é unha expresión de acordo co *DLE*, mentres que o *DFDEA* preséntaa como unha locución verbal (*ponerse manos a la obra*). Do mesmo xeito, a locución *a años luz* é adverbial no *DiLEA* e o *DFDEA*, mentres que no *DLE* aparece como verbal: *estar a años luz*. Isto revela que aínda non existe unanimidade na fraseoloxía española respecto á categorización das UFS en xeral e das locucións en particular¹⁰.

Por outra parte, aínda que se menciona que «en esta primera versión del *DiLEA* solo figuran las locuciones verbales»¹¹, a consulta do *Diccionario* demostra a inclusión doutras clases de locucións, como as adverbiais: *a beneficio de inventario*, *con alma y vida*, *como un señor* etc., e combinacións que pertencen a dúas categorías, como por exemplo *a dos pasos*, *a cara descubierta*, *cabeza abajo* etc., que poden ser adverbiais e adxectivas. Por iso, haberá que actualizar a presentación para que concorde co contido do corpo do *Diccionario*.

Por último, notamos que o *DiLEA* non segue un procedemento coherente e sistemático á hora de determinar a frecuencia de uso. Así, de acordo con este dicionario, a marca *muy frecuente* aplícase ás locucións das que se teñen documentados máis de 10 exemplos; non obstante, é posible localizar unha serie de unidades que non levan esa marca, malia aparecer en numerosos casos. Por exemplo, as locucións *bajar la guardia*, *cara a cara* e *dar a luz* saen en máis de cen ocorrencias no *CREA* e, aínda así, aparecen marcadas como *frecuentes*, en lugar de *muy frecuentes*. Outro aspecto que revela a incongruencia

¹⁰ Pódese dicir que este problema terminolóxico e conceptual ten a súa orixe nas distintas clasificacións, moitas veces non coincidentes, dos especialistas na materia. Por exemplo, as locucións *elativas* só son sinaladas por Zuluaga (1980); as *oracionais*, unicamente por García-Page (1995); as *marcadoras*, exclusivamente por Ruiz Gurillo (1997); e só Casares se refire nos seus traballos ás *exclamativas* (1950). Pola súa parte, as locucións *clausais* só aparecen na clasificación de Corpas Pastor (1996) e Ruiz Gurillo (1997).

¹¹ Tomado de <http://www.diccionariodilea.es/presentacion#>. Data da consulta: 15/10/2020.

na delimitación da frecuencia é a existencia de numerosas locucións sen ningunha marca. Neste grupo de unidades, caben tanto locucións con alta frecuencia, como *a ciegas*, *dar señales de vida* ou *pasar a la historia*, como construcións de escasa ocorrencia, como *a porradas*, *a banderas desplegadas*, *barrer para adentro* etc.

6. Conclusións

A partir da análise realizada aos dicionarios estudados, chegamos a unha serie de conclusións que se plasman a continuación. O primeiro que se pode observar é o feito de que, a medida que consultamos dicionarios máis específicos, mellores resultados obtemos en canto ao tratamento da fraseoloxía na parte introdutoria. Efectivamente, o *DLE*, por ser un dicionario xeral, non presta moita atención á presentación das UFS na súa «Guía de consulta». Isto nótase primeiro no escaso espazo adicado á mesma. Así mesmo, a terminoloxía que usa para referirse aos conceptos fraseolóxicos non responde aos criterios establecidos nas teorías fraseolóxicas. É máis, o *DLE* inclúe, no mesmo grupo, palabras simples xunto a combinacións pluriverbais.

O *DFDEA* é máis sistemático ao aportar suficientes datos, tanto na presentación das unidades que forman a nomenclatura do dicionario, como na explicación dos pasos que se deben seguir para o seu uso. Non obstante, no corpo do dicionario, aparecen tanto locucións como colocacións sen ningunha distinción. Neste sentido, reiteramos a necesidade de indicar a clase á que pertence cada combinación. Ademais, habería que explicar, na parte introdutoria, os criterios seguidos para distinguir as locucións das colocacións.

O *DiLEA* é un dicionario aínda máis específico que o *DFDEA*, xa que trata unha clase ben determinada de UFS: as locucións. Pódese dicir que o *DiLEA* elaborou unha parte introdutoria ben informativa en todos os sentidos, tanto na presentación das unidades como nas instrucións para o uso do dicionario. Non obstante, subliñamos a falta dalgunhas clases de locucións, como as prepositivas e as conxuntivas. Ademais, a delimitación da frecuencia de numerosas locucións non responde aos criterios sinalados na parte introdutoria.

Por outro lado, chegamos á conclusión de que os dicionarios revisados non recollen as mesmas clases de unidades, o que revela que a concepción da fraseoloxía dos distintos especialistas non sempre é coincidente. Aínda que a fraseoloxía española chegou a ocupar un lugar privilexiado dentro dos estudos lingüísticos, aínda quedan cuestións pendentes, como as relativas á distinción entre unha e outra clase de UFS e tamén á delimitación das clases de locucións.

Por último, consideramos que se debe prestar máis atención ao tratamento das UFS nas partes introdutorias dos repertorios lexicográficos, sexa para guiar aos usuarios a manexalos de forma eficiente, sexa para esclarecer cuestións teóricas relativas á clasificación e á definición de cada grupo de fraseoloxismos. Os dicionarios teñen que velar por que o prólogo sexa o máis informativo posible sobre as unidades que recollen, de tal xeito que os usuarios poidan optimizar o seu uso e sacar o máximo rendemento

posible da súa consulta. Por outra banda, unha praxe lexicográfica correcta implica aproveitar os logros e as aportacións da teoría fraseolóxica e aplicala na presentación das UFS nos seus preliminares.

7. Referencias

- ALZOLA FARIÑAS, Luis (2001): «Las presentaciones de los diccionarios escolares. Breve historia de un elemento didáctico olvidado por las editoriales, los profesores y los usuarios», en *Glosas Didácticas*, N. 6. Disponible en <http://sedll.org/doces/publicaciones/glosas/n6/alzola.html>. [Data da consulta: 02/04/2020].
- CASARES, Julio (1950): *Introducción a la lexicografía moderna*, Madrid: SCIS.
- CORPAS PASTOR, Gloria (1996): *Manual de fraseología española*, Madrid: Gredos.
- GARCÍA-PAGE, Mario (2008): *Introducción a la fraseología española. Estudio de las locuciones*, Barcelona: Anthropos Editorial.
- (1995): «Fraseologismos oracionales», *Contextos*, XIII/25-26: 79-92.
- LONČAR, Ivana e VALERO, Pilar (2020): «Propuestas sobre la representación de la fraseología en diccionarios en línea», *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación*, Vol. 82 (2020): 9-26.
- OLÍMPIO DE OLIVEIRA SILVA, María Eugênia (2004): *Fraseografía teórica y práctica. Bases para la elaboración de un diccionario de locuciones verbales español-portugués*, Tese doutoral. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá.
- (2007): *Fraseografía: teoría y práctica*, Frankfurt: Peter Lang.
- PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2015). *Para un diccionario de locuciones, de la lingüística teórica a la fraseografía práctica*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CORDE) [en liña]. *Corpus diacrónico del español*. <<http://www.rae.es>> [Data da consulta: 25/04/2020]
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Banco de datos (CREA) [en liña]. *Corpus de referencia del español actual*. <<http://www.rae.es>> [Data da consulta: 25/04/2020]
- RUIZ GURILLO, Leonor (1997): *Aspectos de fraseología teórica española*, Valencia: Universitat de València.
- RUIZ MARTÍNEZ, Ana María (2007): «La noción de colocación en las partes introductorias de algunos diccionarios monolingües del español», *Revista de Lexicografía*, XIII (2007): 139- 182.
- (2016): «La marcación de las unidades fraseológicas a partir del examen de corpus», en Corpas Pastor, Gloria (ed.): *Fraseología computacional y basada en corpus: perspectivas monolingües y multilingües*. Xenebra: Tradulex: 597-604.
- SANTAMARÍA PÉREZ, Mª Isabel (1998): «El tratamiento de las unidades fraseológicas en la lexicografía bilingüe», *Estudios de Lingüística*, 12: 299-318.
- (2001): *Tratamiento de las unidades fraseológicas en la lexicografía bilingüe español-catalán*, Tese doutoral. Alacante: Biblioteca virtual Miguel de Cervantes.
- ZULUAGA, Alberto (1980); *Introducción al estudio de las expresiones fijas*, Frankfurt, Cirencester: Peter Lang.

(1997): «Sobre fraseoloxismos e fenómenos colindantes», en Ferro Ruibal, Xesús (coord.), *Actas do I Coloquio Galego de Fraseoloxía*, Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, Santiago de Compostela, Vigo, Xunta de Galicia: 15-30.

Dicionarios

DFDEA: SECO, M. (dir.) *et al.* (2004). *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*. Madrid: Aguilar.

DELE: MARTÍNEZ LÓPEZ, Juan Antonio; JØRGENSEN, Annette Myre (2009): *Diccionario de expresiones y locuciones del español*. Madrid: Ediciones de la Torre.

DICLOCADV: PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2005): *Diccionario de locuciones adverbiales para la enseñanza del español*. Madrid: Arco/Libros.

DICLOCNAP: PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2008): *Diccionario de locuciones nominales, adjetivas y pronominales para la enseñanza del español*. Madrid: Arco/Libros.

DICLOCVER: PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2002): *Diccionario de locuciones verbales para la enseñanza del español*. Madrid: Arco/Libros.

DiLEA: PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2019): *Diccionario de locuciones idiomáticas del español actual*. [En liña]. <www.diccionariodilea.es>. [Data da consulta: 25/04/2020].

DLE: REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2014): *Diccionario de la Lengua Española*. Madrid: Espasa. Versión en liña: <http://DLE.rae.es/> [Data da consulta: 25/04/2020].

DLP: MARTÍNEZ DE SOUSA, José (1995): *Diccionario de lexicografía práctica*. Barcelona: Bibliograf.

O Maio do Outono. Refráns romances do mes de outubro^{1 2}

O Maio do Outono. Romance proverbs concerning the month of October

José Enrique Gargallo Gil

Universitat de Barcelona / Institut d'Estudis Catalans

<https://orcid.org/0000-0002-8874-0323>

gargallo@ub.edu

Joan Fontana i Tous

Universitat de Barcelona

<https://orcid.org/0000-0002-9577-6201>

joan_fontana@ub.edu

Resumo: O presente artigo recolle unha selección de refráns romances relativos ao mes de outubro que permite caracterizar de xeito esencial o correspondente espazo de tempo dende a mirada da sabedoría popular. Como deixan ver as diferentes paremias, outubro é un mes de tránsito entre a calor e o frío, o que repercute en aspectos como o ciclo agrícola (as sementeirás ou a vendima), na emigración das andoriñas, na extinción de vermes, moscas e mosquitos, entre outros. A outubro atribúenselle tamén perfís atmosféricos diversos como a choiva, a treboada, a néboa, de carácter máis ocasional, e mais outros, de tipo estacional, como a calor tardía asociable aos veranciños ou veráns serodios, ou ben o frío outonal que aconsella abrigarse ou refuxiarse ao carón da lareira xa dende este mes. No contexto do ano é moi característica dos refráns sobre os meses a relación entre diversos espazos de tempo. Neste sentido, cómpre salientar a prefiguración de sete lúas para sete meses que expresa un grupo de paremias do ámbito iberorrománico. Tamén outubro, como é característico dos meses, preséntase nalgúñas paremias baixo a figura da personificación.

¹ Data de recepción: 22.07.2021. Data de aceptación: 24.08.2021.

² Agradecemos a Brian Mott a tradución do resumo ao inglés; a Elisabetta Carpitelli, Aitor Carrera, Manuel González e Matteo Rivoira, a resolución de dúbidas; aos dous avaliadores anónimos, as súas axeitadas propostas; a Maria-Reina Bastardas e a Xosé Afonso Álvarez, a lectura atenta deste artigo así como os seus sempre xentís consellos. Ao derradeiro, ademais, debemos a non menos xentil corrección gramatical do noso galego.

Palabras clave: refráns, Romania, outubro, ciclo estacional, meteoroloxía popular.

Abstract: This article presents a selection of Romance proverbs about the month of October, which provide an essential characterization of this period of time from a folkloric angle. As the various different sayings show, October marks a transition from the heat to the cold, which has repercussions for agriculture (the sowing season and the grape harvest), the migration of swallows, and the extinction of caterpillars, flies and mosquitoes, among other species. October is also associated with various atmospheric conditions, such as rain, storms and fog, which occur occasionally, and other more seasonal phenomena, such as the late occurrence of periods of dry, warm weather (the so called Indian summer) or cold weather, warning us to wrap up in warm clothes or take refuge right now by the warmth of the fire. What is particularly characteristic of proverbs about the months of the year is the interrelationship shown between the various different periods of time. Here, we note especially the prefiguration of seven moons for seven months in a group of proverbs found in Iberian Romance. Moreover, as is typical of all the months, October is sometimes personified in certain sayings.

Keywords: proverbs, Romance-speaking territory, October, seasons of the year, popular beliefs about the weather.

1. Xustificación

Outubro é o primeiro mes completo do outono, e resulta significativo que, no caso do galego, o descendente popular do latín *AUTUMNUM* revista nalgúns lugares o significado máis específico de ‘outubro’.³ Trátase, en certa maneira, dun mes de tránsito entre a calor propia do verán e o frío característico do inverno. É tamén mes dos labores da vendima, que levan da vide ao viño, ou das sementeiras, que preparan a terra para o novo ciclo agrícola. Así mesmo, a partida das andoriñas anuncia os primeiros fríos e con estes chegan diversos consellos de abrigo, que se prodigarán en refráns referidos a datas significativas do mes seguinte como Todos os Santos, San Martiño ou Santa Catarina (cfr. Río, 2010: 308-311, 315-321 e 327-331, respectivamente; para San Martiño, Gargallo e Fontana, 2021: 48-52). A finais de outubro, segundo o refraneiro, morren vermes, moscas e mosquitos, o que confirma a chegada da estación dos fríos.

O presente artigo pretende ofrecer unha mostra de refráns romances que caracterizan o mes de outubro e o seu encaixe no inicio do tempo outonal.⁴ Neste sentido, distribuímos as paremias nun primeiro nivel por afinidades temáticas e, baixo os correspondentes epígrafes, intentamos identificar paremiotipos que abranguen refráns afíns nunha ou en diversas linguas e variedades romances. Sobre o concepto de ‘paremiotipo’, remitimos á definición aproximativa que figura no *Atlas de ParemioRom*:⁵ “fórmula o abstracción baixo a que se acogen refranes similares en su estructura formal y en su contenido semántico, aun a sabiendas del carácter flexible de tales factores en algunos casos”.

³ Véxase o clásico traballo de Dámaso Alonso (1944-45: 449) e mais o mapa 134 do volume IV do *ALGa*, onde se pode observar a representación territorial deste uso.

⁴ Ocupámonos das paremias referidas ao mes de outubro en xeral. E só de maneira tanxencial daquelas que se centran nunha data concreta (por exemplo, San Francisco, San Lucas ou San Simón).

⁵ Cfr. <<https://stel.uib.es/paremio-rom/es/atlas/atlas-de-paremirom-apr-presentaci%C3%B3n>> [6 de xullo de 2021].

No corpus de refráns romances presentado,⁶ respectamos a forma orixinal das paremias, mesmo no que se refire á disposición versal. Por outra parte, non traducimos os refráns que nos parecen máis transparentes; porén, cando todo ou parte do orixinal resulta especialmente opaco, ofrecemos a equivalencia galega.

2. Tempo de partiren as andoriñas

Un dos principais indicios relativos ao período de bo tempo e calor é a presenza das andoriñas nas terras romances do sur continental: un período que abrangue aproximadamente a primavera e o verán, aínda que poida estenderse ata o mes de outubro segundo o testemuño dalgúns refráns.⁷ En relación á última paremia portuguesa, a partida das andoriñas en outubro vincúlase coa chegada dun período de seca.

vén. *Per Sant'Ana* [/]⁸ *il rondon zà 'l se lontana* ['afástase'] [/] *ma la rondola no vol* [/] *finché ottobre no la ciol* ['colle']⁹ (Antoni e Lapucci, 1993: 192).¹⁰ Lémbrase que Santa Ana se celebra o 26 de xullo.

it. *Per Sant'Anna / il rondone già si allontana / ma la rondinella non vuole / finché ottobre non la prende* (Antoni e Lapucci, 1993: 242). Diríase tradución ao italiano do refrán véneto anterior, o que provoca a perda da rima nos versos terceiro e carto.

friul. *Utubar al rive* ['cheqa'] *e la cisile e va* (Del Fabro, 2000: 169).

port. *Se as andorinhas partirem em Outubro, seca tudo* (Carrusca, 1976: II, 298).

3. Labores agrícolas

3.1. Vendimas

O vencello entre a vendima de outubro e o viño novo de San Martiño (11 de novembro) maniféstase neste refrán portugués: *Vendima em Outubro... que S. Martinho to dirá* (Carrusca, 1976: III, 240). Por outra parte, responden practicamente á mesma estrutura os dous refráns seguintes, en que outubro se presenta baixo a figura de pai nun de tantos casos de personificación dos meses nos refráns (cfr. Gargallo, 2009 e §6).

cast. *Octubre vinatero, padre del buen enero* (Martínez Kleiser, 1945: 293).

cat. *L'octubre vinater, pare del bon graner* (Amades, 1951: 995).

⁶ Para a identificación das distintas linguas ou variedades tratadas no texto, téñanse en conta as seguintes equivalencias: abruz. = abrucés; ast. = asturiano; cal. = calabrés; cast. = castelán; cat. = catalán; fr. = francés; francoprov. = francoprovenzal; friul. = friulano; gal. = galego; istr. = istriano; it. = italiano; lomb. Suí. = lombardo de Suíza (do Tesino ou Ticino); oc. = occitano; oc. aran. = occitano aranés; piem. = piemontés; port. = portugués; pull. = pullés; rom. = romanés; vén. = véneto.

⁷ Sobre andoriñas e ciclo estacional no calendario romance de refráns, véxase Gargallo (2008).

⁸ Empregamos a barra inclinada entre corchetes para indicar o salto de liña no orixinal.

⁹ Estes dous derivados do latín *HIRUNDO*, *rondon* e *rondola*, designan, respectivamente, o birrio e a andoriña.

¹⁰ Os autores localizan este refrán en Istria.

A fin de outubro, coa uva recollida, propicia estoutros dous refráns co beneficio da rima:
cat. *Octubre finit, raïm recollit* (Amades, 1951: 995).

fr. *Quand octobre prend sa fin, [/] Dans la cuve est le raisin* (Montreynaud, Pierron e Suzzoni, 1993: 146, núm. 693).

No grupo seguinte, decatámonos da afinidade estrutural do italiano co resto de rexistros italoportunances.

it. *Ottobre, il vino è nelle doghe* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 375, núm. 4075).

it. *A ottobre il mosto è nelle botti* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 11, núm. 121).

vén. *De otóbren el vin ne le dòghe* (Rama, 1994: 140).

istr. *Otobre: al vein ne le doghe* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 375, núm. 4075).

abruz. *Di uttobre, lu mmost' a le dòghe* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 375, núm. 4075).

pull. *Ottobr d vnnegn ench i tin* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 375, núm. 4075).

cal. *Ad otobras lu mustu è nte li doghi* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 11, núm. 121).

3.2. Sementar

Todo o mes de outubro é, ao dicir do refraneiro, propicio para a sementeira. A paremia catalá especifica os tres tipos de cereal que cómpre sementar: centeo, cebada e trigo.

cast. *A la primera agua de octubre, siembra y cubre* (Pejenaute, 1999: 275 e 315).

port. *Em outubro semeia e cria, terás alegria* (Reis, 1995: 204).

cat. *Quan l'octubre és arribat, sembra el sègol, l'ordi i el blat* (Amades, 1951: 995).

it. *Chi semina in ottobre, miete in giugno* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 146, núm. 1606).

Rexístranse tamén refráns referidos á sementeira en datas concretas ao longo do mes: por exemplo, o galego *Por San Francisco bótase o millo* (DNG: s. v. *Francisco*) [4 de outubro] ou o castelán *Por San Lucas, siembra habucas* (Martínez Kleiser, 1945: 291) [18 de outubro], en que cómpre subliñar a derivación *habucas* para facilitar a rima.

4. Aspectos meteorolóxicos

Agrupamos aspectos relativos a meteoros diversos (choiva, néboa, treboada; frío; calor tardía), así como outros grupos de premias tematicamente asociadas a este período do ano.

4.1. Choiva, treboada, néboa e afíns

Neste apartado, asociamos a choiva a outros dous conceptos afíns como a treboada e a néboa; no caso da choiva, dáse tamén concreción léxica a través do hiperónimo *auga*. En primeiro lugar, relacionamos unha serie de paremias con *auga* ou choiva de outubro que auguran unha boa colleita vindeira. A continuación, reproducimos un exemplo galego, onde a choiva constitúe un sinal aciago.

gal. *Auga de outono mata o seu dono* (Ferro, 1995: 202, núm. 3065). O *ALGa* rexistra unha variante no punto de enquisa P.3 (lugar e parroquia de Balóira, concello da Estrada): *A augha de outono mata a seu dono* (nótese a “gheada” propia desta variedade occidental do galego).

cat. *De l'aigua d'octubre i del sol de maig, en neix el blat* [‘trigo’] (Amades, 1951: 994).

it. *Pioggia d'ottobre, manna per la campagna* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 408, núm. 4453).

cast. *Octubre lluvioso, año copioso* (Pejenaute, 1999: 284).

it. *Ottobre piovoso, campo prosperoso* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 375, núm. 4077).

port. *Outubro chuvoso, torna o lavrador venturoso* (Reis, 1995: 61, 93, 206 e 262).

lomb. Suí. *Quant a utubar al piöf o al trona*[,] [‘Cando en outubro chove ou trona’] *l'invernada la sarà bona* (Giovannoli, 1994: 57). Para *al trona*, véxase, un pouco máis abaixo, o grupo de refráns relacionado coa treboada.

Moito máis variados son, no que respecta tanto á forma como á motivación, os refráns referidos á treboada e ao tronar:

fr. *En octobre tonnerre, [/] Vendanges prospères* (Cellard e Dubois, 1985: 141). Véxase o penúltimo refrán desta serie, de sentido contrario.

lomb. Suí. *Sa'l truna d'utüar, chi ga tré vachi al ne invèrnia noma dùa* [‘Se trona en outubro, quen ten tres vacas invernan soamente dúas’] (Hauser, 1981³: 620). Localízase en Poschiavo (Grisóns, Suíza).

friul. *Se al tone e al lampe in utubar, l'unvièr al sarà capriciós* (Del Fabro, 2000: 169).

fr. *Tonnerre d'octobre, [/] Vendanges peu sobres* (Cassano, 1988 [1914]: 42, núm. 137). O autor localiza o refrán en Saint-Pierre (Val d'Aosta) e engade a seguinte glosa: “Cela pour l'année suivante, car quelques pluies en ce mois seraient très profitables, selon les campagnards, aux nouveaux jets de la vigne”. Véxase o primeiro refrán desta serie, de sentido contrario.

cat. *Tronades a darrers d'octubre, any de neu* (Sanchis, 1951: 130, núm. 8).

Neste último grupo, despois dun refrán piemontés con *nebia* [‘néboa’], reunimos outros dous, aranés e friulano, de estrutura idéntica, aínda que con diferente referencia meteorolóxica: a bruma e a borrasca, respectivamente.

piem. *Nebia d’utuber e pieuva d’nuvember tanti bin dal ciel a fa dissende* [‘tantos bens do ceo fan descender’] (Richelmy, 2006⁶: 64, núm. 774).

oc. aran. *Octobre bromós*, [/] *uvèrn ruïnós* (CNLVA, 1992: 27). Coromines (1990: 368; s. v. *broma*) sinala que este é un termo moi xenérico referido á nebulosidade e pode significar tanto ‘nube’ como ‘néboa’ ou ‘bruma’. Trátase dun refrán do sector oriental do Val de Arán, zona en que aparece a forma *uvèrn* no lugar de *iuèrn*. Compárese co catalán *Octubre bromós, hivern ruïnós* (PCCD).

friul. *Otubar burascjôs, unvier estrôs* (Martinis, 2010: I, 69).

4.2. Frío

Se no período de verán vive todo tipo de vermes (como afirma a coñecida paremia catalá *A l’estiu, tota cuca viu*), co chegar de outubro e, máis particularmente, a finais de mes, morren co frío vermes e eirugas, moscas e mosquitos, tal como expresan os refráns seguintes:

cat. *L’octubre fred*, | *mata el cuquet* (Sanchis, 1951: 129, núm. 4a). *Cuquet* é diminutivo de *cuc*, formación expresiva moi característica do catalán (*DECat*, s. v.).

fr. *Octobre glacé* [/] *Fait vermines trépasser* [‘morrer’] (Cellard e Dubois, 1985: 142). De xeito similar ao exemplo precedente, o termo *vermine* (co sentido xenérico relativo aos parasitos diversos: pulgas, piollos e similares) é derivado diminutivo de *verme*, tipo léxico romance, tamén representado no galego.

cat. *El fred d’octubre* | *mata l’eruga* (Sanchis, 1951: 129, núm. 5). Nótese a conveniencia da rima en catalán oriental, en que se dá a neutralización de “a” e “e” átonas en [ə].

francoprov. *Octobre dzalà* [/] *Tseneille trapassà* [‘Outubro xeadó [/] Eirugas mortas’] (Cassano, 1988 [1914]: 41, núm. 136). Concretamente, no francoprovenzal do Val de Aosta.

cat. *Quan l’octubre és finit*, [/] *mor la mosca i el mosquit* (Amades, 1983 [1956]: 350). Coñece unha versión na variedade de Mallorca co característico artigo balear (procedente do latín IPSU/IPSA): *Quan s’octubre està finit*, | *mor sa mosca i es mosquit* (Sanchis, 1951: 129, núm. 6).¹¹

A propósito de animais, tres refráns apelan ao dono e aconséllanlle abrigalos cando, neste mes, sintan frío.

¹¹ Estas paremias referidas á extinción de tales insectos lembran outro refrán centrado na data concreta de San Simón (28 de outubro): *Por San Simón, [/] Morre a mosca e o moscón* (Río, 2010: 301).

cast. *Si en octubre sientes frío, / a los animales da abrigo* (Gomis, 1998: 164, nota 31).

port. *Se em Outubro tens frio, os animais também* (Carrusca, 1976: III, 239). Trátase dun xeito de “refrán” desprovisto da entidade parémica que proporciona a rima.

port. *Se em Outubro te sentires gelado, lembra-te do gado* (Carrusca, 1976: III, 239).

Coa chegada dos primeiros fríos de outubro, outros refráns recomendan abrigarse ao carón do lume:

port. *Em Outubro, o fogo ao rubro* (Carrusca, 1976: III, 239).

port. *Em Outubro, o lume já é amigo* (Carrusca, 1976: III, 239).

gal. *En octubre non molesta o lume* (Vázquez, 2003: 148, núm. 3482).

cast. *En octubre, el hogar de leña cubre* (Rúa, 2014: 193).

port. *Logo que Outubro venha, procura a lenha* (Reis, 1995: 41, 142, 205 e 261).

Co declinar do sol no percorrido pola bóveda celeste, acrecéntanse as sombras e a proxección do sol, cada vez máis baixa, aconsella procurar os espazos que manteñen a luz e a calor solares, ou, para dicilo cos refráns, “fuxir da sombra”:

cast. *En octubre de la sombra huye; pero si aprieta el sol, cuida de la insolación* (Rúa, 2014: 193).

cast. *En octubre, de la sombra huye* (Martínez Kleiser, 1945: 290).

cat. *Per l'octubre, fuig de l'ombra i busca el sol* (Amades, 1951: 994).

cat. *Octubre, octubrot, fuig de l'ombra i busca el foc* (Amades, 1951: 994).

4.3. Calor tardía

Sabemos que no espazo europeo que ocupa a vella Romania pode darse un veranciño serodio, como o que responde á fórmula de “veranciño de San Martiño” (ao redor do 11 de novembro, San Martiño de Tours), coñecida tamén noutros países non románicos do continente (Gargallo e Ruiz-Zorrilla, 2012: 148-149). Non é, pois, estraño que o refraneiro achegue exemplos de calor tardía no outubro.

cal. *Ottobri coci l'ova* (Spezzano, 2006²: 58, núm. 393). Con esta glosa: “Può fare ancora caldo”.

gal. *Froles en outono, fame en Ani-novo* (Zamora, 1972: 112). A persistencia das flores indica calor tamén. Véxase a seguinte paremia.

gal. *Quenturas de outono, non son boas para o seu dono* (Ferro, 1995: 384, núm. 6830). Concorda co refrán anterior no feito de que non sempre a calor de outubro é benvida.

rom. *Răpciune cald* [‘quente’], *Brumărel rece și umed* [‘frío e húmido’] (Olteanu, 2001: 387). A forma *Răpciune* [popularmente, ‘setembro’] é de orixe dubidosa, segundo o *Diccionario etimológico rumano* (DER) de Cioranescu (s. v.), quen, entre outras posibilidades, apunta: “Se considera representante del lat. RAPTIONEM “hurto” interpretado como “recolección de la uva” [...]”. Por outro lado, *Brumărel*,¹² derivado diminutivo de *brumă* [‘xeadá’], é designación popular para outubro.

fr. *Si octobre est chaud, [/] Février sera froid* (Cellard e Dubois, 1985: 141). Trátase dun caso de prefiguración inversa (calor augura frío) a notoria distancia temporal, como os que se presentan máis adiante (cfr. §5).

port. *Outubro é o Maio do Outono* (Carrusca, 1976: III, 239). Cfr. *Setembro é o Maio do Outono* (Carrusca, 1976: III, 238). Estes casos de paralelismo entre meses de distintas estacións suxiren a motivación similar da fórmula catalá *primavera de l’hivern* [‘primavera do inverno’], como designación do outono, cuestión de que se ocupou Germà Colón (1953).

4.4. Consellos de abrigo

O posible reverso da calor tardía é un frío incipiente que anuncia a temporada máis rigorosa da estación, de xeito que abundan os refráns que fornecen os denominados “consellos de abrigo” (Gargallo, 2007a):

oc. *Au mes d’outobre, [/] Qu noun a raubo, que n’en trobe* [sic] [‘[/] Quen non ten roupa, que a atope’] (Mistral, 1979: II, s. v. *outobre* e *raubo*). En grafía normativa: *Au mes d’octòbre, [/] Cu non a rauba, que ne’n tròbe*.

oc. *Au mes d’outobre, [/] Qu[']a perdu soun mantèu, que lou recobre* [‘[/] Quen perdeu o seu abrigo, que o recobre’] (Mistral, 1979: II, s. v. *outobre*). En grafía normativa: *Au mes d’octòbre, [/] Cu a perdut son mantèu, que lo recòbre*.

oc. *Au mes d’outoubre, [/] Qu[']a ges de raubo, que se n’obre* [‘[/] Quen non ten nada de roupa, que a procure’] (Mistral, 1979: II, s. v. *oubra*). En grafía normativa: *Au mes d’octòbre, [/] Cu a ges de rauba, que se n’òbre*.

cast. *Del pellejo de octubre, de ese te cubre* (Martínez Kleiser, 1945: 289). Nótese a inversión do uso normal do clítico en *te cubre*, no lugar de *cúbrete*, por esixencias da rima.

cat. *Per l’octubre, qui ha perdut sa capa, que la recobri* (Sanchis, 1951: 130, núm. 12). A diferenza da maioría de refráns deste punto, aquí falla a rima.

lomb. Suí. *Otobar col tabár* [‘abrigo’] (Giovannoli, 1994: 57).

¹² Así mesmo, *Brumar* é denominación popular para novembro.

O caso deste último refrán é lixeiramente distinto, pois, coa prevención do *ombrello* [‘paraugas’], alude á posibilidade de choiva:

it. *Ottobre è bello, ma tieni pronto l’ombrello* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 375, núm. 4074).

5. Prefiguración do tempo: da lúa de outubro para sete lúas (ou meses)

No curso do ciclo anual son moitas as manifestacións que a cultura popular observa sobre a prefiguración do tempo. Por exemplo, de doce días para doce meses ao redor do solsticio de inverno (Gargallo, 1999). Tamén de datas concretas cunha proxección variable; así, na Conversión de San Pablo (25 de xaneiro) para todo un ano: *San Pablo se convierte, y un año entero advierte* (Martínez Kleiser, 1989 [1953]: 197, núm. 17.873). Así mesmo, abundan as predicións por espazo dunha corentena de días, como no caso do paremiotipo que representa o catalán *Si plou per Sant Medard, [/] plourà quaranta dies més tard*¹³ (Farnés, 1997: VI, 9, núm. M1368), que con rima propicia se estende ao occitano, ao francés e ao norte de Italia, nunha área parémica caracterizada pola perda das vogais finais -o/-e que posibilita a rima (Correas e Gargallo, 2003: 187).

Nesta liña de prefiguracións a longo prazo pódese inserir o caso da observación da lúa, suponse que chea, de cara a sete lúas, ou meses, por viren. Parece significativa a proxección da lúa de setembro nos sete meses vindeiros; así, no italiano (*Alla luna settembrina, sette lune se ne inchina* [Schwamenthal e Straniero, 1991: 31, núm. 343]) e noutros romances (Correas e Gargallo, 2003: 253). Se cadra, a asociación do número sete co mes de setembro podería basearse na identidade etimolóxica ou intuitiva entre os dous elementos, cando non tamén co coñecido simbolismo do “sete”; e non se debería descartar que unha certa inercia tivese motivado a persistencia do “sete” na prefiguración de lúas feita dende o mes de outubro (que, como se sabe, é o “oitavo” mes do primitivo calendario romano).¹⁴

En castelán o paremiotipo cos compoñentes *luna de octubre* e *siete lunas cubre* está ben documentado, por exemplo no clásico repertorio de Luis Martínez Kleiser:

cast. *La luna de octubre, siete lunas cubre; y si llueve, nueve* (Martínez Kleiser, 1945: 75).

Por outra parte, constátase a vitalidade deste tipo parémico en diversas rexións peninsulares, como deixan ver os rexistros seguintes, que corresponden a Andalucía, Castela-A Mancha e Estremadura, respectivamente.

¹³ San Medardo celébrase o oito de xuño. Sobre este santo, véxase Río (2010: 163-164).

¹⁴ Sobre as designacións dos meses nas linguas de Europa, e particularmente os herdeiros romances de SEPTEMBER e OCTOBER, véxase Tagliavini (1963: 156-166). Sobre refráns romances con *lúa*, véxase Gargallo (2007b).

cast. *La luna de Otubre* [sic] - *siete lunas cubre* (Rodríguez Marín, 1883: 11, núm. 60). Coa glosa seguinte: “Créese que[,] lloviendo en la luna de Octubre, ha de llover en las siete siguientes”.

cast. *La luna de octubre, siete lunas cubre* (ALeCMan, 2003: Mapa 911. *Octubre. Notas*). Localizado por esta obra no punto TO 507 (Los Navalucillos). Rexistra variantes do paremiotipo noutras localidades: *La luna de octubre, las siete [siguientes] cubre* (CU 310: Abia de la Obispalía); *La luna de octubre siete descubre* (CU 407: Reillo); *La luna de octubre a siete descubre* (GU 205: Maranchón); *Siete lunas cubre cuando llueve* (GU 509: Pastrana); *La luna de octubre, las siete descubre* (GU 10: Alcolea del Pinar).

cast. *Si entra “troná” la luna de octubre[,] siete lunas cubre* (Díaz, 1991: 89). Localizado en Oliva de la Frontera e comarca (na provincia de Badajoz). Nótese a grafía dialectalizante *troná* (pola normativa *tronada*).

O devandito paremiotipo atópase representado noutros romances peninsulares. Cómpre apuntar a posibilidade dunha converxencia co castelán, especialmente polo que se refire aos compoñentes que guían a rima: *o(c)tubre* e *(des)cubre*.

gal. *A luna de otubre* [sic], *sete cubre* (ALGa, 2003: IV, 472, núm. 756). En dous puntos de enquisa do atlas: P.19 (lugar de Lourido, parroquia e concello de Soutomaior) e P.31 (lugar do Arrabal, parroquia e concello de Oia). En galego normativo, *lúa* e *outubro*; nótese como, coa presenza deste último, non se daría a rima.

cat. *Lluna d’octubre*, | *set ne descubre* (Sanchis, 1951: 129, núm. 3). Tomado por esta obra de fonte tortosina. Trátase dun testemuño afín ao da localidade de Maella (provincia de Zaragoza) que recolle Manent (1997: 43): *Lluna d’octubre siete en descubre* (nótese o castelanismo *siete*).

No rexistro catalán de Joan Amades, non é descartable unha apropiación paremiográfica a partir do modelo castelán:

cat. *L’octubre, set llunes cubre, i si plou, en cobreix nou* (Amades, 1951: 994).

Polo que se refire ao asturiano, Luciano Castañón documenta o paremiotipo en dúas obras:¹⁵

ast. *La lluna d’Otubre, siete llunes cubre* (Castañón, 1962b: 407). Coa variante (para a segunda parte) *siete meses cubre*; localizada por Castañón (1962a: 177) en Castiello (Xixón).

O arraigamento deste paremiotipo no ámbito asturiano explicaría variantes con neve no lugar de choiva:

ast. *Si nieva’na lluna d’Otubre, siete meses la cubre* (Castañón, 1962b: 407).

¹⁵ Véxanse outras documentacións asturianas en Viejo (2012: 136, núm. 621).

En catalán, atopamos fórmulas alternativas para expresaren a mesma idea básica, é dicir, a proxección do tempo da lúa de outubro en sete lúa ou meses por viren:

cat. *En octubre la llunà*, | *set atres cobrirà* (Sanchis, 1951: 129, núm. 2). Tomado de fonte valenciana por esta obra. Nótese os dialectalismos *llunà* (por *llunada*) e *atres* (por *altres*).

cat. *Octubre el vanitós*, | *cobrix set llunes enganyós* (Sanchis, 1951: 129, núm. 1). Así mesmo, de fonte valenciana. Nótese o dialectalismo *cobrix*, propio do catalán occidental (no catalán oriental, *cobreix*), así como outro caso de personificación (cfr. §6).

O calendario de refráns acolle tamén moitos casos de prefiguración de tipo inverso e a unha certa distancia cronolóxica. Por exemplo, nas numerosas paremias en que se confrontan Nadal e Pascua; así, en italiano, *Natale al balcone / Pasqua al tizzone. / Natale al giuoco, / Pasqua al fuoco* (Schwamenthal e Straniero, 1991: 319, núm. 3481). Véxanse outros moitos exemplos en Correas e Gargallo (2003: 357-361).

friul. *Otubar biel, unvier brut* (Martinis, 2010: II, 202).

fr. *Si octobre est chaud, [/] Février sera froid* (Cellard e Dubois, 1985: 141).

6. Personificación dos meses e atribucións afíns

Tal como sinalaba Gargallo (2009: 303), na cultura popular a mirada aos meses atribúelles trazos humanos.¹⁶ Deste xeito, temos meses que aparecen como irmáns (na serie dos días prestados por un mes como abril ao precedente marzo); e un caso singular de “sororidade relativa”, que se establece entre os meses de outubro e marzo, ambos os dous de xénero masculino en romanés, aínda que definidos de maneira feminina pola atracción de xénero do substantivo *lună* [‘lúa’ e tamén ‘mes’], que, a diferenza das outras linguas romances, engade ao sentido tradicional latino de ‘lúa’ a innovación semántica de ‘mes’.

rom. *Brumărel și Mărțișor sunt luni surori* [‘Outubro e Marzo son meses irmás’] (Olteanu, 2001: 423). *Brumărel*, derivado diminutivo de *brumă* [‘xeada’], é designación popular do outubro (cfr. §4.3).

Por outra parte, constitúe un caso de atribución humana (se cadra, animal?) o paremiotipo galegoportugués en que converxen *outubro quente* e *diabo/demo no ventre*:

port. *Outubro quente traz o diabo no ventre* (Ferreira, 1999: 219).

gal. *Outono quente trae o demo no ventre* (Ferro, 1995: 438, núm. 7903).

Unha motivación similar caracteriza refráns meteorolóxicos sobre o mes precedente, setembro, e o mes seguinte, novembro, en castelán: *Niebla en noviembre, trae el sur*

¹⁶ Ao longo do artigo apareceron xa os seguintes tres refráns con personificación de outubro; a saber: cast. *Octubre vinatero, padre del buen enero* (cfr. §3.1.); cat. *L'octubre vinater, pare del bon graner* (cfr. §3.1.); e cat. *Octubre el vanitós, | cobrix set llunes enganyós* (cfr. §5).

en el vientre (Pejenaute, 1999: 312) e *Niebla en septiembre trae el sur en el vientre* (Martínez Kleiser, 1989 [1953]: 519, núm. 45.412).

7. Consideracións finais

No ciclo anual, os meses non viven illados. Iso explica que outubro estableza tamén relacións diversas con outros meses. Neste sentido, cómpre salientar a singularidade do romanés, en que os nomes de mes, aínda que sexan de xénero gramatical masculino, vense atraídos polo substantivo feminino *lună* [‘lúa’, ‘mes’], o que explica o caso do refrán *Brumărel și Mărțișor sunt luni surori* [‘Outubro e Marzo son meses irmás’], que acabamos de ver (cfr. §6).

Os dous eixes estacionais (época de calor e época de frío) explican a relación establecida no refrán portugués *Outubro é o Maio do Outono* (cfr. §4.3.). O lugar de tránsito estacional que outubro ocupa no curso do outono queda reflectido en refráns diversos que aluden á chegada do frío, aos consellos de abrigo, á calor tardía...

Así mesmo, parécenos relevante a constatación de paremiotipos como o que relaciona a lúa de outubro coas sete lúas ou meses seguintes nun de tantos casos de prefiguración do tempo que acolle o calendario.

Este encaixe global dos meses no conxunto do ano constátase nas numerosas restras de refráns que documentan os repertorios paremiográficos e que parecen ser máis unha entidade libresca ca unha realidade oral, pois non parece lóxico que o pobo sexa quen de lembrar unhas entidades tan longas e ao mesmo tempo complexas.¹⁷ Estas restras estrutúranse a base de pezas, en xeral bimembres, onde a primeira palabra corresponde a un mes ao que se lle adxunta coa segunda unha característica concreta. A suma de cada peza caracterizadora integra rexistros como o que recolleemos aquí, que ten a peculiaridade de comezar, non polo mes de xaneiro (como parecería natural), senón polo noso mes de outubro; neste sentido, hai que ter en conta que no ciclo agrícola outubro pode ser considerado o inicio do novo ano¹⁸ (Bastardas, Fontana e Gargallo, 2020: 22-25), como amosa a seguinte restra parémica portuguesa, que atribúe unha característica a cada un dos doce meses (de outubro a setembro):

port. *Ou[t]ubro revolver, Novembro semear, Dezembro nascer [...]; Janeiro gear, Fevereiro chover, Março encanar, Abril espigar, Maio engrandecer, Junho aceitar, Julho debulhar, Agosto engravelar, Setembro vindimar* (Carrusca, 1976: III, 240).

Non en balde, na vella mentalidade popular, os meses de outubro e marzo eran considerados os máis fértiles do ano. En Cataluña, a maiores, outubro atopábase baixo a protección da *Verge del Roser*, celebrada o 7 de outubro, xornada en que as patroas das *masies*

¹⁷ Cando algunha destas estruturas bimembres se separa da mencionada restra parémica, convértese nun *refrán mínimo*, concepto enxeñado e estudado por Fontana en linguas como o galego (2017), o castelán (2019) ou o italiano (2020).

¹⁸ E de feito o precedente mes de setembro recibe en sardo a designación de *capudanni* e variantes (< CAPUT ANNI), tal como explica Tagliavini (1963: 160-161).

[‘construcións illadas de tipo familiar, dedicadas á explotación agrícola e gandeira’] depositaban un ramo de rosas aos pés desta Virxe (cuxa imaxe era preceptiva en toda *masía*) e acendíanlle unha candeia (Torres, 2017: 132). Certamente, se as sementeiras de outubro, especialmente as do trigo, xerminaban (e chegaban a frutificar), dificilmente perigaría a economía familiar dese ciclo agrícola. *Ex Octobre lux*.

8. Referencias bibliográficas

- ALeCMan* = GARCÍA MOUTON, Pilar e MORENO FERNÁNDEZ, Francisco (dirs.) (2003): *Atlas Lingüístico (y etnográfico) de Castilla - La Mancha*. Alcalá: Universidad de Alcalá.
- ALGa* = GARCÍA, Constantino e SANTAMARINA, Antón (dirs.) (2003): *Atlas Lingüístico Galego. Volume IV: Léxico. Tempo atmosférico e cronolóxico*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ALONSO, Dámaso (1944-45): “«Junio» y «julio» entre Galicia y Asturias”, en *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, I, 429-454.
- AMADES, Joan (1951): *Folklore de Catalunya. Cançoner. Cançons – refranys – endevinalles*. Barcelona: Editorial Selecta, S. A.
- (1983 [1956]): *Costumari català. Volum V. Tardor*. Barcelona: Salvat Editores / Edicions 62.
- ANTONI, Anna Maria e LAPUCCI, Carlo (1993): *30 di conta novembre... I proverbi dei mesi*. Milano: Garzanti Editore s.p.a.
- BASTARDAS, Maria-Reina; FONTANA, Joan e GARGALLO, José Enrique (2020): “Dictons romans avec les douze mois: la caractérisation parémique et mensuelle de l’année”, en *Studia Universitatis Babeş- Bolyai. Philologia*, 65 (4), 9-38.
- CARRUSCA = DE SOUSA CARRUSCA, Maria (coord.) (1976): *Vozes da sabedoria* [3 vols.]. Lisboa: Edição da coordenadora.
- CASSANO, Joseph (1988 [1914]): *La vie rustique et la philosophie dans les proverbes et dictons valdôtains*. Turin / Aosta: F. Casanova / J. Brivio - J. Vittaz.
- CASTAÑÓN, Luciano (1962a): *Refranero asturiano*. Oviedo: Diputación de Oviedo / Instituto de Estudios Asturianos (C.S.I.C.).
- (1962b): “Los meses en el refranero asturiano”, en *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, XVIII, 395-415.
- CELLARD, Jacques e DUBOIS, Gilbert (1985): *Dictons de la pluie et du beau temps*. Paris: Éditions Belin.
- CNLVA [Centre de Normalisacion Lingüística dera Val d’Aran] (1992): *Arrepervèris*. Lleida: Pagès Editors.
- COLÓN, Germà (1953): “El concepto ‘otoño’ en catalán y su posición entre las lenguas romances”, en *Revista de Filología Española*, XXXVII, 194-215.
- COROMINES, Joan (1990): *El parlar de la Vall d’Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- CORREAS MARTÍNEZ, Miguel e GARGALLO GIL, José Enrique (2003): *Calendario romance de refranes*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.

- DECat = COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* [10 vols.]. Barcelona: Curial Edicions Catalanes / Caixa de Pensions “La Caixa”.
- DEL FABRO, Adriano (2000): *Proverbi e modi di dire del Friuli*. Colognola ai Colli: Demetra.
- DER = CIORANESCU, Alejandro (1954-66): *Diccionario Etimológico Rumano*. Tenerife: Universidad de La Laguna.
- DÍAZ DÍAZ, Emilio (1991): *Refranero popular extremeño*. Badajoz: Universitas.
- DNG = FERRO RUIBAL, Xesús (dir.) (1992): *Diccionario dos nomes galegos*. Vigo: Ir Indo Edicións.
- FARNÉS, Sebastià (1992-1999): *Paremiologia catalana comparada* [8 vols.]. Barcelona: Columna.
- FERREIRA, Joaquim Alves (1999): *Miscelânia, vol. IV: Literatura Popular de Trás-os-Montes e Alto Douro*. Vila Real: Minerva Transmontana Tipografia, Lda.
- FERRO RUIBAL, Xesús (1995): *Refraneiro galego básico*. Vigo: Galaxia.
- FONTANA i TOUS, Joan (2017): “Marzo, iguarzo. Achega aos refráns mínimos galegos”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 19, 47-70.
- (2019): “Mundo inmundo. Aproximación a los refranes mínimos en español”, en *Paremia*, 28, 37-47.
- (2020): “Salvia salva. Approccio ai proverbi minimi in italiano”, en *Bollettino dell’Atlante Linguistico Italiano* 44, 99-121.
- GARGALLO GIL, José Enrique (1999): “Doce días para doce meses. De meteorología popular en la Romania”, en *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, LIV/2, 231-267.
- (2007a): “Garda o teu saio para maio. Consellos de abrigo no calendario romance de refráns”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 9, 95-112.
- (2007b): “La lluna setembrina, set llunes endevina. Refráns meteorolóxicos con lúa na Romania”, en CONDE TARRÍO, Germán (dir.): *El componente etnolingüístico de la Paremiología. The ethnolinguistic Component of Paremiology*. Fernelmont: Editions Modulaires Européennes (E.M.E.), 117-134.
- (2008): “San Raimundo trae la golondrina del otro mundo. Golondrinas y ciclo estacional en el calendario romance de refranes”, en *Crítica del texto*, XI/1-2, 345-358.
- (2009): “Octubre vinatero, padre del buen enero. Personificación de los meses en el calendario romance de refranes”, en ARNAVIELLE, Teddy e CAMPS, Christian (eds.): *Discours et savoirs sur les langues dans l’aire méditerranéenne*. París: L’Harmattan, 303-319.
- GARGALLO GIL, José Enrique e FONTANA i TOUS, Joan (2021): “Refranes del calendario y meteorológicos en *Paremia*”, en CASES, Elke e SCHWANDTNER, Kerstin (eds.): *Pasado, presente y futuro de la paremiología a través de la revista “Paremia”*. Bari: Les Flâneurs, 45-60.
- GARGALLO GIL, José Enrique e RUIZ-ZORRILLA CRUZATE, Marc (2012): “El concepto de ‘veranillo’ en Europa. Ensayo semántico-motivacional”, en *Géolinguistique*, 13, 139-162.

- GIOVANNOLI, Renato (1994): “Il tempo nella saggezza popolare. Antologia di detti e proverbi dialettali del Ticino”, en *Quaderni di documentazione*, 11, Centro Didattico Cantonale Massagno.
- GOMIS I SERDAÑONS, Cels (1998) = Cels GOMIS I MESTRE, *Meteorologia i agricultura populars. Recull d'aforismes, modismes, creences i supersticions referents a la meteorologia i a l'agricultura a l'entorn dels anys 1864 a 1915*. Segona edició notablement augmentada amb gran nombre de confrontacions, a cura de Cels GOMIS I SERDAÑONS. Barcelona: Alta Fulla.
- HAUSER, Albert (1981³): *Bauernregeln. Eine schweizerische Sammlung mit Erläuterungen von Albert Hauser*. Zürich / München: Artemis Verlag.
- MANENT, Albert (1997): *Els noms populars de núvols, boires i vents: Ribera d'Ebre i Terra Alta*. Barcelona: Centre d'Estudis Riudomencs “Arnau de Palomar”.
- MARTÍNEZ KLEISER, Luis (1945): *El tiempo y los espacios de tiempo en los refranes*. Madrid: Librería General de Victoriano Suárez.
- (1989 [1953]): *Refranero general ideológico español*. Madrid: Casa Editorial Hernando.
- MARTINIS, Mario (2010): *Proverbi del Friuli* [2 vols.]. Udine: Editoriale FVG spa.
- MISTRAL, Frederic (1979 [1878-1886]): *Lou Tresor dóu Felibrige ou Dictionnaire Provençal-Français* [2 vols.]. Édition du centenaire sous la direction de Tuby, Victor. Genève / Paris: Slatkine / Édition de l'Unicorne.
- MONTREYNAUD, Florence; PIERRON, Agnès e SUZZONI, François (1993): *Dictionnaire de proverbes et dictons*. Paris: Le Robert.
- OLTEANU, Antoaneta (2001): *Calendarele poporului român*. București: Editura Paideia.
- PAREMIOROM = *Paremiología romance: refranes meteorológicos y territorio*. Consultable en líña: <<https://stel.ub.edu/paremio-rom/es>>.
- PCCD = PÀMIES i RIUDOR, Víctor (2020-2021): *Paremiologia catalana comparada digital*. Consultable en líña: <<https://pccd.dites.cat>>.
- PEJENAUTE GOÑI, Javier María (1999): *Los Refranes del Tiempo de Navarra*. Pamplona: Caja de Ahorros de Navarra.
- RAMA, Giuseppe (1994): *Proverbi de Verona. “Pillole di saggezza popolare”*. Bussolengo: Edizioni della Libreria di Demetra.
- REIS = ALVES REIS, José (1995): *Provérbios e Ditos Populares*. Lisboa / Porto: Litexa Editora.
- RICHELMI, Tino (2006⁶): *Proverbi piemontesi*. Firenze: Giunti.
- RÍO CORBACHO, María Pilar (2010): *El refranero y el santoral*. A Coruña: Hércules de Ediciones.
- RODRÍGUEZ MARÍN, Francisco (1883): *Cien refranes andaluces de meteorología, cronología y agricultura rural, recogidos de la tradición oral*. Fregenal: Est. Tip. de El Eco, Corredera, 2.
- RÚA ALLER, F. Javier (2014): *Refranes del tiempo en León*. León: Eolas.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1951): *Calendari de refranys*. Barcelona: Barcino.
- SCHWAMMENTHAL, Riccardo e STRANIERO, Michele L. (1991): *Dizionario dei proverbi italiani*. Milano: Rizzoli.

- SPEZZANO, Francesco (2006²): *Proverbi calabresi*. Firenze / Milano: Giunti.
- TAGLIAVINI, Carlo (1963): *Storie di parole pagane e cristiane attraverso i tempi*. Brescia: Morcelliana.
- TORRES i SOCIATS, Jordi (2017): *La vida a pagès. Feines, festes i cuina*. Sant Vicenç de Castellet: Farell.
- VÁZQUEZ SACO, Francisco (2003): *Refraneiro galego e outros materiais de tradición oral* [núm. 5 de *Cadernos de Fraseoloxía Galega*]. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia / Consellería de Educación e Ordenación Universitaria / Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- VIEJO FERNÁNDEZ, Xulio (2012): *Parecias populares asturianas (Estudio, clasificación y glosa)*. Instituto Cervantes, Biblioteca Fraseológica y Paremiológica, Serie «Monografías» n.º 4.
- ZAMORA MOSQUERA, Federico (1972): *Refráns e ditos populares galegos*. Vigo: Galaxia.

Como ensinar a lingua e a literatura galega a través dos refráns¹

How to Teach Galician Language and Literature through Proverbs

Luis González García

Universidade da Coruña / Grupo Hispania²

<https://orcid.org/0000-0003-4335-6528>

luis.gonzalezg@udc.es

Resumo: Neste traballo analízanse as posibilidades que ofrece o refraneiro no ensino da lingua en contornos escolares obrigatorios, especialmente no ensino secundario. Nun primeiro momento inténtase enmarcar o refrán con respecto a outros tipos de unidades fraseolóxicas (colocacións, locucións, fórmulas, mesmo citas), para determinar as súas peculiaridades neste ámbito. De seguido, analízanse as características dos refráns desde o punto de vista lingüístico para determinar se, de acordo con esas propiedades intrínsecas, a lingua das paremias pode ser considerada como modelo de ensino da lingua común. Finalmente, na última parte do artigo, ofrécense actividades encamiñadas ao desenvolvemento da competencia paremiolóxica do alumnado (para que poida acadar o mínimo ou o óptimo paremiolóxico) así como exercicios nos que se aproveitan os refráns para a mellora da competencia lingüística e literaria. Trátase de actividades organizadas segundo diferentes parámetros: léxico, gramática, semántica, pragmática, variación lingüística, multimodalidade, figuras literarias etc.

Palabras clave: galego, refráns, paremioloxía, fraseodidáctica.

Abstract: *This paper aims to examine the possibilities that proverbs offer for teaching mother tongue in compulsory education environments, especially in secondary school. First, we tried to characterize sayings with respect to other types of phraseological units (collocations, idioms, formulas, even quotations), to determine their peculiarities in this field. Later, the characteristics of proverbs are analyzed from the linguistic point of view to determine if, according to these intrinsic properties, the language of proverbs can be considered as a teaching model of the common language. Finally, in the last part of the article, we include many activities focused on the development of the paremiological*

¹ Data de recepción: 04.06.2019. Data de aceptación: 06.09.2021.

² Este artigo é unha versión desenvolvida do relatorio presentado no Museo Pedagóxico Galego o cinco de maio de 2018 no marco das *Xornadas de Fraseoloxía Multilingüe na Aula* organizadas por Carmen Mellado Blanco e Mª Isabel González Rey, ás que agradezo a invitación.

competence of the students (so that they can reach the paremiological minimum or the paremiological optimum), as well as exercises in which proverbs are used to improve the linguistic and literary competence. These are activities organized according to different parameters: lexicon, grammar, semantics, pragmatics, linguistic variation, multimodality, rhetorical devices, etc.

Keywords: Galician, proverbs, paremiology, teaching materials.

1. Introducción

Os refráns constitúen un compoñente significativo dentro da competencia dos falantes dunha lingua: saber usalos no seu contexto axeitado ou ser quen de modificalos constitúen unha proba fiable da inserción dunha persoa na súa comunidade lingüística. Pero, máis alá do coñecemento lingüístico, o dominio dos refráns implica tamén a integración nunha comunidade cultural (á que os refráns pertencen xunto con outras manifestacións folclóricas como son as lendas, contos, cantigas, recitativos, adiviñas, trabalinguas etc.).

Antes de entrar en materia e para continuar con esta introdución, quixeramos precisar na súa xusta medida a importancia do refraneiro na sociedade actual e, consecuentemente, na docencia. No ámbito da Fraseodidáctica, disciplina aplicada derivada do tronco teórico da Fraseoloxía (e neste caso, tamén da Paremioloxía) son constantes as alusións á importancia que teñen as unidades fraseolóxicas, entre elas os refráns, nos contidos curriculares (sexa na docencia da lingua primeira ou dunha lingua estranxeira). Con todo, tampouco escasean as alusións á perda deste coñecemento ancestral nas novas xeracións tanto no uso como no coñecemento pasivo (Zurdo e Sevilla, 2016: 11, Barcia e Pauer, 2013: 33):

[...] el resultado es siempre el mismo. Los refranes que conocen son, casi sin variación: “Más vale pájaro en mano que cien volando”, “En casa de herrero, cuchillo de palo”, “A caballo regalado no se le miran los dientes”, “Cree el ladrón que todos son de su condición”, “En boca cerrada no entran moscas”, “Dios los cría y ellos se juntan”, “Dios da pan a los que no tienen dientes”, “Al que madruga Dios lo ayuda”, y... no alcanzan la decena, de los mismos siempre. En cuanto a señalar los que usan, confiesan que casi ninguno (Barcia e Pauer, 2013: 33).

A cita anterior mostra tamén que a pervivencia dos refráns varía segundo a tipoloxía. Os *morais* ou de *alcance xeral* (Sevilla e Barbadillo, 2004: 196) presentan maior pervivencia que os de alcance restrinxido, como son os *laborais* e *instrumentais* (meteorolóxicos, agrícolas, de oficios etc.):

Los refranes de alcance general (...) por referirse a “constantes universales del ser humano”, como familia, sociedad, amor, amistad, virtudes y vicios, muerte (...) son fácilmente adaptables a situaciones muy distintas en el espacio y en el tiempo porque no están ligados situaciones concretas definidas por el espacio y/o el tiempo, lo que facilita su pervivencia en la actualidad. En cambio, los refranes

de alcance reducido están vinculados a situaciones claramente marcadas por las circunstancias espacio-temporales en las que se originaron, circunstancias que han dejado de ser determinantes de la cultura y la sociedad modernas (Zurdo e Sevilla, 2016: 54, n. 72).

Aceptada a necesidade de promover a competencia activa e pasiva do refraneiro, ofreceremos neste traballo unha achega eminentemente práctica na que intentaremos poñer de manifesto as posibilidades que o refraneiro nos reporta para o docencia da lingua e literatura no ensino medio. Para levar a cabo este labor, organizaremos o contido nestes tres apartados xerais. En primeiro lugar (§ 2. *O lugar dos refráns na lingua. A docencia dos refráns*) ocuparémoo dos refráns como obxecto de estudo de seu, dado que os refráns tamén son lingua, forman parte do repertorio lingüístico dunha lingua. Na segunda sección (§ 3. *Os refráns e o ensino da lingua*) cambiaremos de perspectiva, de xeito que analizaremos as principais características dos refráns para podelas utilizar na mellora do uso lingüístico do alumnado en distintos niveis de análise (sintáctico, semántico, morfolóxico, pragmático, dialectal etc.). Finalmente, o terceiro apartado (§ 4. *Os refráns no ensino da literatura*) estará dedicado a distintas facetas da docencia da literatura.

2. O lugar dos refráns na lingua. A docencia dos refráns

2.1. O discurso repetido. As unidades fraseolóxicas

E. Coseriu (1977: 113-118) diferencia entre o que denomina “técnica do discurso” e “discurso repetido”. A técnica do discurso é a principal manifestación da competencia lingüística dos falantes, do que os gramáticos denominan “creatividade lingüística”, mediante a cal, partindo dun número limitado de unidades e das regras de combinación, podemos elaborar un número infinito de oracións ou expresións lingüísticas.

Pero nunha lingua histórica non todo é creatividade. Coseriu sinala:

Las tradiciones lingüísticas distan mucho de contener sólo “técnica para hablar”: contienen también “lenguaje ya hablado”, trozos de discurso ya hecho y que se pueden emplear de nuevo, en diferentes niveles de la estructuración concreta del habla (Coseriu, 1977: 113).

Entre esas pezas creadas por outros falantes anteriores que nós reutilizamos figuran oracións, citas, reclamos publicitarios, lugares comúns, determinadas fórmulas, conxuros, adiviñas etc. Desta listaxe deducimos que moitas destas unidades discursiva teñen un carácter máis cultural que lingüístico (citas, reclamos publicitarios, recitativos...) mentres que outros forman parte do coñecemento propiamente lingüístico dos falantes:

- (1) *Fulano non dá puntada sen liña.*
- (2) *Ese non é home nin farrapo de gaita.*
- (3) *Amigos, amiguiños, pero a vaquiña polo que vale.*

Estas secuencias lingüísticas constitúen o que en xeral podemos denominar unidades fraseolóxicas (UF), fraseoloxismos ou frasemas. As unidades fraseolóxicas son, por tanto, unidades lingüísticas plurilexemáticas/pluriverbais (é dicir, formadas por máis dunha palabra) fixadas polo uso e institucionalizadas nunha sociedade. Esa fixación, que é gradual, maniféstase nas súas propiedades morfolóxicas, sintácticas e semánticas (a idiomaticidade), cuestión interesante sobre a que non nos podemos deter e que está de sobra analizada na bibliografía xeral desta disciplina.

Si nos interesa un pouco máis determinar o lugar que ocupan os refráns no ámbito da fraseoloxía e analizar cales son as características que os diferencian doutras unidades fraseolóxicas. Este punto choca con algunhas dificultades provocadas, dunha parte, polo uso dunha terminoloxía imprecisa (problema común noutras áreas lingüísticas), que non fixa con claridade os límites entre *refrán*, *paremia*, *proverbio*, *máxima*, *adaxio*, *dito*, *sentenza* e outros termos utilizados (Crida e Sevilla, 2015, Conde Tarrío, 2001: 36-42) e, doutra parte, polo feito de que as clasificacións manexadas no ámbito da fraseoloxía, como sucede noutros niveis lingüísticos, soen pecar de incoherencia ao mesturar criterios de diferente tipo (formais, funcionais, pragmáticos etc. Remito a Álvarez de la Granja 2003 para unha análise máis detallada desta cuestión).

Sen poder profundizar no asunto, para o noso propósito resúltanos útil a clasificación de UF realizada por Corpas (1997: 52), na que se diferencian tres esferas neste ámbito: colocacións, locucións e enunciados fraseolóxicos (figura 1):

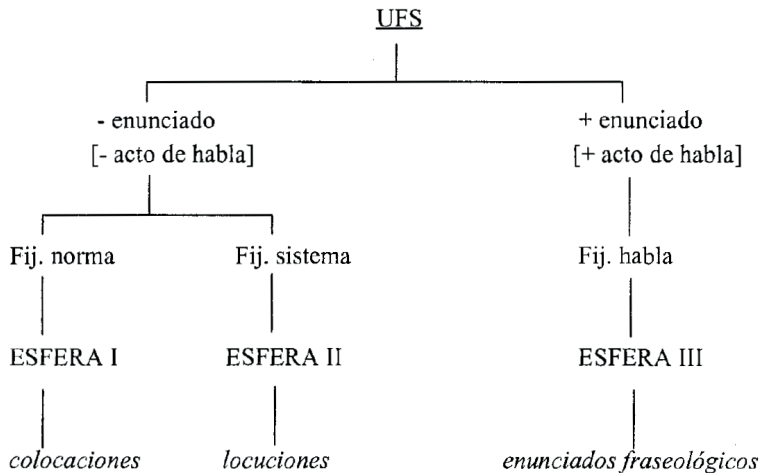

Figura 1. Corpas 1997: 52.

Obsérvese que nesta clasificación o primeiro criterio que se ten en conta é funcional: dunha parte diferéncianse unidades que poden funcionar autonomamente como enunciados (*Boas noites!*), por oposición ás colocacións (*noite pecha*) e ás locucións (*facen noite [nun sitio]*), que desempeñarán unha función determinada dentro dun enunciado, función

equivalente á dun nome (*noite pecha*), un adxectivo (*traxe de noite*), un adverbio (*á noite*) ou mesmo un verbo (*facen noite [nun sitio]*).

Posto que partimos da función e non da constitución interna das unidades, esta terceira esfera (como as outras dúas) poderá estar ocupada por unidades de diferente composición e, mesmo, de diferente función pragmática: unha fórmula rutinaria pode ter unha estrutura tan sinxela como *boa(s) noite(s)* ou tan complexa como (4)-(9):

(4) *Pradica, meu frade, que por un oído me entra e por outro me sale.* (Ventín, 2007: 248)

(5) *O sábado á noite, María, dáme a roca; o domingo á mañá dáme a la.* (TCh: 117)

(6) *Alá vai, alá vai, o burro tras da nai.* (TCh: 117)

(7) *¡Alegría, alegrote que está o rabo do porco no pote!* (TCh: 117)

(8) *Morra o conto e veña un neto.* (TCh: 117)

(9) *¡Vaite ó inferno que é terra quente!* (VS: 917)

Dentro dos enunciados fraseolóxicos, Corpas (1997: 132-133) diferencia entre fórmulas rutinarias e paremias. O refrán é a paremia por excelencia, segundo indican moitos autores. Desde Arnaud (1991), utilízanse os seguintes criterios para delimitar con claridade as características dos refráns fronte as outras unidades da terceira esfera (Corpas, 1997: 136, Álvarez de la Granja, 2003, Manero Richard, 2011: 29-98)³:

1. Lexicalización
2. Autonomía sintáctica
3. Autonomía textual
4. Valor de verdade xeral
5. Carácter anónimo

Xunto con estas características xerais, cabe sinalar a presenza doutras de carácter formal ou secundario (condensación, rima, ritmo, presenza de arcaísmos, bimetración etc.⁴) que tamén nos serán útiles para o noso propósito, polo que retomaremos cada unha destas propiedades no apartado correspondente, para tirar proveito delas na didáctica da lingua.

2.2. O lugar dos refráns na lingua

Este traballo céntrase no uso dos refráns na docencia da lingua e a literatura, pero cremos que tamén é necesario mostrar algunhas actividades para a docencia dos refráns mesmos, pois tamén eles son lingua. As paremias son unidades lingüísticas como o son as palabras ou as locucións e, noutro nivel, os fonemas, os morfemas, as frases (ou sintagmas), as cláusulas (ou oracións) etc.

³ Algunhas das características que aquí se mencionan –pero non todas– coinciden coas que Sevilla (1988: 218) asigna ao refrán, de acordo coa súa coñecida definición: “Aquella unidad funcional mencionada en competencia y que se caracteriza por los rasgos siguientes: brevedad, carácter sentencioso, antigüedad, unidad cerrada y engastamiento.”

⁴ Manero Richard (2011:129) organiza estas características de acordo cunha matriz de rasgos, uns necesarios (Tradicionalidad, Condensación, Relativa forma fija, Genericidad, Contenido sentencioso, Entidad textual) e outros opcionais, mais frecuentes (Rima, Supresiones, Arcaísmos, Bimetrismo, Ritmo marcado, Sintaxis recurrente, Figuras retóricas, No particularización temporal, Idiomatización, Humor).

No apartado anterior aludimos a unha serie de características propias dos refráns (enunciado, acto de fala, autonomía sintáctica) que nos levarían a considerar unha relación directa entre refrán e sintaxe, pois os refráns teñen unha estrutura basicamente oracional (sexa oración simple ou composta):

(10) *O que de moitos é temido a moitos ten que temer.*

(11) *Colle o tempo conforme vén, se outra cousa non podes facer.*

Ao tempo, cremos que os refráns, como as restantes unidades fraseolóxicas, manteñen tamén, aos efectos didácticos, unha relación estreita co estudo do léxico, pois todas elas pertencen ao que podemos denominar unidades de inventario, por oposición a unidades de creación:

Unidades de creación: como as oracións (non existe –por definición– unha listaxe de oracións de cada lingua).

Unidades de inventario: morfemas, palabras, locucións, refráns...

Como sinala Molina Redondo (1985: 519): “el hablante no ‘dispone’ de oraciones, sino de modelos para construir oraciones; estos modelos conllevan una serie variada de procedimientos”. Saber falar consiste en saber utilizar esas regras gramaticais para crear ou interpretar oracións nunca oídas. Esas regras aplícanse sobre as unidades de inventario (como as palabras ou os refráns), é dicir, unidades ás que temos acceso mediante o proceso de memorización a partir dunha listaxe que aprendemos polo uso (e está dispoñible en repertorios como son os dicionarios ou, no noso caso, os refraneiros)⁵.

2.3. O mínimo paremiolóxico

Do anterior deducimos, que a riqueza lingüística dun falante está composta dunha serie de unidades de inventario (palabras, locucións, refráns...) que aprendemos a usar, axudamos a transmitir, pero non creamos. Deste xeito chegamos á conclusión de que, do mesmo xeito que existe un vocabulario mínimo necesario para os diferentes niveis de ensinanza (léxico dispoñible, léxico fundamental), tamén debe existir un *vocabulario* de refráns axeitado a cada nivel de estudo. Así, o alumnado deberá desenvolver unha competencia paremiolóxica formada polas paremias que ha de saber utilizar ou recoñecer (dispoñibilidade activa e coñecemento pasivo). Chegamos así ao concepto de *mínimo paremiolóxico* (e os seus correlatos: *óptimo paremiolóxico*, *máximo paremiolóxico*), que todo falante (incluído o escolar) debe dominar.

Certamente, os refraneiros así como moitos dicionarios xerais están elaborados por acumulación a partir de repertorios anteriores, podendo incorporar dúcias de milleiros de palabras ou refráns de uso moi limitado (paremias arcaicas, desusadas, localismos

⁵ Como sinalamos arriba, a distinción non é absoluta, pero non se aparta demasiado da realidade. Por exemplo, os falantes tamén utilizamos regras para formar palabras (RFP), pero é evidente que, como sinalan os gramáticos xerativistas, falar consiste en crear e interpretar constantemente oracións nunca oídas, en tanto que a nosa capacidade de crear palabras novas é ocasional e limitada.

de reducida extensión conviven con outras unidades de maior frecuencia). Determinar o mínimo paremiolóxico esixe, pois, un arduo labor de investigación estatística.

Non nos podemos deter aquí no concepto de mínimo paremiolóxico nin nos procedementos para fixalo (remito a Zurdo e Sevilla, 2016, ou Tarnovska, 2004, para maiores precisións). Con frecuencia, as investigacións neste ámbito están enfocadas ao ensino de linguas estranxeiras. No caso do Español/lingua estranxeira, Campo Martínez (2001) fixou un número de 77 paremias, que Tarnovska (2004) elevou a 250, en tanto que Penadés, Penadés, He e Oliveira (2008) rebaixaron de novo a 70, número que Gómez e Ureña (2014) reduciron aínda máis a 52 (niveles B2 y C1).

Non contamos cun mínimo paremiolóxico para o galego. Na serie “Mínimo paremiolóxico” da *Biblioteca fraseológica y paremiológica* (Instituto Cervantes) está anunciada a publicación de *El mínimo paremiológico español*, por Sevilla e Barbadillo (no prelo) e a preparación do volume correspondente ao galego, ao portugués (Sabio e Díaz, 2018) e a outras linguas. Ata que esta contribución sobre o galego saia ao prelo, podemos acudir a estudos interesantes baseados tamén en enquisas ou estatísticas, como son o “Refraneiro escolar galego do cambio de milenio” (Prieto Donate, 2009), realizado por esta investigadora a partir de enquisas escolares (sete centros, con 4.072 fichas elaboradas polos alumnos tras consultar con familiares), e o *Refraneiro galego máis frecuente*, de X. Ferro Ruibal (2002), confeccionado sobre unha base considerable de 60.000 fichas.

No traballo de Prieto Donate podemos acceder ao seguinte cadro no que compara os resultados das 20 paremias máis frecuentes nos dous estudos (Prieto Donate, 2009: 307-308). En gris sombrea as paremias que aparecen nos dous repertorios:

Índices de frecuencia			
Refraneiro escolar (2009)		Ferro (2002) = RGF	
Refrán	Fr	Refrán	Fr
<i>En abril, augas mil.</i>	84	<i>Xente nova e leña verde toda é fume.</i>	69
<i>Can ladrador, pouco mordedor.</i>	39	<i>Home pequeno fol de veneno.</i>	60
<i>En maio aínda a vella queima o tallo.</i>	19	<i>A ovella que berra, bocado que perde.</i>	54
<i>Por san Xoán, a sardiña molla o pan.</i>	18	<i>En maio aínda a vella queima o tallo.</i>	52
<i>En san Xoán, a sardiña molla o pan.</i>	17	<i>En abril, augas mil.</i>	50
<i>Dime con quen andas e direiche quen eres.</i>	17	<i>Ano de ameixas, ano de queixas.</i>	37
<i>Xente nova e leña verde todo é fume.</i>	16	<i>Morra Marta, morra farta.</i>	27
<i>Gaivotas a terra, mariñeiros á merda.</i>	14	<i>Canta máis prèsa máis vagar.</i>	27
<i>Polo san Martiño, trompos ó camiño.</i>	13	<i>Na terra dos lobos hai que ouvear coma todos.</i>	26
<i>Entre marzo e abril sae o cuco do cubil.</i>	12	<i>Onde hai patrón non manda mariñeiro</i>	25
<i>O que non chora non mama.</i>	11	<i>Polo pan baila o can.</i>	24

<i>Abril, augas mil.</i>	11	<i>O que non chora non mama.</i>	24
<i>Non hai mal que por ben non veña.</i>	10	<i>Nunca chove como trona.</i>	24
<i>Quen mal anda mal acaba.</i>	9	<i>Non hai atallo sen traballo.</i>	24
<i>Ollos que non ven, corazón que non sente.</i>	9	<i>A muller e a sartén na cociña están ben.</i>	24
<i>Mans que non dades que esperades.</i>	9	<i>En san Xoán as nove con día dan.</i>	23
<i>Home pequeno, fol de *veneno.</i>	9	<i>En san Xoán a sardiña molla o pan.</i>	22
<i>Dime con quen andas e direiche quen es.</i>	9	<i>En cas do ferreiro, coitelo de pao.</i>	22
<i>Ano de neves, ano de bens.</i>	9	<i>Despois de san Martiño deixa a auga e bebe o viño.</i>	21
<i>A cabalo regalado non se lle mira o dente.</i>	9	<i>Val máis pequeno agudo que grande burro.</i>	19
<i>En maio, a vella queima o tallo.</i>	8	<i>Pola santa Mariña deixa a sacha e colle a fouciña.</i>	19
<i>A muller e a *sartén na casa están ben.</i>	8	<i>Na terra do meu home o que non traballa non come.</i>	19

Cando o mínimo paremiolóxico galego saia do prelo dispoñeremos de máis información para realizar actividades na aula. Ata ese momento, as dúas obras citadas anteriormente poden servir de base, especialmente o cadro que Ferro (2002: 9-11) incorpora cos 89 refráns máis frecuentes en galego.

2.4. Actividades para desenvolver a competencia paremiolóxica

Dado que, como xa indicamos, a maioría dos estudos que se ocupan da dispoñibilidade paremiolóxica soen sinalar a progresiva desaparición da competencia refraneira entre as novas xeracións, será necesario deseñar unha serie de actividades que permitan desenvolver este coñecemento entre o alumnado. No caso do galego, estas actividades son aínda máis necesarias, cremos, porque os datos que nos proporciona Prieto Donate (2009) mostran unha progresiva castelanización das paremias de uso máis frecuente. No inventario formado polas vinte e sete paremias de uso máis frecuente recollidas por esta autora (2009: 307), as concomitancias co castelán acadan o número de 13 (*Dime con quen andas e direiche quen eres; Ano de neves, ano de bens; De tal pao, tal *astilla; A quen madruga, Deus lle axuda* etc.).

Tendo en conta estas consideracións, parece necesario presentar na aula unha serie de actividades que permitan mellorar a competencia paremiolóxica do alumnado. Entre estas actividades parécennos útiles:

2.4.1. Actividades de identificación

2.4.1.1. Enquisas como as realizadas por Campo Martínez (2001) ou Tarnovska (2004) sobre coñecemento activo e pasivo do alumnado, usando para este segundo propósito repertorios fiables como RGF, para garantir a calidade da lingua.

2.4.1.2. Realización de traballos de campo por parte do alumnado, como recadádivas entre familiares, veciños, xente maior etc. A ser posible cada paremia debería figurar nunha ficha con información completa (significado, contexto de uso e exemplo, fonte). En todo caso cabería indicar que, con todo ese material achegado, o profesorado implicado podería coordinar un traballo que sería moi útil para o coñecemento do refraneiro vivo ao longo do territorio galego.

Outras actividades que implican en certa medida xogo poden ser tamén útiles para desenvolver a competencia paremiolóxica:

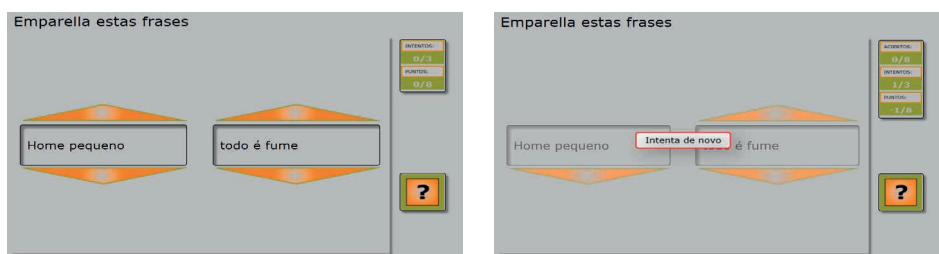
2.4.1.3. Completar paremias das que só se ofrece a primeira parte:

Home pequeno....
Na terra do meu home...
Xente nova e leña verde...
Non sirvas a quen serviu...

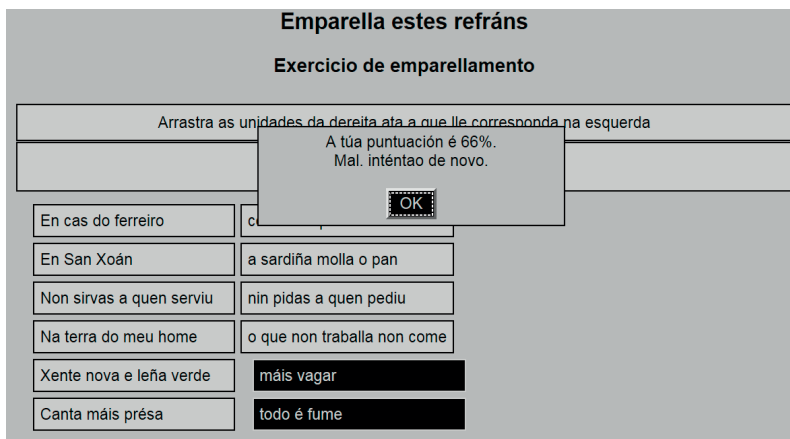
2.4.1.4. Para alumnos dos primeiros niveis pódense ofrecer exercicios de emparellamento, máis sinxelos.

<i>Xente nova e leña verde</i>	<i>fol de veneno</i>
<i>Home pequeno...</i>	<i>o que non traballa non come</i>
<i>Non sirvas a quen serviu</i>	<i>nin pidas a quen pediu</i>
<i>Na terra do meu home...</i>	<i>todo e fume</i>

Existen programas en Internet de acceso libre (Ardora, Hot Potatoes, Playbuzz...) que permiten crear facilmente contidos escolares para web, incluídos exercicios de emparellamento como os anteriores e outros de distinta natureza. Mesmo é posible encargar ao alumnado que elabore actividades deste tipo, entre outras posibilidades que ofrecen as mencionadas aplicacións. As seguintes poden servir de orientación:

Imaxe 1: Exercicio realizado coa aplicación *Ardora* (http://webardora.net/index_cas.htm).

Imaxe 2: Exercicio realizado con *Hot Potatoes* (<https://hotpot.uvic.ca/>).

Imaxe 3: Exercicio realizado en Playbuzz (<https://editor.playbuzz.com/>). Como ilustración que aparece de fondo escollemos unha obra de Manuel Colmeiro.

2.4.1.5. Carácter anónimo. Os refráns caracterízanse pola posesión dun valor de verdade xeral (criterio 4, § 2.1). Moitas citas (frases célebres, máximas, aforismos) tamén posúen esta propiedade. Con frecuencia, se non coñecemos a orixe dalgunha paremia, non é doado determinar se nos atopamos ante unha cita de autor ou ante un refrán popular. Neste exercicio propoñemos que, acudindo a distintas fontes de información, o alumnado sexa capaz de identificar a orixe de expresións como as seguintes (senalamos na segunda columna a solución. Os refráns están extraídos de VS):

<i>A baralla é o libro dos xogadores</i>	V S
<i>A pluma é a lingua da alma</i>	Cervantes
<i>Arrimate a quen ten i-aprende de quen sabe</i>	V S
<i>En España o mellor modo de gardar un secreto é escribir un libro</i>	Manuel Azaña
<i>Fártase un de comer e de beber e non de saber</i>	VS
<i>Libro cerrado non saca letrado</i>	VS
<i>Libro pechado non fai letrado</i>	VS
<i>Non hai libro malo que non teña algo bo</i>	VS
<i>Non hai libro tan ruín do que non se poida aprender algo bo</i>	Plinio o Novo
<i>Non hai listo que non erre nin tolo que non acerte</i>	VS
<i>O lector bo fai o libro bo</i>	R. W. Emerson
<i>O maestro Cirola non sabe ler e pon escola</i>	VS
<i>Os libros malos orixinan malos costumes e os malos costumes orixinan libros bos</i>	René Descartes
<i>Non existen máis que dúas regras para escribir: ter algo que dicir e dicilo</i> <i>Para escribir só hai que ter algo que dicir</i>	O. Wilde C. J. Cela
<i>Pra saber hai que ver ou ler</i>	VS
<i>Un bon amigo é un bon libro</i>	VS
<i>Cada cabeza, súa sentença</i>	VS
<i>Tantos homes, tantas opinións (Quot homines, tot sententiae)</i>	Terencio

Nesta relación pódese comprobar que, nalgúns casos, é difícil determinar se estamos ante unha cita ou un refrán (é frecuente que citas antigas se convertan en refráns, como vemos coa de Plinio o Novo⁶ ou coa de Terencio), pero noutros casos non haberá dúbida:

(12) *Libro cerrado non saca letrado.*

(13) *Libro pechado non fai letrado.*

A relación entre refráns e citas (do máis diverso tipo: de autores famosos, citas literarias, incluídas as bíblicas ou as do Evanxeo etc.) suscita algunha cuestión importante. A diferenza básica radica, evidentemente, na autoría: as segundas teñen un autor identificable ou unha fonte coñecida, os primeiros son de “carácter anónimo” (criterio 5, § 2.1). Con todo, este punto merece algunha precisión porque tamén pode haber citas anónimas.

En principio (é un tópico nos estudos), os refráns teñen tamén un autor individual, como sucede con outras composicións folclóricas. A diferenza básica entre citas e refráns radicaría, por tanto, no xeito de transmisión: os refráns transmitíense de boca en boca dentro da comunidade. O paso do tempo, como a auga sobre a pedra, vai puíndo a súa forma ata darlle o seu característico formato minimalista:

(12) *Libro cerrado non saca letrado.*

⁶ *No hay libro tan malo –dijo el bachiller–, que no tenga algo bueno*: “Máxima que Plinio el Joven atribuye a su tío Plinio el Viejo; llegó a ser un lugar común en el Renacimiento” lemos na edición de *Don Quijote* que F. Rico preparou para a Real Academia Española (Cervantes, 1605-1615: 713, n. 61). Cervantes utilizou na súa obra dúas veces esta máxima (nos capítulos III e LIX da segunda parte), ao igual que Mateo Alemán no *Guzmán de Alfarache*.

Moitas citas están na orixe dos refráns, incluso moitas veces carecemos de datos para saber que foi primeiro, a cita ou o refrán. Mais en canto a cita se integra no saber popular verase sometida ao proceso de creación (neste caso re-creación) colectiva que a suxeitará a un molde característico de coelaboración, aceptación e absorción como produto popular (Lázaro Carreter, 1980: 211):

El debate, como todos saben, se plantea entre quienes postulan un creador individual, y quienes piensan que han sido forjados colectivamente. Problema quizás irresoluble, en el que, sin embargo, un punto parece claro: la colectividad es co-creadora (...) Y, todavía más, se adueña de las [acuñaciones] que pasan para configurarlas a su gusto.

2.4.1.6. Multimodalidade. Denominamos multimodalidade ao proceso polo cal a comunicación oral ou escrita está sendo complementada por outros tipos de soporte (visual, informático...) relacionados preferentemente co mundo das novas tecnoloxías. A linguaxe visual e a linguaxe oral teñen, evidentemente, códigos moi diferentes. Con todo, sabemos que a transferencia dun código ao outro non presenta excesivas dificultades (descrición dunha imaxe ou dun gráfico, elaboración dun debuxo a partir dunha descrición, por exemplo). No caso das UF, sen embargo, a transferencia non é tan sinxela, porque ao tratarse de linguaxe figurada, a súa interpretación esixe unha tripla decodificación (visual > verbal literal ou recta > verbal figurada), tanto máis complexa canto máis acusada sexa a idiomatidade ou desmotivación. Algúns humoristas ou publicistas tiran moito proveito deste proceso, que tamén pode ter relevancia na educación por canto ilustra o distinto funcionamento dos diferentes códigos de comunicación.

Imaxe 4. Cando as barbas do teu veciño vexas pelar, bota as túas a remollar, VS: 735.

(Fonte: Pinto & Chinto, *La Voz de Galicia*, 19/03/2012)

Este exercicio consiste fundamentalmente en identificar os refráns aludidos nas viñetas. Tamén se pode analizar a intención con que se empregan estas UF. Por exemplo, na imaxe anterior criticáanse dúas eivas do sistema sanitario: as longas listas de espera e o copago, para o que debemos estar providos de acordo co refrán *Cando as barbas do teu veciño...*

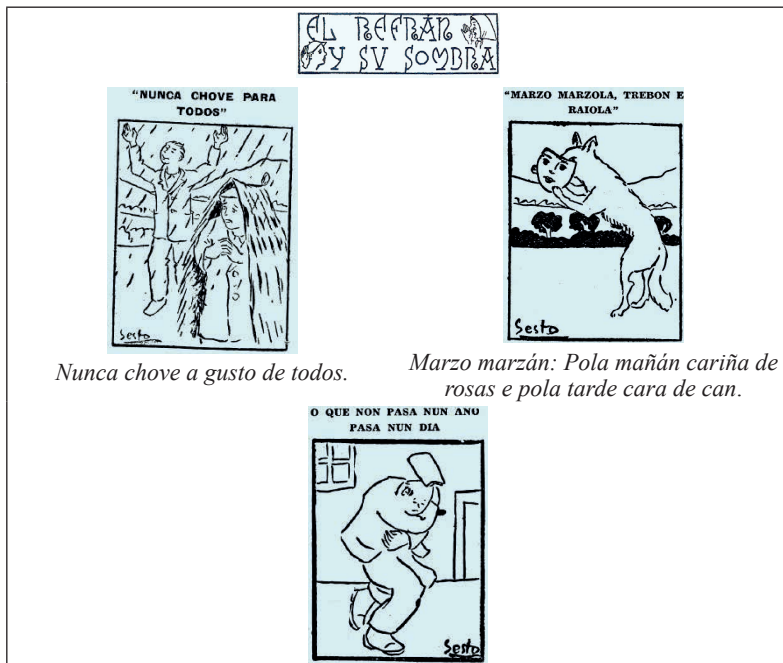
No que se refire á docencia, os mencionados Pincho & Chinto utilizan con frecuencia e mestría ilustracións de refráns para aludir a noticias de actualidade (pódense ver máis exemplos

en González García, 2020), polo que ofrecen abundante material que permite ao mesmo tempo tratar temas de actualidade, consultar a prensa e traballar sobre coñecidos refráns. Non será difícil acudir á hemeroteca dixital para realizar actividades de recoñecemento das UF reutilizadas e análise dos recursos empregados. Útil e accesible pode ser igualmente o cadro *Proverbios holandeses* (1559), tamén coñecido como *A capa azul*, de Bruegel o Vello, no que se retrata unha escena da vida cotiá da época na que se representan máis de cen unidades fraseolóxicas, moitas universais como a que se mostra na imaxe 5:

Imaxe 5. O peixe grande come o pequeno (VS: 481).

Tamén nos pode ofrecer interesante material a sección que, baixo o título de *El refrán y su sombra*, confeccionou entre 1953 e 1955 para o *Faro de Vigo* o xornalista, literato e importante paremiólogo Xosé Sesto López. O material completo está dispoñible en Buján Otero (2003). Aquí ofrecemos unha selección (imaxe 6):

Imaxe 6. Xosé Sesto López. *El refrán y su sombra* (ápud Buján Otero, 2003).

2.4.2.1. Creación de novas paremias. Como outras unidades lingüísticas, as paremias nacen, multiplícanse en variantes e poden caer en desuso. O que agora nos interesa é que as paremias foron creadas e, consecuentemente, aínda se poden crear. Tarnovska (2004: 162) menciona formacións recentes como a coñecida *Mujer al volante, peligro constante*. Exemplos de paremias creadas por algúns dos colaboradores de Tarnovska (2004: 162) son as seguintes, que nos poden servir de modelo para propoñer a mesma actividade ao noso alumnado:

(14) *Los malos son mejores que los tontos, porque los malos descansan.*

(15) *Puedes confiar en las malas personas, no cambian nunca.*

Con actividades como a presente, o alumnado desenvolverá a expresión escrita e a creatividade, ao tempo que poderá practicar coas características que identifican aos refráns.

2.4.2.2. Modificación ou desautomatización. Outras actividades que permiten ampliar a competencia paremiolóxica do alumnado e ao mesmo tempo favorecen a mellora da súa creatividade oral ou escrita son as relacionadas coa modificación consciente de paremias máis ou menos coñecidas. Así, por exemplo, se na aula se proxecta unha película de previsible desenlace para uns atribulados personaxes, podemos comentar:

(16) *Os guionistas apertan pero non afogan/aforcan,*

seguindo o modelo que Vázquez Saco (VS: 314) recolle como *Dios apreta pero non afoga/aforca*.

É este un recurso frecuente na publicidade, na prensa e na literatura, que comunmente denominamos *desautomatización* polo proceso que implica de reflexión sobre estruturas que se nos dan xa elaboradas:

(17) *A reconversión comeza por un propio.* (Manuel Lourenzo [2003]: *A larva furiosa*. Ápud TILG)

(18) *Morto o cacique, rematouse a rabia!* (Euloxio R. Ruibal [1977]: *Cousas da morte*. Ápud CORGA)

Véxanse algúns exemplos extraídos de Tarnovska (2004: 157-162), Messina (2017). Moitas delas poden levar a presentar debates de actualidade:

(19) *A caballo regalado... Gracias!* (Tarnovska 2004: 157)

(20) *Ojos que no ven, gabardina que te roban.* (Messina 2017: 34)

(21) *Por la boca muere el político.* (Messina 2017: 59)

(22) *Ojo por ojo, ojo al cuadrado.* (Messina 2017: 59)

Seguindo este procedemento, un esquema coma o seguinte (que presenta moitas variantes)

(23) *Dime con quen/como/que... e direiche...*

pode dar lugar a resultados variados, divertidos ou máis reflexivos, como se aprecia na seguinte mostra:

(23a) *Dime con quen andas e comprareiche unhas zocas.* (VS: 549)

(23b) *Dime con quen andas e direiche de quen falabas.* (VS: 250)

(23c) *Dime con quen vas e direiche a onde irás.* (RGB: 173)

2.4.3. Actividades de competencia comunicativa

Outras características dos refráns permitirán realizar valiosas actividades nas que o desenvolvemento da competencia paremiolóxica irá acompañada doutro tipo de reflexión ou exercicio lingüístico. Con todo, por tratarse de prácticas nas que interveñen en maior medida as competencias lingüísticas (expresión e comprensión oral e escrita, competencia comunicativa), serán desenvolvidos na seguinte sección, dedicada ao ensino de lingua e non ao ensino de refráns.

3. Os refráns e o ensino das linguas

3.1. A lingua dos refráns

O resultado dese proceso de incorporación á cultura tradicional do que falamos (§ 2.4.1.5) converte os refráns en mensaxes dun código especial, feito sinalado por moitos investigadores: Jakobson, Chafe, Coseriu (Lázaro Carreter, 1980: 215). Este código especial pon o refrán en relación con outras mostras do que o propio Lázaro Carreter (1980: 149-171) denomina *linguaxe literal*, linguaxe fixada para ser repetida sempre nos mesmos termos, denominación comparable coa noción de discurso repetido de Coseriu.

A pesar do seu nome, a linguaxe literal ten unha orixe oral. A fixación necesaria para a súa perpetuación na memoria colectiva esixe a actuación dunha serie de recursos, identificados por Jakobson (1960) baixo a denominación de *función poética*, que condicionan a forma destas expresións. A función poética, que interveñ directamente na elaboración dos produtos literarios (sexan cultos ou populares), determina tamén as propiedades da lingua dos refráns como unha mostra máis de lingua literal. Tódalas características que se mencionan da lingua dos refráns (léxicas ou gramaticais: brevidade, existencia dun cerce, rima, ritmo, perduración de arcaísmos, peculiares estruturas sintácticas, orde dos elementos...) están condicionadas polos mecanismos que actúan na estabilización desas mensaxes. Son artificios, un ritualismo formal, que o refrán comparte coa literatura tradicional e facilitan a memorización por parte da colectividade. Poñamos de exemplo disto que estamos dicindo o seguinte refrán:

(24) *Cando o cuco cucar, saca o saco de sementar,*

onde se fan efectivas, en tan curto texto, as figuras denominadas aliteración (/k/, /s/), rima (*cucar-sementar*), paronomasia (*saca o saco*) e a figura etimolóxica ou derivación (*o cuco cucar*).

Os teóricos da literatura aluden a termos como *estrañamento*, *desvío*, para referirse ás peculiaridades estilísticas deste tipo de textos, nas que nos deteremos máis no apartado dedicado á docencia da literatura.

Como consecuencia do anterior, a cuestión que debemos formular é se este modelo de lingua, desviado da lingua estándar, pode ser utilizado no ensino. Lázaro Carreter, en consonancia co arriba mencionado, pensa que non. Pero non todos son deste parecer. Evidentemente, na crítica especializada no refraneiro predomina a opinión contraria (Sevilla e Barbadilla, 2004), no que coincide coas posturas puristas, casticistas ou enxebristas, que viron sempre no refrán un modelo de lingua pura, lingua popular non contaminada.

Unha postura intermedia parécenos un punto de partida válido para aquilatar na súa xusta medida a utilidade dos refráns no ensino da lingua: non podemos considerar hoxe en día a lingua dos refráns como modelo lingüístico *per se*, pero si podemos acudir a eles para prestixiar coa súa autoridade os usos que nos parecen defendibles ou para ilustrar variantes (xeográficas, temporais, sociais) que o alumnado debe recoñecer ou para mostrar usos estendidos que deben ser rexeitados na norma común e, en definitiva, para ampliar a competencia lingüística do noso alumnado integrando desta maneira activa, mediante a reflexión metalingüística, un número significativo de refráns na práctica docente.

Por tal motivo, nos seguintes apartados propoñeremos algunhas actividades que poñan en práctica, así entendido, o papel do refraneiro na docencia da lingua, en tódalas súas vertentes: gramática, léxico, semántica, pragmática...

3.2. Os refráns na docencia dos usos lingüísticos. Actividades lingüísticas

No apartado anterior indicamos que, previa selección do material como é preceptivo en toda actividade didáctica, os refráns poden ser utilizados para o ensino da lingua, como modelo de uso real. Especialmente en galego, os refráns poden servir de modelos de usos tradicionais e enxebres en vías de desaparición e que convén manter, ou polo menos coñecer, porque son propios e característicos da nosa lingua. En Soto e González (2004) propóñense múltiples actividades deste tipo, polo que remito a ese traballo para máis detalles. Aquí presentaremos algunhas e ofreceremos outras novas:

3.2.1. Nivel morfosintáctico

3.2.1.1. A colocación dos pronomes átonos

Os refráns pódense presentar aos alumnos sen pronomes, do tipo *O tempo __ dá __ Deus de balde (o)*, sendo eles os encargados de repoñelos no lugar apropiado; tamén podemos pedir a xustificación da súa colocación en series como:

- (25) *A quen pode esperar, todo lle chega a tempo e vontade.*
- (26) *A roupa sucia lávase na casa.*
- (27) *Así as fagas, así as temas.*
- (28) *Quen as busca encóntraas.*
- (29) *Lebre que escapa, galgos a seguen.*
- (30) *Agosto o dá, agosto o leva.*
- (31) *Os bos lévaos Deus pra si e os malos quedamos aquí para entendernos.*
- (32) *Á porta cerrada o demo se volve.*

- (33) *Pai non tiveche, mai non temeche e mal fillo te fixeche.*
- (34) *Palleiro vello logo se queima.*
- (35) *A morte várreo todo.*
- (36) *Carballo torto ningún o endereita.*
- (37) *Xiada na lama, á chuvia lle fai a cama.*
- (99) *Quen te cobre tamén te descobre.*
- (38) *Do coiro alleo boas piallas se fan.*
- (39) *Pouquiño a pouquiño faise o camiño.*
- (40) *Mal lle vai ao que por zapatos de defuntos espera.*
- (41) *A muller do xogador nunca se alegra, que se hoxe o gaña, mañá cho perde.*

X. Ferro (1987: 36-37) sinala a este respecto como nos nosos refráns aínda se manteñen casos de “interpolacións que hoxe empezan a ser exemplos dunha enxebreza pouco común”:

- (42) *A quen lle non debo, non lle temo.*
- (43) *Coida de dar o consello de xeito que che non tiren o pelexo.*
- (44) *Meu parente Pedro é bo; tanto me el dá, tanto lle eu dou.*

3.2.1.2. Determinación

Os refráns son moi útiles para o estudo da determinación porque, por aludir con frecuencia a verdades de tipo xeral, neles abundan os substantivos carentes de determinante, substantivos virtuais ou esenciais, claramente diferenciados dos substantivos determinados ou actualizados por diferentes tipos de determinante. Evidentemente, tamén aparece este segundo tipo de posibilidade, polo que igualmente se poden analizar os valores e combinacións de determinantes (artigo máis posesivo, deíxe dos demostrativos, usos pronominais etc.):

- (45) *Esta pena tenme morta, i-esta pena me conforta.*
- (46) *A miña nora non colle a roca; a miña filla, esa si que fía.*
- (47) *Unha no ano i-esa non ten dano.*
- (48) *Miña casiña, meu lar, quen te gabou, non te soupo gabar.*
- (49) *Cada un sabe as súas e Dios as de todos.*
- (50) *O labrador que pon un fillo a estudar, pon os outros a aunar.*
- (51) *Dos moitos poucos fanse os poucos moitos.*
- (52) *Debe pedirse sempre, pois algo darán algunha vez.*
- (53) *Quen moito vai á igrexa, algunha ten feita.*
- (54) *O pedir moito é de louco; e de burro o pedir pouco.*
- (55) *A pedra e a palabra non se recolle dispois de botada.*
- (56) *Pés tortos non han mester zocos.*
- (57) *Sarna con gusto non pica, pero mortifica.*
- (58) *A esa outra porta, que esta non se abre.*

3.2.1.3. O futuro de subxuntivo

Os exercicios poden ser variados: identificalo (hai que diferencialo dos infinitivos) ou ben conxugalo:

- (59) *Cando fores ao chan alleeiro leva o pan no capelo.*
- (60) *Non esperes que o teu amigo che faga o que ti puideres.*
- (61) *O lobo non come da carne que quer senón da que houber.*
- (62) *O muiño e o castelo, quen o quixer, véleo.*
- (63) *Na terra en que vivires fai sempre o que vires.*
- (64) *Por ben facer, mal haber.*
- (65) *Do que alleo for; o que o dono quixer.*
- (66) *Se a Candeloria chora a metade do inverno xa vai fóra; e se a Candeloria rir a metade do inverno está por vire.*

3.2.1.4. Sintaxe da oración composta

Tamén se pode acudir ao refraneiro para repasar a tipoloxía da oración composta en toda a súa variedade, e construcións peculiares, como o emprego condicional negativo de *senón que*, con que iniciamos esta serie:

- (67) *Donde hai galo non canta galiña, senón que o galo sea morriña ('se o galo non é...').*
- (68) *Onde non vexas corpo, non botes carga.*
- (69) *Quen sementa no camiño cansa os bois e perde o trigo.*
- (70) *Cando un non quer, dous non rifan.*
- (71) *Aínda que non durma o ollo, descansa o óso.*
- (72) *Se ves mascatos voar, busca a sardiña no mar.*
- (73) *Tanto aburre o moito pedir com'o pouco ofrecer.*
- (74) *De tanto porfiar, un día ou outro ha cadrar.*
- (75) *Tanto vai o cántaro á fonte que ao fin se rompe.*
- (76) *Tanto vale a prenda canto dan por ela.*
- (77) *Pois que pra ti fías, fía ben e fía tódolos días.*
- (78) *Por ben facer, mal haber.*
- (79) *Cada un raña onde lle proi.*
- (80) *Non sexas forneira, se tes a cabeza de manteiga.*
- (81) *Cal é o herbado tal é o gado.*
- (82) *Hainos que merecen paus.*
- (83) *A quen dan en que escoller, danlle abondo que facer.*
- (84) *O que de moitos é temido a moitos ten que temer.*
- (85) *Non sexamos tan calvos que se nos vexan os sesos.*
- (86) *Non te fies no que moito fala.*
- (87) *Colle o tempo conforme vén, se outra cousa non podes facer.*
- (88) *Ou a Deus ou ao demo ninguén deixa de servilos, senón o que serve a entrambos.*
- (89) *Non é probe senón o que se tén por probe.*

3.2.1.5. A organización do discurso en tema / rema, suxeito / predicado, a elisión verbal e cuestións conexas

A organización pragmática do discurso (*logos*) en tema e rema (*ónoma/rema*) arrinca de Platón. Co tempo, esta segmentación acabou confluindo coa división sintáctica en suxeito e predicado ('o suxeito é aquilo de que se predica algo'). Non podemos deternos nesta cuestión, por outra parte ben estudada pola denominada Escola de Santiago (Jiménez Juliá 1986). Abonda aquí sinalar que a mencionada equiparación dista moito de ser real. En linguas como a maioría das románicas, con relativa liberdade na ordenación dos constituíntes, a función pragmática de tema pode ser desempeñada por calquera argumento (complemento) verbal. O refraneiro pode ser utilizado para explicar e exemplificar esta propiedade, que utiliza con suma eficacia (complementariamente o alumno pode indicar a función sintáctica que desempeña o segmento tematizado en casos como os seguintes, extraídos principalmente do RGB):

- (90) *De persoa trapalleira fuxe á carreira.* (SUPLEM.) (VS: 705)
- (91) *A Auga de maio inda carga o carro.* (SUXEITO)
- (92) *De cuñado nunca esperes bocado.* (SUPLEM.)
- (93) *Bocado de mal pan non o comas nin o deas ó teu can.* (CD)
- (94) *A quen moito quere saber, dálle pouco a entender.* (CI)
- (95) *Para quen non quere todo me sobra.* (CC)
- (96) *En débeda se mete quen fía ou promete.* (CADV)⁷ (tema focalizado)
- (97) *En decembro descansa e en xaneiro traballa.* (CC)
- (98) *De canto oes, non te fies.* (SUPL.)
- (99) *Co aire soán ['do sueste'] cata a auga na man, tanto no inverno como no verán.* (CC)

Pero máis nos interesa aquí sinalar que na lingua oral con frecuencia eses dous eixes (o pragmático e o sintáctico) en lugar de combinarse e complementarse como nos exemplos anteriores, poden dissociarse, de xeito que o discurso se organiza en dous niveis sucesivos: primeiro pragmaticamente en tema/rema. A posición de tema ocupa neste caso o que Dik (1978: 224) denomina P2 (posición dislocada á esquerda), carente de función sintáctica. Nestas construcións, nun segundo momento entrarán en funcionamento as funcións sintácticas dentro do que podemos denominar propiamente cláusula⁸. Esta disociación é típica da lingua coloquial (onde é aceptable, non así na escrita) e, consecuentemente, dos refráns. Comparemos os seguintes exemplos:

- (90) *De persoa trapalleira fuxe á carreira.* (VS: 705)

⁷ Para as características do COMPLEMENTO ADVERBIAL por oposición ao C. CIRCUNSTANCIAL véxase Rojo (1990).

⁸ Dik (1978: 224, 227) contrapón as posicións P2 (que ocupa tipicamente o *tema*) e P1 (posición inicial na cláusula mesma, que ocupa prototipicamente o *tópico* ou o *foco*). Dado que a terminoloxía e a teoría subxacente varían considerablemente entre os autores que se ocupan da materia, para este traballo usaremos os termos descritivos *tema extraído* para o elemento dislocado á dereita (*Persoa trapalleira, fuxe dela á carreira*) e *tema integrado* para o elemento que ocupa a posición inicial dentro da cláusula mesma (*De persoa trapalleira fuxe á carreira*).

(Tema integrado sintacticamente na cláusula [P1], coa función de suplemento ou réxime, como se sinalou no parágrafo anterior.)

(100a) *Home pequeno e can rabelo, escapa deles coma do demo.* (VS: 439)

(Tema extraído, sen función sintáctica [P2]. Este constituínte debe ser recuperado posteriormente coa súa función sintáctica mediante un pronome anafórico, precedido de preposición de ser necesario, neste caso *deles*, SUPLEM.)

Paralelamente poderíamos formar, a partir de (90):

(90a) *Persoa trapalleira, fuxe dela á carreira.*

A xustificación desta disociación pertence ao que podemos denominar lingüística da fala. Na lingua coloquial, carente de planificación, sucede con frecuencia que ese elemento temático (vou falar de *x*) é mencionado antes de que se lle asigne unha función sintáctica de acordo co esquema determinado por un verbo que aínda pode non estar seleccionado. O resultado é un tipo de anacoluto característico da oralidade. Véxanse as seguintes paremias que reelaboramos seguindo a gramática da lingua escrita (como debe facer o alumnado se se lle solicita):

(101) *Aira que non é miña, malle nela quen queira.* (VS: 54)

(101a) → *Na aira que non é miña malle quen queira.*

(102) *Febreiroño con seus días vinteito, si durara máis catro, non quedaba can nin gato.* (VS: 102)⁹

(102a) → *Se febreiroño con seus días vinteito durara catro máis, non quedaba gato nin can.*

(103) *O que non está afeito ás bragas, as costuras fanlle chagas.* (RGF)

(103a) → *As costuras fanlle chagas ao que non está afeito ás bragas.*

(103b) → *Ao que non está afeito ás bragas as costuras fanlle chagas.*

(104) *Probe de aquel que a muller maza nel.* (VS: 511)

(104a) → *Probe de aquel no que maza a muller*¹⁰.

⁹ Dado que a función de suxeito non leva marca, é máis difícil de detectar na posición P2. Pero, como en realidade non forma parte do esquema sintáctico verbal, pode ser recuperado pronominalmente sen que haxa exclusión paradigmática de suxeitos (*Febreiroño con seus días vinteito, si durara el máis catro, non quedaba can nin gato*). Esta compatibilidade é a proba de que *febreiroño* actúa só como tema e non como tema integrado na función de suxeito.

¹⁰ As construcións con tema extraído manteñen forte relación coas de relativo: nos dous casos hai un elemento que obrigatoriamente ocupa a posición inicial, que se pode enunciar antes de que as funcións sintácticas estean asignadas:

Probe de aquel que a muller maza nel (VS: 511) → *Probe de aquel no que maza a muller*

O demo non fai empanada que dela non coma (VS: 287) → *O demo non fai empanada da que non coma*
Ao tempo pódense traballar outras construcións de relativo, anómalas por motivos diferentes (ausencia de antecedente):

(1) *A quen lle dan, non escolle* (RBG), *Ó que lle dan, non escolle* (RBG) → *Aquel a quen lle dan non escolle, Non escolle aquel a quen lle dan.*

(2) *Ó que lle dan o pé colle a man* (VS) → *Aquel ao que lle dan o pé...*

Obsérvese que, aínda que as construcións (1-2) parecen aceptables –e na lingua coloquial probablemente o sexan–, desde o punto de vista gramatical son incorrectas, como se comproba se se produce a inversión dos constituíntes: **Non escolle ao que lle dan / a quen lle dan* é agramatical no sentido de (1).

No refraneiro, como exemplo prototípico de fala oral, este tipo de construción é característico. Deste xeito, a organización de moitas paremias con frecuencia redúcese a unha sucesión bimembre, tema/rema (marcada cunha pausa), da que incluso frecuentemente se exclúe o verbo, o que impropriamente se denomina elisión verbal, impropriamente porque a elisión implica a recuperabilidade dunha unidade determinada, normalmente xa mencionada, o que aquí non ocorre. Aínda así pódese solicitar ao alumnado que intente recuperar un hipotético verbo en casos como os seguintes:

Refrán	verbo
<i>O bacoriño e o meniño, onde lle dan o bocadiño.</i> (RGB)	están, van
<i>Home de moita lingua, para quen o queira.</i> (RGB)	douno
<i>Chuvia en febreiro, bo prado e bo centeo.</i> (RGB)	dá, produce
<i>Do pan do meu compadre, ós meus fillos rebanda grande.</i> (RGB)	doulle
<i>Muller ventaneira, ou folgazana ou parladeira.</i> (VS)	é
<i>Bens divididos, bens perdidos.</i> (RGF)	son
<i>Cada cabeza, súa sentenza.</i> (RGF)	ten
<i>A boi bravo, corda longa.</i> (RGF)	dálle
<i>A palabras tolas, orellas xordas.</i> (RGF)	faílle
<i>Tal o corvo, tal o ovo.</i> (RGF)	
<i>A rega na horta e o sol na porta.</i> (TCh)	

3.2.2. Léxico

Evidentemente, polo seu carácter popular e tradicional, o refraneiro é unha fonte inesgotable de léxico. Coa axuda de tesouros lexicográficos doadamente accesibles, como o *Dicionario de dicionarios* (Santamarina coord. 2003), non será difícil que o alumnado poida acceder a ese léxico enxebre, o que permitirá enriquecer o seu vocabulario:

- (105) *Faltaralle a nai ó fillo, mais non ó inverno o corisco.* (RGB: 344)
- (106) *Canto máis retesíes, máis tempo perdes.* (RGB: 344)
- (107) *Fólgome unha migalliña, mais vou fiando a miña estriga.* (RGB: 353)
- (108) *En maio de meu caio, xa ca maiola, xa co traballo.* (RGB: 365)
- (109) *Todo é mester: mouchar e sorber.* (RGB: 423)
- (110) *O esqueiro na man do obreiro é un bo compañeiro.* (RGB: 432)
- (111) *Vale máis codia dura que pedra mol.* (RGB: 446)
- (112) *O pombal esborrallado non precisa ter tellado.* (RGB: 471)
- (113) *Negra é a pementa e cómena os fidalgos; e branca é a neve e tripana os cabalos.* (RGB: 500)
- (114) *Quen sementa na culler, apaña na garfela.* (RGB: 534)
- (115) *A pequeno almallo, pequeno chocallo.* (RGB: 493)

3.2.3. Variación lingüística. Dialectalismos

Dado que a maioría dos refraneiros conservan as peculiaridades lingüísticas do territorio dialectal onde foron recollidos, é doado seleccionar mostras nas que se poñan de relevo esas peculiaridades, como se aprecia na parella que recolle VS:

(116) *Nin sirvas a quen sirviu nin pidas a quen pidiu.*

(117) *Non sirvas a quen sirveu nin pidas a quen pideu.*

Nos niveis inferiores abondará con que o alumnado identifique os dialectalismos (léxicos, gramaticais ou fonéticos: sufixos, seseo, gheada etc.). Nos niveis superiores tamén se pode inquirir pola súa distribución xeográfica:

(118) *As cabras du vesiño van tarde e vén sedo.*

(119) *Ghadillinos de lan, se non cobre, chove mañán.*

(120) *A ovella mansa mama na súa mai e mais na allea e a brava nin na súa nin na allea.*

(121) *Home que canta, muller que asubía, ghaliña que canta como o capón, na miña casa non.*

(122) *Viño puro e allo crudo fan andar o mozo aghudo.*

(123) *Cando o can ladra, anda o ladrón na aira.*

(124) *Prá misa e pró moín non esperes polo vecín.*

(125) *Os bés do sancristán, por onde veñen, van.*

(126) *O cuiro alleo non doi.*

(127) *Home lampo e can rabelo, desconfiar dil como do demo.*

(128) *Sete xastres, un home; catorce, un testigo; e vinteuito, pra firmar un recibo.*

(129) *Un ovo dáse a un cornudo, dous on criado, tres on home honrado e catro on mal educado.*

(130) *Se queres vivir san, a roupa do inverno traina no verán.*

(131) *Unha mosca non fai vran.*

(132) *Unha mosca sola non fai o vrao.*

(133) *Unha anduriña non fai vrau.*

(134) *Vran que dura, inverno asegura.*

(135) *Vén o paspallás: ámate, rapás.*

(136) *De pequenín aguzas'ospín ('espiño').*

3.2.4. Semántica

3.2.4.1. Verdade xeral

Desde o punto de vista semántico, os refrán diferéncianse doutras UF de valor enunciativo (fórmulas rutinarias, por exemplo) polo cuarto criterio sinalado en § 2.1., o valor de verdade xeral (Arnaud, 1991: 10, Corpas, 1997: 138, Álvarez de la Granja, 2003: 9).

Unha cuestión moi debatida polos paremiólogos é a relativa a que se entende por verdade xeral. É un lugar común afirmar que todo refrán convive co seu contrario, o que relativizaría este valor. Neste punto, os investigadores sinalan que por verdade xeral non debemos entender unha verdade absoluta senón máis ben unha verdade adaptada ao ambiente en que xorde, á experiencia dos creadores¹¹. Facendo súas as palabras de Kleiber (1989), Corpas (1997) sinala que

¹¹ Desde as súas orixes, o refraneiro sempre foi tido como fonte de sabedoría popular (*Non hai refrán vello que non sexa verdadeiro*, VS: 758). Este período de éxito culmina nos humanistas do XVI (seguindo o

Al igual que las oraciones genéricas, estos tipos de paremias tienen carácter de referencia a una determinada norma (...) –lo cual explica el carácter didáctico de muchas de ellas– pero no son verdades universales, sino verdades por defecto: permiten hacer inferencias no estrictas del tipo «en ausencia de toda información contraria es lícito creer/suponer que...» (Corpas, 1997: 162).

Trátase, por tanto, dun saber práctico, resultado da experiencia colectiva, que se utiliza para corroborar as situacións particulares nas que nos movemos. Na nosa opinión, os refráns serían algo así como a versión laica das concordancias bíblicas medievais. O nome de *concordancia* alude ao feito de que a súa función principal era a de fornecer de citas bíblicas aos predicadores ou teólogos: *isto que dicimos concorda co que din as Sagradas Escrituras no capítulo...*

Do mesmo xeito, os refráns forman un corpus que nos fornece de concordancias ante diferentes situacións da vida¹². É evidente que o refrán *Pensa mal e acertarás* non resiste un mínimo escrutinio de verosimilitude. Pero se alguén se topa nesa situación poderá botar man del, ou doutros refráns sinónimos, a modo de corroboración:

- (137) *Pensa ben e non pensarás en ninguén.* (VS: 690)
- (138) *Pensa ben e non saberás de quén.* (VS: 690)
- (139) *Pensa mal e non te arrepentirás.* (VS: 690)
- (140) *Todos son bos e a miña capa n'aparece.* (VS: 242)

Evidentemente, se un mostra erroneamente a súa desconfianza sobre alguén que actúa de xeito honrado ou leal, non sacará a colación ese refrán senón outro que lle acade mellor (141), o que non lle será doado porque no refraneiro predomina a desconfianza sobre a confianza. O máis probable é que se reciba unha recriminación por parte dos interlocutores, pois o refraneiro defende a desconfianza pero non se fía dos desconfiados (a tales sutilezas chega) (142)-(146):

- (141) *Onde hai malos nunca falta un bo.*

exemplo dos *Adagia* de Erasmo), que ven neles unha sabedoría antiga, unha *Philosophía vulgar* en palabras de Juan de Mal Lara (1568), de aí a denominación de *evanxeos breves* (Gallego, 2011), pero pronto se verá truncado cos primeiros fulgores do século das luces e o racionalismo (Combet, 1996; Cantera, 2009; Gallego, 2011): é o caso en España de Baltasar Gracián no apartado “Reforma crítica de los comunes refranes” que aparece en *El Criticón* (1657: III, crisi VI) e do Padre Feijoo (“Falibilidad de los adagios”, composición incluída no terceiro tomo das súas *Cartas eruditas*, 1750). Esta actitude negativa vense mantendo ata ben entrado o século XX. Así Lázaro Carreter (1980: 212-213) fala da “función represiva del refranero”, que Conde Tarrío (2004: 71) denomina “función tiránica” citando a Crépeau (“autorité tyrannique”). Ben é certo que co substancial desenvolvemento nos estudos fraseolóxicos producidos desde o último cuarto do século XX, hoxe en día podemos ter unha visión máis aqilataada do valor do refraneiro: non podemos considerar os refráns como portadores de verdades científicas ou morais (algúns pasarían o filtro outros non) senón como produtos culturais e lingüísticos dunha sociedade. Como produtos culturais forman parte da bagaxe folclórica dos pobos (xunto con outras manifestacións populares que xa mencionamos). Como unidades lingüísticas son instrumentos válidos e necesarios na comunicación.

¹² Por tratarse, pois, de textos de autoría allea, os refráns con frecuencia esixen a presenza de certos presentadores, é dicir, frases ou fórmulas estereotipadas que facilitan a inserción nos nosos discursos desas UF, deses corpos extraños, ao tempo que distancian ao emisor do enunciado (liberándoo da responsabilidade do que di): *Xa o di o refrán, xa o dicía a miña avoa, como din na miña terra...*: “Como dicía o meu avó : cousa feita xa non mete preña” (Prieto Casares: *Folliñas que levou o tempo*. Ápud TILG).

- (142) *Pensa o ladrón que todos son da súa condición.* (TCh: 137)
 (143) *Coida o ladrón que todo-lo son.* (VS: 793)
 (144) *O que moito desconfía, é ladrón.* (VS: 241)
 (145) *O que non se fía non é de fiar.* (VS: 265)
 (146) *A conduta do home bo anda na boca do home mau.* (Ventín: 170)

Ou humoristicamente, se lle pode retrucar:

- (147) *O que pensa mal, cánsalle o burro no camiño.* (VS: 37) [*pensar* significa tamén ‘alimentar’].

Este é o motivo –na nosa opinión– polo que a maioría dos repertorios refranísticos se organizan tematicamente, porque a intención dos recopiladores é fornecer material apropiado para diferentes situacións.

3.2.4.2. Semántica. Os contidos. Os valores

A análise do plano dos contidos, dos valores que o refraneiro defende lévanos á semántica. Agora ben, se nos adentramos nesta perspectiva pronto descubriremos que o estudo do refraneiro desde esta perspectiva e a súa aplicación pedagóxica exceden os estreitos límites da análise lingüístico-semántica (§ 5.7.1), como se pode apreciar no seguinte esquema onde se mostran distintas opcións para actuar:

- (i) A semántica e as relacións de tipo semántico que se establecen entre paremias (hiperonimia, sinonimia, antonimia, complementariedade), a linguaxe figurada (comparación, metáfora, metonimia, sinécdoque).
- (ii) A análise dos contidos paremiolóxicos lévanos de xeito directo ao problema do seu uso, da súa adecuación ao contexto, dos múltiples matices que implica a súa utilización en cada caso (funcións comunicativas).
- (iii) Finalmente, a análise dos contidos condúcenos á transversalidade, porque eses contidos transmiten valores de tipo social ou moral que superan con moito os límites da análise lingüística (xénero, xenofobia, crenzas e relixiosidade etc.).

No apartado 4.1.2. ocuparémonos con máis detalle da linguaxe figurada. Aquí abondará dicir que o significado do refráns está motivado con frecuencia por relacións de semellanza, contigüidade, causa-efecto, todo-parte etc. (metonimia, metáfora), polo que moitas das paremias son interpretables por sinxelos procedementos de decodificación e transferencia, aínda que nunca as escoitáramos. Esta característica pode aproveitarse para diversos exercicios escolares, como poden ser elaborar unha paráfrase do seu contido ou buscar unha palabra clave que describa o seu significado:

Refrán	Paráfrase	Clave
<i>Ó mellor galgo escápalle unha lebre.</i> (VS)	‘Ninguén é perfecto’	Imperfección
<i>O que queira o mel, ten que aguantar as aguilloadas.</i> (VS)		
<i>O que naceu barrigudo importa pouco enfaixalo.</i> (RGF)		
<i>Na hucha aberta o xusto peca.</i> (RGF)		

<i>A corda sempre creba polo máis delgado. (VS)</i>		
<i>Non sea tanto o tirar que rompa a corda. (VS)</i>		
<i>Corda delgada non fai nudo groso. (VS)</i>		
<i>Feito de vilán: tira-la pedra i-esconder a man. (VS)</i>		

Así, pois, a maioría dos refráns asóciase cun valor figurativo que é o que aparece nos refraneiros comentados (“dise cando...”) e o que establece a clasificación nos refraneiros organizados ideoloxicamente (*cortesía, desconfianza, falsidade, comida, egoísmo, ambición, bondade...*). Este valor figurado é o que nos permite falar de sinonimia, antonimia, hiperonimia etc. Tamén este valor é o que nos permite establecer correspondencias entre paremias de diferentes linguas (correspondencia literal ou soamente conceptual: Sevilla, 2004). As actividades que se poden levar a cabo na aula de acordo con estas posibilidades son amplas: as que propoñemos fundaméntase na comparanza interlingüística ou intralingüística de diferentes imaxes utilizadas en diferentes linguas (ou na propia) para expresar un mesmo contido ou a idea contraria. Para iso contamos cos dicionarios bilingües ou que mostran abundante sinonimia como son os de Conde Tarrio (2001), Soto Arias (2003), así como coa información dispoñible no *Refranero Multilingüe* (RM):

- Buscar correlato castelán dunha paremia galega ou viceversa.
- Buscar correlato galego de paremias doutras linguas.
- Relacionar paremias galegas sinónimas.
- As mesmas actividades pódense facer partindo da relación de antonimia.

Sinonimia	
CASTELÁN	GALEGO
<i>El pez grande se come al chico.</i>	<i>O can grande sempre morde do pequeno. A truita grande amansa a pequena.</i>
<i>El mejor escribano echa un borrón.</i>	<i>No mellor viño hai borras. O mellor galgo escápalle unha lebre. O millor pano líxase.</i>
<i>Aunque la mona se vista de seda....</i>	<i>O toxo non sal de toxo por floreado qu’esteña.</i>
<i>No todo el monte es orégano.</i>	<i>Non todos os martes son días d’Antroido. (VS, Viana do Bolo)</i>
<i>Divide y vencerás.</i>	<i>Mar que se parte, regueiro se fai. O mar que se desfai, regachos fai.</i>
<i>Víteme despacio, que tengo prisa. (lat. Festina lente)</i>	<i>Se tes présa, vaite con calma. Canta máis présa, máis vagar.</i>
<i>De tal palo, tal astilla.</i>	<i>Tal o corvo, tal o ovo.</i>

Sinonimia	
Francés: <i>La nuit tous les chats sont gris.</i>	<i>De noite tódolos gatos son negros. (VS)</i>
Árabe: <i>Cada injusto tendrá su fin.</i> (Boughaba 2014)	<i>A todo santo lle chega o seu día.</i> <i>A tódolos porcos lles chega o seu Antroido.</i> <i>A cada cocho lle chega o seu san Martiño.</i>
Árabe: <i>Como el que recurre al fuego para protegerse del ardor.</i> (Boughaba 2014)	<i>Fuxir do lume e caer na borralla.</i>
Bánsoa (Camerún): <i>El plátano no vigilado pertenece a todo el mundo.</i> (Magnéché 2003)	<i>A castaña posta no camiño é do viciño.</i> <i>A castaña que está no camiño é do veciño.</i>
Bánsoa: <i>La mujer y la olla están bien en la cocina.</i> (Magnéché 2003)	<i>A muller i-a sartén na cociña están ben.</i> <i>A muller e a sardiña, na cociña.</i>
Bánsoa: <i>Cuando el agua se derrama, ya no se la puede meter en una botella.</i> (Magnéché 2003)	<i>O dano, despois de feito non ten remedio. (VS)</i>
Bánsoa: <i>Cuando uno es nuez, debe esperar que la aplasten debajo de una piedra.</i> (Magnéché 2003)	<i>Onde irás boi que non ares.</i> <i>O que naceu pra burro, non pode chegar a cabalo.</i> <i>O que naceu barrigudo, importa pouco enfaixalo.</i> <i>O que nace para ichavo, nunca chega a carto. (RGB)</i>
Bánsoa: <i>La chueca no puede dar algo malo a sus polluelos.</i> (Magnéché 2003)	<i>Amor, o da nai, que de todo outro non hai. (VS)</i> <i>Cada ruín quere o seu fillo. (RGB)</i> <i>As couces da egua non fan mal ós poldros. (RGB)</i> <i>Ó escarabello os seus fillos parécenlle ouro fino. (VS)</i> <i>O demo os seus quere. (VS)</i> <i>Pé de galiña non mata pito. (Ventín)</i>
<i>La unión en el rebaño obliga al león a acostarse con hambre</i> ¹³ .	<i>Cando contes con unión, todo será bendición. (VS)</i>

Sinonimia (emparellar)	
GALEGO	GALEGO
<i>Dicir e facer poucas veces xuntos se ven.</i>	<i>Onde vires división só esperes perdición.</i>
<i>A falta de carne bo é o pan.</i>	<i>Cando pases pola terra dos tortos, pecha un ollo.</i>
<i>Mar que se parte, regueiro se fai.</i>	<i>Non é o mesmo predicar que dar trigo.</i>
<i>A onde te queren moito, coida de ir pouco.</i>	<i>Máis moscas se collen con mel que con fel.</i>
<i>Onde fores, fai como vires.</i>	<i>Non se collen troitas con bragas enxoitadas.</i>
<i>A cortesía custa pouco e vale moito.</i>	<i>Á sorte mala, paciencia e boa cara.</i>
<i>O que algo quere, algo lle custa.</i>	<i>O hóspede e o peixe, ós tres días fedén.</i>

¹³ <https://akifrases.com/frase/139282> [Data de consulta: 02/12/2018].

Antonimia	
GALEGO	CASTELÁN
<i>Non dá o que ten máis senón o que está afeito a dar.</i>	<i>Más da el duro que no el desnudo.</i>
<i>Onde falta o can, o raposo é capitán.</i>	<i>Donde hay patrón, no manda marinero.</i>
<i>O que chega tarde, nin oie misa nin come carne.</i>	<i>Vale máis tarde que nunca.</i>
<i>O madrugador non é sempre o que primeiro chega.</i>	<i>A quien madruga, Dios le ayuda.</i>

3.2.4.3. Funcións comunicativas. Adecuación ao contexto

Máis arriba, ao referirnos a que se debe entender por verdade xeral, sinalamos que cada refrán se adecúa a unha situación concreta. O uso dos refráns esixe, pois, certa habilidade comunicativa, pola multiplicidade de matices que se foron creando ao longo dos séculos de formación. Fóra dese contexto preciso, o seu emprego pode ser inapropiado ou, incluso, impertinente (recórdense as longas restras pronunciadas por Sancho Panza, ás veces fóra de lugar). Así, por exemplo, o refrán *Deixade ao mestre anque seña un burro* (VS: 670), ao noso entender, é pronunciada sempre pola persoa interpelada (o emisor di iso de si mesmo cando se topa ante algunha dificultade. En boca doutra persoa, é descortés).

Esta riqueza de posibilidades comunicativas relaciónase coas características 2 e 3 (autonomía sintáctica e autonomía textual) mencionadas en § 2.1. Os refráns actúan como enunciados e, por consiguiente, poden desempeñar todas as funcións comunicativas (actos de fala) propias daqueles (informar, ameazar, aconsellar, ordenar, prohibir...). Esta é unha clara diferenza con respecto a outros tipos de enunciados fraseolóxicos, como as fórmulas rutinarias, que están limitadas a aparecer en situacións comunicativas precisas, que actúan como disparadores de certo tipo de enunciados (saúdo e despedida, fórmulas de agradecemento, desexos de fortuna etc). As paremias, por oposición, teñen autonomía funcional no sentido de que non están condicionadas por unha situación discursiva particular (o que non implica que non estean condicionadas no uso, como indicamos, pola adecuación ao contexto).

Con respecto a este punto, en consecuencia, propoñemos exercicios de uso de paremias nos que se solicita ao alumnado información do seguinte tipo:

a) Análise de diferentes tipos de paremias e exemplificación de contextos de uso segundo o seguinte modelo de Arnaud (1991), que Álvarez de la Granja (2003: 8), a propósito de *O falar non ten cancelas*, exemplifica así¹⁴:

¹⁴ Álvarez de la Granja (2003: 8) define así os tres tipos básicos de significado:

Descritivo: a verdade xeral.

Situacional: o tipo de situación no que se enuncia o refrán.

Pragmático: a intención coa que se enuncia o refrán, o seu valor comunicativo, funcional.

Significado pragmático é unha expresión sinonímica do que noutros traballos se denomina *función*

Significado descritivo: *‘o falar é libre, falando pódese chegar a dici-lo que se queira, mesmo o máis desatinado, inxusto ou errado’.*

Significado situacional: *‘dise tras oír algo desatinado, inxusto ou errado’.*

Significado pragmático: *‘serve para reprender a alguén, presente ou non no momento da enunciación’.*

Pode servir de modelo a seguinte listaxe, onde aparecen series de refráns de significado relacionable (na primeira serie, por exemplo, contrapóñense paremias que aluden á tardanza irreparable en contraposición á emendable):

- (148) *O que chega tarde, nin oie misa nin come carne.*
- (149) *Vale máis tarde que nunca.*
- (150) *Vale máis esperar que chegar tarde.*
- (151) *Quen tarde vai ó mercado, compra sólo rostroballo.*
- (152) *O que chega tarde, un remo torto nunca lle falta.*
- (153) *O que tarde viñere, coma do que trouxere.*
- (154) *Tanto ten negar, como tarde dar.*
- (155) *Non sea tanto o tirar que rompa a corda*
- (156) *A corda sempre creba polo máis delgado.*
- (157) *Non se acorda a sogra de que foi nora.*

b) Polo que respecta ao ensino de funcións comunicativas ou significados pragmáticos, é dicir, actos de fala, pode ser útil tamén algún exercicio como o seguinte. Nunha primeira oposición diferenciaremos entre actos asertivos e actos directivos, é dicir, entre refráns descritivos e refráns prescritivos (para a distinción entre paremias descritivas e paremias prescritivas véxase Ascombe, 2013, e Manero Richard, 2011: 71-77). Nun segundo momento, diferenciaremos subcategorías (por exemplo, un refrán directivo ou prescritivo pode expresar un consello, recomendación, orde ou prohibición). Estes valores sempre se actualizan no seu contexto (un refrán aparentemente directivo pode funcionar no seu contexto como aseverativo ou viceversa, como sinala Manero Richard [2011: 74]):

- (158) *Nunca chove como trona.* (VS: 70 “Suele aplicarse a las amenazas, que no traen los efectos que de ellas serían de temer”).
- (159) *Quen ma fai, hama de pagar.*
- (160) *Arrieiros somos e no camiño da feira nos atoparemos.*
- (161) *Quen deixa a vila pola aldea, mal lle foi nela.*
- (162) *Quen non atende consello, non chega a vello.*
- (163) *Se queres vivir moito tempo, faite de mozo vello.*
- (164) *Se te morde un alacrán, busca viño e busca pan que mañán te enterrarán*
- (165) *Sobre brevas, auga non bebas.*
- (166) *Non se pode repicar e andar na porcesión.*
- (167) *Brétema no agosto, pouco magosto.*
- (168) *Por tódolos Santos neve nos campos.*

comunicativa.

- (169) *Ou tarde ou cedo, a cepa sempre dá uvas polo setembro.*
- (170) *Vaca e carneiro, comida de cabaleiro.*
- (171) *Máis vale din que don.*
- (172) *Val máis un “por se acaso” que un “quen pensara”.*

c) Desenvolvemento da expresión escrita mediante exercicios de síntese (buscar o valor de paremias como as que abaixo figuran entre corchetes) ou análise (realización de ensaios ou comentarios sobre os seu contido):

- (173) *A conta do pano aprenden os xastres.* (TCh: 54) [‘experiencia’]
- (174) *Abade que foi monaguillo, ben sabe quen bebe o viño.* (TCh: 60) [‘experiencia’]
- (175) *O que dá ben vende, se o que recibe entende.* (RBG 212) [‘dar intereseiro’]
- (176) *Canto máis un anda no monte, máis espiñas colle.* (VS: 59 “Figuradamente, destaca el influjo del ambiente en la vida y costumbre de cada uno”)
- (177) *A cruz nos peitos e o diaño nos feitos.* (RGF) [‘hipocrisía’]
- (178) *A cana engana, o dente mente e a arruga non ofrece duda.* (TCh: 53) [‘estragos da idade’]
- (179) *Quen viste de pano ruín viste dúas veces no ano.* (Prieto 2009) [‘a calidade compensa’]
- (180) *O caro é ás veces barato e o barato adoita saír caro.* (Prieto 2009) [‘a calidade compensa’]
- (181) *Ao pobre, pano fino e caldeira de cobre.* (VS: 716) [‘a calidade compensa’]

Neste sentido cabe destacar que en ocasións o significado das paremias non é evidente. O autor colectivo xoga cos destinatarios con circunloquios que recordan máis as adiviñas que as asercións (evidentemente, como os refráns se utilizan nun contexto preciso para os seus usuarios o sentido é claro). Aquí xogamos coa intuición do alumnado:

- (182) *A primeira, na borralleira; a segunda, na cadeira.* (VS: 545, Ventín: 123) [Aclara Ventín: “a muller que se casa con viúvo”. Cfr. *A primeira muller; vasoira; e a segunda, dona.* (RGB: 383), cast. *la primera escoba y la segunda señora*].
- (183) *Hai que ganar cos dentes para comer coas enxivas.* (VS: 812, ‘traballar de novo para comer de vello’).
- (184) *Queixo, cego, pan que vexa, e viño que salte á cexa.* (VS: 769) (Aclara o seu sentido se lle contraponemos: *O queixo, sin ollos; o pan, con ollos; io viño, que salte ós ollos,* VS: 769).
- (185) *Santa Lucía saca na noite e mete no día.* (VS: 292. Santa Lucía celébrase o 13 de decembro, data próxima ao solsticio de inverno).
- (186) *A cereixa e a castaña, na borralla.* (TCh: 54, “Alude al frío de primaveras tardías y de inviernos tempranos”).
- (187) *San Xosé ó xastre quitalle a vela e dálle a merenda, e san Miguel dálle a vela e quitalle a merenda* (“Eran los días en que entraba y se suprimía la vela y la merienda”. VS: 292).

3.2.4.4. A argumentación

A análise do discurso desde hai anos vén constatando que as interaccións lingüísticas (non só en textos argumentativos senón mesmo na lingua do coloquio) se fundamentan en boa medida nun proceso de argumentación:

La argumentación es una actividad social, intelectual y verbal que sirve para justificar o refutar una opinión, y consiste en una constelación de enunciados que sirven a tal fin. La argumentación no es sólo el fundamento que da nombre a algunos tipos de discurso, sino el soporte en general del diálogo, incluso de la conversación más banal. Todo discurso práctico responde estratégicamente a una intención; es decir, presenta algún aspecto argumentativo (Briz 1993: 162-163).

O refraneiro, que contén unidades de carácter instrutivo e de carácter informativo, resulta especialmente ilustrador neste aspecto. Esta capacidade pode ser utilizada na aula desde varias perspectivas.

En primeiro lugar, como representación dunha sabedoría popular, dun saber compartido pola comunidade, un dos seus principais usos consiste na utilización como reforzo argumentativo das nosas expresións. Nisto son comparables con outras citas de autoridade. Un exercicio posible consistirá, pois, na elaboración de textos nos que se utilicen refráns como reforzo na argumentación.

En segundo lugar, podemos realizar unha análise interna dos procedementos de argumentación que utilizan os refráns. Aquí referirémonos soamente a un tipo de argumentación falsa que ten chamado a atención no refraneiro: a presentación dun argumento sólido ao lado doutro que non o é tanto ou non pertence ao mesmo plano argumentativo, para que este se contamine da veracidade do primeiro.

O refraneiro bota man reiteradamente desta falacia argumentativa. Por iso non son infrecuentes as que García-Borrón (2016: 28) denomina “combinaciones inesperadas”. En realidade con esas combinacións o que fai o refraneiro –desde as súas orixes– é traspasar de xeito perverso a forza argumentativa dun membro ao outro:

- (188) *De Dios viene el bien, de las avejas la miel, de la mar la sal, de la mala muger mucho mal.* (Seniloquium)
- (189) *Sol madrugadeiro e cura calexeiro, nin bon cura nin sol duradeiro.* (VS: 163)
- (190) *Mazá, troita e muller, fresca se pode ser.* (VS: 418)
- (191) *A muller e a moeda non gusta de estar queda.* (VS: 569)
- (192) *Viño bon e home valente pouco duran.* (VS: 445)
- (193) *Escribanos e ameixeiras, fóra das miñas leiras.* (VS: 357)
- (194) *Fai máis mal un día de sol en xaneiro que sete lobos no eido.* (VS: 89)
- (195) *As pedras costa abaixo e as mulleres para a romería, nin Xudas as tornaría.* (VS: 381)
- (196) *“Nin merlo branco nin setembro ruín”, din os vellos.* (VS: 144).
- (197) *De home lampo e can sin rabo, fuxe deles apurado.* (VS: 416).
- (198) *Da muller e do mar non hai que fiar.* (Ferro Ruibal, 2002: 88).

Tampouco é alleo ao refraneiro recorrer á forza argumentativa da autoridade baseada na experiencia (*Voz do pobo, voz de Deus* di un refrán), de xeito que con frecuencia nas súas teimas non necesita acudir a ningún razoamento, abonda a súa propia autoridade como se ve nas referencias a taberneiros, rubios, xastres, manichos, pescadores, gaiteiros, cregos... (199-202) e mesmo a situacións máis concretas (203):

(199) *Cazadores, xastres e zapateiros son os máis mintireiros.* (VS: 539)

(200) *Home troiteiro, nin boa meda nin bo paleiro, e cazador, moito peor.* (RGF)

(201) *Non te fies de can coxeando nin de muller chorando, nin de bon tempo en marzo.* (VS: 116)

(202) *Sete xastres fan un home e catorce un testigo, e fan falla vintecatro pra firmar un recibo.* (VS: 639)

(203) *Cando vexas a niebla pousada no mes de xaneiro, fai a teu fillo heredeiro.* (VS: 88, Paradel, LU).

3.2.4.5. Transversalidade. A educación en valores

Finalmente, partindo de refráns como os anteriores, da análise dos valores que defende o refraneiro, poderemos realizar traballos interdisciplinarios na aula. Coa axuda de refraneiros organizados ideoloxicamente non nos será difícil seleccionar un bo número de paremias ilustrativas sobre a visión da muller (estudos de xénero), tópicos sobre outros pobos, estranxeiros pero tamén veciños (estereotipos, xenofobia, migración; son moi abundantes os de rivalidades locais), sobre a relixión, sobre as distintas profesións etc. Velaquí unha pequena selección (as mulleres e os galegos no refraneiro):

A muller (Vázquez Saco)	
<i>A boa muller a casa sábea encher.</i>	Positivo
<i>A facenda da muller sempre está feita e sempre por facer.</i>	Positivo
<i>A muller de bo aliño, cría, fía, devana e vende o liño.</i>	Positivo
<i>O home gana a facenda e a muller conservaa.</i>	Positivo ou neutro
<i>Despois de casar, o home a traballar e a muller a folgar.</i>	Negativo
<i>Cabalo, espada e muller, a naide se han de ceder.</i>	Perspectiva masculina
<i>A muller, com 'a ovella, con sol prá cortella.</i> <i>A muller e a galiña, hast 'a a casa da veciña.</i>	Negativo
<i>Tempo, vento, muller e fortuna axiña se mudan.</i>	Negativo
<i>Gárdete Deus de can lebrei, de casa de torre e de muller sabedora.</i>	Negativo
<i>A muller chora cos ollos e ríe co corazón.</i>	Negativo
<i>A muller e a gaivota canto máis vella máis louca.</i>	Negativo, nin sequera a vellez dá sabedoría
<i>A burra i-a muller, a paus hainas que tanguer.</i>	Negativo

O galego		
Refraneiro galego (Vázquez Saco, 2003)	Refraneiro castelán (Correas 1906, [1627])	Refraneiro portugués (García Benito, 2014)
<i>O gallego, de roubado, tranca a porta.</i> ('Remedio tardío'). <i>O galego hastra é probe en pedir.</i> <i>Canta o galego, máis de desesperado que de cheo.</i> <i>Ó galleguiño dálle un mandião.</i> <i>O galego por unha cunca de leite quer outra d'aceite.</i> <i>Catalán con botas, andaluz con diñeiro e galego con mando, Dios nos libre dese gando.</i>	<i>A gallego pedidor, castellano tenedor.</i> <i>Antes puto que gallego.</i> [“Matraca contra gallegos, porque la gente baja suele encubrir su tierra por haber ganado descrédito; la gente granada de allá en muy buena”]. <i>Prenda de gallego vale dinero.</i> [“Porque asegura la deuda”]	<i>Sete galegos não fazem um homem.</i> <i>Pais galegos, filhos varões, netos ladrões.</i>

4. O ensino da lingua literaria

A docencia da literatura a través dos refráns ofrece diversas posibilidades na aula. Por necesidades prácticas e de espazo procederemos a agrupalas en dous bloques:

1. Podemos partir dos refráns como modelo de análise da lingua literaria.
2. Podemos partir dos textos literarios para estudar o uso dos refráns no seu interior (valor, intención do autor, efecto buscado...).

4.1. Os refráns e a lingua literaria

A primeira opción está relacionada co feito anteriormente mencionado de que os refráns forman parte do que denominamos linguaxe literal, xunto coa literatura e outros modos de expresión verbal. Desde este punto de vista, un refrán presenta grandes concomitancias cun verso: condensación, cerre, ritmo, rima, uso de figuras retóricas e artificios que axuden á memorización e fixación etc., o que a escola rusa denominou “función poética”.

Deste xeito, no ensino das figuras literarias, o refraneiro pode ser utilizado para exemplificar as características con que a función poética condiciona o uso lingüístico. Abondan uns poucos exemplos (a perspectiva docente pode ser onomasiolóxica ou semasiolóxica, é dicir, podemos partir dos refráns para pedir ao alumnado que identifique o recurso, ou partir do recurso e exemplificar co refrán). Dividiremos os exercicios en tres grupos: trazos prosódicos, figuras de dicción e, finalmente, figuras de pensamento e tropos:

4.1.1. Trazos prosódicos. Métrica. Rima, ritmo

A brevidade do refrán provoca a condensación nun texto mínimo dos mecanismos propios da función poética. En realidade, neste caso a comparanza máis próxima podémola topar nun verso ou nunha estrofa mínima de dous ou tres versos. A rima, que actúa como peche, o número de sílabas, o ritmo axudan a fixar o refrán e a facilitar a memorización. O ritmo, que se logra pola sucesión de acentos de intensidade, pode servir como exercicio para fomentar a lectura musical e declamación. Por exemplo, o seguinte refrán *Pedra a*

pedra, a casa medra está composto por un octosílabo de ritmo trocaico (sílabas tónicas seguidas de sílabas átonas), como se aprecia no cadro:

Pe-	dra	a	pe	dra	a	ca	sa	me-	dra
x	—		x	—		x	—	x	—

Un bo número de paremias permiten exercitarse nesta actividade esquecida. Outros refráns de ritmo marcado, que poden servir para practicar este apartado da métrica, poden ser os seguintes. Este exercicio é interesante, porque o alumnado debe dar o ton adecuado ao refrán (pausas, diéreses, sinalefas, sínéreses) para acadar a cadencia que pide cada paremia:

(204) *As feridas da ternura, quen as fai, quen as cura.* (VS: 202)

(205) *O mal amigo deixa a palla e leva o trigo.* (RGF: 25)

(206) *Ti que non podes lévame as costas.* (RGF: 25)

(207) *Can que moito lambe tira sangue.* (RGF: 26)

(208) *A vista do amo engorda o cabalo.* (RGF: 42)

(209) *Cobras en marzo, neve en abril.* (RGF: 43)

(210) *Ovella que bala, bocado que perde.* (RGF: 44)

(211) *O que has de comer, non o vexas facer.* (RGF: 72)

(212) *En toda a terra espiga o pan.* (RGF: 81)

(213) *Fala Tomasa do que a ela lle pasa.* (RGF: 83)

(214) *Na cas do abade comede e levade.* (RGF: 84)

4.1.2. Figuras de dicción

O refraneiro tamén utiliza con profusión outras figuras retóricas coa intención de chamar a atención sobre a forma e contribuír a fixación do texto. As figuras de dicción máis utilizadas neste sentido son o paralelismo e a antítese, pero, como se aprecia no seguinte cadro, tamén se documentan outras moitas:

<i>Muller da Balura e de Lugo home, libéranos Domine.</i> (VS) <i>Febreiroño con seus días vinteito, si durara máis catro, non quedaba can nin gato.</i> (VS) <i>Dos cepos mil garda cento pra abril.</i> (VS)	Hipérbaton
<i>A primeira na borralleira e a segunda na cadeira.</i> <i>As feridas da ternura, quen as fai, quen as cura.</i> <i>O boi pola corda e o home pola palabra.</i> (RGF) <i>O que contas non bota, contas non atopa.</i> <i>O que ben anda ben acaba.</i> <i>O que antes nace antes pace.</i>	Paralelismo
<i>San Simón proba o viño e o porco San Martiño.</i> (RGB) <i>Nada é todo, todo é nada.</i> (RGF)	Quiasmo

<i>A ra que en marzo raquea, en abril rabea.</i> <i>Cando o cuco cucar, saca o saco de sementar.</i> <i>A ocasión chega, chama e foxe.</i> <i>Reis rachan leis.</i> <i>Millo raro carga o carro.</i> <i>Non se doe o farto do famento.</i>	Aliteración:
<i>Ben sabe o que non sabe, se calar sabe. (VS)</i> <i>Ben sabe o sabio que sabe i-o parvo que sabe que non sabe. (VS)</i> <i>Nin sirvas a quen sirviu nin pidas a quen pidiu. (VS).</i> <i>A lima lima a lima. (RGB)</i> <i>O que espera desespera.</i> <i>O traballo non mata pero amata.</i>	Figura etimolóxica, poliptoto, derivación
<i>Us din o que saben e outros non saben o que din. (VS)</i> <i>Non pidas o que negaches nin negues o que pediches. (VS)</i> <i>O que parte leva para si a peor parte. (Conde Tarrío, 2001)</i>	Xogos de palabras

4.1.2. Figuras de pensamento e tropos. A linguaxe figurada.

Unha das características definidoras das UF en xeral é a idiomaticidade (denominada en § 2.1 *lexicalización*), e dicir, a falta de correspondencia entre o significado composicional dos elementos constitutivos da UF e o seu significado real. Trátase dunha característica gradual e non necesaria (aínda que propia das UF prototípicas). Deste xeito, como outras UF, algúns refráns poden interpretarse literalmente (sobre todo os de ámbito reducido). A súa idiomaticidade é baixa:

(24) *Cando o cuco cucar saca o saco de sementar.*

(215) *O dano, despois de feito non ten remedio. (VS: 251)*

Pero o máis frecuente é que os refráns admitan unha interpretación figurada, fundamentada nos principais procedementos de transferencia significativa (a comparación e metáfora, a ampliación de significado por metonimia etc.). Esta non é, con todo, unha propiedade exclusiva da linguaxe literaria. Lakoff e Johnson (1986) demostraron que a metáfora e outros tropos relacionados, como a metonimia e a sinécdoque, constitúen un mecanismo esencial da produción lingüística dos falantes comúns dunha lingua. Estes dous autores (e con eles a lingüística cognitiva) observaron que tales figuras conforman un mecanismo mental que permite, dun xeito plástico, comprender e expresar situacións complexas (ou cun alto grao de abstracción) en termos máis concretos, máis facilmente perceptibles e máis próximos á nosa experiencia vital (experiencialismo).

Aínda que é certo que os falantes creamos constantemente imaxes, sen dúbida é no ámbito fraseolóxico onde ese mecanismo se institucionaliza, de xeito que nocións como *metaforicidade*, *metaforización* ou *imaxinabilidade* (Iñesta e Pamies, 2002: 40-41) ou o *compoñente de imaxe* (Dobrovol'skij e Piirainen, 2005) convértese en caracterizadoras das unidades fraseolóxicas. É este (o da imaxe subxacente) un aspecto salientado polos fraseólogos desde os comezos das súas investigacións, aspecto

desenvolvido recentemente no marco da denominada *Teoría da linguaxe figurativa convencional* (Timofeeva, 2012).

Nos seguintes exemplos podemos comprobar como dúas ideas abstractas relacionadas

(216) ‘Un pouco non é nada’

(217) ‘Moitos poucos fan un todo’ (constancia)

se manifestan nos refraneiros europeos cunha serie de imaxes moi diferentes, pero tamén con grandes concomitancias (o saco, o celeiro, o diñeiro, a cuba, o río...) ¹⁵:

‘Un pouco non é nada’	‘Moitos poucos fan un todo’ (constancia)
Galego: <i>Unha mosca sola non fai vran.</i> (VS) <i>Nin un dedo fai man nin unha anduriña fai vran.</i> (VS) <i>Unha anduriña non fai vrau.</i> (VS) <i>Un pau soilo non fai sebe.</i> (Ventín) Castelán: <i>Una golondrina no hace verano.</i> (RM) <i>Una golondrina no hace verano, ni una (sola) virtud bienaventurado.</i> (RM) <i>Ni un dedo hace mano, ni una golondrina verano.</i> (RM) <i>Ni una flor hace ramo, ni una golondrina hace verano.</i> (RM) <i>Una lluvia no hace invierno.</i> (RM) Catalán: <i>Una flòr no fá Maig, ni una gota fá raig.</i> (VS, ‘unha flor non fai maio, nin unha pinga fai chorro’) Vasco: <i>Unha pedra non fai o muro.</i> (RM) <i>Una oveja no forma rebaño.</i> (RM) Romanés: <i>Con una flor no se hace primavera.</i> (RM) <i>Con una paja, la gallina no engorda.</i> (RM) <i>Con una zarza no puedes tapiar.</i> (RM) Árabe: <i>Una sola rosa no hace verano.</i> (Boughaba, 2014)	Galego: <i>Bago a bago, unha vella encheu un canado.</i> (RM) <i>Baguiño a baguiño encheu unha vella unha pipa de viño.</i> (VS) <i>De pingueiras faise o mar.</i> (VS) <i>De pingueiras faise un cirio.</i> (VS) <i>Axuntando pingotas fómase un cirio.</i> (Ventín) <i>Pedra a pedra a casa medra.</i> (VS) <i>Rachas e mais rachas fan un cesto.</i> (VS) <i>Unha gota i-outra apagan a sede.</i> (VS) Castelán: <i>Grano a grano, hincha la gallina el papo.</i> (RM) <i>Ochavo a ochavo, se junta un ducado.</i> (RM) <i>Gota a gota, se llena la bota.</i> (RM) Italiano: <i>Granito a granito se llena el celemin y se hace la montaña.</i> (RM) <i>Céntimo a céntimo se hace el florín.</i> (RM) Alemán: <i>Moitos reguiños fan un gran río.</i> (RM) Ruso: <i>Un hilo de todo el mundo y el desnudo tiene la camisa.</i> (RM) Árabe: <i>El dirham sobre el dirham hace dinero.</i> (Boughaba 2014)

Deste xeito, o refraneiro pode ser utilizado para exemplificar tódalas figuras literarias que se fundamentan principalmente no uso da linguaxe figurativa, principalmente os tropos (metáfora, metonimia, sinécdoque) e outras figuras de pensamento:

¹⁵ Os datos, que están extraídos principalmente de Vázquez Saco (2003) e do *Refraneiro multilingüe* (RM), non son exhaustivos, evidentemente (por economía, no cadro aparece só a tradución das paremias que figura no RM, a imaxe subxacente).

<i>A muller é a cesta e o home o angazo. O saber falar é ouro e o calar é prata. Hai que aproveitar os tantos, que as briscas fóronse. Nos fornos e lavadoiros adúbanse os coiros. Pra ti fías: pra ti son as mazarocas. Óso que che tocou en parte, hai que roelo con arte. A muller brava, corda larga. A corda sempre creba polo máis delgado.</i>	Metáfora
<i>Que gane Pedro, que gane Xan, quen paga todo é o saio de lan. ('o labrego') De becerro verás o boi que terás. A canas honradas non hai portas cerradas. A can vello non hai cuscús.</i>	Metonimia / Sinécdoque
<i>Mes de maio sin torbóns é como home sin calzóns. As tardes de agosto corren como un lóstrego. Quen per dica ós namorados, é como quen per dica ós xordos. Tanto é o que non ve como o que non sabe. Quen soilo di un, é coma se non dixera ningún.</i>	Comparación
<i>O millo canto dá canto come. O mundo e o pecado non dan bo bocado. O inverno come e non cría.</i>	Personificación
<i>Coa fame que se pasa mantiñanse outros tantos</i>	Ironía
<i>En febreiro vai ver o teu leiro: si está chorando, ven cantando si está cantando, ven chorando. Carros vellos e rapazas novas son a acabación dos homes. (VS) Morte duns, vida doutros. Pensa moito e fala pouco. Pequeno machado derruba gran carballo. Máis vale ruín besta que bon burro. A chave custa pouco, pero vale moito. Non hai vida sin morte nin pracer sin pesar.</i>	Antítese
<i>A curiosidade é boa pra a roupa branca. As medias son boas pra os pés. (VS 444: "Rechaza los tratos a medias, que siempre traen malos resultados [...] Juega con la palabra medias". O que herda os bés, herda os males tamén.</i>	Diloxía

4.2. O refraneiro na lingua literaria

Polo que se refire ao segundo punto, desde as orixes da crítica literaria vense insistindo na importancia, en relación con outras literaturas, do refraneiro na literatura española en xeral (o modelo prototípico é Cervantes, mil veces estudado neste aspecto). O mesmo se pode dicir da literatura galega, en particular. O fondo popular das nosas literaturas desde a Idade Media, que noutras literaturas foi desaparecendo segundo se acercaba o Século das luces (Combet, 1999: 125), mantívose vigoroso ata a actualidade.

Os refráns son unidades lingüísticas polo que, evidentemente, en calquera obra poden aparecer paremias, en boca do narrador ou dos personaxes:

(218) *Come, fillo, come, saca a barriga de mal ano, que boa falta che fai, que neste mundo todo é perdición, e morra Marta morra farta.* (Blanco-Amor: Os biosbardos)

(219) *Cada un terá de dar conta da súa alma e daráia... Faltan tres cadelas, lambona... Que o diaño que o fixo téno que desfacer....* (Blanco-Amor: Os biosbardos)

(220) *“Parez, rapaz, que sempre hai un demo no país que se parece a outro. Agora vaite deitar” (quíttalle ferro con esas palabras).* (A. Cunqueiro: *Merlín e familia*)¹⁶

(221) *–¿É certo que o lobo pode comer un home cada ano? –preguntou un mozo respectosamente*

–Xa se di: “Tres meses erba, teres meses lama, tres carne cristiana”. Pode comer un cristinao cada un ano. Foille, asegun cavilo, concedida ista licencia porque Noso Señor pensa moito nos que pasan fame. (R. Otero Pedrayo: *Os señores da terra*)¹⁷

Nestes contextos a competencia lingüística do alumnado debe manifestarse na identificación desas unidades e, de ser posible, no sinalamento do valor ou intención con que esa peza paremiolóxica aparece na obra:

(222) *Daniel non tiña a forza nin a estatura dos demais. Non era un neno anano, pero faltáballe nervio e vigor. Pouco a pouco, a nai foise resignando e acostumando. O seu fillo nunca sería o máis forte, pero si que era listo e cariñoso. E estas boas calidades valían polas malas e compensábanas. Ata o punto de que, cando o rapaz fixo os dezaioito anos, todo o mundo dicía que era cativo, pero normal. Todo o mundo menos a meiga Toña A Rabuda, que, cada vez que o vía, non deixaba de rosmar “home pequeno, fol de veneno”.*

Ninguén sabía por que repetía sempre aquela ladaíña. Un día a nai de Daniel, Elvira, foi vela e díxolle que lle facía moito dano ó rapaz dicindo en público ese refrán cada vez que se cruzaba con el.

A meiga ollouna con severidade e díxolle:

–Se queres digo que é normal e que ten o pelo roxo... dun roxo que non era seu pai. Pero coido que non che convén o cambio. O mellor é que me traías o xamón que tes colgado no patio e que eu siga dicindo o que queira, ¿non che parece? Elvira, alporizada, escapou a todo correr da casa da meiga, mais ó día seguinte foille levar cedo o xamón, para conxurar males maiores. Toña A Rabuda tiña sona de ser moi mala inimiga, porque acadara o poder de convencer a persoas e animais do que ela quería. Elvira nunca lle fora infiel ó seu home, pero ¿que podería ela contra a palabra de autoridade daquela maldita meiga?

Por iso capitulou sen protestar; non fose que a endiañada lle botase un meigallo dos que non se poden desfacer nin revirar. (Carlos G Reigosa: *A lei das ánimas. A novela da santa compañía*. Vigo. 2010. Ápud CORGA)

¹⁶ *Hay un diablo que se parece a otro.* (Correas)

¹⁷ *O lobo come tres meses, carne; tres, barro; tres, auga e tres, aire.* (TCh)

(223) «Ché» Manoel, ademais de xastre, era home pequeno e atufado no que se cumpría o refrán tan coñecido e verdadeiro, que di : «**Home pequeno fol de veneno**». E non quero dicirlles a vostedes coma tiña o fol o noso home. Fol de sapo, sen dúbida, que non de cobra, pro tan pezoñento coma il. Sete foron as veces que o «ché» Manoel pasou o Atlántico en viaxe de ida e volta. Sete vegadas camiñou de Vigo a Bos Aires, e d'alá trouxo un estrano acento crioulo, e un desprezo considerábel polas cousas de súa terra ¡atrasada Galicia!, coma il decía. Pro tamén trouxo outras cousas máis: algúns cartos, unhas tesouras e dúas ducias de agullas pois convén ter en conta que o «ché» Manoel é xastre. Xastre e senvergoña. Senvergoña foi e máis senvergoña voltou (Xosé Fariña Jamardo: *Co sorriso nos beizos*. Vigo. Galaxia. 1969. Ápud TILG).

(224) Febreiro é o mes de máis mala sona. E poida que sexa unha inxusticia que se lle fai. Apóñenselle as máis faxeiras calidades, chámamlle uns **home pequeno fol de veneno**, téñeno outros por un tolitatis sin millaga de xuício. O seu carácter hirto e erguido, si o tivera, estaría xustificado dabondo polo mal fado que lle aceda a vida. Máilo que acontece é que sendo tan miúdo, extrana que poida facer con vinte e oito días o qu'os outros fan con trinta e trint'e un. Por pequerrecho non se lle quer concedere o dereito a argallar das súas, como se lle concede a seus irmáns. E para qu'as prevencións desaparezan, convén saber qu'a furtarlle o creto, contribuíno as vellas misteriosas, cursarias na maldade e na rexuba, que moran nos fraguíos, aniñadas entre o mesto brual das bouzas centenarias; as vellas derreadas, de mirar retorto, que botan o mal de ollo; as meigas chuchonas, que zupan o sangue das mozas belidas e escorreitas, deica deixálas caír no colo xelado da morte; a vella do arco policromo, sempre á cata das nenas bonitas, a vella que peneira a neve, exparexendo as folerpas ca axuda dos ventos nordesíos... Pois na recadádida dos ditos argallados por estas malas linguas, soletonas e rexubeiras, lese: “Unha vella dixo moito: **vaite Febreiriño curto cos teus días vinte e oito, que si tiveras máis catro, non deixabas can nin gato, nin un corno de carneiro, nin orella ó pecoreiro**” (Victoriano Taibo: *Da agra aberta. Contos e lendas*. Vigo. 1956 Ápud TILG)

(225) Román, a iñorancia fainos coma vermes. A iñorancia é o porvir a base de patacas. Román, por eso temos medo por eso aturamos, por non saber, somentes por eso. Román aí, o que daría eu, **o que non sabe é o mesmo que o que non ve**. Román, si che tapan os ollos ¿cómo imos reparar na diferenza?, ¿cómo Román?, a ver, quén pode así. (Xohana Torres: *Adiós, María*. Buenos Aires. Ediciones Galicia. 1971. Ápud TILG)

En ocasións o autor reformula a paremia, de xeito que é máis complicada a súa identificación. Así, o coñecido refrán *Cada cabeza, súa sentenza* (VS)¹⁸ aparece convertido en Rosalía de Castro (“Dor alleo n’é meu dor”, *Follas Novas*) en:

(226) (Un bon). - **Hai tantos homes como intencións e pensamentos hai.**

¹⁸ *Quot homines, tot sententiae*. (Terencio, *Formio*)

*Pero dichoso aquel que inda morrendo
ó que o matou lle pode perdoar.*

Por certo que o título da composición remite tamén á paremioloxía popular: *O cuiro alleo non doi, Doo alleo colga de un pelo* (VS)¹⁹. En González e Soto (2004: 246-249) hai exercicios relacionados coa identificación de paremias na obra de Rosalía de Castro, Curros Enríquez e Castelao.

Outro exercicio útil, no que se combina o uso das novas tecnoloxías, é a procura nos principais corpus galegos (TILG, CORGA) de refráns coñecidos, dos que poden constituír o mínimo paremiolóxico, para comprobar o seu uso efectivo na literatura galega (autores, obras), o que permitirá seleccionar textos apropiados para facer exercicios como o anterior.

Pero, tanto como estes casos de uso accidental de paremias interésannos tamén aquelas obras nas que o refraneiro forma parte esencial do texto. Na literatura en lingua castelá (máis estudada, como se aprecia en Messina, 2012) esta corrente está representada por obras tan importantes como *A Celestina*, *O Lazarillo*, *Guzmán de Alfarache* ou *O Quixote* e ten antecedentes como o *Libro de Buen Amor* ou o *Corbacho*, e continuadores ata a actualidade (*Cinco horas con Mario*, Gálvez 2014).

Menos estudada, pero non menos significativa, tamén na literatura galega salientan as composicións nas que o refrán se converte no eixe organizador do texto. En *Cantares Gallegos*, Rosalía, que tanto bebe da fonte popular, utiliza a paremia *Onde moitos cospen, lama fan* (VS)²⁰ como peche das dúas partes en que organiza a composición 12:

- I -

*Vinte unha crara noite,
noitiña de San Xoán,
poñendo as frescas herbas
na fonte a serenar.
E tan bonita estabas
cal rosa no rosal
que de orballiño fresco
toda cuberta está.
Por eso, namorado,
con manso suspirar
os meus amantes brazos
boteiche polo van,
[...]
Pero dempois con outros
máis majos e galáns*

*(mais non que máis te queiran,
que haber, non haberá),
tamén, tamén, meniña,
soupeches practicar
á sombra dos salgueiros,
cabo do romeiral.
Por eso eu che cantaba
en triste soledá,
cando, jai de min!, te vía
con eles parolar:
«Coida, miña meniña,
das prácticas que dás,
que **donde moitos cospen,
lama fan**».*

¹⁹ Esta paremia xa aparece no *Seniloquium* (*Mal ageno de pelo cuelga*) e en Santillana (*Duelo ajeno, cuelga de pelo*), e con eles aparece na literatura e en repertorios paremiolóxicos de maneira profusa, xunto coa paremia emparentada *Que ¿vos duelen Don Pedro cuchilladas en cuerpo ageno?* (*Seniloquium*), posteriormente *Poco duelen cuchilladas en cuerpo ageno* (Cantera e Sevilla, 2016).

²⁰ *Romancea proverbiorum*: “Do muytos escupen, laguna si face”.

- II -

[...]

*Ora, de dor ferida,
buscando a honriña vas,
a honriña que perdeches,
mais ¿quen cha volverá?
Eu ben, miña meniña,
ben cha quixera dar,
que aquel que ben te quixo*

*doise de verte mal.
Mais anque dir, eu diga,
que limpa, nena, estás,
respóndenme sorrindo
por se de min bulrar:
«Ben sabes, Farruquiño,
Farruco do Pombal,
que **donde moitos cospen,
lama fan**».*

Na súa época Rosalía non podía saber que este procedemento utilizado por ela xa fora empregado profusamente na lírica galego-portuguesa medieval, como sinalou Xosé Filgueira Valverde (1978).

Xustamente é da palabra provenzal *refranh*, que alude ao verso que se repite ao final das cobras, de onde xorde o termo que acabaría denominando entre nós as paremias de orixe popular. Pero non só nesa posición relevante, tamén ao comezo da composición ou ao final (*fiinda*) a lírica medieval acode a estas sentencias populares como elemento vertebrador en moitos dos seus textos (Arbor Aldea, 2002, Río Rianda, 2006). Deste xeito documentamos nos cancioneiros innumerables refráns, algúns perdidos, moitos vixentes, outros modificados no paso do tempo (partimos da edición da MedDB):

(227) *Castanhas exidas, e velhas per soute.* (Johan Garcia de Guilhade)

(228) *Cada casa, favas lavan.* (Johan Garcia de Guilhade)

(229) *Qual ricomen tal vassalo, / qual concelho, tal campana!* (Afonso Lopez de Baian)

(230) *Bon dia naceu, com[o] eu oi, / Quen se d'outro castiga e non de sí.* (Johan Airas)

(231) *Quen leva o baio, non leixa a sela.* (Alfonso X)

Vexamos un exemplo onde o autor menciona o verbo antigo “quen leve vai, leve x’ ar ven”²¹. A amada queixase de que o seu amigo se marchara sañudo, mais o refrán lle recorda que quen lixeiro vai tamén lixeiro ha volver:

(232) *Foi s’ o meu amigo daqui
sanhudo, por que o non vi,
e pesar m’ ia, mais oí
un verv’ antig’, e de mi ben
verdadeir’ é, ca diz assi:
“**quen leve vai, leve x’ ar ven**”
Per hũo soyllo prazer vil
pesares vi ja mais de mil* (Pero de Bardia [Berdia])

²¹ Emparentado, aínda que discordante, recórdanos a paremia que recolle VS: *Dous andares ten o diñeiro: vén despaciño e vaise lixeiro.*

Pero aínda que non o explicito o xogar, tamén a fiinda ten todas as características da paremia popular da que se coñecen variantes modernas *Por un pracer, cen doores* (VS).

Do mesmo xeito, unha coñecida paremia, ***Lonxe dos ollos, lonxe do corazón*** (VS)²², foi aproveitada por Fernando Esquío para negala reiteradamente (“nunca aqieste verv’ antig’ achey”), pois a distancia non menguou a súa coita, sensación que se ve acrecentada pola repetición da paremia como refrán:

(233) *Senhor, por que eu tant’ afam levey,
gran saçon ha, por Deus, que vus non vy
e pero mui lonje de vós vyvy,
nunca aqieste verv’ antig’ achey:
“Quan lonje d’ ollos, tan lonje de coraçon”.
A mynha coyta, por Deus, non á par
que por vós levo sempr’ e levarey,
e pero muy lonje de vós morey,
nunca pude este verv’ antig’ achar:
“Quan lonje d’ ollos, tan lonje de coraçon”.
E tan gran coyta d’ amor ey migo
que o non sabe Deus, mal pecado!
pero que vyvo muyt’ alongado
de vós, non acho este verv’ antigo:
“Quan lonje d’ ollos, tan lonje de coraçon”.*

Cando a paremia popular aparece no comezo da composición resalta o seu valor de verdade universal que determina o desenvolvemento do poema, ben para confirmar a súa aplicabilidade ben para rexeitala.

Así, Estevan Fernandiz d’Elvas acude a un refrán aínda vivo (*O ben e o mal á cara sae*, RM) como confirmación do que lle acontece, pois todo o ben que procede do rostro da súa dama redunda no seu mal, idea que desenvolve ao longo da composición:

(234) ***O ouç’ eu dizer hũu verv’ aguysado:
que bem e mal sempre na face vem;
e verdad’ é, per com’ end’ a my avem
d’ hũa dona, hu tod’ est’ ey osmado,
ca de quanto bem na sa face vy
vem end’, amigos, tanto mal a mim,
per que o verv’ em meu dan’ é provado.
Da sa bondade e seu prez muy loado
e sa mesura, nem do seu bom sem
non mi vem mal, mays d’ outro muy gram bem
que eu, amigos, polo meu pecado
na sa fremosa face conhoci;***

²² *Quien lueñe de ojos, tan lueñe de corazón* (*Seniloquium*), *Tan lueñe de ojos, tanto de corazón* (Santillana).

*por quanto mal end' a mim vem d' ali
está o verv' em meu dan' acertado.
De masel' e gramd' afam e cuydado
e gram coita que m' aficado tem,
de tod' este a mim non fal ende rem,
por qual doaire, -quam bem apostado!-
na sa face fremosa conhoci
com gram beldade, amigos, e assy
en meu dan' é o verv' afaçanhado.
E des entom, amigos, entendi
que este vervo, que eu senpr' ouvi,
hé com verdad' em meu dan' acabado.*

Na outra posición estratéxica, no final da composición a paremia popular actúa de reforzo argumentativo, condensado nun verso un saber compartido que serve de confirmación ou comprobación dos contidos expostos no texto.

Na seguinte composición, de Johan Soarez Coelho “o vervo antigo subliña a decisión adoptada pola muller ante a prohibición exercida pola *madre*” (Arbor, 2002: 80): *non semeou milho quen passarinhas receou*²³.

*(235) Oje quer' eu meu amigo veer;
por que mi diz que o non ousarei
veer mia madre, de pram vee-lo-ei
e quero tod' en ventura meter,
e dés i saia per u Deus quiser.
Por en qual coita mi mia madre ten
que o non veja, no meu coraçon
ei oj' eu posto, se Deus mi perdon,
que o veja e que lhi faça ben,
e dés i saia per u Deus quiser.
Pero mi-o ela non quer outorgar;
i-lo-ei veer ali u m' el mandou
e por quanta coita per mi levou
farei-lh' eu est' e quanto m' al rogar,
e dés i saia per u Deus quiser.
**Ca diz o vervo ca non semeou
milho quen passarinhas receou.***

Pero o vervo antigo, a paremia popular, tamén pode actuar cun valor contrastivo ou irónico, o cal é frecuente no xénero de escarnho e maldizer, onde a influencia do rexistro coloquial ou oral da lingua é grande. No seguinte exemplo, Roi Queimado critica o mal comportamento de Don Marco, que non visitou un amigo enfermo, recordándolle que

²³ *Non semeou millo o que receou paxariños, Por medo ós gorrións non quedan sen sementa-los leiróns* (Soto Arias 2003); *Quen os paxaros recea, millo miúdo non semea* (VS).

debe esperar da outra parte o mesmo comportamento, en concomitancia co que di o refrán *Como lhi cantardes, bailarvos á*:

(236) *Don Marco, vejo eu muito queixar*
Don Estevan de vós, ca diz assi
que, pero foi mui mal doent'aqui,
que vós nunca quisestes trabalhar
de o veer, nen o vistes; mais ben
jura que o confonda Deus por én,
se vos esto per casa non passar:
Qual desden lhi vós fostes i fazer
nunca outr'om'a seu amigo fez;
mais ar assi faravol'outra vez:
se mal ouverdes, non vos ar veer,
ca x'é el ome que x'á poder tal,
ben come vós, se vos ar veer mal,
de vos dar én pelo vas'a beber.
Diz que o non guii Nostro Senhor;
se vos mui ced'outro tal non fezer:
non vos veer quando vos for mester;
poilo non vistes; aind'al diz peor,
un verv'antigo, con sanha que á:
“como lhi cantardes, bailarvos á”,
ca non á por que vos baile melhor.

De xeito semellante, Pero da Ponte recorre ao coñecido refrán *A boi vello non lle busques abrigo*²⁴ para ilustrar o ben que se desenvolve Marinha Crespa para saír adiante na vida:

(237) *Marinha Crespa, sabedes filhar*
eno paaço sempr'un tal logar;
en que an todos mui ben a pensar
de vós; e poren diz o verv'antigo:
“a boi velho non lhi busques abrigo”.
Eno inverno, sabedes prender
logar cabo de fogo, ao comer;
ca non sabedes que x'á de seer
de vós; e poren diz o verv'antigo:
“a boi velho non lhi busques abrigo”.
Eno abril, quando gran vento faz,
o abrigo este vosso solaz,
u fazedes come boi, quando jaz
eno bon prad'; e diz o verv'antigo:
“a boi velho non lhi busques abrigo”

²⁴ *Al buey viejo no le busques abrigo (Seniloquium), A buey viejo non cates abrigo (Santillana).*

Xa para rematar estas liñas, mencionaremos polo seu carácter peculiar unha composición de Afonso Soarez Sarraça. Nesta cantiga de escarnio persoal dirixida a Tereixa López de Ulloa polo seu casamento con Pero Mariño intercala no medio de cada estrofa senllos coñecidos refráns: *Ca dos escarmentados se fazen mais ardeiros*, *O que perdeu nos alhos quer cobrar nas cebolas* e *Ca dona de capelo de todo mal se cata*:

(238) *Poren Tareija Lópiz non quer Pero Marinho:
pero x' el é mancebo, quer-x' ela mais menino.
Non casará con ele nen polos seus dinheiros;
e esto saben donas e saben cavaleiros,
ca dos escarmentados se fazen mais ardeiros.
Poren Tareija Lópiz non quer Pero Marinho:
pero x' el é mancebo, quer-x' ela mais menino.
Non casará con ele, pola cobrir d' alfolas,
nen polos seus dinheiros velhos, que ten nas olas;
o que perdeu nos alhos quer cobrar nas cebolas.
Poren Tareija Lópiz non quer Pero Marinho:
pero x' el é mancebo, quer x' ela mais menino.
Non casará con ele por ouro nen por prata,
nen por panos de seda, quant' é por escarlata,
ca dona de capelo de todo mal se cata.
Poren Tareija Lópiz non quer Pero Marinho:
pero x' el é mancebo, quer-x' ela mais menino.*

5. Conclusións

Neste traballo ofrecemos unha serie de exercicios encamiñados a conseguir por parte do alumnado da educación primaria e, especialmente, da secundaria un dominio da competencia paremiolóxica (mínimo e óptimo paremiolóxico), da competencia lingüística e tamén da literaria. Para lograr tal fin presentamos unha serie de exercicios de distinto tipo (uns de recoñecemento, outros de desenvolvemento das capacidades oral e escrita) vinculados aos distintos niveis de análise: fónico, morfosintáctico, semántico, pragmático etc.

No ámbito literario mostramos como a paremioloxía facilita o recoñecemento das denominadas figuras literarias, ao tempo que amosamos como os refráns forman tamén parte da obra literaria, ben de xeito ocasional, ben convertidos en núcleo organizador do texto.

6. Referencias bibliográficas

- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2003): “Proposta de clasificación semántico-funcional das unidades fraseolóxicas galegas”, en *Cadernos de fraseoloxía galega*, 4, 9-34.
- ARNAUD, Pierre J. L. (1991): “Réflexions sur les proverbes”, en *Cahiers de lexicologie*, 59, 5-27.
- BARCIA, Pedro Luis e PAUER, Gabriela (2013): *Refranero de uso argentino*. Buenos Aires: Emecé.
- BOUGHABA, Mohammed (2014): “Las unidades fraseológicas y la traducción de culturemas entre el español y el árabe”, en *Paremia*, 23, 209-216.
- BRIZ, Antonio (1993): “Los conectores pragmáticos en español coloquial (I): su papel argumentativo”, en *Contextos*, XI/21-22, 145-188.
- BUJÁN OTERO, Patricia (2003): “El refrán y su sombra (Faro de Vigo) por José Sesto”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 4, 345-369.
- CAMPO MARTÍNEZ, María A. del (2001). “Los refranes en la enseñanza del español como lengua extranjera”, *Revista de estudios de adquisición de la lengua española*, 12, 9-29.
- CANTALAPIEDRA, Fernando e MORENO, Juan (eds.) (2006): *Diego García de Castro. Seniloquium*. Valencia: Publicacions de la Universitat de València.
- CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (2009): «“Los adagios son evangelios breves”. Encendida réplica contra esta sentencia por parte del Padre Feijóo en su carta titulada “Falibilidad de los adagios”», en *Paremia*, 18, 21-30.
- CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús e SEVILLA MUÑOZ, Julia (2016): *Las paremias castellanas del Seniloquium*. Madrid: Centro Virtual Cervantes. Biblioteca fraseológica y paremiológica. Serie «Repertorios» N.º 1.
- CERVANTES, Miguel de (1605-1615 [2015]): *Don Quijote de la Mancha*. Edición y notas de Francisco Rico. Madrid / Barcelona: Real Academia Española / Espasa / Círculo de Lectores.
- COMBET, Louis (1996): “Los refranes: origen, función y futuro”, en *Paremia*, 5, 11-22.
- CONDE TARRÍO, Germán (2001): *Diccionario de refráns*. Vigo: Galaxia.
- (2004): “La función represiva del refranero”, en *Paremia*, 13, 65-72.
- CORPAS PASTOR, Gloria (1997): *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- CORREAS, Gonzalo (1906 [1627]): *Vocabulario de refranes y frases proverbiales y otras fórmulas comunes de la lengua castellana en que van todos los impresos antes y otra gran copia que juntó el Maestro Gonzalo Korreas*. Madrid: Real Academia Española.
- COSERIU, Eugenio (1977): *Principios de semántica estructural*. Madrid: Gredos.
- CRIDA ÁLVAREZ, Carlos Alberto e SEVILLA MUNOZ, Julia (2015): “La problemática terminológica en los estudios paremiológicos”, en *Anuari de Filologia. Estudis de Lingüística*, 5, 67-77.
- DIK, Simon. C. (1978): *Gramática funcional*. Traducción de F. Serrano e L. Martín Mingorance. Madrid: SGEL.

- DOBOVOL'SKIJ, Dmitrij e Elizabeth PIIRAINEN (2005): *Figurative language: Cross cultural and cross-linguistic perspectives*. Oxford: Elsevier.
- FEIJOO, Fr. Benito Jerónimo (1750 [1774]): *Cartas eruditas, y curiosas, en que, por la mayor parte, se continúa el designio del Teatro Crítico Universal, impugnando, o reduciendo a dudosas, varias opiniones comunes*. T III. Madrid: Imprenta Real de la Gazeta.
- FILGUEIRA VALVERDE, Xosé (1978): “A inserción do vervo antigo na literatura medieval”, en *Boletín Auriense*, 6: 365-366.
- GALLEGO BARNÉS, Andrés (2011): “Algunos aspectos de la impugnación de los refranes”, en *Paremia*, 20, 111-120.
- GÁLVEZ VIDAL, Alba María (2014): “Las paremias como recurso literario y su traducción”, en *Paremia*, 23, 45-55.
- GARCÍA BENITO, Ana Belén (2014): “Negócio da China, homem das Arábias, trabalhar como um galego...: estereotipos nacionales en la lengua portuguesa”, *Paremia*, 23, 69-78.
- GARCÍA-BORRÓN, Juan Pablo (2016): *Un viejo maestro de lengua: el refranero*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- GÓMEZ GONZÁLEZ, Alba e UREÑA TORMO, Clara (2014): *Locuciones y refranes para dar y tomar. El libro para aprender más de 120 locuciones y refranes del español*. Alcalá de Henares: Publicacións da Universidade.
- GONZÁLEZ GARCÍA, Luis (2020): “Fraseología y lenguaje visual: traslación de unidades fraseológicas españolas al lenguaje visual en la prensa de actualidad”, en *Tonos Digital*, 39, 1-32. Disponible en <https://digitum.um.es/digitum/bitstream/10201/95962/1/2564-6990-1-PB.pdf> [Data de consulta: 19/11/2020].
- GRACIÁN, Baltasar (1657 [1980]): *El Criticón*. Ed. de Santos Alonso. Madrid: Cátedra.
- IÑESTA MENA, Eva Mª e PAMIES BERTRÁN, Antonio (2002): *Fraseología y metáfora: aspectos tipológicos y cognitivos*. Granada: Granada Lingvistica.
- JAKOBSON, Roman (1960): “Linguistics and Poetics”, en SEBEOK, Thomas (ed.): “Style in Language”. Cambridge / London: MIT / John Wiley & Sons, 350-377.
- JIMÉNEZ JULIÁ, Tomás (1986): *Aproximación al estudio de las funciones informativas*. Málaga: Ágora.
- KLEIBER, Georges (1989): “Sur la définition du proverbe”, en *Recherches Germaniques*, 2, 233-252.
- LAKOFF, George e JOHNSON, Mark (1986): *Metáforas de la vida cotidiana*. Madrid: Cátedra.
- LÁZARO CARRETER, Fernando (1980): *Estudios de lingüística*. Barcelona: Crítica.
- MAGNÉCHE NDÉ, Céline (2003): “Imágenes de la mujer en los refranes bánsa y españoles: enfoque contrastivo”, en *Paremia*, 12, 117-124.
- MANERO RICHARD, Elvira (2011): *Perspectivas lingüísticas sobre el refrán. El refranero metalingüístico del español*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- MedDB = BREA, Mercedes e LORENZO, Pilar (dirs.): *Base de datos da Lírica Profana Galego-Portuguesa*. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades <www.cirp.gal/meddb> [Data de consulta: marzo-maio 2018].

- MESSINA FAJARDO, Luisa A. (2012): *Paremiografía, paremiología y literatura*. Roma: Nuova Cultura.
- (2017): *Apuntes de fraseología, paremiología, traducción y didáctica del español*. Barcelona: Avant.
- MOLINA REDONDO, José Andrés (1985): “En torno a la oración ‘compuesta’ en español”, en FERNÁNDEZ-SEVILLA, Julio; LÓPEZ MORALES, Humberto; DE MOLINA, José Andrés; QUILIS, Antonio y SALVADOR, Gregorio (eds.): *Philologica Hispaniensia in Honorem Manuel Alvar*, vol. II. Madrid: Gredos, 513-527.
- PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada; PENADÉS MARTÍNEZ, Reme; HE, Xiaojing e OLIVEIRA SILVA, Eugênia Olímpio de (2008): *70 refranes para la enseñanza del español*. Madrid: Arco Libros.
- PRIETO DONATE, Estefanía (2009): “Refraneiro escolar galego do cambio de milenio”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 11, 305-369.
- RGB = FERRO RUIBAL, Xesús (1987): *Refraneiro galego básico*. Vigo: Galaxia.
- RGF = FERRO RUIBAL, Xesús (2002): *Refraneiro galego máis frecuente*. Vigo: La Voz de Galicia.
- RÍO RIANDE, María Gimena del (2006): “Acerca del verv’ antigo en la lírica gallego-portuguesa. Apuntes para el estudio del Cancioneiro del rey don Denis de Portugal”, en *VII Jornadas de Estudios Medievales y XVII Curso de Actualización en Historia Medieval*. Buenos Aires, setembro 2006. Disponible en <https://www.aacademica.org/gimena.delrio.riande/117> [Data de consulta: 10/05/2018]
- RM= SEVILLA MUÑOZ, Julia e ZURDO RUIZ-AYÚCAR, M. I. Teresa (dirs.) (2009): *Refranero multilingüe*. Centro Virtual Cervantes. <<http://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/>> [Data de consulta: marzo-maio 2018].
- ROJO, Guillermo (1990): “Sobre los complementos adverbiales”, en *Homenatge al Prof. Francisco Marsá*, Univ. de Barcelona, 153-171.
- SABIO PINILLA, José Antonio e DÍAZ FERRERO, Ana María (2018): “Mínimo paremiológico do portugués europeu: correspondências e equivalências em Espanhol”, en ISQUERDO, A. N. e DAL CORNO, G. O. M. (eds.): *As ciências do léxico: lexicologia, lexicografia, terminologia*. Campo Grande: Editora UFMS, v. 8, 39-58.
- SANTAMARINA, Antón (coord.) (2003): *Diccionario de diccionarios*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza-Instituto da Lingua Galega. Versión electrónica actualizada disponible en <<http://sli.uvigo.es/ddd/index.html>> [Data de consulta: marzo-maio 2018].
- SEVILLA MUÑOZ, Julia (1988): *Hacia una aproximación conceptual de las paremias francesas y españolas*. Madrid: Editorial Complutense.
- (2004): “O concepto ‘correspondencia’ na tradución paremiolóxica”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega* 6, 221-229.
- SEVILLA MUÑOZ, Julia e BARBADILLO, M.ª Teresa (2004): “Valor didáctico del refrán”, en *Paremia* 13, 195-204.

- (no prelo): *El mínimo paremiológico español*. Centro Virtual Cervantes: Biblioteca fraseológica y paremiológica. Serie «Mínimo paremiológico».
- SOTO ARIAS, Mª Rosario e GONZÁLEZ, Luis (2004): “Aplicacións didácticas dos refráns”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 6: 231-250
- SOTO ARIAS, María Rosario (2003): *Achegas a un dicionario de refráns galego-castelán, castelán-galego*. (*Cadernos de Fraseoloxía Galega* 3). Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- TARNOVSKA, Olga (2004): “Consideraciones acerca del mínimo paremiológico español”, en *Letras de Hoje*, 39/1, 155-179.
- TCh = TABOADA CHIVITE, Xesús (2000): *Refraneiro Galego*. (*Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 2). Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- TIMOFEEVA, Larissa (2012). *El significado fraseológico. En torno a un modelo explicativo y aplicado*. Madrid: Liceus.
- Ventín = VENTÍN DURÁN, José Augusto (2007): *Fraseoloxía de Moscoso e outros materiais de tradición oral*. (Anexo 1 de *Cadernos de Fraseoloxía Galega*). Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- VS = VÁZQUEZ SACO, Francisco (2003): *Refraneiro galego e outros materiais de tradición oral*. (*Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 5). Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- ZURDO, M.ª I. Teresa e SEVILLA, Julia (2016): *El mínimo paremiológico: aspectos teóricos y metodológicos*. Centro Virtual Cervantes: Biblioteca fraseológica y paremiológica. Serie «Mínimo paremiológico», https://cvc.cervantes.es/lengua/biblioteca_fraseologica/m1_zurdo/default.htm [Data de consulta: 23/05/2018].

A desautomatización fraseolóxica en titulares xornalísticos cubanos do ano 2019¹

The phraseological manipulation in Cuban headlines during 2019

Geisy Labrada Hernández

Universidade de Holguín

<https://orcid.org/0000-0001-6303-8290>

geisylh@uho.edu.cu

Irina Bidot Martínez

Universidade de Oriente

<https://orcid.org/0000-0001-8653-9178>

bidot@uo.edu.cu

Celia María Pérez Marqués

Universidade de Oriente

<https://orcid.org/0000-0002-0243-8159>

celiapi@uo.edu.cu

Resumo: O obxectivo deste artigo é identificar as funcións que desempeñan as unidades fraseolóxicas desautomatizadas nos titulares xornalísticos cubanos. Para iso elaborouse un corpus con 2689 titulares seleccionados de 144 exemplares, en versión impresa, dos tres xornais nacionais: *Granma*, *Juventud Rebelde* e *Trabajadores* correspondentes ao ano 2019. Na súa análise séguese unha perspectiva fraseolóxico-pragmática, na que se ten en conta a forma e o significado fraseolóxico das expresións en relación co contexto comunicativo onde se utilizan. Ademais de provocar interese e atraer a atención dos lectores, esta forma de título serve como vehículo para a ideoloxía subxacente; minimiza o papel do xornalista no que se valora ou comenta; representa unha forma de argumentación e contribúe á construción da opinión do autor. Como obxecto de estudo, a cualificación xornalística revela a orientación do medio, a posición asumida respecto ás noticias e a intención que guía o tratamento do tema. O presente traballo, ao solaparse coa fraseoloxía, tamén nos permite discernir como as nocións, actores e puntos de vista se conceptúan a través de expresións desautomatizadas, a través das cales tamén se indexa estratexicamente a ideoloxía do discurso. Por iso, destaca o valor da prensa como fonte prolífica para os estudos lingüísticos e como forma de entender a realidade sociocultural do territorio ao que pertence.

Palabras clave: desautomatización, fraseoloxía, unidade fraseolóxica, titular, prensa cubana.

Abstract: The objective of this article is to identify the functions performed by manipulated phraseological units in Cuban headlines. For this purpose, a corpus containing 2689 headlines was elaborated selecting from 144 printed copies of the three national newspapers: *Granma*, *Juventud Rebelde* and *Trabajadores* corresponding to the year 2019. In its analysis, a phraseological-pragmatic perspective is followed, in which the form and phraseological meaning of the expressions are examined in relation to the communicative context in which they are used. In addition to provoking interest and

¹ Data de recepción: 04.09.2020. Data de aceptación: 09.02.2021.

Tradución do texto orixinal realizada por Alba Giráldez Otero.

attracting the reader's attention, this form of title is a vehicle for the underlying ideology, it minimizes the role of the journalist in what is valued or commented, represents a form of argumentation and contributes to the construction of the author's opinion. As an object of study, the journalistic headline writing reveals the orientation of the newspaper, the position assumed regarding the news and the intention guiding the treatment of the subject. By overlapping with phraseology, the present work also allows us to discern how events, actors and points of view are conceptualized by means of manipulated expressions, through which the ideology of discourse is also strategically indexed. Thus, the value of the press as a prolific source for linguistic studies and as a way of understanding the sociocultural reality of the territory to which it belongs stands out.

Keywords: manipulation, phraseology, phraseological unit, headline, Cuban press.

1. Introducción

A presenza de unidades fraseolóxicas na interacción comunicativa diaria e en situacións marcadamente diferenciadas fomentou a vitalidade destas expresións. Tamén demostrou a creatividade e o enxeño dos falantes, que insisten en transformar o que se supuña inalterable, fixo ou prefabricado. Porén, os cambios que se producen son tan diversos como as motivacións que os propician e responden a intereses configurados por interlocutores e contextos. É por isto que fenómenos como a variación ou a desautomatización constitúen centros de interese das investigacións actuais (González, 2016; Díaz, 2016; Pamies, 2017; Pietrzak, 2017) e confirman a necesidade de considerar as múltiples formas que adopta a fraseoloxía no seu uso discursivo real.

A desautomatización, entendida como “la manipulación en la forma y el contenido de una unidad fraseológica para producir determinados efectos” (Ruiz Gurillo, 1997: 21), analizouse sobre todo en textos publicitarios, xornalísticos e literarios (Zuluaga, 1997; Guerrero, 2017; Pontrandolfo 2017; Cervera, 2019). En Cuba, os estudos sobre o tema son moi escasos, característica que responde á súa vez á falta de sistematicidade nos estudos fraseolóxicos do país de maneira xeral². A pesar das importantes investigacións realizadas nos anos oitenta do século pasado por Zoila Carneado e Antonia María Tristá, este non foi un tema recorrente na actividade científica durante as dúas últimas décadas. Porén, aparecen algunhas teses, relatorios e artigos illados. Un exemplo disto son os traballos de Alfaro (2000, 2007, 2019), Aldama (2015), Ruiz Miyares (2015) e Palacio (2018).

Esta escaseza de estudos sobre a temática fraseolóxica en Cuba contrasta coa multiplicidade de contribucións que poderían traer consigo. Polo tanto, as unidades fraseolóxicas perfilanse como obxectos de análise novidosos que contribúen a unha comprensión máis ampla do funcionamento da lingua española no territorio. No caso concreto da

² Na *XI Conferencia Internacional de Lingüística*, celebrada no Instituto de Literatura e Lingüística “José Antonio Portuondo” en 2019, tivo lugar o panel “Estudios de fraseología cubana después de Antonia M. Tristá y Zoila V. Carneado”. Nel valorouse o estado actual das investigacións fraseolóxicas en Cuba e resaltouse a necesidade de estendelas a todo o país. Por este motivo, en febreiro de 2020 aprobouse a conformación do GEFRASCU (Grupo de estudos de fraseoloxía cubana), que está presidido polo Dr. Luis Alfaro Echevarría e conta con membros nacionais e estranxeiros, entre os que se atopan as autoras do presente traballo, cuxo obxectivo se insire nas liñas de investigación do grupo.

desautomatización, a prensa cubana, lonxe dos modelos populares-sensacionalistas, constitúe un campo de estudo especialmente diferenciado. Aínda así, cómpre destacar que as peculiaridades non se evidencian nos recursos desautomatizadores que se empregan, senón nos efectos que desencadean segundo o tema e o obxectivo co que se utilizan.

A presente investigación ten como obxectivo identificar as funcións que desempeñan as unidades fraseolóxicas desautomatizadas nos titulares periodísticos cubanos. Para iso, elaborouse un corpus con 2689 titulares extraídos dunha mostra de 144 exemplares dos tres xornais de alcance nacional: *Granma*, *Juventud Rebelde* e *Trabajadores*. Seleccionáronse de forma aleatoria, concretamente catro exemplares de cada mes do ano 2019. Tomouse como base unha perspectiva fraseolóxico-pragmática, na que se analiza a forma e o significado fraseolóxico das expresións en relación co contexto comunicativo onde se empregan.

Por outra banda, cómpre salientar que o ano 2019 comezou coa posta en marcha da nova Política de Comunicación Social do país. Ademais, en 2018 tivo lugar o *X Congreso de la Unión de Periodistas de Cuba* (UPEC), onde se sentaron as bases dunha prensa acorde coa dinámica dun modelo político-social que tamén estaba a renovarse. Neste sentido, o período de tempo seleccionado para o presente estudo constitúe unha etapa importante, aínda que inicial, dun proceso de actualización do xornalismo cubano.

A titulación xornalística constitúe na actualidade un tema en constante análise e renovación, especialmente se se ten en consideración a súa masiva función protagonista nos medios de comunicación. Para editores, xornalistas e lectores os titulares condensan a antesala e a esencia de cada información. Así, uns tentan poñer en práctica a maior cantidade posible de recursos innovadores, mentres que outros esperan desentrañar o verdadeiro significado co menor esforzo posible.

Como obxecto de estudo, a titulación xornalística pon de manifesto a opinión do medio, a posición asumida con respecto á noticia e a intención que guía o tratamento do tema. A presente investigación, ao imbricarse coa fraseoloxía, tamén permite discernir como se conceptúan acontecementos, criterios e puntos de vista a través de expresións desautomatizadas. Confírmase así o valor da prensa como unha fonte prolífica de análises lingüísticas cunha ampla dimensión social. Esta representa un “interesante punto de observación para conocer la imagen que de sí mismos han fabricado los grupos sociales, la forma como conciben su interrelación con otros y, en suma, la ideología que modela sus conciencias” (Salgado, 2009: 19).

2. Un achegamento á desautomatización fraseolóxica

Segundo Corpas (1996: 29), a desautomatización “tiene que ver con la manipulación creativa e intencionada”. A diferenza da variación, os cambios que ocorren nunha unidade fraseolóxica desautomatizada son ocasionais e voluntarios. Non obstante, Zuluaga (1975: 247) subliña que o éxito destes cambios “depende del acierto de la manipulación”. Deste xeito, a desautomatización non debe concibirse como un simple feito lingüístico de combinación, inclusión ou exclusión de elementos, senón como un fenómeno rexido polo coñecemento cultural e o nivel de fixación da unidade fraseolóxica. Nel resultan

fundamentais o contido do fraseoloxismo orixinal, o contido xerado a partir do cambio e a información extralingüística almacenada no imaxinario colectivo.

Timofeeva (2009: 254) sostén que “la esencia de la desautomatización radica en la recuperación de la unidad original, para que el cambio sea valorado y juzgado en función de los efectos inferenciales que desencadena”. Cómpre aclarar entón que calquera manipulación dunha unidade fraseolóxica non constitúe unha desautomatización desta. Un exemplo disto son os cambios ocorridos a partir do esquecemento, o descoñecemento ou a confusión dos falantes. En casos contrarios, estas alteracións non son inconscientes, senón que implican o coñecemento e dominio da unidade fraseolóxica orixinal e da función que esta desempeñará no novo contexto onde se produce o cambio.

Por outra banda, o medio no que se produce a desautomatización exerce unha grande influencia no seu alcance e difusión. Aínda que se argumentou o uso ocasional dunha unidade fraseolóxica modificada intencionadamente, esta tamén pode alcanzar un certo grao de fixación, non tan considerable como para substituír quizais á orixinal, pero si recoñecible nun determinado período de tempo e nun territorio específico. Téñense en consideración dous exemplos obtidos da música cubana: *camarón que se duerme, se lo comen los turistas*³ e *hasta que se seque el malecón*⁴.

A primeira ten a súa orixe na expresión *camarón que se duerme, se lo lleva la corriente*; cando se manipula adquiere unha función connotativa e é capaz de activar saberes culturais, mesmo cando mantén o seu significado primario. Con ela faise alusión ao sector turístico como unha das prioridades investidoras no país, á que se dedican recursos significativos que proveñen de todas as ramas da economía. Ademais da substitución da segunda parte da súa estrutura bimembre, obsérvase a literalización dos seus compoñentes individuais.

Respecto á segunda unidade, cómpre salientar que procede da frase *hasta que se seque el mar*, cuxo significado está relacionado co feito de eternizar unha acción, estado ou proceso. O dique habaneiro é un dos lugares máis distintivos de Cuba. A substitución léxica do substantivo *mar* por outro pertencente ao mesmo campo semántico mantén o significado exposto anteriormente, pero ao mesmo tempo individualízao. Isto débese a que lle engade elementos propios dun territorio, portadores dunha ampla historia sociocultural, que lle permiten ao falante recoñecerse en medio da xeneralización. Isto é posible porque, segundo García-Page, a expresión desautomatizada “es informativamente más rica en estímulos, porque interactúan las explicaturas del significado idiomático y del significado literal reactivado y las implicaturas intrínsecas en cuanto al hecho cultural perteneciente a la memoria colectiva” (2008: 261-262).

Ambos exemplos demostran a posibilidade de fixar unidades fraseolóxicas desautomatizadas, que poden chegar a converterse en variantes do fraseoloxismo orixinal. Para que isto suceda, ademais dos criterios de coherencia e acerto que se deben seguir se se pretende conseguir unha desautomatización efectiva, é esencial un contexto no que

³ Correspóndese coa canción “Nacimos ángeles” do dúo *Buena Fe*.

⁴ Esta expresión dá título a unha das cancións interpretadas polo músico urbano Jacob Forever.

conflúan sólidos coñecementos culturais, sociais e, por suposto, unha mesma linguaxe funcional. Do mesmo xeito, contribúen o grao de difusión da expresión resultante, o prestixio, a popularidade ou o recoñecemento social do autor e as deducións que os receptores sexan capaces de realizar a partir do cambio, xunto coa información extralingüística que teñen á súa disposición.

2.1. Cara a unha tipoloxía da desautomatización fraseolóxica

Na eficacia da desautomatización inciden os recursos lingüísticos empregados. Non se trata só de seleccionar un ou outro, senón de analizar obxectivamente cal deles resulta máis acertado segundo o efecto que se pretende desencadear. Ás veces un único procedemento non é o suficientemente eficaz e é necesaria a combinación de varios. Ao referirse a estes recursos é imprescindible mencionar os tipos de desautomatización que poden ter lugar. Como é típico da investigación fraseolóxica, os criterios respecto a este tema son diversos, como sucede con outros contidos, dígase a variación, a clasificación das unidades ou a súa definición, entre moitos outros que inclúen incluso o propio alcance da fraseoloxía.

Corpas e Mena (2003: 192-193) insisten en “separar las variaciones que ocurren en el aspecto formal de las que se producen en relación con otros aspectos que conectan la unidad con su entorno” e divídenas en modificacións formais e modificacións semántico-contextuais e pragmáticas. Dentro das primeiras inclúen a substitución léxica, a extensión, a redución, as modificacións gramaticais e a fusión ou contaminación, é dicir, “manipulaciones intencionadas y creativas que se producen en la estructura formal de la unidad fraseológica” (Corpas e Mena, 2003: 193). Aclaran que as segundas ocorren, pola contra, “en el entorno textual o pragmático [...] y si no se presentan junto a su contexto, son imperceptibles a simple vista” (2003: 196). Forman parte deste grupo a violación dalgunha das condicións de selección, ben sexan semánticas, lingüístico-textuais ou pragmáticas, así como a literalización dos compoñentes individuais da expresión.

Pola súa banda, Timofeeva (2009) clasifica a desautomatización en formal, semántica e discursiva. Dentro das transformacións formais menciona os cambios, adicións ou supresións de xeito xeral, non especifica así a modificación gramatical presentada por Corpas e Mena (2003: 196), que a definen “como el epígrafe general bajo el que se reúnen la inversión de los elementos, el cambio de afirmación a negación y los cambios de número de algún constituyente”. Tampouco se advirte a presenza da fusión, é dicir, a mestura de dúas ou máis unidades, catalogada por García-Page (2006) como acrónimo fraseolóxico e estudada por investigadores como Corpas (1996), Vigara (1998) ou Guerrero (2017).

En canto á desautomatización semántica, Timofeeva (2009: 258) argumenta que “tiene que ver con la composición léxica del fraseologismo [...] Se puede fundamentar en la existencia de un homófono o de un cuasi-homófono de alguno de los lexemas”. Tamén aclara que as posibilidades polisémicas dos compoñentes tamén poden incidir neste tipo de desautomatización, así como a recuperación total ou parcial do seu significado literal. Corpas e Mena (2003: 193) abordan nas modificacións formais as relacións de homonimia tidas en conta por Timofeeva (2009) para a tipoloxía semántica. Nelas tamén

insiren o uso de sinónimos, antónimos, hiperónimos, hipónimos, parónimos e destacan que estes últimos se apoian na semellanza fonético-fonolóxica para constituír o cambio.

A desautomatización discursiva, segundo Timofeeva (2009: 259-260), “hace referencia a un uso inadecuado, desde el punto de vista discursivo, de la unidad fraseolóxica, como por exemplo la mezcla de registros [...]. Se manifiesta solo en el momento de inserción de la expresión en un enunciado mayor”. Por último, Guerrero (2017) coincide con taxonomías clásicas como as de Corpas (1996), Corpas e Mena (2003) e García-Page (2008). Do mesmo xeito, establece dous grandes grupos de modificacións: formais e semánticas. Mantén as tipoloxías de Corpas e Mena (2003) explicadas anteriormente, pero engade o cambio de modalidade oracional como unha clasificación separada no grupo das formais. As outras autoras mencionadas incluían este procedemento no subtipo de modificacións gramaticais.

Como se observa ata agora, a temática da desautomatización fraseolóxica presenta unha diversidade de criterios tanto na terminoloxía empregada como nas taxonomías que se conforman. Para o presente estudo tomouse como base teórica da análise a proposta de Corpas e Mena (2003), á que se lle incorporou o subtipo de cambio de modalidade de oración proposto por Guerrero (2017). A decisión baséase en que este procedemento incide na totalidade do fraseoloxismo, que funciona como unha unidade, un todo. Polo tanto, os efectos de transformar expresións afirmativas en negativas ou interrogativas reflíctense en toda a expresión, superando a singularidade dalgún dos seus compoñentes⁵. Teranse en conta como modificacións gramaticais as demais fontes de ruptura mencionadas por Corpas e Mena (2003).

2.2. Principais efectos da desautomatización fraseolóxica

A posta en práctica dalgún destes procedementos desencadea efectos discursivos que producen consecuencias inferenciais moi útiles en textos publicitarios, xornalísticos ou literarios. Se se ten en conta a expresividade das unidades fraseolóxicas, maior que a dos lexemas simples, dedúcese o potentes que poden resultar cando se desautomatizan. Aínda que os fraseoloxismos constitúen un todo resultante da combinación dos seus compoñentes, cada un destes, por separado, proporciona unha considerable riqueza expresiva. Así o demostran o significado polisémico de tantas palabras da lingua española ou as motivacións e consecuencias dos cambios semánticos.

Todos estes elementos sintetízanse nas unidades fraseolóxicas para dar lugar a unha expresión amplamente matizada, que, á súa vez, é o reflexo dun variado fondo cultural. Isto tamén se pon de manifesto nas diferentes funcións textuais que poden desempeñar e que, segundo Zuluaga (2001: 72-73), se centran en condensar e simplificar a comprensión; son, ademais, icónicas e connotativas, de marcación rexional ou social sobre todo, e contribúen a realzar a información. Cando se desautomatizan, apréciase a efectividade dos fraseoloxismos, de acordo con Timofeeva (2009: 260) e Guerrero (2017: 110), na

⁵ Tamén cómpre ter en conta que, segundo García-Page (1998), existen unidades fraseolóxicas que se fixaron de forma negativa, outras permiten unha actualización negativa ou afirmativa no discurso e, nalgúns casos, o cambio de modalidade implica a existencia de unidades diferentes.

súa capacidade de crear incerteza e provocar interese; tamén favorecen as distintas inferencias e, con elas, implicaturas diversas e son fontes de innovación e creatividade.

Como as unidades fraseolóxicas son expresións que non se deben ler literalmente, resulta esencial a súa capacidade para crear implicaturas. A propia natureza do significado fraseolóxico trae consigo a presenza de implicaturas xeneralizadas, dado que constitúen estruturas sintácticas que xeran unha interpretación pragmática que difire do que está codificado de xeito lóxico (Grice, 1989). Así, o proceso de desautomatización favorece entón a activación de implicaturas particulares, xa que cada expresión toma o seu novo significado a partir da información contextual onde se actualiza.

Paralelamente, mediante a modificación dunha determinada unidade fraseolóxica prodúcese un estímulo ostensivo que, en palabras de Rajic (2013: 353), atrae a atención do interlocutor, quen, a través dun proceso inferencial e a partir do mencionado e dos datos contextuais, debe interpretar o contido comunicativo e recoñecer a intención do emisor. Estes elementos correspóndense co Principio de relevancia de Sperber e Wilson (1986), onde destaca o interese do falante por escoller o estímulo lingüístico máis relevante, o que produza maiores efectos contextuais e que poida ser procesado polo receptor dun xeito pertinente e con menos esforzo. De aí a necesidade de analizar polo miúdo as posibilidades de inserir no discurso unha unidade fraseolóxica desautomatizada, especialmente no dos medios de comunicación masiva. Non se debe obviar que, segundo Moya (2006: 39), o oínte debe percibir que se trata dun estímulo intencional, dunha modificación do contexto feita conscientemente para atraer a súa atención. A partir disto, poderá inferir que información se sinala e con que intención.

O uso de expresións desautomatizadas tamén ten a función de xerar confusión e provocar interese, por iso se relaciona coa función fática da linguaxe, orientada neste caso a iniciar e manter a comunicación. Ao mesmo tempo, segundo o Principio de cooperación de Grice (1975), viola a máxima de maneira, cuxa esencia reside en ser claro e ordenado na información que se transmite. Cando o emisor emprega o fraseoloxismo manipulado, escolle unha forma máis complexa de dicir algo para conseguir maiores efectos. Tamén constitúe un método de intensificación lingüística. Isto débese a que forma parte dun proceso comunicativo no que un dos interlocutores manipula a expresión ou o significado para producir resultados intencionados.

Sen dúbida, o proceso de desautomatización fraseolóxica require unha consecución harmónica de pasos que dean lugar ao resultado planificado, que quizais podería conter unha maior riqueza de inferencias e alusións que as pensadas polo emisor. Tal posibilidade converteríase así nunha consecuencia positiva ou negativa, xa que a mensaxe podería interpretarse dun xeito totalmente terxiversado, centrarse só nun dos matices engadidos ou, pola contra, favorecer unha gran variedade de información implícita e xerar un maior grao de interese.

A diferenza da linguaxe oral, onde os falantes conviven coa inmediatez comunicativa, o efémero das mensaxes e o número limitado de interlocutores, a lingua escrita presupón unha análise maior do uso da linguaxe. Esta máxima asume unha maior responsabilidade

cando se trata de medios de comunicación masiva. No caso particular das unidades fraseolóxicas desautomatizadas, resulta esencial estudar polo miúdo a súa posible inclusión nun texto. O autor debe sopesar os efectos e as inferencias que ocasionará a expresión, que, como xa se explicou, poden ser moitos ou ningún. Por esta razón, esta temática expónse como un recurso que se debe considerar se se pretende facer pensar aos receptores e predicir unha parte considerable da dirección dos seus pensamentos.

3. A desautomatización fraseolóxica como forma de titulación xornalística

A efectividade da desautomatización fraseolóxica para xerar interese condiona a súa presenza nos titulares xornalísticos. En palabras de Zorrilla (1996: 8) “la inmensa mayoría de los lectores son lectores de titulares, solo leen el cuerpo del trabajo si se sienten suficientemente atraídos”. Por esta razón foi esencial que estes “rótulos luminosos y seductores con el paso del tiempo hayan multiplicado sus recursos creativos” (López, 2019: 22).

O presente estudo parte da definición de titular como título dunha información, proposta por López de Zuazo (1990) e retomada por Nadal (2011). Coincide tamén con Van Dijk (1990) ao recoñecer que se define no titular o enfoque ou a orientación que o medio lle outorga ao acontecemento presentado.

Para os medios tradicionais como a televisión, a radio ou a prensa, as tecnoloxías actuais constituíron durante os últimos anos un motivo de renovación e busca de novas estratexias para manter os niveis de audiencia. Neste sentido, a prensa impresa, ademais de permanecer constantemente reformada, apoiouse na dixitalización dos seus xornais. Con isto, aumenta o seu nivel de actualidade informativa, chega a un maior número de lectores e reduce os custos de impresión. Non obstante, a súa versión impresa representa un modelo de tradición que persiste na vida cotiá de lectores de todos os grupos de idade.

Deste xeito, os titulares insírense nunha complexidade aínda maior: non só deben captar a atención do lector para que consuma todo o corpo da noticia, senón tamén para que atope no xornal un punto de vista atractivo e diferente ao proporcionado por outros medios de comunicación. Co obxectivo de acadar estas aspiracións empréganse diversos recursos visuais, tipolóxicos, gráficos e, por suposto, lingüísticos. Entre estes últimos están, segundo Mancera (2014: 83-92), a sufixación apreciativa; o uso de neoloxismos, de metáforas, de unidades fraseolóxicas e da interrogación como rema; a apócope de palabras; a suspensión de enunciados e a desautomatización. A presenza destes recursos nos titulares periodísticos non é novidosa e, ás veces, interpretoise como un signo negativo da política editorial, xa que o seu uso excesivo pode atentar contra o obxectivo xeral da prensa: informar.

Porén, se temos en conta a clasificación dos titulares proposta por López (2009) — expresivos, apelativos, informativos, enunciativos, creativos e de actos de fala— advírtese a lóxica configuración lingüística do titular en relación co tipo de publicación, o xénero

xornalístico e o modelo xenuíno do xornal (popular-sensacionalista ou informativo-interpretativo). É máis frecuente entón o uso de formas creativas de titulación en reportaxes, comentarios, entrevistas ou crónicas; non así nas noticias. Nestas últimas, a brevidade, a precisión e a claridade na linguaxe son características esenciais, aínda que, segundo o tema que traten e o tipo de xornal onde se publiquen, estas características poden apoiarse nalgúns dos recursos lingüísticos mencionados. Cómpre lembrar que, a través da forma de cada un dos seus textos, o xornal expresa o sentido editorial que lles atribúe aos feitos acontecidos.

En palabras de Van Dijk (1983: 86) “los titulares son el lugar predilecto para las opiniones implícitas”, de aí que a eficacia da mensaxe dependa da calidade da súa codificación, que serve de base para a interpretación do lector e o descubrimento das implicaturas. Por outra banda, a función apelativa da linguaxe, é dicir, a capacidade do emisor de provocar unha reacción no receptor, reflíctese no interese da prensa por reforzar ou modificar as actitudes e as opinións dos lectores. En concreto, o uso de unidades fraseolóxicas nos titulares tenta reproducir un rexistro coloquial tomado da oralidade. Para Martínez (2012: 218), preténdese con isto conseguir un ton de intimidade e confianza coa audiencia e facerse entender máis rapidamente.

A variedade de recursos desautomatizadores, así como os efectos que desencadean, fundamentan a imbricación de perspectivas fraseolóxicas e pragmáticas en investigacións que toman a prensa como obxecto de análise. Nelas é esencial considerar o contexto comunicativo onde aparecen as unidades fraseolóxicas. É deste contexto precisamente de onde se toman elementos que logo se engaden á expresión e lle serven de áncora. Tampouco se debe obviar que os titulares e o resto do texto establecen relacións de coherencia global temático-informativa.

3.1. A prensa cubana e o seu camiño cara ao horizonte

A prensa en Cuba, como o resto de medios de comunicación masiva, presenta elementos distintivos que proveñen do modelo político-social implementado. Pertence ao Estado, réxese por unha política de comunicación común e segue un enfoque oficial e revolucionario⁶. No discurso pronunciado na clausura do *X Congreso de la Unión de Periodistas de Cuba* (2018), o presidente da República, Miguel Díaz-Canel, lembrou que o Partido Comunista de Cuba (PCC) e a prensa “vienen de una misma raíz y crecen en un mismo tronco”⁷.

Entre os principais temas abordados están os nacionais, con énfase na obra da Revolución, as tradicións históricas e de loita e a participación dos cubanos na vida do país. As novas ou comentarios sobre temas foráneos xiran en torno ás relacións entre Cuba e Estados Unidos e á actualidade latinoamericana, especialmente no que se refire a gobernos progresistas como o de Venezuela ou Nicaragua.

⁶ Refírese á Revolución Cubana, cuxo triunfo tivo lugar o 1 de xaneiro de 1959.

⁷ Este discurso ten como título “El camino hacia el horizonte que nos debemos”. Nel expuxéronse as principais proxeccións de traballo e os desafíos do xornalismo cubano para a etapa 2018-2023.

Estes temas difúndense a través de xornais como *Juventud Rebelde*, *Granma* e *Trabajadores*, de alcance nacional, e outros de carácter local⁸. Fundados en 1965, *Juventud Rebelde* e *Granma* son os órganos oficiais da Unión de Jóvenes Comunistas (UJC) e do Comité Central do PCC, respectivamente. Pola súa banda, *Trabajadores* creouse en 1970 como órgano oficial da Central de Trabajadores de Cuba (CTC) e aborda os acontecementos sindicais da illa.

Segundo o obxectivo exposto na presente investigación, non convén profundar nos desafíos ou problemas aos que se enfronta a prensa cubana⁹. Só se argumentarán aqueles aspectos que poidan ter unha relación directa co tema en cuestión.

Un deles é o modelo oficialista e fundamentalmente informativo. Este tipo de prensa limita a flexibilidade na linguaxe e o uso de recursos creativos que poidan terxiversar ou dificultar a comprensión das publicacións. Para Garcés (2013), Cuba precisa “un periodismo de opinión, profundo y crítico, que informe y al mismo tiempo estimule la reflexión y el análisis”. Como se explicou no apartado anterior, o uso de unidades fraseolóxicas desautomatizadas permite crear inferencias e implicaturas diferentes, que nalgúns casos superan ou se desvían do planificado polo emisor. Polo tanto, o seu uso podería, en certos casos, macelar a ideoloxía subxacente e interpoñerse no proceso comunicativo.

Outro obxectivo da desautomatización é provocar interese e atraer ao lector. O atractivo ou non da prensa cubana, non só con respecto á súa visualidade, foi un tema constante dos últimos debates. García (2015) fundamentou a necesidade de lograr “un producto con una visión crítica [...] combinado con formas atractivas de realización”. A isto engádese a pouca diversidade dos temas tratados, que, aínda que se diferencian do sensacionalismo e da crónica vermella, deben crear “un espacio para la cotidianidad” (Rubio e Pérez, 2018) e “interpretar creativamente el discurso político” (Garcés, 2013).

Nos debates do *X Congreso de la UPEC* destacou a importancia de achegar a prensa aos lectores cubanos e convertela nun reflexo de si mesmos. Volvendo a Mancera (2014), cómpre salientar que o uso de unidades fraseolóxicas ten entre os seus efectos o de fomentar un ambiente de confianza e intimidade coa audiencia.

Como se pode apreciar, algúns dos retos da prensa cubana derivan do propio uso da linguaxe, que, combinado co resto dos recursos dispoñibles, podería contribuír á consecución dun produto de maior calidade. Por outra banda, resulta evidente, segundo os problemas descritos, a complexidade de inserir expresións desautomatizadas no discurso xornalístico cubano. O seu emprego, aínda que non é frecuente, implica analizar polo

⁸ As quince provincias do país e o municipio especial Isla de la Juventud posúen un semanario que constitúe o Órgano Oficial do Comité Provincial do PCC en cada un destes territorios.

⁹ Para obter máis información sobre o tema, recoméndase consultar os seguintes documentos: *Resolución sobre los Medios de Difusión Masiva* (1976), *Política de Programación para la Radio y la Televisión cubanas* (1998), *Orientaciones del Buró Político del Comité Central del PCC para incrementar la eficacia informativa de los medios de comunicación masiva del país* (2007), así como os resumos de cada un dos congresos da Unión de Periodistas de Cuba (1963-2018).

miúdo o efectivas que poderían ser. Confírmase así o interese por investigar os obxectivos que perseguen unha vez empregadas.

O conxunto de aspectos analizados non incide de xeito negativo en estudos como o que aquí se presenta. Pola contra, configuran un contexto e unha fonte de análise novidosa e diferenciada. A través de ambos, é posible determinar os usos ou efectos particulares das unidades fraseolóxicas desautomatizadas na prensa cubana. Á súa vez, estas expresións son o resultado dun imaxinario colectivo único e irrepetible, un reflexo da propia identidade e cultura. Polo tanto, a prensa e a fraseoloxía constitúen un par necesario para determinar os trazos que identifican a unha nación, non só desde o punto de vista lingüístico, senón tamén social, político, económico, idiosincrático etc.

4. Conformación do corpus e precisións metodolóxicas

O proceso de elaboración do corpus organizouse en diferentes etapas que propiciaron a delimitación da mostra a partir da inclusión e exclusión de datos. En primeiro lugar, foi necesario determinar o período de tempo no que se enmarcaría a investigación. Como se explicou anteriormente, 2019 é un ano de grande interese para a política de comunicación cubana, especialmente debido á variedade de expectativas que trouxo consigo para os traballadores dos medios e para o público en xeral. Neste sentido, o período seleccionado marca un punto de inflexión, que pode ou non reflectirse directamente na prensa cubana e, polo tanto, no seu discurso.

Unha vez determinado o período no que se circunscribiría a mostra, seleccionáronse de forma aleatoria os exemplares correspondentes aos tres xornais nacionais. Para iso, tívose en conta unha proporción adecuada en cada unha das cantidades: catro exemplares de cada xornal por mes, en total 144. A continuación, extraéronse todos os titulares segundo a definición destes presentada anteriormente.

A mostra inicial está integrada por 2689 titulares. Destes, 909 pertencen a *Trabajadores*, 993 a *Granma* e 787 a *Juventud Rebelde*. Aínda que todos os exemplares deste último presentan o formato de 16 páxinas, a diferenza no número de titulares débese ás seccións nas que se organiza. Inclúe unha páxina dedicada á carteleira semanal da televisión cubana, outra ao humor gráfico e, ás veces, publica fragmentos de textos literarios. Ademais, a extensión das publicacións é maior en comparación cos outros dous xornais, moitas ocupan unha ou dúas páxinas e o resto case sempre se organiza en dous artigos por cada unha. Non sucede así en *Granma* e *Trabajadores*, especialmente no segundo, onde ás veces se agrupan ao redor de cinco publicacións na mesma cara.

A definición de unidade fraseolóxica de Corpas (1996: 20) serviu de base para a identificación destas expresións nos titulares recompilados:

Unidades léxicas formadas por máis de dos palabras gráficas en su límite inferior; cuyo límite superior se sitúa en el nivel de la oración compuesta, caracterizadas por su alto nivel de uso y coaparición de sus elementos integrantes; por su institucionalización, entendida en términos de fijación y especialización semántica;

por su idiomática y variación potenciales, así como por el grado en el cual se dan todos estos aspectos en los distintos tipos.

Tamén cómpre destacar que este estudo está rexido por unha concepción ampla da fraseoloxía (Ruiz Gurillo, 1997), na medida en que engloba todo tipo de combinación de palabras que posúa os trazos de estabilidade e reproducibilidade, e cuxo significado sexa o produto dunha complexa transposición semántica. Deste xeito, inclúense locucións, colocacións, refráns e fórmulas rutineiras.

Tendo en conta estas precisións e os fundamentos teóricos relacionados coa desautomatización fraseolóxica xa mencionados, foi posible identificar un total de 64 titulares que presentan unidades fraseolóxicas desautomatizadas, é dicir, o 2,4 % da mostra inicial. Isto permite advertir que non se trata dun recurso lingüístico empregado con frecuencia, un aspecto relacionado coas principais características da prensa cubana explicadas. A figura 1 mostra a distribución destes 64 titulares nos tres xornais.

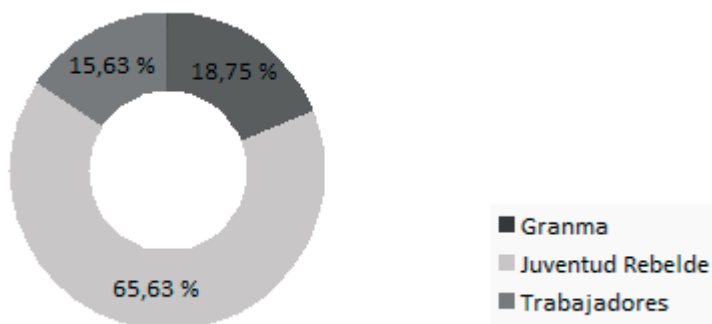

Figura 1. Desautomatización fraseolóxica en titulares

Como se pode observar, a presenza deste recurso lingüístico é notablemente maior en *Juventud Rebelde*. Isto incide na diversidade de seccións nas que se divide o órgano oficial da UJC¹⁰ (crónicas, humor, curiosidades, opinión, especial e lectura). Non obstante, tamén se publican nel as principais noticias que forman parte da política comunicacional do país. Polo tanto, aínda que a presenza desta forma de titulación sexa maior, como se verá máis adiante, os efectos que trae consigo non difiren substancialmente dos outros xornais analizados.

Ao analizar a distribución dos titulares segundo os xéneros xornalísticos, apréciase que o 78 % se emprega en xéneros de opinión, mixtos ou de interpretación (artigos, crónicas, reportaxes e entrevistas) e só o 22 % en textos informativos. Por outra banda, a figura 2 mostra a relación establecida entre as unidades fraseolóxicas desautomatizadas como forma de titulación e os temas tratados.

¹⁰ Cómpre lembrar que, segundo Van Dijk (2005), as ideoloxías se adquiren e se aprenden a través do discurso. Neste sentido, hai que ter en conta que a Unión de Jóvenes Comunistas é a canteira fundamental para a incorporación da xuventude cubana ás filas do PCC.

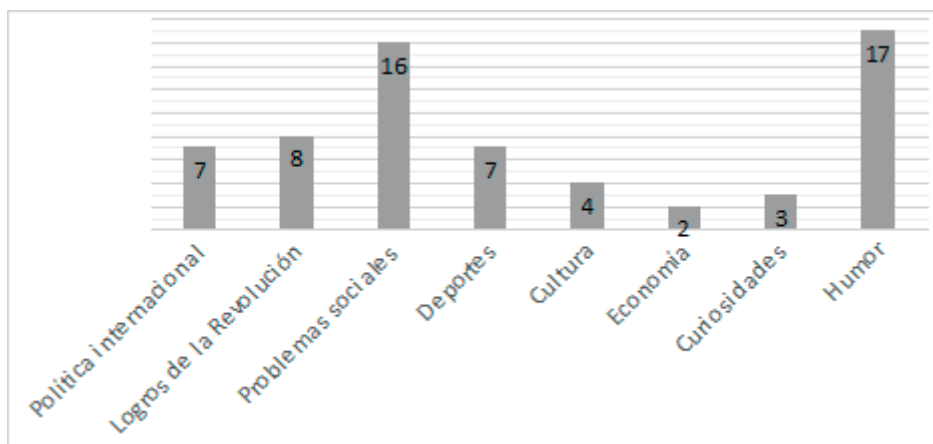

Figura 2. Distribución dos titulares segundo o tema tratado

Advírtese un emprego máis frecuente nos traballos que abordan problemas que afectan á sociedade cubana, onde se inclúen reflexións sobre indisciplinas sociais ou inqedanzas da poboación. Tamén se evidencia na sección dedicada ás publicacións humorísticas o uso de expresións desautomatizadas, pero cómpre destacar que, aínda que mediante o uso da comicidade, nesta sección abórdanse principalmente dificultades económicas, sociais, financeiras e outras dificultades cotiás. Polo tanto, son estes temas, ben sexa desde a sátira ou a interpretación, os que máis se apoian na desautomatización fraseolóxica como forma de titulación. Os datos presentados tamén amosan a ausencia deste recurso lingüístico en materia de política nacional. A diferenza do afirmado por Castañón (2003) ou Guerrero (2017), o seu uso nos titulares deportivos non é moi frecuente na prensa cubana.

Esta distribución temática constitúe a base para a determinación das principais funcións que desempeñan as unidades fraseolóxicas desautomatizadas na prensa cubana. Para iso, primeiro analizarase o tipo de modificación que presenta a expresión e que a converte, polo tanto, nunha unidade desautomatizada. A continuación, explicárase o efecto que trae consigo esta modificación en relación co contido informativo do artigo e o contexto que lle serve de áncora. Así mesmo, con base nos grupos temáticos presentados, fundamentárase o vínculo entre cada un deles coas funcións e efectos da desautomatización.

Ao mesmo tempo, as características do modelo de prensa cubano convérteno nunha fonte ideal para a análise de estruturas discursivas que indexan de forma estratéxica a ideoloxía subxacente, que se reflicte, sobre todo, nos titulares. Así, ao identificar as funcións das unidades fraseolóxicas desautomatizadas na titulación xornalística, non se debe pasar por alto como estas contribúen ou non a describir máis ou menos positiva ou negativamente eventos e actores. Nisto terase en conta a polarización intragrupal-extragrupal das ideoloxías (Van Dijk, 2005: 19) e a preferencia por temas específicos.

É necesario engadir que, aínda que se seleccionaron tres xornais nacionais como fontes para a obtención de datos, a análise das funcións que desempeña a desautomatización

fraseolóxica na titulación non terá un carácter comparativo. Isto baséase, principalmente, no modelo de prensa común que os apoia e que se basea na política comunicacional do país. Polo tanto, incluso cando cada un define a súa propia política editorial e os seus principais lectores, as diferenzas máis salientables atópanse nas seccións que presentan, non no tratamento dos temas nin no enfoque que estes reciben.

5. Funcións da desautomatización fraseolóxica en titulares cubanos. Resultados e discusión

O No conxunto de publicacións dedicadas á política internacional destacan aquelas centradas en analizar as relacións de Cuba con países que se opoñen á ideoloxía socialista da illa, como é o caso de Estados Unidos, Brasil e Israel. Tres dos titulares analizados corresponden ao primeiro destes países:

- (1) *Un nuevo apretón...y en Cuba no come el miedo* (Juventud Rebelde, 7/4/19)
- (2) *En Estados Unidos se juega al duro y sin guante* (Juventud Rebelde, 26/5/19)
- (3) *Trump se poncha con las bases llenas* (Granma, 16/6/19)

Cada unha destas formas de titulación presenta reflexións sobre as consecuencias da posta en práctica de diferentes políticas por parte de Estados Unidos que afectan á economía e a outros sectores do país. A primeira aborda a aplicación do Título III da Lei Helms-Burton, que permite a expropiación de terras ou propiedades cubanas que pertencían a cidadáns estadounidenses antes do proceso de nacionalización levado a cabo por Fidel Castro. Moitas destas forman parte de grandes negocios con importantes investimentos estranxeiros. O artigo argumenta que os investidores foráneos aínda permanecen en Cuba a pesar da devandita lei. Para sintetizar a idea no titular, fúsiónanse dúas unidades fraseolóxicas (*darle a alguien un apretón e comer miedo*) e introdúcese a suspensión do primeiro enunciado.

Os dous titulares restantes apóianse en expresións procedentes do ámbito deportivo, concretamente do béisbol, deporte nacional de Cuba. Prodúcese nos dous casos unha desautomatización semántica, onde o corpo da información serve de áncora contextual e facilita a comprensión da mensaxe. Nótese como se amosa nos casos presentados, a través dun rexistro popular, a resistencia cubana ante os intentos de Estados Unidos de desestabilizar o funcionamento económico do país. Tamén se reforza a intención de representar a unidade do país, neste caso como “un gran equipo” capaz de derrotar a un inimigo poderoso e unido por unha ideoloxía común.

Ás veces, o uso destas expresións contribúe á construción do sentido textual, de forma particular a opinión do autor sobre o tema tratado:

- (4) *Elecciones en Israel son otro perro, pero con el mismo collar* (Juventud Rebelde, 22/9/19)
- (5) *Dios los cría y...* (Trabajadores, 1/4/19)

No exemplo 4 produciuse a transposición de elementos de ambas as partes da estrutura bímembre (*el mismo, otro*). A expresión anuncia, na opinión do analista, o posible cambios de presidente en Israel, pero a permanencia da forma de goberno anterior. Por outra banda, a redución da unidade *Dios los cría y el diablo los junta* no titular 5 é funcional debido ao alto nivel de fixación desta frase. O comentario fai alusión á visita do presidente Jair Bolsonaro ao seu homólogo israelí Benjamín Netanyahu, a cal constitúe, segundo o autor, unha mostra de apoio ao presidente Donald Trump.

Á súa vez, as relacións de Cuba con nacións que comparten ou apoian o modelo social vixente é tamén outro asunto moi tratado nos medios de comunicación. Neste sentido, Venezuela constitúe un dos principais centros de interese. Preséntase o seguinte titular como mostra disto:

(6) *Con Venezuela, hasta que se seque el Orinoco* (Juventud Rebelde, 24/2/19)

Nel tómase como fonte unha das frases analizadas anteriormente neste traballo. Como recurso desautomatizador empregouse a substitución léxica, neste caso por un substantivo pertencente ao mesmo campo semántico. Do mesmo xeito, o elemento substituto contribúe a individualizar a mensaxe presentada e a amosar a unidade de ambos os países.

En xeral, os recursos desautomatizadores empregados en temas de política internacional favorecen o achegamento do lector e o tratamento creativo de elementos de especial interese para a política comunicacional. Tamén serven como vehículo para a ideoloxía subxacente na prensa cubana. Isto evidénciase, en primeiro lugar, na selección de temas específicos como os relacionados con gobernos que simpatizan en maior ou menor medida co modelo político-social implantado en Cuba. Así, o discurso xornalístico, onde a selección de palabras e frases está en función das súas presuposicións e implicaturas ideolóxicas (Van Dijk, 2005: 24), pretende poñer en práctica unha estratexia de autopresentación positiva e presentación negativa do outro.

É importante sinalar que esta estratexia recoñece como grupo non só a Cuba, senón tamén a aqueles países que seguen modelos socialistas ou amosan o seu apoio aos que o fan, por exemplo Venezuela, Nicaragua, Rusia ou China. Mentres tanto, forman parte do “outro”, do extragrupo, gobernos que se opoñen á ideoloxía socialista ou que colaboran con inimigos comúns a esta. Tal é o caso de Estados Unidos, Israel ou Brasil. Para estes últimos, utilízanse as estruturas e estratexias discursivas en función de mitigar as súas cousas boas e resaltar as malas, segundo Van Dijk (2005). Mesmo nalgúns casos, como nos exemplos 3 e 5, a fraseoloxía popular cubana contribúe a ridiculizar as súas supostas derrotas ou eventos.

A exaltación da obra da Revolución Cubana constitúe un tema esencial en todos os medios de comunicación masiva do país. Ao mesmo tempo, a exposición deste tema trata de promover a participación de toda a sociedade en cada un dos logros, a súa defensa e protección. Deste xeito, tamén se reforza a autopresentación positiva do grupo, cuxa ideoloxía se fortalece a través da expresión do seu propio discurso. Os seguintes exemplos ilustran algúns destes aspectos:

- (7) *Ferrocarril cubano a todo tren* (Granma, 4/1/19)
- (8) *No hay sábado sin sol, ni domingo sin trabajo voluntario* (Trabajadores, 18/3/19)
- (9) *Año nuevo, bicicletas nuevas para los carteros* (Trabajadores, 7/4/19)
- (10) *Guajiro bien plantao* (Juventud Rebelde, 7/4/19)

No primeiro caso, tómasse como fonte a expresión *a todo tren*, que significa que algo vai moi ben, sen contratempos. Como recurso desautomatizador, engadiuse o sintagma *ferrocarril cubano*, cuxo núcleo está semanticamente relacionado co da unidade orixinal. Deste xeito, intensifícase a mensaxe presentada e resáltase a noticia (o funcionamento de varios trens para o transporte nacional de pasaxeiros). Ao literalizar os compoñentes individuais da unidade, confírmase a súa idoneidade para o tema en cuestión.

A substitución de elementos da segunda parte da estrutura bimembre é o recurso empregado nos exemplos 8 (*no hay sábado sin sol, ni domingo sin resplandor*) e 9 (*año nuevo, vida nueva*). No corpo da información que acompaña ao titular 8 pódense ver os argumentos que articulan a coherencia informativo-global do artigo, referido ao duro labor dos habitantes da Habana na recuperación da cidade capital tras o tornado de xaneiro de 2019.

En Cuba, *estar bien plantado* significa gozar dunha boa posición económica, profesional ou financeira. O exemplo 10 presenta unha desautomatización semántica, cuxo significado pode determinarse a través do contexto. Para iso aprovéitase a relación entre os vocábulos *guajiro* e *plantao*, ambos procedentes do discurso labrego do país. Cómpre precisar que a omisión do “d” intervocálico de *plantao* tamén é unha forma de reprodución deste discurso. Ao longo da entrevista expónse o orgullo e o compromiso do informante co seu traballo, quen, como unha árbore, fixa as súas raíces no chan para cumprir coa produción agrícola do país.

A titulación de temas culturais e deportivos alude a nomes propios para lograr a desautomatización fraseolóxica. A partir da súa adición ou substitución, establece relacións semánticas entre o titular e o corpo da información. Nalgúns dos casos, apóiase nas semellanzas fonéticas existentes que evidencian a posta en práctica dun proceso ostensivo-inferencial e, polo tanto, atraen a atención do lector:

- (11) *Rey comprometido, rey puesto* (Trabajadores 10/6/19)
- (12) *Adolfo Roval felicísimo de colgar los números* (Juventud Rebelde 26/5/19)
- (13) *Tocar madera con Ares* (Juventud Rebelde 8/4/2019)

O exemplo 11, ademais da substitución léxica de *muerto* por *comprometido*, apóiase no nome do director do equipo nacional de béisbol, Rey Vicente Anglada. Á súa vez, *colgar los guantes* é sinónimo de renderse. Así, mediante a substitución do complemento directo do titular 12, hónrase a extensa obra artística de Adolfo Roval. De igual xeito, no 13 tómasse como fonte a expresión *tocar madera*, é dicir, apartar malos presaxios ou acontecementos. Ademais, esta frase constitúe o título da exposición presentada por Ares, o artista entrevistado.

Os cambios de modalidade oracional son a forma de desautomatización máis recorrente nas publicacións relacionadas con problemas, indisciplinas sociais e preocupacións da cidadanía.

(14) *¿Motorinas¹¹ de la discordia?* (Juventud Rebelde, 9/6/19)

(15) *¿El agua de la buena pipa?* (Juventud Rebelde, 16/6/19)

(16) *¿Quién le pone el cascabel a la lata?* (Trabajadores, 18/3/19)

(17) *¿Comprar o comerse un cable?* (Granma, 15/3/19)

Esta forma desautomatizadora tamén permite que o autor tome unha posición imparcial no tema tratado. No corpo da información preséntase o positivo e o negativo do problema, os argumentos de ambos os grupos e as distintas opinións ao respecto. Con isto, invita á reflexión e a que o lector, segundo o lido, asuma algún dos puntos de vista expostos, no que o autor se comporta como un axente pasivo que presente ideas, pero non as impón. Mediante a interrogación ponse en práctica tamén a función apelativa da linguaxe, minimízase o papel do autor no valorado ou comentado e xéranse implicaturas diversas.

Así o confirman os titulares 14 e 16. No primeiro, pártese da expresión *é ser la manzana de la discordia*, é dicir, causar conflitos ou consecuencias negativas. Nela produciuse a substitución léxica do núcleo do sintagma. Ao usar a unidade fraseolóxica dun xeito interrogativo, o autor chama á reflexión, consciente de que o tema tratado suscita opinións contraditorias. O mesmo ocorre no exemplo 16, onde se substitúe o complemento indirecto *gato* por *lata*, que funciona como un elemento de apoio contextual. O traballo valora os prezos das latas de cervexa no sector estatal e no sector denominado contapropista¹², un problema para o que propón unha serie de posibles solucións que forman parte da responsabilidade laboral de varias entidades. Como no exemplo 14, tampouco mostra a inclinación cara a ningunha destas, mesmo cando o titular pregunta quen debería facelo.

Ao formar parte da nova política comunicacional do país implementada a partir de 2019, a prensa cubana amosa unha incipiente intención de ofrecer ao público unha visión crítica e obxectiva das dificultades que afronta a sociedade actual. Porén, incluso as aproximacións ao tema resultan un pouco superficiais e carecen de argumentos consistentes. A desautomatización de unidades fraseolóxicas, en concreto o cambio de modalidade oracional, como forma de titulación contribúe a estas análises matizadas pola abstracción. Os autores son capaces de enunciar ou presentar os problemas, pero é imprescindible unha análise máis profunda e crítica, que transcenda a frecuente autopresentación positiva.

Mentres tanto, os comentarios sobre indisciplinas sociais pretenden influír na educación formal da cidadanía e na transmisión de valores morais e cívicos. As unidades fraseolóxicas destes textos representan unha forma de argumentación debido á súa longa tradición sociocultural como elementos lexitimadores de condutas, hábitos, comportamentos etc. Con elas, apélase á sabedoría popular como unha voz autorizada no tema.

¹¹ Sinónimo de moto eléctrica.

¹² Refírese ás persoas que traballan ou prestan servizos profesionais pola súa conta, de forma particular, sen emprego estatal.

(18) *El que espera... ¿olvida la educación?* (Granma, 29/7/19)

(19) *Basura parece, plata puede ser* (Trabajadores, 26/8/19)

Como recursos desautomatizadores no titular 18 combínanse a suspensión do enunciado, a substitución da segunda parte da estrutura bimembre e o cambio de modalidade oracional. Non obstante, lógrase identificar a expresión básica: *el que espera, se desespera*, que se emprega para recomendar que é mellor non esperar por alguén ou por algo durante moito tempo. O artigo analiza as indisciplinas dos cidadáns nas filas para obter determinados produtos ou servizos e fai un chamamento para que se manteña unha mellor actitude durante estas.

Oro parece, plata no es, esta é a expresión que serve como fonte de creatividade no exemplo 19, cuxo significado está relacionado coa falsidade das aparencias. Levouse a cabo a substitución léxica do substantivo da primeira parte da estrutura bimembre e da forma verbal da segunda pola perífrase *puede ser*. Ambos recursos permiten a adecuación contextual da frase no corpo da información. En concreto, a inclusión do verbo *poder* contribúe á intención educativa da mensaxe, que presenta os posibles beneficios da reciclaxe dos refugallos sólidos.

Segundo a Teoría xeral do humor verbal, a linguaxe é un dos parámetros a través dos cales se presenta un humor potencial. Neste sentido, o coñecemento lingüístico permite “comprender juegos de palabras, efectuar lecturas opuestas de un mismo término, identificar ambigüedades y detectar la manipulación de la forma de una expresión” (Attardo, 2017: 128). A desautomatización fraseolóxica é un recurso frecuente nestes textos, onde, ademais de cumprir unha función lúdica, divertida e artística, contribúe á crítica de feitos, problemas ou persoas.

Algúns dos exemplos que forman parte do corpus aquí analizado pretenden atraer a atención do lector e establecer unha especie de xogo lingüístico onde tamén se activan as capacidades cognitivas e pragmáticas para descodificar a mensaxe:

(20) *La vida es corta...cómete primero el postre* (Juventud Rebelde, 22/9/19)

(21) *Sexo, humor, luego existo* (Juventud Rebelde, 15/12/19)

(22) *Cavidad gástrica satisfecha, víscera cardiaca eufórica* (Juventud Rebelde, 28/7/19)

O titular 21 encabeza unha entrevista a un destacado representante do humor gráfico en Cuba. Ao tratarse dunha personalidade do propio ámbito humorístico, a desautomatización empregada convértese nun elemento coherente co entrevistado, que dista da solemnidade de temas de investigación, política, economía etc.

Os exemplos 20 e 22 invitan a reflexionar sobre asuntos cotiáns sinxelos, aparentemente sen importancia para os lectores. Porén, desde a comicidade, os autores intentan amosar o lado complexo destes temas. Chama a atención o titular 22, no que se produciu a literalización de cada un dos seus compoñentes, acompañada dun cambio de rexistro, co que se pretende ridiculizar a funcionalidade da norma culta en contextos populares. Este fenómeno podería constituír unha especie de *ultraliteralización*, posto que indica

a intención de adaptar a expresión a unha forma aparentemente correcta, pero que en realidade non o é, xa que queda privada de toda a súa funcionalidade discursiva e semántica.

Outros exemplos pertencentes a temas humorísticos propoñen unha forma de crítica novidosa e creativa aos problemas aos que se enfronta a sociedade cubana actual:

(23) *¿Quién llegó primero: el huevo o el pollo?* (Juventud Rebelde, 26/5/19)

(24) *Pescado por pescado* (Juventud Rebelde, 2/6/19)

O titular 23 toma como fonte a frase *¿Quién llegó primero al mundo: la gallina o el huevo?* Elimínase a primeira parte da expresión correspondente ao complemento circunstancial de lugar, mentres que un dos elementos léxicos da serie disxuntiva substituíuse por un cohipónimo. Cada un destes elementos permite a inserción da unidade no seu novo contexto, neste caso relacionado coa dispoñibilidade de alimentos na cesta básica familiar.

Deste mesmo contexto procede a expresión *darle a alguien pollo por pescado*, é dicir, dar unha cousa de pouco valor por outra de maior calidade. Tivo a súa orixe nunha das medidas adoptadas polo Ministerio de Comercio Interior para a distribución equitativa dos alimentos de forma regulada. Dada a escaseza de peixe, este produto foi substituído por polo. O comentario correspondente ao titular 24 reflexiona sobre o baixo nivel de importación de polos en Cuba durante 2019, que trouxo consigo a necesaria distribución de peixe de novo.

A análise presentada nesta epígrafe permite identificar a coherencia existente entre os recursos desautomatizadores, as funcións que desempeñan e as temáticas abordadas. Así, nos comentarios de política internacional e na presentación dos logros acadados no país, as unidades fraseolóxicas desautomatizadas contribúen á argumentación da ideoloxía socialista cubana e á construción da opinión do autor. Á súa vez, os cambios de modalidade oracional na titulación de análise de disciplinas ou problemas sociais poñen en práctica a función apelativa da linguaxe e converten ao lector nun participante activo, reducindo así o grao de implicación do xornalista. Nos textos humorísticos teñen unha función lúdica, divertida e artística, pero contribúen a unha crítica social máis creativa, a través de distintas implicaturas.

6. Conclusións

Dun xeito xeral, pódese afirmar que a efectividade da desautomatización fraseolóxica depende do nivel de fixación e do contido do fraseoloxismo orixinal, do contido xerado a partir do cambio e a información extralingüística almacenada no imaxinario colectivo dos interlocutores. Por iso, a súa inclusión nun determinado discurso pode converterse ou non nun recurso efectivo, xa que a mensaxe podería interpretarse dun xeito totalmente terxiversado, centrarse só nun dos matices engadidos ou, pola contra, favorecer unha ampla variedade de informacións implícitas e xerar un maior grao de interese. Isto cobra maior importancia na lingua escrita, sobre todo ao tratarse dos medios de comunicación masiva.

No caso particular da prensa cubana, aínda que se advirte un uso moi reducido da desautomatización fraseolóxica nos titulares, unha vez que se emprega contribúe a desencadear diferentes efectos que están intimamente relacionados co tema que se aborda. Neste sentido, é notable a preferencia polo uso en xéneros de opinión, mixtos ou de interpretación, especialmente en traballos que abordan problemas da sociedade cubana, reflexións sobre indisciplinas sociais e preocupacións da poboación, incluso desde un enfoque humorístico. Os datos presentados tamén amosan a ausencia deste recurso lingüístico en asuntos de política nacional.

O uso de unidades fraseolóxicas desautomatizadas como forma de titulación pretende xerar confusión e provocar interese; viola a máxima de maneira, porque elixe un xeito máis complexo de dicir algo para conseguir maiores efectos e tamén constitúe un método de intensificación lingüística. A perspectiva fraseolóxico-pragmática empregada permitiu determinar, ademais, outras funcións na prensa cubana, como minimizar o papel do xornalista no valorado ou comentado e xerar implicaturas, especialmente en traballos sobre crítica e problemas sociais. Tamén contribúen á construción da opinión do autor na análise de temas políticos de interese.

Do mesmo xeito, a presenza de expresións modificadas intencionadamente nos titulares analizados representa unha forma de argumentación, debido á súa longa tradición sociocultural como elementos lexitimadores de condutas, hábitos, valores etc. Esta función aprovéitase naqueles artigos que pretenden promover un bo comportamento e inculcar valores cívico-culturais relevantes para a sociedade cubana actual.

Por último, cómpre destacar a funcionalidade da desautomatización fraseolóxica como estratexia discursiva que indexa a ideoloxía subxacente da prensa cubana. En particular, o seu uso en traballos sobre política internacional favorece a polarización intragrupal-extragrupal das ideoloxías e constitúe un recurso de autopresentación positiva.

7. Referencias bibliográficas

- ALDAMA, Ismaray (2015): *Propuesta teórica para el estudio de las unidades fraseológicas léxicas de carácter coloquial empleadas en el teatro cubano actual* (Tese de mestrado). Universidad de La Habana.
- ALFARO, Luis (2000): *Estudio fraseológico del discurso oral de inmigrantes canarios y sus descendientes en la región central de Cuba* (Tese de doutoramento). Universidad Central “Martha Abreu” de Las Villas.
- (2007): “La fraseología popular en el ámbito hispánico y en Cuba: algunas referencias históricas y bibliográficas necesarias”, en *Islas*, 49 (154), 143-159.
- ATTARDO, Salvatore (2017): “Humor and Pragmatics”, en ATTARDO, Salvatore (ed.): *The Routledge Handbook of Language and Humor*. Nova Iorque / Londres: Routledge, 126-142.
- CASTAÑÓN, Jesús (2003): “Magia y fiesta del lenguaje deportivo”, en *Efedepportes.com. Revista dixital*, 67. Dispoñible en <http://www.efdeportes.com/efd67/idioma.htm> [Data de consulta: 18/07/2020].

- CERVERA, Ángel (2019): “Caracterización del componente fraseológico en el discurso periodístico español”, en *Revista de Pensamiento Actual*, 19 (33/2019), 60-78.
- CORPAS, Gloria (1996): *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- CORPAS, Gloria e MENA, Florentina (2003): “Aproximación a la variabilidad fraseológica de las lenguas alemana, inglesa y española”, en *ELUA*, 17, 181-201.
- DÍAZ, Viviana (2016): “La desautomatización de los refranes y fórmulas fijas del lenguaje”, en *Ciencias y Humanidades*, 3, 35-58.
- DÍAZ-CANEL, Miguel (2018): “El camino hacia el horizonte que nos debemos”, en *Granma*. Disponible en <http://granma.cu> [Data de consulta: 31/06/20].
- GARCÉS, Raúl (2013): “Siete tesis sobre la prensa cubana”, en *Cuba debate*. Disponible en <http://cubadebate.cu> [Data de consulta: 29/06/20].
- GARCÍA, Mayra (2015): “El desafío de un mejor periodismo en Cuba”, en *Cuba debate*. Disponible en <http://cubadebate.cu> [Data de consulta: 31/06/20].
- GARCÍA-PAGE, Mario (1998): “Expresiones fijas de polaridad negativa”, en *Lingüística Española Actual*, XX (1), 55-78.
- (2006): “O acrónimo fraseológico”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 8, 111-122.
- (2008): *Introducción a la fraseología española. Estudio de las locuciones*. Barcelona: Ànthropos.
- GONZÁLEZ, Carmen (2016): “Aproximación a las unidades fraseológicas y las variaciones diafásicas, diastráticas y diatópicas en italiano y en español”, en *Paremia*, 25, 29-44.
- GRANMA: Disponible en <http://granma.cu> [Data de consulta: 2/02/20-28/02/20].
- GRICE, H. Paul (1975): *Logic and conversation*. Londres / Oxford / Boston / Nova Iorque / San Diego: Academic Press.
- (1989): *Studies in the way of words*. Cambridge: Harvard University Press.
- GUERRERO, Susana (2017): “La desautomatización de unidades fraseológicas en titulares deportivos”, en *Verba*, 44, 99-131.
- JUVENTUD REBELDE: Disponible en <http://juventudrebelde.cu> [Data de consulta: 5/01/20-31/01/20].
- LÓPEZ DE ZUAZO, Antonio (1990): *Diccionario del periodismo*. Madrid: Ediciones Práxide.
- LÓPEZ, Antonio (2009): *El titular. Manual de titulación periodística*. México: Editorial Alfaomega.
- (2019): *El titular. Tratado sobre las técnicas, modalidades y otros artificios de la titulación periodística*. Salamanca: Comunicación Social Ediciones y Publicaciones.
- MANCERA, Ana (2014): “Rasgos de carácter coloquial en los titulares de las noticias periodísticas en Internet”, en *Pragmalingüística*, 22, 78-97.
- MARTÍNEZ, Eliana (2012): “Análisis del léxico empleado en los titulares de la prensa popular colombiana”, en *ELUA*, 26, 211-234.
- MOYA, Constanza (2006): “Relevancia e inferencia: procesos cognitivos propios de la comunicación humana”, en *Forma y Función*, 19, 31-46.
- NADAL, Juan (2011): *El discurso ajeno en los titulares periodísticos* (Tese de doutoramento). Universidad de Salamanca.

- PALACIO, Yurelkis (2018): “Tratamiento y evolución de la fraseología en las ediciones del diccionario de Esteban Pichardo (1836-1875)”, en *Anuario de Literatura y Lingüística*, 46, 56-101.
- PAMIES, Antonio (2017): “Fraseología y variación diatópica”, en *Verba hispánica*, XXV, 55-81.
- PCC (1976): “Resolución sobre los Medios de Difusión Masiva del I Congreso del PCC”, en *Memorias Primer Congreso del Partido Comunista de Cuba*. La Habana, Cuba.
- (1998): *Política de Programación para la Radio y la Televisión cubanas* (folleto).
- (2007): *Orientaciones del Buró Político del Comité Central del PCC para incrementar la eficacia informativa de los medios de comunicación masiva del país* (RSB 232, 12/02/2007).
- PIETRZAK, Justyna (2017): “Abreviaturas fraseológicas en binomios italianos”, en *Paremia*, 26, 155-165.
- PONTRANDOLFO, Gianluca (2017): “Publicidad y fraseología: cuando un eslogan vale más que mil palabras”, en *redELE*, 29, 1-19.
- RAJIC, Jelena (2013): “Los conceptos de la Teoría de la relevancia y su aplicación al estudio de los marcadores discursivos”, en *Colindancias*, 4, 351-362.
- RUBIO, Leysi e PÉREZ, Irene (2018): “Congreso de la UPEC. Debate sobre la Política de Comunicación y el modelo de prensa cubana”, en *Cuba debate*. Disponible en <http://cubadebate.cu> [Data de consulta: 31/06/20].
- RUIZ GURILLO, Leonor (1997): *Aspectos de fraseología teórica española*. Anexo XXIV de *Cuadernos de Filología*. Valencia: Universitat de València.
- RUIZ MIYARES, Leonel (2015): “Dos aproximaciones al procesamiento computacional de la fraseología”, en *Paremia*, 24, 211-219.
- SALGADO, Eva (2009): *¿Qué dicen los periódicos? Reflexiones y propuestas para el análisis de la prensa escrita*. México: Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social.
- SPERBER, Dan e WILSON, Deirdre (1986): *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- TIMOFEEVA, Larissa (2009): “La desautomatización fraseológica: un recurso para crear y divertir”, en JIMÉNEZ RUIZ, Juan Luis e TIMOFEEVA, Larissa (eds.), *Estudios de lingüística: investigaciones lingüísticas en el siglo XXI*. Alicante: Universidad de Alicante, 249-271.
- TRABAJADORES: Disponible en <http://trabajadores.cu> [Data de consulta: 4/03/20-29/03/20].
- VAN DIJK, Teun (1983): “Estructuras textuales de las noticias de la prensa”, en *Análisis*, 7-8, 77-105.
- (1990): *La noticia como discurso. Comprensión, estructura y producción de la información*. Barcelona / Bos Aires / México: Ediciones Paidós.
- (2005): “Ideología y análisis del discurso”, en *Utopía y Praxis Latinoamericana*, 10 (29), 9-36.

- VIGARA, Antonio (1998): “Aspectos pragmático-discursivos del uso de expresiones fosilizadas en el español hablado”, en WOTJAK, Gerd (ed.): *Estudios de fraseología y fraseografía del español actual*. Vervuert: Lingüística Iberoamericana, 97-127.
- ZORRILA, José (1996): *El titular de la noticia. Estudio de los titulares informativos en diarios de difusión nacional* (Tese de doutoramento). Universidad Complutense de Madrid.
- ZULUAGA, Alberto (1975): “La fijación fraseológica”, en *Thesaurus. Boletín del Instituto Caro y Cuervo*, XXX, 225-248.
- (1997): “Sobre funciones de fraseologismos en textos literarios”, en *Lingüística y literatura*, 31, 49-64.
- (2001): “Análisis y traducción de unidades fraseológicas desautomatizadas”, en *PhiN*, 16, 67-83.

O tratamento das siglas en situacións comunicativas heteroxéneas dende unha perspectiva tradutolóxica¹

Treatment of Acronyms in Heterogeneous Communicative Situations from a Translational Perspective

Marie-Évelyne Le Poder

Universidad de Granada / Grupo AVANTI (HUM-763)

<https://orcid.org/0000-0002-8848-0699>

lepoder@ugr.es

Resumo: Os obxectivos do presente traballo de investigación consisten en achegarse ao concepto de comunicación especializada como fase previa ao estudo das siglas, delimitar a noción de sigla e a súa tipoloxía a partir dunha teoría comunicativa da terminoloxía, estudar as peculiaridades lingüísticas das siglas nun texto —pertencente ao eido das relacións laborais— sobre o impacto da transformación dixital no financiamento da Seguridade Social, e propoñer estratexias translativas en francés en situacións comunicativas heteroxéneas. A metodoloxía céntrase no informe en lingua española “El análisis del impacto de la transformación digital en el sistema de financiación de la Seguridad Social”, cuxa situación comunicativa é de emisor especialista a receptor especialista, e que serve de punto de partida para o desenvolvemento das fases metodolóxicas: descrición da encomenda de tradución, descrición das siglas do texto orixe, descrición das estratexias translativas propostas. Os resultados poñen de manifesto as estratexias que permiten satisfacer as expectativas do receptor do texto meta nas distintas situacións comunicativas contempladas: de especialista a especialista, de especialista a semiespecialista e de especialista a público xeral. Cada perfil de receptor fai uso da faceta comunicativa da terminoloxía, pero cada un require un tratamento específico das siglas.

Palabras clave: comunicación especializada, siglas, determinación, tipoloxización, tradución español-francés, situacións comunicativas heteroxéneas.

Abstract: *The objectives of this research work consist of approaching the concept of specialized communication as a preliminary phase to the study of acronyms; delimitating the notion of acronym and its typology from a communicative theory of terminology; studying the linguistic peculiarities of*

¹ Data de recepción: 09.03.2021. Data de aceptación: 14.06.2021.

Tradución ao galego por Alba Quinteiros-Soliño.

acronyms in a text belonging to the field of labor relations on the impact of digital transformation on the financing of Social Security; and proposing translational strategies in French for heterogeneous communicative situations. The methodology focuses on the Spanish-language report "The analysis of the impact of digital transformation in the Social Security financing system", whose communicative situation is from specialist sender to specialist receiver, and which serves as a starting point for the development of the methodological phases: description of the translation order; description of the acronyms of the source text; description of the translational strategies proposed. The results highlight the strategies that allow satisfying the expectations of the receiver of the target text in the different communicative situations contemplated: from specialist to specialist, from specialist to semi-specialist, and from specialist to the general public. Each receiver profile makes use of the communicative facet of the terminology, but each requires a specific treatment of acronyms.

Keywords: specialized communication, acronyms, determination, typologization, Spanish-French translation, heterogeneous communicative situations.

1. Introducción

Os obxectivos xerais da presente investigación son triples e articúlanse arredor de tres perspectivas: a perspectiva teórica, a perspectiva descritiva e a perspectiva práctica. En relación coa perspectiva teórica que pretende estudar a noción e a tipoloxía das siglas e revisar o seu tratamento na bibliografía, os obxectivos específicos son:

- Aproximarse á noción de comunicación especializada como fase previa ao estudo das siglas.
- Determinar a noción de sigla e a súa tipoloxía a partir dunha teoría comunicativa da terminoloxía.

No que se refire á perspectiva descritiva que consiste en observar as siglas en textos de especialidade, facendo fincapé nas súas singularidades lingüísticas, o obxectivo específico consiste en:

- Examinar as singularidades lingüísticas das siglas nun texto pertencente ao eido das relacións laborais sobre o impacto da transformación dixital no financiamento da Seguridade Social.

En canto á perspectiva práctica que busca propoñer estratexias translativas en francés para as siglas, considerando distintas situacións comunicativas, os obxectivos específicos son:

- Establecer estratexias nunha situación comunicativa de emisor especialista a receptor especialista.
- Formalizar estratexias nunha situación comunicativa de emisor especialista a receptor semiespecialista.
- Fixar estratexias nunha situación comunicativa de emisor especialista a receptor público xeral.

Este traballo de investigación articúlase arredor de tres partes principais: a primeira ocúpase do marco teórico, centrándose na noción de comunicación especializada e a determinación e tipoloxización das siglas; a segunda parte refírese ao marco metodolóxico

que sustenta o devandito traballo; e a terceira centra a súa atención no seu enfoque tradutolóxico, dividíndose en subpartes arredor da encomenda de tradución: a descrición das siglas do texto orixe e a descrición das estratexias translativas propostas.

2. Marco referencial teórico

2.1. A comunicación especializada

A investigación que se mostra no presente artigo require unha aproximación previa á noción de comunicación especializada suxeita a unha heteroxeneidade denominativa. Neste sentido, uns autores fan uso do termo *linguaxe* (de especialidade, especializada) etc. para remitirse á comunicación (especializada); outros, de termos como *textos* ou *discursos especializados*.

Así, Hoffmann (1998: 51) inclínase pola denominación “linguaxes de especialidade”, que define como “o conxunto de todos os recursos que se empregan nun ámbito comunicativo (delimitable no que respecta á especialidade) para garantir a comprensión entre as persoas que traballan nese ámbito”².

Arntz e Picht (1995: 28), pola súa parte, optan polo termo *linguaxe especializada*, que delimitan como “a área da lingua que aspira a unha comunicación unívoca e libre de contradicións nunha área especializada determinada e cuxo funcionamento atopa un soporte decisivo na terminoloxía establecida”³.

Ciapuscio (2003: 25) pon de manifesto que a pluralidade denominativa constatada adoita corresponderse con enfoques distintos en relación ao obxecto de estudo e decántase pola denominación *textos especializados*, que define como “[...] produtos predominantemente verbais de rexistros comunicativos específicos, que se refiren a temáticas propias dun dominio de especialidade e que responden a convencións e tradicións retóricas específicas [...]”⁴. Non todos os lingüistas aceptan o uso do termo “linguaxe” para referirse á comunicación.

Cabré (1993: 128-129) afirma que as linguaxes de especialidade ou “linguaxes especializadas” se usan para

[...] facer referencia ao conxunto de subcódigos —parcialmente coincidentes co subcódigo da lingua común— caracterizados en virtude dunhas peculiaridades “especiais”, isto é, propias e específicas de cada un deles, como poden ser a

² Texto orixinal: “el conjunto de todos los recursos que se utilizan en un ámbito comunicativo (delimitable en lo que respecta a la especialidad) para garantizar la comprensión entre las personas que trabajan en dicho ámbito”.

³ Texto orixinal: “[...] el área de la lengua que aspira a una comunicación unívoca y libre de contradicciones en un área especializada determinada y cuyo funcionamiento encuentra un soporte decisivo en la terminología establecida”.

⁴ Texto orixinal: “[...] productos predominantemente verbales de registros comunicativos específicos, que se refieren a temáticas propias de un dominio de especialidad, y que responden a convenciones y tradiciones retóricas específicas [...]”.

*temática, o tipo de interlocutores, a situación comunicativa, a intención do falante, o medio en que se produce un intercambio comunicativo, o tipo de intercambio etc.*⁵

Máis tarde, Cabré (2002: 3-4) supera “[...] a discusión terminolóxica que pode acarrear o uso dos termos *texto* e *discurso* [...]”⁶, usando ambos como sinónimos, e afirma que á hora de analizar un texto haberá que ter en conta as condicións discursivas referidas ás características do proceso discursivo, que poden explicar a xeración dun texto e que interactúan permanentemente con el, e a estrutura textual, que inclúe tanto a macroestrutura como a microestrutura, que se corresponde co texto en tanto que estrutura.

A estrutura formal comprende a estrutura formal do texto —relacionada co xénero textual e o tipo de texto—, a estrutura informativa —relativa ao coñecemento contido nos discursos especializados que adoita transmitirse por medio dos termos— e a estrutura lingüística —que abrangue os niveis fonolóxicos, morfolóxicos, sintácticos, léxico-semánticos e textuais—.

Alén da constatación de que a noción de comunicación especializada está suxeita a unha heteroxeneidade denominativa, queda patente que o seu obxectivo final consiste na transmisión dun coñecemento especializado que, polo esencial, está recollido nos termos (nivel morfosintático), expresións lingüísticas de conceptos (nivel semántico). Este coñecemento especializado, cuxo emisor é un especialista, pode transmitirse a distintos perfís de receptores: especialistas, semiespecialistas e público xeral.

2.2. As siglas: determinación e tipoloxización

2.2.1. Determinación

Lexitimadora da terminoloxía como elemento clave da comunicación especializada, real e variada, a Teoría Comunicativa da Terminoloxía (TCT) trata a terminoloxía e a comunicación especializada dende unha perspectiva lingüística que é palpable a través de varios dos seus principios, segundo os cales, por un lado, a terminoloxía constitúe unha materia que se ocupa da relación entre operacións cognitivas e expresións lingüísticas e, polo outro, a información de contido especializado, dende un enfoque cognitivo, se centra en unidades de coñecemento especializado coñecidas como UCE (Lorente Casafont, 2002: 159-179).

Estas UCE poden ser unidades de linguaxe natural ou unidades de linguaxe artificial. No caso das unidades de linguaxe natural, abranguen as unidades morfolóxicas especializadas (prefixos, sufixos, formantes), as unidades fraseolóxicas especializadas (nominais, verbais, adxectivos, adverbiais) e as unidades léxicas especializadas (ULE) (nomes, verbos,

⁵ Texto orixinal: “[...] hacer referencia al conjunto de subcódigos —parcialmente coincidentes con el subcódigo de la lengua común— caracterizados en virtud de unas peculiaridades ‘especiales’, esto es, propias y específicas de cada uno de ellos, como pueden ser la temática, el tipo de interlocutores, la situación comunicativa, la intención del hablante, el medio en que se produce un intercambio comunicativo, el tipo de intercambio, etc.”.

⁶ Texto orixinal: “[...] la discusión terminológica que puede acarrear el uso de los términos *texto* y *discurso* [...]”.

adxectivos, adverbios). Estas últimas, que se articulan arredor de unidades léxicas e sintagmas léxicos, conforman os termos ou unidades terminolóxicas.

Os termos categorízanse en función de diversos parámetros entre os que se atopa a forma. Dende o punto de vista formal, considéranse o número de morfemas —simples ou complexos—, o tipo de morfema, o feito de que os termos poidan estar compostos por unha combinación de palabras —dando lugar a sintagmas terminolóxicos—, e os termos supostamente simples, pero que se caracterizan por ter unha orixe complexa. Entre estes últimos, atópanse as siglas e abreviaturas. A sigla, variante acurtada da súa forma desenvolvida (Cabré e Giraldo, 2006: 100), alcanza un status similar ao da súa forma desenvolvida e, polo tanto, adquire a condición de unidade terminolóxica.

Representativas da realidade especializada, as unidades terminolóxicas son tamén transmisoras do coñecemento especializado e correspóndense co marco comunicativo dun emisor, que é un especialista ou mediador da comunicación especializada, malia que o receptor poida presentar un perfil variado. Así pois, o emisor que busca difundir o coñecemento ten que considerar as características do receptor para, dun modo ou outro, adaptar o seu discurso ao receptor final. Do mesmo xeito, o tradutor, emisor do Texto Meta (TM), debe ser consciente do contexto de recepción da súa tradución.

2.2.2. Tipoloxización

No tocante á tipoloxización, a sigla representa unha unidade formada polos caracteres alfanuméricos dun termo composto, cuxa pronunciación pode ser alfabética, silábica ou ambas. Ademais, distínguense dúas clases de siglas que se corresponden coas siglas propias e as siglas mixtas, respectivamente. As siglas propias defínense como “unidades de redución formadas exclusivamente a partir das iniciais de unidades léxicas de estrutura sintagmática”⁷ (Giraldo Ortiz, 2012: 509), como se pode comprobar nos seguintes exemplos:

LPL (Ley de procedimiento laboral)

RL (Relaciones Laborales)

As siglas impropias constitúen “unidades de redución nas que se utilizaron caracteres secundarios (letras que non son iniciais da unidade léxica, cifras, símbolos) ou omitiron partes fundamentais da forma desenvolvida (ou significado da sigla)”⁸ (Giraldo Ortiz, 2012: 509). Á súa vez, as siglas impropias divídense en tres subtipos: siglas impropias típicas, acrónimos e cruces (*blends*). As siglas impropias típicas caracterízanse por seren “[...] unidades que empregan ou omiten partes fundamentais da súa forma desenvolvida e cuxa pronunciación pode ser alfabética, silábica ou ambas”⁹ (Giraldo Ortiz, 2012: 509):

⁷ Texto orixinal: “Unidades de redución formadas exclusivamente a partir de las iniciales de unidades léxicas de estructura sintagmática”.

⁸ Texto orixinal: “unidades de redución en las que se han utilizado caracteres secundarios (letras que no son iniciales de la unidad léxica, cifras, símbolos) u omitido partes fundamentales de la forma desarrollada (o significado de la sigla)”.

⁹ Texto orixinal: “[...] unidades que emplean u omiten partes fundamentales de su forma desarrollada y cuya

AOP (Asociación Española de Operadores de Productos Petrolíferos)

Os acrónimos refírense a “[...] unidades formadas por varios grupos de letras dos elementos da forma desenvolvida, cuxa pronunciación é exclusivamente silábica; é dicir, aquelas formas de redución léxica onde non se respectou o principio primario de tomar das unidades léxicas só a letra inicial¹⁰” (Giraldo Ortiz, 2012: 509):

CEPYME (Confederación Española de la Pequeña y Mediana Empresa)

Os cruces fan referencia a “[...] unidades similares ao acrónimo, pero formadas mediante a combinación de dous segmentos dunha unidade léxica de estrutura sintagmática e de pronunciación silábica¹¹” (Giraldo Ortiz, 2012: 509). As formas que presentan son susceptibles de variación en función dos seus segmentos constitutivos. En consecuencia, poden acoplar os segmentos iniciais do primeiro e segundo elemento do sintagma:

ECOFIN (Economic and Financial Affairs Council)

Ademais das dúas clases de siglas expostas, convén referirse aos chamados siglónimos, que representan siglas lexicalizadas, posto que pasaron a formar parte da lingua xeral como calquera palabra, suxeitándose ás súas regras. O fenómeno de lexicalización fai que vaian perdendo as maiúsculas, como no caso da sigla IVA, que seguiu as seguintes etapas:

Impuesto sobre el Valor Añadido → I.V.A. → IVA → iva

3. Marco referencial metodolóxico

A metodoloxía céntrase no informe en lingua española “El análisis del impacto de la transformación digital en el sistema de financiación de la Seguridad Social”¹², que forma parte do proxecto “El impacto de la robótica avanzada en el sistema de relaciones laborales”, financiado pola Fundación COTEC¹³ para a Innovación, cuxa situación comunicativa é de emisor especialista a receptor especialista. Este informe serve de punto de partida para o desenvolvemento das seguintes fases metodolóxicas: descrición da encomenda de tradución; descrición das siglas do texto orixe; descrición das estratexias translativas propostas, considerando distintas situacións comunicativas.

pronunciación puede ser alfabética, silábica o ambas”.

¹⁰ Texto orixinal: “[...] unidades formadas por varios grupos de letras de los elementos de la forma desarrollada, cuya pronunciación es exclusivamente silábica; es decir, aquellas formas de reducción léxica donde no se ha respetado el principio primario de tomar de las unidades léxicas sólo la letra inicial”.

¹¹ Texto orixinal: “[...] unidades similares al acrónimo, pero formadas mediante la combinación de dos segmentos de una unidad léxica de estructura sintagmática y de pronunciación silábica”.

¹² <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 02/01/21].

¹³ <https://cotec.es/jornada-sobre-el-impacto-de-la-robotica-en-el-sistema-de-la-seguridad-social/> [Data de consulta: 02/01/21].

4. Enfoque tradutor da investigación

4.1. A encomenda de tradución

4.1.1. Texto orixe

O texto orixe debe traducirse á lingua francesa. Gamero (2001: 51) determina no eido da comunicación especializada unha serie de factores con vistas a definir os xéneros: os trazos convencionais, a función textual, os elementos da situación comunicativa, o peso do contexto sociocultural e os elementos intratextuais.

Os trazos convencionais remiten aos elementos que se poden observar no acto comunicativo, isto é, ás características estruturais e aos aspectos intratextuais, incluídos o grao de formalidade do texto, o léxico empregado, o grao de densidade terminolóxica, o recurso a elementos gráficos non verbais etc. O texto que nos concirne ten unha extensión de 56 páxinas e consta de 23 400 palabras. A información artículase arredor de apartados e subapartados. En función dos seus obxectivos, o texto mostra un elevado grao de densidade terminofraseolóxica, na que se atopan siglas propias, impropias (acrónimos) e siglónimos. No referente á función textual, que se corresponde coa reacción que o emisor intenta producir no receptor, é informativa.

Respecto da situación comunicativa, convén considerar distintos elementos (Gamero, 2001: 55): emisor, receptor, campo, modo e *tenor*. A finalidade comunicativa do informe radica en analizar o impacto da transformación dixital no sistema de financiamento da Seguridade Social para contribuír ao debate social, académico e político que esta cuestión de vital relevancia require no noso Estado do Benestar. As autoras-emisoras do informe son docentes investigadoras do Departamento de Dereito do Traballo e da Seguridade Social das universidades de Granada e de Barcelona, así como do Departamento de Dereito Financeiro e Tributario da Universidade de Granada. En canto aos receptores, son especialistas en relacións laborais, recursos humanos e economía.

O factor do contexto sociocultural repercute directamente no informe por medio do uso de convencións, é dicir, que este contexto no que se produce tamén inflúe no seu aspecto final coa imposición de convencións propias da cultura orixe.

No tocante aos elementos intratextuais, o informe está caracterizado por unha elevada densidade terminofraseolóxica. Ademais, no referente á súa macroestrutura, organízase da seguinte maneira: título, páxina 1; autoras, páxina 2; índice, páxina 3; abreviaturas, páxina 4; resumo executivo, páxinas 5 a 7; introdución, páxinas 8 a 9; premisas iniciais, páxinas 10 a 13; medidas a medio-curto prazo, páxinas 14 a 43; medidas a longo prazo, páxinas 44 a 50; reflexión final, páxina 51; bibliografía, páxinas 52 a 56. No apartado de abreviaturas aparecen todas as siglas propias e impropias utilizadas no informe coa súa forma desenvolvida, que se corresponde co seu significado.

4.1.2. Texto meta

O texto orixe debe traducirse á lingua francesa considerando tres situacións comunicativas en relación con tres perfís de receptores: especialista, semiespecialista e público xeral.

A grandes trazos, un especialista pódese definir como un profesional que recibiu unha formación específica nun determinado eido de coñecemento. Este perfil de receptor recibe a información a través de discursos especializados, con niveis de abstracción e especialización heteroxéneos (Hoffmann, 1998), que se concretan en artigos de investigación, congresos para especialistas, informes etc. O perfil de semiespecialista pódese delimitar como un persoal en formación nun determinado ámbito, que accede á información mediante discursos divulgativos presentes en manuais, enciclopedias ou libros de texto. O perfil do público xeral pódese determinar como un colectivo diverso, que abrangue a persoas non especialistas nun determinado ámbito de coñecemento e que, polo xeral, non teñen formación en ningunha área moi especializada. O público xeral ten acceso á información especializada por medio de discursos divulgativos que aparecen, entre outros, nas seccións da prensa xeralistas relativas á información científica, económica-financeira etc. Por conseguinte, os diversos graos de competencia asociados aos distintos perfís de receptores da comunicación especializada exixirá, por parte do emisor, o uso de terminoloxías en maior ou menor medida específicas para cumprir coa finalidade comunicativa establecida.

4.2. Descripción das siglas do texto orixe

4.2.1. Tipoloxía das siglas coa súa forma desenvolvida

1. Siglas propias

BEPS (Base Erosion and Profit Shifting)
ET (Estatuto de los Trabajadores)
LGSS (Ley General de la Seguridad Social)
MOOC (Massive Open Online Course)
OCDE (Organización para la Cooperación y el Desarrollo Económicos)
ONU (Organización de las Naciones Unidas)
PAE (Políticas Activas de Empleo)
PGE (Presupuestos Generales del Estado)
RBU (Renta Básica Universal)
UE (Unión Europea)

2. Acrónimos (siglas impropias)

AIRef (Autoridad Independiente de la Responsabilidad Fiscal)
AEVAL (Agencia Estatal de Evaluación de las Políticas Públicas y la Calidad de los Servicios)
TRADE (Trabajador autónomo económicamente dependiente)

3. Siglónimo

IVA (Impuesto sobre el Valor Añadido)

4.2.2. Estrutura das formas desenvolvidas

As formas desenvolvidas das siglas remiten a unidades terminolóxicas e unidades fraseolóxicas especializadas. As unidades terminolóxicas mostran unha estrutura de tipo Nome + Adxectivo (N + A), mentres que as unidades fraseolóxicas especializadas, de núcleo nominal, indican unha tipoloxía diversa: Nome + Sintagma Preposicional (N + SP); N + SP de estrutura complexa (SP composto por Preposición (P) + Sintagma Nominal (SN), onde SN é N + A); N + Sintagma Adxectivo (SA), onde SA está composto por A + SP; SN + A, onde SN está composto por N + A; SN + SP (SP de estrutura complexa constituída por P + SN); SN + A; N + SP (de estrutura complexa por coordinación); SN + SP (de estrutura complexa por coordinación); SN + Sintagma Adverbial composto por Adverbio (Adv.) + A.

- Unidades terminolóxicas:

N + A: Unión Europea

- Unidades fraseolóxicas especializadas:

N + SP: Estatuto de los Trabajadores

N + SP (de estrutura complexa: SP composto por P + SN, onde SN é N + A):
Impuesto sobre el Valor Añadido

N + SA (SA composto por A + SP): Políticas Activas de Empleo; Presupuesto
Generales del Estado

SN + A (onde SN está composto por N + A): Renta Básica Universal

SN + SP (de estrutura complexa constituída por P + SN): Autoridad Independiente
de la Responsabilidad Fiscal; Ley General de la Seguridad Social

SN + A: Organización de las Naciones Unidas

N + SP (de estrutura complexa por coordinación): Cursos en Línea Masivos y
Abiertos; Erosión de la Base Imposible y Traslado de Beneficios; Organización
para la Cooperación y el Desarrollo Económicos

SN + SP (de estrutura complexa por coordinación): Agencia Estatal de Evaluación
de las Políticas Públicas y la Calidad de los Servicios

SN + Sintagma Adverbial (composto por Adv. + A): Trabajador autónomo
económicamente dependiente

4.2.3. Siglas en contexto¹⁴

1. Siglas propias

¹⁴ Nota da tradutora: Tratándose de textos que forman parte do corpus elixido pola autora, non procederemos á súa tradución ao galego, como fixemos coas citas, nin no caso dos exemplos en castelán (neste apartado) nin no caso dos exemplos en francés (apartado 4.3.3).

BEPS

“Por otro lado, un número cada vez más considerable de Estados, en el marco de las acciones BEPS, están incorporando medidas con las que pretenden hacer frente a las prácticas de planificación fiscal agresiva de las grandes empresas multinacionales (que, en muchos casos son sociedades tecnológicas o altamente digitalizadas, aunque no exclusivamente)”¹⁵.

Neste caso, a sigla en contexto aparece só unha vez.

ET

“También podría contemplarse exceptuar de esta específica obligación de cotizar, de un lado, a las empresas que, a pesar de haber prescindido de parte de su personal como consecuencia de la automatización de ciertas fases de su ciclo productivo, acrediten contratar, en paralelo, otro tipo de perfiles profesionales relacionados con la tecnología y, en términos agregados, mantengan o aumenten su plantilla, y, de otro lado, los casos en los que la extinción de la relación laboral obedezca a una falta de adaptación del trabajador a las mejoras tecnológicas introducidas en la empresa (causa de despido por causas objetivas conforme al artículo 52.b ET)”¹⁶.

A sigla en contexto aparece dúas veces en relación a determinados artigos do estatuto.

LGSS

“Partimos, tal y como está previsto en la LGSS, de un sistema financiero de reparto”¹⁷.

A sigla en contexto aparece seis veces.

MOOC

“Una forma que ya se está empezando a utilizar es la realización de cursos masivos abiertos en red (MOOCs), entre otros”¹⁸.

Aparece a sigla precedida da súa forma desenvolvida en español unha vez.

OCDE

“En primer lugar, tanto en el marco de la OCDE como de la UE se presenta como una solución temporal o transitoria a la espera de que se consensue un nuevo marco normativo internacional”¹⁹.

A sigla en contexto aparece tres veces.

ONU

“Con el fin de conseguir que las grandes empresas —especialmente las tecnológicas o altamente digitalizadas— paguen su parte justa de impuestos (fair share tax) en los países en los que generan valor y, por esta vía, incrementar los ingresos tributarios de los países en los que operan, se ha emprendido en los últimos años una cruzada, liderada por organismos internacionales como la OCDE y ONU, y especialmente, en nuestro ámbito, por la UE, sin que hasta la fecha se haya alcanzado consenso alguno acerca de una solución jurídica vinculante”²⁰.

A sigla en contexto aparece unha vez.

¹⁵ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 06/01/21]

¹⁶ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 06/01/21]

¹⁷ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 06/01/21]

¹⁸ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 06/01/21]

¹⁹ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 08/01/21]

²⁰ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf>

PAE

“Es en el marco de esta Estrategia donde se tendrían que consensuar las medidas que ayuden a financiar el sistema público de Seguridad Social y siempre teniendo en cuenta otras actuaciones en otros ámbitos, como puede ser la propuesta de medidas de adaptación al nuevo contexto tecnológico de la regulación del mercado de trabajo y otros mercados, normas de defensa de la competencia o la mejora de la política educativa y las políticas activas de empleo, como en este Informe apuntamos”²¹.

A forma desenvolvida da sigla aparece dúas veces.

PGE

“Existe un grave problema de financiación de la Seguridad Social que se refleja de forma objetiva en el déficit de 31.000 millones estimado para 2019 por parte de diferentes instituciones, que superará en unos 1.500 millones el previsto en los Presupuestos Generales del Estado de 2018”²².

A forma desenvolvida da sigla aparece unha vez.

RBU

“En este contexto, la Renta Básica Universal (RBU), igual que otras medidas como el reparto del trabajo y la consiguiente reducción de jornadas laborales, empezará a no considerarse como utopía sino como necesidad para responder a las exigencias del Estado Social, así como para mantener la paz social”²³.

“La RBU podría ser un hito, un paso más en la evolución de los sistemas Estatales de protección ciudadana propios de un Estado Social. Constituye una medida de protección, pero también un instrumento de redistribución de la riqueza en el contexto de un sistema económico afectado por la revolución en las nuevas formas de producción”²⁴.

Aparece unha vez a sigla precedida da súa forma desenvolvida e seis veces a sigla soa.

UE

“Medidas que se basan en propuestas que ha planteado la Unión Europea o instituciones del ámbito internacional, así como países tanto de Europa, como de Asia y América, líderes en robótica y con un importante avance en la transformación digital”²⁵.

“Con el fin de conseguir que las grandes empresas —especialmente las tecnológicas o altamente digitalizadas— paguen su parte justa de impuestos (fair share tax) en los países en los que generan valor y, por esta vía, incrementar los ingresos tributarios de los países en los que operan, se ha emprendido en los últimos años una cruzada, liderada por organismos internacionales como la OCDE y ONU, y especialmente, en nuestro ámbito, por la UE, sin que hasta la fecha se haya alcanzado consenso alguno acerca de una solución jurídica vinculante”²⁶.

Aparece a forma desenvolvida da sigla 8 veces e a sigla soa 2 veces. O primeiro que aparece no informe é a forma desenvolvida.

Social.pdf [Data de consulta: 08/01/21]

²¹ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

²² <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

²³ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

²⁴ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

²⁵ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

²⁶ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

2. Acrónimos (siglas impropias)

AIRef

“Por su parte, la Autoridad Independiente de Responsabilidad Fiscal (AIRef), en un estudio sobre el gasto público en España del año 2018 y concretamente en relación con las políticas activas de empleo⁵⁵, señala que la eficacia de los incentivos a la contratación es “dudosa y de alto coste” y de “debatida eficiencia a la hora de reducir el desempleo”²⁷.

Aparece o acrónimo precedido da súa forma desenvolvida unha vez.

AEVAL

““Concretamente se produjo una evaluación por parte de la ya extinta Agencia Estatal de Evaluación de las Políticas Públicas y la Calidad de los Servicios (AEVAL) sobre la reforma laboral de 2006, para determinar si los incentivos a la contratación contribuían a reducir la temporalidad y además mejoraban la posibilidad de acceder al empleo de los colectivos en situación de difícil inserción”²⁸.

“Así, de este modo, se evitaría su dispersión normativa fruto de su nacimiento de diferentes reformas y también se podrían restringir al máximo para colectivos y/o tamaños de empresa determinados, como ya puso de manifiesto en su momento la AEVAL”²⁹.

Aparece o acrónimo precedido da súa forma desenvolvida unha vez e o acrónimo só unha vez.

TRADE

“Dar el paso de reconocer la dependencia económica como un factor más, determinante de la laboralidad del vínculo entre trabajador y empresa, conllevaría, probablemente, la necesidad de exigir una mejor definición o acotación del TRADE (trabajador autónomo económicamente dependiente), figura regulada por la Ley 20/2007, de 11 de julio, en el Estatuto del Trabajador Autónomo (Capítulo III, artículos 11 y ss)”³⁰.

“Las empresas tendrían que reconocer como empleados por cuenta ajena a trabajadores que con la regulación actual quedan fuera del ámbito de aplicación del Derecho del Trabajo y de la Seguridad Social, con el incremento de costes y responsabilidades que ello conlleva, si bien esto solo afectaría a empresas que usan la figura del TRADE para casos que están en la zona gris entre la laboralidad y el verdadero trabajo autónomo”³¹.

Nun caso, aparece o acrónimo seguido da súa forma desenvolvida e, noutro, só o acrónimo.

3. Siglónimo

IVA

“Financiar los gastos de pensiones no contributivas con incrementos de tipos de gravamen IVA y, especialmente, con tributos medioambientales”³².

O siglónimo aparece só unha vez.

²⁷ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

²⁸ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

²⁹ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

³⁰ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

³¹ <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf> [Data de consulta: 09/01/21]

³² <https://sd2.ugr.es/wp-content/uploads/2019/10/ImpactoTranformacionDigitalenlaFinanciacionSeguridadSocial.pdf>

4.3. Descrición das estratexias translativas propostas

4.3.1. Situación comunicativa de especialista a especialista

1. Siglas propias

BEPS

No discurso especializado, é moi frecuente comprobar a presenza de préstamos puros procedentes da lingua inglesa, aquelas unidades lingüísticas que se integran na lingua sen modificacións. Daquela, os especialistas conseguen terminoloxía a partir da lingua de innovación, “[...] familiarizándose con ela e adaptándoa á súa lingua materna cando lles resulta fácil ou posible”³³ (Bosco Camón, 1998; Montero Martínez *et al.*, 2001). No caso da sigla BEPS, ponse primeiro a tradución do significado da sigla en francés e, entre parénteses, a sigla correspondente e o seu significado na lingua orixe: “*l’Erosion de la base d’imposition et le transfert de bénéfices* (BEPS ‘Base Erosion and Profit Shifting’)”³⁴.

ET

Na lingua meta non existe unha tradución oficial, acuñada, para esa sigla española, polo que, se se mantén tal cal no texto meta, é probable que o receptor non a poida descifrar aínda que sexa un especialista. Así, tradúcese o que a sigla significa e, despois, explícase de onde provén: a sigla *ET*, que significa *Estatuto de los Trabajadores*, tradúcese por “*le Statut des travailleurs espagnol*”³⁵ e, entre parénteses, escríbese “(Estatuto de los Trabajadores, *ET*), polas súas siglas en español”.

LGSS

En francés non existe unha tradución oficial para esta sigla española. En consecuencia, tradúcese o significado da sigla e, a continuación, explícase de onde provén: “*la Loi de financement de la Sécurité sociale espagnole* (Ley General de la Seguridad Social, *LGSS*)”³⁶. Do mesmo xeito que ocurría coa sigla precedente, non se pode afirmar con total seguridade que o receptor especialista teña nocións do eido das relacións laborais en lingua española.

MOOC

É un caso similar ao da sigla *BEPS*. Proponse primeiro a tradución do significado da sigla na lingua meta e, a continuación, preséntase a sigla correspondente e o seu significado na lingua orixe: “*les cours en ligne ouverts et massifs* (*MOOC* ‘Massive Open Online Course’)”³⁷.

Social.pdf [Data de consulta: 09/01/21]

³³ Texto orixinal: “[...] familiarizándose con ella y adaptándola a su lengua materna cuando les resulta fácil o posible”.

³⁴ <https://www.oecd.org/fr/ctp/beps/> [Data de consulta: 25/01/21]

³⁵ <https://travail-emploi.gouv.fr/sante-au-travail/statut-des-travailleurs-et-dispositions-particulieres/> [Data de consulta: 25/01/21]

³⁶ <https://www.vie-publique.fr/fiches/21969-les-lois-de-financement-de-la-securite-sociale-lfss>

³⁷ <http://www.sup-numerique.gouv.fr/pid33135/catalogue-de-moocs-cours-en-ligneouverts-et-massifs.html>

OCDE – ONU – UE

Estas siglas contan cunha tradución oficial ao francés, polo que se manteñen no texto meta, tendo en conta que presentan a mesma grafía que as siglas en español.

PAE

Non hai unha tradución oficial desta sigla na lingua meta. Proponse a tradución “*les Politiques actives du marché du travail espagnol*” —que é a terminoloxía empregada en francés para referirse ao aumento das posibilidades de acadar un emprego³⁸—, precisando entre parénteses “(Políticas Activas de Empleo, *PAE*)”.

PGE

Do mesmo xeito, a sigla española *PGE* non ten unha tradución oficial en francés. Tradúcese por “*le Budget général de l’État espagnol*”, seguido, entre parénteses, por “(Presupuestos Generales del Estado, *PGE*)”³⁹.

RBU

Sen tradución oficial; proponse a tradución “*le Revenu de base espagnol*” ou “*le Revenu universel espagnol*” —a cal se refire á terminoloxía empregada na lingua meta para referirse ao sistema de seguridade social no que todos os cidadáns ou residentes dun país reciben regularmente unha suma de diñeiro sen condicións⁴⁰— e, entre parénteses, “(Renta Básica Universal, *RBU*)”.

2. Acrónimos (siglas impropias)

AIRef

Preséntase unha tradución literal do significado do acrónimo. “*l’Autorité indépendante pour la responsabilité fiscale espagnole*”, seguida entre parénteses por “(Autoridad Independiente de Responsabilidad Fiscal, *AIRef*)”.

AEVAL

Este caso é similar ao do acrónimo *AEVAL*. Proporcionase unha tradución na lingua meta, “*l’Agence nationale d’évaluation des politiques publiques et de la qualité des services publics en Espagne*”, especificando entre parénteses “(Agencia Estatal de Evaluación de las Políticas Públicas y la Calidad de los Servicios, *AEVAL*)”.

[Data de consulta: 25/01/21]

³⁸ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_active-labour-market-policies_fr.pdf [Data de consulta: 27/01/21]

³⁹ <https://www.economie.gouv.fr/facileco/comptes-publics/budget-etat#:~:text=Pour%20l’ann%C3%A9e%202020%2C%20les,%2C%205%20milliards%20d’euros> [Data de consulta: 27/01/21]

⁴⁰ <https://www.franceinter.fr/revenu-de-base-ou-revenu-universel-solutions-efficaces-face-a-la-crise-sanitaire-et-economique> [Data de consulta: 29/01/21]

TRADE

Como ocorría no caso anterior, tradúcese literalmente o significado do acrónimo (“*le travailleur autonome économiquement dépendant en Espagne*”) e acompáñase co significado do acrónimo en lingua española e o propio acrónimo: “(Trabajador autónomo económicamente dependiente, *TRADE*)”.

3. Siglónimo

IVA

Este siglónimo ten unha tradución oficial ao francés, que é “*la TVA espagnole*”. En consecuencia, inclúese así no texto meta.

4.3.2. Situación comunicativa de especialista a semiespecialista

No marco dunha situación comunicativa de especialista a semiespecialista, as estratexias aplicadas para a tradución das siglas non sofren alteracións. A tradución dos significados garántelle ao semiespecialista a súa comprensión plena.

4.3.3. Situación comunicativa de especialista a público xeral

As necesidades do público xeral, que se singulariza por representar un colectivo moi variado que reúne a persoas non expertas nun determinado eido do coñecemento e que, polo xeral, non teñen formación en ningunha área moi especializada, son outras. En efecto, este perfil de receptor tamén fai uso da faceta comunicativa da terminoloxía, pero necesita que as unidades lingüísticas sexan máis transparentes para lograr comprender o seu contido, é dicir, as nocións ás que se refiren. Por conseguinte, nos casos de translación das siglas, é determinante engadir explicacións a pé de páxina ou no corpo da tradución para a plena comprensión por parte do público xeral, tal e como se mostra a continuación:

1. Siglas

BEPS

L’Erosion de la base d’imposition et le transfert de bénéfices (BEPS ‘Base Erosion and Profit Shifting’), *fait référence aux stratégies de planification fiscale qui exploitent les failles et les différences dans les règles fiscales en vue de faire « disparaître » des bénéfices à des fins fiscales ou de les transférer dans des pays ou territoires où l’entreprise n’exerce guère d’activité réelle*⁴¹.

ET

Le Statut des travailleurs (Estatuto de los Trabajadores, ET), *ensemble des dispositions relatives à la protection du travailleur dans les lieux de travail*⁴².

⁴¹ <https://www.oecd.org/fr/ctp/beps/> [Data de consulta: 29/01/21]

⁴² <https://travail-emploi.gouv.fr/sante-au-travail/statut-des-travailleurs-et-dispositions-particulieres/> [Data de consulta: 30/01/21]

LGSS

La Loi de financement de la Sécurité sociale espagnole (Ley General de la Seguridad Social, LGSS), *qui vise à déterminer les conditions nécessaires à l'équilibre financier de la Sécurité sociale et à fixer les objectifs de dépenses en fonction des prévisions de recettes*⁴³.

MOOC

les cours en ligne ouverts et massifs (MOOC 'Massive Open Online Course), *type de formation à distance*⁴⁴.

OCDE – ONU – UE

L'Organisation de coopération et de développement économiques (OCDE), *organisation internationale qui œuvre pour la mise en place de politiques publiques favorisant la prospérité, l'égalité des chances et le bien-être pour tous*⁴⁵.

L'Organisation des Nations Unies (ONU), *qui vise résoudre les problèmes internationaux d'ordre économique, social, intellectuel et humanitaire*⁴⁶.

L'Union européenne (UE), *promotrice de la paix et du bien-être de ses peuples au moyen de diverses politiques*⁴⁷.

*Politiques actives du marché du travail (Presupuestos Generales del Estado, PGE), dont le principal objectif est d'accroître les possibilités d'emploi pour les demandeurs d'emploi*⁴⁸.

PGE

Budget général de l'État espagnol, *qui fait ressortir les recettes (fiscales et non fiscales) et les dépenses totales nettes de l'État*⁴⁹.

RBU

Le Revenu de base espagnol o le Revenu universel espagnol (Renta Básica Universal, RBU), *somme versée à tous les citoyens d'un pays sans tenir compte de leurs revenus, de leur patrimoine ou de leur situation professionnelle*⁵⁰.

⁴³ <https://www.vie-publique.fr/fiches/21969-les-lois-de-financement-de-la-securite-sociale-lfss> [Data de consulta: 30/01/21]

⁴⁴ <http://www.sup-numerique.gouv.fr/pid33135/catalogue-de-moocs-cours-en-ligneouverts-et-massifs.html> [Data de consulta: 30/01/21]

⁴⁵ <https://www.oecd.org/fr/> [Data de consulta: 31/01/21]

⁴⁶ <https://unric.org/fr/> [Data de consulta: 31/01/21]

⁴⁷ <https://www.touteurope.eu/actualite/les-objectifs-de-l-union-europeenne.html> [Data de consulta: 31/01/21]

⁴⁸ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_active-labour-market-policies_fr.pdf [Data de consulta: 31/01/21]

⁴⁹ <https://www.cairn.info/economie-des-finances-publiques--9782100745920-page-15.htm#:~:text=Le%20budget%20g%C3%A9n%C3%A9ral%20fait%20ressortir,des%20d%C3%A9penses%20les%20remboursements%20et> [Data de consulta: 02/02/21]

⁵⁰ <https://www.journaldunet.fr/management/guide-du-management/1201133-le-revenu-universel-revenu-de-base/> [Data de consulta: 02/02/21]

2. Acrónimos (siglas impropias)

AIRef

L'Autorité indépendante pour la responsabilité fiscale espagnole (Autoridad Independiente de Responsabilidad Fiscal, AIRef), *garante du principe de stabilité budgétaire ainsi que la viabilité financière du pays*⁵¹.

AEVAL

L'Agence nationale d'évaluation des politiques publiques et de la qualité des services publics en Espagne, (Agencia Estatal de Evaluación de las Políticas Públicas y la Calidad de los Servicios, AEVAL)⁵².

Neste caso concreto, o significado do acrónimo resulta ser suficientemente claro para que o público xeral se decate de que se trata dun organismo público de avaliación do Estado español.

TRADE

Le travailleur autonome économiquement dépendant en Espagne (Trabajador autónomo económicamente dependiente, TRADE), *est un concept qui se réfère aux personnes n'intégrant pas le cadre de la définition traditionnelle d'employé, essentiellement du fait de l'absence de tout contrat de travail en tant que salarié -, mais qui sont économiquement dépendantes d'une seule source d'emploi*⁵³.

3. Siglónimo

IVA

La TVA *est un impôt indirect général inclus dans les prix de vente de biens ou de prestations de services et payé par les consommateurs*⁵⁴.

5. Conclusión

Este traballo de investigación, centrado na tradución das siglas de español a francés, puxo de relevo, a partir dun informe sobre a transformación dixital no sistema de financiamento da Seguridade Social, as estratexias translativas aplicables para dar resposta á heteroxeneidade de perfís de receptores dun acto comunicativo cuxo emisor é un especialista. Así, segundo os interlocutores das distintas situacións comunicativas —de especialista a especialista, de especialista a semiespecialista e de especialista a público xeral—, as necesidades no tocante á translación das siglas son distintas. Estes tres tipos

⁵¹ https://fr.qaz.wiki/wiki/Independent_Authority_for_Fiscal_Responsibility [Data de consulta: 02/02/21]

⁵² http://www.aeval.es/export/sites/aeval/comun/pdf/actualidad/160314_Evaluation_politiques_publicues_en_Espagne_Approche_AEVAL.pdf [Data de consulta: 05/02/21]

⁵³ <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2002/travailleurs-economiquement-dependants-droit-du-travail-et-relations-industrielles> [Data de consulta: 05/02/21]

⁵⁴ <https://droit-finances.commentcamarche.com/faq/22722-taxe-sur-la-valeur-ajoutee-tva-definition-et-calcul> [Data de consulta: 05/02/21]

de receptores fan uso da faceta comunicativa da terminoloxía, mais con esixencias diversas. No contexto dunha situación comunicativa de especialista a especialista ou de especialista a semiespecialista, a tradución dos significados das siglas asegura a súa comprensión plena. En efecto, para ambos tipos de receptores, ao tratarse dunha encomenda de tradución do español ao francés, non teñen por que lograr descifrar as siglas cuxas formas desenvolvidas non se especifiquen. En canto ao receptor público xeral, ademais das formas desenvolvidas, precisa explicacións a pé de páxina ou no corpo do texto meta para captar as nocións ás que fan referencia as formas desenvolvidas das siglas.

6. Referencias bibliográficas

- ARNTZ, Reiner e PICHT, Heribert (1995): *Introducción a la terminología*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez.
- BOSCO CAMÓN, Juan (1998): “Anglicismos y Traducción Especializada”, en *Cuadernos Cervantes de la lengua española*, 21, 73-86.
- CABRÉ CASTELLVÍ, María Teresa (1993): *La terminología: teoría, metodología, aplicaciones*. Barcelona: Antártida/Empúries.
- (2002): “Textos especializados y unidades de conocimiento: metodología y tipologización”, en GARCÍA PALACIOS, Joaquín e FUENTES MORÁN, María Teresa (eds.): *Texto, terminología y traducción*. Salamanca: Almar, 15-36.
- CABRÉ CASTELLVÍ, María Teresa e GIRALDO, John Jairo (2006): “Las siglas del ámbito de genoma Humano. Algunas consideraciones desde el punto de vista de los LSP”, en JUAN-GARAU, María; AMENGUAL PIZARRO, Marian e SALAZAR NOGUERA, Joana (coords.): *Lingüística aplicada en la sociedad de la información y la comunicación*. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, Servei de Publicacions i Intercanvi Científic.
- CIAPUSCIO, Guiomar (2003): *Textos especializados y terminología*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, Universitat Pompeu Fabra.
- GAMERO PÉREZ, Silvia (2001): *La traducción de textos técnicos: descripción y análisis de textos (alemán-español)*. Madrid: Ariel.
- GIRALDO, John Jairo (2012): “Caracterización de las siglas especializadas: el caso de los ámbitos de genoma humano y medio ambiente”, en *Lenguaje*, 40 (2), 507-532.
- HOFFMANN, Lothar (1998): *Llenguatges d'especialitat*. Barcelona: IULA, UPF.
- LORENTE CASAFONT, Mercé (2002): “Terminología y fraseología especializada: del léxico a la sintaxis”, en GUERRERO RAMOS, Gloria e PÉREZ LAGOS, Manuel Fernando (coords.): *Panorama actual de la terminología*. Granada: Editorial Comares (colección Interlingua), 159-179.
- MONTERO MARTÍNEZ, Silvia; FUERTES OLIVERA, Pedro e GARCÍA DE QUESADA, Mercedes (2001): “The Translator as ‘Language Planner’: Syntactic Calquing in an English-Spanish Technical Translation of Chemical Engineering”, en *Meta*, 46 (4), 687-698.

“Que ‘di’ o raposo?” A raposa enmascarada: como o folclore afecta ás unidades fraseolóxicas¹

“What Does the Fox Say?” Foxes in Disguise: How Folklore Affects Phraseological Units

Alba Quintairos-Soliño²

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades / Universidade de Vigo

<https://orcid.org/0000-0003-0064-1695>

aquisol@cirp.gal / alba.quintairos.solino@uvigo.gal

Resumo: Fraseoloxía, cultura e identidade van da man, tal e como apuntan estudos de investigadoras como Ortiz Alvarez (2021) ou Masłowska (2020). Isto parece suxerir que a percepción que cada cultura ten do raposo acabará permeando na linguaxe e quedando fixa en todo tipo de unidade fraseolóxica (UF), cuxo sentido só poderá comprenderse se se ten en conta o abano de características asociadas tradicionalmente ao símbolo “raposo”. A través da análise de 125 unidades fraseolóxicas que conteñen referencias explícitas a este animal en diversas linguas, neste traballo pretendemos mostrar como as percepcións sobre a raposa se entrelazan ou diverxen dependendo da lingua que se analice co obxectivo de tratar de determinar cal é a identidade do raposo e como evolucionou ao longo da historia. Debido á maioritaria presenza deste animal en Europa, Asia e América do Norte, a mostra das UF foi tomada de linguas presentes nestas rexións; en concreto, do chinés, o xaponés, o inglés, o alemán, o sueco, o español e o galego.

Palabras clave: Alteridade; unidade fraseolóxica; cultura popular; evolución; raposo.

Abstract: Phraseology, culture and identity go hand in hand, as suggested by scholars such as Ortiz Alvarez (2021) or Masłowska (2020). This could mean that each culture's perception of foxes will permeate languages sooner or later, being fixed in all types of phraseological units (PU). Thus, these PUs' meanings can only be grasped if one knows the features associated to the symbol known as “fox”. In this research, 125 PUs in different languages containing explicit references to this animal have been analysed. The aim is to determine what identity is attributed to foxes and how it has evolved throughout history. Due to the overwhelming geographical presence of foxes in Europe,

¹ Data de recepción: 01.07.2021. Data de aceptación: 06.08.2021.

² Co apoio do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades da Secretaría Xeral de Política Lingüística da Consellería de Cultura, Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia.

Asia and North America, the sample has been extracted from languages spoken in these regions, i.e.: Chinese, Japanese, English, German, Swedish, Spanish and Galician.

Keywords: Otherness; phraseological unity; popular culture; evolution; fox.

1. Introducción

En 2013, o dúo cómico noruegués Ylvis lanzaba a súa canción *What does the fox say?* acompañada dun vídeo musical que conta, actualmente³, con máis de mil millóns de visualizacións na plataforma YouTube. A premisa da canción é sinxela: aínda que sabemos que ruído fan o resto dos animais, descoñecemos que “di” o raposo. Neste traballo non afondaremos nesta cuestión, mais sérvenos de partida para preguntarnos xustamente o contrario: que “dicimos” nós do raposo?

De acordo con Ortiz Alvarez (2021: 66), “a lingua ten o papel de representar as prácticas empregadas polas persoas, pois manifesta as actitudes, coñecementos, crenzas, ideoloxías, comportamentos e valores dunha determinada comunidade lingüístico-cultural”. Ademais, a autora destaca como estas prácticas culturais quedan reflectidas moi claramente nas “expresións idiomáticas, unha herdanza cultural da lingua que provén do discurso” (2021: 69). Isto significa que a análise das expresións idiomáticas —é dicir, das unidades fraseolóxicas (en diante, UF)— poderá dar, como resultado, unha imaxe máis ou menos clara da concepción dun fenómeno por parte dunha determinada cultura. Esta hipótese estaría confirmada por Masłowska (2020), quen afonda na relación entre folclore e fraseoloxía ao establecer unha correlación entre os esquemas preconceptuais dunha cultura (no seu caso, a polaca) e as distintas UF da lingua analizada; deste xeito, a concepción de que se considera o propio (“Nós”) e o alleo (“os Outros”) determina a fraseoloxía que xira arredor do alén.

Sen deixar de lado o carácter cultural das UF, estas adoitan conter, ademais do compoñente figurativo, un símbolo “formado polo influxo da historia e a cultura e percibido, con frecuencia, polos falantes dunha lingua” (Baránov e Dobrovol’skij, 2009: 206). En consecuencia, podemos suxerir que a percepción que cada cultura ten do raposo acabará permeando na linguaxe e quedando fixa en todo tipo de UF, cuxo sentido só poderá comprenderse se se ten en conta o abano de características asociadas tradicionalmente ao símbolo “raposo”.

A través da análise de 125 unidades fraseolóxicas que conteñen a palabra *raposo* en diversas linguas, neste traballo pretendemos mostrar como as percepcións sobre este animal se entrelazan ou diverxen dependendo da lingua que se analice para tratar de determinar cal é a identidade do raposo e como evolucionou ao longo da historia. Debido á maioritaria presenza deste animal en Europa, Asia e América do Norte, a mostra das UF foi tomada de linguas presentes nestas rexións; en concreto, do chinés, o xaponés, o inglés, o alemán, o sueco, o español e o galego.

³ A 28 de xuño de 2021, o número total de reproducións ascende a 1 015 519 921.

2. De leste a oeste: a raposa a través das unidades fraseolóxicas

Moi comúns en Eurasia e Norteamérica, os raposos⁴ (*Vulpes vulpes*) están arrodeados de lendas e mitos que forman parte do imaxinario colectivo de numerosas culturas. Como non podería ser doutra maneira, a visión que cada sociedade ten destes animais reflíctese na linguaxe e, máis concretamente, na fraseoloxía, non só por tratarse dun símbolo común destas culturas, senón tamén porque, como apuntan Dobrovol’skij e Piirainen (2005: 323): “Words denoting animals play an important role in conventional figurative language. Every language analysed in this respect contains a group of idiom- or proverb-constituents denoting animals – domestic animals as well as wild animals, birds, fish, insects, etc.”.⁵

Boss (2020: 8) sinala que as raposas son animais cunha gran capacidade de adaptación, o que lles permite sobrevivir en contornas moi variadas. A habilidade de subsistir en localizacións tan diversas e o seu gusto polas zonas rurais habitadas, xunto coa súa reticencia a seren domesticadas, convérteas en seres liminares, periféricos, que se resisten a pertencer ao que o grupo predominante considera o “Nós”. Seguindo os principios da configuración da identidade a partir da alteridade, “definir al ‘Otro’ a partir de sus diferencias [...] sirve, a su vez, para configurar al ‘Yo’, quien no será aquello que define al ‘Otro’”⁶ (Quinteiros-Soliño, no prelo). En consecuencia, se as raposas non son o “Nós”, deberán ser, necesariamente, o “Outro” e, por outra parte, as características atribuídas polo grupo dominante (o “Nós”) a este animal alterizado, que leva a cabo unha obstinada oposición a ser domesticado, serán negativas e contrarias ás que se atribúen aos animais domesticados ou con tendencia a respectar as marxes da periferia na que se atopan. Isto dá lugar á figura da raposa como embusteira, un arquetipo “that appears in myths, legends, stories, poems, fables, and other cultural narratives around the world”⁷ (Boss, 2020: 8). Non obstante, a imaxe do raposo está chea de contradicións: en xeral, considérase un ser sobrenatural (xeralmente, divino ou demoníaco), mais tamén un embusteiro nato que, a miúdo, perde ante outros animais considerados máis febles (Uther, 2006: 138). Esta dualidade filtrase na linguaxe, dando lugar a unidades fraseolóxicas —de uso máis ou menos cotián— que resultan contrapostas, como veremos máis adiante. Esta “dobre personalidade” do raposo percibida (e perpetuada) a través da lingua non é unha cuestión

⁴ Neste traballo, empregaranse os termos *raposo* e *raposa* de forma indistinta agás naqueles casos nos que o uso dun xénero concreto implique unha determinada connotación na UF; cando isto suceda, sinalarase este fenómeno xunto á propia UF ou nunha nota a rodapé. O uso indistinto de *raposo* e *raposa* nesta investigación responde a un sentido etimolóxico, tal e como recolle o *Diccionario etimológico castellano en línea*, onde se explica que o emprego do feminino *raposa* é máis habitual e “viene de antiguo, pues el vocablo más propiamente latino *vulpes* (zorra) era femenino y de género epiceno” [en galego: “vén de antiguo, pois o vocábulo *vulpes* (raposa) era feminino e de xénero epiceno”].

⁵ Tradución propia: “Os termos que denotan animais teñen un papel importante na linguaxe figurada convencional. Todas as linguas analizadas neste respecto conteñen un grupo de constituintes baseados en frases feitas ou proverbios que denotan animais, tanto domésticos como salvaxes, aves, peixes, insectos, etc.”.

⁶ Tradución propia: “definir o ‘Outro’ a partir das súas diferenzas [...] serve, á súa vez, para configurar o ‘Eu’, quen non será aquilo que define o ‘Outro’”.

⁷ Tradución propia: “que aparece en mitos, lendas, historias, poemas, fábulas e outras narrativas culturais de todo o mundo”.

trivial, pois mostra a complexidade da relación entre o ser humano e un animal salvaxe a miúdo descrito pola súa astucia.

2.1. A raposa no sueste asiático: o caso do chinés e do xaponés

De acordo con Lee (2011: 136), no leste asiático, o acervo popular sobre a raposa tivo a súa orixe na China e despois expandiuse cara ao leste, chegando a Corea ou a Xapón. Foi na China da dinastía Han onde, de acordo con Misfeldt (2020: 7), podería ter a súa orixe a crenza (compartida por numerosos folclores) de que as raposas teñen a capacidade de transformarse noutras especies e, en concreto, en seres humanos. Aínda que, debido á complexidade do folclore e ao seu carácter transnacional, este feito non pode afirmarse con certeza, o certo é que é no chinés onde atopamos unha UF directamente relacionada con esta crenza: 狐狸尾巴 (literalmente, 'o rabo da raposa'). Esta UF emprégase para referirse a aquelas persoas que mostran as súas verdadeiras intencións a través das súas palabras ou actos, xa que a orixe da expresión está na crenza de que os "demos-raposos" da mitoloxía chinesa, que tiñan a capacidade de transformarse en humanos, revelaban a súa identidade ao mostrar accidentalmente a súa cola.

Por outra parte, na China, "foxes which took human form were mostly predators or tricksters [...], but in some cases could be virtuous wives and mothers"⁸ (Lee, 2011: 136). Non obstante, como a propia autora sinala, a imaxe da raposa non era a mesma en toda a rexión, pois, malia presentar certas características comúns, "folktales and legends developed quite different nuances in different countries"⁹ (Lee, 2011: 136). En calquera caso, podemos observar como, mesmo na orixe dunha mesma crenza (a raposa como ser metamórfico), xa se introducían percepcións contrapostas (animal predador vs. nai cariñosa; criatura embusteira vs. esposa casta). Neste sentido, Hungtinton (2003: 1-2) ofrece unha explicación a por que a presenza da raposa no folclore chinés resulta tan pouco coherente:

*Humans and beasts are different species, but foxes are between humans and beasts. The dead and the living walk different roads, but foxes are between the dead and the living. Transcendents and monsters travel different paths, but foxes are between transcendents and monsters. Therefore one could say to meet a fox is strange; one could also say it is ordinary.*¹⁰

Como suxeríamos anteriormente, a alteridade, derivada dun tenso pulso entre centro e periferia, desempeña un papel fundamental na configuración do idioma e, por extensión, das UF. Deste xeito, a presenza dun elemento que, non sendo o "Nós" —representado aquí polo humano, polo vivo—, tampouco pode clasificarse totalmente como o "Outro"

⁸ Tradución propia: "as raposas que adoptaban formas humanas eran, na súa maioría, predadoras ou embusteiras [...], mais tamén eran, en ocasións, nais e esposas virtuosas".

⁹ Tradución propia: "o folclore e as lendas desenvolveron certos matices bastante diferentes en varios países".

¹⁰ Tradución propia: "Os seres humanos e os animais son especies diferentes, pero os raposos están entre ambos. Os mortos e os vivos percorren camiños distintos, pero os raposos atópanse entre os uns e os outros. Os inmortalis e os monstros seguen rutas dispaes, mais os raposos sitúanse entre ambos os dous. Por iso, un podería describir un encontro cun raposo como 'raro', como tamén podería dicir que non foi nada 'fóra do común'".

—o animal salvaxe e irracional, o morto ou o monstruoso— debido á súa resistencia, incomoda a quen se cre no centro e ve perigar a súa posición dominante. Deste xeito, e co fin de preservar a posición central do “Nós”, teríase xerado un discurso sobre o raposo que mestura a percepción, máis ou menos neutra, que se ten do animal con valores negativos non atribuídos ao “Nós” para dar lugar a unha imaxe subxectiva que, antes ou despois, acabará fixada no símbolo.

En chinés denomínase coa UF 谈狐说鬼 (‘discurso de raposos e espíritos’) a actividade consistente na narración oral de contos *zhiguai*¹¹ entre a elite (Chiang, 2005: 12), o cal demostra a importancia da figura da raposa na vida cotiá do momento, como podemos observar nas UF 狐魅不成村 (‘Non pode haber unha vila sen un ‘demo-raposo’¹²) e 唐初以来, 百姓多事狐 (‘Dende os tempos dos Tang, a xente común tivo que aplacar raposos’). Non obstante, esta importancia é relativa, pois “few of these raconteurs, listeners, authors, or readers [...] would have described foxes as central to their lives. Rather, foxes appeared at the edges - a strange noise in the attic, a desperate treatment for an illness, a curious tale told after dinner, a bit of light reading”¹³ (Hungtinton, 2003: 2). De novo, observamos a presenza liminar da raposa, que se move (física e metaforicamente) nas marxes, ben sexa para explicar un ruído de orixe descoñecida nun faiado ou a busca dun tratamento milagreiro para unha enfermidade que parece incurable.

Malia non ter unha presenza central, senón liminar, as raposas son absolutas protagonistas dos contos tradicionais chineses, así como de moitas obras literarias. Segundo Zhiqiang (2014), os contos de raposas son os máis numerosos e de maior calidade dentro do seu xénero e, grazas a iso, pódese establecer unha evolución histórica da imaxe da raposa:

*In Song Dynasty, the divinity of fox enhanced furtherly. [...] The number of fox story drastically reduced and the image of the fox spirit was widely vilified. [...] Through carefully reading the story, we can find that the image of the fox spirit is closely related to barbarian, prostitutes, ghosts, displaced persons, officials. The fox spirit symbolizes the Western barbarian in the early stage especially in the Tang Dynasty.*¹⁴ (Zhiqiang, 2014: abstract)

¹¹ Os contos *zhiguai* son un tipo de literatura aparecida na dinastía Han que trata a existencia do sobrenatural (deuses, espíritos, monstros etc.) e que naceu co obxectivo de “provide a context by which the unknown may be ascribed names and meanings and therefore become ‘known’, controlled, and used” [“ofrecer un contexto no que ao descoñecido se lle puña nome e se lle atribúa un significado para facelo ‘coñecido’, para controlalo e para facer uso del”] (Chan, 1998: 27-28).

¹² O “demo-raposo” ou *Huli jing* é unha criatura máxica do folclore chinés inspirada no raposo.

¹³ Tradución propia: “Poucos destes contacontos, ointes, autores ou lectores [...] describirían as raposas como centrais nas súas vidas. No seu lugar, as raposas aparecían nas marxes: un ruído estraño no faiado, un tratamento desesperado para unha enfermidade, un misterioso conto que se narra despois de cear, unha lectura lixeira...”.

¹⁴ Tradución propia: “Na dinastía Song (960-1279), aumentou o carácter divino do raposo. [...] O número de contos sobre raposos caeu drasticamente e a imaxe do espírito-raposo viuse denigrada. [...] Se lemos con detemento as historias sobre os espíritos-raposos, veremos que a imaxe destes está moi relacionada coa dos bárbaros, as prostitutas, as pantasma, os desprazados ou marxidados, os funcionarios. Especialmente a comezos da dinastía Tang (618-907), o espírito-raposo simboliza os bárbaros occidentais”.

Neste sentido, convén ter presente que “toda lingua é dinámica e as súas manifestacións provocan mudanzas sociais e, consecuentemente, novas formas e novas necesidades expresivas que se renovan e, ao introducir novos sentidos, elas tamén constrúen identidades” (Ortiz Alvarez, 2021: 67). Así, a imaxe da raposa mudou da man da popularidade dos contos nos que era protagonista: cando estes comezaron a minguar a súa presenza no panorama cultural, a imaxe dos raposos (que pasara de ser símbolo dos marxinados a ter un carácter divino sobresaínte) viuse novamente denigrada ata caer en desgraza.

Así mesmo, a finais do século XVIII, viu a luz *Yuewei caotang biji zhuyi*, un compendio de cinco obras escritas por Ji Yun, un erudito da dinastía Qing, que se centra na recompilación de historias de temática sobrenatural. Nesta obra, as raposas, que aparecen continuamente, son intelixentes, cultas e sedutoras, mais tamén son febles física e psicolóxicamente. Este carácter argalleiro e atractivo do animal que nos ocupa queda reflectido, así mesmo, na UF 狐媚魔道 (e na súa variante 狐媚魔倒), é dicir, ‘As artimañas da raposa e a capacidade de embelesar’, a cal se aplica a persoas (especialmente, mulleres) cativadoras e traizoeiras que usan os seus encantos para seducir e facer caer a alguén nunha trampa. Nesta mesma obra de Ji Yun, queda tamén patente un novo elemento do carácter das raposas, pois, segundo Walford (2008), “foxes like to meddle with human affairs by punishing and publicly exposing especially immoral individuals”¹⁵. É dicir, os raposos, que non pertencen ao grupo dominante, actúan como xuíces e castigadores daqueles individuos que, pertencendo ao “Nós”, non mostran un comportamento axeitado ás normas socioculturais do grupo. Polo tanto, o raposo, como gardián da orde social, adquire a función de sinalar o membro díscolo do grupo dominante, que, xeralmente, deixaría de formar parte del, o que, de novo, sitúa este animal nunha posición a medio camiño entre o centro e a periferia.

No caso de Xapón, a imaxe máis estendida do raposo chegou da China a través de Corea. O coñecido niponólogo Lafcadio Hearn publicou en 1894 *Glimpses of Unfamiliar Japan*, onde incluíu unha pormenorizada descrición do culto aos raposos no país. Nela, relaciona directamente as crenzas sobre este animal (coñecido como *kitsune* en xaponés) co culto a Inari, deusa do arroz e dos cultivos. Esta deusa adoitaba estar representada sobre un raposo branco, animal vinculado aos cultivos ao ser un depredador natural dos ratos, mais, co tempo, a figura do raposo “usurped divinity”. Na súa descrición, Hearn converte o *kitsune* directamente no embusteiro, unha figura que traizoaría a deusa para converterse na auténtica divindade da agricultura. Non obstante, o proceso é bastante máis complicado e entran en xogo factores como as distintas influencias chegadas de lugares como a India ou a China, as crenzas autóctonas nipoas e mesmo a propia posición da raposa no día a día do país.

Sexa como for, Hearn describe as raposas como seres sobrenaturais que poden ser bos ou malos. Deste xeito, a raposa vinculada á deusa Inari será boa, mentres que o *hitogitsune* (literalmente, ‘raposo-humano’) estará relacionado con aspectos negativos

¹⁵ Tradución propia: “Aos raposos gústalles inmiscirse nos asuntos humanos, castigando e expoñendo publicamente aqueles individuos especialmente inmorais”.

e, especialmente, coas posesións demoníacas. Precisamente, a habilidade que ten o *hitogitsune* de posuír os corpos dos seres humanos aparece reflectida en UF como 狐につままれたような顔 (‘ter a faciana posuída por un raposo’), que se emprega para sinalar que alguén parece estar confundido ou desconcertado. A perplexidade ou confusión tamén pode deixarse patente coa locución verbal 狐につままれる (‘ser beliscada/o por unha raposa’), mais, lonxe da posesión corporal, neste caso alúdese á personalidade falcatrueira destes seres, que probablemente enfeitizaron dalgún xeito a persoa sorprendida. Se ben o *hitogitsune* está considerado como negativo, tamén pode traer prosperidade (especialmente relacionada cos cultivos) se é tratado ben, mais, se se ofende, “it will bring misfortune to the household, and ruin the crops”¹⁶ (Hearn, 1894). Misfeldt (2020: 8) tamén destaca o carácter bondadoso do raposo cando este é respectado, aínda que matiza: “they would bring their humans gifts and money, both of which often stole from their neighbors”.¹⁷

Pola súa parte, Smyers (1999, citada en Boss, 2020: 45) destaca que, en Xapón, os *kitsune* antagonizan cos cans domésticos porque, aínda que poden mostrarse submisos, en realidade non se deixan domesticar totalmente. Esta confrontación entre raposos e cans, frecuente en moi diversos folclores, deixou unha gran pegada nos contos tradicionais nipóns, mais non é tan habitual atopar referencias a esta inimizade nas UF xaponesas recollidas polos dicionarios consultados. Curiosamente, é o chinés a lingua na que se recolleron dous refráns que aluden, precisamente, a esta relación: 狐朋狗友 (‘O can e o raposo, amigos’), que se usa para describir amigos, que, en realidade, son malas influencias —cun sentido similar a “Con amigos así, quen quere inimigos?”—, e 狐群狗党 (‘Unha tobeira de raposos e unha facción de cans’), que alude a xente desagradable que pasa o tempo xunta —empregado de xeito similar a *Deus os cría e eles se xuntan*—. Por outra parte, no xaponés atopamos 狐と狸の化かし合い (‘O raposo e o *tanuki*¹⁸ engánanse o un ao outro’), UF que se emprega cando as persoas ladinas tratan de enganarse entre elas debido á forma de ser do *kitsune* e o *tanuki* nas crenzas populares do país. Polo tanto, no imaxinario xaponés, os raposos son inimigos tanto dos cans como dos *tanuki*.

En canto á situación liminar dos raposos na cultura xaponesa, Boss (2020: 46) suxire que esta se debe aos poderes máxicos que se lles atribúen (metamorfismo, posesión, xeración de ilusións etc.), o que os converte no límite entre o humano e o animal. Non obstante, se temos en conta que gran parte do imaxinario nipón sobre o *kitsune* ten a súa orixe no *Húli jīng* ou “demo-raposo” chinés, a teoría de Boss non parece totalmente acertada: probablemente, eses poderes que se lles atribúen aos *kitsune* sexan froito da alteridade e do carácter periférico do animal e non do revés, aínda que tampouco podemos negar que o feito de atribuírlles poderes máxicos a estas criaturas contribuiría a reforzar a súa natureza liminar. De feito, Smyers (1999, citada en Boss, 2020: 46) defende que a relación entre os raposos e o salvaxe é a causa pola que o *kitsune* é visto como o causante

¹⁶ Tradución propia: “traerá desgrazas ao fogar e arruinará os cultivos”.

¹⁷ Tradución propia: “levaranlles aos humanos agasallos e cartos, ambos roubados, a miúdo, a outros veciños”.

¹⁸ O *tanuki* é coñecido en Galicia como can mapache, un mamífero similar ao mapache que, no folclore xaponés, conta con poderes máxicos similares ao dos *kitsune* e que se caracteriza por ser mentireiro, malicioso e falcatrueiro.

de fenómenos naturais estraños, como as erupcións volcánicas ou os momentos nos que chove e vai sol á vez, o que afianza a idea de que os poderes deste ser derivan da súa relación coa contorna e co grupo dominante. Por outra banda, a crenza de que as raposas e os fenómenos naturais están interrelacionados queda patente na locución substantiva 狐の嫁入り ('voda de raposo'), que fai referencia á chuvia que cae mentres o sol brilla no ceo despexado, e 狐日和 ('tempo de raposa'), que alude ao tempo cambiante.

2.2. De Europa a América do Norte: as linguas xermánicas e as latinas

A visión dos raposos que se ten en Europa (e, en gran medida, en América do Norte) vén determinada pola teoloxía cristiá medieval, a Biblia e a filosofía grega, sendo Aristóteles o principal difusor da interpretación do raposo como criatura sinistra e aldraxeira, pois, para o filósofo grego, as tobeiras construídas por estes animais era un símbolo da conexión entre o mundo e o inframundo (Boss, 2020: 8, 17). Poole (2015: 399) tamén fai fincapé nesta idea da raposa como ser dos infernos, pois na cultura anglosaxoa é un animal asociado tradicionalmente a lugares inhabitables, mentres que, en textos cristiáns como o *Physiologus*, a raposa é unha alegoría do demo: "just as the fox injures the earth by burrowing holes into it, the Devil burrows into the human soul"¹⁹ (Poole, 2015: 412). Esta asociación entre o animal e o inferno vese claramente en UF adxectivas como a alemá *fuchsteufelswild* ('salvaxe-demo-raposo'), que serve para describir unha persoa moi enfadada.

No caso do inglés, Poole (2015: 398) explica que o termo *fox* (raposa) deriva da palabra do xermánico occidental **fukhs*, que, a súa vez, ten a súa orixe no protoxermánico **fuh-*, proveniente do protoindoeuropeo **puk-* ('rabo'). Se a etimoloxía de *fox* é a sinalada, entón podería suxerir que a principal característica do raposo para as culturas xermánicas²⁰ sería o seu rabo. Curiosamente, en xaponés existe o termo 狐火, que significa 'lume de raposa' e que fai referencia á gran cola con forma de lapa deste animal, que semella un fogo fatuo na escuridade da noite. Así mesmo, no caso das culturas escandinavas, Matheson (1997) destaca a crenza popular de que as raposas son as que producen as auroras boreais, o que, dun xeito máis metafórico, vincula tamén estes animais co lume, imaxe probablemente producida pola cor vermella da súa pelaxe e a forma da súa cola.

Por outra parte, o imaxinario sobre a raposa viuse reforzado en gran medida pola publicación do *Roman de Renart*, un conxunto de poemas paródicos en francés escritos entre os séculos XII e XIII e protagonizados polo raposo antropomórfico Renart, un enredante inimigo do seu tío, o lobo Ysengrin. Para Boss (2020: 41), o Ciclo de Renart, moi exitoso en todo o continente, foi o principal propagador da percepción negativa do animal en Europa, ao que se une o feito de que o raposo era, en moitos casos, un directo competidor polos escasos alimentos e recursos dispoñibles. Se ben é certo que non hai demasiadas UF que fagan unha referencia explícita a Renart, a influencia das obras literarias na xeración de fraseoloxismos é innegable, algo que podemos observar nos

¹⁹ Tradución propia: "Así como a raposa dana a terra ao facer buracos nela, o Diaño escarva na alma humana".

²⁰ Téñase en conta que a palabra alemá para referirse ao raposo é *Fuchs*, a cal provén, claramente, de **fukhs*, polo que a etimoloxía desta palabra e a de *fox* deberían ser a mesma.

proverbios suecos “*Surt*”, *sa räven om rönnbären* (“Agres”, dixo a raposa das sorbas’) e *Släkten är värst, sa räven om de röda hundarna* (“A familia é o peor”, dixo o raposo dos cans roibos’), da fábula de Esopo “A raposa e as uvas” e dun conto tradicional sueco recollido por Landgren en 1889, respectivamente.

Para Rodríguez Valle (2014), na figura do raposo en España tiveron unha enorme influencia as fábulas de Esopo, pois estas foron reformuladas en numerosas ocasións por autores como o Arcipreste de Hita (“Enxieplo de la rraposa e del cuervo”) ou don Juan Manuel (“De lo que contesció a un raposo con un cuervo que tiene un pedaço de queso en el pico”). O imaxinario deste animal na España medieval é similar ao do resto de Europa: “la zorra se presenta como una figura de la que hay que desconfiar y como enseñanza para no dejarnos engañar por la astucia ajena”,²¹ e busca provocar medo sen motivo ningún (Rodríguez del Valle, 2014: 89-90). Non obstante, como sinala a propia autora na súa investigación, a menor presenza do raposo en América Central e en latitudes máis meridionais fixo que o símbolo do raposo chegado de Europa durante a Idade Moderna fose asumido pola figura do coiote, que adquiriu as características atribuídas, orixinalmente, ao raposo. Malia quedar fóra do ámbito de estudo deste artigo, non deixa de resultar interesante mencionar que, no Brasil, están moi estendidas as UF referidas ás *vodas de raposo* (chover e facer sol á vez), a pesar de que os raposos non son animais comúns en América do Sur. Quizais, as rutas comerciais que Portugal estableceu con Asia e o feito de que o Brasil fose un dos principais destinos para os expatriados xaponeses ata a década dos 90 (Quintairos-Soliño, 2020a: 79) son a causa de que unha UF tan vinculada ao folclore do raposo estea presente con forza nun contexto onde as raposas non son predominantes.

3. Resultados

A busca en distintos dicionarios —na súa maioría, bilingües— do termo “raposa” arroxou numerosas UF que conteñen este animal como símbolo.

En **chinés** (táboa 1), atopáronse 24 resultados. Nelas, obsérvanse diversos feitos, como que as raposas eran un elemento común nos contos tradicionais de carácter oral na China (*discurso de raposos e espíritos*) ou que tiñan un carácter demoníaco (*Non pode haber unha vila sen un “demo-raposo”*). Ademais, preséntanse varias UF positivas (*O sobrazo dunha raposa*, que sinala o valioso que é algo, ou *A raposa sempre morre coa cabeza sinalando a súa ladeira*, que destaca o seu carácter “patriótico”), aínda que predominan as negativas, que indican covardía, fracaso, sedución ou traizón, como é o caso de *A raposa intimida a cortesía do tigre*. Destacan, entre todas elas, as que aluden á imposibilidade de cambiar a forma de ser, un esforzo en van, pois, se un *nace raposo*, dá igual que intente cambiar: *Non importa canto viva a raposa: nunca fará nada bo*, *Non importa como de astuta sexa a raposa: nunca poderá desfacerse do seu fedor* etc. Estas UF entroncan coa alteridade, pois, se temos en conta que a raposa adoitaba ser

²¹ Tradución propia: “a raposa preséntase como unha figura da que hai que desconfiar e como ensinanza para non deixarnos enganar pola astucia allea”.

un símbolo das persoas marxinadas —ou, o que é o mesmo, das persoas desprazadas ás marxes—, empregar estas expresións equivalería a dicir que non paga a pena tratar de adaptarse a un lugar nin aos seus costumes, xa que, se un non naceu nese lugar, sempre será forasteiro; igualmente, non paga a pena esforzarse en encaixar nun grupo social, pois un sempre será diferente etc.

Táboa 1. UF con 狐 [hú] (‘raposo’) en chinés²²

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
谈狐说鬼	Discurso de raposos e espíritos	Actividade consistente na narración oral de contos <i>zhiguai</i> entre a elite.
(1) 狐魅不成村 (2) 无狐魅, 不成村	Non pode haber unha vila sen un “demo-raposo” ²³	Proverbio que sinala a actitude contraditoria cara á sempiterna presenza dos raposos na vida cotiá na China da dinastía Tang.
一狐之腋	O sobrazo dunha raposa	Alude ao pelexo suave da raposa e úsase para referirse a algo valioso, á mellor parte de algo.
唐初以来, 百姓多事狐	Dende os tempos dos Tang, a xente común tivo que aplacar raposos	Proverbio que sinala a actitude contraditoria cara á sempiterna presenza dos raposos na vida cotiá na China da dinastía Tang. Tamén reflicte a importancia dos raposos na mente humana, especialmente no norte do país.
狐假虎威	A raposa intimida a cortesía do tigre	Dise da persoa covarde que só se mostra firme cando a segue ou apoia un grupo de persoas ou séquito. Tamén se usa para referirse a un tirano insignificante que só continúa no poder porque ten conexións moi poderosas.

²² UF extraídas de Chen, Zhou e Lin (1991) e Lobb (2014).

²³ Criatura máxica do folclore chinés.

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
狐狸打不成, 反惹一身臊	A raposa non só fracasou no que estaba a facer, senón que tamén acabou fedendo da cabeza aos pés	Dise cando un intento fracasa ou cando unha acción leva a consecuencias peores.
狐狸狐搯	A raposa seguirá desenterrando o que acaba de enterrar	Dise das persoas que recean e cuxos medos e sospeitas sabotan os seus esforzos.
(1) 狐媚魔道 (2) 狐媚魔倒	As artimañas da raposa e a capacidade de embelesar	Dise das persoas (especialmente mulleres) cativadoras e traizoeiras que usan os seus encantos para seducir e facer caer a alguén nunha trampa.
狐朋狗友	O can e o raposo, amigos	Úsase para describir amigos que, en realidade, son malas influencias; é dicir, aparentes "amigos" que son malas influencias e que derivan na expresión <i>Con amigos así, quen necesita inimigos?</i> .
狐群狗党	Unha tobeira de raposos e unha facción de cans	Xente desagradable que pasa o tempo xunta. Emprégase de xeito similar a <i>Deus os cría e eles se xuntan</i> .
狐裘羔袖	Unha chaqueta de raposo con mangas de pel de cordeiro	Dise de algo bo, pero que ten algún detalle ou característica non desexado; algo que presenta un defecto.
狐死兔泣	O coello chorou ao ouvir que a raposa morrera	En ocasións, tamén aparece como <i>A raposa chorou ao ouvir que o coello morrera</i> . Emprégase para sinalar que alguén se laia da morte doutra persoa, mesmo cando en vida aparentaban non levarse ben.
狐死首丘	A raposa sempre morre coa cabeza sinalando a súa ladeira	Proverbio patriótico que sinala o desexo de reunirse coa patria.

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
(1) 狐疑不定 (2) 狐疑不断 (3) 狐疑不决 (4) 狐疑犹豫	Como a raposa ten dúbidas, está indecisa	Dise das persoas que, sendo furtivas e astutas, non poden levar a cabo os seus plans debido a unha falta de determinación e valentía. O proverbio sinala o carácter furtivo e calculador da raposa, cuxa actitude deriva nun exceso de precaución que podería impedir que alcance os seus obxectivos.
狐狸尾巴	O rabo da raposa	Aplicase a aquelas persoas que mostran as súas verdadeiras intencións a través das súas palabras ou actos. A orixe desta expresión está na crenza de que os “demos-raposos” da mitoloxía chinesa (que tiñan a capacidade de transformarse en humanos) revelaban a súa identidade ao mostrar accidentalmente a súa cola.
狐狸看鸡, 愈看愈稀	Cando a raposa vixía as galiñas, a bandada vai minguando e minguando	Proverbio que se emprega cando se quere indicar que se pon unha persoa pouco fiable nunha posición importante, o que só trae problemas.
狐狸活到老, 永远难变好	Non importa canto viva a raposa: nunca fará nada bo	Proverbio que se di para expresar que a xente non pode cambiar a súa personalidade nin os seus costumes.
狐狸再狡猾, 也洗不掉一身臊	Non importa como de astuta sexa a raposa: nunca poderá desfacerse do seu fedor	Proverbio que se di para expresar que unha persoa pode tratar de enmascarar algo, pero sempre acabará revelando a súa verdadeira natureza.

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
狐狸再狡猾，斗不过好猎手	Non importa como de astuta sexa a raposa: non é rival para o máis arteiro dos cazadores	No contexto das competicións, esta expresión sinala que sempre aparecerá alguén que supere en habilidade ou aptitude unha persoa.

No caso do **xaponés** (táboa 2), a variedade de tipos de UF que conteñen a palabra *raposa/o* atopada nos dicionarios (19 resultados) demostra a riqueza deste símbolo na cultura xaponesa. Na liña dos resultados da busca en chinés, a maioría das UF detectadas son negativas, pois aluden ao carácter embusteiro do animal (*O raposo e o tanuki engáñanse o un ao outro*, *Unha raposa con pel de tigre* etc.). Porén, tamén aparecen as primeiras UF positivas: o refrán *Un abrigo caro de pel non se fai cun só raposo*, en alusión á calidade do pelaxe deste animal, e a locución *sorte de raposa*, que indica boa sorte repentina, son proba disto. Con todo, se hai un tipo de UF que destaca no xaponés, é o de carácter neutro, empregado para aludir a fenómenos diversos como a forma de cociñar (*cociñar á raposa*, é dicir, ata que a comida adquira a cor dourada acastañada do raposo), a elementos arquitectónicos como poden ser as celosías (*celosía de raposa*) e a outros seres vivos (como o lémure, chamado “mono-raposo”, ou a planta *Solanum mammarum*, coñecida como *berenxena de raposo* pola forma do seu froito). Ademais, retómase a idea da imposibilidade de cambiar a identidade co refrán *As crías de raposo teñen as meixelas brancas*, cun sentido similar ao de *De tal pau, tal racha*, polo que a alteridade tamén fai acto de presenza de forma explícita en xaponés.

Táboa 2. UF con 狐 [kitsune] (‘raposo’) en xaponés²⁴

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
キツネ色 <i>Kitsune iro</i>	Cor de raposo	Cor dourada acastañada. Adóitase usar en contextos gastronómicos para indicar a cor que deben tomar os alimentos ao cociñarse.
千金の裘は一狐の腋に非ず <i>Senkin no kyuu wa itsu ko no eki ni arazu</i>	Un abrigo caro de pel non se fai cun só raposo	Proverbio que expresa que gobernar un país require moitas persoas de grande importancia.

²⁴ UF extraídas do dicionario *Jisho* (Ahlström *et al.*) e de Yukari (2013).

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
狐と狸の化かし合い <i>Kitsune to Tanuki no bakashiai</i>	O raposo e o <i>tanuki</i> engánanse o un ao outro	Expresión que se usa para expresar a idea de enganarse o un ao outro. Emprégase cando as persoas ladinas tratan de enganarse entre elas.
狐につままれたような顔 <i>Kitsune ni tsumamareta you na kao</i>	Ter a faciana posuída por un raposo	Parecer ou sentirse confundida/o, desconcertada/o.
狐につままれる <i>Kitsune ni tsumarareru</i>	Ser beliscado/a por unha raposa	Estar perplexa ou confusa unha persoa.
狐に小豆飯 <i>Kitsune ni azukimeshi</i>	[Darlle] arroz cocido con fabas <i>azuki</i> ao raposo	Facer algo arriscado (como alimentar a un raposo).
狐の嫁入り <i>Kitsune no yomeiri</i>	Voda de raposo	Chuvia que cae mentres o sol brilla no ceo e este está despexado.
狐の子は頬白 <i>Kitsune no ko wa tsurajiro</i>	As crías de raposo teñen as meixelas brancas	Refrán que expresa que os fillos sempre se parecen aos pais. En español, equivale a <i>De tal palo, tal astilla</i> e en galego, a <i>De tal pau, tal racha</i> e <i>De tal pano, tal saia</i> .
狐の手袋 <i>Kitsune no tebukuru</i>	Luva de raposa	Nome común da planta <i>Digitalis</i> , coñecida en galego como <i>dedaleira</i> ou <i>estalote</i> .
狐の窓 <i>Kitsune no mado</i>	Xanela de raposa	Forma de enlazar as mans que deixa un pequeno oco entre os dedos corazón e anular.
狐拳 <i>Kitsune ken</i>	Xogo do raposo	Xogo de mans similar ao “pedra, papel ou tesoiras”, pero que substitúe estes elementos por “raposo, cazador ou xefe da aldea”.
狐日和 <i>Kitsune biyori</i>	Tempo de raposa	Tempo cambiante.

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
狐格子 <i>Kitsune gōshi</i>	Celosía de raposa	Celosía triangular dos frontóns dalgunhas casas xaponesas.
狐焼 <i>Kitsuneyaki</i>	Cociñar á raposa; cociñado á raposa	Cociñar algo ata que adopte unha cor dourada acastañada. Tamén se emprega para indicar que algo foi cociñado ata adquirir esa mesma cor (véxase <i>Kitsune iro</i>).
狐猿 <i>Kitsunezaru</i>	Mono-raposo	Lémure.
狐福 <i>Kitsunefuku</i>	Sorte de raposa	Boa sorte repentina.
狐茄子 <i>Kitsune nasu</i>	Berenxena de raposa	<i>Solanum mammarum</i> . Planta emparentada co tomate ou coa berenxena, mais de froito venenoso. É coñecida en inglés como <i>nipplefruit</i> , <i>apple of Sodom</i> , <i>titty fruit</i> ou <i>cow's udder</i> ; en portugués é <i>teta-de-vaca</i> ou <i>cabeça de raposa</i> ; e en catalán, <i>poma mamellera</i> . En todos os casos, os nomes comúns fan referencia á forma do froito desta planta, similar ao dunha pera.
狐顔 <i>Kitsunegao</i>	Face de raposa	Úsase para describir un rostro estreito, de ollos xuntos, cellas finas e pómulos altos.
虎の威を借る狐 <i>Tora no i wo karu kitsune</i>	Unha raposa con pel de tigre	Dise dunha persoa que está protexida por alguén poderoso.

Como apuntabamos anteriormente, en Xapón existe a crenza de que as raposas son as causantes de fenómenos naturais estraños. Por iso, cando chove e vai sol á vez, dise que unha raposa está a casar (*Kitsune no yomeiri*).²⁵ Porén, esta UF está presente en numerosos idiomas: en italiano, dise *Quando piove con il sole, si sposa la volpe*; en éuscaro, *Azari ezkonta* ('casamento de raposos') ou *Azeriaren ezteiak* ('as vodas do raposo'); no español de Chile, cámbiase a voda por un bautizo: *Lluvia y sol, bautizo de zorro*, mentres que en Cuba desaparece o raposo, pero consérvase a idea: *Llueve con sol, se casa el diablo*. Ademais, como xa sinalamos, en portugués existe o refrán *Chuva con sol, casamento da raposa*, común tanto en Portugal como no Brasil, pero dun uso inusitadamente estendido neste último, quizais polos motivos xa expostos. En calquera caso, Vaux (2013) apunta a unha deidade celestial con forma de raposa da India prehistórica como orixe da relación entre a chuvía cando vai sol e estes animais. Segundo Vaux, esta crenza expandiuse a través da China e de Corea ata o Xapón, onde o raposo se converteu en embusteiro e deus do arroz, mais tamén se estendeu por Europa, o norte de África e a zona occidental de Asia, lugares onde a presenza da raposa non deixa de ser habitual. Pode que a idea teña a súa orixe na India, mais poderíamos aventurar que a UF provén do Xapón, pois Vaux tamén sinala que, antigamente, e ata a era Showa (1926-1989), no país do sol nacente as vodas non se celebraban nun lugar determinado, senón que se facía unha procesión: a imaxe das raposas en procesión durante a celebración mentres chove e vai sol ao seu paso, sumada á crenza de que as raposas só casarían en días "estraños" por seren seres liminares que se moven fóra das convencións sociais, explicarían a orixe da locución e a súa posterior diseminación a través das rutas comerciais establecidas en Asia e Europa.

Por outra parte, as dúas UF relacionadas coa gastronomía, *Kitsune iro* ('cor de raposa') e *Kitsuneyaki* ('Cociñar á raposa'), aportan datos relevantes sobre o tipo de raposas máis comúns no arquipélago: malia ser branco o raposo da deusa Inari, ambos os fraseoloxismos desvelan que o común no país é a raposa vermella, vista como dourada acastañada; de aí que cociñar algo ata alcanzar un brillo dourado reciba unha denominación que lembra á pelaxe da raposa.

En **inglés** (táboa 3), as bases consultadas ofrecen 16 resultados. Ao contrario que nos casos anteriores, a maior parte destas UF empréganse como adxectivos para tachar a alguén de argalleiro e pouco fiable (*crafty as a fox; cunning as a fox; sly as a fox...*). Ademais, en moitos casos, son variantes dunha mesma UF —xeralmente dun refrán—, a cal se adaptou para funcionar como locución substantiva, adxectiva ou verbal, como é o caso de *Don't let the fox guard the henhouse* e todas as súas variantes.

Aquí tamén atopamos unha UF positiva, *a fox in the box*, que se usa no ámbito futbolístico para referirse a un xogador ou xogadora en posición de dianteiro que marca numerosos goles. Esta locución contén o símbolo do raposo (astucia, intelixencia) e o termo *box*, que, na xerga futbolística, fai referencia á área de penalti. En consecuencia, se hai *unha raposa na caixa*, quere dicir que hai un moi bo xogador nesa área do campo, o que incrementa as posibilidades de marcar un gol.

²⁵ Para máis información sobre esta crenza, pódese consultar o conto tradicional "Kitsune no Yomeiri" recollido por Freeman-Mitford en 1871 na obra *Tales of Old Japan*.

Por outra parte, é destacable a aparición dunha locución substantiva pexorativa para as mulleres e de creación recente: *fox trap*, un coche modificado de xeito que, en teoría, faga que a persoa que o conduce pareza máis atractiva para as mulleres. Nesta UF, a raposa funciona como unha alegoría negativa da muller e o coche é a trampa na que cae; é máis, se observamos con detemento o fraseoloxismo, quen conduce un *fox trap* é un cazador, isto é, un predador, o que converte a muller-raposa na súa vítima.

Táboa 3. UF con *fox* ('raposo') en inglés²⁶

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
A fox in the box	Unha raposa na caixa	No fútbol, xogador/a en posición de dianteiro que marca numerosos goles. <i>Box</i> ('caixa') é o nome que recibe a área de penalti en inglés.
A stone cold fox	Unha raposa fría como o xeo	Persoa (especialmente, unha muller) moi atractiva.
Crafty as a fox	Astuto/a coma un raposo	Persoa excepcionalmente intelixente, enxeñosa ou astuta, especialmente cando se comporta de xeito enganoso ou ladino.
Crazy like a fox	Tolo/a coma un raposo	Persoa moi intelixente, enxeñosa ou astuta que parece inxenua ou tola.
Cunning as a fox	Arteiro/a coma un raposo	Persoa excepcionalmente intelixente, enxeñosa ou astuta, especialmente cando se comporta de xeito enganoso ou ladino.
Don't let the fox guard the henhouse	Non deixes que a raposa che garde o galiñeiro	Proverbio que recomenda non asignar a tarefa de protexer ou controlar información ou recursos valiosos a alguén que moi probablemente se vai aproveitar desa oportunidade.

²⁶ UF extraídas dos dicionarios McGraw-Hill, *The American Heritage Dictionary of Idioms*, Collins, Farlex e *Dictionary of Clichés* a partir da web recompiladora *The Free Dictionary* [<https://idioms.thefreedictionary.com/fox>].

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
Fox guarding the henhouse	Raposa que garda o galiñeiro	Persoa que moi probablemente vai explotar a información ou os recursos que lle pediron que protexese ou controlase.
Fox in the henhouse	Raposa no galiñeiro	Persoa con malas intencións.
Fox trap	Trampa para raposas	(argot) Coche modificado de xeito que, en teoría, fai que a persoa que o conduce pareza máis atractiva para as mulleres.
Fox's sleep	Sono da raposa	Estado de sono aparente (ou de finxida indiferenza) na que, en realidade, alguén é plenamente consciente de todo o que está a suceder ao seu redor. Alude á idea de que as raposas dormen cun ollo aberto e, por iso, están sempre preparadas para o que suceda.
No fox given	Importar unha raposa	(xerga) Expresión humorística derivada do xogo de palabras <i>no fucks given</i> (literalmente, 'importar unha merda'). Emprégase para facer énfase en que a alguén non lle importa algo en absoluto.
Shoot (one's) fox	Dispararlle á raposa (de alguén)	Sabotar ou frustrar os esforzos, plans ou ambicións dunha persoa mediante accións que os preveñan ou fagan redundantes.

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
Sly as a fox	Ladino/a coma un raposo	Persoa excepcionalmente intelixente, enxeñosa ou astuta, especialmente cando se comporta de xeito enganoso ou ladino.
Stone fox	Raposa de pedra	Persoa moi atractiva sexualmente (especialmente, unha muller).
The quick brown fox jumps over the lazy dog	A raposa, veloz e marrón, salta sobre o can lacazán	Oración que contén as 26 letras do alfabeto inglés ²⁷ .
Wily as a fox	Pícaro/a coma un raposo	Persoa excepcionalmente intelixente, enxeñosa ou astuta, especialmente cando se comporta de xeito enganoso ou ladino.

No caso do **alemán** (táboa 4) e do **sueco** (táboa 5), os dicionarios devolven moitos menos resultados. No primeiro caso, atopamos 6 fraseoloxismos, dos que tres fan referencia directa ao carácter astuto do raposo, como é o caso de *Alter Fuchs* ou ‘raposo vello’, que tamén engade o matiz da experiencia. A UF máis repetida nas obras consultadas é *Wo sich Fuchs und Hase gute Nacht sagen* (‘Onde o raposo e a lebre se desexan boas noites’), unha expresión que sinala o imposible —pois predador e presa son inimigos naturais— e, por conseguinte, a inexistencia dun lugar (‘no medio da nada’).

Táboa 4. UF con *Fuchs* (‘raposo’) en alemán²⁸

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
Alter Fuchs	Raposo vello	Persoa astuta e con grande experiencia.
Ein schlauer Fuchs sein	Ser un raposo astuto	Ser unha persoa astuta.
Fuchsteufelswild	Salvaxe-demo-raposo	Moi enfadado, feito un basilisco.
Schlau wie ein Fuchs	Listo como un raposo	Excepcionalmente intelixente, enxeñoso ou astuto.

²⁷ Neste caso, o significado non é figurado nin literal; esta oración é un pangrama que adoita utilizarse para avaliar a destreza das e dos mecanógrafos.

²⁸ UF extraídas de *Deutsch-Englisch-Wörterbuch* [<https://www.dict.cc/?s=Fuchs>], *Matterhorn's Ultimate Glossary of German Idioms* [<https://matterhornlanguages.com/german-idioms/>] e *Leo* [<https://dict.leo.org/german-english/Fuchs>].

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
Wenn der Fuchs predigt, schau auf die Gänse	Cando o raposo predica, vixía os gansos	Proverbio que recomenda ser precavido coas intención ocultas dos consellos dalgunhas persoas, pois poden agochar propósitos egoístas.
Wo sich Fuchs und Hase gute Nacht sagen	Onde o raposo e a lebre se desexan boas noites	No medio da nada.

No caso do **sueco**, apareceron nove resultados. Como nos casos anteriores, case todos fan referencia ao carácter astuto e embusteiro do animal (*En räv bakom örat* ou ‘un raposo detrás da orela’; *Att sätta räven att vakta gäss* ou ‘poñer a raposa a coidar dos gansos’ etc.). Outro aspecto salientable é que no sueco se explicita que oír a raposa é un mal presaxio (*Att höra en räv skälla*) ou que esta adoita finxir para saír coa súa (*Att sova räv*). Finalmente, como xa se mencionou anteriormente, a influencia da literatura na xeración de UF de uso común queda patente no sueco, onde dous dos proverbios recollidos proveñen dunha fábula de Esopo (“*Surt*”, *sa räven om rönnbären*) e dun conto tradicional sueco (*Släkten är värst sa räven om de röda hundarna*).

Táboa 5. UF con räv (‘raposo’) en sueco²⁹

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
Att höra en räv skälla	Oír ganir á raposa	Sentir un mal presaxio.
Att sätta räven att vakta gäss	Poñer a raposa a coidar dos gansos	Asignar unha tarefa importante (xeralmente, de protexer algo valioso) a alguén que moi probablemente se vai aproveitar desa oportunidade.
Att sova räv	Durmir raposo	Facerse o/a morto/a.
En gammal räv	Raposa vella	Persoa con moita experiencia que coñece todos os trucos para facer algo e que non dubida en usalos.

²⁹ UF extraídas de *Omniglot* [<https://omniglot.com/language/idioms/swedish.htm>], *The Gold Scales* [<http://oaks.nvg.org/swedish-proverbs.html>], *Nordiska Museet* [<https://www.nordiskamuseet.se/blogg/folkloristen-berattar/en-rav-bakom-orat>] e Colin (2005).

Unidade fraseolóxica (UF)	Tradución literal	Significado
En räv bakom örat	Un raposo detrás da orella	Persoa astuta e pouco fiable.
I brist på höns tar räven kråkor	Cando non hai galiñas, a raposa caza corvos	Indica a necesidade de solucionar un problema dalgún xeito.
Listig som en räv	Astuto/a coma unha raposa	Excepcionalmente intelixente, enxeñoso ou astuto; dise especialmente cando alguén se comporta de xeito enganoso ou ladino.
Släkten är värst sa räven om de röda hundarna	“A familia é o peor”, dixo o raposo dos cans roibos	Proverbio que ridiculiza a persoa que critica un defecto propio nos demais. Provéen da obra <i>Ordspråk, Sanna språk – 6,500 bevingade ord ur folkets mun samlade af G. A. L.</i> , un compendio de fraseoloxía realizado por Lindgren en 1889.
“Surt”, sa räven om rönnbären	“Agres”, dixo a raposa das sorbas	Proverbio orixinado na fábula de Esopo “A raposa e as uvas” (“Räven och druvorna”, en sueco). Úsase para sinalar a alguén que se xustifica por non lograr aquilo que quería.

En **español** (táboa 6), os diversos dicionarios consultados devolven 25 resultados. Como ocorría no caso do xaponés, moitas das UF (7) son denominacións comúns de animais e plantas, como *zorra de mar* —un tipo de escualo—, *zorra mochilera* ou *sarigüé*, *zorro hediondo* ou *mofeta* e mesmo *cola de zorro*, un tipo de planta subacuática.

Así mesmo, algunhas UF destacan o carácter manipulador e trampón do animal, como é o caso de *testamento de la zorra*, un testamento no que se deixan en herdanza bens que non se posúen, e *hacerse alguien el zorro*, é dicir, aparentar ignorancia ou distracción. Noutros casos, alúdese á forma física do animal. Así, en *estar alguien hecho un zorro* (ter moito sono; estar canso...) e en *estar alguien hecho unos zorros* (estar maltreito ou cansado) ofrécese unha imaxe do raposo ben diferente á do animal astuto e pícaro que establecen outros fraseoloxismos. De acordo con López (2012), os raposos empregan

a súa cola para varrer o chan e borrar as súas pegadas; a forma desta cola facíaa moi axeitada para os plumeiros, polo que era habitual que, antigamente, esta ferramenta para limpar o po estivese feita de rabo de raposo e, de aí, que recibise o nome de *zorros*.

Outro elemento destacable da análise das UF en español é a gran cantidade de refráns e proverbios (7) recollidos nas obras consultadas, en comparación cos resultados das outras linguas. En xeral, estas UF sitúan a raposa nunha mala posición para mostrar a necesidade de facer unha determinada actividade que nos evite acabar do mesmo xeito, como é o caso de *A raposo durmiente no le amanece gallina en el vientre*.

Táboa 6. UF con zorro/a, raposo/a en español³⁰

Unidade fraseolóxica (UF)	Observacións	Significado
(1) Cola de zorra (2) Rabo de raposa	Tamén coñecida como <i>flecós de lana</i> ou <i>carricera</i>	<i>Polypogon monspeliensis</i> ou <i>Alopecurus monspeliensis</i> . En galego, <i>rabo de raposa</i> ; en italiano, <i>cola di lepre comune</i> ; e, en catalán, <i>cua de rata</i> ou <i>pelosa</i> . Planta gramínea de distribución mediterránea.
(1) Desollar alguen la zorra (2) Dormir alguen la zorra	Tamén <i>desollar/dormir alguen el lobo</i>	Dormir mentres dura unha borracheira.
(1) Zorra de mar (2) Pez zorro		<i>Alopias vulpinus</i> . Escualo cuxa principal característica é a lonxitude da parte superior da súa aleta caudal. En galego, coñécese como <i>raposo do mar</i> ou <i>peixe raposo</i> .
A raposo durmiente no le amanece gallina en el vientre		Refrán que alerta de que a persoa que descoida o que lle importa non consegue ningún beneficio.

³⁰ UF extraídas de Carbonell Basset (2000) e do dicionario da Real Academia Española (RAE).

Unidade fraseolóxica (UF)	Observacións	Significado
Cola de zorro	Tamén coñecida como <i>bejuquillo</i> , <i>mil hojas de agua</i> ou <i>pinito de agua</i>	<i>Ceratophyllum demersum</i> . Planta acuática perenne de rexións tépedas ou tropicais, moi común en acuarios e estanques.
Cuando falta la piel del león, es preciso tomar la de la zorra		Refrán que indica a necesidade de conformarse co que hai, a falta de algo mellor. En galego, <i>O que non ten unllas mete cuñas</i> ou <i>O que ten maña apaña</i> .
Cuando la zorra anda a caza de grillos, mal para ella y peor para sus hijos		Refrán que se emprega cando, en tempos de fame e pobreza, se fai uso de remedios pouco efectivos. En galego, <i>Mal lle vai aos gatos cando andan aos gorrións</i> , <i>Cando a gaivota se achega ao labrador</i> , <i>mal lle vai ao pescador</i> ou <i>Mal lle vai ao raposo cando anda aos grilos (ou aos ovos)</i> .
Cuando la zorra predica no están seguros los pollos	Son sinónimos os refráns <i>Cuando el lobo predica, que se escondan los corderos</i> e <i>Cuando el diablo reza, engañarte quiere</i>	Refrán que resalta a necesidade de ser precavidos ante o comportamento pouco usual dunha persoa porque é probable que obedeza a intereses ocultos que nos afectarán negativamente. En galego, entre os equivalentes destacan <i>Cando o demo reza</i> , <i>algunha cousa quere</i> ou <i>Boca de mel e mans na fel</i> .

Unidade fraseolóxica (UF)	Observacións	Significado
Estar alguen hecho un zorro		Ter moito sono e non poder espertar ou despexarse. / Estar canso e pesado.
Estar hecho/a unos zorros		Dise dunha persoa ou animal para indicar que está maltreito ou cansado. Dise dunha cousa para indicar que está moi deteriorada ou en mal estado.
Hacerse alguen el zorro		Aparentar ignorancia ou distracción.
La zorra muda de pelo, pero no de genio		Refrán que sinala a dificultade que teñen as persoas de cambiar o carácter ou os costumes.
Lluvia y sol, bautizo de zorro		Chover e ir sol ao mesmo tempo.
Mucho sabe la zorra, pero más el que la toma	Co mesmo sentido, existe o refrán <i>Mucho corre la liebre, pero más el galgo, pues la prende</i>	Refrán que sinala que é preciso non confiarse das habilidades dun, porque sempre haberá alguén que as supere.
No hay zorra con dos rabos		Expresión que indica a imposibilidade de atopar algo único que se extinguiu física ou moralmente.
No ser la primera zorra que alguien ha desollado		Estar unha persoa acostuada a facer algo
No tener ni zorra (idea)		Non ter nin idea; ignorar algo por completo.
Pillar una zorra		Embriagarse.
Testamento de la zorra		Testamento no que se deixan en herdanza bens que non se posúen.
Zorra mochilera	En español, tamén <i>zarigüeya</i>	Sarigüé ou sarigüeia.
Zorro (viejo)		Home astuto e con grande experiencia.

Unidade fraseolóxica (UF)	Observacións	Significado
Zorro hediondo		Mofeta.

A última lingua analizada é o **galego** (táboa 7). Das 27 UF, 11 son refráns e proverbios: moitos son coincidentes co castelán, como sucede con *Ao raposo *durmente non lle amence galiña no dente* e as súas variantes (*Á raposa durmida non lle cae nada na boca nin na barriga*; *Raposo que moito dorme nunca boa galiña come* etc.), mais tamén algún coincidente con outras linguas, como é o caso de *Os fillos do raposo todos cheiran ao *farume*, onde “farume” é un lusismo (Estraviz).

A imaxe da raposa na fraseoloxía galega é bastante similar ao do resto das linguas estudadas: é un animal hipócrita (“*Pobriñas! Ábrenvos tarde e non comedes*”, *díxolles o raposo ás galiñas*), de carácter furtivo (*como o raposo na capoeira*), con malas intencións (*ter máis intención que un raposo axexando unha pita*) e ao que lle gusta finxir (*facer o durmido como as raposas*). Non obstante, introdúcese unha nova característica: a raposa é mañosa (*ter máis mañas que sete raposas*), mais a súa intelixencia ten límites (*Se o raposo fose tan listo como din, non se sabía*). Ademais, ao igual que as UF analizadas anteriormente suxerían que a raposa era inimiga de cans e *tanukis*, as UF do galego confirman que a súa principal presa son as pitas (10 das UF fan referencia directa a este animal) —algo que xa suxerían algunhas das UF do chinés ou do inglés—, mentres que en alemán esta ave é substituída polos gansos.

Táboa 7. UF con raposo/a en galego³¹

Unidade fraseolóxica (UF)	Observacións	Significado
(1) Cando non hai can, o raposo é capitán (2) Onde non hai can, o raposo é capitán		Refrán que indica que, cando non está a persoa que mantén a orde nun lugar, a persoa que máis problemas causa ponse ao mando.
“¡Pobriñas! Ábrenvos tarde e non comedes”, díxolle o raposo ás galiñas		Refrán que sinala a hipocrísia dunha persoa, que finxe compadecerse doutra por unha situación cando, en realidade, só busca o seu propio beneficio.

³¹ UF extraídas do dicionario da Real Academia Galega (RAG), de Martíns Seixo (2000) e de *Cadernos de Fraseoloxía Galega* (Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, 2000-2021).

Unidade fraseolóxica (UF)	Observacións	Significado
Á raposa durmida non lle cae nada na boca nin na barriga		Refrán que alerta de que a persoa que descoida o que lle importa non consegue ningún beneficio.
A raposa mudará os dentes mais non as mentes		Refrán que sinala a imposibilidade de mudar o carácter ou os costumes.
Ao raposo *durmente non lle amence galiña no dente		Refrán que alerta de que a persoa que descoida o que lle importa non consegue ningún beneficio.
Caer como raposo na gramela		Ser cazado/a; caer nunha trampa.
Cansado/a coma un raposo (de arrastrar o rabo)		Estar moi cansa unha persoa. Ferro Ruibal (2004: 77-78) explica que as raposas varren “o chan co rabo para borra-las súas propias pisadas e ese exercicio si que debe de cansar moito”.
Casa a raposa		Expresión que se emprega cando chove e sae o sol ao mesmo tempo ou cando sae o arco da vella.
Chícharo de raposo		<i>Lupinus angustifolius</i> . Planta herbácea común na zona mediterránea. En asturiano, coñécese co nome de <i>altramuz azul</i> .
Como o raposo na capoeira		Facer algo furtivamente.
Deixar o raposo sen rabo		Esaxerar moito.
Facer as voltas coma o raposo ás galiñas		Emprégase para sinalar a perigosidade de alguén, que resulta ameazante e que pode chegar a acosar ou atacar outra persoa.

Unidade fraseolóxica (UF)	Observacións	Significado
Facer o durmido como as raposas		Finxir.
Non sabe o raposo das galiñas que dormen fóra		Expresión que se usa cando alguén se libra dunha situación que podería ser perigosa.
O que é fillo de raposo ou de lobo castizado ha de saír aos seus pais nas orellas ou no rabo	Co mesmo significado, existe a UF <i>Ou nas unllas ou nos pés has de tirar a quen es</i> . Tamén podería equivaler en galego a <i>De tal pau, tal racha</i> ou <i>De tal pano, tal saia</i> .	Refrán que expresa que os fillos sempre se parecen aos pais.
Os fillos do raposo todos cheiran ao *farume		Refrán que expresa que os fillos sempre se parecen aos pais.
Pan de raposo	Sinónimos: <i>pan de cobra</i> ou <i>pan de sapo</i>	Cogomelo.
Poñer o raposo a tornar das galiñas		Encargarlle unha tarefa a alguén que se vai aproveitar da situación.
Quedar (algo) (a alguén) como o rabo á raposa		Dise cando algo lle acae moi ben a unha persoa; sentarlle algo moi ben a alguén.
Raposo de mar	Sinónimo: <i>camarín</i> ou <i>peixe raposo</i>	<i>Alopias vulpinus</i> . Escualo cuxa principal característica é a lonxitude da parte superior da súa aleta caudal.
Raposo preguiceiro chega tarde ao galiñeiro		Refrán que alerta de que a persoa que descoida o que lle importa non consegue ningún beneficio.
Raposo que moito dorme nunca boa galiña come		Refrán que alerta de que a persoa que descoida o que lle importa non consegue ningún beneficio.

Unidade fraseolóxica (UF)	Observacións	Significado
Reunión de raposas, perdición de galiñas		Proverbio que alude a un grupo de persoas que están a tramar algo contra alguén.
Se o raposo fose tan listo como din, non se sabía		Proverbio que expresa que as persoas máis intelixentes son as que ocultan a súa intelixencia.
Ter máis intención que un raposo axecendo unha pita		Ter malas intencións.
Ter máis mañas que sete raposas		Ser moi hábil.

En galego tamén se presenta a idea alterizante da imposibilidade de mudar os costumes (*A raposa mudará os dentes mais non as mentes*) e a de que *Tira a racha á madeira, queira o Demo ou non queira*, isto é, a de que pais e fillos sempre se parecerán aínda que non o queiran (*O que é fillo de raposo ou de lobo castigado ha de saír aos seus pais nas orellas ou no rabo*) (ver exemplo 1). Así mesmo, como ocorría con linguas como o portugués, o italiano ou o éuscaro, en galego tamén hai unha UF que fai referencia ao *kitsune no yomeiri* do xaponés: *Casa a raposa*, locución que, como ocorre nas demais linguas, se emprega cando chove e vai sol á vez (ver exemplo 2).

(1) **GL.** *Os fillos do raposo todos cheiran ao *farume* | **GL.** *O que é fillo de raposo ou de lobo castigado ha de saír aos seus pais nas orellas ou no rabo* | **XP.** 狐の子は頬白 *Kitsune no ko wa tsurajiro* {As crías de raposo teñen as meixelas brancas}

(2) **GL.** *Casa a raposa* | **XP.** *Kitsune no yomeiri* {Voda de raposo} | **ES.** *Lluvia y sol, bautizo de zorro* | **IT.** *Quando piove con il sole, si sposa la volpe* | **EU.** *Azari ezkonta* | **EU.** *Azeriaren ezteiak* | **PT.** *Chuva con sol, casamento da raposa*

4. Conclusións

Os raposos son seres liminares: tenden a vivir preto das zonas rurais e a miúdo entran en galiñeiros, faiados e outros espazos habitados polo ser humano, mais resistense a seren domesticados. A súa presenza é constante en todo o hemisferio norte, pero en ningún momento se consideran “centrais” na vida cotiá. Protagonizan numerosas historias, mais nunca se salientan as súas virtudes, mesmo cando os seus actos son positivos.³²

³² Confróntese a imaxe do raposo coa do lobo, un animal salvaxe que tamén se resiste á domesticación e en cuxa representación simbólica, non obstante, non é raro atopar algunhas características positivas (nobreza, vitoria, valentía...), algo que se lle nega á raposa. Quizais isto sexa debido á intelixencia e astucia deste último animal e mesmo poderíamos aventurar que a súa asociación ao feminino podería reforzar esta representación discriminatória.

En definitiva, a non-pertenza ao “Nós”, isto é, a insubmisión ao ser humano, fixo da raposa un elemento perigoso, difícil de controlar e, por conseguinte, condenado ao ostracismo. O símbolo deste animal non comparte con exactitude as mesmas claves en todas as culturas, pero as características esenciais son case-universais: as raposas son vistas como mentireiras, falcatrueiras, astutas, intelixentes (aínda que con limitacións), capaces de aproveitar todas as oportunidades que se lles presentan, mais moi precavidas, e adoitan estar relacionadas co feminino —ben pola súa forma de ser, ben pola súa capacidade metamórfica, grazas á cal se transforman en mulleres de gran beleza que enganan os homes (Schmidt, 2010: 12-13, 20)—.

Culturas como a xaponesa parecen mostrar unha visión máis positiva ou neutra do animal, mentres que a inglesa ou a chinesa tenden a destacar aspectos negativos. Por outra parte, en galego está presente en numerosos proverbios e refráns, o que podería suxerir que a raposa ten unha relación máis estreita con esta cultura que, por exemplo, coa sueca ou a alemá, onde as UF atopadas son moitas menos e, en ocasións, provenientes doutras culturas ou tradicións literarias (como é o caso dos proverbios orixinados nas fábulas de Esopo). Con todo, é conveniente ter en conta que o material extraído das diversas obras consultadas podería non ser o suficientemente representativo, polo que sería necesario traballar cunha mostra máis ampla para verificar a fiabilidade desta hipótese.

Por outra parte, a análise da posible orixe de *Kitsune no yomeiri* e a observación da existencia de UF similares en distintas linguas (mesmo en zonas onde os raposos non son comúns) podería indicar que as rutas comerciais establecidas con Asia —como serían a Ruta da Seda ou os itinerarios establecidos polas diferentes compañías das Indias Orientais— serviron para espallar estas expresións por todo o mundo, mesmo cando as crenzas que as orixinaron non eran compartidas. Sen deixar de lado a difusión de fraseoloxismos, o carácter transcultural dos valores do símbolo tamén resulta interesante: como puidemos observar, o raposo mudou a súa forma á dun coiote nalgúns zonas de América nun proceso de paratradución case espontáneo no que este animal autóctono —moi común en América e cun carácter de sobra coñecido— adoptou as características básicas do raposo da tradición europea, mesturándoas coas súas propias, para converterse nun símbolo novo a medio camiño entre o propio (o coiote/América) e o alleo (o raposo/Europa).

En definitiva, todo parece apuntar a que a alteridade que conforma a percepción que se ten do raposo e, por extensión, aos fraseoloxismos nos que se presenta este animal vén causada ou, cando menos, fomentada pola domesticación: os animais submisos, que aceptaron supeditarse ao ser humano, como o can, adoitan ser un símbolo de bondade, mentres que os animais salvaxes, carnívoros (ben predadores de humanos, ben competidores polos recursos e alimentos), que non cumpren as normas impostas de forma consciente e, polo tanto, son rebeldes, aparecen representados como símbolos do mal e deben ser rexeitados e ata temidos. Por iso, raposos e lobos son símbolo dos marxinados, dos estranxeiros, das persoas que viven fóra da sociedade..., é dicir, de xente que, por un motivo ou outro, non segue as normas socioculturais impostas ou

foi expulsada do grupo dominante por non ser considerada digna de pertencer a el. A raposa representa o "Outro", de aí a súa capacidade metamórfica, pois isto permítille adoptar a forma de quen ela queira, ben sexa dunha fermosa muller ou dun estranxeiro incapaz de falar correctamente o idioma.

Actualmente, e como paradigma do poder que ten a cultura para moldear identidades, existe unha forte tendencia a revisar os contos clásicos e a cuestionar a imaxe que se ten de determinadas personaxes ou arquetipos para xerar novas historias a partir da intertextualidade, algo que podemos observar nas novas versións dos clásicos de Disney, nas adaptacións *anime* contemporáneas do folclore nipón e mesmo nas reformulacións de contos tradicionais que despoñan o orixinal de todo o seu sentido primixenio para tomar só como referencia determinados tropos que, en ocasións, nin tan sequera son representativos da historia que se está a reversionar (Brugué e Llompart, 2020; Quintairos-Soliño, 2020b; Ojeda García e Quintairos-Soliño, 2021). Este fenómeno podería chegar a alcanzar con forza a figura do raposo, quen xa se liberou de certos prexuízos con películas como *Robin Hood* de Disney, ao igual que sucedeu na década de 2010 coa figura do vampiro ou, mais recentemente, coas personaxes de Loki ou Maléfica. De mudar esta percepción sobre a raposa de xeito radical, sería verdadeiramente interesante observar como as transformacións contemporáneas do símbolo afectan aos fraseoloxismos existentes, así como a forma en que se xeran UF novas.

En calquera caso, como dicíamos, o alcance desta investigación é limitado e non pode considerarse representativa. Sería necesario ampliar a mostra, tanto no que se refire ao número de linguas como no referente á cantidade de UF analizadas, e tamén sería imperante observar o comportamento das UF sobre outros animais, como poderían ser o lobo ou o can, á luz da súa evolución histórica: Confirmárase o nesgo por alteridade? Como funcionarán os mecanismos polos que se discrimina os animais salvaxes? Que ocorre cos animais domésticos? etc. A fraseoloxía que arrodea o raposo parece suxerir unha serie de respostas que xa fomos debullando ao longo destas páxinas, pero sería conveniente ampliar o foco para confirmar as hipóteses aquí suxeridas. Quizais, unha vez determinadas as implicacións da nosa percepción destes animais e xa coñecido o que "dicimos" do raposo, poidamos oír o "Outro" libres de prexuízos e retomar a cuestión coa que comezamos: *What does the fox say?*

5. Referencias bibliográficas

5.1. Obras primarias

- AHLSTRÖM, Kim; AHLSTRÖM, Miwa e PLUMMER, Andrew: *Jisho*, <https://www.jisho.org> [Data de consulta: 20 de xuño de 2021].
- CARBONELL BASSET, Delfín (2000): *Gran diccionario del argot: el sohez de autoridades del español cotidiano, popular, familiar, coloquial, grosero y malhablado, con eufemismos, insultos, clichés, solecismos, barbarismos, ñoñerías, jergas y piadosismos*. Barcelona: Larousse.

CENTRO RAMÓN PIÑEIRO PARA A INVESTIGACIÓN EN HUMANIDADES

- (2000a): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 1: Fraseoloxía do mar na Mariña luguesa*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2000b): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 2: Refraneiro galego*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2003a): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 3: Achegas para un dicionario de refráns galego-castelán, castelán-galego*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2003b): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 4: Estudos e recadávivas*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2003c): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 5: Refraneiro galego e outros materiais de tradición oral*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2004): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 6*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2005): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 7*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2006): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 8*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2007): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 9*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2008): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 10*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2009): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 11*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2010): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 12*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2012): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 13*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2013): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 14*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2014): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 15*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2015): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 16*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2016): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 17*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2017): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 18*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2019): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 19*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- (2021): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 20*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- CHEN, Yantian; ZHOU, Kuijie e LIN, Hong'en (eds.) (1991): *Practical Thesaurus. Yòng jìnyìcí cǐdiǎn*. Hong Kong: Haifeng.

- COLIN, Nathalie (2005): *English and Swedish Animal Idioms: A Study of Correspondence and Variation in Content and Expression* [tese doutoral]. Linköpings Universitet.
- ESTRAVIZ: *Dicionário Estraviz*, <https://estraviz.org/Farume> [Data de consulta: 28 de xuño de 2021].
- HEMETSBERGER, Paul (2005): *Deutsch-Englisch-Wörterbuch*, <https://www.dict.cc/?s=Fuchs> [Data de consulta: 9 de xuño de 2021].
- KINNES, Tormod (2019): "Swedish Proverbs and Sayings", en *The Gold Scales*, <http://oaks.nvg.org/swedish-proverbs.html> [Data de consulta: 5 de xuño de 2021].
- LEO: *LEOs Wörterbücher – Spanisch-Deutsch*, <https://dict.leo.org/german-english/Fuchs> [Data de consulta: 9 de xuño de 2021].
- LOBB, Fred (2014, 31 de outubro): "Some Chinese Proverbs and Lore About Foxes", en *Chinese Folktales*, <http://chinesefolktales.blogspot.com/2014/10/some-chinese-proverbs-and-lore-about.html> [Data de consulta: 9 de xuño de 2021].
- MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo (2000): *Dicionario fraseolóxico galego*. Vigo: A Nosa Terra.
- MATTERHORN: "The ultimate glossary of German idioms (and their English translations)", en *Matterhorn Languages*, <https://matterhornlanguages.com/german-idioms/> [Data de consulta: 9 de xuño de 2021].
- NORDISKA MUSEET (2014, 21 de agosto): "En räv bakom örat", en *Nordiska Museet - Blog: Folkloristen berättar*, <https://www.nordiskamuseet.se/blogg/folkloristen-berattar/en-rav-bakom-orat> [Data de consulta: 12 de xuño de 2021].
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la Real Academia Española*, <https://dle.rae.es/> [Data de consulta: 13 de xuño de 2021].
- REAL ACADEMIA GALEGA: *Dicionario da Real Academia Galega*, <https://academia.gal/inicio> [Data de consulta: 14 de xuño de 2021].
- THE FREE DICTIONARY: *Collins COBUILD Idioms Dictionary*, 3rd ed. (2012), <https://idioms.thefreedictionary.com/fox> [Data de consulta: 1 de xuño de 2021].
- Farlex Dictionary of Idioms* (2015), <https://idioms.thefreedictionary.com/fox> [Data de consulta: 1 de xuño de 2021].
- Farlex Partner Idioms Dictionary* (2017), <https://idioms.thefreedictionary.com/fox> [Data de consulta: 1 de xuño de 2021].
- McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs* (2002), <https://idioms.thefreedictionary.com/fox> [Data de consulta: 1 de xuño de 2021].
- McGraw-Hill's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions* (2006), <https://idioms.thefreedictionary.com/fox> [Data de consulta: 1 de xuño de 2021].
- The American Heritage Dictionary of Idioms by Christine Ammer* (2003), <https://idioms.thefreedictionary.com/fox> [Data de consulta: 1 de xuño de 2021].
- The Dictionary of Clichés* (2013), <https://idioms.thefreedictionary.com/fox> [Data de consulta: 1 de xuño de 2021].
- YUKARI (2013, 6 de xullo): "Doubutsu: Animal Related Expressions in Japanese and many more...", en *Maggie Sensei*, <https://www.shorturl.at/swDHI> [Data de consulta: 20 de xuño de 2021].

5.2. Obras secundarias

- ANDERS, Valentín (1999-2020): *Diccionario etimológico castellano en línea*, <http://etimologias.dechile.net/> [Data de consulta: 6 de agosto de 2021].
- BARÁNOV, Anatolij e DOBROVOL'SKIJ, Dimitrij (2009): *Aspectos teóricos da fraseoloxía*. Tradución de Fernando de Castro. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- BOSS, Aaron (2020): *An Analytical Comparison of Foxes within European and Japanese Beast Tales* [traballo de fin de mestrado]. University of British Columbia.
- BRUGUÉ, Lydia e LLOMPART, Auba (2020): “The Strongest of the Fairies: Reworking Gender and Villainy in Walt Disney’s Maleficent”, en BRUGUÉ, Lydia e LLOMPART, Auba (eds.), *Contemporary Fairy-Tale Magic: Subverting Gender and Genre*. Leiden: Brill, 107-115.
- CHAN, Leo Tak-Hung (1998): *The Discourse on Foxes and Ghosts: Ji Yun and Eighteenth-Century Literati Storytelling*. Honolulu: University of Hawai’i Press.
- CHIANG, Sing-Chen Lydia (2005): *Collecting the Self: Body and Identity in Strange Tale Collections of Late Imperial China*. Leiden: Brill.
- DAVISSON, Zack (2013, 19 de xullo): “Kitsune no Yomeiri – The Fox Wedding”, en *Hyakumonogatari Kaidankai*, <https://hyakumonogatari.com/2013/07/19/kitsune-no-yomeiri-the-fox-wedding/> [Data de consulta: 19 de xuño de 2021].
- DOBROVOL'SKIJ, Dimitrij e PIIRAINEN, Elisabeth (2005): *Figurative Language: Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives*. Ámsterdam, Londres, Nova York: Elsevier.
- FERRO RUIBAL, Xesús (2004): “Explicitación e implicitación fraseolóxica: notas galegas”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 6, 57-80.
- FREEMAN-MITFORD, Algernon Bertram (1871/2004): *Tales of Old Japan*, Project Gutenberg, <https://www.gutenberg.org/files/13015/13015-h/13015-h.htm> [Data de consulta: 21 de xuño de 2021].
- HERITAGE OF JAPAN (2014, 19 de abril): “The Foxes’ Wedding — a weather or ghostly phenomenon, an astronomical and shrine ritual”, en *Japanese Mythology & Folklore*, <https://japanesemythology.wordpress.com/2014/04/19/the-foxes-wedding-a-weather-astronomical-seasonal-precession-or-ghostly-phenomenon-and-a-shrine-ritual/> [Data de consulta: 21 de xuño de 2021].
- HUNGTINTON, Rania (2003): *Alien Kind: Foxes and Late Imperial Chinese Narrative*. Leiden: Brill.
- LÓPEZ, Alfred (2012, 7 de decembro): “¿De dónde proviene la expresión ‘Estar hecho unos zorros’?”, en *20 minutos*, <https://blogs.20minutos.es/yaestaellistoquetodolosabe/de-donde-proviene-la-expresion-estar-hecho-unos-zorros/> [Data de consulta: 25 de xuño de 2021].
- MATHESON, Richard (1997): “Foxes and People: Mythology, Folklore and Literature”, en *Mynarski: Liska’s EncycVulpedia*, <http://mynarskiforest.purrsia.com/ev29myth.html> [Data de consulta: 26 de xuño de 2021].
- MISFELDT, Abigail (2020): *To what extent has the relationship between humans and red foxes (vulpes vulpes) evolved throughout history?* [traballo de fin de grao]. University of Nebraska.

- OJEDA GARCÍA, Francisco Miguel e QUINTAIROS-SOLIÑO, Alba (2021): “El cuento más allá de la tradición literaria: el *Taketori Monogatari* como paradigma de la globalización de referencias culturales”, en *Cultura, Lenguaje y Representación*, 25, 265-284, <https://doi.org/10.6035/clr.2021.25.15>.
- ORTIZ ALVAREZ, Maria Luisa (2021): Léxico, identidade e discurso nas expresións idiomáticas brasileiras, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 21, 65-92, <https://doi.org/10.52740/cfg.21.21.03.00004>.
- PASION, Adam (2015, 5 de agosto): “The Fox’s Wedding”, en *Japan Daily*, <https://japandaily.jp/the-foxs-wedding-1239/> [Data de consulta: 20/06/2021].
- POOLE, Kristopher (2015): “Foxes and Badgers in Anglo-Saxon Life and Landscape”, en *Archaeological Journal*, 172:2, 389-422, <https://doi.org/10.1080/00665983.2015.1027871>.
- QUINTAIROS-SOLIÑO, Alba (2020a): “La representación del ‘otro cultural’ en Japón: El caso de Detective Conan e InuYasha”, en *Anuario de Investigación en Literatura Infantil y Juvenil*, 18, 63-86, <https://doi.org/10.35869/ailij.v0i18.2715>.
- (2020b): “Contemporary Japanese Folktales Represented in Anime: the Paradigmatic Case of InuYasha”, en BRUGUÉ, Lydia e LLOMPART, Auba (eds.), *Contemporary Fairy-Tale Magic: Subverting Gender and Genre*. Leiden: Brill, 273-285, https://doi.org/10.1163/9789004418998_027.
- (no prelo): “Cuando el símbolo se malinterpreta: paratraducir Japón al margen de dinámicas orientalistas”, en GARRIDO VILARIÑO, Xoán Manuel e YUSTE FRÍAS, José (eds.): *Traducción & Paratraducción (T&P): Líneas de investigación*, Berlín: Peter Lang.
- RODRÍGUEZ VALLE, Nieves (2014): “De lobos, zorros y... coyotes: leyendas, cuentos y refranes de la literatura medieval que atravesaron el Atlántico”, en *Medievalia*, 46, 84-92.
- SCHMIDT, Lauren Noelle (2010): *East Asian Folk Legends: Read at Your Own Risk, Possession Possible* [tese doutoral]. Miami University.
- UTHER, Hans-Jörg (2006): “The Fox in World Literature: Reflections on a ‘Fictional Animal’”, en *Asian Folklore Studies*, 65, 133-160.
- VAUX, Bert (2013): *Towards a geography of folkloric motifs: the case of the sunshower in Armenia and beyond*. [Conferencia], <http://shorturl.at/eowxL> [Data de consulta: 20 de xuño de 2021].
- WALFORD, Clea (2008): *Between Heaven and the Underworld: the Individual and Social Order in the Yuewei caotang biji by Ji Yun (1724–1805)* [tese doutoral traducida], <https://sites.google.com/site/yueweicaotangbiji/Ji-Yun/fox> [Data de consulta: 23 de xuño de 2021].
- WIKIWAND: “Kitsune no yomeiri”, https://www.wikiwand.com/en/Kitsune_no_yomeiri [Data de consulta: 19 de xuño de 2021].
- ZHIQIANG, Ren (2014): *Zhōngguó gǔdài hú jīng gùshì yánjiū* [tese doutoral]. Universidade de Shandong, <https://shorturl.at/fqyKN> [Data de consulta: 16 de xuño de 2021].

Recadávivas Compilations

Tras deste tempo, tempo vén: a fraseoloxía de Xermade¹

Tras deste tempo, tempo vén: Phraseology from Xermade

Lela Castelo Santaballa

Investigadora independente

<https://orcid.org/0000-0002-5982-1677>

riospar@gmail.com

Alba Quintairos-Soliño²

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades / Universidade de Vigo

<https://orcid.org/0000-0003-0064-1695>

aquisol@cirp.gal

Resumo: Esta recadádica presenta 184 unidades fraseolóxicas recollidas por Lela Castelo Santaballa no concello de Xermade (Lugo) a partir de informantes da zona. Todas elas van acompañadas da definición proposta pola recompiladora e, no caso de que esta difira do sentido orixinal ou máis habitual, tamén inclúen unha segunda definición aportada pola segunda autora a partires de fontes lexicográficas. Así mesmo, sempre que foi posible, engadíronse exemplos de uso, explicacións, variantes, sinónimos, antónimos e equivalencias noutras linguas (español, catalán, inglés, francés, italiano ou portugués, entre outras) obtidos das máis diversas fontes, para dar lugar a unha completa escolma fraseolóxica.

Palabras clave: fraseoloxía galega, paremioloxía galega, fraseoloxía comparada, tradición oral, Xermade.

Abstract: *This compilation consists of 184 phraseological units from Xermade (Lugo, Spain) compiled from informants living in the area by Lela Castelo Santaballa. All of these phraseological units include a definition provided by the compiler. If it differs from the original or common meaning, then a second, prevalent definition, derived from lexicographic resources and provided by the second author has been included. Moreover, whenever possible, examples of use, explanations, alternatives, synonyms, antonyms, and equivalents in other languages (Spanish, Catalan, English, French, Italian*

¹ Data de recepción: 02.09.2021. Data de aceptación: 31.10.2021.

² Co apoio do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades da Secretaría Xeral de Política Lingüística da Consellería de Cultura, Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia.

or Portuguese, among others) obtained from many different sources have been added. The aim is to provide a comprehensive phraseological anthology.

Keywords: Galician phraseology, Galician paremiology, comparative phraseology, oral tradition, Xermade.

1. Introducción

Son moitas as recadádivas publicadas en *Cadernos de Fraseoloxía Galega* centradas nunha zona concreta de Galicia. Así, atopamos, entre moitas outras, *Falares de Boqueixón*, de Ramón Álvarez Losada e Vanessa Fernández Pampín (2017), *Botando unhas liñas no mar do Morrazo*, de Salvador Otero Castro *et al.* (2017), ou *Locucións, fórmulas e paremias do concello das Pontes de García Rodríguez*, de Xosé María López Ferro (2015). Neste traballo, recóllense, por vez primeira, 184 unidades fraseolóxicas (en diante, UF) de Xermade, na provincia de Lugo.

Antes de continuar coa recadádiva, é conveniente establecer o contexto no que se recolleron as UF, isto é, facer unha breve presentación do lugar. O concello de Xermade, pertencente á comarca da Terra Chá, limita ao norte con Muras (Lugo) e As Pontes de García Rodríguez (A Coruña); ao oeste, con Monfero (A Coruña); ao sur, con Guitiriz (Lugo); e, ao leste, con Vilalba (Lugo). Así mesmo, está composto polas parroquias de Burgás, Cabreiros, Candamil, Cazás, Lousada, Miraz, Momán, Piñeiro, Roupar e Xermade³, aínda que, como se pode comprobar neste traballo, a recompiladora Lela Castelo Santaballa fai unha distinción na parroquia de Roupar entre Roupar de Arriba e Roupar de Abaixo. En canto á súa demografía, de acordo co Instituto Nacional de Estadística (INE)⁴, o concello contaba en 2020 cunha poboación de 1783 persoas, das cales 908 eran mulleres e 875, homes. Segundo a mesma fonte, a maior parte das persoas empadroadas no concello a 1 de xaneiro de 2020 tiñan entre 54 e 70 anos, mentres que o Instituto Galego de Estatística (IGE)⁵ indica que a idade media do municipio está nos 55,05 anos. Así mesmo, os datos de afiliacións en alta laboral por sectores recollidos pola Seguridade Social⁶ en setembro de 2021 mostran que o sector económico con máis afiliados é o terciario ou “servizos”, seguido do primario (“Agricultura e pesca”). No tocante ao uso do galego como primeira lingua, os últimos datos por concello publicados polo IGE, recollidos en 2011, mostran que hai unha década en Xermade o 91,83 % da poboación era galegofalante.

Por outra parte, a iniciadora desta compilación é Lela Castelo Santaballa, profesora de secundaria retirada e autora da obra *Loiba na memoria* (2019), quen se encargou de facer a escolma inicial e de proporcionar as definicións e comentarios oportunos. Para recompilar estes datos, Castelo Santaballa entrevistou a nove informantes do municipio de Xermade (táboa 1), os cales teñen entre 71 e 94 anos (agás unha persoa, da que non se

³ Información extraída de <https://www.xermade.org>.

⁴ <https://www.ine.es/>

⁵ https://www.ige.eu/igebdt/esq.jsp?paxina=002003001&c=-1&ruta=fichas%2Fbdmunicipal_tablas.jsp%3FESP%3D27021.

⁶ Poden consultarse estes datos tanto na propia web da Seguridade Social (<https://www.seg-social.es/wps/portal/wss/internet/EstadisticasPresupuestosEstudios>) como no Instituto Galego de Estatística (<https://www.ige.eu/web/index.jsp?idioma=gl>).

dispón esta información); ademais, o 66,67 % son mulleres e as profesións que ocuparon son diversas; emporiso, o 55,55 % dos entrevistados estaba relacionado coa agricultura. En canto ás parroquias ás que pertencen, salientan Roupar de Abaixo e Roupar de Arriba.

Informante	Idade	Profesión	Parroquia
Cabaleiro Ardao, Manuel	86	Agricultor	---
Castro Pena, Aquilino	71	Electricista	Roupar de Abaixo
Chao Ramos, Marina	93	Agricultora	Roupar de Abaixo
Fernández Ramil, Helena	72	Agricultora	---
Gómez Pardo, Marta	---	Farmacéutica	Roupar de Arriba
González Bernardo, Agustín	77	Agricultor	Cazás
Pardo Hermida, María Carmen	79	Administrativa	Roupar de Arriba
Ramil Corral, Nieves	94	Agricultora	---
Souto Prieto, Carmen	80	Costureira	Roupar de Abaixo

Táboa 1. Informantes en Xermade de Lela Castelo Santaballa

Unha vez feita a escolma de UF, a segunda autora converteu o material proporcionado por Castelo Santaballa nunha recadádiva que seguíse a forma e o estilo das publicadas en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*. En primeiro lugar, completou a lista inicial de ditos con material recollido no *Tesouro de Fraseoloxía Galega* (TFG), tesouro desenvolvido polo proxecto de Fraseoloxía Galega do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades (en diante, CIRPH), e clasificou as UF segundo a tipoloxía empregada no CIRPH, a cal divide estas unidades en “colocacións, locucións (verbais, substantivas, adxectivas, adverbais e prepositivas), fórmulas, esquemas fraseolóxicos e refráns” (Villar Aira, 2021: 225). É necesario incidir en que esta clasificación é propia do CIRPH e, malia que nalgúns aspectos pode coincidir parcialmente con clasificacións propostas por outros investigadores, como podería ser o caso da de Corpas Pastor (1996), a clasificación establecida polo proxecto de Fraseoloxía Galega deste centro de investigación guíase por criterios propios, tal e como amosan as clasificacións de recadádivas publicadas anteriormente, como é o caso das de Martíns Seixo (2021, 2016) e Rubinos Conde (2013). Como resultado, as UF presentadas nesta escolma son 4 colocacións, 57 locucións, 13 fórmulas e 110 refráns. Isto significa que o 59,78 % do material recollido pertence a este último grupo.

Unha vez clasificada a información e engadidas as definicións proporcionadas pola recompiladora, detectouse que o sentido das UF podería diferir do seu sentido orixinal ou habitual e, por iso, nos casos nos que foi posible tamén se engadiu unha segunda definición, a máis común, xunto coa fonte da que esta se extraeu. De ser posible, incluíronse tamén un ou varios exemplos de uso reais, tomados de fontes moi variadas, como artigos xornalísticos, contos, blogs etc.

Unha novidade respecto das recadádivas anteriores é a inclusión de numerosas variantes e sinónimos con frecuencias de uso variables, así como doutra información que xulgamos de gran relevancia para o lector, como serían as equivalencias noutras linguas. A orixinalidade desta recadádiva reside, precisamente, na introdución desta información suplementaria e, especialmente, das correspondencias noutros idiomas, as cales inclúen —sempre que foi posible— o español, o catalán, o francés, o inglés, o italiano ou o portugués e, en ocasións puntuais, o alemán, o asturiano, o polaco, o éuscaro, o latín, o ruso, o grego, o croata, o chinés, o albanés e o peráleo. Para facilitar a localización de toda esta información adicional, esta preséntase a continuación das definicións e dos exemplos de uso, separada cun cancelo (#).

Por último, as autoras queren agradecer ás e aos informantes que proporcionasen as unidades fraseolóxicas que aquí se recollen, sen as cales este traballo non sería posible.

2. Compendio de unidades fraseolóxicas

2.1. Abreviaturas e símbolos

ALA = Academia de la Llingua Asturiana

ALG = *Atlas Lingüístico Galego*

col. = colocación

loc. adx. = locución adxectiva

loc. adv. = locución adverbial

loc. subst. = locución substantiva

loc. v. = locución verbal

DDP = *Diccionario Dialectal Peráleo*

DGLA = *Diccionario General de la Lengua Asturiana*

DRAE = *Diccionario de la Real Academia Española*

DRAG = *Diccionario da Real Academia Galega*

DS21 = *Diccionario fraseolóxico Século 21 castelán-galego e de correspondencia galego-castelán*

fórm. = fórmula

GDAS = *Gran diccionario del argot el Sohez*

JG = *Jergozo*

LCS = Lela Castelo Santaballa

M-PTB = *Michaelis. Moderno dicionário brasileiro da língua portuguesa*

PCCD = *Paremiologia Catalana Comparada Digital* de Víctor Pàmies i Riudor

PdP = Portal das Palabras

PRLOP-N = *Proxecto de recollida, difusión e reelaboración da literatura oral popular no Concello de Narón*

RC = Refranero castellano

ref. = refrán

RG = *Refraneiro galego* de Pilar Mera Rico

RM-CVC = *Refranero multilingüe* do Centro Virtual Cervantes

TB = *TuBabel*

TFG = *Tesouro de Fraseoloxía Galega*

* = palabra incorrecta en galego

= información adicional

2.2. Colocacións

2.2.1. Colocacións substantivas

1. **boa ceifa.** col. 1. Bo día para sementar (LCS). 2. Esfuerzo que comporta a realización dun labor (DRAG). *Hoxe levei unha boa ceifa; estiveron segando todo o día* (DRAG). / *Previu unha boa ceifa de oliva e arrendou tódalas almazaras para prensar o aceite* (Ventoso Mariño e Fernández, 2007: 118). # Sinónimos: “boa coza”, “boa malleira”, “vaia tralla”, “vaia tunda”, “vaia xeira”. Castelán: *tute; menudo tute* (DS21).
2. **castaña zocha.** col. 1. Castaña baleira (LCS). 2. Castaña pequena, beleca (ALG). # Sinónimos: agroño, belleca, belleco, billarca, billeco, boleca,

bolécara, bolécaro, boleco, bolécara, boleca, bolerca, bolleca, brouquelo, buleco, bulerca, cacavela, caguenlla, calvilela, caroucón, carroucho, castaña, castaña brava, castaña cativa, castaña dos cochós, castaña menuda, castaña miúda, castaña mixirica, castaña pequena, castaña pequeniña, castaña piqueniña, castaña piquiniña, castaña ruín, castaña ruinzaca, castaña ruiña, castañía, corolo pequeno, corouco, crouco, foleca, folécara, foleca, folerca, folerpa, gullerpa, molécara, molecra, moñecra, muñecrona, pasmada, pezoilla, pregona, zoncho.

2.2.2. Colocacións verbais

3. **andar a túmbelos.** col. Andar a tropicóns.
4. **darlle un golpe (a alguén ou a algo) e aseguralo.** col. Asegurarse de que unha persoa ou un animal están mortos.

2.3. Locucións

2.3.1. Locucións substantivas

5. **mal roxo.** loc. subst. Murnas que lles saen aos porcos no lombo. *O mal roxo está ocasionado por unha bacteria denominada Erisipela* (ASOPORCEL, 2018). / *Foise para a casa convencido de que o paciente tiña o mal roxo* (Morán Fraga, 2008)⁷.
6. **médico de entre os toxos.** loc. subst. Médico sen licenza.

⁷ O exemplo está extraído dun artigo de Morán Fraga sobre a obra de Vicente Risco *O porco de pé* (1928). Nótese como Risco enfatiza a comparación do protagonista, Don Celidonio, cun porco ao facer que padeza o *mal roxo*, enfermidade propia destes animais.

2.3.2. Locucións verbais

7. **andar á crisalta.** loc. v. Andar moceando.
8. **andar en dixomedixomes e pataqueiradas.** loc. v. Darlle moitas voltas ás cousas; falar moito e non dicir nada de proveito. *Falar por non estar calados. Dixomedixomes e pataqueiradas* (Pérez, 2012).
9. **botar herba os campos.** loc. v. Pasar moito tempo.
10. **cantar o carro como un asubío.** loc. v. Ir un carro moi cargado. # Antigamente, era importante que o carro cantase porque indicaba que ía moi cargado, algo que se recolle na seguinte cantiga popular: *Se queres que o carro cante / mételle o eixo no río, / que despois de ben mollado / canta como un asubío*. A cantiga foi recompilada por Castelo Santaballa en Xermade, pero tamén é coñecida noutros concellos galegos, como Chantada, Boqueixón, Avión ou Lobios, entre outros. Para máis información, pódense consultar as seguintes fontes: Álvarez Losada e Fernández Pampín (2017: 198), Cid Babarro (2008: 47), Martins Seixo (2021: 180), Fernández Senra e Fernández Senra (1997: 65, 161), o Consello da Cultura Galega (2010), Lorenzo Fernández (1973: 146) ou a asociación cultural chantadina Folión de Carros (2021).
11. **casar pola la.** loc. v. Casar cunha persoa polos cartos. *Non casou pola ovella, que casou pola la*.
12. **chegar a onde a porca retorceu o rabo.** loc. v. Atopar dificultades. # En portugués, emprégase *A porca torce o rabo* para sinalar a parte máis importante ou difícil de algo: *Mexer sempre (sempre!) com uma colher de culinária até chegar ao ponto. E é aqui que a porca torce o rabo!* (Priberam).
13. **chova que neve.** loc. v. Pase o que pase. *Penso facer esa viaxe, chova que neve* (LCS, DRAG).
14. **chover a chuzos.** loc. v. Chover moito. *Está caendo auga a chuzos* (LCS, DRAG). # Sinónimos de *a chuzos*: “a cachón”, “a caldeiros”, “a cántaros”, “a mares”, “a retortoiro” ou “a xerros”.
15. **choverlle a alguén na cabeza.** loc. v. Ser unha persoa pouco intelixente; ter poucas luces. *¿*Pero como que quere ir á Policía para que o meta un par de días no cagarrón e vivir así unha nova experiencia? A este chóvelle na cabeza e ó carallo!* (Pena Romay, 2021a) / *A ese chóvelle na cabeza, non razoa* (Domínguez Rial, 2011). # O DRAG inclúe a forma *Choverlle (a alguén)* co sentido de “faltarlle xuízo”: *A ese rapaz chóvelle un pouco*.
16. **chover sobre mollado.** loc. v. 1. Suceder dúas desgrazas seguidas (LCS). *Chove sobre mollado na ilustración: a crise da COVID-19 impacta forte nun sector moi afectado pola precariedade* (Hermida, 2020). / *Co tema da pesca chove sobre mollado: xa son moitas as calamidades e o estado non se ve que se mova* (Martins Seixo, 2000: 51) / *Reaccionou violentamente porque xa lle dera un desprante e chovía sobre mollado* (DRAG). 2. Non achegar nada novo (DRAG). *Non é aceptable que os líderes de opinión da diabetes sigan chovendo sobre mollado*.
17. **curar como un naipe.** loc. v. Curar moi ben.
18. **dar a xente.** loc. v. Avisar dunha visita.

19. **darlle ao lisco**. loc. v. Darlle á lingua; falar moito. # A orixe está na similitude da forma do lisco do touciño coa da lingua.
20. **deixar a pola**. loc. v. Deixar un traballo sen rematar.
21. **desfacerlle os niños aos lagartos**. loc. v. Remexer na terra arreo sen facer nada.
22. **destetar aos nenos**. loc. v. Ser unha persoa moi fea. *Persoa que desteta aos nenos*.
23. **envolverse nela**. loc. v. Comezar unha relación sentimental con alguén.
24. **estar cagando mistos**. loc. v. Estar unha persoa engurruñada co frío. # En castelán, existen os equivalentes *pelarse de frío* ou *cagarse de frío* (GDAS). Por outra parte, o DDP sinala que en perâleo a expresión “ilse cagando/echando mistos” ten o sentido de “irse de forma apresurada”: *No sé qué l’habrá pasao, pero ha salío echando mistos con el coche pa la parcela*. Esta acepción ten como sinónimos: “Salil cagando/echando mistos”, “salil a escape”, “como perro que masca limones”. Con este mesmo sentido, atopamos en castelán as expresións *cagando/echando leches* (GDAS, DLE), *echando mistos* (JG), *a todo trapo* (JG), *a toda hostia* (JG), *a toda castaña* (JG) e, no castelán de Murcia, *a pijo sacao* (TB).
25. **estar de ringo rango**. loc. v. Ter a menstruación. *Eu pedinllo a unha nena / e ela dixome chorando: / esta semana non podo / porque estou de ringo rango* (Cantiga popular). # Indica Montero (1981: 208) na súa obra *El eufemismo en Galicia* que a menstruación como *indisposición* “pode entre mulleres adoptar un aire máis desenfadado e manifestarse en razón a circunstancias moi diversas”, incluíndo: “andar d(e) arrieiro”, “andar coa tía María”, “andar co señorito”, “chegar o San Juan”, “vir Pepito Corchea”, “l’arribo del marchese” (en italiano), “andar com o senhor D. Miguel” ou “a tia Francisca” (ambos en portugués) e “andar de ringo rango”.
26. **facer (algo) na arte do demo**. loc. v. Facer algo moi axiña. *¡Fíxoo na arte do demo! Cando nos decatamos xa rematara a talla* (López Ferro, 2015: 161).
27. **facer unha trasnada**. loc. v. Manter relacións sexuais. *Unha vella e mais un vello / fixeron unha trasnada e / aló pola media noite / quedáronse na estacada* (Cantiga popular).
28. **inchar como un sapo**. loc. v. Aparentar ser máis do que se é; fachendear.
29. **meter ao trillo**. loc. v. Estrear; dar uso. # O trillo é un “trebello para mazar o liño que consta de dúas especies de grellas de paus afiados por entre os que se pasan os feixes de liño” (DRAG).
30. **non estar o *alcacer para gaitas**. loc. v. Non estar a situación para festas. # A expresión normativa é “Non estar o alcacén para gaitas”. *Será mellor non lle dicires ao teu pai que che roubaron a moto, que arestora non che está o alcacén para gaitas* (Martíns Seixo, 2000: 17).
31. **non levar nada nos ollos**. loc. v. Non envexarlle nada a alguén.
32. **non ser a chave das nocés**. loc. v. Non saber todo (LCS). # Pena Romay (2021b) sinala que a expresión afirmativa —“ser a chave das nocés”— fai referencia á “persoa ou grupo que máis manda dentro dunha colectividade ou que ten o poder de decisión sobre un

- determinado asunto”: *Por cuestións de tipo legal, é Fabián quen figura nos papeis, pero quen de certo é aí a chave das noces é a súa muller*. Sinónimos: “ter a chave das noces”, “ter a chave da arca”, “tallar/cortar/partir o bacallau”, “poñerlles o rabo ás cereixas”, “cortar a castaña”, “marcar os días santos”, “rexer/gobernar/dirixir o cotarro”, “ter o goberno”, “ter vara alta”, “ter a vara e (mais) a besta”, “ser o amo do nabal”, “ser o amo do curral”, “facer e desfacer”, “atar e desatar” e “picar e tallar”. En determinados contextos, tamén son sinónimos “levar o leme/temón”, “levar a batuta”, “levar a voz cantante”, “marcar a pauta/voga” e “marcar o compás/paso”.
33. **nunca faltar unha legua de mal camiño**. loc. v. Haber sempre problemas. *Nunca che falta unha legua de mal camiño*. # Álvarez LUGRÍS (1997: 108) e Conde TARRÍO (2001: 175) recollen as seguintes expresións sinónimas: “no mellor carreiro nunca falta algún lameiro”, “o mellor sendeiro ten o seu bulleiro”, “non hai carne sen óso”, “non hai mel sen fel”, “non hai rosas sen espiñas”, “non hai sardiña sen espiña”, “non se pescan as troitas coas bragas enxoitas” e “non se pode guiar ben o carro se non se tripa o barro”; tamén presentan equivalentes noutras linguas: en castelán, “por doquiera hay su legua de mal camino”, “en cada legua hay un pedazo de mal camino”, “a cada cabo hay tres leguas de mal quebranto”, “no hay camino tan llano que no tenga algún tropezón o barranco”; en inglés, “every path has a puddle”; e, en francés, “en tout pays, il y a (il y a partout) une lieue de mauvais (méchant) chemin”.
34. **perder os tóteles**. loc. v. Perder a habilidade de facer algo.
35. **quebrar o cantariño**. loc. v. Perder a virxindade. *Mariquiña foi á fonte; / moito tarda, que non vén: / ou quebrou o cantariño / ou se namorou de alguén* (Cantiga popular recollida en Xermade por LCS). // *Miña nai mandoume á fonte / pola forza da calor / e quebrei o cantariño / pensando no meu amor* (Cantiga popular recollida por Lorenzo Fernández, 1973: 99).
36. **quedar(se) na estacada**. loc. v. Non rematar o que se estaba a facer. *Unha vella e mais un vello / fixeron unha trasnada e / aló pola media noite / quedáronse na estacada* (Cantiga popular). # O DRAG recolle a unidade fraseolóxica “deixar na estacada” co sentido de “Abandonar [a alguén] ante unha situación de dificultade ou perigo”. *Se fose un bo amigo, non te deixaría na estacada*. Para esta acepción, o DS21 ofrece os sinónimos “deixar chantado”, “deixar colgado”, “deixar plantado” e o castelán “dejar en la estacada”.
37. **quitarlle a un santo para vestir a outro**. loc. v. Quitarlle algo a alguén que xa tiña pouco para darllo a outro que tamén ten pouco. # Existen diversas variantes desta expresión. O RM-CVC e o DS21 inclúen “desvestir un santo para vestir outro”, “quitarllo a un santo para darllo a outro é cousa do demo”, “espir un santo para vestir outro”, “quitarllo a un santo para darllo a outro parece consello do diaño”, “quitarlle a roupa a un santo para poñerlla a outro” e o sinónimo “descubrir un altar para cubrir outro é(che) cousa de loucos”. En castelán, “desvestir un santo para vestir a otro”

ou “hacer un hoyo para tapar otro”. En portugués, “descobrir um santo para cobrir outro” e os equivalentes “despir um santo para vestir outro” e “desvestir um santo para vestir outro” (M-PTB). En francés, “deshabiller Saint Pierre pour habiller Saint Paul” ou “découvrir Saint Pierre pour couvrir Saint Paul”. En catalán, “despullar un sant per vestir-ne un altre” e “desparar un altar per parar-ne un altre”. En inglés, “rob Peter to pay Paul” e a variante “to rob Peter and pay Paul”. Na mesma liña, en alemán dise “Man soll nicht dem Peter nehmen und dem Paul geben”, é dicir, “non se lle debe quitar a Pedro para darllo a Pablo”. En italiano, atopamos “scoprire un altare per ricoprime un altro”. O éuscaro conta coa expresión “asto bati buztana ken, besteari ezar”, que quere dicir “quitarlle o rabo a un burro e poñerllo a outro”. En canto ao grego, presenta as UF “Παίρνει απ’ το Χριστό να δώσει στην Παναγία” (“tomar de Xesucristo para darllo a María”) e “Εκανε (μια) τρύπα στο νερό” (“facer buracos na auga”). Pola súa parte, o chinés conta coa expresión 拆东墙, 补西墙 (*Chāi dōng qiáng, bǔ xī qiáng*), co significado de “desfacer a parede do leste para reparar a do oeste”. Finalmente, en latín, *alium spoliat, um alium ditet* (“despoxar a un para enriquecer ao outro”).

38. **regalar os ollos.** loc. v. Abrir moito os ollos. *Regalou os ollos co susto* (LCS, DRAG).

39. **saber ben con que bois se ara.** loc. v. Saber en quen pode confiar unha

2.3.3. Locucións adxectivas

49. **(estar) coma un chourizo nun carabullo.** loc. adx. Estar unha persoa moi aburrida.

persoa. *Como xa sei con que bois aro, non che me sorprenderon nada as súas declaracións* (Martins Seixo, 2000: 29)

40. **soñar o cocho co farelo.** loc. v. Expresión de rexeitamento cara algo considerado inverosímil ou utópico. *Soñou o cocho co farelo!*

41. **ter a barriga no espiñazo.** loc. v. Estar moi delgada unha persoa. # De acordo co DRAE, a expresión *tener alguien la barriga pegada al espinazo* é de uso común en Cuba, Nicaragua e Venezuela, mais co significado de ter moita fame.

42. **ter máis que dicir o que caga na cama que o que a lava.** loc. v. Dise cando a persoa que fixo algún mal quere ter máis razón que a vítima.

43. **ter o demo ao lombo e o inferno, á porta.** loc. v. Ter varios problemas.

44. **ter o peto quente.** loc. v. Ser unha persoa rica.

45. **traer o cuco.** loc. v. Ser o último en casar. *Este ano quen trouxo o cuco?*

46. **ver a señora.** loc. v. Visitar á amante. *Esta miña escopetiña / éche a miña encubridora; / dinme que veño de caza / e veño de ver a señora* (Cantiga popular; recompilada en Xermade por LCS).

47. **verter no río.** loc. v. Contar mentiras. # A locución completa é “verter no río coma un cesto vello”, tal e como recolle Luaces Pardo (2014: 443). *Fulano verte no río coma un cesto vello.*

48. **volverse ovella.** loc. v. Facer parvadas.

50. **(estar) como a gaita na festa.** loc. adx. Estar sempre presente. # Outras fontes, como Ferro Ruibal (2006:

257), Pensado Tomé (1958: 450) e Abuín Soto (1971: 191), establecen que o significado desta locución é o de “estar na boca da xente” ou “ter sona”: *A Sabela encargouse de contar os amores da irmá, pois os Doncos, en tocante a segredos, eran como a gaita na festa* (Otero Pedrayo, 1990: 306). Sinónimos: “coñecer [algo] como a ruda”, “ser máis coñecido cá ruda”. En castelán, “ser traído en linguas” ou “andar como la gaita en la fiesta”.

51. **(estar) como galiña no espeto.** loc. adx. Estar unha persoa nerviosa e intranquila.
52. **(estar) (unha persoa) atrentada de frío.** loc. adx. Estar unha persoa rixida de frío; ter moito frío.
53. **(estar) (unha persoa) tan gorda como o can pola testa.** loc. adx. Estar unha persoa moi delgada.
54. **(estar) (unha persoa) tan gorda que rebincha.** loc. adx. Dise dunha persoa que está moi gorda. # O verbo *rebinchar* está recollido no *Vocabulario galego-castelán* de Franco Grande (1982: 284) co sentido de “rebentar ou fender un froito”, o que explicaría a comparación.
55. **(ser) como a xesta varredoirá.** loc. adx. Ser moi eficaz. # No *Cancioneiro da agulla* de Cotarelo Valledor (1984: 87) inclúese unha cantiga popular na que a “xesta varredoirá”, mais que eficaz, é un símbolo de castigo: *Mala xesta varredoirá / veña polas*

2.3.4. Locucións adverbiais

60. **á xunta da noite.** loc. adv. Case de noite. *Chegaron á xunta da noite* (LCS, DRAG).
61. **coma quen ve chover.** loc. adv. Non facer caso; non inmutarse; sen darlle importancia a algo. *O Caetano, que*

costureiras, / porque comen as amoras / e destragan as silveiras.

56. **(ser) (algo) máis duro que a Pena de Corbal.** loc. adx. Moi resistente (TFG). # A Pena de Corbal está en Cazás (Xermade).
57. **(ser) (un acontecemento) máis longo que un día de maio.** loc. adx. Dise cando o tempo rende moito. # Martíns Seixo (2000) recolle, co sentido de “longo”, mais aplicado a persoas, a locución “longo/a coma un maio longo”: *Ten un fillo longo coma o maio longo*. Tamén inclúe, co significado de “persoa moi alta”, “máis grande ca un día de maio” (*Tes un rapaz máis grande ca un día de maio*) e, co de “moi longo/a; moi alto/a; moi grande”, “longo/grande como un día sen pan”. No ALG, atopamos tamén “longo como un día de maio sen pan”.
58. **(ser) (unha persoa) máis grande ca un día sen pan.** loc. adx. Ser unha persoa moi alta. *Non sei a quen sae ese rapaz, é grande como un día sen pan* (Martíns Seixo, 2000: 68). # Véxase a UF 57.
59. **(ser) (unha persoa) tan festexeira como a cadela de Peleteiro.** loc. adx. Dise dunha persoa á que lle gusta ir ás festas. # A orixe está na “cadela de Peleteiro”, que ía onde tiraban foguetes porque sabía que, se había festa, tamén habería comida.

coñecía á gardesa de toda a vida, facía coma quen ve chover, andando pola corredoira sen parar a saudar (Ayán, 2010). # Maceira Rodríguez (1997: 13) defínea como “non prestar atención” e engade os seguintes sinónimos en

portugués: “não ligar” e “entrar por um ouvido e sair pelo outro”. Sinónimos:

“como quen oe chover” (DRAG); “como se cantase un carro” (PdP).

2.4. Fórmulas

62. **Aí che vai canto Marta fiou!** fórm. Ser todo canto hai (LCS). # Expresión de orixe portuguesa que se emprega, nesta lingua, para indicar que os esforzos para acadar algo foron en van (por exemplo, cando se desfai algo que se estaba a facer ou se frustra un desexo): “Lá se foi tudo quanto Marta fiou!”; “Lá se vai quanto Marta fiou!” (Santos Neves, 2016).
63. **Ai, *Dios, que mal te me pos e, cando querías, que ben te poñías!** fórm. Non ter ganas de manter relacións sexuais nese momento.
64. **Aínda ha chover e facer sol.** fórm. Ter que pasar moito tempo entre dous sucesos.
65. **Ánimo, tripas, que hai un corno a cocer!** fórm. Fórmula de ánimo para volver ao traballo despois de facer un descanso. # Esta expresión era empregada polos cavadores despois de facer un descanso.
66. **Darei unha misa de balde (cando sexa frade).** fórm. Estar agradecido a alguén. *Xa che darei unha misa de balde cando sexa frade.*
67. **Deus che dea que dar e que ter.** fórm. Fórmula que expresa agradecemento cara outra persoa. # No PRLOP-N, inclúense varios fraseoloxismos proporcionados pola informante Isabel Vizoso Castro, nada en O Ponto (Narón), entre os que se atopa **Dios che dea que dar e que ter para que a xente te veña ver.*
68. **Encima de mel, filloas.** fórm. 1. Suceder unha desgraza despois de outra (LCS). 2. Algo que sae ao revés continuamente (Veiga Díaz, 1996). #

De acordo con Veiga Díaz (1996: 91), é sinónima de *acábate pobre e vende a camisa*, mais, de cambiar a orde dos elementos (“mel sobre filloas”), adquire un significado oposto, positivo, similar ao de *miel sobre hojuelas* en castelán. Por outra parte, o RM-CVC presenta os seguintes sinónimos: *enriba de cornos, paus; enriba de paus, cornos; enriba de burro, apaleado* ou *por enriba de caldo, sopas*. Noutras linguas, destacamos *tras cornudo, apaleado* [ES], *ésser cornut i pagar el beure* (“ser cornudo e pagar a bebida”) [CAT]; *cocu et battu* (“cornudo e mallado”) [FR]; *damnum sequitur ludibrium* (“ao dano séguelle o escarnio”) [LAT]; *tras apedreado choven pedras* (“tras ser apedrado, choven pedras”) [PT] e *em cima de queda, coice* (“enriba de caer, un couce”) [PT].

69. **Moi alta vin voar unha pomba mensaxeira e logo vina baixar máis humilde ca terra.** fórm. Fachendear ou ser orgulloso non serve de nada.
70. **Non cuspas para o ceo, que che cae na cara.** fórm. É mellor non falar mal de alguén porque podería pasarlle o mesmo a un tamén. # Ferro Ruibal (2006: 15) destaca as seguintes variantes: “Non cuspas pró ceo, que che cae na cara”, “Non cupas ó aire, que che cae na boca”, “Contra o ceo nunca cuspas, que á cara che ha de caer”, “Contra (d)o ceo non cuspas, que na cara ten de che caer”, “O que cuspe ó aire, na cara lle cai”, “Cuspín o ceo e caíume na cara”, “O que alto cuspe á cara se lle volve”, “O que

cuspe arriba cáelle na cara” ou “O que mal cuspe, en si o ve”. Pola súa parte, Conde Tarrío (2001: 90) engade “Quen ó ceo cospe, a cara lixa”, así como o sinónimo “Quen mexa contra o vento, molla, se cadra, os calzóns” e as seguintes equivalencias en español e francés: *El que al cielo escupe, en la cara le cae* e *Quien piedra al alto echa, cáele en la cabeza*, por un lado, e, polo outro, *Qui crache contre le ciel, il lui tombe sur la tête*; *Qui crache en l'air, reçoit le crachat sur soi* e *À pisser contre le vent, on mouille sa chemise*.

71. **Por min, que chova.** fórm. Dar igual algo. *No que a min respecta, por min,*

2.5. Refrás

75. **A boa vida fai á moza garrida.** ref. A muller que leva unha boa vida sempre parece máis guapa. # O RM-CVC presenta as seguintes variantes: “o andar ben vestida fai á moza garrida” e “boa roupa e boa vida fan á vella garrida”. Sinónimos: “composta non hai muller fea”, “compón un cepo e semellará un mancebo”, “unha boa capa todo o tapa” e “o hábito fai ao monxe”. Antónimos: “*Anque a mona se vista de seda, mona se queda” e “O hábito non fai ao monxe”.
76. **Abril frío e fornos quentes, alegría para os meus dentes.** ref. 1. Non importa o frío se hai comida quente (LCS). 2. Xerar expectativas de comer ben (Ferro Ruibal, 2010: 77).
77. **A filla da cabra, cabra é.** ref. Un non se pode librar dos xenes. # Variantes recollidas no RM-CVC: “A filla da cabra, que ha de ser senón cabrita?”, “Ao fillo da cabra cabrito lle chaman”, “O fillo do lobo lobiño é”, “O fillo da cabra cabrito é”, “O fillo da cabra cabritiño é”, “O fillo da cabra ha de

que chova, que boa falla vai facendo (Conde, 2017).

72. **Ti, que es tinto, e eu, que son branco, lévate o demo por este barranco.** fórm. Fórmula que se emprega nos brindes.
73. **Vén o raído da ovella.** fórm. Cando deixa de chover un pouco e está a piques de poñerse o sol, é o momento de ceibar as ovellas.
74. **Xa choveu.** fórm. Hai moito tempo. *Non o vexo dende que iamos xuntos á escola, e xa choveu desde aquela* (Martíns Seixo, 2000: 51) / *Diso xa choveu* (DRAG).

ser cabrito”, “O fillo da cabra cabrito ha de ser”, “O fillo da cabra cabrito se chama” e “O fillo da cabra, ou cabrito ou castrón”. Sinónimos: “De tales pais, tales fillos”, “De tal pau, tal racha”, “De tal xente, tal semente”, “A uso da igrexa catedral, tal serán os fillos cal foron os pais”, “(De) tales terras, tales nabos” e “Ou nas mans ou nos pés has de imitar a quen es”. Antónimo: “De pai santo, fillo diaño”.

78. **A muller e a estopa, vén o vento e sopra.** ref. A muller é superficial e ten “pouco peso”. # Variantes recollidas no RM-CVC: “O home é lume e a muller é estopa: vén o demo e sopra”, “O home é fogo e a muller, estopa: vén o diaño e sopra” e “A muller é fogo; o home, estopa: vén o demo e sopra”. Sinónimos: “A estopa onde o lume acénde a demo”, “O lume a carón da estopa, vén o diaño e sopra” e “A neve onde o fogo derrétese logo”.
79. **A muller e a sardiña, pola máis pequeniña; *y, dando vuelta a la hoja, mujer alta y garbosa.** ref. 1.

As mulleres e os animais de tamaño pequeno son máis apreciados que os de maior tamaño. Ademais, engádesse unha segunda parte a este refrán na que se indica que, de ser alta a muller, esta debe ter boa presenza (LCS). 2. Eloxio das mulleres miúdas, pequeniñas, moi apreciadas coma as xoubiñas e por seren traballadoras (Guerra Otero, 2021). # Variantes recollidas no RM-CVC: “A muller e a sardiña, pequeniña”, “A muller e a galiña, pequeniña”, “A muller e a sardiña, a máis pequeniña”, “A muller e a sardiña, escolle a máis pequeniña”, “A muller e a sardiña, canto máis pequena, máis fina”, “A muller e a sardiña, canto máis pequeniña, máis bonitiña”. // Outras variantes: “A muller e a sardiña, por pequeniña” (Taboada Chivite, 2000: 40); “A muller e a sardiña canto máis pequena máis *saladiña/sabrosiña” (Taboada Chivite, 2000: 56) e “A muller e a sardiña pola máis pequeniña, mentres a grande se baixa a pequena varre a cociña” (Guerra Otero, 2021).

80. **A muller limpa e composta saca ao home doutra porta.** ref. A muller que se coida evita que o home se vaia con outra. # Variantes: “Muller composta saca ao marido da porta”, “Muller composta saca o marido doutra porta” (Taboada Chivite, 2000); “A muller composta ao seu home arreda doutra porta”, “A casada ben composta quita o seu home doutra porta”, “A muller limpa e composta o seu home quita doutra porta” (RM-CVC). En español, “La mujer compuesta a su marido quita de puerta ajena”. En alemán, “Eine geschmückte Frau wahrte den Mann vor fremder Schau” (lit.: “Una

mujer engalanada guarda a su marido de contemplar a otras”). En catalán, “La dona ben composta trau l’home d’una porta” (é dicir, “La mujer bien compuesta saca al hombre de una puerta”). En polaco, “Kiedy żona kokietka, mąż zawsze prześlepi” (lit., “Cando a muller é coqueta, o marido quedará cego cara as demais”).

81. **A neve febreiriña dura tanto como a mala veciña.** ref. Neve que non dura moito e de pouca importancia. # Variantes: “Tanto dura a mala veciña como a neve *ferbeiriña” (localizado en Baños de Molgas e en Baralla, de acordo con ParemioRom); “Dura máis a mala veciña que a neve marcelina” (localizado en Montederramo, segundo ParemioRom); “Así che dure a mala veciña como a neve marceliña” (Taboada Chivite, 2000: 66).
82. **A neve febreiriña pícaa a galiña.** ref. Neve de pouca importancia. # ParemioRom sitúa esta variante en A Pastoriza (Lugo) e, así mesmo, recolle a variante “a neve febreiriña cómea a galiña”, localizada en Triacastela (Lugo).
83. **Antes do corenta de maio non quites o saio e, se volve a chover, vólveo a poñer.** ref. O mal tempo dura moito. # Variantes segundo o RM-CVC: “Ata o corenta de maio non quites o saio e se eres de Lugo ata o trinta de xuño”, “Ata o corenta de maio non cambies o saio”, “Ata o corenta de maio non afroxos o saio”. Sinónimo: “Ata San Xoán non quites o gabán”. En catalán: “Fins a setanta d’abril no et llevis un fil” (lit.: “Ata o setenta de abril non te quites un fio”). En francés: “En avril, ne te découvre pas d’un fil” (“En abril, non te quites un fio”). En polaco, “Bywać

- i śnieg w maju” (isto é, “e a neve pode caer en maio”). En croata, “Ne svlači zimski halj, dok ne dođe/prođe mjesec maj” (lit.: “Non quites o saio de inverno ata que chegue/pase maio”).
84. **A onde irás boi que non ares!** ref. 1. Dise para indicarlle a unha persoa que, se a tratan mal nun lugar, tamén a tratarán mal noutros sitios (LCS). 2. Onde queira que vaíamos de seguro que teremos que traballar, e moito, coma en todos os sitios (Rubinos Conde, 2013). *Con certeza que vas cobrar un pouco máis, con todo, non penses que vai ser máis fácil: xa din “a onde irás boi que non ares”*.
85. **Aos cans de ladrar e á xente de falar, non hai quen lles poida quitar.** ref. É difícil perder un costume ou deixar un vicio.
86. **Arriba pernas, arriba zancas, que neste mundo non hai máis que trampas.** ref. Hai que ter coidado cos enganos e as trampas do mundo. # Na súa investigación, Barrio Alonso (2004: 339-340) sinala que nos atopamos ante unha cantiga propia de Galicia e Asturias que forma parte dun conto e que acabou separada del sen manter xa “ningún tipo de relación” coa narración orixinal. A autora recolle as seguintes versións, tanto en galego e asturiano como en castelán: “Arriba pernas, arriba zancas, que neste mundo non hai senón trampas”, “Para qué os quiero, zancas, que en este puñetero mundo no hay más que trampas”, “¡Arriba patas y arriba zancas, que en este mundo todo son trampas!”, “Arriba pernas – arriba zancas, / que n’este mundo – no hai sinón trampas; / ¡Ai! Meus peñños - ¡Ai! Meus peás, / si non fórades vós - comíanm’os cas” e “¡Arriba, piernas; / arriba, zancas! / En este mundo / todas son trampas”.
87. **As augas de San Xoán quitan viño e non dan pan.** ref. As chuvias na época do san Xoán son malas para a agricultura. # Variantes: “A auga de San Xoán tolle o viño e non dá pan” (DiGalego); “A auga polo San Xoán tolle o viño e non dá pan” (RG).
88. **Auga parada está *envenenada; auga corrente non mata a xente.** ref. Sempre é mellor a auga que corre. # O RM-CVC recolle a variante “Auga corrente non mata a xente; auga estancada está envelenada” e o sinónimo “Auga corrente non mata a xente; auga parada, toda a mata”, aínda que é máis común atopar o refrán dividido en dous: por un lado, estaría *Auga parada está envelenada*, xunto co sinónimo “Auga parada, xente matada”; polo outro, *auga corrente non mata a xente*, cos sinónimos “Auga que corre non mata o home”, “Auga corrediza non leva malicia”, “Auga corrente merda non consente” e “Auga que corre nunca mal colle”.
89. **Bocado comido non fai o amigo.** ref. Ás veces, as boas accións non teñen recompensa. # Variante: “Bocado comido xa non fai o amigo” (DiGalego). En asturiano, “bocáu comíu nun fai amigo” (RM-CVC) e “bucáu comíu ñon gana amigo” (DGLA). En castelán, “bocado comido no gana amigo” (RM-CVC).
90. **Burro grande, ande ou non ande; e o pequeno anda de medo.** ref. Dise cando se quere cuestionar a elección dunha cousa polo seu tamaño, en lugar de pola súa calidade. # Para a primeira parte do refrán, existen as variantes “Besta grande ande ou non ande”,

- “Barco grande ande ou non ande”, “Ande ou non ande, burro grande” e “Ande ou non ande, besta grande” e o sinónimo “Boi grande are ou non are”. En castelán, “caballo grande, ande o no ande”. En catalán, “ase per ase, ase gros” (lit.: “asno por asno, asno grande”). En inglés, “the bigger the better” (lit.: “canto máis grande mellor”). En italiano, “cavallo grande, cammini o non cammini” (lit.: “cabalo grande, ande ou non ande”).
91. **Burro morto, cebada ao rabo.** ref. Dise para indicar que a morte de alguén non causa moita perda. # Sinónimos: “Ao boi morto, agárralle o corno”, “Á casa queimada, acudirlle con auga”, “Á muller casada, nunca noivo lle falta”, “Tarde vén o raposo pola galiña!” (RM-CVC).
92. **Cabra que estás na pena, o que por outro oes por ti o espera.** ref. As persoas que critican a outras tamén te criticarán a ti.
93. **Caga o rei, caga o papa e de cagar ninguén pasa.** ref. Poder igualitario das funcións corporais. # O PCCD presenta 25 recurrencias de 20 variantes do refrán catalán *Caga el Rei i caga el Papa i de cagar ningú se n’escapa*.
94. **Caldo de todos, nin o demo o come.** ref. Cando todos queren ter razón, non se chega a acordos.
95. **Can fraco, todo son pulgas.** ref. As desgrazas cébanse con quen xa estaba mal. # Variantes recollidas no RM-CVC: “O can fraco todo é carrachas”; “ao can fraco cómeno as pulgas”, “á ovella fraca nunca lle falta sarna”; “a cadelo fraco todo son pulgas”. Sinónimos: “Na casa do pobre todo son pingueiras”; “Ao can mordido todos os morden”; “Canta máis sede, máis lexos a auga”; “A vaca do pobre todo é miseria”; “Canto máis frío, menos roupa”. En castelán, “a perro flaco, todo son pulgas”; “a nave rota, todo tiempo es contrario”. En alemán, “Je magerer der Hund, je fetter (größer) die Flöhe” (lit.: “canto máis fraco o can, máis gordas as pulgas”). En francés, “Aux chevaux maigres vont les mouches” (lit.: “aos cabalos fracos van as moscas”). En inglés, “The lean dog is all fleas” (lit.: “O can fraco é todo pulgas”); “The thread breaks where it is weakest” (lit.: “o fío rompe por onde é máis feble”). En italiano, “Le mosche corron dietro ai cani magri” (lit.: “as moscas corren tras dos cans fracos”).
96. **Cando a Candelaria chora, metade do inverno vai fóra; e, chore ou deixe de chorar, metade do inverno está por pasar.** ref. A festa da Candelaria (2 de febreiro) sinala que xa pasou a metade do inverno.
97. **Cando cago, tres labores fago: cago, mexo e rasco o penderexo.** ref. # Garrido Palacios (1996) recolle en Fonfría (Lugo) a variante “Cando cago, tres labores fago: cago, mexo e raspo o pelexo”.
98. **Cando chove o domingo antes da misa, toda a semana chove de risa.** ref. Chover miúdo. # Variante segundo ParemioRom: “Se o domingo chove antes da misa, toda a semana de risa” (recollida en Cambados). En portugués, “Chuva à hora da Missa, toda a semana derriça”.
99. **Cando cuca o cuco despois de San Pedro, cava, cavador, e non teñas medo. Cuque ou deixe de cucar, o monte non queda sen queimar.** ref.

- Cando pasa a festividade de San Pedro e o cuco segue a cucar, é sinal de que o verán será bo. # A festividade de San Pedro celébrase o 29 de xuño.
100. **Cando vexas moito chover, sinal de que logo vai raer.** ref. Se chove forte, logo para.
101. **Canto máis se dobrega un, máis se lle ve o cu.** ref. Canto máis cede ou se somete unha persoa a outra, máis a fastidia.
102. **Canto máis se revolve a merda, máis cheira.** ref. O efecto das murmuracións é sempre malo. # O DiGalego contén a variante “canto máis se revolve a merda, máis mal cheira”, ao igual que Ferro Ruibal (1987: 196), quen a clasifica dentro da palabra clave “crítica”.
103. **Cazador e troiteiro, nin boa meda nin bo palleiro.** ref. Dise da persoa que non é boa labrega. # Taboada Chivite (2000: 43, 76) recolle as variantes “O cazador e o troiteiro, nin boa tunlla (= tulla) nin bo palleiro”, “Cazador e troiteiro nin boa vida nin bo palleiro” e “Cazador e trouteiro nin boa aira nin bon palleiro”.
104. **Ceo ovellado, chan mollado.** ref. O ceo nubrado que aparenta a la da ovella agoira chuvia. # ParemioRom contén a variante “Ceo empedrado, chan mollado”.
105. **Cesta patela, arromba máis que leva. Taza patela, parece que leva e non leva.** ref. Nada é o que parece ser. # Unha *cesta patela* é unha cesta de bordo baixo, como a que utilizan as peixeiros para transportar o peixe.
106. **Coa vara que midas serás medido.** ref. O que fagas aos demais tamén cho farán a ti. # Refrán bíblico.
107. **Cristo ganado, Cristo papado.** ref. Non saber aforrar. # Este refrán está recollido en varios compendios de ditos en asturiano, como en Suárez Fernández (1991) e ALA (1997). Neste último, ademais, inclúe un engadido: “Cristo ganado, Cristo papado, Cristo nun chega a medio bocado”. En galego, Álvarez de la Granja (2010: 14) recolleu a variante “Carto *ganado, carto papado”.
108. **De mazá rebola, veña o demo e escolla.** ref. Nunha discusión, non importar ningunha das posturas defendidas por consideralas irrelevantes. # Variantes: “Entre a rapa e a rebola veña o demo e escolla” (Paz Roca, 2003: 6); “A mazá e a rebola, o demo que as escolla” e “Do carballo á rebola, veña o demo e escolla” (Paz Roca, 2007: 269). Segundo Paz Roca, *rebola* é un carballo de pequenas dimensións.
109. **De neno, rei; de mozo, capitán; de casado, burro; e de vello, can.** ref. A xente maior é apartada como se fose un can. # Variantes: “De pequeno, rei; de mozo, capitán; de casado, burro; e, de vello, can” (Taboada Chivite, 2000: 82); “De neno, rei; de mozo, galán; de vello, can” (Taboada Chivite, 2000: 81); “O home ten catro *edades: de neno, rei; de mozo, capitán; de casado, burro e de vello, can” (Taboada Chivite, 2000: 118).
110. **De noite, todos os gatos son pardos.** ref. 1. En ocasións, é difícil distinguir as persoas boas das malas (LCS). 2. Coa escuridade da noite, é fácil disimular os defectos dunha cousa ou persoa. # Segundo o RM-CVC, os equivalentes noutras linguas son: “de noche todos los gatos son pardos”

(español); “de nit tots els gats són negres” (catalán); “a les fosques, tots som iguals” (catalán); “Bei Nacht sind alle Katzen grau” [lit.: “de noite, todos gatos son grises”] (alemán); “u mraku/noći je svaka krava crna” [lit.: “de noite todas as vacas son negras”] (croata); “la nuit, tous les chats sont gris” [lit.: “de noite, todos os gatos son grises”] (francés); “all cats are grey in the dark” [lit.: “todos os gatos son grises na escuridade”] (inglés).

111. **Día de Pascua e domingo lardeiro, cada can no seu palleiro.** ref. Momento no que se pode comer carne tras pasar a Coresma e no que a xente se xunta nas casas.
112. **Día de todo, véspera de nada.** ref. A abundancia non dura. # Sinónimos (RM-CVC): “Non hai voda sen tornavoda”; “gran fartura, véspera de tristura”; “día de pracer, véspera de pesar”. Equivalencias noutras linguas: *días de mucho, visperas de nada* (español); *Heute reich, morgen ein Bettler* [lit.: “hoxe, rico; mañá, mendigo”] (alemán); *Heute Herr, morgen Knecht* [lit.: “hoxe, señor; mañá, servo”] (alemán); *Dia de molt, vespra de no res* [lit.: “día de moito, véspera de nada”] (catalán); *Riche aujourd’hui, pauvre demain* [lit.: “rico hoxe; pobre mañá”] (francés); *Dopo l’abbondanza vien la carestia* [lit.: “despois da abundancia chega a carestía”] (italiano); *Kto w piątek skacze, w niedzielę płacze* [lit.: “quen salta o venres, chora o domingo”] (polaco); *Por um prazer, mil dores* [lit.: “por un pracer, mil dores”] (portugués).
113. **Díxolle a tixola ao cazo: “Arrédate para aló, meu lixugueiro”**⁸. ref. Sendo

dúas persoas da mesma condición, sempre hai unha que se cre mellor. # No RM-CVC atópanse as seguintes variantes: “Díxolle a tixola ao pote: ‘Tírate alá, non me lixes!’”, “Díxolle a tixola ao pote: ‘Vaite de aí, non me lixes!’”, “Díxolle a tixola ao cazo: ‘Vaite de aí, que me lixas!’”, “Díxolle o pote á tixola: ‘Vaite de aí, que me lixas!’” e “Díxolle a tixola ao cazo: ‘Apártate, que manchas!’”. Así mesmo, son sinónimas as UF “Díxolle o burro ao mulo: ‘Tírate alá, orelludo!’”, “Díxolle o peite ao tiñoso: ‘Tírate alá, pioloso!’”, “Díxolle o corvo á pega: ‘Bótate alá, que es negra!’” e “Díxolle o pote ao caldeiro: ‘Arrédate alá, non me lixes!’”. Esta expresión tamén está presente noutras linguas: en español, entre outras variantes, hai *Dijo la sartén al cazo: ‘¡Quítate de ahí, que me tiznas! Ojinegra’*; *Dijo la sartén a la caldera: ‘Quítate allá, culinegra’*; *La sartén le dijo al cazo: ‘¡Apártate, que me tiznas!’*... En catalán, destaca *Deia la cassola al perol: aparta’t, que mascares* (“Dícialle o cazo á perola: ‘Aparta, que me manchas’”) e *L’olla diu a la paella: fes-te enllà, no m’emmascaris* (“A perola dille á paella: vaite para alá, non me manches”). O francés conta coa UF *C’est l’hôpital qui se moque de la charité* (“É o hospital o que se burla da caridade”), mentres que en inglés hai numerosas variantes de *The pot calls the kettle ‘black’* (“A perola dille ao fervedoiro que é negro”). Nunha liña similar, o italiano emprega as

estariamos ante un wellerismo. Isto débese a que os wellerismos teñen un matiz irónico ou satírico, ao contrario que os dialoxismos, que son sentenciosos (Fernández Pampín, 2016: 63).

⁸ Segundo a clasificación de Conde Tarrío (2001),

- expresións *La padella dice al paiuolo: 'Fatti in là che mi tingi'* ("A tixola dille a pota: bota para alá, que me luxas"), *Il bue dice cornuto all'asino* ("O boi dille cornudo ao asno"), *Arrasati, quadara, ca mi tinci* (orixinaria de Sicilia, quere dicir "Arrédate para alá, cazo, que me manchas!"), *'Scostati ché mi sporchi!'*, *disse lo spazzacamino* ("Bota para alá, que me manchas", dixo o desenfeluxador) etc. No caso do portugués, atopamos expresións similares, como *Diz a caldeira à sertã: Tira-te para lá não me enfarrusques* ("Dille a caldeira á tixola: vai para alá, non me ensucies"), mais tamén *O sujo falando do mal lavado* ("O sucio falando do mal lavado") ou *O roto falando do esfarrapado*, ambas orixinarias do Brasil. Por último, en latín dise: *«Ecce quam nigra es!» –sic dicit caccabus ollae* ("Mira que es negra!", díxolle a caldeira á pota").
114. **Domingo de Ramos lavarás os teus panos, que o da *Pasión, ou os lavarás ou non.** ref. Na semana de Paixón sempre chove. # Variante recollida en ParemioRom: "Domingo de Ramos, lava os teus panos, que na *semán de *Pasión, lavarás ou non". A *semana de *Pasión* é a Semana Santa, comprendida entre o Domingo de Ramos e o Domingo de Resurrección, é dicir, a Pascua.
115. **En abril, *aguas mil, e, se chove en abril e en maio, aínda que non chova en todo ano.** ref. A auga de abril é abundante e de grande importancia. # Álvarez Losada e Fernández Pampín (2017: 170) recolleron en Boqueixón a variante "Que chova en abril e maio, aínda que non chova en todo o ano".
116. **En abril, espigas mil; en maio, todo espigado.** ref. Abril e maio son os meses nos que medra o trigo. # Zamora Mosquera (1972: 264) recolle a variante "En marzo, espigas catro; en abril espigas mil i en maio, todo espigado".
117. **En cada casa non debe haber máis mulleres que fornos.** ref. Nunha casa basta cunha muller para así evitar discusións.
118. **En cada sitio hai o seu uso; en cada roca, o seu fuso.** ref. Cada lugar ten os seus costumes. # No *Refraneiro galego* de Taboada Chivite (2000: 70) inclúese a variante "Cada terra seu uso; cada roca seu fuso".
119. **En coser e descoser, o fío e o tempo téñense que perder.** ref. Perder o tempo inutilmente.
120. **En San Xoán, as nove con día dan.** ref. En xuño, os días son moi longos. # Debe terse presente que, en galego, é habitual empregar o termo "San Xoán" como sinónimo do mes de xuño.
121. **Entre marzo e abril sae o cuco do cubil.** ref. Época na que se oe cantar ao cuco. # ParemioRom presenta as variantes "Entre marzo e abril sae o cuco do cubil, que coa neve non *quer vir" e "Entre marzo e abril *sale o cuco do cubil e marcha polo Santiago" (esta última foi recollida na Laracha, A Coruña). Téñase en conta que "Santiago" pode referirse tanto ao 25 de xullo, festa do Apóstolo, como ao mes de xullo. Pola contra, o RM-CVC lista os seguintes resultados: "Entre marzo e abril, se non vén o cuco quere vir a fin", "Entre marzo e abril, ou o cuco ou a fin", "Se non viches o cuco a mediados de abril, ou morreu ou vén a fin", "Entre marzo e abril o cuco ha

de vir”, “Entre marzo e abril sae o cuco do cubil, que (pois) coa neve non quere vir”, “Entre marzo e abril sae o cuco do cubil e entre San Xoán e a sega marcha o cuco para a súa terra” e “Se o oito de abril o cuco non ven, morreu ou non sei que ten”.

122. **En xaneiro, sete capas e un sombreiro.** ref. En xaneiro, vai frío e, ás veces, sol, o cal é negativo. # ParemioRom ten recollida a variante “En xaneiro, sete capelas e un sombreiro”. Curiosamente, o RC contén, en castelán, o refrán “En febrero, siete capas y un sombrero”, un mes despois do aludido no refrán galego.

123. **Fai ben e non mires a quen.** ref. Hai que facer sempre o ben sen agardar unha recompensa. # Variantes recollidas no RM-CVC: “Fai ben anque non saibas a quen”, “Fai ben e non cates a quen”, “Fai ben sen mirar a quen; fai mal e gárdate”, “Fai ben e non mires a quen; fai mal e arrédrate”. Sinónimos: “O facer ben nunca está mal”; “Fai ben: nese instante, a Deus serás (eres) semellante”. Antónimo: “Fai ben, pero mira como e a quen”. Equivalentes noutras linguas: “Haz bien y no mires a quien” (español); “Tu wohl, sieh nicht wem, das ist Gott angenehm” [lit.: “fai ben, non mires a quen; iso comprácelle a Deus”] (alemán); “Fes bé i no facis mal, que altra cosa no cal” [lit.: “fai ben e non fagas mal, pois non cómpre outra cousa”] (catalán); “Fai bene senza pensare a chi” [lit.: “fai o ben sen pensar en quen”] (italiano); “Fai bene e scordati, fai male e pensaci” [lit.: “fai ben e esquécete; fai mal e pensa niso”] (italiano); “Faz o bem sem olhar

a quem” [lit.: “Fai o ben sen mirar a quen”] (portugués).

124. **Fai máis a vella co uso que o novo co fuso.** ref. É máis útil a experiencia das persoas maiores que as ferramentas das novas. # Noriega Varela empregaba a variante “Fai máis a vella co uso, que a nova coa roca i o fuso” (Freixeiro Mato, 1992: 841).

125. **Fai máis quen quere que quen pode.** ref. A importancia da vontade. # Segundo o RM-CVC, son sinónimos *Máis fai o querer que o poder e querer é poder*, mentres que noutras linguas podemos atopar *Fa més el que vol que no el que pot* (catalán); *Wer will ist König* [“O que quere é rei”] (alemán); *Quand on veut on peut* [“cando se quere, pódese”] (francés); *Where there's a will, there's a way* [“Se hai vontade, hai camiño”] (inglés); *Val più la volontà che il potere* [“Vale máis a vontade que o poder”] (italiano); *La volontà fa tutto* [“A vontade éo todo”] (italiano); *Dobra chęć stoi za uczynek* [“A boa vontade fai obra”] (polaco) e *Volenti nihil impossibile* [“Ao que ten vontade nada lle resulta imposible”] (latín).

126. **Home casado, muller é.** ref. O home casado perde o mando. # O RG contén a forma “Home casado nin muller é”.

127. **Home fraco, e non de fame, librate del, que non te agarre.** ref. Dise para cuestionar a forma de vida daquelas persoas que, aínda tendo cartos para comer, están delgadas. # Variante: “Home seco, e non de fame, librate que non te agarre” (Freixeiro Mato, 1992: 831).

128. **Marzo, marzán, pola *mañán cara de rosa e á tarde cara de can.** ref. En marzo, o tempo é variable (PRLOP-N).

- # Variantes atopadas en ParemioRom: “Marso marsán: pola *mañán cara de rosa e á noite cara de can” (Mazaricos, A Coruña); “Marzo marzán, pola mañá cara de risa e pola tarde cara de can”. Rúa Aller (2007) tamén localiza este refrán no Bierzo.
129. **Marzo marzolo, trebón e raiolo.** ref. 1. O tempo de marzo é variable (LCS). 2. Visión popular do mes de marzo, inestable e tormentoso (Alonso Pérez-Ávila e Fernández Pampín, 2008).
130. **Mesa posta, mesa erguida; moito comer fai doer a barriga.** ref. Invitación a ser unha persoa sobria. # A orixe está en que, antigamente, as mesas se erguían contra a parede ou a lacena. Variantes: “Mesa posta, mesa erguida, que o moito comer fai doer a barriga” (DiGalego); “Mesa posta, mesa erguida, que o moito xantar fai doer a barriga” (Campillo Álvarez, 1997: 118).
131. **Mexar sen botar un peido é como a gaita sen tamborileiro.** ref. Hai feitos que non se poden separar. # Variantes: “O mexar *sin botar un peido é como a gaita *sin tamborileiro” (Taboada Chivite, 2000: 119); “Ir a mexar e non botar un peido é como gaita sen tamborileiro” (RG).
132. **Muller casada, nunca asegurada.** ref. O matrimonio non ten por que durar para sempre.
133. **Muller, honrada na casa e puta na cama.** ref. A muller debe ser respectable en sociedade, mais saber dar pracer ao home.
134. **Muller lareteira, ou puta ou meiga.** ref. Mala reputación das mulleres que falan moito ou mal. # Variantes: “Muller laimeira, ou puta ou meiga”, “Muller salameira ou puta ou meiga”, “Muller sularmeira, puta ou meiga”, “Muller larmeira, ou puta ou meiga”, “Muller lerreira, ou puta ou meiga”, “Muller laida, ou puta ou meiga”, “Muller prosmeira, ou puta ou meiga”, “Muller rideira, puta ou meiga”, “Muller rideira, ou puta ou parleira”, “Muller risqueira, ou puta ou parleira”, “Moza rincheira, ou puta ou parleira” e “Muller ventaneira ou puta ou parleira” (Ferro Ruibal, 2011: 86).
135. **Muller lareteira, para quen a queira.** ref. Non convén estar preto de mulleres que falan moito ou mal. # Véxase a UF 134.
136. **Muller que non ten home non ten nome.** ref. Refrán que se usaba antigamente para indicar que as mulleres dependían dun home para todo.
137. **Na terra deste home, o que non traballa non come.** ref. Hai que esforzarse para acadar o que se quere. # Variantes segundo o RM-CVC: “Na terra do meu home, o que non traballa non come”, “Na terra de calquera home, quen non traballa non come”, “Na terra da miña muller, á que non traballa non lle dan de comer”, “Na terra daquel home, o que non traballa non come”, “Na casa daquel home, quen traballa come” e “Na casa do meu home, o que non traballa non come”. Sinónimos: “Estamos nunha terra tan bruta que o que non traballa non manduca” e “O que non traballa non ten migalla”. Equivalencias noutras linguas: “El que no trabaja no come” (español); “Wer nicht arbeitet, der soll auch nicht essen” [lit.: “O que non traballa non merece comer”] (alemán); “Qui no treballa no menja” [lit.: “O que non traballa non come”] (catalán);

“If you don’t work you shan’t eat” [lit.: “Se non traballas, non comes”] (inglés); “Chi non lavora non mangia” [lit.: “Quen non traballa non come”] (italiano); “Quis non laborat, non manducet” [lit.: “Quen non traballa non come”] (latín); “Kto nie pracuje, ten nie je” [lit.: “Quen non traballa non come”] (polaco); “Em casa deste homem, quem não trabalha, não come” [lit.: “En casa deste home, quen non traballa non come”] (portugués).

138. **Na terra dos lobos hai que ouvear como todos.** ref. É mellor non saír da norma establecida. # Pereira Ginet (2005: 197) presenta as seguintes variantes e sinónimos: “A onde queira que fores, fai como vires”, “A onde fores fai como vires”, “Por onde fores, fai como vires”, “Onde fores, fai o que vexas”, “Mira onde vas e, como vexas, fai”, “Na terra onde vivires, fai o que vires”, “Na terra onde vivires fai sempre o que vires”, “No país onde fores, fai o que vires”, “Cada roca, seu fuso; cada terra, seu uso”, “En cada terra, seu uso; en cada casa, o costume que se puxo”, “En terra de lobos, ouvear coma todos”, “Cando pases pola terra dos tortos, pecha un ollo” e “Alá como alá, acá como acá”. Pereira Ginet tamén inclúe diversos equivalentes noutras linguas: en portugués, “Aonde vás, como vires assim farás”, “Na terra onde fores viver, faz como vires fazer”, “Entre judeus, judeu como eles” e “Quando estou em Roma, romano sou”; en español, “allá donde fueres, haz lo que vieres”, “donde estuvieres, haz lo que vieres”, “cuando a Roma fueres, haz como vieres” e “cuando pases por tierra de tuertos, cierra un ojo”;

en francés, “à Rome comme à Rome” e “on doit vivre selon le pays où l’on est”; en italiano, “quando a Roma vai, fa come vedrai” e “quando si è in ballo bisogna ballare”; e en inglés, “Do as the Romans do”, “Do in Rome as the Romans do”, “When in Rome, do as the Romans do” e “When you go through the country of one-eyed, be one-eyed”.

139. **Neve na lama, chuvia na cama.** ref. Neve que derrete axiña; chover despois de nevar. # ParemioRom recolle a UF de orixe portuguesa “neve na lama, chuva na cama” e a variante “neve na lama, água demanda”.
140. **No niño do ano pasado non poñen os paxaros este ano.** ref. 1. Deixar de ter unha relación amorosa con alguén (LCS). 2. Refrán que evoca a melaconía do tempo pasado (RM-CVC). # Variantes recollidas no RM-CVC: “Nos niños de antaño non hai paxariños hogano”; “Nos niños do ano pasado non hai este ano paxaros”; “Nos niños do ano pasado non está o paxaro este ano”. Equivalencias noutras linguas: “En los nidos de antaño no hay pájaros hogaño” (español); “En els nius que són d’antany no hi ha moixonets enguany” [lit.: “nos niños que son de antano non hai paxariños hogano”] (catalán); “Iazko kabetan aurtén txoririk ez” [lit.: “nos niños de antano hogano non hai paxaros”] (éuscaro).
141. **Non hai atallo sen traballo.** ref. Para conseguir algo hai que esforzarse. # Variantes de acordo co RM-CVC: “Non hai atallo sen traballo nen arroteo sen recreo”; “Non hai atallo sen arroteo”. Sinónimos: “O que queira peixes que molle o cú”; “O

que algo quere algo lle custa”; “O que quere o mel ten que aguantar as aguilloadas”. Equivalencias noutras linguas: “No hay atajo sin trabajo” (español); “No hay barranco sin atranco” (español); “Quien come la naranja que pase la dentera” (español); “Nul bien sans peine” [lit.: “non hai ben sen pena”] (francés); “No pain, no gain” e “No gain without pain” [lit.: “sen dor non hai ganancia”] (inglés); “Non c’è pane senza pena” [lit.: “non hai pan sen afán”] (italiano); “Palma non sine pulvere” [lit.: “Non hai victoria sen po”] (latín); “Bez pracy nie ma kołaczy” [lit.: “non hai torta sen traballo”] (polaco); “Não há atalho sem trabalho” [lit.: “non hai atallo sen traballo”] (portugués).

142. **Non hai feira mala: o que un perde, ao outro o *gana.** ref. As perdas acaban sendo compensadas. # Variante: “Non hai feira mala; o que un perde, outro gana” (Taboada Chivite, 2000: 111).

143. **Non hai máis cego que o que non quere ver.** ref. O importante é ter vontade. # Variante (RM-CVC): “Non hai peor xordo que o que non quere oír”. Equivalencias noutras linguas: “No hay peor ciego que el que no quiere ver” (español), “No hay peor sordo que el que no quiere oír” (español), “Der ist sehr taub, der nicht hören will” [lit.: “está moi xordo o que non quere oír”] (alemán), “No hi ha pitjor cec que el que no hi vol veure” [lit.: “non hai peor cego que o que non quere ver”] (catalán), “Il n’est pire sourd que celui qui ne veut pas entendre” [lit.: “non hai peor xordo que o que non quere oír”] (francés), “Στου κουφού την πόρτα όσο θέλεις

βρόντα” [lit.: “na porta do xordo peta canto queiras”] (grego), “There’s none so blind as those that will not see” [lit.: “non hai persoa máis cega que a que non quere ver”] (inglés), “Non c’è peggior cieco di chi non vuol vedere” [lit.: “non hai peor cego que o que non quere ver”] (italiano), “Deterior caecus eo nullus qui renuit videre” [lit.: “ningún cego é peor que o que se nega a ver”] (latín), “Głuchy najbardziej ten, który nie chce słyszeć” [lit.: “o máis xordo é o que non quere oír”] (polaco), “Não há pior cego que o que não quer ver” [lit.: “non hai peor cego que o que non quere ver”] (portugués), “Никто так не слеп, как тот, кто не желает видеть” [lit.: “ninguén é tan cego como o que non quere ver”] (ruso) e “Ez dago itsu okerragorik, ikusi nahi ez duena baino” [lit.: “non hai peor cego que o que non quere ver”] (éuscaro).

144. **Non hai mal que por ben non veña.** ref. 1. Mesmo das malas experiencias se pode sacar algo positivo. 2. Despois de algo malo, sempre vén algo bo. # Variantes (RM-CVC): “Non hai mal que por ben non veña: morreume a sogra e pariume a vermella”, “Non hai mal que non veña por ben, mais cata para quen”, “Non hai mal sen ben: cata para quen”, “Non hai mal en que non haxa ben”. Sinónimos: “Cando unha porta se pecha, un cento se abren”, “Se Deus non me quere, o demo me roga”. Equivalencias: “No hay mal que por bien no venga” (español), “No hay daño que no tenga apañón” (español), “Por uno que se pierde, diez aparecen” (español), “Nach düstern Wolken scheint die Sonne am stärksten” [lit.: “tras nubes escuras, o sol brilla máis forte”] (alemán), “No hi ha mal que per

bé no vingui/vinga” (catalán), “D’un gran mal, en surt un gran bé” (catalán), “Svako zlo za neko dobro” [lit.: “cada mal por algún ben”] (croata), “Nema dobra bez zla” [lit.: “non hai ben sen mal”] (croata), “À quelque chose malheur est bon” [lit.: “en todo o malo hai algo bo”] (francés), “Ουδέν κακόν αμιγές καλού” [lit.: “ningún mal sen ben”] (grego), “Every cloud has a silver lining” [lit.: “cada nube ten unha capa de prata (= *lado bo*)”] (inglés), “When one door shuts, another opens” [lit.: “cando pecha unha porta, outra abre”] (inglés), “Non c’è male che per ben non venga” (italiano), “Malum nullum est sine aliquo bono” [lit.: “ningún mal hai sen algún ben”] (latín), “Nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prosit” [lit.: “non hai libro tan malo que non conteña algo de proveito”] (latín), “Há males que vêm por bem” [lit.: “hai males que veñen por ben”] (portugués), “Deus escreve direito por linhas tortas” [lit.: “Deus escribe dereito por renglóns torcidos”] (portugués) e “Нет худа без добра” [lit.: “non hai mal sen ben”] (ruso).

145. **Non hai nubrado que dure un ano.** ref. 1. O anoxo ou a agresividade sempre acaban por desaparecer (LCS). 2. As desgrazas non duran para sempre (RM-CVC). # Variantes (RM-CVC): “Non hai tormenta que moito dure”, “Non hai nubrado que un ano dure”. Sinónimos: “Nunca choveu que non escampase”, “Non hai mal que cen anos dure”, “Non hai ben que dure nin mal que cen anos se ature”, “Non hai ben eterno nin mal duradeiro”, “Non hai cousa que non se acabe máis cedo ou máis tarde”. Equivalencias: “No hay nublado que dure un año” (español),

“En este mundo nada dura: quien hoy tirita, mañana suda” (español), “No hay mal que cien años dure” (español), “Auch das längste Lied hat ein Ende” [lit.: “mesmo a canción máis longa ten un final”] (alemán), “Pluja forta no dura” [lit.: “chuvia forte non dura”] (catalán), “Fortune et vent varient souvent” [lit.: “Fortuna e vento varían a miúdo”] (francés), “Μετά τη μπόρα έρχεται η γαλήνη” [lit.: “despois da tormenta chega a calma”] (grego), “Cloudy mornings may turn to clear evenings” [lit.: “as mañás nubradas poden converterse en seráns despexados”] (inglés), “Buon tempo e mal tempo non dura tutto il tempo” [lit.: “o bo tempo e o mal tempo non duran todo o tempo”] (italiano), “Não há mal que sempre dure, nem bem que não se acabe” [lit.: “non hai mal que sempre dure nin ben que non acabe”] (portugués), “Não há mar bravo que não amanse” [lit.: “non hai mar bravo que non amanse”] (portugués) e “Ekaitz ostean barealdi” [lit.: “despois da tormenta, bonanza”] (éuscaro).

146. **Non hai pega sen mancha negra e a que non ten mancha non é pega.** ref. A perfección non existe. # Variantes (RM-CVC): “Non hai pega sen mancha negra”, “Non hai pega sen mancha negra e a que non a ten non é pega”, “Non hai pego nin pega sen mancha negra”, “Non hai pega sen manchas negras”, “Non hai pega sen penca negra”. Sinónimos: “Non hai bo que non poida ser mellor nin malo que non poida ser peor”, “O mellor pano líxase”. Equivalencias: “No hay mula sin tacha alguna” (español), “Dame pega sin mancha, darte he moza sin tacha” (español), “Kali i kuq e ka një

huq” [lit.: “o cabalo vermello ten un vicio”] (albanés), “No hi ha cavall ni vaca que no tingui alguna taca” [lit.: “non hai cabalo nin vaca que non teñan algunha mancha”] (catalán), “No hi ha meló sense taca” [lit.: “non hai melón sen mancha”] (catalán), “Il n’est cheval qui n’ait sa tare” [lit.: “non hai cabalo que non teña tara”] (francés), “Tout le monde a ses défauts” [lit.: “todo o mundo ten defectos”] (francés), “Οποιος θέλει το γάιδαρο, θα έχει και τα γκαρίσματά του” [lit.: “quen queira o burro, tamén terá que soportar os seus orneos”] (grego), “No rose without a thorn” [lit.: “non hai rosa sen espiñas”] (inglés), “There is no wheat without chaff” [lit.: “non hai fariña sen salvado”] (inglés), “Nessun uomo è senza difetti” [lit.: “non hai home sen defectos”] (italiano), “Não há cavalo sem tacha” [lit.: “non hai cabalo sen tacha”] (portugués), “Não há cavalo que não tropece” [lit.: “non hai cabalo que non tropece”] (portugués), “И на солнце бывают пятна” [lit.: “ata no Sol hai manchas”] (ruso), “Ez itzal gabeko arbolarik, ez baia gabeko gizonik” [lit.: “nin árbore sen sombra nin home sen tacha”] (éuscaro).

147. **Non hai sábado sen sol, domingo sen misa e luns sen preguiza.** ref. Hai feitos e sensacións que sempre se repiten. # ParemioRom ten na súa base de datos a paremia portuguesa *Não há Sábado sem sol, Domingo sem missa, nem Segunda sem preguiza.*

148. **Non sirvas a quen serviu nin pidas a quen pediu.** ref. 1. A persoa que viviu unha experiencia dará o mesmo trato que ela recibiu ás persoas que estean a pasar a mesma situación (LCS). 2. O servidor sabe os trucos de quen

mendigou ou serviu e pode ter desexos de vingarse de humillacións pasadas. # Variantes (RM-CVC): “Non sirvas a quen serviu nin mandes a quen mandou”, “Non sirvas a quen serviu nin roubes a quen roubou”, “Non sirvas a quen serviu nin pidas a quen pediu; pide a quen herdou, que non sabe o que lle costou”. Sinónimo: “Non trates con rico empobrecido nin con pobre enriquecido”. Equivalencias: “Ni pidas a quien pidió, ni sirvas a quien sirvió” (español), “Man soll vermeiden, den, der einmal ein Bettler war, um Almosen zu betteln und den, der früher bedient hat, zu dienen” [lit.: “hai que evitar pedir esmola a quen foi pobre e servir a quen antes serviu de criado”] (alemán), “No demanes a qui amprà ni ampres a qui demanà” [lit.: “non pidas a quen pediu prestado nin pidas prestado a quen pediu”] (catalán), “Ce n’est pas à un vieux singe qu’on apprend à faire des grimaces” [lit.: “non se lle ensina a un vello mono a facer monadas”] (francés), “Non c’è peggior padrone di chi fu servitore” [lit.: “non hai peor amo que o que antes serviu”] (italiano), “Nunca peças a quem pediu, nem sirvas a quem serviu” [lit.: “nunca pidas a quen pediu, nin sirvas a quen serviu”] (portugués) e “Nagusi gaiztoena mutil izana” [lit.: “o peor amo é o que foi criado”] (éuscaro).

149. **O bailar non é todo dar voltas.** ref. As cousas son máis complicadas do que parecen. # Paz Roca (2003: 8) localiza esta mesma UF en Sergude (A Coruña).

150. **O bo amo fai bo criado.** ref. 1. Segundo te traten, así tratarás ti (LCS). 2. Segundo é o dono do casa,

así serán os que están ao seu servizo (RM-CVC). # Variantes segundo o RM-CVC: “Tal amo, tal criado”, “Cal o amo, tal o criado”, “Bo amo, mellor criado”, “Segundo é a ama, así é a criada”. Sinónimos: “Tal manda a criada, tal é a ama”, “De tales pais, tales fillos”, “De tal pau, tal racha”, “De tal xente, tal semente”, “Cal o dono, tal o can”. Antónimo: “De pai santo, fillo diaño”. Equivalencias: “Tal amo, tal criado” (español), “Cual el dueño, tal el perro” (español), “Por los hijos se conocen los padres, y los criados por los amos” (español), “Wie der Herr, so der Knecht” [lit.: “como o señor, o criado”] (alemán), “L’amo fa el mosso i el mosso fa l’amo” [lit.: “o amo fai ao mozo e o mozo fai ao amo”] (catalán), “El bon amo fa el bon mosso” [lit.: “o amo bo fai bo mozo”] (catalán), “Tel maître, tel valet” [lit.: “tal mestre, tal criado”] (francés), “Bon capitaine, bon soldat” [lit.: “bo capitán, bo soldado”] (francés), “Κάθε πράμα το νοικοκύρη του μοιάζει” [lit.: “cada cousa ao seu amo se parece”] (grego), “Like master, like man” [lit.: “tal señor, tal home”] (inglés), “Tal padrone, tal servitore” [lit.: “tal amo, tal criado”] (italiano), “Qualis hera, talis est pedisequae” [lit.: “tal é a ama, así son as criadas”] (latín), “Jaki pan, taki sluga” [lit.: “tal amo, tal criado”] (polaco), “Tal amo, tal criado” (portugués), “Каков поп, таков и приход” [lit.: “tal é o cura, así é a parroquia”] (ruso) e “Nolako nagusi, halako zerbitzari” [lit.: “como o amo é o criado”] (éuscara).

151. **O cura e o predicador, canto máis lonxe, mellor.** ref. Este refrán emprégase para sinalar a conveniencia de manterse lonxe dunha persoa. # O

cura visitaba a aqueles que ían morrer; de aí, o desexo de telo lonxe. Variantes: “A mentira e o señor, canto máis lonxe, mellor” (Ferro Ruibal e Varela Martínez, 2012: 127); “Sogra, mando e doutor, canto máis lonxe, *millor” (Taboada Chivite, 2000: 157).

152. **O día de San Martiño mata o teu porquiño.** ref. Sinala que novembro é a época da matanza. # Variante: “Polo San Martiño mata o teu porquiño e bebe o teu viño” (DiGalego).
153. **O Entroido, na raxeira, e a Pascua, na lareira.** ref. No Entroido adoita facer bo tempo e na Pascua, malo, polo que hai que situarse xunto á lareira. # Variante: “Entroido, á raxeira; Pascua, á lareira” (ParemiarioRom).
154. **Onde moitos mexan, lameira fan.** ref. As murmuracións son daniñas.
155. **O palleiro sen palla non se fai.** ref.
1. Se unha persoa está gorda, é porque come en abundancia (LCS). 2. Dise para desmentir a quen está gordo e di ou pensa que come pouco. # Variantes: “O palleiro non se fai sen palla” (Groba Bouza, 16: 427); “Non se fai palleiro sen palla” (RG).
156. **O que dá consellos non dá pan.** ref.
1. Non abonda con aconsellar, tamén hai que axudar (LCS). 2. Os consellos poden axudar, pero, se non se traballa, non se obtén recompensa (Luaces Pardo, 2014: 450). # Prieto Donate (2009: 346) e DiGalego recollen a variante “O que dá consellos non dá diñeiros”.
157. **O que é doito de bailar nunca quieto pode estar.** ref. É difícil cambiar de carácter ou de costumes.
158. **O que non aforra a leña non aforra cousa que teña.** ref. Non saber aforrar. # Variantes recollidas por Taboada

Chivite (2000: 124): “Ó que non aforra auga nin leña, nada lle chega”, “O que non aforra auga nin leña non aforra nada que teña”.

159. **O que non pasa nun ano pasa nun día.** ref. Ás veces, as cousas que tardaron moito en suceder pasan todas xuntas nun curto período de tempo. # O RM-CVC contén a forma *O que non pasa nun ano pasa nun instantiño*, entre outras, como *O que non pasa nun ano pasa nunha hora*. O período de tempo ao que se refire a UF varía en función da lingua: así, o francés alude a un século: *Il advient souvent en un jour; ce qui n'advient en cent ans* (“A miúdo sucede nun día o que non pasou en cen anos”); e, pola súa parte, o italiano opta polo milenio: *Accade in un'ora, quel che non accade in mill'anni* (“Acontece nunha hora o que non pasou en mil anos”). Pola contra, no éuscaro todo acontece en segundos: *Urte guztian gerta etzedina, betirekian* (“O que non pasou nun ano, fíxoo nun abrir e pechar de ollos”).

160. **O que rouba a un ladrón ten cen anos de perdón.** ref. Desculpa a quen cometeu unha mala acción contra unha mala persoa. # De acordo co RM-CVC, é sinónima a expresión “O que te engana unha *ves engánao, se podes, tres”. Equivalencias: “Quien roba a un ladrón tiene cien años de perdón” (español), “No és pecat robar a un lladre” (catalán), “C'est une bonne action de voler le larron” [lit.: “é unha boa acción roubarlle a un ladrón”] (francés), “It's no crime to steal from a thief” [lit.: “roubarlle a un ladrón non é delito”] (inglés), “Chi inganna l'ingannatore non merita pena ma onore” [lit.: “o que engana a un

‘enganador’ non merece castigo, senón honor”] (italiano), “Chi ruba a un buon ladron ha cent'anni di perdón” [lit.: “quen rouba a un ladrón ten cen anos de perdón”] (italiano), “Dolus cum dolo compensatur” [lit.: “engano con engano compensa”] (latín), “Ladrão que rouba a ladrão tem cem anos de perdão” [lit.: “ladrón que lle rouba a un ladrón ten cen anos de perdón”] (portugués).

161. **Os piollos resucitados son todos malos.** ref. Os novos ricos son malas persoas. # Segundo o DRAE, un “piollo resucitado” é unha persoa de orixe humilde “que logra elevarse por malos medios”. No JG, considérase unha expresión propia do lunfardo e preséntase co significado de “novo rico”. Gatica de Montiveros, pola súa parte, incluíu a locución “piollos resucitados” no seu *Diccionario de regionalismos de la provincia de San Luis* (1995), onde definiu a estas persoas como “individuos de baixa extracción social que, en canto melloran, abusan”. Por último, o Collins ofrece como equivalentes en inglés os termos “jumped-up fellow” e “vulgar parvenu”.

162. **O *vrao de San Martiño dura tres días e un bocadiño.** ref. O bo tempo dura pouco. # Sinónimos (ParemioRom): “O *vranciño de san Martiño dura o que un can a pasalo camiño”; “Ven aí o verao do san Martiño, que dura *mientras o can avanta o porteliño” (localizado en Boborás, Ourense).

163. **Pano podre non garda puntadas.** ref. Dise de algo que é inservible.

164. **Para ondas vas, tolo? Para onde van todos⁹.** ref. 1. É mellor non saír

⁹ Segundo a clasificación de Conde Tarrío (2001),

da norma establecida (LCS). 2. Crítica ás persoas carentes de criterio persoal que imitan o comportamento dos demais (RM-CVC). # Variantes (RM-CVC): “¿Onde vas Vicente? – Onde vai a xente”; “¿Onde vas Cremente? – (Vou) onde vai a xente”; “¿Para onde vas Vicente? – Para onde vai a xente”; “Para onde vas Xan Brais? – Para onde van os máis”. Sinónimo: “A cabra é tola: por onde vai unha, van todas”. Equivalencias: “¿Dónde va Vicente? Donde va la gente” (español), “Donde una cabra va, allá quieren ir todas” (español), “Das Schaf folgt der Herde” [lit.: “A ovella segue ao rabaño”] (alemán), “A on vas[,] Vicent? –A on va la gent” (catalán), “One sheep follows another” [lit.: “unha ovella segue a outra”] (inglés), “Monkey see, monkey do” [lit.: “o mono ve, o mono fai”] (inglés), “La gente fa come le pecore: dove va una vanno tutte” [lit.: “A xente fai como as ovellas: onde vai unha van todas”] (italiano), “Dove salta la capra salta la capretta” [lit.: “onde salta a cabra, salta o cabrito”] (italiano), “Idą jak barany za pastuchem” [lit.: “Van como cordeiros tras do pastor”] (polaco), “Maria vai com as outras” [lit.: “María vai coas outras”] (portugués), “Куда стадо, туда и овца” [lit.: “onde vai o rabaño, alí vai a ovella”] (ruso).

165. **Para vello gárdanse todos os traballos, eslónganse os collóns e engúrrase o carallo.** ref. Descrición dos efectos da vellez nos homes.

podería considerarse un dialoxismo ou wellerismo. De acordo con Fernández Pampín (2016: 63), a principal diferenza entre dialoxismo e wellerismo é que o primeiro é sentencioso, mentres que o segundo contén un matiz irónico ou satírico.

166. **Pola Santa Mariña, bóttalle a fouciña.**

ref. A festividade de Santa Mariña sinala o comezo da época da sega. # No documento anónimo de 1925 *Refranero para el mes de julio (por un crítico de la Alcarria)* explícase que é habitual atopar referencias a Santa Marina no refraneiro de xullo en castelán porque a súa festividade se celebra o día 18 dese mes: “Por Santa Marina échale la hocina”, “Por Santa Marina busca en la viña...”, “Por Santa Marina, en la mano, y por Santiago, cebado” (en alusión ao *gabián cazador*) e “Por Santa Marina, boga y sardina”. Deste último, destaca que “como no sea en conserva, y para beber mucho, no parece fácil seguir el consejo del refrán”¹⁰, o que sinalaría que se trata dun refrán propio dunha zona costeira, na que a sardiña é un alimento máis habitual. Neste sentido, o PCCD presenta 14 referencias de 5 variantes en catalán que poden resumirse en “Per Santa Marina, boga i sardina” e o seu antónimo “Per Santa Marina, ni boga ni sardina”.

167. **Por Santa Mariña, deixa o sacho e colle a fouciña.** ref. A festividade de Santa Mariña sinala o comezo da época da sega. # Véxase a UF 166.

168. **Pouco na mesa, pouco no prato e moita sola de zapato.** ref. É importante moverse e facer exercicio.

169. **Quen fai un cesto fai un cento se lle dan vergas e tempo.** ref. A experiencia é moi importante, pero non o é todo. # Variantes (RM-CVC): “Quen fai un cesto fai un cento, se lle dan vimbios e tempo”, “O que fai un cesto fai

¹⁰ Tradución propia: “como non sexa en conserva, e para beber moito, non parece fácil seguir o consello deste refrán”.

un cento, se lle dan varas e tempo”. Equivalencias: “Quien hace un cesto hará ciento, si le dan mimbre(s) y tiempo” (español), “Qui fa un cistell, en fa cent, si li donen vímets i temps” (catalán), “Quem faz um cesto faz um cento, se lhe dão verga e tempo” (portugués).

170. **Que non morran as vacas, que homes hainos a manadas.** ref. Dar máis proveito as vacas que os homes.

171. **Rei morto, rei posto.** ref. Dise cando unha muller queda viúva para indicar que non tardou en atopar substituto.

172. **Ruín feira, corda baleira.** ref. 1. Se un vai á feira mercar un animal, debe levar unha corda; do contrario, terá mala sorte e marchará sen mercar nada (LCS). 2. Recomenda ter en conta a calidade da feira á que se vai mercar (definición derivada de Benavente Jareño e Ferro Ruibal, 96). # Variantes: “A mala feira, corda baleira”, “Máis *val corda baleira do que mala feira”, “Pra ruín feira, corda baleira”, “Pra ruín feira, corda baleira; e pra mala feira, nin corda nin nada”, “*Val máis corda baleira que ruín feira”.

173. **Sácame a marzo, verás como pazo.** ref. No mes de marzo xea moito en Xermade, polo que as vacas case non poden pacer.

174. **Se a cabra se cría na pena, tira para ela.** ref. 1. Se unha persoa naceu na aldea, terá querenza por ela (LCS). 2. Cada persoa obra con regularidade de acordo coa súa orixe ou natureza (RM-CVC). # Variantes segundo o RM-CVC: “A cabra sempre tira ao monte”, “O fillo do lobo tira sempre ao monte”, “A cabra tirou sempre para o monte”. Sinónimos: “O fillo do peixe xa nace nadando”, “Os fillos do ourizo

coas pugas nacen”, “Por ben que se desminta cada cal, sempre volve ao seu natural, ora para ben, ora para mal”, “O que é do monte, ao monte tira”. Equivalencias: “La cabra siempre tira al monte” (español), “La cabra tira al risco” (español), “Genio y figura, hasta la sepultura” (español), “Quien nace lechón muere cochino” (español), “Die Katze lässt das Mäusen nicht” [lit.: “o gato non deixa de cazar ratos”] (alemán), “Cabra avesada a saltar, fa de mal desvesar” [lit.: “cabra habituada a saltar fai mal deshabituarse”] (catalán), “Le renard change de poil, mais non de naturel” [lit.: “A raposa cambia de pelaxe, pero non de natureza”] (francés), “The leopard cannot change his spots” [lit.: “O leopardo non pode cambiar as súas manchas”] (inglés), “La volpe cangia il pelo ma non il vizio” [lit.: “A raposa cambia de pelaxe, pero non de vicio”] (italiano), “A cabra puxa sempre para o monte” (portugués) e “Mendian jaioak mendira nahi” [lit.: “O que nace no monte quere ir ao monte”] (éuscaro). // Véxase a UF 77.

175. **Se hai trato, lévanse ben o can e o gato.** ref. Cando convén, ata os inimigos se levan ben.

176. **Se te roe unha denonciña, chama ao cura e coce axiña. Se te roe un alacrán, chama ao cura e coce pan.** ref. Despois dun enterro, hai que dar de comer á xente asistente á cerimonia.

177. **Sol madrugueiro mete o can detrás do palleiro.** ref. Cando sae moi axiña o sol é sinal de chuvia. # Variante localizada en ParemioRom: “Sol madrugueiro, métese o can no palleiro” (Cospeito, A Coruña).

178. **Tantos días ten febreiro, tantos allos dá o alleiro.** ref. Febreiro é o mes no que se plantan os allos. # Vázquez Saco (2003: 88) recolle a UF “Cantos días ten xaneiro, tantos allos perde o alleiro”.
179. **Traballo feito non corre présa.** ref. Hai que facer as cousas ao seu tempo. *Veremos se así arrancas, que ben sabes que o traballo feito non corre présa* (Negreira Barcia, 2020: 15). # Guerra Otero (2021), quen recompilou ditos de Trasar de Carballo (Carballedo, Lugo), establece “a roupa lavada polo sol agarda” como sinónimo de “o traballo feito xa non corre présa”.
180. **Tras deste tempo, tempo vén.** ref. Todas as cousas requiren o seu tempo. # Con este sentido, atopamos en Atás (Cualedro, Ourense) a UF “O tempo díxolle ao tempo que sen tempo non hai tempo e o tempo con tempo vén”¹¹.
181. **Un cravo saca outro cravo.** ref. Comezar unha nova relación sentimental despois de deixar a que se tiña. # O RM-CVC presenta o sinónimo “Os amores novos fan esquecer os vellos”. Equivalencias: “Un clavo saca outro clavo” (español), “Amores nuevos olvidan viejos” (español), “Einen Nagel schlägt man mit dem anderen aus” [lit.: “Un cravo sácase con outro”] (alemán), “Un clau treu l’altre” [lit.: “un cravo saca o outro”] (catalán), “Un clou chasse l’autre” [lit.: “un cravo saca outro”] (francés), “Amours nouvelles oublient les vieilles” [lit.: “Amores novos esquecen os vellos”] (francés), “One nail drives out another” [lit.: “Un cravo saca outro”] (inglés), “Miłością serce zranione, miłością ma być leczone” [lit.: “O corazón ferido por amor con amor debe ser coidado”] (polaco), “Mal de amores com outros amores se cura” (portugués).
182. **Un día por outro e a casa sen varrer.** ref. Tardanza á hora de facer un traballo. # Variantes (RM-CVC): “Uns polos outros e a casa sen varrer”, “Uns polos outros, a cociña por varrer”, “Un día por outro queda a casa sen varrer”. Sinónimos: “Ola de moitos nunca ben coce”, “Burro de moitos cómeno os lobos”, “Un polo outro e o traballo sen facer”, “Obra do común, obra de ningún”. Equivalencias: “Unos por otros, la casa sin barrer” (español), “Was jeder tun soll, tut keiner” [lit.: “o que deben facer todos non o fai ninguén”] (alemán), “L’un per l’autre, la casa sense escombrar” [lit.: “un polo outro, a casa sen varrer”] (catalán), “Demeurer entre deux selles et le cul par terre” [lit.: “estar entre dúas cadeiras e co cu no chan”] (francés), “Gdzie kucharek sześć, tam nie ma co jeść” [lit.: “onde hai seis cociñeiras non hai nada que comer”] (polaco), “Askok dabilkien baratzia, belar txarrez betea” [lit.: “O xardín gobernado por moitos está cheo de mala herba”] (éuscaro).
183. **Unha hora para morrer e outra para te enterrar nunca che han de faltar.** ref. É mellor non ter présa.
184. **Unha mala *avenza vale máis que un bo preito.** ref. Os preitos sempre resultan mal. # O RM-CVC recolle as formas “máis vale un mal axuste que un bo preito”, “unha mala avinza vale máis que un bo preito”, “máis vale un mal concerto que un bo preito”, “vale máis ruín compostura que bo preito” e “máis vale un bo arranxo que un bo preito”. Ademais, son sinónimos

¹¹ Informante: Agustín Quinteiros Folgoso.

os fraseoloxismos “vale máis a peor
compostura que a mellor demanda”,
“vale máis un arreglo mal feito que

un preito ben gañado” e “máis vale
*avenencia que boa *sentencia”.

3. Conclusións

Como se mencionou na introdución, as 184 UF desta recadádica poden clasificarse en colocacións (4), locucións (57), fórmulas (13) e refráns (110) segundo a clasificación establecida polo proxecto de Fraseoloxía Galega do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Todas elas serven como mostra da riqueza fraseolóxica de Xermade, pois conxugan expresións universais (160. *O que rouba a un ladrón ten cen anos de perdón*) con outras propias do concello (6. *Médico de entre os toxos*; 59. *(ser) (unha persoa) tan festexeira como a cadela de Peleteiro*). Neste sentido, é necesario salientar que Xermade desenvolveu unha fraseoloxía propia, ben creando novas UF, ben dándolles un novo sentido a UF xa existentes. Así, algúns dos fraseoloxismos presentes noutras linguas ou rexións víronse sometidos a procesos de desautomatización, desviación ou variación¹², como ocorre con *Can fraco, todo son pulgas* —en lugar de *A can fraco todo son pulgas*— ou *Burro grande, ande ou non ande; e o pequeno anda de medo* —onde se amplía o refrán cun engadido ao final—. Nestes casos, a primeira definición proporcionada na recadádica é a propia de Xermade, recompilada por Castelo Santaballa, mentres que as acepcións extraídas doutras fontes foron incluídas a continuación, como secundarias.

En canto á relación das expresións aquí recollidas coas doutras linguas, é común atopar equivalencias en numerosos idiomas, especialmente en español ou italiano. Porén, aínda que se trata dun fenómeno moito menos habitual, é necesario destacar que algunhas delas están estreitamente ligadas ao asturiano e ao portugués, ben porque só están presentes nestas linguas, ben porque comparten estrutura ou significado. Así, a UF 169 *Quen fai un cesto fai un cento se lle dan vergas e tempo* ten equivalentes en castelán, catalán e portugués e conta con diversas variantes en galego, mais o feito de presentar o termo “vergas” en lugar de “vimbios”, por exemplo, parecería amosar a influencia da lingua portuguesa: só nesta lingua se emprega a palabra “verga”, mentres que o castelán, o catalán e as expresións en galego recollidas fóra de Xermade falan de “mimbre”, “vímet”, “vara” e “vimbio”. No tocante ao asturiano, salientamos a UF 107 *Cristo gañado, Cristo papado*, xa que só se atoparon referencias a este fraseoloxismo en asturiano e galego.

Máis curiosa aínda é a relación entre unha UF propia de Xermade como é *Os piollos resucitados son todos malos* co lunfardo (Arxentina). De acordo co JG, “piojo resucitado” é unha expresión propia desta xerga riopratense, mentres que Gatica de Montiveros (1995) considera que se trata dun rexionalismo da provincia de San Luis, tamén en Arxentina. En calquera caso, o termo, orixinario desta área¹³, forma parte dunha UF —polo de

¹² Tomamos como referencia as definicións destes termos propostas por Mena Martínez (2003).

¹³ En Chile existe o equivalente “piojo hinchado”, que mantén a base da colocación, pero cambia o colocativo, polo que non estaríamos ante a orixe da expresión recollida por Castelo Santaballa.

agora— só rexistrada en Xermade, o que parece suxerir unha conexión directa entre o concello lugués e o país sudamericano.

En definitiva, con esta recadádica pretendemos amosar un chisco da riqueza fraseolóxica de Xermade, especialmente a de creación propia. Sería interesante que futuras investigacións afondasen nos aspectos que aquí destacamos e ampliasen esta recompilación co obxectivo non só de coñecer a orixe e evolución destas unidades fraseolóxicas, senón, tamén, para garantir a súa subsistencia.

4. Referencias bibliográficas

4.1. Recompiladora

LCS = CASTELO SANTABALLA, Lela.

4.2. Relación de informantes

1. CABALEIRO ARDAO, Manuel.
2. CASTRO PENA, Aquilina.
3. CHAO RAMOS, Marina.
4. FERNÁNDEZ RAMIL, Helena.
5. GÓMEZ PARDO, Marta.
6. GONZÁLEZ BERNARDO, Agustín.
7. PARDO HERMIDA, María Carmen.
8. RAMIL CORRAL, Nieves.
9. SOUTO PRIETO, Carmen.

4.3. Obras

ABUÍN SOTO, Manuel (1971): “El castellano hablado en las Rías Bajas gallegas”, en *Archivum: Revista de la Facultad de Filosofía y Letras*, 21, 171-206.

ALA = Academia de la Llingua Asturiana (1997): “O arco da veyá”, en *Entrambasaugas*, 6; <http://www.academiadelalingua.com/entrambasaugas/pdf/15499737598.El%20arco%20da%20veya.pdf>.

ALG = Atlas Lingüístico Galego (2021): <http://ilg.usc.gal/indices/>.

ALONSO PÉREZ-ÁVILA, Elena e FERNÁNDEZ PAMPÍN, Vanessa (2008): “Creencias populares, supersticiones y fraseología en Galicia”, en SARDELLI, Maria Antonella (Ed.), *Creencias populares, supersticiones y fraseología. Serie Monografías n.º 3*, https://cvc.cervantes.es/lengua/biblioteca_fraseologica/n3_sardelli/alonso_perez_avila.htm.

ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2010): “Trastes vellos, ao faiado. Análise dun subtipo de refráns sen verbo principal”, en *Estudos de Lingüística Galega*, 2, 5-35, <https://doi.org/10.3309/1989-578X-10-1>.

ÁLVAREZ LOSADA, Ramón e FERNÁNDEZ PAMPÍN, Vanessa (2017): “Falares de Boqueixón”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 19, 151-213.

ÁLVAREZ LUGRÍS, Alberto (1997): “Repertorio de refráns inglés-galego”, en *Cadernos de Lingua*, 15, 97-117.

- ANÓNIMO (1925): “Refranero para el mes de julio (por un crítico de la Alcarria)”, en *Revista blanco y negro*: <https://www.racmyp.es/docs/RufinoBlanco/Ref8.pdf>.
- ASOPORCEL = Asociación de Criadores da Raza Porcina Celta (2018): *Manual de boas prácticas de hixiene e profilaxe nas granxas de porco celta*.
- AYÁN, Xurxo (2010): “Chocolates Carmiña”, en *Galicia Confidencial* (06/03/2010).
- BARRIO ALONSO, María Begoña (2004): “Canciones y cuentos”, en PIÑERO RAMÍREZ, Pedro Manuel (coord.), *De la canción de amor medieval a las soleares: profesor Manuel Alvar “in memoriam”*. Sevilla: Universidad de Sevilla.
- BENAVENTE JAREÑO, Pedro e FERRO RUIBAL, Xesús (1994): *Refraneiro galego da vaca*. Santiago de Compostela: Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias Ramón Piñeiro.
- CAMPILLO ÁLVAREZ, José Enrique (1997): *Alimentación, ciencia, tradición y salud: controla tu peso y en alimentarte pon esmero con la ciencia y el refranero*. Madrid: Arán Ediciones.
- CID BABARRO, Anibal (2008): “Serranchíns e serradeiros, un oficio para a lembranza”, en *VII Romaría Etnográfica Raigame*, 2-51.
- COLLINS = *Collins Dictionary: Unabridged Spanish to English and English to Spanish* (2021): <https://www.collinsdictionary.com/es/diccionario/espanol-ingles>.
- CONDE, Alfredo (2017): “Que chova, que falta fai”, en *Atlántico*, <https://www.atlantico.net/opinion/alfredo-conde/chova-falta-fai/20170107022359566416.html>.
- CONDE TARRÍO, Germán (2001): *Diccionario de Refrâns: correspondencias en castelán e francés*. Vigo: Editorial Galaxia.
- CORPAS PASTOR, Gloria (1996): *Manual de fraseología española*. Madrid: Gredos.
- CONSELLO DA CULTURA GALEGA (2010): “Os idiófonos refregados: o carro”, en *Os instrumentos musicais na tradición galega*, <http://www.consellodacultura.gal/asg/instrumentos/os-idiofonos/o-carro/>.
- COTARELO VALLEDOR, Armando (1984): *Cancioneiro da agulla*. Vigo: Editorial Galaxia.
- DDP = *Diccionario Dialectal Peráleo* [Peraleda de la Mata, Cáceres] (2017): <https://raicesdeperaleda.com/diccionario/listado/idioma/per>.
- DGLA = GARCÍA ARIAS, Xose Lluís (2021): *Diccionario General de la Lengua Asturiana*. Editorial Prensa Asturiana: <https://mas.lne.es/diccionario/>.
- DiGalego (s.d.): <https://digalego.xunta.gal/>.
- DOMÍNGUEZ RIAL, Evaristo (2011): “Fraseoloxía e paremioloxía de Bergantiños (Cabana de Bergantiños, Carballo e Coristanco)”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 13, 301-404.
- DRAE = *Diccionario de la Real Academia Española* (2021): <https://dle.rae.es/>.
- DRAG = *Diccionario da Real Academia Galega* (s.d.). <https://academia.gal/diccionario>.
- DS21 = *Diccionario fraseolóxico Século 21 castelán/galego e de correspondencias galego-castelán* (2007). Editorial Galaxia e Edicións do Cumio.
- FERNÁNDEZ PAMPÍN, Vanessa (2016): *Paremiología toponímica de Galicia en refraneros gallegos y castellano* [tese doutoral]. Universidad Complutense de Madrid.

- FERNÁNDEZ SENRA, Mariló e FERNÁNDEZ SENRA, Xulio (dir.) (1997): *Cancioneiro popular da provincia de Ourense*, vol. 1. Ourense: Deputación de Ourense.
- FERRO RUIBAL, Xesús (1987): *Refraneiro galego básico*. Vigo: Editorial Galaxia.
- (2006): “Locucións e fórmulas comparativas ou elativas galegas”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 8, 179-265.
- (2010): “Dentes e moas na fraseoloxía galega”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 12, 69-126.
- (2011): “Álvaro Cunqueiro e a paremioloxía”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 13, 77-111.
- FERRO RUIBAL, Xesús e VARELA MARTÍNEZ, Xacinta (2012): “Fraseoloxía e paremioloxía galega nos escritos do P. Martín Sarmiento (1695-1772)”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 14, 99-163.
- FOLIÓN DE CARROS (2021): “Carro: o orgullo”, en *Folión de carros – Chantada*, <http://foliondecarros.com/o-folion/carro/>.
- FRANCO GRANDE, Xosé Luís (1982): *Vocabulario galego-castelán*. Vigo: Editorial Galaxia.
- FREIXEIRO MATO, Xosé Ramón (1992): *Antonio Noriega Varela: vida e obra. Edición crítica* [tese doutoral]. Universidade da Coruña.
- GARRIDO PALACIOS, Manuel (1996): “Los 400 refranes recogidos en la aldea de Fonfría (Lugo)”, en *Revista de Folklore*, tomo 16b, 187, 30-36; <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/los-400-refranes-recogidos-en-la-aldea-de-fonfria-lugo/html/>.
- GATICA DE MONTIVEROS, M.ª Delia (1995): *Diccionario de regionalismos de la provincia de San Luis*. San Luis: Fondo Editorial Sanluisenseño.
- GDAS = *Gran diccionario del argot el Sohez* (2000). Barcelona: Larousse.
- GROBA BOUZAS, Fernando (2014): “‘Nas uñas, nas mans ou nos pés, has de salir a quen es’. Así se fala na Chan”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 16, 357-437.
- GUERRA OTERO, Pilar (2021): “Ditos de Trasar de Carballo, lugar do Concello de Carballedo, no sur da provincia de Lugo”, en *OGalego.eu*; https://www.ogalego.eu/exercicios_de_lingua/exercicios/pilar11.html.
- HERMIDA, Xermán (2020): “Chove sobre mollado na ilustración”, en *Cultura galega* (04/05/2020).
- JG = Jergozo: diccionario de jergas hispánicas (s.d.): <https://jergozo.com/>.
- LÓPEZ FERRO, Xosé María (2015): “Locucións, fórmulas e premissas no concello das Pontes de García Rodríguez”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 17, 135-178.
- LORENZO FERNÁNDEZ, Xoaquín (1973): *Cantigueiro popular da Limia Baixa*. Vigo: Editorial Galaxia.
- LUACES PARDO, Narciso (2014): “Ditos e refráns recollidos na comarca de Ortegal”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 16, 439-456.
- M-PTB = *Michaelis. Moderno dicionário brasileiro da língua portuguesa* (2015): <https://michaelis.uol.com.br/moderno-portugues/>.
- MACEIRA RODRÍGUEZ, Alfredo (1997): “Algumas frases feitas do galego”, en *Revista Philologus*, vol. 8, 1-15.

- MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo (2021): “A fraseoloxía no *Cantigueiro de Cotobade* de Antonio Fraguas”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 21, 137-212; <https://doi.org/10.52740/cfg.21.21.06.00007>.
- (2016): “*Hai cousas que parecen lousas*. Unha nova achega á fraseoloxía do Cachafeiro (Forcarei)”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 18, 211-247.
- (2000): *Dicionario fraseolóxico galego*. Vigo: A Nosa Terra.
- MENA MARTÍNEZ, Florentina (2003): “En torno al concepto de desautomatización fraseológica: aspectos básicos”, en *Tonos digital*, 5; <https://www.um.es/tonosdigital/znum5/estudios/H-Edesautomatizacion.htm>.
- MONTERO, Emilio (1981): “El eufemismo en Galicia (Su comparación con otras áreas romances)”, en *Verba: Anuario Galego de Filoloxía*, Anexo 17. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- MORÁN FRAGA, César C. (2008): “Regreso a *O porco de pé*”, en *Boletín galego de literatura*, 39-40, 211-238.
- NEGREIRA BARCIA, Cristina (2020): *As aldeas non deben apagarse*. [1.º premio do VI Concurso literario *Mazarelos*]. Universidade de Santiago de Compostela.
- OTERO PEDRAYO, Ramón (1928/1990): *Os camiños da vida*. Vigo: Editorial Galaxia.
- ParemioRom = GARGALLO GIL, José Enrique (Dir.) (2011-2014): *Paremiología romance: refranes meteorológicos y territorio*. <https://stel.ub.edu/paremio-rom/es>.
- PAZ ROCA, M.ª Carmen (2003): “Aportazón ao refraneiro: colección de refráns recollidos da tradición oral por Lois Carré (1898-1965)”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 4, 1-13.
- (2007): “Aínda novos manuscritos paremiolóxicos de Vázquez Saco”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 9, 247-293.
- PCCD = PÀMIES I RIUDOR, Víctor (2021): *Paremiologia Catalana Comparada Digital*. <https://pccd.dites.cat/>.
- PdP = Portal das Palabras (s.d.): <https://portaldaspalabras.gal/dicionario/>.
- PENA ROMAY, Xosé Antonio (2021a): “‘Choverlle’ ou ‘choverlle na cabeza’, equivalentes, entre bastantes outras, á castelá ‘faltarle un tornillo’”, en *Galicia Confidencial* (17/01/2021).
- (2021b): “‘Cortar a castaña’. ‘poñerlles o rabo ás cereixas’ ou ‘marcar os días santos’, equivalentes a ‘tallar # cortar # partir o bacallau’”, en *Galicia Confidencial* (09/05/2021).
- PENSADO TOMÉ, José Luis (1958): “Un vocabulario gallego del siglo XIX”, en *Homenaje a Ramón Otero Pedrayo*. Vigo: Editorial Galaxia; 175-186.
- PEREIRA GINET, Tomás (2005): “Fiando paremias (I): glosario paremiolóxico multilingüe galego, portugués, castelán, francés, italiano e inglés”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 7, 191-223.
- PÉREZ, Mariña (2012): “O falso nove en linguaxe tabernaria”, en *Galicia Confidencial* (07/11/2012).
- PRIBERAM = *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa* (2021): <https://dicionario.priberam.org>.
- PRIETO DONATE, Estefanía (2009): “Refraneiro escolar galego do cambio de milenio”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 11, 305-369.

- PRLOP-N = Proxecto de recollida, difusión e reelaboración da literatura oral popular no Concello de Narón (2013). Narón: Concello de Narón.
- RC = *Refranero Castellano* (s.d.): <https://www.refranerocastellano.com/index.html>.
- RG = MERA RICO, Pilar (s.d.): *Refraneiro galego*; <http://refraneirogalego.com/>.
- RM-CVC = *Refranero multilingüe. Centro Virtual Cervantes* (2021): <https://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/Busqueda.aspx>.
- RÚA ALLER, Francisco Javier (2007): “El mes de marzo en el folklore meteorológico leonés”, en *Revista de Folklore*, Tomo 27a, n.º 315, 86-92.
- RUBINOS CONDE, Miguel (2013): “Da roda para a piola: refráns e frases do sur de Galicia”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 15, 487-502.
- SANTOS NEVES, Guilherme (2016): “Frases-feitas”, en *Estação Capixaba*, <http://www.estacaocapixaba.com.br/2016/01/frases-feitas.html>.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Xosé Miguel (1991): *Vocabulariu de Mántaras (Tapias) y dalgunos refranes o ditames*. Oviedo: Academia de la Llingua Asturiana.
- TABOADA CHIVITE, Xesús (2000): *Refraneiro galego (Cadernos de Fraseoloxía Galega, 2)*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- TB = TuBabel: Diccionario social de regionalismos latinos (2007): <https://www.tubabel.com/>.
- TFG = *Tesouro de Fraseoloxía Galega*. Proxecto de Fraseoloxía Galega. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- VÁZQUEZ SACO, Francisco (2003): *Cadernos de Fraseoloxía Galega 5: Refraneiro galego e outros materiais de tradición oral*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades.
- VEIGA DÍAZ, Maite (1996): “Pequena contribución á fraseoloxía galega”, en *Cadernos da lingua*, 14, 85-100.
- VENTOSO MARÍÑO, Xosé Antonio e FERNÁNDEZ, Xoán (2007): “Un grego xenial”, en *A cor dos soños: III Encontro de creadores no Barbanza*. Boiro: Barbantia, 116-123.
- VILLAR AIRA, Sara (2021): “A fraseoloxía de Tabeirós a través da obra *Contiños da Terra* (1931) de Manuel García Barros”, en *Cadernos de Fraseoloxía Galega*, 20, 223-280.
- ZAMORA MOSQUERA, Federico (1972): *Refráns e ditos populares galegos*. Vigo: Editorial Galaxia.

Largando aparellos nos caladoiros do Morrazo. Outras unidades fraseolóxicas¹

Casting nets in the fishing grounds of Morrazo. Other phraseological units

Grupo Maré
salvaclase64@hotmail.com

Salvador Castro Otero
<https://www.orcid.org/0000-0003-3354-5552>

Xosé Manuel González Barreiro
<https://www.orcid.org/0000-0001-9651-1574>

Xosé Martínez García
<https://www.orcid.org/0000-0002-1659-6270>

María Emma Tilves Pazos
<https://www.orcid.org/0000-0003-1162-5324>

Lucía Durán Paredes
<https://www.orcid.org/0000-0003-4876-8054>

Henrique Harguindey Banet
<https://www.orcid.org/0000-0001-7540-2918>

Soledad Ríos Santomé
<https://www.orcid.org/0000-0002-3822-3387>

Resumo: Edición de material fraseolóxico inédito recollido entre 2017-2021 na Península do Morrazo. Anótanse as variantes vivas e inéditas.

Palabras clave: fraseoloxía galega, traballo de campo.

Abstract: Edition of unpublished phraseological material, compiled between 2017-2021 in the Peninsula do Morrazo. Variants are current and inedited.

Keywords: Galician phraseology, fieldwork.

1. Introducción

Esta recadádiva quere ser un canto á filoloxía. Á filoloxía entendida como amor pola palabra e á filoloxía como disciplina que, entre outras tarefas, se ocupa de garantir a fidelidade aos textos. Este afecto leal polo gromo de vida que son as Unidades Fraseolóxicas (UUFF) moveu o labor deste grupo². A paixón e a análise convertéronse

¹ Data de recepción: 02.08.21. Data de aceptación: 18.10.21.

² Para os interesados na conformación do grupo remitimos a Castro Otero *et al.* (2012: 373-374).

nun impulso, nun alento de vida, nun desexo de evitar o esquecemento, de proporcionar futuro, porque a misión do compilador, sobre todo cando traballa con linguas ameazadas, non é só impedir que un termo se perda, senón conseguir que o termo se revitalice.

Pode parecer un paradoxo, pero as recolleitas lingüísticas parecen non esgotar os caladoiros. Semella que, pola contra, fan que sexan cada vez máis abundantes, incluso con criterios tan restritivos como os que empregamos. Moitos dos nosos máis antigos informantes sufriron o contaxio das palabras que convocan, das rutinas que se converten en sorpresas. Aqueles falantes que noutrora respondían con timidez as nosas preguntas, abórdannos agora cun novo tesouro, cunha emoción renacida á calor dunha frase evocada. De xeito que podemos dicir que cada unha das entradas deste traballo, e tamén aquelas outras eliminadas por estar xa recollidas, convertéronse nunha festa. Mais tamén é verdade que esta escolla medrou na memoria, na lembranza dos xa non presentes; da necesidade de convocar a quen xa non estaba ou, neste tempo de pandemia, estaba afastado. Así, no tempo do silencio, no tempo da distancia, as palabras acercaban os ausentes, e o recordo convertíase nunha sorte de comunión. Con todo, estas achegas terían un aire pechado se non contasen coa osixenación de fontes inéditas. Neste sentido foi enormemente enriquecedor para o grupo a incorporación de novas persoas ao equipo redactor e con elas a súa sabedoría, pero tamén novas citas procedentes do seu anovador mundo.

Esta recadádiva realizouse na península do Morrazo entre os anos 2017-2021. Recolle, en coherencia cos traballos anteriores (2005, 2012, 2017)³, material lexicográfico vivo nesta bisbarra e que non aparece en ningunha outra recompilación. Na nosa comarca, maioritariamente rural, atopamos zonas fortemente urbanizadas, mais a residencia nun núcleo urbano ou nunha aldea non modifica, no esencial, a natureza dos informantes, pois o contacto entre unhas zonas e outras é constante. Ademais, por idade (a maioría superan os 50 anos) residiron maioritariamente en lugares que nada teñen que ver cos actuais espazos e proceden de familias dedicadas ao mar e ao campo.

A obtención das unidades realizouse normalmente ao través da recollida directa —por extracción de conversas de informantes ou por coñecemento dos membros do equipo— contrastándose e depurándose logo eventualmente con outras persoas da localidade.

Para esta selección tivemos en conta, tal como pode verse na bibliografía, os principais dicionarios galegos, sobre todo o *Dicionario de Dicionarios*, os dicionarios fraseolóxicos e os distintos números dos *Cadernos de fraseoloxía galega*.

Cremos, ademais, que neste momento resulta improcedente, se queremos ser rigorosos e exhaustivos, non investigar as aparicións das UUFF na internet. Porén, non consideramos que calquera rexistro na rede sexa abondo para eliminar unha expresión. O feito de que unha fórmula ou un refrán apareza nun chat ou nun foro non é motivo para descartalos. Así, por exemplo, “Dios que te botou” aparece nesta ligazón: <https://www.facebook.com/lakozdegalecia/videos/1629717630474095/>. Isto demostra que está vivo e que, con seguridade, ten unha extensión xeográfica maior cá do noso campo de estudo, mais, ao

³ Para unha explicación máis fonda da nosa opción remitimos a Castro Otero *et al.* (2017: 128).

non formar parte dun traballo lexicográfico que inclúa a definición e a clasificación, optamos por mantelo. Mais hai na web traballos lexicográficos e fraseolóxicos cuxo rigor e interese lingüístico é indubidable e, polo tanto, digno de consideración, como é o caso do blog Da Cerna⁴ ou Fraseoloxía Carcamana⁵, por só citar dous exemplos. Polo tanto, cando a UUFF obxecto de análise aparecía en páxinas coma estas, eliminámola da nosa escolma, actuando do mesmo xeito que coas fontes canónicas.

Consideraremos *Unidades Fraseolóxicas*, seguindo a proposta de Ángelova e González-Espresati (2008: 16) “aquelas combinacións de palabras que se caracterizan pola alta frecuencia de aparición na lingua e están formadas por dúas ou máis palabras e cuxo límite superior é a oración”. As UUFF caracterízanse porque o seu significado non se deduce necesariamente da suma dos sentidos de cada un dos compoñentes; por seren fixas e estaren adoptadas por unha comunidade lingüística e porque os falantes as reproducen en bloque, como unha unidade.

Non pretende o noso traballo reflexionar sobre as distintas taxonomías relativas ás UUFF polo que optamos por seguir no esencial a proposta de Álvarez de la Granja (2003), mais non dubidamos en incorporar algunha categoría nova procedente das distintas recadádivas publicadas por estes *Cadernos de fraseoloxía galega*. Co único fin de ordenar o noso corpus, dividimos as entradas en:

- *Locucións*: combinación de dúas ou máis palabras que funcionan como unha soa unidade léxica, que se poden subdividir en nominais, adxectivas, adverbiais, verbais ou clausais: “lan de ovella”.
- *Enunciados fraseolóxicos*: aqueles que, por si mesmos, constitúen un acto de fala. Dentro destes enunciados distinguimos: *refráns*: frase completa, con sentido alegórico, que ten valor universal e que ten forma sentenciosa: “flor de xaneiro, non chega ao froiteiro”; *fórmulas*: unidades que carecen de autonomía textual e teñen un significado social, expresivo ou discursivo: “canto mantén o pan de millo!” e *dialogismos*: fórmula en que a persoa falante simula falar consigo mesma ou cita textualmente ou seu propios ditos, ou os doutras persoas ou entes personificados: “castaña rapada que estás no camiño, deixa o teu amo e vente comigo”.

Nas entradas reproducimos en letra grossa a expresión tal como foi recollida dos falantes, colocando, cando foi preciso, entre corchetes *alguén/algo* no suxeito e no complemento, para indicar se se emprega con persoas ou con animais ou cousas. Cando na expresión existan realizacións diferentes (*o que* ou *quen* ou *andar* ou *ir*, por exemplo) empregaremos a barra inclinada (/) para sinalalo: *o que/quen* etc. Se a variante presenta moitos cambios nos elementos ou na orde, aparecerá despois dos exemplos sinalada por **Var.:**. A continuación, se fose preciso, en itálica e en abreviatura (*iron.*, *vulg.*, *euf.* etc) indicacións sobre o uso. Logo, en letra redonda, vai a definición e seguidamente, en itálica, o exemplo⁵. Finalmente, tras o signo # poden aparecer as observacións.

⁴ <https://dacerna.blogspot.com/p/vocabulario-b.html>.

⁵ <https://illadearousa.blogspot.com/2009/05/xogar-testos-expresion-usada-para.html>.

Como xa quedou dito, intentamos reproducir fielmente as expresións dos nosos informantes, de modo que respectamos os dialectalismos morfolóxicos —por exemplo, a forma feminina en -án (*lan*, *irmán* ou *mañán*)— ou léxicos (*chuva* ou *caír*, por exemplo) e recollemos as diferenzas que poden rexistrarse nalgúns termos en distintas áreas da nosa recolleita (por exemplo, *agantar/aguantar* ou *pareu/pariu*). Tamén conservamos os castelanismos (*Dios*, *espalda* etc), aínda que, nestes casos, acompañámoslos dun asterisco (*). Consideramos porén innecesario sinalar o seseo, a gheada ou as segundas formas do artigo (-lo, -la, -los, -las) e consecuentemente os alomorfos (lo, la, los e las) dos pronomes átonos de acusativo (*Dios a daba/ Diola daba* etc.).

2. Corpus

2.1. Locucións

1. **A paneche.** [Un vehículo] totalmente cargado. —*Iamos á venda no Berbés a paneche de chinchos.*
2. **Acabar coa reliquia.** Consumir a paciencia. *Téndesme ata arriba con tantos berros, acabádesme coa reliquia.*
3. **Aforrar no farelo e destragar na fariña.** Esforzarse inutilmente ou con escaso resultado ao se preocupar do secundario e descoidar o principal. *Non vai chegar a nada porque fai as cousas sen cabeza, aforra no farelo e destraga na fariña.*
4. **Agarrar do pano.** Estar alerta para tomar precaucións. *Imos ter que nos agarrar do pano, que as que veñen son de roer.*
5. **Aire do norte.** Ningunha cousa. *Daquela os mozos, que tomaban? Tomaban aire do norte, pero agora meten no corpo canta porcallada hai.*
6. **Amarrar á estrema.** Manterse na mesma idea ou posición. *Estiveron a negociar o convenio e el non estaba de acordo cos pactos. Amarrou á estrema e non houbo xeito.*
7. **Andar a bater nela/no mesmo.** Repetir incesantemente [algo] cunha actitude teimuda. *Andas sempre a bater nela e xa che dixen que non che vou comprar unha bicicleta.*
8. **Andar a lañar pedras.** Realizar accións inútiles e absurdas. *Miro pintou os valados, sempre anda a lañar pedras.*
9. **Andar a rogar pola porta.** Empeñarse en ofrecer [algo] que non ten valor. *Anda todo o día a rogar pola porta. Está empeñado en que ten unha roupa de augas do mellor. Pensa que ten un tesouro e ninguén llo quere.*
10. **Andar a/ ir pescar troitas.** Quedarlle [a alguén] o pantalón á altura dos tornecelos. *Vas ter que comprarlle ao rapaz un pantalón novo, parece que vai pescar troitas. Var.: Andar/ ir ás troitas.*
11. **Andar coa saia na man.** Estar moi canso. *Xa vexo que non podes máis, andas coa saia na man, despois de tanto choio.*

⁶ A gran maioría dos exemplos son transcricións do escoitado ou, eventualmente, lido; mais a convicción profunda de que o traballo lexicográfico debe ter tamén un afán rehabilitador animou os redactores a elaborar modelos aplicados a novos contextos.

12. **Andar de cachicán.** Andar dun lado para o outro, sen traballar. *Eduardo non parou nunca na casa. Andou toda a vida de cachicán.*
13. **Andar na caixa dos mistos.** Meterse nunha empresa que ten moitas posibilidades de fracasar. *Ti sempre igual, non paras de andar na caixa dos mistos, sempre meténdote en cousas que non van a ningures.*
14. **Andar/ ir a pouco e amodo.** 1. Desprazarse lento e con paso curto. *–Xa marchou Genucha? – Si, pero cóllela en nada, que xa sabes que ela vai a pouco e amodo.* 2. Tomar a vida con calma. *Non me deas présa, para facer as cousas ben teño que ir a pouco e amodo.*
15. **Andar/ ir ao xeito do corpo.** Actuar de xeito tranquilo e sen precipitación. *Aquel señor Antón sempre foi toda a vida ao xeito do corpo, non había cousa que o desaquelese.* # Case é unha actitude para guiarse na vida.
16. **Andar/ir coma o tren da Laxe.** 1. Ser lento e parsimonioso. *Non vas dar rematado a calceta antes de que naza o meniño, vas coma o tren da Laxe.* 2. Chegar demasiado tarde. *Sempre andas coma o tren da Laxe, a xente xa está cansa de ti.* # O tranvía de Marín e Pontevedra recibía o nome de tren da Laxe.
17. **Arriar o gato.** Desprenderse [alguén] [de algo] por non lle quedar outro remedio. *Sempre se deixaba invitar pero afeárono e non lle quedou máis remedio que arriar o gato.*
18. **Bailar a carioca.** Darlle excesivas voltas [a un asunto] sen acabar de adoptar unha decisión. *–Teu irmán xa comprou a moto? –Non, ho, aínda anda a bailar a carioca e non se dá decidido por unha.*
19. **Boca de lan.** Persoa que puntualiza, contradí ou se opón sutilmente aos comentarios alleos. *–Ollo con Maruxa, que semella unha miñaxoia pero é unha boca de lan.*
20. **Botar como se *fora para unha voda.** Servir comida e bebida abundantes, con fartura. *–Invitou o Nolo a probarlle o viño novo. –Pois imos alá que sempre bota como se *fora para unha voda.* # Expresión que subliña as boas calidades dun anfitrión.
21. **Botar un fío.** Durmir brevemente. *Despois de xantar sempre teño que sentar a botar un fío se non non son quen de render no traballo.*
22. **Botarlle o burro á vaca.** Realizar unha acción absurda ou ineficaz. *–Queres tapar o buraco con ese trapallo? Pero iso é botarlle o burro á vaca.*
23. **Buscarlle as uñas ao gato.** 1. Querer atopar problemas onde aparentemente non hai ningún. *Nunca nada lle está ben, sempre lle anda a buscar as uñas ao gato.* 2. Retorcer os argumentos para levar a razón. *Halle buscar as uñas ao gato para saír coa súa.*
24. **Cachar/coller/pescar/pillar [a alguén] ás uvas/nas patacas.** Sorprender [a alguén] facendo ou dicindo algo que non debía. *–Ás veces é como un rapaz pequeno. O outro día cachárono ás uvas rompendo un farol.*
25. **Cagar na arada.** Estragar [un traballo]. *O verniz está fresco e ti pisas o parque; xa me cagaches na arada.*
26. **Cagar no invento.** Botarlle [a alguén] abaixo un proxecto que consideraba seguro. *–Contaba con pasar as vacacións en Portugal pero fecharon as fronteiras e cagáronlle no invento.*
27. **Chaqueta de lan.** 1. Persoa que carga cos traballos, coas responsabilidades,

- coas culpas e cos labores ingratos que ninguén quere. —*A nós salvounos a vida miña tía. Na nosa casa sempre foi ela a chaqueta de lan.* 2. Persoa mal amañada, que viste de xeito desarranxado. —*Miña pobre! Anda sempre como unha chaqueta de lan.*
28. **Cheo de moscas.** Persoa que carece de honra e consideración social. —*É un cheo de moscas, sempre anda roñoso por aí.*
29. ***Clavárselle [a alguén] o *tenedor no lombo.** Ser unha persoa vaga e indolente. *O Cholo nunca fixo nada, sempre se lle *clavaba o *tenedor no lombo cando ía traballar.*
30. **Comer da veiga.** Ter moi poucos recursos para sobrevivir. *Naqueles tempos de miseria non había para ninguén e non lles quedou outra que ir comer da veiga.*
31. **Comer un gato correndo.** Tomar unha gran cantidade de comida sen ningún tipo de reparo. *O Luís come un gato correndo. Non para, ademais, o que lle botes.*
32. **Cona mantida.** Muller que vive a costa doutras persoas. *Esa sempre foi unha cona mantida, vive coma unha raíña e nunca traballou.*
33. **Cona seca.** 1. Muller obsesionada con aforrar en extremo. *Nada nos cartos pero é unha cona seca.* 2. Muller imposibilitada para procrear. *É unha cona seca, nin para ter fillos vale.* #Ten un uso exclusivamente pexorativo.
34. **Cortar a palla.** Andar cunha perna torta ou arqueada cara a dentro. *Co feitiña que é a filla de Pacucha, se non fose porque corta a palla.*
35. **Cuarto parado.** Peza da casa onde se gardan os obxectos pouco utilizados. —*Na miña casa tiñamos un cuarto parado. Nel sempre estaba todo de calquera xeito.*
36. **Dar no corno.** Persistir obsesivamente nunha idea ou actitude. *Endelí colleu a lideira do xogo e está todo o día a dar no corno co ordenador.*
37. **De cabo a chicote.** Expresa que se realiza un labor desde o inicio ata o remate de forma minuciosa. *Retirou todos os libros do andel e limpou o po de cabo a chicote.*
38. **De langueta/lanqueta.** De forma oblicua, de lado. *Tiñas que velo, dáballo ao balón de langueta e non había quen puidese paralo.*
39. **De media vida.** De segunda man, usado. *Onte comprei un coche, pero non é novo senón de media vida.*
40. **De nariz.** [Persoa] que desempeña o seu oficio con primor. *Si, contrátalo, é un carpinteiro de nariz. Fai uns mobles finísimos, has quedar contento con el.*
41. **Día en que cantan os *ánxeles.** Día solleiro, apropiado para gozar dunhas horas de luz e calor, normalmente despois de varias xornadas de chuvia. *Que ben está aí a sollar, señora aquela! Está un día en que cantan os *ánxeles!*
42. **Doer a capadura.** Persistir un dano psicolóxico infrinxido. —*Hai tempo que se separou pero non quere recuncar. Seica aínda lle doe a capadura.*
43. **Durar menos que un peido.** Ser efémero, moi breve. *Tanto tempo agardando para subir aos cabaliños e ao final durou menos que un peido.*
44. **Encher os testos.** Acabar coa paciencia [de alguén]. *Cala dunha vez, vasmе encher os testos de tanto chorar.* # V. 63. “Levantarlle os testos”.

45. **Encher un dorneiro.** Estar moi pasado de peso. *O que tal engordou! Ela soa enche un dorneiro.*
46. **Escachar as pándigas.** Rir con grande intensidade, ás gargalladas. *Non mires a cara que tiña Alba mentres aquel home lle contaba a súa vida. Eu escachaba as pándigas.*
47. **(Estar a) tocar o corno.** Vocear, chamar a gritos. *Non toques tanto o corno que xa te escoitou.*
48. **Estar como un cagasteiro.** Presentar [alguén] un estado de moita deterioración ou esgotamento. *–Non podo comigo, estou como un cagasteiro.*
49. **Estar como unha duela.** Estar [unha persoa] moi delgada. *Anda todo o día a correr e xa está como unha duela.*
50. **Estar de cona.** Estar [alguén] impertinente ou de mal humor. *Non hai quen te ature, hoxe estás de cona.*
51. **Estar na barriga da nai.** Faltar moito tempo para que algo aconteza. *Disque van arreglar o problema pronto, pero eu creo que aínda está na barriga da nai.*
52. **Facer [dunha persoa] un cagasteiro.** Tirar un proveito deshonesto de alguén, abusar. *Ten ese rapaz tan consentidiño que fai dela un cagasteiro.*
53. **Facer a ronza.** Roldar [a alguén] co fin de conseguir un beneficio propio. *Estivo toda a tarde a facerlle a ronza. Quería que lle emprestase o coche.*
54. **Facer cousas de cabo escuadra.** Actuar sen pensar. *Xa sabes como é. Faiche cousas de cabo escuadra.*
55. **Facer dun peido un conto.** Expresar [algo] dándolle proporcións excesivas. *Xa estamos nas mesmas, ti sempre fas dun peido un conto*
56. **Facer galletas de fariña de landra.** Obter beneficios nun negocio sen apenas esforzo, mesmo estafando. *Sindo era moi furón, sempre lle dou para diante, mesmo facía galletas de fariña de landra.*
57. **Fincar as patas de atrás/Fincarse nas patas de atrás.** Manter unha actitude brava, porfiada. *Parece parvo, pero fincado nas patas de atrás non hai quen llas dea.*
58. **Ir [algo] pola gorxa vella.** Ir [algo] pola traquea. *Non paraba de tusir. Seica lle foi o leite pola gorxa vella. #* A variante “Ir pola gorxa do vento” foi recollida en Castro Otero, Salvador e outros (2017).
59. **Ir estirar a cagalla.** Camiñar co fin de distraerse. *Xa me doe a cabeza de tanto estudar. Vou estirar a cagalla.*
60. **Ir pasar as putas a baldeo.** Ir e vir sen proveito, sen conseguir o que se pretendía. *Quería ter conseguido a ferramenta que quería pero fun pasar as putas a baldeo.*
61. **Ir/marchar cantando baixiño.** Retirarse unha persoa abatida ou humillada tras recibir unha reprimenda xusta. *–Tiñasme que ver. Levaba anos calando, mais desta vez non deixei palabra na boca. Marchou cantando baixiño. Var.: Ir/marchar cantando de crego.*
62. **Levantar a poubeca.** Mudar de residencia en procura de mellor vida. *Vivían con tantos fillos naquel casarello no medio do monte que non lles quedou outra que levantar a poubeca. #* En González González (2012) aparece poubeca como ‘casa pequena e de aspecto pobre’.
63. **Levantarlle [a alguén] os testos.** Provocarlle [a unha persoa] dor de

- cabeza. *Leva toda a mañá repetindo o mesmo, levántame os testos*. V. 44. “encher os testos”.
64. **Levar/quedar o pantalón gaiteiro**. Estar curto [un pantalón]. *Vai pensando en levar o neno á feira, que xa lle queda o pantalón gaiteiro*.
65. **Marchar co rabo levantado**. Abandonar [alguén] [un lugar] enfurruñado por unha reprimenda. *–Despois das que levou, estaba escaldado e marchou co rabo levantado*.
66. **Mirar a *Dios polos pés**. Superar un grande apuro. *Non sabes nas que se meteu. Mirou a *Dios polos pés*.
67. **Morte roubada**. Morte prematura e inesperada. *O do fillo de Pepa foi unha morte roubada, meu pobre, non chegaba aos vinte anos*.
68. **Navallarlle [a alguén] o corpo**. Provocar unha forte angustia ou sufrimento [alguén] cando se lle dá unha moi mala noticia. *Dixéronlle que lle recuncara o cancro. Ten moi mal prognóstico. Xa lle navallaron o corpo*.
69. **Non coller boia**. Non ser quen de realizar algo por estar enfermo ou incapacitado temporalmente. *Hoxe non collo boia, teño unha gripe que me ten aparvada*.
70. **Non dar nin para un guiso de *alambre**. Ser unha persoa moi delgada. *Desde que estás no ximnasio quedaches nos ósos, non dás nin para un guiso de *alambre*.
71. **Non dar nin ter**. Estar [alguén] ás portas da morte. *Veño do hospital de visitar a miña sogra que a pobre está que nin dá nin ten*. # Só se emprega en 3ª persoa.
72. **Non dar o *nombramento**. Non ser capaz de conseguir [algo]. *Por moito empeño que puxen en quitar o carné non me deu o *nombramento*.
73. **Non dar/ter boa pía**. Provocar [alguén ou algo] desconfianza. *Coñecino onte pero non me deu boa pía*.
74. **Non lle pedir permiso ao sentido para falar**. Expresarse imprudentemente. *–Ti non lle pides permiso ao sentido para falar, rapaz. Mira que dicirle ao xuíz que non che gustaba a súa gravata... Logo queres que a multa sexa pequena*.
75. **Non poder volver o viño á redoma**. Ser [unha situación] irreversible. *Canto hai que Chicha me quitou a fala! Pois agora xa non pode volver o viño á redoma*.
76. **Non quentar o sol [a alguén]**. Non sentirse contento. *–Máis che valería estar calado. Se non o dicías, non te quentaba o sol*. # Utilízase necesariamente cunha premisa condicional primeira.
77. **Pan de cona**. Home que casa por interese económico. *Non quería nada con Inés, pero como o pai é armador, non lle importa casar con ela, é un pan de cona*.
78. **Papaché do balandro**. Persoa tida por pouco espelida, parva. *Pero ti, raio papaché do balandro, como metiches a gasolina no caldeiro do pozo?*
79. **Parecer unha forella sen corda**. Presentar [unha muller] un aspecto desleixado ou pouco grácil e inseguro. *Non sei como non se amaña un pouco, sempre anda coma unha forella sen corda*. # Unha forella é unha ovella nova, aínda por rematar de medrar, que anda con movementos descoordinados, torpes, con pouca graza.
80. **Pasar leste**. Carecer de medios para comer, padecer fame. *Meus avós*

- sempre contaban que os anos corenta foron os tempos da fame e pasaron leste.*
81. **Pedirlle [alguén] permiso a unha man para mover a outra.** Actuar alguén con preguiza. –*Como vas contar con el? Xa o miras, parece que lle vai ter que pedir permiso a unha man para mover a outra.*
 82. **Peixe fino.** [Persoa] de pouco fiar. –*De todas as maneiras, non se fie nin un pelo dese peixe fino! -advertiulle Marcial, cun xesto moi serio-. Ese individuo ten dúas caras e anda sempre con comenencias.* (Parcero, 2021)
 83. **Poñer canizas.** Encher totalmente [un recipiente]. *Non me enchas máis a cunca de caldo que lle vas poñer canizas* # As canizas eran suplementos que se lles poñían aos fungueiros do carro para aumentar a capacidade de carga.
 84. **Quedar no cuarto da *salú.** Quedar [alguén] a salvo nun asunto sen padecer as consecuencias negativas. *Juana era a que sempre facía as propostas máis negativas pero, á hora da verdade, quedaba no cuarto da *salú.*
 85. **Quedar picha arriba.** Quedar moi canso. *Cavar, cavaron toda a veiga nunha tarde. Iso si. despois quedaron picha arriba.*
 86. **Quitarlle ao ollo.** Roubarlle horas ao sono para dedicalas a unha actividade. *Quitoulle ao ollo moitas noites para estudar a oposición.*
 87. ***Recorrer as caravainas.** Andar de aquí para alá, sen rumbo nin itinerario fixo. *Maruxa non tiña paraxe. *Recorría sempre as caravainas.* # En Alonso Estraviz (1986) aparece a expresión “andar de paravana”, co mesmo significado.
 88. **Rillar/ Quentar a ourella.** Insistir moito. –*Deixa de quentarme a ourella. Non vas conseguir nada.*
 89. **Ser coma un liscanzo.** Ser unha persoa que actúa con axilidade e eficacia. –*Vai vir chover e deixei a roupa estendida na casa. –Pois chama a Viruca, que é coma un liscanzo e xa cha recolle.*
 90. **Ser como Me e Triquité.** Andaren dúas persoas sempre xuntas. –*Pasou Lucho? –E non ía con Pepe? Que raro, eses son como Me e Triquité!*
 91. **Ser como o gato para o unto.** Ser home obsesionado con manter relacións sexuais coas mulleres. *Aquel Nucho era como o gato para o unto, daba noxo miralo a goitear pola festa ao que lle caíse.*
 92. **Ser como o que lavou os pés e atopou os dedos.** Ser unha persoa pouco esforzada e dilixente. –*Non contes con el, é como o que lavou os pés e atopou os dedos; vas ter que rematar ti todo o traballo.*
 93. **Ser como To e mais Me / Tanto ter To como Me.** 1) Actuar [dúas persoas ou animais] como un único ser. –*Está Seso? –Non, marchou botar a partida co Laberco, son coma To e mais Me.* 2) Ser [dúas opcións] similares. –*Que prefires? Cavar ou encher nas patacas? –Éche o mesmo, tanto ten To como Me.* #1: *To!* é voz para mandar un animal (principalmente can ou boi) estarse quieto e con toda probabilidade é unha afêrese de *Quietooo!*; *Me!* é a voz da ovella ou castrón. 2: *To* forma parte do esconxuro *To, demo!* 3: *To* e *me* son as dúas sílabas que constitúen o antropónimo Tomé. 4: Antonio Benito Fandiño (1779-1834) é autor dun epigrama que di: *Glorioso Santo Tomé, /*

- tedes dous nomes nun só: /sodes castrón polo Mé /e sodes can polo Tó.*
94. **Ser de cabo escuadra.** Ser [muller] de forte carácter. –*Ten coidado con ela, que é de cabo escuadra.*
95. **Ser dos que o rei mandou chamar.** Ser [unha persoa] que cre saber de todo. –*Ese choio xa cho soluciona meu cuñado cando queiras.* –*Vaite de aí hom, si, ese é un dos que o rei mandou chamar.*
96. **Ser máis revirado que a cañota/o pau dun carballo.** [Persoa] de carácter violento ou complicado. *Sempre anda metido en leas, é máis revirado que a cañota dun carballo.*
97. **Ser un caga na cubeta.** Ser [alguén] moi delicado. *A Muchiña colleu un mozo de Marín, un caga na cubeta.* # Este apelativo aplicábase exclusivamente aos mariñeiros de Marín que non querían facer de corpo pola borda, como era o habitual.
98. **Ser un can lareiro.** Ser home que anda detrás de todas as mulleres, dun lado para o outro. *Manuel sempre andaba detrás das mulleres. Servíanlle todas. Sempre foi un can lareiro.*
99. **Ser un garrafón sen cu.** Ser unha persoa que bebe en exceso. *Pode beber o que lle botes na cunca, tanto lle ten branco coma tinto, é un garrafón sen cu.*
100. **Ser unha veiga aberta.** Ser unha persoa xenerosa, voluntariosa, servizal. –*Sempre nos axuda coa tarefa. Dá gusto con ela. É unha veiga aberta.* # En Castro Otero et al. (2017) aparece esta expresión co sentido de ‘Persoa que gasta sen tino nin control’.
101. **Ter a cheminea a popa.** Ser [unha persoa] inconstante e mudable. *É un home sen sentido ningún. Sempre tivo a cheminea a popa.*
102. **Ter algo de porco.** Provocar receo [alguén]. –*Ti di o que queiras pero para min que algo de porco ten, non me digas por que pero non me fío nada del.* # A manifestación máis habitual é “algo de porco ten/tiña”.
103. **Ter estrelas na alma.** Estar alegre. –*Ben se ve que a nena ten estrelas na alma, non para de xogar e rir toda a mañá.*
104. **Ter gana de colo.** Non deixar rematar unha conversa á que se lle leva dando voltas moito tempo. –*Déixame a cabeza tranquiliña que hoxe non hai maneira. Xa miro que tes gana de colo.*
105. **Ter gana de leria mais de sursura.** Excesiva insistencia [nun tema] ou impertinencia. *Cala un pouco, ho, levas todo o día con gana de leria mais de sursura.*
106. **Ter moita puga.** Desexar intensamente e con urxencia. *Tendes moita puga por comer as chulas, esperade un pouco a que acabe de fritilas todas.*
107. **Ter os collóns negros.** Ter moita experiencia [en algo]. –*Non te preocupes tanto por el que lle sobra de saber como facelo. Xa ten os collóns negros.* **Var.: Ter os collóns do color da perneira.**
108. **Ter un xenio que non o deixa durmir.** Ser persoa conflitiva, amiga dos enfrontamentos. *Cando xogaba ao fútbol, tiña un xenio que non o deixaba durmir; non había partido que non se pegase cun adversario.*
109. **Tes a manía no pé como o tolo de Meiro.** Ser [alguén] moi inquedo. –*Contigo non hai forma de acougar; tes a manía no pé como o tolo de Meiro e non hai forma de que pares.*

110. **Tirar do aire.** Provocar [a alguén] con intención de que perda o control. *Se vas estar con Genucho non lle volvas dicir que perdeu a partida, que ti es moito de tirar do aire.*
111. **Tragar un *tenedor/comer un *tenedor.** Ter [alguén] unha actitude vital de vagancia e desidia. *Eusebio non traballa nin que o mates, parece que tragou un *tenedor.*
112. **Untar o biqueiro.** Corromper para obter privilexios, subornar. *Haslle ter que untar o biqueiro ao alcalde para que che dea a licenza de obra.*
113. **Vender peixe.** Criticar a outras persoas. *—Cada vez levo peor ir cortar o pelo. Son tremendas alí. Sempre están a vender peixe.*
114. **Volver o porco ao cortello.** Desdicirse dunha opinión ou decisión. *Despois que lle explicamos o que había, decidíu volver o porco ao cortello.*
115. **Xuntar o sentido con [alguén].** Tratar de razoar con alguén que non dá entendido. *Perdín o tempo tratando de explicarlle a Pacucho que as lámpadas que levaba eran máis caras e tiña que pagar a diferenza. Mira ti con quen fun xuntar o sentido.*

2.2. Enunciados fraseolóxicos

2.2.1. Refrás

1. **A cabra co vicio dá co corno no cu.** Reprocha a actitude de folganza e o feito de telo todo sen esforzo, que pode levar a realizar accións absurdas, pouco proveitosas. *Déronlle todo o que quixo e agora meteuse a apostar. Xa se sabe, a cabra co vicio dá co corno no cu.*
2. **A coller bagos unha vella fixo sete canados.** Defende que coa constancia das pequenas accións se logran grandes resultados. *Suspendiches o exame? Xa che dixen que non o deixases todo para o último día, a coller bagos unha vella fixo sete canados.* # En González Guerra (2012: 303) aparece a expresión: “Unha vella de bagos xuntou cen canados” co significado de: [Dise na vendima para animar os vendimadores a que apañen os bagos caídos no chan].
3. **A sardiña lañada, ben cocida, mal asada.** Aconsella cocer a sardiña salgada e non preparala doutros xeitos. *—Que xeito de estragar o peixe, asalo! Xa che teño dito mil veces que a sardiña lañada, ben cocida, mal asada! Var.: A sardiña lañada sabe en caldeirada.*
4. **Ao mellor cazador escápalle un paxaro.** Expresa que todo o mundo comete erros. *Tiña fama de infalible pero non era tal. Xa sabes, ao mellor cazador escápalle un paxaro.*
5. **As ganas de casar veñen como as de cagar.** Expresa que o desexo de emparellarse aparece de modo natural e espontáneo. *—Eu, miña nai, non penso casar nin a tiros. —Si, meu fillo si, iso dilo agora, pero as ganas de casar veñen como as de cagar.*
6. **As luras cóllense ás escuras.** Aconsella actuar con discreción e sixelo das accións propias. *—Aí tes a Ramón, sempre tan reservado e prudente. —Fai ben, as luras cóllense ás escuras!*
7. **As perliñas en abril polo aire se miran vir.** Describe a forma clara e transparente da choiva miúda no mes citado. *—Vaia poalla que temos nestes*

- días, non se pode saír da casa. –Non te queixes, ho, que as perliñas en abril polo aire se miran vir.*
8. **Can que entra en Meira, non sae.** Indica que todo home que mocea en Meira casa alí. *Comezou de noivo con Clara e casaron deseguida. Xa sabes, can que entra en Meira non sae.*
 9. **Cando nace un sapo na Portela, unha sapa nace en Redondela.** Expresa que as parellas comparten a mesma condición; sempre hai unha parella para cada persoa. *A muller de Manuel é unha baldrogas coma el, cando nace o sapo na Portela, nace a sapa en Redondela. Var.: Cando nace o sapo, nace a sapa.* # En Castro Otero et al. (2017) aparece: “Aínda que estea na banda do mar, o sapo á sapa vai atopar”, e a variante: “Sempre hai un sapo para unha sapa”.
 10. **Cando pola *Candelaria chove ou venta inda o inverno entra, sen chover e ventar metade do inverno está por pasar.** Advirte de que, por riba das condicións meteorolóxicas que esa data presente, a Candeloria marca a metade da estación do inverno. *–Onte foi día da *Candelaria: que tempo teremos de aquí para adiante? –Cando pola *Candelaria chove ou venta inda o inverno entra, sen chover e ventar metade do inverno está por pasar.* # 1. Existe a variante léxica Candeloria. 2. Esta festa celébrase o dous de febreiro. (V. 37).
 11. **De marzo a abril vai un día.** Expresa a similitude ou proximidade entre dous elementos que aparentemente son moi diferentes. *Non parecen irmáns, lévanse como gatas, pero de marzo a abril vai un día.*
 12. **Hai corpos ruíns que non queren cousas boas.** Constata a existencia de xente que non aprecia o que se lle ofrece. *–O xoves fomos ao Grove a tomar unha mariscada e vai o meu cuñado e pide ovos fritos. –Estache visto que hai corpos ruíns que non queren cousas boas.*
 13. **Hai máis días que chourizos.** Indica que hai tempo para levar adiante os asuntos pendentes. *–Esquecín traerche o libro de volta. –Non te preocupes ho, hai máis días que chourizos.*
 14. **Mexo de can, cartos na man.** Expresa que, ás veces, unha contrariedade pode provocar un resultado positivo. *Botárono daquel choio e agora ten un mellor. Mexo de can, cartos na man!*
 15. **Míranse os corpos pero non as eivas.** Advirte de que non se pode xulgar a saúde das persoas só pola aparencia externa. *–Que ben estás! Recuperáche moi ben da operación. –Quen me dera, míranse os corpos pero non as eivas.*
 16. **Na casa, dúas portas: unha para entrar *Dios e outra para saír o demo.** Aconsella que as casas teñan dúas portas. *Non esquezas dicirlle ao arquitecto que queredes dúas portas. Xa sabes; unha para entrar *Dios e outra para saír o demo.*
 17. **O cu mal vezado deixa o seu dono avergonzado.** Sinala que quen non ten boas maneiras sempre queda en evidencia. *Botaron o teu fillo da clase porque insultou o profesor; xa se sabe que o cu mal vezado deixa o seu dono avergonzado.*
 18. **O cura casa e manda para a casa.** Advirte sobre os problemas de convivencia dos matrimonios novos. *Moito cursiño prematrimonial, pero a*

- última hora o cura casa e manda para a casa.*
19. **O de fóra chega tarde e sen hora.** Expresa que o convidado non ten obrigas. –*Estamos agardando por Filipe para comezar. –Por quen? Por Filipe. Ben se ve que non o coñeces, o de fóra chega tarde e sen hora. Var.: O que vén de fóra chega tarde, mal e sen hora.*
20. **O demo, cando non ten que facer, caga na casa por ter que varrer.** Reproche ás persoas que non son quen de estar ociosas. *Tiña tres días libres e púxose a limpar o que xa limpamos. O demo, cando non ten que facer, caga na casa por ter que varrer. Var.: O que non ten que facer, caga na casa e ponse a varrer.*
21. **O fillo do patrón caga ao pé do temón e o fillo do amo, caga ao pé do *palo.** Expresa que quen manda pode impoñer a súa vontade. –*Ti moito que lle vas dicir ao xefe, que lle vas cantar as corenta, mais o fillo do patrón caga ao pé do temón e o fillo do amo, caga ao pé do *palo.*
22. **O que come por man de outro, come moito e engorda pouco.** Expresa o valor de coidar dun mesmo e non depender de ninguén. –*Non te poñas a cociñar agora, acabamos máis logo pedindo unhas pizzas. –Ai non, que o que come por man de outro, come moito e engorda pouco.*
23. **O que non é ben logrado, non é *desfrutado.** Critica a adquisición feita con enganar. *De que lle valeu facerse con todo o capital dos pais deixando fóra os irmáns? Para que a última hora llo levase o banco, o que non é ben logrado non é *desfrutado.* V. 26. “O roubado chora polo amo”.
24. **O que non ten casa nin barco cada día pega o seu salto.** Advirte da necesidade de lograr unha estabilidade económica para poder subsistir con tranquilidade. *Andas por aí, sen control, gastando o pouco que tes e mira que o que non ten casa nin barco cada día pega o seu salto. Ti verás o que fas.*
25. **O que vale para o trunfo (tamén) vale para a brisca.** Esixe a quen andou de folganza que participe tamén no traballo. *Onte foiche boa, déronche as cinco da mañá sen chegar á casa. Agora non queres levantarte, mais, “A levantarse!”, que o que vale para o trunfo tamén vale para a brisca.*
26. **O roubado chora polo amo.** Afirma que o conseguido de xeito ilícito non se goza con tranquilidade. –*Parece que a ninguén lle gusta a compota? O roubado chora polo amo, xa o di o refrán, as mazas collinas no lance.* V. 23. “O que non é ben logrado, non é *desfrutado”.
27. **Onde non hai cabeza todo é rabo.** Úsase para criticar os fallos constantes propios ou alleos. *Volvín perder as chaves do coche. Onde non hai cabeza todo é rabo.*
28. **Polo *jueves santo, un mes de adianto.** Recomenda unha época para sementar as ervillas. –*Como che están a vir para arriba as ervillas. – Xa canto hai que as plantei, xa sabes, polo *jueves santo, un mes de adianto.* # Tradicionalmente os traballos agrícolas guiábanse polo calendario lunar. O Xoves Santo sempre coincide no plenilunio de primavera.
29. **Pouco e nada todo é un.** Expresa que algo é moi escaso ou ruín. *Tócanos*

cadansúa sardiña. É o que hai! Pouco e nada todo é un.

30. **Quen con cans anda, a ladrar aprende.** Advirte sobre as consecuencias de andar con malas compañías. *Sabiamos todos que ía acabar mal, pasar os días con aqueles barallos. Quen con cans anda, a ladrar aprende!*
31. **Quen lonxe vai casar, pan e porco vai buscar.** Critica a quen busca o matrimonio lonxe por absoluto interese. *Non lle sobran mozas na contorna que mirade onde foi parar! Quen lonxe vai casar, pan e porco vai buscar!*
32. **Quen nace de burro queda de albarda.** Expresa as dificultades de librarse dos ditados da fatalidade do destino. *O pobre nunca puido chegar a máis, traballando toda a súa vida para isto. Quen nace de burro queda de albarda.*
33. **Quen os teña que os manteña.** Reproba a posibilidade de encargarse dos fillos de outro. *Queren ir de vacacións e non atopan quen se lles faga cargo dos fillos. Xa cho dixen, quen os teña que os manteña.*
34. **Quen queira mal para ti a el halle caír.** Sinala que o mal que se desexa para os demais sempre pode volverse contra un. *Teu sogro non quere deixarche o piso, non se decatará de que quen queira mal para ti a el lle ha de caír?*
35. **Quen te pareu que te manteña e se non que te venda.** Expresa desconformidade, incluso o rexeitamento, cara a unha persoa que resulta insupportable. *Xa me cansaches, estou farto de aturarte, quen te pareu que te manteña e se non que te venda.*

Var.: Quen te pareu que te manteña, se non te quere manter que te leve á feira a vender.

36. **Quen/ o que cala *jode a quen fala.** Pondera o valor da discreción. *Para de barafustar e de falar que todo o mundo se *enteira do que fas, do que dis... A ver se aprendes que o que cala *jode a quen fala!*
37. **Se na *Candelaria está a ventar, o inverno está a acabar, se chove e venta, inverno entra; que chova, vente ou deixe de ventar, medio inverno está por pasar.** Advirte de que -por riba das condicións meteorolóxicas que esa data presente- a Candelaria marca a metade da estación do inverno. *—Onte foi día da *Candelaria e ventou; xa está acabando o inverno. — Si, ho! Se na *Candelaria está a ventar, o inverno está a acabar; se chove e venta, inverno entra; que chova, vente ou deixe de ventar, medio inverno está por pasar. (V. 10).*
38. **Se no velorio do teu veciño non lle botas unha fecha de viño, o teu está en camiño.** Indica a obrigatoriedade de cumprir cos usos e normas de respecto por unha persoa finada. *Veña, enche aí unha cunca de tinto. Ou non sabes que se no velorio do teu veciño non lle botas unha fecha de viño, o teu está en camiño?*
39. **Se non casou con quen quixo, casou con quen atopou.** Critica as persoas que se resignan a soportar as penurias da existencia sen enfrontarse a elas. *Pobre María, non acabo de entender como pode soportar un xefe así. Hai xente que parece que a mirou unha bruxa. Xa se sabe, se non casou con quen quixo, casou con quen atopou.*

40. **Se queres viaxar sen diñeiro, faite mariñeiro.** *Iron:* Aconsella a alguén que se enrole de mariñeiro para viaxar sen pagar. *Gústache andar polo mundo? Se queres viaxar sen diñeiro, faite mariñeiro.*
41. **Se te vas marear, non vaías ao mar.** Aconsella non dedicarse a aquilo para o que non se serve. *Se non resistes traballar nas alturas, para que te fixeches encofrador, que se te vas marear, non vaías ao mar.*
42. **Sol de xaneiro, lobo no quinteiro.** Advirte que o tempo solleiro no inverno non é beneficioso para os cultivos. *Si, todo o que queira, moito sol, moito paseo, pero o sol de xaneiro, lobo no quinteiro, a ver que temos na colleita.*
43. **Traer e levar chámanlle carrexar.** Úsase para criticar a quen pide axuda e logo non valora o esforzo desenvolvido. *Fun á do meu sogro para axudarlle a mover uns bocois e ao final estivemos todo o día a fondalos... Sempre me embarca, pero con el xa se sabe, traer e levar chámanlle carrexar.*
44. **Uns aos pés, outros á cabeceira e a Virxe María pola derradeira.** Describe o xeito de arrombar moitas persoas para durmiren nunha mesma cama. *Aínda lembro como durmíamos os cativos na sala da casa de miña avoa naquela cama tan estreita: uns aos pés, outros á cabeceira e a Virxe María pola derradeira!* # Parodia de oración do momento de ir durmir.
45. **Verducedo, nin boa vaca nin bo becerro.** Descualifica a xente deste barrio moañés polo seu carácter pouco pacífico e fiable. *Maruxa é de alá de arriba, que lle queres; Verducedo, nin boa vaca nin bo becerro.* # A xente deste barrio utiliza a variante reivindicadora: **Verducedo, boa vaca e bo becerro.**
46. **Vodas e bauticeiros, que inviten primeiro.** Indica a necesidade de cumprir coas formas, normas e protocolos por non ferir susceptibilidades. – *Pero, por que non asistes ao acto? Participa o teu curmán.* – *Vodas e bauticeiros que inviten primeiro!*
47. **Xente do Cantodarea, xente de gran caldeirada, uns días todo e outros días nada.** Critica a falta de moderación a causa dunha actitude hedonista da vida. *Ti non te poñas a traballar, ti como a xente do Cantodarea, xente de gran caldeirada, uns días todo e outros días nada.* # Os habitantes da parroquia de San Xosé do Cantodarea (Marín) tiñan a consideración por outros veciños do concello de moi festeiros. **Var.:** **Xente do Cantodarea, xente de gran caldeirada, hoxe comémolo todo e para mañán non temos de nada.**
48. **Xente de Marín, xente do *platiño, hoxe comemos un pouco e mañán outro pouquiño.** Critica a xente de Marín por demasiado cutre. – *Vou montar un negocio en Marín.* – *Ti verás pero xente de Marín, xente de *platiño, hoxe comemos un pouco e mañán outro pouquiño.*

2.2.2. Fórmulas

1. **Agarrar a/da penoucheira.** Úsase como ameaza nunha disputa corpo a corpo entre mulleres. – *Mira, se che*

parece caro o peixe, non mo compres, pero se me volves chamar ladroa agárrote da penoucheira e douche

- unha tunda que non te coñece nin a nai que te pariu.* # A penoucheira é o pelo da pube feminina.
2. **Agora bótalle chuspe, a ver se pega.** Amoesta a quen estragou irremediabilmente algo. –*Caeume a fonte e fendeuse. –Xa che dixen que non a colleses. Agora bótalle chuspe, a ver se pega.*
 3. **Agora sópralle.** Reprende as crianzas que se lamentan dun dano físico que se produce despois de seren advertidas do probable risco. –*Como me doe a perna, que caín da bicicleta! –Estache ben, agora sópralle.*
 4. **Ai hoxe!... Hoxe e mais mañán!** Advirte de que se está a superar o límite do tolerable. –*Pero ti aínda estás na cama? Xa te chamei hai unha hora. –Ai hoxe!... –Hoxe e mais mañán!* # A expresión adoita ser empregada polas nais nas amoestacións aos fillos e fillas.
 5. **Ai, a cona da barrileira, que non ten testo nin ten tapadeira!** Mófase da torpeza ou ignorancia de alguén sen intención de ferir. –*Pero cortácheste escarapando patacas? Ai, a cona da barrileira, que non ten testo nin ten tapadeira!*
 6. **Aínda agora é agora.** Aconsella non impacientarse. *Xa estás a tremer cos exames e estamos en outubro. Aínda agora é agora.*
 7. **Alá chegaremos e xa miraremos.**
 1. Úsase para insistir en que o tempo confirmará a razón. –*Que ese petróglifo non está nas Abelairas, que é outro. –Alá chegaremos e xa miraremos.*
 2. Expresa que a persoa receptora acabará por ter a experiencia que agora padece a emisora. –*Parece que andas baldado. –Alá chegarás.* # 1. Con frecuencia úsase só a primeira parte. 2. A segunda acepción admite máis persoas verbais que a cuarta.
 8. **Alevanta a saia e baixa o cu.** Búrlase de quen acaba por realizar unha acción que lle desagradaba. –*Ao final chegoume un certificado e vou ter que ir arranxar o tema con Facenda. –Xa sabes, alevanta a saia e baixa o cu.*
 9. **Aparta, con, que te fundo.** Mostra, de modo arrogante, unha total seguridade nun mesmo. –*Nolo, axúdasnos a botar polo coche para acendelo? –Está visto que sen min sodes uns inútiles, aparta, con, que te fundo!* # En <https://pandulleiros.blogspot.com/2013/04/fraseoloxia-carcamana.html> aparece: “Aparta, laxe, que te fendo!”
 10. **Apostar e calar.** Úsase para retar a alguén. –*Este cordón de viña hanos dar máis de sete canados de viño. –Ha de ser menos. –Pois apostar e calar.* # Desafío que só se realiza cando se ten a absoluta certeza de gañar.
 11. **Aquí o máis parvo vale para alcalde.** Expresa que mesmo as persoas menos dotadas poden chegar a ocupar cargos. –*Mira para o fillo da Muchiña, non estudou nada e agora gaña cartos coma a area vendendo ourizos. –Aquí o máis parvo vale para alcalde.*
 12. **Arregala os ollos e arregáñame o dente.** Remata unha conversa tensa cun interlocutor que está incómodo. *Xa non te quero aturar máis; agora arregala os ollos e arregáñame o dente.*
 13. **Bendigo eu, que non digo misa.** Úsase para impoñer autoridade. *Tanto me ten o que digades, aquí bendigo eu, que non digo misa.*
 14. **Caerlle os nenos da cama [a alguén].** Úsase par invitar a alguén a non

- marchar aínda. *Non sei que présa tes. Cáenche os nenos da cama?*
15. **Cagarse na pasteca de proa/de popa.** Expresa rexeitamento, contrariedade ou enfado. –*Me cago na pasteca de proa! Non dou rematado este choio nin a paus.*
 16. **Cago no cabo dunha rabisa!** Expresa rabia ou frustración. –*Cago no cabo dunha rabisa! Este vento non nos deixa recoller o aparello con tranquilidade.*
 17. **Cago nos *clavos dunha porta vella!** Manifesta enfado ou frustración ante un fracaso non esperado ou fortuíto. *Cago nos *clavos dunha porta vella! Con este frío non me medrou a masa e non hai quen coma o biscoito.*
 18. **Caíche, larache, que tunda levache!** Celebra, sen malicia, o éxito dun engano ou broma. –*Neno, xa fixeches os deberes? –Si, mamá. –E como puidiches facelo se che teño eu o libro. Caíche, larache, que pau levache.* # 1. Ao pronunciarse, márcase o ritmo, como nunha cantarela. 2. Existen variantes rexistradas como *Picaches, laraches, que tunda levaches!* (Alcalá, 1971; Álvarez Cáccamo, 2004). 3. A serie *caíche /larache /levache (caíches/ laraches/levaches)* ou *picaches/ laraches/levaches* parece remitir a tres verbos. Os dicionarios non rexistran *larar* mais si *larear* no sentido de “charlatanear” e outros da mesma raíz: *laretar, larapetar* etc. A maiores, *ser unha laracha* aparece en Franco Grande (1972) como “ser un fanfarrón”.
 19. **Caldo, caldiño, caldallo e caldaretallo.** Constata a degradación producida polo tempo nun alimento e, por extensión, en calquera cousa. *Pero aínda fixeches empanada coa carne do cocido? Mimadriña, caldo, caldiño, caldallo e caldaretallo!* # En ocasións úsase para protestar polo aproveitamento excesivo dos alimentos. No blog “Parucadas. Un dialecto vivo en Baiona” (Anónimo, 2012) cítase a expresión *¡Caldo, caldiño, caldallo, caldaretallo!* co significado de ‘Con gracia, al servir el caldo o al hablar de él’.
 20. **Cando fala(n) baixan todos os santos do ceo.** Úsase para caracterizar unha persoa mal falada que xura con blasfemias. –*Mi madriña, como está Ricucho, o que tal bota por esa boca! –Si, cando el fala baixan todos os santos do ceo.*
 21. **Casar casa o cura.** Úsase para responderlle a alguén que fala do casamento sen darlle a transcendencia que ten, especialmente a xente nova. *Ti moito falas, pero casar casa o cura, o caso é que logo hai que convivir e non é tan doado.*
 22. **Coidado coas carteiras!** Úsase para saudar cordialmente a unha persoa simulando advertir da súa perigosidade. –*Oi, aí ven o Luís! Coidado coas carteiras!* # Co mesmo valor empréganse outras antífrases, como “Eilo!” e “Ese home!” (V. 33, 37 e 72).
 23. **Coller [alguén] pola capeleira.** Ameaza cun correctivo violento. *Mira ben o que che digo, se me fas outra trasnada coma esta, cóllote pola capeleira.* # Diríxese habitualmente ás crianzas.
 24. **Con quen casamos a filla!** Comenta a pouca valía ou malas calidades das persoas coas que nos relacionamos. –*Todo o día sen mirarvos facer nada. Todo o teño que amañar eu. Ai, con quen casamos a filla!*
 25. **Con quen xanta non merenda.** Critica a unha persoa pouco fiable por non ser

- estable nas súas relacións. *Ti aínda lle fas caso a Seso, non miras que con quen xanta non merenda?*
26. **Da *frente á paxareta para que o demo non se me meta.** Expresa gran sorpresa ou incredulidade ante o que se acaba de oír. –*Seica o teu veciño vai mercar un coche de 50.000 euros.* –*Da *frente á paxareta para que o demo non se me meta.* **Var.: Da testa á paxareta para que o demo non se meta.** # Utilízano as mulleres acompañado do xesto utilizado para persignarse, sinalando a zona xenital en lugar do peito.
27. **De aquí á loura, vacaloura.** Indica que falta moito tempo para que aconteza algo. *Xa andas a pensar nas vacacións de verán en xaneiro? Ala, que de aquí á loura, vacaloura.*
28. **Dicir misa e non ser cura.** Descualifica a autoridade moral ou intelectual de alguén. –*O locutor dixo que as vacinas non valen para nada.* –*Si, calquera di misa e non é cura.*
29. ***Dios a dá!** Indica que chove moi copiosamente. –*Chove moito?* –*Moitísimo, *Dios a dá!* # V. 38.
30. ***Dios o deixe ir!** Expresa alivio ante a morte dunha persoa á que se lle mostra pouco aprecio. –*Seica morreu o Antonio da Pena.* –**Dios o deixe ir!* **Var.: *Dios o mire ir!**
31. ***Dios o pague, que é miolo!** Expresa satisfacción polo que se acaba de comer. –*Ai, como prestou este caldiño quente, *Dios o pague, que é miolo.*
32. ***Dios o teña na Gloria... e de alí que non volva!** Mostra pouco aprecio por unha persoa que acaba de morrer. –*Disque morreu o Ramón da Carballeira.* –**Dios o teña na Gloria... e de alí que non volva!*
33. **Dóche a cabeza? *Señal de riqueza.** *Iron.:* Responde a quen se queixa de dor de cabeza. *Se hai que ir facer o traballo, vaise. Que che doe a cabeza? *Señal de riqueza.*
34. **E mañán vés!** Emprégase para dar por rematada unha conversa á que non se lle ve unha saída razoable. *O alcalde contouche a ti que o trazado da rúa non pasa por aquí. Vaille co conto a outro. E mañán vés!*
35. **É o fillo que tes/ten!** Réstalle importancia a un gasto elevado ou superfluo. *Se mercou un coche caro fixo ben, é o fillo que ten.* # Aplicaselles ás persoas sen cargas familiares.
36. **Eilo!** Úsase para saudar cordialmente a unha persoa simulando advertencia. –*Ía eu cruzar o semáforo cando sentín atrás miña “Eilo! Eilo vén!”.* *Vireime e era María.* # Mesmo valor e utilización que *Coidado coas carteiras!* e *Ese home!* (V. 22, 37 e 72).
37. **Ese home!** Úsase para saudar cordialmente a unha persoa simulando advertencia. –*Como ía pasar sen mirarme, chamei por el berrándolle: “Ese home!”* # Mesmo valor e utilización que *Eilo!* e *Coidado coas carteiras!* (V. 22, 36 e 72).
38. **Está que *Dios a bota!** Indica que chove copiosamente. –*Mimá, como chove! Está que *Dios a bota!* **Var.: Está que *Dios o botou!** # V. 29.
39. **Estar o demo a facer trompos.** Expresa sorpresa cando alguén realiza unha acción positiva que non se agardaba. *O teu fillo a limpar a cociña? Debe de estar o demo a facer trompos.*
40. **Facerse o parvo como o can do Ginio.** Censura a conduta de alguén que se fai o despistado e non lles fala

- aos demais. –*Que non che falou? O normal nel, sempre se fai o parvo como o can do Ginio.*
41. **Fala ti, Loliña, que acabas máis logo.** *Iron.:* Úsase para ceder a quenda de palabra a quen mostra un exceso de protagonismo. *Xa que tantas ganas tes de que oíamos, fala ti, Loliña, que acabas máis logo.* **Var.:** *Fala ti que a min dáme a risa.*
42. **Fálame sempre!** Anima a unha persoa a que saúde ou a que continúe a relación no futuro. –*Fálame sempre, eh! Que vas cunhas présas que nin ves os amigos.* # Emprégase con persoas de confianza.
43. **Fame que espera fartura non é fame, é ganas de comer.** Úsase para calmar ou conformar os nenos impacientes por comer. –*Que fame me está entrando... –Ben podes agantar, que fame que espera fartura non é fame, é ganas de comer...* #Aínda que a primeira parte é unha forma moi estendida en toda Galicia, a última proposición singulariza a forma empregada no Morrazo.
44. **Fariña gorda por pouco diñeiro será *verdá, pero eu non o creo.** Úsase para criticar e mostrar desconfianza diante dun relato ou situación que xera moitas dúbidas. –*Comprei unhas centolas a tres euros o quilo. –Fariña gorda por pouco diñeiro será verdá, pero eu non o creo.* # En Rodríguez González (1958) aparece a forma “galiña gorda e por pouco diñeiro, non pode ser, compañeiro”. Na páxina da Wikipedia: “A galiña na cultura popular galega” recóllese a forma: *galiña gorda por pouco diñeiro... ou está choca ou morreu no poleiro.*
45. **Fe en *Dios e ferro a fondo.** Úsase para indicarlle a alguén que siga o camiño sen desviarse. –*Por onde vou? –Ti, fe en *Dios e ferro a fondo, non te desvíes e xa chegas.* # No *Dicionario de Fraseoloxía galego-castelán*, aparece *darlle ferro a fondo/ata as entrañas* como ‘referente a un coche, pisarlle o acelerador’.
46. **Follón a min.** Úsase en forma de saúdo pola veciñanza de Verducedo para reivindicar o seu carácter e a súa pertenza á zona. *Ei, Pepe, follón a min!* # Existen varias hipóteses sobre a orixe, ambas relacionadas coa inscrición nunhas camisetas que serigrafaran un grupo de mozos deste barrio moañés nos anos 80. Uns din que eran afeccionados á música *heavy* que buscaban seguidores deste estilo e outros, que era a recreación cómica do título dun programa televisivo no que se ensinaba inglés (*Follow me*), co que se amosaba o orgullo de estaren sempre involucrados nas liortas que se producían entre a mocidade da vila.
47. **Hai que ir morrendo!** Expresa desexo de saúde a unha persoa. –*Que Tucho? Hai que ir morrendo!* # Trátase dunha antífrase, entre persoas con complicidade mutua.
48. **Haiche cada carallo que na man crece e no cu esmorece!** Expresa sorpresa ante un suceso ou relato fóra do común. *Pedro chamou para arranxar o tellado e botáronllo abaixo. Haiche cada carallo que na man crece e no cu esmorece!* # Adoita usarse a exclamación acurtada “Haiche cada carallo!”.
49. **Inda que tardes, ven cedo!** Desexa que unha persoa volva axiña. –*Avoa,*

marcho para Santiago. – Pois inda que tardes, ven cedo.

50. **Ir comer as moscas [a alguén].** Incita a unha persoa á actividade. *Veña, acabemos dunha vez de arrancar as patacas que nos van comer as moscas.*
Var.: Ao que queda parado cómeno as moscas.

51. **Ir vendelas á feira.** Mostra rexeitamento a quen ten un discurso cheo de exaxeracións ou mentiras. *–Hoxe pesquei unha robaliza duns cinco quilos. –Mira, Nardo, vainas vender á feira.*

52. **Ir lle trabar [algo a alguén].** Censura ou ridiculiza a persoa que mostra reparo ou negativa inxustificada a realizar unha acción. *–Desde que temos o coche novo aínda non o collín. –Ai, muller, vaiche trabar? Var.: A ver se che/le... traba.*

53. **Iso dá tres días antes (de morrer).** *Iron.:* Responde a alguén que adoita queixarse de doenzas leves. *–Non sei que teño que non me presta a comida. –Si, home, iso dá tres días antes. Var.: Iso pasa na véspera da morte.*

54. **Levar os porcos atados ao mercado.** Recalca a pestilencia dunha ventosidade. *Mimadriña, co que acabas de largar levas os porcos atados ao mercado.*

55. **Mete o dedo no cu e sopra.** Critica a quen se arrepite despois de cometer un erro. *Só a ti se che ocorre preguntarlle polo home, que acaba de marcharlle con outra. Agora mete o dedo no cu e sopra.*

56. **Nin vai aire nin asubía o vento, quen me puxa por dentro?** Acompaña a expresión dunha intuición. *–Oi, oi, oi! Aquí vai pasar algo gordo, dígocho eu!*

Nin vai aire nin asubía o vento, quen me puxa por dentro?

57. **Non botes soberbias que antes duraban anos e agora tardan días.** Advirte que canto se faga dende a arrogancia pode reverter na nosa contra. *–A min aínda non naceu quen mas dea. –Cala home, non botes soberbias, que antes duraban anos e agora tardan días.*

58. **Non hai nin pan nin fariña por onde ti andas.** Ter [unha persoa] os ósos moi marcados nos cadrís por estar extremadamente delgada. *Mimadriña, pasácheite moito coa dieta, non hai nin pan nin fariña por onde ti andas.*

59. **Non me amarres a ovella á estrema que me come o *alambre de pico.** Solicítaselle a alguén que deixe de amolar. *Non sei como dicirche que me deixes a cabeciña tranquila. Anda, non me amarres a ovella á estrema que me come o *alambre de pico.*

60. **Non me deas a razón, dáme un rízon que aínda fondeo.** Advirte de que alguén non se deixa enganar. *Nin ti cres que ese coche vale 10.000 €. Non me deas a razón, dáme un rízon que aínda fondeo.*

61. **Non me toques no/o que non teño.** Solicítalle á persoa interlocutora que deixe de molestar. *Mira, neno, devólveme os cartos e non me toques no que non teño.*

62. **Non perdas medo.** Úsase para tranquilizar unha persoa. *–Non te esquezas de que mañá tes vez co médico. –Non perdas medo, pola conta que me ten, alí estarei a primeira hora xa.*

63. **O que/Quen os pariu que os lamba.** Expresa que a persoa que teña fillos debe coidalos e non pretender delegar

- noutras persoas ese labor. *Sabes que che digo? O que os pariu que os lamba, non tes por que cargar a túa tía cos teus fillos, e menos para ir de festa.* #**Var.: Quen pariu que abane.**
64. **Ovella, viches o año.** *Iron.:* Evidencia que alguén chegou tarde ou deixou pasar unha boa oportunidade. *—Onde vai o anaco de torta que deixei na neveira? —Ovella, viches o año.*
65. **Persígnome coa man esquerda.** Emprégase para mostrar incredulidade. *—Ave María Purísima, pero de verdade que foi capaz de roubarlle a un neno? Persígnome coa man esquerda.* # Acompañase sempre co xesto de facer o sinal da cruz coa man esquerda.
66. **Peta na boca.** Pídelle a alguén que mostre discreción no seu discurso. *—A xente agora non sabe como educar os fillos, téñenos tirados de calquera xeito. —Peta na boca, muller, non miras que ti aínda estás a criar?* **Var.: Hai que petar na boca porque [che] chove nela.**
67. **Ponte/Vente para a sombra que para o sol xa te chama a veiga.** Aconsella protexerse do efecto dos raios solares cando son moi intensos. *Non sei como aguantas con ese sol. Vente para a sombra que para o sol xa te chama a veiga.*
68. **Por facerlles bocas ás machadas.** Emprégase para responder a quen pregunta o porqué dun castigo obvio. *—Por que me botas da clase, se eu non fixen nada? —Por facerlles bocas ás machadas.*
69. **Que *Dios non mande todo o que o corpo aganta.** Aconsella resignarse diante dun mal. *—En pouco tempo de nada separouse, quedou sen traballo e perdeu a casa. —Mimadriña, como ha de estar? Que *Dios non mande todo o que o corpo aganta.*
70. **Que cho reparta o corpo.** Desexa que preste un alimento. *—Marcho, que teño unha corrobda de cocochas. —Que chas reparta o corpo.*
71. **Que tape o cono coa boca, que o ten como todas.** Censura a actitude dunha muller que pretende aparentar exquisitez. *Mira muller, vén botar as patacas con manicura e lentes de sol, pois que tape o cono coa boca, que o ten coma todas.* # **Var.: Que tape o cono coa boca, que o ten como as demais.**
72. **Quietas as pistolas!** Úsase para saudar cordialmente a unha persoa simulando advertir da súa perigosidade. *—Quietas as pistolas! Aí chegou, xa estamos todos.* (V. 22, 36 e 37).
73. **Regarlle [a alguén] os pés.** Constata a elevada estatura de alguén. *—Ese home era tan alto que tiña que agachar a cabeza para pasar pola porta. —Si, a ese regámoslle os pés.*
74. **Saca o cabalo da chuva!** Insinúa a fealdade extrema dunha muller. *Nolito, viñeches acompañado? Pois saca o cabalo da chuva, ho!* # A expresión adoitaba dirixirse disimuladamente ao acompañante dunha muller pouco agraciada. A expresión alude ao mal aspecto que tiñan as crinas dos cabalos cando estaban molladas.
75. **Sáfuiche a barriga/tripa cagueira?** Amoesta as crianzas cando choran moito e sen razón xustificada. *—Ai, saíuiche a barriga cagueira? Deixa de chorar dunha vez.*
76. **Salto de can, pincho de lebre, levantade o vaso e bebede.** Úsase para brindar. *Creo que é o momento de desexarlle sorte ao anfitrión, así que*

- salto de can, pincho de lebre, levantade o vaso e bebede. Var.: Salto de can, pincho de lebre, mirade para (nome propio) como bebe.* Nesta variante, quen fai o brinde engade o seu propio nome.
77. **Se así o quer, así o vai ter.** Expresa unha actitude decidida de confrontación diante de quen se mostra intransixente e non se avén a conciliar. *Mira para el, sempre levando a contraria, mais se así o quer, así o vai ter!*
78. **Se non foi de enfermo, foi de repente.** Responde a quen quere coñecer os detalles morbosos do falecemento de alguén. *–E como foi que morreu a túa veciña Pura, se estaba coma un buxo? –Non che sei, se non foi de enferma, foi de repente.*
79. **Ser as X (horas) xustas e batidas.** [Respecto dunha hora] momento exacto en que se cumpre. *Son as tres xustas e batidas.* # Sempre se usa en plural.
80. **Tataratona, tataratona, bótalle un chavo de aceite na cona.** Critica agarimosamente a torpeza de quen non atendeu as indicacións ou advertencias. *–Tráioche sal tamén? –Tataratona, tataratona, bótalle un chavo de aceite na cona. Ti oes o que che digo ou que? Xa che dixeran que sal e mais tamén fariña e ovos. Sempre che teño que estar a repetir as cousas.* # Trátase dunha cantadela con ritmo de muiñeira.
81. **Ter fame, sono ou gana de cono.** *Hum.:* Úsase para indicar que alguén bocexa. *Ábreseche a boca, logo é que tes, fame, sono ou gana de cono. Var.: fame ou sono ou ruindá do dono e fame ou sono ou chata do dono* en López Taboada e Soto Arias (1995)
- e fame, sono ou defecto do dono* en Martínez Seixo (2000).
82. **Tes frío? Pois pon a capa do teu tío.** *Hum.:* Responde a quen se queixa continuamente de frío. *Para xa, levas toda a tarde rosmando, se tes frío, pon a capa do teu tío.*
83. **Toca a buxán!** Aconsella desconfiar de algo que pode resultar falso ou equívoco. *–Pero vas volver deixarlle cartos ao teu cuñado? Mal asunto, toca a buxán.*
84. **Todo o mundo ten un ollo do cu que lle cheira.** Censura a quen adoita criticar as tachas das demais persoas sen reparar nas propias. *–Alá vai Catuxa, sempre tan amañada. A saber como ha de ter esa casa! –Pois estará como a túa, porque todo o mundo ten un ollo do cu que lle cheira.*
85. **Tururú, tururú, miña gaita.** Indica que non se confía no que outra persoa mantén. *–Xa sei que non me vas crer, pero mañá tráioche o que me emprestaches o ano pasado. –O de sempre, tururú, tururú, miña gaita.*
86. **Un home é un home, un gato (é) un bicho e un pau, un garabicho/garabizo/gar(a)bullo.** *Iron.:* Úsase para animar un home. *Moi ben, así se xoga, un home é un home, un gato é un bicho e un pau un garabullo. Var.: Un home é un home, un gato é un bicho e a muller un carrapicho.* # A expresión “un home é un home e un gato é un bicho” aparece documentada en Zamora Vicente (1972) e en Martínez Seixo (2000); a forma “un home é un home (e un gato un micho)”, en López Taboada e Soto Arias (2008); e a unidade “un home e un home e un gato é un bicho (se non lle cortan o

rabo, que entón é rabicho)”, en López Taboada e Soto Arias (2020).

87. **Veña *Dios/*Jesús e comamos e non veñan máis dos que estamos.** *Iron.:* Úsase para bendicir a mesa desexando que se goce da comida e que non apareza ningún outro comensal. *Vinde á mesa que xa está a caldeirada. Veña *Jesús e comamos e non veñan máis dos que estamos.*
88. **Vir aos baños.** Reprocha a actitude de quen non se implica. *Mira, Paulo, ti non pensas botar unha man aquí ou que? Seica viñeches aos baños?*

2.2.3. Dialoxismos

1. **Cada un chora por onde o sinte, dixo a vella a mexar.** Valora a capacidade de adaptación fronte á adversidade. *–Mira ti que parva é Lola, como suspendeu o carné de conducir agora non quere ir en coche. –Pois tan parva non é, xa sabes que cada un chora por onde o sinte, dixo a vella a mexar. #* Pódese alterar a orde da frase: **Dixo a vella a mexar, cada un chora por onde o sinte.**
2. **Xa que non comes, bebe, bebe, dixo a vella a lavar a cona.** Aconsella buscar a parte práctica da vida. *–Fun ás robalizas e non collín máis que unha molladura. –Pois agora xa que non comes, bebe, bebe, dixo a vella a lavar a cona.*

89. **Xa a fixeches, *fogonero!** Reconvén a alguén a quen lle apoñemos ter actuado mal. *–Iso xa o miraba eu vir! Xa a fixeches, *fogonero!*

90. **Xa pasaron as leiteiras.** 1. Critica unha actitude lingoreteira. *–Non me veñas con máis contos. Xa miro que xa pasaron as leiteiras.* 2. Apoia unha chamada á actividade. *–Érguete, ho, que xa pasaron as leiteiras! #* A segunda utilización está constatada noutras recolleitas, por exemplo, na de Feixó Cid (2007)

3. Informantes

Abalde Omil, Francisca
Aguete Curra, Rafael
Aguete Iglesias, Alba
Aldao Portas, Manuel
Álvarez Paredes, Rosa
Álvarez Raris, Rosa
Briones Viceiro, Isabel
Cabada Álvarez, Rosa
Carballo Pérez, Isabel
Casás Mariño, Francisco
Castro Otero, Laura
Castro Otero, Xabier
Castro Rúa, Salvador
Cerqueiro Grandal, Josefa
Costa Martínez, Pablo
Costas Currás, Xosé Daniel
Diz Tilves, Consuelo
Entenza Rodríguez, Ana Isabel
Entenza Rodríguez, Eugenia
Farto García, Carmela
Fernández Martínez, Marina
Ferradás Carballo, Cristina
Figueiro Touceda, Óscar
Figueroa Pérez, Manuela
Gago Otero, Marcos
García González, Martina
García Ruibal, Dorinda
González Figueroa, Enrique
González Gómez, M^a del Carmen
Guimeráns Gallego, Pilar
Gutiérrez Estévez, Agustín
Harguindey Barrios, Breixo
López Pidre, Manuel
Lorenzo Gómez, Mar
Millán Liméns, María Elvira
Montes González, Manuel
(Manel o Caxico)
Moreira García, José Luís
Novas Castro, Enrique

Núñez Chapela, Paola
Otero Acevedo, Ramona
Otero Loira, Jaime
Otero Loira, Teresa
Otero Pérez, Manuel
Otero Ruíz, Anxo
Paredes Juncal, María
Pazos Abalde, Emma
Pazos Lameiro, José
Pazos Pazos, José Antonio
Pazos Rosales, Ramona
Peón Silva, María Lorena
Pidre Guimeráns, Carmen
Piñeiro Bastón, Manuel
Piñeiro Piñeiro, Pepita
Piñeiro Torres, Victoria
Portabales Cereijo, Benito
Poses Sobral, Alba
Ríos Riobó, Mª Rosa
Ríos Santomé, María del Carmen
Ríos Santomé, José
Rivas Torres, Maite
Rodríguez Peón, Lara
Rodríguez Piñeiro, Roberto
Rodríguez Veiga, Francisco
(Paco o Suruco)
Rosales Barcia, Francisco
Rúa Gayo, Carlos
Rúa Pena, Fernando
Sanmartín Rey, Ángeles
Santomé Rosales, María
Sobral Santamarina, Amelia
Sotelo Martínez, Fernando
Tenorio González, Paula
Tilves Guimeráns, Fernando
Tilves Guimeráns, Francisco
Tilves Guimeráns, Mª Carmen
(Marita de Lemos)
Torres Iglesias, Rosa
Torres Mouriño, María Luz

4. Referencias bibliográficas

- ALCALÁ, Xavier (1971): “O estudante. Apuntes para un romance”, en *Grial*, 33. Vigo.
- ALONSO ESTRAVÍZ, Isaac (1986a): *Diccionario da Língua Galega*. Madrid: Alhena Ediciones.
- (1986b): *Diccionario da Língua Galega*. [Recurso electrónico]. En <https://estraviz.org/> [Última consulta: 30/07/2021].
- ÁLVAREZ CÁCCAMO, Celso (2004, 3 de novembro): “Polo menos perdeu Kerry”, en *Vieiros*.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2003): “Proposta de clasificación semántico-funcional das unidades fraseolóxicas galegas”, en *Cadernos de fraseoloxía galega*, 4, 1-26.
- ANÓNIMO (2012): *Parucadas, un ‘dialecto’ vivo nacido en Baiona*, en <http://parucadas.blogspot.com/> [Última consulta: 30/07/2021].
- CARBALLEIRA ANLLO, Xosé María (coord.) (2004): *Diccionario Xerais da Lingua*. Vigo: Xerais.
- (2009): *Gran Diccionario Xerais da Lingua*. Vigo: Xerais.
- CASTRO OTERO, Salvador et al. (2005): *Unha maré de palabras*. Bueu: Museo Massó.
- (2012): “Outros lances nos laños do Morrazo. Nova recollida de unidades fraseolóxicas”, en *Cadernos de fraseoloxía galega*, 14, 273-286.
- (2017): “Botando unhas liñas no mar do Morrazo”, en *Cadernos de fraseoloxía galega*, 19, 127-150.
- FANDIÑO MARTÍNEZ, Antonio Benito (1968): “A un don Tomás”, en *Sal e pementa. Escolma de epigramas*. Colección: O Moucho. Vigo: Edicións Castrelos.
- FEIXÓ CID, Xosé (coord.) (2007): *Diccionario fraseolóxico castelán/galego e correspondencias galego/castelán*. Vigo: Galaxia.
- FRANCO GRANDE, Xosé Luís (1997): “Engadidos inéditos ó Diccionario galego-castelán”, en SANTAMARINA, Antón (ed.) (2003): *Diccionario de Dicionarios*. Versión 3. Dispoñible en <http://sli.uvigo.es/DdD/> [Última consulta: 30/07/2021].
- GARCÍA, Constantino (1985): *Glosario de voces galegas de hoxe*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, Manuel (dir.) (2012): *Diccionario da Real Academia Galega*. Dispoñible en <https://academia.gal/diccionario> [Última consulta: 30/07/2021].
- GONZÁLEZ GUERRA, Anxo (2010): “Fraseoloxía e paremioloxía de Pilar Guerra (Trasar, Carballedo, Lugo)”, en *Cadernos de fraseoloxía galega*, 12, 289-315.
- LÓPEZ TABOADA, Carme e SOTO ARIAS, María do Rosario (1995): *Así falan os galegos. Fraseoloxía da lingua galega*. A Coruña: Galinova.
- (2008): *Diccionario de Fraseoloxía Galega*. Vigo: Xerais.
- (2020): *Diccionario de fraseoloxía galego-castelán-galego*. Vigo: Xerais.
- MARTÍNEZ SEIXO, Ramón Anxo (2000): *Diccionario fraseolóxico galego*. Vigo: A Nosa Terra.
- PARCERO, Serafin (2021): *As illas dos deuses*. Vigo: Xerais.
- RAE = Real Academia Española (2014): *Diccionario de la lengua española*. Dispoñible en <http://dle.rae.es/?w=diccionario> [Última consulta: 30/07/2021].

- RIVADULLA, Viki (2016): *Proxecto buxerana*. Dispoñible en <http://proxectobuserana.blogaliza.org/lingua/> [Data de consulta: 30/07/2021].
- RIVAS, Elixio (1998): “Frampas II: contribución al diccionario gallego”, en SANTAMARINA, Antón (ed.) (2003): *Diccionario de Dicionarios*. Versión 3. Dispoñible en <http://sli.uvigo.es/DdD/> [Última consulta: 30/07/2021].
- RIVAS, Paco (2005): *Diccionario fraseolóxico do mar*. Vigo: A Nosa Terra.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Eladio (1958): *Diccionario Enciclopédico Gallego-Castellano*. Vigo: Galaxia.
- SANTAMARINA, Antón (ed.) (2003): *Diccionario de Dicionarios*. Versión 3. Dispoñible en <http://sli.uvigo.es/DdD/> [Última consulta: 30/07/2021].
- VV.AA. (2016): *Biblioteca fraseolóxica y paremiolóxica*. Dispoñible en <http://dle.rae.es/?w=diccionario> [Última consulta: 30/07/2021].
- (2011): *Superdiccionario Castelán-Galego*. Cangas: Morgante.
- (2020): “A galiña na cultura popular galega”, en *Wikipedia*. Dispoñible en https://gl.wikipedia.org/w/index.php?title=A_gali%C3%B1a_na_cultura_popular_galega&oldid=5528904 [Última consulta: 30/07/2021].
- ZAMORA MOSQUERA, Federico (1972): *Refráns e ditos populares galegos*. Vigo: Galaxia.

Recensiones

Reviews

CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (2019): *Fraseología bíblica. Su reflejo en el refranero español*, en CASES BERBEL, Elke e BÉRCHEZ CASTAÑO, Esteban (eds.). Madrid: Centro Virtual Cervantes (Instituto Cervantes). Biblioteca fraseológica y paremiológica, serie «Repertorios», n.º 4. ISBN: 978-84-09-13106-8; 334 páx.¹

De gran utilidade para os investigadores en unidades lingüísticas estables é a *Biblioteca fraseológica y paremiológica* publicada na páxina web de acceso aberto do Centro Virtual Cervantes (Instituto Cervantes, https://cvc.cervantes.es/lengua/biblioteca_fraseologica). Dixirida por M.ª I. Teresa Zurdo Ruiz-Ayúcar e Julia Sevilla Muñoz, está estruturada en catro series (monografías, mínimo paremiolóxico, repertorios e didáctica), o que permite abranguer un amplo abano de temas. Ademais, na sección “Documentos”, danse a coñecer obras publicadas noutras editoriais. Deste modo, pódese consultar a obra *Refranes, otras paremias y fraseologismos en Don Quijote de La Mancha*, publicada por Wolfgang Mieder nos suplementos da revista

Proverbium (n.º 44, University of Vermont) e elaborada por Jesús Cantera Ortiz de Urbina, Julia Sevilla Muñoz e Manuel Sevilla Muñoz.

O libro que nos ocupa aparece na serie “Repertorios”. Contén un traballo inédito do polifacético filólogo Jesús Cantera Ortiz de Urbina (1923-2017), quen adicou gran parte da súa actividade investigadora ás unidades fraseolóxicas, de modo que as súas publicacións contribuíron a dar pulo á fraseoloxía e á paremioloxía. Na revista *Paremia* (<https://cvc.cervantes.es/lengua/paremia>) e nesta *Biblioteca fraseológica y paremiológica* pódense atopar algúns dos seus magníficos estudos sobre as paremias latinas, sefardís, españolas e francesas, así como os seus traballos comparados entre varias linguas. Na serie “Repertorios”, o n.º 1 corresponde a *Las paremias castellanas en el Seniloquium*, obra realizada en colaboración con Julia Sevilla Muñoz; o n.º 3 contén os *Refranes que dizen las viejas tras el fuego. Los refranes recopilados por el Marqués de Santillana*,

¹ Tradución ao galego por Alba Quinteiros-Soliño.

tamén en colaboración con Julia Sevilla. Cabe engadir os repertorios publicados na Editorial AKAL sobre paremias latinas, españolas e sefardís.

O libro *Fraseología bíblica* complementa as publicacións anteriores de Jesús Cantera, ao tempo que enche unha lagoa no eido da fraseoloxía e a paremioloxía. As unidades fraseolóxicas de orixe bíblica sempre estiveron presentes nos seus traballos, mais faltaba abordar o seu estudo. Fíxoo na última etapa da súa vida. Nesta obra queda reflectida a madurez intelectual alcanzada polo autor, onde se proporciona un dos últimos traballos de Cantera Ortiz de Urbina de índole fraseolóxica e paremiográfica. Nesta ocasión, a temática está adicada ás unidades fraseolóxicas en español de orixe bíblica e ás citas bíblicas que deron orixe ás unidades fraseolóxicas. O obxectivo que persegue Cantera con este traballo consiste en resaltar a riqueza fraseolóxica e paremiolóxica dunha das obras máis difundidas e traducidas ao longo da historia. Por iso, este traballo despertará o interese dun elevado número de investigadores, non só fraseólogos e paremiólogos, mais tamén de especialistas doutros campos do saber.

A presentación do material recompilado supón todo un acerto para o estudoso destas unidades fraseolóxicas, pois Cantera opta por combinar dous criterios para agrupar as unidades fraseolóxicas: o ideolóxico e o léxico. En ocasións, unha mesma unidade atópase no repertorio tendo en conta ambos os conceptos, polo que o autor establece un sistema de reenvío:

OÍDOS

Boca tienen pero no hablan. Ojos tienen pero no ven. Oídos tienen, pero no oyen. Véase en ÍDOLOS.

OLIVO

Tu mujer será como vid fructífera en los lados de la casa; tus hijos, como renuevos de olivo alrededor de la mesa. Véase en FAMILIA.

Cada entrada iníciase coa forma española acompañada da súa forma latina e a referencia bíblica. A estes datos adóitaselles engadir outras referencias bíblicas coas que garda unha relación temática a unidade fraseolóxica en cuestión, como se pode apreciar neste exemplo:

La piedra que desecharon los constructores se ha convertido en piedra angular [Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli] (*Salmos* 117/118, 22).

Procede recordar: *San Mateo* 21, 42. *San Marcos* 12, 10. *San Lucas* 20, 17. *Hechos* 4, 11. *1 Pedro* 2, 7, con las mismas palabras.

Isaías 28, 16: «Una piedra angular de perfecta estructura y firmemente asentada».

Como explica o propio Cantera na introdución, «dada la gran influencia que durante siglos ha ejercido la versión latina de la Vulgata en la formación y en la fijación de la fraseología bíblica española, acompañamos cada una de las frases o expresiones que

encabeza una entrada con su correspondencia latina, según este texto de la Vulgata». Ademais do exemplo que incluímos, mencionamos os seguintes: *Yo soy el buen pastor* [Ego sum pastor bonus] (*San Juan* 10,11), *No solo de pan vive el hombre* [Non in solo pane vivit homo] (*Deuteronomio* 8,3), *La ociosidad entraña mucho mal* [Multam (...) malitiam docuit otiositas] (*Eclesiástico* 33, 29/28). Resulta importante a inclusión desta información en latín, porque, deste modo, esta obra adquire un relevante valor para os latinistas interesados na fraseoloxía.

Outros contidos aumentan, se cabe, o valor deste libro. Referímonos, por un lado, aos breves comentarios que seguen, en ocasións, ás unidades fraseolóxicas e, polo outro, á selección de refráns españois de temática similar rexistrados por Gonzalo Correas no seu *Vocabulario de refranes y frases proverbiales* (1627) ou mencionados por Luis Martínez Kleiser no seu *Refranero general ideológico español* (1953). A continuación, amosamos un exemplo:

El perezoso esconde su mano bajo el sobaco; y ni siquiera a su boca se la lleva [Abscondit piger manum suam sub ascella; nec ad os suum applicat eam] (*Proverbios* 19, 24 y 26 15).

Se dice para referirse al colmo de la vagancia diciendo que el perezoso es capaz de no mover la mano ni siquiera para llevarse la comida a la boca. [...] Entre las muy numerosas paremias españolas que, en general con cierta ironía, [...] se hace alusión a la negligencia del perezoso para llevarse la comida a la boca, cabe recordar las siguientes: a. «Pereza, ¿quieres gachas? –Sí, porque no hay que mascarlas» (*M.Kl.* 49734). b. «Pereza ¿quieres sopas? –¡Tendría que abrir la boca!» (*M.Kl.* 40740). c. «Sopa, cáeme en la boca» (*M.Kl.* 40750). d. «Breve que para mí ha de ser, en la boca me ha de caer» (*M.Kl.* 40751).

O libro enriquecése cun apéndice que contén a relación de todas as citas bíblicas comentadas por orde de aparición nos distintos libros da Biblia e acompañadas do concepto no que se atopa cada cita.

Entre as numerosas unidades fraseolóxicas recompiladas, cabe mencionar: «Polvo eres, y en polvo te convertirás» (*Génesis* 3, 19), «De una simple centella se acrecienta el fuego» (*Eclesiástico* 13,1), «Por sus frutos los conoceréis» (*San Mateo* 7, 16), «Ves la paja en el ojo de tu hermano y no ves la viga en el tuyo» (*San Mateo* 7, 3), «El que busca, halla» (*San Mateo* 7, 7), «No echan vino nuevo en odres viejos» (*San Mateo* 9, 17), «Muchos son los llamados y pocos los escogidos» (*San Mateo* 20, 16) «La paciencia consigue obra perfecta» (*Santiago*, 1, 4). O voluminoso material recompilado supón unha importante achega para a investigación fraseolóxica e paremiolóxica en xeral, para a investigación comparada ou para a realizada dende unha perspectiva diacrónica.

Outro mérito do traballo que estamos recensionando radica no feito de que se trata dunha versión realizada por Cantera sen cambios, isto é, non sufriu unha actualización nin unha reestruturación, pois simplemente foi revisada pola lingüista Elke Cases e polo latinista Esteban Bérchez, para o que contaron coa colaboración de especialistas en grego clásico

(Fernando García Romero), árabe (Ahmed-Ould Mohamed Baba), arameo e hebreo (Amparo Alba Cecilia), ademais da colaboración de Enrique Cantera Montenegro, quen prologou esta valiosa obra e facilitou a súa publicación. Estamos, polo tanto, ante un loable labor de recuperación de obras inéditas de grandes mestres como Cantera Ortiz de Urbina. Todo isto permitiu ofrecer unha moderna ferramenta de gran utilidade para os investigadores en fraseoloxía e paremioloxía, sexan noveis ou experimentados.

Estamos, en definitiva, ante unha publicación que axudará a localizar as unidades fraseolóxicas españolas de orixe bíblica, ao tempo que servirá, sen dúbida ningunha, de punto de partida e de obra de referencia para numerosas investigacións sobre as expresións e as paremias en español.

Kerstin Schwandtner

Universidad Complutense de Madrid

<https://orcid.org/0000-0002-6513-3803>

GARCÍA RODRÍGUEZ, Joseph (2020): *La fraseología del español y el catalán. Semántica cognitiva, simbolismo y contrastividad*. Frankfurt am Main: Peter Lang (Studien zur romanischen Sprachwissenschaft und interkulturellen Kommunikation. Herausgegeben von Gerd Wotjak, José Juan Batista Rodríguez und Dolores García-Padrón, Band 150). ISBN 978-3-631-82445-0, 308 páxinas.¹

O obxectivo do estudo aquí recensionado, *La fraseología del español y el catalán: semántica cognitiva, simbolismo y contrastividad*, de Joseph García Rodríguez, é o de ofrecer unha interesante análise cognitivo-contrastiva de unidades fraseolóxicas españolas e catalás conformadas polos *naturismos*² *agua/aigua, aire, fuego/foc e tierra/terra* como compoñente léxico³, os cales, fronte a outros elementos léxicos como os cromatismos, somatismos e zooloxismos, recibiron ata o momento máis ben escasa atención por parte dos estudosos. O feito de que a análise se centre nos *naturismos* queda xustificado porque esta pode proporcionar valiosa e abundante información lingüístico-cognitiva para comprender a relación que se establece entre mente humana-linguaxe-experiencia

vital, mentres que a selección destas catro pezas léxicas concretas en español e catalán fundaméntase en que se atopan entre as 10 000 palabras máis empregadas na lingua española, segundo a listaxe de frecuencias de uso do *corpus CUMBRE*.

Como se aclara na introdución (páxs. 15-18), para a extracción de datos empregáronse ata 57 fontes distintas, das que a maioría supoñen dicionarios de distinto tipo (dicionarios xerais monolingües, tanto do español como do catalán; dicionarios bilingües, combinatorios, fraseolóxicos en español e en lingua catalá etc.), pero tamén corpus textuais do español, bases de datos electrónicas e portais lingüísticos. Este labor de documentación e extracción

¹ Tradución ao galego por Alba Quinteiros-Soliño.

² Isto é, voces referentes a elementos físicos naturais (termo tomado de Luque Nadal, 2012).

³ Aos que se lles engaden, por extensión, formas derivadas ou flexionadas do tipo *aguar/aigualir, aguas/aigües, fuegos/focs e tierras/terres*.

de datos deu lugar a 707 unidades fraseolóxicas en español e catalán⁴ (con, ademais, as súas distintas variantes e variacións⁵), das que 643 conforman a análise cognitiva do traballo⁶.

No capítulo I (“La fraseología teórica: aportaciones y avances”; páxs. 19-68) estúdanse as características que presentan as unidades fraseolóxicas, especialmente o que concirne á súa fixación formal e pragmática e ás súas posibilidades de variación. Presenta, ademais, unha proposta de clasificación das unidades fraseolóxicas (dende unha perspectiva ampla, ao recoller distintos tipos de expresións fixas catalogables como colocacións, locucións, fórmulas rutineiras e paremias), coa que é posible clasificar sistematicamente a masa fraseolóxica en catalán e en español. Supón, pois, unha excelente e profunda revisión das distintas categorías que a tradición fraseolóxica hispánica propón para catalogar as unidades obxecto de estudo desta disciplina.

O capítulo II (“El estudio cognitivo-simbólico de los fraseologismos en un corpus bilingüe”; páxs. 69-191) combina cognitivismo e simbolismo para coñecer a motivación, os procesos de formación de fraseoloxismos (os distintos tipos de metáforas e metonimias, ademais das metaftonimias⁷) e os símbolos que permiten crear as referencias significativas destes. Así, as 643 unidades fraseolóxicas analizadas clasifícanse baixo un total de 276 conceptos distintos⁸ e estes, á súa vez, en tres hiperónimos⁹; deste modo, obsérvase, por un lado, que o elemento que configurou un maior número de fraseoloxismos é o par *agua/aigua*, con ata 101 unidades fixas pluriverbais¹⁰, e, por outro, que estas tenden a conceptualizar, sobre todo, emocións, accións e calidades negativas (o que supón, ademais, o reflexo do potencial simbólico que presentan os naturismos seleccionados). Conclúese, tamén, que o mecanismo tropolóxico mais rendible á hora de orixinar as referencias significativas dos fraseoloxismos estudados foi a metáfora ontolóxica¹¹, xa que os conceptos destino identificados son de natureza abstracta e empregan as propiedades dos naturismos (ante todo, os fraseoloxismos que conteñen *auga* como compoñente léxico), mais tamén se recoñecen metáforas de tipo conceptual¹² e orientacional¹³.

⁴ Por exemplo, *a poc a poc, s'encén el foc, a sangre y fuego, agua corrent no porta verí, hacérsele la boca agua, a l'aire lliure, echar una cana al aire*, entre outras unidades fraseolóxicas.

⁵ Como nos fraseoloxismos *abril, aguas mil, amb armes, dones i focs, no hi vulgues jocs, aigualir la festa, cambiar de aires, caure de pernes enlaira, entre dos fuegos, volver las aguas a su cauce* etc.

⁶ Debido a que non foi posible clasificar 64 baixo ningún dos hiperónimos empregados (vid. páxs. 112-113, nota 68).

⁷ Isto é, unha proxección metafórica e unha interpretación metonímica conxuntamente.

⁸ Por exemplo, *alimentación, calentamiento, decepción, deseo, falsedad, protección, rapidez* ou *salud*.

⁹ En concreto, os tres seguintes: 1) *estados físicos y emocionales*, 2) *actividades*, e 3) *cualidades y defectos*.

¹⁰ Entre outras, *a pan y agua, hacérsele la boca agua, ésser aigua passada, no guanyar l'aigua que beu* ou *agua pasada no mueve molino*.

¹¹ Do tipo O AMOR É AUGA, AS PERSOAS SON TERRA, OS PROBLEMAS SON AUGA, AS PERSOAS SON VEHÍCULOS, AS PERSOAS SON ANIMAIS, OS MALES SON AIRE etc.

¹² COMO ORIENTARSE É NAVEGAR, ESQUIVAR DIFICULTADES É FLOTAR, SER LACAZÁN É NON REMAR, FRACASAR É NON REMAR, ESTAR MORTO É COMER TERRA, PRESCINDIR É NON EMBARCAR, entre outras.

¹³ Por exemplo, IR BEN É IR CARA ARRIBA, A SOBERBIA É ARRIBA, PEOR É ABAIXO, OS ESTADOS POSITIVOS SON ARRIBA, REALIDADE É ABAIXO etc.

Pola súa parte, o capítulo III (“En busca de los equivalentes fraseológicos del español y el catalán: la fraseología contrastiva”; páxs. 193-258) supón un estudo contrastivo das unidades fraseolóxicas españolas e catalás seleccionadas. Tras presentar brevemente os estudos previos máis relevantes sobre este tema, explícase o marco teórico da fraseoloxía contrastiva e propóñense tres tipos de equivalencia¹⁴, ademais de cinco parámetros de comparación que se aplicarán na análise contrastiva¹⁵. A análise ten como obxectivo encher unha lagoa importante nos estudos deste tipo para a fraseoloxía bilingüe, en especial para o par de linguas español-catalán.

Finalmente, no apartado “Conclusiones” (páxs. 259-264) expóñense e recapítulanse os fitos máis relevantes do traballo, facendo especial fincapé na análise cognitivo-contrastiva realizada para explicar as semellanzas e diferenzas na masa fraseolóxica de ambas as linguas. Ademais, a extensa bibliografía empregada (páxs. 265-285) evidencia o número, tipo e variedade de fontes utilizadas, o que converte esta investigación nun estudo excelentemente documentado.

Dispón tamén de útiles índices finais, tanto dos fraseoloxismos estudados (páxs. 287-303) como dos conceptos nos que estes foron categorizados (páxs. 305-308), o cal facilita enormemente a súa localización no corpo do texto.

En definitiva, o estudo aquí recensionado, coa súa minuciosa análise, supón un importante avance no estudo contrastivo da fraseoloxía bilingüe en español e catalán, dende un punto de vista cognitivo e contrastivo, ademais de achegar datos significativos no eido da disciplina fraseolóxica en xeral.

Referencias bibliográficas

- CUMBRE = ALMELA, Ramón *et al.* (2005): *Frecuencias del español. Diccionarios y estudios léxicos y morfológicos*. Madrid: Editorial Universitas.
- LUQUE NADAL, Lucía (2012): *Principios de culturología y fraseología españolas. Creatividad y variación en las unidades fraseológicas*. Frankfurt: Peter Lang.

Manuel José Aguilar Ruiz

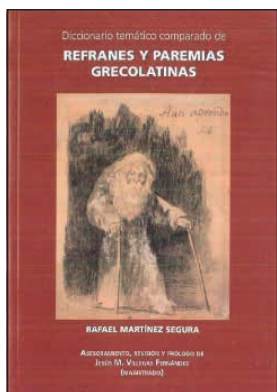
Universitat de València

<https://orcid.org/0000-0002-8162-6042>

¹⁴ A saber: total (como *ahogarse en un vaso de agua/ofegar-se en un got d'aigua; cambiar de aires/canviar d'aires*), parcial (*dejar de piedra/deixar clavat a terra; pescar en río revuelto/pescar en aigua tèrbola*) e nula (*marcar a fuego/marcas amb ferro roent; a media altura/a mig aire*).

¹⁵ Isto é: significado fraseolóxico, significado literal, iconicidade ou imaxe fraseolóxica, estrutura morfosintáctica e connotación.

MARTÍNEZ SEGURA, Rafael (2019): *Diccionario temático comparado de refranes y paremias grecolatinas*, 3 tomos. Córdoba: Diputación de Córdoba. ISBN: 978-84-8154-562-3, 2074 páxinas.

Introito

Non sempre un lector, nunha especialidade calquera, ten o honor de saudar publicamente a aparición dunha obra transcendente e diferente a case todo o visto anteriormente entre nós. Para min, permanente aprendiz de filoloxía clásica e de paremioloxía, isto acontece con esta obra que vou comentar e que pon á vista do mundo hispano un inmenso tesouro conceptual paremiolóxico e, ademais, dunha forma non moi vista antes por estes lares.

Na voluminosa obra que vou comentar (3 tomos, 2074 páxinas), ofrécensenos documentados, clasificados e dispoñibles, coma nun moderno arquivo dixital, dezaioito séculos do pensamento

colectivo medio da sociedade grecolatina antiga e medieval comparado a outros mil anos máis do pensamento colectivo hispano de lingua castelá ou española: é dicir, dende Homero e Livio Andronico ata Unamuno, Martínez Kleiser, Gotzon Garate, J. Cantera Ortiz de Urbina ou H. Kocher. Non é un refraneiro grego, despois outro latino e, a seguir, outro castelán. Non. Trátase dunha única estrutura temática sobre a que simultaneamente se manifestan o refraneiro grego antigo, o latino de tódolos séculos e tamén o refraneiro castelán. Son tres linguas, de épocas distintas, nun único formato, nunha visión pancrónica. É unha arquitectura grandiosa que se estende sobre vinteito séculos.

Aquí, nesta obra está o que os devanceiros quixeron deixar escrito do seu pensamento, incluíndo nisto os valores, os desexos, os medos e mailos odios. O lector desta obra farase unha idea máis obxectiva tanto das grandezas do mundo grecorromano coma dos seus inseparables medos e horrores: *A nimia cum plebeio familiaritate caveto* (5591) “Gárdate da excesiva familiaridade cun plebeo” é só un exemplo case inocente, se o comparamos coas barbaridades ditas sobre a muller, que tanto fan sufrir aínda hoxe e que hoxe nos avergoñan tamén a moitos homes, aínda que estean redactadas en grego clásico ou en latín, nalgúns casos con pulcritude métrica. No mundo das paremias hai moita luz, moito sentido común,

pero tamén hai algunhas ferramentas perigosas. Aínda que nesta obra teñan que estar e están, mellor non enfocalas neste comentario, porque o maioritario é moito sentido común.

Esta obra de Rafael Martínez Segura, que ten diversos precedentes menores, é unha obra excepcional polo volume e pola calidade dos materiais expostos, pola distribución dese material e mesmo pola arquitectura do “edificio”. Se este tesouro, en vez de frases, fose de obxectos materiais da mesma antigüidade, de idéntico período cronolóxico (case 2800 anos) e das mesmas autorías, sería a noticia que abrise os telexornais de medio mundo, porque inmediatamente o Estado afortunado crearía un Gran Museo específico para exhibilo e converteríase nun atractivo cultural é turístico internacional do máximo nivel.

Pois iso é esta obra de 2074 páxinas. Un Museo Inmaterial da Hispana Grecolatinidade.

1. Unha obra de título inferior ó contido real

De cando en cando aparecen obras de título hiperbólico e superior ó contido real que encontramos dentro das súas páxinas: obras que nos evocan aquel aviso a escritores que Horacio, parafraseando a Esopo, nos deixou no verso 139 da *Ars Poetica* de Horacio (66-8 a.C.) *parturient montes, nascetur ridiculus mus* (“Os montes puxéronse de parto: vai nacer un ridículo rato”).

Neste caso é ó revés: o contido de *Refranes y paremias grecolatinas* é moi superior ó título por dúas razóns. A primeira é que, no corpo da obra, o cómputo sucesivo e conxunto de paremias gregas e latinas (páx. 1531) suma 11 300 e os refráns casteláns na mesma páxina chegan a 10 983. Pero os datos son lixeiramente diferentes nos índices alfabéticos por linguas que ofrece o tomo III: gregas, 1024 (páx. 1765); latinas, 10 777 (páx. 1789); refráns casteláns, 11 242 (páx. 1561). En calquera caso, a presenza de refráns casteláns acada o 48,7 %.

DÚAS CANTIDADES LIXEIRAMENTE DIFERENTES					
Paremias	Numeración na páx. 1531 final	%	Numeración nos índices tomo III	Datos das páxinas	%
gregas	11 300	50,71 %	1 024	p. 1765	4,44 %
latinas			10 777	p. 1789	46,76 %
castelás	10 983	49,28 %	11 242	p. 1561	48,78 %
TOTAL	22 283		23 043		

Táboa 1. Disparidade entre o número de paremias recollidas e a cifra indicada no índice.

Esta obra, en consecuencia, non só confronta as paremias de dúas linguas (latina e grega) senón de tres, porque confronta esas mesmas paremias cos refráns casteláns.

A segunda e principal razón, pola que o contido real desta obra é superior ó título salta á vista: o título desta voluminosa obra non especifica que tamén contén 10 983 (ou 11 242

segundo outro cómputo¹⁾) refráns casteláns recollidos do uso oral por moi diversos colectores históricos. Repárese en que este silencio deixa nunha discreta sombra as paremias castelás que representan un 48,78 % do total desta obra, sendo que dos textos casteláns hai maior garantía de que sexan refráns auténticos no sentido actual (anónimos, consabidos e documentados no uso espontáneo; non citas eruditas ou traducións).

Sorprende esta omisión do castelán no título dos refráns casteláns porque o autor tampouco afirma que todos sexan continuidade xenética, literal e semántica dos grecolatinos do mesmo grupo semántico, aínda que esa continuidade exista en moitísimos casos. Pero o autor non compromete o rigor da súa obra. Máis aínda, non deixa este asunto nun nebuloso dicir sen dicir: na *Introducción* (55-91) expresamente especifica (páxs 60-62) que as correspondencias castelás das paremias latinas son de diferentes tipos e graos:

correspondencias conceptuais, que expresan a mesma idea, a pesar de a expresaren de forma totalmente distinta dende o punto de vista lingüístico (78,5 %);

correspondencias literais (21,5 %): nestas distingue catro graos: as que son *tradución literal* (287 unidades), as *correspondencias propiamente literais* (621 un.), as *correspondencias case literais* (737) e *certa correspondencia case literal* (768).

Correspondencias literais	21,5 %	p. 60-62
Correspondencias conceptuais	78,5 %	p. 60
Tradución literal	287 unidades	páxs. 60-61
Correspondencia propiamente literal	621 unidades	páxs. 61-62
Correspondencias case literais	737 unidades	páx. 62
Certa correspondencia case literal	768 unidades	páx. 62

Táboa 2. Tipos de correspondencias entre grego, latín e castelán nesta base de datos (páx. 60-62).

Quizais ese 21,5 % de correspondencias literais (2413) decidiu o autor a non incorporar ó título da obra o adxectivo *españolas* ou *castellanas* e a deixar nunha discreta sombra unha parte importante do contido real, como feliz sorpresa para o lector. Aínda que este rigor teña a súa lóxica, eu ignoro se tódolos fraseólogos omitiríamos nunha obra deste volume o adxectivo que designa case a metade do contido real da obra. No inicio deste comentario quero destacar este sorprendente punto do título. Este excesivo rigor que o autor se impón lémbreme un refrán galego: *Mellor é que digan ¡Achegádevos acá! que ¡Ídevos alá!*²⁾

¹⁾ As cantidades totais de paremias son lixeiramente diferentes na numeración sucesiva no corpo da obra (que culmina a parte expositiva na p. 1531) e no que figura no inicio do listado alfabético de paremias de cada lingua: castelás (p. 1561), gregas (p. 1765) e latinas (p. 1789).

²⁾ Vénme á idea un consello que Paulo daba ós amigos que fixera en Filipos e que ben podería figurar entre os lemas iniciais da páxina 7: μηδὲν κατ' ἐπιθείαν μηδὲ κατὰ κενοδοξίαν ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἁλλήλους ἡγοούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν. *Nihil per contentionem neque per inanem gloriam sed in humilitate superiores sibi invicem arbitantes*. “Non fagades nada por retesía nin por fachenda. Que cadaquén pense humildemente que os outros son máis ca el”.

O autor evita de raíz ter que entrar a discutir ou demostrar se tal ou cal refrán castelán é fillo lexítimo de tal ou cal refrán grecolatino. Esta obra cumpre sobreabundantemente os obxectivos do seu título.

1.1. Organización. As fontes, a cantidade e o acceso a elas

É certo que algún libro parecido a este xa se fixera entre nós³ pero, ata onde eu sei, ningún acadara nin este volume de información nin esta precisión confrontando a cultura grecolatina coa cultura literaria española nin o rigor da estrutura que ten esta obra, que nós podemos manexar coma se fôsemos grandes eruditos. Explicarei por que.

As 1024 paremias gregas, 10 777 latinas e 11 242 castelás que nesta obra encontramos reunidas están sometidas a unha organización conceptual (que as emparella coa súa familia semántica), a unha organización xerárquica (que lles confire manexabilidade) e con comentarios, ata onde eu lin, nunca ociosos nin inmaturos. A lectura lineal dos dous primeiros tomos desta obra xa é moi luminosa porque está moi traballada; porque a información sempre compara ou contrasta paremias gregas con paremias latinas, e estas dúas con paremias castelás; porque a luz que resulta destas confrontacións ilumina moitos problemas e solucións alternativas da vida humana.

No corpo do libro as paremias gregas e as latinas levan unha numeración conxunta, mentres que as paremias castelás insírense a continuación daquelas, alí onde conceptualmente lles corresponde, pero cunha sangría específica que as destaca visualmente e cunha numeración diferente que acelera as relecturas e consultas desde os respectivos índices alfabéticos do volume III.

Facer fácil o difícil é proba de excelencia. E esta obra non limita o lector a un único tipo de consulta (como a maior parte dos dicionarios). Aquí, cada paremia (grega, latina ou castelá) leva cadanseu número identificador, común para gregas e latinas, pero distinto para as castelás; e este **número identificador** de cada paremia (grega, latina ou castelá) permitiulle ó autor elaborar tres índices que ofrece no Tomo III: das 1024 paremias gregas (páxs. 1765-1788), das 10 777 paremias latinas (páxs.1789-2016) e das 11 242 paremias castelás (1561-1764). Con estes índices o lector pode chegar no instante a calquera paremia grega, latina ou castelá tratada nesta obra.

Se a ordenación conceptual do material, que ocupa os tomos I e II está moi estudada e xerarquizada para ser plenamente útil a calquera que faga este tipo de consulta conceptual, con estoutra ferramenta dos índices alfabéticos por linguas (que no tomo III ofrecen a referencia numérica específica de cada paremia) o lector pode facer con enorme rapidez centos de buscas personalizadas, heteroxéneas e sempre diferentes das que xa ofrece a organización conceptual desta obra: en escasos segundos localiza a paremia que lle interesa alí onde está xerarquicamente estibada dentro da súa familia semántica. É imposible perderse. É imposible conseguir máis velocidade nunha edición en papel.

³ Lembremos, como exemplo, a precedente obra de Jesús Cantera (2005) *Diccionario Akal del Refranero Latino*. Akal: Madrid, que ten 416 páxs.

A velocidade de manexo bidireccional desta voluminosa obra en papel é un valor relevante. Eu non coñezo outra que nesta materia ofrezca acceso en tan poucos segundos a tal cantidade de paremias gregas, latinas ou castelás e onde, como digo, atopámolas rodeadas de toda a súa parentela semántica. Só unha edición electrónica podería superar esa velocidade.

Máis alá deste detalle, impresiona a cantidade de documentación que avala esta obra de 2074 páxinas. Aínda que poida existir, confeso que tampouco sei doutra colección paremiolóxica greco-latina-hispana do volume desta de Martínez Segura.

1.2. Latín e grego, linguas internacionais do mundo antigo

Grego e latín foron as linguas de cultura do mundo antigo. O latín foi, ademais, a lingua dun imperio militar e económico. A presenza romana na península ibérica consolidouse trala conquista da Gallaecia por Augusto na cruel campaña de Augusto Octaviano (29-23 aC). É verosímil que a cultura popular expresada en latín (parte dela procedente da cultura grega) fose facendo circular paremias grecolatinas. O latín foi tamén a lingua da cultura escrita de Hispania durante séculos dende a conquista romana ata, polo menos, os séculos X-XI, cando as linguas románicas empezaron a ergueren a cabeza, a facérense visibles, a emancipárense devagariño e a construíren tamén por escrito un mundo novo sobre pensamentos vellos pero tamén outros novos e, en calquera caso, expresados xa nesas linguas novas.

Nese primeiro milenio tiveron que consolidarse no uso popular moitas paremias latinas ou adaptadas do grego.

¿Que quedou da lingua latina? O latín seguiu sendo a lingua da liturxia católica ininterrompidamente ata o 4.12.1963, data na que o Concilio Vaticano aprobou a utilización progresiva das linguas modernas nesa liturxia e no ensino teolóxico. Os textos litúrxicos son, nunha parte importante, utilizacións ou reelaboracións da *Biblia Vulgata* (s. IV), da que o colector Martínez Segura extraeu 468 refráns (e dos que 23 proceden precisamente do libro dos *Proverbios*) mentres que outros proceden doutros libros bíblicos. É verosímil que durante séculos (pero de forma decrecente) todos estes proverbios gregos, romanos e bíblicos se citasen nos sermóns, primeiro en latín e despois traducidos a romance, porque eu aínda acordo un predicador que o facía así ocasionalmente a mediados do século XX. Con todo, o que daquel latín percibía a xente era nalgúns casos, pouco; noutros case nada ou (peor aínda) disparatado: lembremos que a fórmula *¡Sursum corda!* (“¡Arriba os corazóns!”) inicialmente fórmula latina de ánimo (que se dicía na misa en latín antes do prefacio, cando a xente se pon en pé), xa hai séculos que é opaca para a maioría e acabou designando, con retranca, a un suposto personaxe socialmente importante, que non se nomea porque tampouco é moi apreciado⁴.

⁴ Algo mellor o entendía Rosalía de Castro en 1880 (*Que o xurei, xa o teño dito! -berraba a vella. Non entro. Señor, señor, sursum corda; aquí estou, i aquí me quedo*). (Follas Novas). O DRAE escribío xunto (*sursuncorda*) e defíneo como “Supuesto personaje anónimo de mucha importancia. *No lo haré aunque lo mande el sursuncorda*”.

1.3. As paremias grecolatinas: unha visión do mundo que, en parte, pervive na Europa Occidental

Das paremias dise o mesmo que se di das linguas: que expresan, por medios distintos, unha visión peculiar do mundo; un pensamento colectivo de orixe anónima e que se reelabora de forma anónima. Pero, se as paremias tamén se difunden de maneira espontánea polo uso incontrolado, as linguas están sometidas a unha planificación política que as expande ou que as afoga. A vida das paremias, en cambio, é libre e poden dar saltos non programados dunha lingua a outra.

Esta documentada obra de Martínez Segura permítenos ver que unha parte non pequena das paremias anónimas e vivas no romance castelán parécense moito, curiosamente, a frases sentenciosas grecolatinas ben documentadas nos textos latinos e gregos de escritores ben coñecidos.

A cantidade do material (10 777 frases sentenciosas de autor latino documentado e 1024 de autor grego documentado) que ten un parecido notable con 11 242 unidades modernas (que xa figuran nos repertorios dos refráns populares casteláns) constitúe un feito que pide unha explicación. Isto ponnos diante varias preguntas para a toda a paremioloxía. ¿Hai relación de causalidade entre as grecolatinas e as castelás? ¿Chegaron estes pensamentos aquí na noite dos tempos como citas latinas e gregas e posteriormente o pobo anónimo foínas aclimatando ás linguas neolatinas hispanas, neste caso, o castelán? ¿Puido haber un traslado institucional de paremias latinas ó castelán, a través das escolas catedrais, monásticas ou nobiliarias? ¿Estas numerosas coincidencias entre linguas poñen en cuestión a doutrina aceptada da *creación anónima* do conxunto do material fraseolóxico e paremiolóxico? ¿Ou será a paremioloxía un sistema operativo innato que traemos de serie e que nos leva non só a repetir e retocar paremias senón tamén a seguir creando sobre a vella pauta observacións novas, que pouco e pouco, en círculos concéntricos se vaian expandindo e converténdose no futuro en verdadeiras paremias de autor anónimo e de propiedade colectiva?

O colector desta inmensa cantidade de material non responde preguntas, porque non é esa a tarefa que asumiu. O seu traballo é poñer enriba da mesa a máis farturenta colección de citas ou sentencias gregas e latinas, por min nunca vista, e confrontalas con refráns casteláns tamén documentados no uso. Tirar conclusións é dereito que o autor reserva ó lector: esta obra facilita abundantes datos pero non lle condiciona a opinión ó lector.

Os refráns son unha parte do sistema de literatura oral e este sistema é moi distinto do da literatura escrita, non só pola súa maxistral concisión e pola consecuente densidade semántica, senón tamén polo modo de difusión (normalmente oral), pola transformación espontánea dos usuarios (moitos refráns presentan variantes) e pola autoría anónima: as únicas veces nas que, antes de dicirmos un refrán, especificámo-la autoría, sempre se chama *O Outro / El Otro (como di o outro / como dice el otro)*.

E, como as sentencias orixinais latinas seguiron parcialmente presentes no uso oral da oratoria eclesiástica (probablemente a única con periodicidade constante), pero ocasionalmente tamén da oratoria política, é verosímil que acabasen transformándose (pouco e pouco e

por procesos aínda insuficientemente definidos) en paremias romances sen que isto queira dicir que a musa popular se xubilase ou que morrese coa desaparición do latín.

O inmenso material que, con esta obra, Martínez Segura pon nas nosas mans case nos permite dicir que da *literatura* do mundo clásico grecolatino o que quedou na boca das maiorías hispanas non son as obras íntegras dos magníficos escritores grecolatinos; o que quedou para a maioría son estas frases sentenciosas grecolatinas, que nos legaron escritores que aquí se documentan, sen que poidamos asegurar que eles fosen os creadores da sentencia e non xa usuarios dela ou das súas variantes.

1.4. Abundancia de fontes

Isto podería explicar que, segundo o Índice de fontes deste documentado *Diccionario* (páxs. 2017-2053), a obra antiga que máis paremias nos legou fose a *Biblia Vulgata* (468) que, ademais, durante case 16 séculos foi o libro máis lido e comentado en público no mundo cristián. Séguen Cicerón, que nos legou 367 paremias; Séneca (340), Ovidio (311), Publilio Siro (248), Horacio (212), Duns Scoto (215), Plauto (191), Menandro (186). En cambio, a *Eneida* de Virxilio, un poema de 9896 hexámetros dactílicos, obra tamén moi lida e memorizada, só consolidou aquí 98 paremias (menos do 1 % dese texto). Seguen autores como Eurípides (84), Dionisio Catón (84), Terencio (84), Xuvenal (68), Aristóteles (65), San Xerome (62), Petronio (54) e Tácito (53). Fedro, curiosamente, só ofrece 50. Plutarco (41), Platón (37), Homero (27), Sófocles (23) e Aristófanes (18). Posiblemente por falarmos linguas neolatinas (non neohelénicas) percibimos máis paremias que usaron Plauto (191) e Terencio (84), que recrearon en latín para o público romano modelos gregos de Menandro (186) e de Aristófanes (18).

Coa chegada do cristianismo algunhas obras foron moi lidas e comentadas na liturxia das igrexas, empezando pola *Biblia Vulgata*, da que, como queda dito, esta obra recolle 468 paremias; tamén tiveron fortuna algunhas paremias que usaron nas súas obras San Xerome (62), S. Agostiño (34), S. Bernardo (12), San Tomé de Aquino (15), Duns Scoto (215), Tomás de Kempis (21). Nos sermóns das igrexas ocasionalmente citábanse estes escritores e iso seguramente deu ocasión a que, sobre esa pauta, fosen aparecendo versións ou recreacións espontáneas e anónimas (pero xa romances) das antigas paremias. Sospeito que as homilías das igrexas e as escolas parroquiais, monásticas, catedralicias e as dalgúns nobres, foron un motor da recreación, anotación e difusión dos refráns.

Outro motor de difusión de paremias foron as primeiras obras escritas directamente paremiolóxicas. Esta obra monumental permítenos saber que Michael Apostolio (162), Erasmo de Rotterdam (452), Heinrich Bebel (262) e A. Tunicio (129) destacan entre os primeiros grandes colectores e divulgadores de paremias grecolatinas nos séculos XV-XVI, cando xa as linguas modernas estaban consolidadas como linguas de comunicación formal, notarial e literaria fronte ó latín medieval. Martínez Segura resalta a importante achega de Erasmo de Rotterdam (1466-1536), que definía a *paroemia* como *accommodatum rebus temporibusque proverbium* (“refrán axeitado á realidade e ós tempos”) e que realmente chegara a anotar e glosar 4151 unidades.

Nos séculos XVI-XVII foron transcendentais para a acumulación paremiolóxica o *Quixote* de Cervantes (165), o *Tesoro* de Covarrubias (31), Johann J. Gryneo (121); no XVII o portugués Bento Pereira (322); no XVIII, M. Márquez de Medina (161), o *Diccionario de Autoridades* (113), o *DRAE* (949), W. Binder (141); e, no XIX-XX, Rodríguez Marín (437), A.V. Rezende e Silva (130), Hans Walther (533), A. Arthaber (570), V. Herrero Llorente (386), Henerik Kocher (476) e, para o éuscara, Gotzon Garate (1934-2008), de quen cita 222 paremias vascas coa súa correspondencia latina.

Proverbios, *paremias*, *sentencias*, *adaxios*⁵ e *refráns* son inicialmente palabras sinónimas que naceron en países e épocas distintas, e ás que hoxe os especialistas lles atribúen matices específicos que as diferencien, pero eses matices semánticos xa non sempre están convalidados polo uso popular, que nuns países prefere a denominación *proverbios* e, noutros, a de *refráns*. A *Biblia Vulgata*, por exemplo, a carón dun libro de *Proverbios*, ten moitos usos da palabra *proverbium* que non se poden aplicar ó que hoxe entendemos por *proverbio* nin por *refrán*. Os matices existen, naturalmente, pero para a maior parte dos lectores son matices ociosos, porque triunfou a distinción máis transparente e estrutural entre *fraseoloxía* (colocacións, locucións e fórmulas) e *paremioloxía* (refráns), que, fronte a *colocacións* e *locucións*, expresan pensamentos sintacticamente completos que, ademais, engaden case sempre a intención exemplarizante.

Por iso o título desta obra, *Refranes y paremias grecolatinas*, é suficientemente fundado e moito máis transparente. Martínez Segura, nesta edición, mantén o criterio de *refranes y paremias* que establece no título da obra e que hoxe implica frases semanticamente completas, con algunhas excepcións que un lector moi atento poderá detectar.

Todo o material que conteñen estas obras anteriores parece estar incorporado a esta obra, realizando así un gran servizo a cantos nos interesamos por esta materia de maneira permanente ou ocasional.

⁵ É certo que Erasmo, por exemplo, titulou como *Adagia* a súa colección de paremias como *Bis dat qui cito dat. Nihil recusandum quod donatur. Vir fugiens et denuo pugnabit. Cavendum a potentiore. Homo homini lupus* ou *Optimum cibi condimentum fames*; pero inclúe no mesmo concepto outras unidades como *odium agreste*, *odium novercale* ou *venereum iusiurandum* que non expresan un pensamento sintacticamente completo (a non ser que, coma esta última, teña unha versión máis ampla e tamén ben coñecida dos falantes da época (*Venereum iusiurandum non punitur*: “Xuramento de amor non se castiga”) e que se constate que o uso da versión reducida leva conscientemente implícita a versión sintacticamente completa. En cambio de *odium agreste* non coñezo unha forma sintacticamente máis completa. Polo tanto, hoxe son paradigmas de odio (persistente) e de xuramento (volátil) non verdadeiros refráns. Neste caso *paradigma* e *proverbial* aluden ó máis destacado dentro dun concepto.

C15. Corrupción

3955. **CORRUPTIO OPTIMI, PESSIMA** (RM10). La corrupción del mejor es la peor. Otros traducen: La corrupción de los mejores es la peor. (Este proverbio ha sido atribuido a San Gregorio Magno (540-604) en sus *Moralia in Iob*). Nicolás González Vidal en su artículo *Gregorio Magno y la psicología*, nota 29, (*Teología y vida*, ISSN 0049-3449, N° 1-2, 2011, págs. 279-290) dice: “Sin duda, San Gregorio es plenamente consciente, como advierte Hildebrand, de que no hay nada humano que no pueda ser pervertido ni falsificado y realmente, cuanto más elevado es algo, tanto peor es su perversión y falsificación” (Dietrich von Hildebrand, *El corazón. Un análisis de la afectividad divina y humana*. Título original, *The Heart*. Traducción de Juan Manuel Burgos, Madrid: Palabra, 1997). También existe esta otra variante: *Optima corrupta, pessima* (Owen Feltham, *Resolves...* 91). Las mejores cosas, cuando se corrompen, son las peores.
- R3817. De la corrupción de lo mejor, sale lo peor (R. M.).
- Suele decirse que “tal vez, de buena cepa, racimo rahez”.
- R3818. Cuando el bueno se hace malo, no hay nadie más malo (R. M.).
- R3819. Cuando los buenos se hacen malos, no es peor que ellos el diablo (R. M.).
3956. **CORRUPTIO UNIUS EST GENERATIO ALTERIUS** (RM6). La corrupción de una cosa es la generación de otra.
- R. Marín afirma que es dicho de Aristóteles; en cambio, H. Llorente opina que se trata de un antiguo adagio filosófico, que pasó de la alquimia a la lengua cabalística.
- R3820. Lo que es mal que a uno mata, es bien que a otro sana (R. M.).

Imaxe 1. Fragmento da páxina 579 do dicionario, exemplo da estrutura dun tema simple (*Corrupción*), no que xa se percibe que a documentación de dous refráns latinos simples vai acompañada de comentarios eruditos e da súa pervivencia-reelaboración en catro refráns casteláns (Martínez Segura, 2019: 579).

1.5. Estrutura e distribución desta obra

Organizar unha obra con tantos datos coma os desta obra esixe deseñar unha estrutura capaz (para artellar materiais abundantes e heteroxéneos) e transparente (para que o usuario poida manexala con rapidez e atopar aquilo que lle interesa e busca).

Se no cadro inicial desta recensión están os datos numéricos desta obra (superiores ós de obras similares e precedentes que utilicei), a novidade está tamén en que aquí as paremias gregas e latinas (11 300) confróntanse entre elas e, ademais, confróntanse con paremias castelás, das que aquelas, en moitos casos, son precedentes innegables cun volume que case as iguala (10 983). A tipografía é outra e substancial novidade desta obra, á que cómpre engadir que tódalas paremias gregas e latinas van acompañadas da indicación do autor, a obra de procedencia, a referencia numérica que corresponde a ese fragmento concreto, a súa tradución castelá e, por veces, algún comentario explicativo.

1.5.1. Tomos I e II

Nos **tomos I e II**, que suman 1531 páxinas (724 o 1.º vol. / 807 o 2.º vol.), o autor desta obra ciclópea ofrece o caudal paremiolóxico grecolatino (11 801 paremias) ben artellado de dúas maneiras diferentes:

1.5.1.1. Artellado en conceptos antitéticos (tipo *Abundancia-Escasez*)

Abundancia-Escasez / Acierto-Error / Amistad-Enemistad / Amor-Odio / Bondad-Maldad / Casamiento-Celibato / Castigo-Perdón / Compañía-Soledad / Sabiduría-Ignorancia / Facilidad-Dificultad / Día-Noche / Duda-Certeza / Justicia-Injusticia / Memoria-Olvido / Paciencia-Impaciencia / Proporción-Desproporción / Prudencia-Imprudencia / Riqueza-Pobreza / Sabiduría-Ignorancia / Salud-Enfermedad / Sensatez-Necedad / Sufrimiento-Gozo / Utilidad-Inutilidad / Valentía-Cobardía / Ventajas-Inconvenientes / Vida-Muerte / Virtud-Vicio).

1.5.1.2. Artellado en conceptos complementarios (tipo *Alimentación y hambre*)

Neste caso adoitan baixar a un segundo nivel de especificación ou subconceptos que, como acontece neste último (*Alimentos, Comida, Bebida, Hambre*), aínda se desglosan noutros conceptos de terceiro nivel, que no caso do tema *Comida*, son *El fuego y la sal, indispensables / Invitados / Comer con moderación / La vergüenza en la comida / La comida del hidalgo / Consejos para después de comer / Gula / Carnes / Carne y pescado / Pan y queso / Escasa alimentación*.

1.5.1.3. Artellado en parellas de complementarios

Alabanza-Adulación / Censura-Crítica / Fama-Rumor / Hombre-Mujer / Alimentación y Hambre / Ambición-Avaricia-Mezquindad / Salud-Enfermedad / Hechos-Palabras / Oportunidad-Oportunismo-Inoportunidad / Peligro-Riesgo / Precaución-Cautela / Religiosidad-Superstición). Outros son case sinónimos (*Belleza-Hermosura*). Finalmente outros son mixtos (*Verdad-Evidencia-Mentira*). Poucas veces o tema é único (*Familia*).

1.5.1.4. Outro tipo da estrutura conceptual

Hai tamén temas semánticos máis complexos que obrigan a que a estrutura se faga arbórea.

Poñerei un segundo exemplo co desglose do tema *Liberalidad-Gratitud-Ingratitud*, indicando o número de paremias **G** (gregas), **L** (latinas) e **C** (castelás) con indicación, en cada tema, do número de paremias ofrecidas:

L2 Liberalidad-Gratitud-Ingratitud (190)
L2.1.Liberalidad-Tacañería
L2.1.1. Liberalidad (31 unidades: G 5, L26, C25).
L2.1.2 Tacañería (14 unidades: G 0, L 14, C18)
L2.2. Regalos, obsequios y favores
L.2.2.1. Regalos (39 unidades: G 2, L 37)
L.2.2.Obsequios (10 unidades: L2, C8)
L.2.2.3.Favores
L.2.2.3.1 Favores desinteresados (5 unidades: L 2, C 3)
L.2.2.3.2 Favores interesados (23 unidades: G 1, L 22)
L.2.2.3.3. Dádivas forzadas (L 7)
L.2.2.3.4. Favores tardíos (20 unidades: L 10, C 10)
L.2.2.3.5 Favores a ingratos (22 unidades: G 1, L 21, C 23) ⁶
L.2.2.3.6 Olvido de los favores (G 4, L 16, C 23)
L.2.3 Gratitud- Ingratitud
L.2.3.1. Gratitud (L 5, C 8)
L.2.3.2.Ingratitud (15: G 1, L 14, C 31)

Táboa 3. Tema L2.1.1. *Liberalidad* (subtema dentro de L2 Liberalidad-Gratitud-Ingratitud) acompañado do número de proverbios gregos (G), latinos (L) e casteláns (C).

Téñase en conta que esta distribución conceptual arbórea, de terceiro nivel, por veces chega a acadar 46 conceptos secundarios (caso do tema *Amor*): un exemplo máis das dimensións e complexidade desta obra.

Cada proverbio figura no tema e subtema que lle acae polo seu significado. E figura coa súa cita orixinal, coa tradución castelá e coa correspondente indicación de procedencia. A continuación, cunha marxe esquerda e cunha numeración diferentes, os equivalentes refráns casteláns que expresan máis ou menos a mesma idea. Por veces, un comentario explicativo completa a información.

Isto permítenos percibir xuntos o pasado grego, o pasado latino, pero, con eles, tamén o presente castelán. E tamén permite ve-los refráns casteláns á par dos seus *antecedentes* gregos e latinos fundidos nunha soa imaxe sincrónica, en tres dimensións, con releve e chea de matices. En cada tema ou subtema o refrán máis significativo vai en negriña, mentres que os que o colector considera variantes van só en cursiva. Pero os refráns casteláns van, como queda dito, cunha numeración distinta e exclusiva deles e cunha pequena sangría esquerda que os distingue xa visualmente. Esta diferente numeración facilita moito as buscas como direi. Esta disposición orgánica e conceptual de terceiro nivel facilita tamén o manexo desta voluminosa obra: téñase en conta que, por poñer un caso, o tema *Amor* acada 46 conceptos secundarios.

⁶ Nalgúns casos un refrán como *Cría cuervos y te sacarán los ojos* dá pé á unha nota erudita na que un etólogo afirma que dificilmente se pode atribuír a un corvo que lle quite os ollos a quen lle dá de comer, cousa que, en cambio, poden face-las pombas.

Hai aínda outros elementos que facilitan visualmente a lectura. Cada grupo temático vai encabezado por un título en negriña e numerado. En cada grupo temático a paremia latina ou grega considerada máis significativa vai de primeira en cursiva negriña, de maior corpo có conxunto, seguida pola súa cita e a súa tradución. Seguen outras paremias gregas e latinas, que con ela teñan parentesco semántico, sempre en cursiva (pero xa non negriña), tamaño normal e, tamén, coa súa numeración exclusiva, coa súa cita e coa súa tradución castelá.

Despois, cun sangrado que salienta o cambio de linguas e cunha numeración exclusiva destoutro grupo, seguen os refráns casteláns que expresan, máis ou menos, a mesma idea; estes, como digo, tamén van sempre numerados (cunha serie numérica exclusiva deles).

Que as paremias castelás aparezan a continuación das gregas e latinas, pero en parágrafos sangrados, menor tamaño de letras e cunha numeración propia, facilita a lectura porque visualiza ben a diferenza de lingua (o lector xa ve onde hai paremioloxía grecolatina e onde a hai castelá). E o feito de que as paremias grecolatinas teñan unha numeración e que as castelás teñan outra diferente tamén axiliza moito a posterior localización dende os índices alfabéticos grego, latino e castelán do Tomo III; facilitan, polo tanto, outras relecturas dende perspectivas moi diferentes.

Todas estas características estruturais e tipográficas permiten manexar esta voluminosa obra sabendo visualmente que tipo de información contén cada parágrafo. A obra con estes dous tomos acada as 1531 páxinas. Este é, polo tanto, un Dicionario conceptual e trilingüe (grego-latino-español): aquí todo o material aparece ordenado polo concepto básico que cada paremia expresa e agrupado no mesmo tema ou subtema cos refráns conceptualmente máis próximos das outras dúas linguas nun sistema suficientemente complexo (para ser eficaz), pero tamén suficientemente manexable nos dous primeiros tomos que suman 1531 páxinas.

No final de cada unidade paremiolóxica o colector especifica a procedencia da paremia, que, atendendo á bibliografía que abre o Tomo III, está formada por máis de 400 obras, das que 123 son obras directamente paremiográficas grecolatinas, realizadas en diferentes países europeos e algúns americanos (inclúense algunha vez referencias de paremioloxía catalá, vasca e portuguesa —de Portugal e Brasil—). Para as pervivencias en castelán, entre outras moitas fontes, conta con 6 versións sucesivas do DRAE (supoño que utilizaría tamén a ferramenta informática CORDE da RAE) e coas máis importantes referencias da bibliografía específica.

A perfecta ordenación e xerarquización, en conxuntos e subconxuntos semánticos, do inmenso material paremiolóxico deste *Diccionario* permítenos *navegar* polas paremias (ou protoparemias) en diferentes direccións: da literatura grega clásica ata a latina de tódolos tempos; dende os inicios homéricos ata a época humanística; pero combinando todo cos refráns casteláns semanticamente máis afíns, que figuran ordenados co mesmo sistema conceptual dos grecolatinos. Esta lectura, que, no mesmo asunto, salta dun milenio a outro, resulta espectacular, porque en pequenas cousas fainos ver como evolucionou o pensamento humano.

Dato esencial desta obra: non estamos, polo tanto, ante tres refraneiros (un grego, outro latino e un terceiro castelán) senón ante un único refraneiro cunha estrutura trilingüe que combina as 1024 paremias gregas coas correspondentes 10 777 latinas e emparellándoas sempre coas súas 11 242 pervivencias ou ecos casteláns. Se ben se pensa, isto só é posible con moito coñecemento, moita meditación e moito traballo: cómpre recoñecelo. Este emparellamento das paremias grecolatinas cos correspondentes refráns casteláns permítenos encontra-la información con toda facilidade e inmediatamente medir con aproximación fiable o grao de pervivencia daquelas paremias grecolatinas no castelán; permítenos medi-lo grao de grecolatinidade da nosa propia expresión espontánea de hispanos do século XXI; e mesmo facilitará que alguén despois busque e mida noutras linguas neolatinas hispanas cal é o grao que as súas paremias conservan de grecolatinidade.

Non é hipérbole ningunha dicir que o autor puxo nas nosas mans unha obra de grandes dimensións, pero deuna artellado nunha estrutura transparente e doada de manexar. O lector tarda pouco en afacerse a manexar esta distribución conceptual das 1024 paremias gregas, das 10 777 latinas e dos 11 242 refráns casteláns.

2. Tomo III

Numeración e tipografía son asuntos estratéxicos nesta obra. No corpo da obra (tomos I e II) hai unha primeira numeración, semántica ou ideolóxica, para os temas ou subtemas (p. ex.: P16.1.6 significa “Prudencia en los enfrentamientos”). Unha segunda numeración identifica conxuntamente as paremias gregas e latinas (p. ex. 8893 *Ne Hercules quidem adversus duos*. “Ni siquiera Hércules se atrevió contra dos”); paremias gregas e latinas van sempre en cursiva. Unha terceira numeración, con sangría, precedida sempre pola letra R, identifica cada refrán castelán (xa en redonda) que se insire como equivalente semántico (p. ex. R8869 *Contra dos, sólo Dios*).

Agora, o Tomo III, tras unha selecta e actualizada Bibliografía (páxs. 1535-1559), ofrece uns índices que nos permiten manexar esta obra de maneira rápida e eficaz.

Se a ordenación semántica dos dous primeiros volumes permite rebuscar paremias polos conceptos que expresan e atopalas xuntas e ben xerarquizadas polo colector, aquela estudada numeración dos Tomos I e II permite agora que o Tomo III (tras unha selecta Bibliografía nas páxs. 1535-1559) nos leve a calquera paremia que desexemos usando a ordenación alfabética das paremias por linguas (grega: 1765-1788; latina: 1789-2016; castelá: 1561-1764⁷) ou por “autores” e obras e indicando, en cada caso, o número de referencia co que cada paremia ou refrán se encontra conceptualmente ordenada no corpo desta obra: primeiro, as obras gregas (2017-2022); despois, as latinas (2023-2053), e finalmente as dos paremiógrafos e obras en castelán (2055-2074). Só unha base de datos informática pode

⁷ Estrañamente no encabezado dos respectivos índices que forman o tomo III, dise que o *número de refranes castellanos* é 11 242 (p. 1561); o *de paremias griegas*, 1024 (p. 1765); e o *de paremias latinas*, 10 777 (páx. 1789). Nótese que a numeración final do corpus (páx.1531) di: 11 300 (para a suma das paremias gregas e latinas) e 10 983 (para as castelás).

superar esta xa interesante velocidade. Con eses índices calquera lector chega no instante ó refrán ou paremia que busque. Vexámolo con máis detalle.

2.1. Índice de contidos do tomo III

2.1.1. Bibliografía (páxs.1535-1559). 11 Dicionarios de consulta (1535). 100 Obras paremiográficas grecolatinas (1535-1542). 64 Obras paremiográficas españolas (1542-1547). 24 Obras de Fraseología y Lexicografía (1547). 16 Obras de Literatura española (1548-1549). 45 Obras griegas en ediciones y recursos en red (1549-1555): aquí destacan 5 de Aristófanes, 13 de Aristóteles, 4 de Esquilo, 7 de Eurípides. 2 de Esopo, 6 de Herodoto. 5 (45). Obras latinas en ediciones y recursos en red (1555-1558). Otros recursos en red (1558-1559).

2.1.2. Seguen a continuación os xa mentados **índices alfabéticos** de unidades paremiolóxicas para buscar unidades paremiolóxicas concretas, multiplicando a operatividade desta voluminosa obra:

2.1.2.1. Índice de [11 242] refranes (castellanos) (páxs. 1561-1764).

2.1.2.2. Índice de [1024] paremias griegas (páxs. 1765-1788).

2.1.2.3. Índice de [10 777] paremias latinas (páxs. 1789-2016).

2.1.4. Índice onomástico de autores y obras griegas con expresión de los números de referencia de las paremias correspondientes y la cantidad total de las mismas (páxs. 2017-2022).

2.1.5. Índice onomástico de (máis de 340) autores y obras latinas con expresión de los números de referencia de las paremias correspondientes y la cantidad total de las mismas (páxs. 2023-2053).

2.1.6. Índice onomástico de [74] paremiógrafos y obras literarias [romances] con expresión de la cantidad total de los refranes correspondientes (2055-2074).

3. Refraneiro ilustrado

Unha das novidades desta obra monumental, dentro das publicacións paremiolóxicas, é a atinada inserción de imaxes artísticas (esculturas, pinturas, debuxos ou gravados) que representan precisamente paremias e que lle dan alegría á obra. Así, onde corresponde, o autor ofréceno-la versión icónica de máis de cen paremias, obra de coñecidos pintores, debuxantes, gravadores e algún escultor. Quero destacar algunhas destas ilustracións ou imaxes paremiolóxicas, indicando o refrán que representan e tamén a páxina na que se encontran.

Amor grande, amor de madre (740). *A caballo regalado no hay que mirarle el diente* (1064). *A otro perro con ese hueso* (806). *A persona lisonjera no prestes oídos* (201). *A quien Dios le quiere bien, la perra le pare lechones* (831). *Abril, aguas mil* (1091). *Absque argento omnia vana* (1295). *Al afligido corazón no se ha de dar aflicción* (186). *Al arbolito, desde chiquitito* (1473). *Al mejor cazador se le va la liebre* (107). *Alivio es de trabajos el reposo*

(176). *Amistad de carne y vino no val un comino* (305). *Barriga llena a Dios alaba* (211). *Bien ama quien nunca olvida* (343). *Cabello luengo y poco seso* (986). *Cada día trae y lleva penas y alegrías* (874). *Cada loco con su tema y cada llaga con su postema* (1391). *Casar, casar, que bien, que mal* (472). *Con esfuerzo y esperanza, todo se alcanza* (169). *Criado por abuelo, nunca bueno* (774). *Cuan lentos los minutos de dolor* (1410). *Cuan veloces las horas de alegría* (1409). *Cuando el gato no está, los ratones bailan* (1434). *Dar las ovejas en guardia al lobo* (811). *De cuarenta para arriba, no te mojes la barriga* (1489). *De Dios abajo cada cual vive de su trabajo* (141). *De músico, poeta y loco, todos tenemos un poco* (1084). *Del viejo, el consejo* (569). *Dijo el sabio Salomón que el buen vino alegra el corazón* (225). *Dime con quien andas y te diré quien eres* (499). *El avaro nunca es rico* (256). *El amor entra con cantos y sale con llantos* (365). *El desdén es al amor lo que el hisopo del herrero al carbón* (363). *El diablo, harto de carne, se metió a fraile* (1526). *El encubridor hace al ladrón* (1053). *El hombre es fuego, la mujer, estopa; llega el diablo y sopla* (798). *El primer paso es el que cuesta más trabajo* (110). *El que no llora no mama* (1185). *El vestido del criado dice quien es su señor*. (443). *El vino que es bueno, no ha menester pregonero* (223). *En boca cerrada no entra mosca* (545). *Engañar al engañador es un doble placer* (693). *Frutas y amores, los primeros son los mejores* (322). *Goza de tu vivir, que la vida es un tris* (1386). *Hablar de la mar y en ella no entrar* (Debate nunha tertulia doméstica) (1174). *Hablen cartas y callen barbas* (509). *Harto ayuna quien mal come* (218). *La zorra mudará los dientes, mas no las mientes* (587). *La cara es el espejo del alma* (1020). *La esperanza hasta el fin de la vida alcanza* (707). *La hambre es tan gran maestra que hasta a los animales adiestra* (240). *La locura no tiene cura* (1086). *La mala hierba mucho crece* (1523). *La mar enseña a rezar* (726). *La mujer hacendosa corona es de su marido* Prov. 12,4 (949). *La mujer y el vino sacan al hombre de tino* (946). *La mujer y la mentira nacieron el mismo día* (957). *La oración cortita al cielo va derechita* (1247). *La zorra mudará los dientes, mas no las mientes* (587). *Lo que abunda no daña* (98). *Lo que se aprende en la cuna, siempre dura* (1472). *Los ojos son el camino del corazón* (325). *Más vale tarde que nunca* (1400). *Más ven cuatro ojos que dos* (572). *Mendaciorum et periuriarum mater est alea* (1023). *Menea la cola el can no por ti, sino por el pan* (201). *Messis et vindemia, semel in anno veniens, nonnumquam spem fallit* (192). *Nada es grave a quien esperar sabe* (1155). *Ninguno ve su joroba* (603). *No están maduras* (1230). *No hay carga más pesada que tener la conciencia cargada* (559). *No hay mal que por bien no venga* (862). *No hay tal caldo como el zumo del guijarro* (220). *No hay tal maestro como fray ejemplo* (676). *No leas muchas cosas: lee pocas y ahonda* (669). *No se hizo la miel para la boca del asno* (1018). *Panem et circenses* (813). *Para los desgraciados se hizo la horca* (1051). *Quien a dos amos ha de servir, a alguno de ellos ha de mentir* (1246). *Quien amaga y no da, miedo ha* (262). *Quien bien te quiere, te hará llorar* (747). *Quien espera, desespera* (707). *Quien honradamente quiera ganar, lo ha de sudar* (162). *Quien mal anda, mal acaba* (1500). *Quien no se aventura no pasa la mar* (1432). *Quien no siembra no siega* (179). *Quien poco lee, poco aprende* (664). *Riñen los amantes y quiérense más que antes* (358). *Secreto de oreja no val una arveja* (542). *Sermón, discurso y visita, media horita* (1440). *Si quieres bien casar, casa con tu igual* (454). *Siempre es el hombre estudiante y muere ignorante* (661). *Soñaba el ciego que*

veía y soñaba lo que quería (1376). *Tanto vales, cuanto tienes* (1293). *Todo rezo esconde un miedo* (842). *Tras la comida, siesta tranquila, pero después de cenar, pasear* (1336). *Tras la tempestad viene la calma* (845). *Uso hace maestro* (719). *Vecina, bocina* (1348). *Vencer, más por arte que por fuerza ha de ser* (1015). *Zapatero a tus zapatos* (1046)⁸.

Algunhas ilustracións están aplicadas con especial agudeza. Como é o caso de *Aún no ensillamos y ya cabalgamos* (1158). *Leonina societas* (1200). *Un lobo a otro no se muerden* (422).

4. ¿Tódalas entradas son refráns ou paremias? O caso de *leonina societas*

Afixémonos a distingui-la paremioloxía da fraseoloxía, entre outros parámetros, pola estrutura sintáctica completa ou incompleta. Esta perspectiva, que distingue con nitidez *locución* de *refrán*, deixa nun estraño limbo as *fórmulas*. Pero esa diferenza pode ser simple efecto dunha visión sincrónica (dominante na filoloxía románica) do material que denominamos *discurso repetido*, porque os fraseólogos eslavos, como o profesor ucraino en San Petersburgo Valerij Mokienko (2000a, 2000b), aprendéronnos que as linguas viven, coma nós, na historia e sometidas á dialéctica, de xeito que paremioloxía e fraseoloxía, aínda sendo sincronicamente estables e fixas, tamén viven esa tensión entre condicións que lles son inherentes: *estabilidade / inestabilidade*; *modelabilidade / inmodelabilidade*; *implicitade / explicitade*; *imaxibilidade / inimaxibilidade*, *expresividade / neutralidade*; *sincronía / diacronía*. Todas estas tensións explican a aparición de variantes que sempre encontramos nun corpus grande e que non negan, senón que reafirman a unidade do fraseoloxismo e da paremia por riba das súas variantes.

Unha destas tensións dialécticas é a *implicitade / explicitade*, que explica que poidamos detectar locucións que ocasionalmente se expanden e chegan a ser paremias (*explicitación*) pero tamén, se cadra con máis frecuencia, contos populares que se condensan en paremias, dando por consabido o relato, e que, noutros casos, pola economía da linguaxe, acaban condensándose en fórmulas ou locucións, dando por consabida a forma plena da paremia e mesmo do relato previo (*implicitación*): deste xeito, por esa elisión de elementos, pode acabar facéndose desmotivada, de significado aparentemente arbitrario, e mesmo desaparecer do uso ou da memoria colectiva. Un caso de implicitación, é dicir, dun relato que pasa a fórmula e finalmente a locución latina é o de *leonina societas* que acabou creando nas linguas románicas o *contrato leonino* e tamén *la parte del león* / *a parte do león*.

Leonina societas aparece no índice coa referencia 8 648. Evidentemente este sintagma non é un refrán pero, se nos desprazamos a esa referencia (II, p. 1199-1200) vemos que aparece de primeiro *Ego primam tollo, nominor quoniam leo* (que está na Fabula I,5,7 de Fedro, fabulista grecolatino, do cambio de milenio) dentro dunha epígrafe (P7.3.4). Calquera persoa que busque o texto orixinal na *Bibliotheca Augustana Latina* [<https://www.hs-augsburg>.

⁸ Outras catro teñen como título un concepto: *Vanitas* (1436). *Infortunio* (1468). *Un necesitado*. (1296). *Mendigo* (1303).

de/~harsch/augustana.html#la] indo á procura dos escritos de Phaedrus [https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost01/Phaedrus/pha_intr.html] pode encontra-lo texto enteiro:

V. Vacca et capella, ovis et leo.

*Numquam est fidelis cum potente societas:
Testatur haec fabella propositum meum.*

*Vacca et capella et patiens ovis iniuriae
Socii fuere cum leone in saltibus.*

*Hi cum cepissent cervum vasti corporis,
Sic est locutus, partibus factis, leo:
«Ego primam tollo, nominor quoniam leo;
Secundam, quia sum fortis, tribuetis mihi;
Tum, quia plus valeo, me sequetur tertia;*

Malo afficietur; si quis quartam tetigerit».

Sic totam praedam sola improbitas abstulit.

A tradución galega é así:

“A vaca, a cabuxa, a ovella e o león. Nunca é fiel a compañía do poderoso e este contiño confirma o que digo. Unha vaca, unha cabuxa e unha sufrida ovella foron compañeiros dun león no monte. Un día entre todos cazaron un cervo grande, e o león fixo as partillas así: Eu collo a primeira parte, porque me chamo león. Darédesme a segunda, porque son forte. A terceira correspóndeme, logo, porque son o que máis pode. E, se alguén ousa tocarlle á cuarta, vaino pasar mal. Deste xeito a simple chulería arramplou coa presa enteira”.

Vexamos, logo, en qué caudal paremiolóxico encontramos esta idea no *Diccionario* de Rafael Martínez Segura:

P7.3.3 El poderoso rogando obliga

8629. *COGIT ROGANDO, CUM ROGAT, POTENTIOR* (Pseudo P. Siro, C 12, The Latin Library). Cuando el poderoso pide rogando, está obligando. Idea que se recoge en el dicho: “Tus deseos son órdenes”.

VARIANTES

8630. *Tὰς δὲ τῶν τυράννων δεήσεις ἴσμεν ὅτι μεμειγμέναι ἀνάγκαις εἰσὶν* (Platón, *Cartas*, VII, 329d). Sabemos que las peticiones de los que mandan van unidas a obligaciones.
8631. *Βία πενήτων, πλουσίων παράκλησις* (Apostolio, IV, 97) = *Cogendus inops, commonendus dives est*. Violencia de pobres, súplica de ricos.
8632. *Si opulentus it petitem pauperioris gratiam, pauper metuit* (Plauto, *Aulularia*, 246-47). Si el rico va a pedir un favor al pobre, el pobre siente temor.
8633. *Durum est negare, superior cum supplicat* (P. Siro, D 25). Cuando el superior pide algo, es duro negárselo.
8634. *Durum est denegare superiori, cum debeas supplicare* (P. Siro, The Latin Library, *Sententiae Turicensis*, 7). Es duro decir que no a un superior, cuando lo suyo es que debas suplicarle.
8635. *Blando vis latet imperio* (Ausonio, *Praefaciunculae*, I, 10). En una orden amable está escondida la fuerza.
8636. *Potestas non solum si invitet, sed etiam si supplicet, cogit* (Macrobio, *Saturnalia*, II, 7). El poderoso, no sólo cuando invita, sino también cuando ruega, obliga.
8637. *Est orare ducum species violenta iubendi* (J. G. Seybold, *Selectiora adagia Latino-Germanica*, 107). El ruego de los jefes es una forma violenta de ordenar.

1198 Rafael Martínez Segura

Imaxe 2. Fragmento da páxina 1198. Dentro do Tema *Poder* (P7) están os subtemas: P7.1.: *Origen del poder*; P 7.2.: *El poder y la ley* (con 4 subtemas); P.7.3. *El poderoso* (con 4 subtemas); (P7.4.) *La posición del humilde* con 10 subtemas; P7.5. *El humilde y el poder*. En total este tema P7 ofrece 206 paremias gregas ou latinas e 178 refráns casteláns que enchen as páxinas 1188-1211.

8638. *Magnum preces imperia* (J. G. Seybold, *Selectiora adagia Latino-Germanica*, 187). Los ruegos de los poderosos son mandatos.
8639. *Qui rogat potentior, rogando cogit* (M. de Medina, *El arte explicado...* 609). Cuando el más poderoso pide, pidiendo obliga.
8640. *Preces magnatum armatae* (Binder, *Thesaurus*, 1743). Los ruegos de los grandes están armados.
8641. *Potestas et si supplicet, cogit* (H. Kocher, P8, 1559). El poderoso, incluso cuando suplica, obliga.
- R8608. Ruego de grande, fuerza es que te hace (H. N.).
- Se corresponde casi literalmente con la paremia 8629 del Pseudo Siro.
- R8609. Si el poderoso ruega, rogando manda (C. C.).
- Caro y Cejudo (*Refranes y modos...* 337), tras dar el refrán, expone la paremia latina correspondiente, que dice ser de P. Siro: *Cogit rogando, qui rogat potentior*. (Cf. Paremia 8633).
- Presenta correspondencia casi literal con la sentencia 8633 de Siro.
- R8610. Quien ruega, manda (R. M.).
- R8611. Ruego de rey, mandato es (R. M.).
- R8612. El poderoso, rogando manda (R. M.).
- Este refrán y el anterior se corresponden literalmente con la paremia 8638.
- R8613. El rey, cuando ruega, manda (R. M.).
- R8614. Rey que ruega, manda y ordena (R. M.).
- R8615. Ruego del poderoso, mandato es imperioso (R. M.).
- Presenta correspondencia casi literal con el dicho latino 8637 de Seybold.
- R8616. El ruego del señor al criado tiene la fuerza del mandado (R. M.).
8642. **DOMINARI EX PARTE EST CUM SUPERIOR SUPPLICAT** (P. Siro, D 27). Cuando el superior suplica, es, en parte, mandar.
- R8617. Quien manda, no ruega (C.).
- R8618. Quien manda, en ruegos no se anda (R. M.).
- R8619. Quien quiera mandar, no ha de rogar (R. M.).
- P7.3.4 El poderoso oprime al débil**
8643. **EGO PRIMAM TOLLO, NOMINOR QUONIAM LEO** (Fedro, *Fabulae*, I, 5, 7. Bibl. Augustana). Yo tomo la primera parte porque me llamo león.
- VARIANTES
8644. *Τὴν μὲν αὐτός -φησί- λήγωμαι πρώτην· βασιλεὺς γάρ εἰμι· λήγωμαι δὲ κάκεινην / ὡς ἐξ ἴσου κοινωνός· ἡ τρίτη δ' αὐτῇ / κακόν τι δώσει μὴ θέλοντί σοι φεύγειν* (Babrio, *Fabulae*, LXVII, 5, 8). Yo tomo la primera, dijo (el león), porque soy el rey. Me llevo también la segunda como socio a partes iguales. Y esta tercera te traerá problemas, si no quieres escaparte ya.
8645. *Iniqua partitio* (Cicerón, *De oratore*, II, 28, 123). Injusto reparto.
8646. *Ego primam tollo nomine hoc quia rex cluo* (Fedro, *Fabulae*, I, 5, 7. The Latin Library). Yo tomo la primera porque soy considerado rey.

Imaxe 3. Fragmento da páxina 1199. Dentro do Tema Poder (P7) están os subtemas: P7.1.: *Origen del poder*; P 7.2.: *El poder y la ley* (con 4 subtemas); P7.3. *El poderoso* (con 4 subtemas); (P7.4.) *La posición del humilde* con 10 subtemas; P7.5. *El humilde y el poder*. En total este tema P7 ofrece 206 paremias gregas ou latinas e 178 refráns casteláns que enchen as páxinas 1188-1211.

8647. *Nulla brevi est cum meliore fides* (Aviano, *Fabulae* XI, 10). El pequeño no puede confiarse totalmente en el mejor.
8648. *Leonina societas* (Erasmus, *Adagiorum chiliades...* 1, 7, 89). Una sociedad leonina.
Es aquella sociedad en la que sólo el más fuerte es el que tiene el poder. Por *contrato leonino* se entiende aquel en el que todas las ventajas se atribuyen a una de las partes, debiendo la otra cumplir unas condiciones muy duras.
8649. *Quia nominor leo* (H. Llorente, 7193). Porque me llamo león.
Se trata de una expresión, así cristalizada, tomada de la fábula de Fedro *Canis et Capella, Ovis et Leo* (1, 5, 7); según unas fuentes, el texto literalmente dice: *Quia rex cluo*, esto es, *porque soy tenido por rey*; según otras, el texto sería *nominor quoniam leo*, y otras *nominor quia rex*, esto es, porque me llaman león. El dicho enuncia la primera de las cuatro razones que el considerado rey de la selva da a los otros tres animales para llevarse el botín de un ciervo. Se emplea para indicar que el poderoso suele avasallar al débil, quedándose con lo suyo y con lo ajeno.
8650. *Primo mihi* (H. Kocher, P10, 1809). Primero a mí.
Es la máxima representativa de un espíritu egoísta.

Ilustración de J. J. Grandville a la fábula de Jean de La Fontaine,
La vaca, la cabra, la oveja y el león (1, 6),
correspondiente a la fábula de Fedro antes citada.

Imaxe 4. Fragmento da páxina 1200. Dentro do Tema *Poder* (P7) están os subtemas: P7.1.: *Origen del poder*; P7.2.: *El poder y la ley* (con 4 subtemas); P7.3. *El poderoso* (con 4 subtemas); (P7.4.) *La posición del humilde* con 10 subtemas; P7.5. *El humilde y el poder*. En total este tema P7 ofrece 206 paremias gregas ou latinas e 178 refráns casteláns que enchen as páxinas 1188-1211.

R8620. Giohá despartió, para sí lo más. (Sef).

Giohá, deformación hecha por los sefardíes del apellido turco Nasreddin HOGIA, nombre de un personaje que en Oriente personifica a un ser necio, buenazo y descuidado, que se deja llevar por los sucesos. (Vide *Seniloquium*, pág. 256. Ed. de Fernando Cantalapiedra Erostarbe y Juan Moreno Uclés. Universitat de València, 2006).

R8621. Parte Nicolás para sí lo más (Senil.).

R8622. Partepán no entra en el cielo (R. M.).

Es decir, no se salva, porque quien parte y reparte, guarda para sí la mejor parte, y es claro que perjudica a los demás, añade R. Marín.

R8623. Pocas partijas se acaban sin riñas (R. M.).

R8624. Quien parte y reparte, cabe a mayor parte (R. M.).

R8625. Del partir de las tierrecillas, nacen mil rencillas (R. M.).

Un método para conseguir una distribución equitativa puede ser que el que haga las partes sea el último en tomarlas.

R8626. Partamos como hermanos: lo mío, mío; y lo tuyo, de entrambos (R. M.).

R8627. Si quieres a unos hermanos dividir, echa entre ellos algo que repartir (R. M.).

En un fragmento de relación de un juglar del s. XV (Menéndez Pidal, *Poesía juglaresca y juglares*, Madrid, 1924, página 463) aparece la siguiente copla: “Quien con su mano reparte / e tien poder de dar, / con rrazón debe tomar / para sí la mejor parte”.

8651. *QUI POTE PLUS, URGET, PISCIS UT SAEPE MINUTOS / MAGNUS COMEST, UT AVIS ENICAT ACCIPITER* (Varrón, *Saturae Menippeae*, 289, 1). El que tiene más poder oprime de la misma forma que el pez grande devora a los peces pequeños, o como el ave rapaz mata a sus presas.

VARIANTES

8652. *Οἱ δίκην ἰχθύων ζῶντες, καὶ γὰρ οὗτοι καταπίνουσι τὸν ἐμπεσόντα, ἐλαύνοντες ὁ ἰσχυρότερος τὸν ἀσθενέστερον* (Atenágoras, *Legatio pro christianis*, XXXIV, 3). Viviendo como peces, pues éstos devoran al que se encuentran, persiguiendo el más fuerte al débil.
8653. *Ὅφις ἦν μὴ φάγῃ ὄφιν δράκων οὐ γενήσεται* (Apostolio, XIII, 79) = *Serpens nisi serpentem edat, non fiet draco*. Una serpiente no se hace dragón si no se come a otra serpiente.
8654. *Piscis saepe minutos magnus comest* (cf. Varrón, *Saturae Menippeae*, 289, 1). A menudo el pez grande se come al chico.
8655. *Minor apud illos esca maioris est* (San Ambrosio, *Hexaameron*, V, 5, 13). Entre ellos, el menor es alimento del mayor.
8656. *Et cum devoraverit unus piscis maior minorem, devoratur et ipse a maiore* (San Agustín, *Enarratio in Psalmum* 64, 9). Y cuando el pez grande haya devorado al chico, aquél a su vez es devorado por otro mayor.
8657. *Mundi sunt oculi tui ne videas malum et respicere ad iniquitatem non poteris. Quare respicis super inique agentes, et taces devorante impio*

Imaxe 5. Fragmento da páxina 1201. Dentro do Tema Poder (P7) están os subtemas: P7.1.: *Origen del poder*; P 7.2.: *El poder y la ley* (con 4 subtemas); P.7.3. *El poderoso* (con 4 subtemas); (P7.4.) *La posición del humilde* con 10 subtemas; P7.5. *El humilde y el poder*. En total este tema P7 ofrece 206 paremias gregas ou latinas e 178 refráns casteláns que enchen as páxinas 1188-1211.

- iustiores se, et facies homines quasi pisces maris et quasi reptile non habens principem?* (Vulgata, *Habacuc*, 1, 13-4). Son demasiado puros tus ojos para no ver el mal y no poder contemplar la injusticia. ¿Por qué ves a los que obran injustamente y callas cuando el impío destruye al más justo que él, y tratas a los hombres como a los peces del mar, o a los reptiles que no tienen quien los gobiernen?
8658. *Piscium vita haec, minorem maior ut devoret* (Escoto, *Adagia*, 639). En esto consiste la vida de los peces: que el mayor devore al menor.
8659. *Pisces magni parvulos comedunt* (Manucio, *Adagia*, 1399). Los peces grandes se comen a los pequeños.
8660. *Pisces a natura determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum* (Spinoza, *Tractatus Theologicus-Politicus*, 16, 189). Por naturaleza los peces grandes están determinados para nadar, y los grandes para comerse a los pequeños.
8661. *Pisces maiores constat glutire minores, sic homo maioris saepe fit esca minor* (G. von Gaal, 459). Sabido es que los peces mayores devoran a los menores, y del mismo modo el hombre menor sirve de alimento al mayor.
8662. *Pisces vorat maior minorem* (Arthaber, 1069). El pez grande se come al chico.
8663. *In mari pisces maiores devorant minores* (G. Garate, 1284). En el mar, los peces mayores devoran a los más pequeños.
8664. *Pisces minutos magnus comest* (H. Kocher, P6, 1073). El pez grande se come a los pequeños.
- R8628. Pescado grande englute el chico (Sef.).
- Es traducción de la paremia latina 8662,
- R8629. Los peces mayores tragan a los menores (H.).
- Es traducción del adagio 8659 de Manucio.
- R8630. El pece grande come al chico (C.).
- R8631. Los peces grandes comen a los chicos, y así a los pobres, los ricos (C.).
- R8632. El pez grande se come al chico (R. M.).
- Es traducción de las paremias 8662 de Arthaber, y de la 8654 de Varrón.
- R8633. En la tierra, como en los mares, los peces chicos son pasto de los grandes (R. M.).
- R8634. El pez grande se come al chico, y así al pobre el rico (G. D.).
- Guarda cierta correspondencia literal con la paremia bíblica 8657.

Imaxe 6. Fragmento da páxina 1202. Dentro do Tema *Poder* (P7) están os subtemas: P7.1.: *Origen del poder*; P 7.2.: *El poder y la ley* (con 4 subtemas); P7.3. *El poderoso* (con 4 subtemas); (P7.4.) *La posición del humilde* con 10 subtemas; P7.5. *El humilde y el poder*. En total este tema P7 ofrece 206 paremias gregas ou latinas e 178 refráns casteláns que enchen as páxinas 1188-1211.

Obsérvese a cantidade de ideas complementarias que a tradición de 2800 anos foi acumulando arredor da idea simple. Como se ve, as nosas locucións *a parte do león* (GAL), *la parte del león* (CAST), *la part del lleó* (CAT), *la parte del leone* (IT), *the Lion's part* (ING) e tamén o concepto de *contrato leonino*, están presentes en numerosas linguas europeas porque a todas elas chegou esta fábula grecolatina e en todas significa “contrato

desigual no que o membro máis forte do grupo patrimonializa todo o beneficio e deixa os outros membros sen nada”. Outro tanto se podería dicir de *Venereum iusiurandum*, forma implicitada de *Venereum iusiurandum non punitur* “Juramento de amor no es castigado” (2198 - 2197).

Valerii Mokienko (2000: 201-314), como dixen, deulle o nome de *implicitacións* a estes sintagmas que as escolas e as homilías monásticas, catedralicias e parroquiais mantiveron en circulación e que, en dúas ou catro palabras, resumen un conto que se contou en toda Europa durante dous milenios. Coido que pode ser tamén o caso desa antiga fábula grecolatina que nos legou Fedro. E nós reactivámola cada vez que usamos *leonina societas* ou *venereum iusiurandum* en contextos actuais, aínda que non sexamos conscientes da orixe da locución e aínda que non tódolos europeos saibamos reproducir-lo conto enteiro. É impresionante que un relato grecolatino sexa, aínda hoxe, unha imaxe mental de toda Europa.

Este exemplo que cito repítese varias veces co material que Martínez Segura nos ofrece nesta obra. E nós usámolo, sen que, en tódolos casos, citémo-lo texto grecolatino orixinal enteiro ou teñamos conciencia del: as palabras finais do león conseguen traer á nosa memoria esa fábula enteira ou, como mínimo, a súa mensaxe final, o significado con que a usamos.

Nesta visión histórica (e non exclusivamente sincrónica do material) o que era fábula ou relato breve, acaba correndo xa simplificado, como unha aparente locución; pero pronunciar *a parte do león* trae á nosa memoria ou, polo menos, carga as nosas palabras coa totalidade do relato: iso chega ós que nos escoitan, enche de historia o que dicimos, permítenos dicir máis có que realmente pronunciamos; con este poder evocador dunha simple locución, as nosas palabras poden reproducir na cabeza de quen nos escoita o relato coa súa intención e coa súa mensaxe. Os fraseoloxismos teñen ese poder de traeren á superficie da fala imaxes e historias, desencriptalas, facelas actuar con toda a intención. Pode mesmo darse o caso de que o interlocutor non saiba o contiño da vaca, a cabuxa, a ovella e o león; pero, se algunha vez a oíu contar ou, polo menos, se a oíu usar, polo contexto xa lle coñecerá para outra vez a intención e, polo tanto, a mensaxe. O conto converteuse en locución pero non aínda en signo lingüístico arbitrario.

Esta visión diacrónica complementa inseparablemente a sincrónica. Pero esta, sen aquela, pode resultar inmotivadamente significativa, é dicir, convértese en *signo lingüístico arbitrario*. Non perderá o significado pero perde a familia, perde a motivación que a fixo nacer e que a facía transparente e motivada.

Quero deixar constancia deste mérito, se cadra non visible para tódolos lectores, da obra de 2074 páxinas que estou comentando, porque quen non teña en conta estes mecanismos de *implicitación* e de *explicitación* que Valerii Mokienko nos descubriu na fraseoloxía das linguas eslavas (e que agora percibimos que tamén funcionan na fraseoloxía das linguas neolatinas) podería non entender que nunha obra que se titula *Refranes y proverbios grecolatinos* aparezan unidades gregas, latinas ou castelás que non son visiblemente proverbios, senón simples locucións ou (quizais nalgún caso que non lembro) fórmulas. Non digo que tódalas citas castelás que aquí se ofrecen cumpran este requisito de seren na orixe proverbios (discurso repetido, completo, anónimo e exemplarizante), pero digo que

hai bastantes que responden a este fenómeno. E é de agradecer que a erudición do colector non as rexeitase e que, pola contra, as incluíse no lugar que lles corresponde.

Por iso é mérito desta voluminosa obra ofrecernos ordenada toda esa información de historia literaria que está implicitada na nosa locución *la parte del león / a parte do león* para expresa-lo concepto de que, sempre que pode, “*o poderoso oprime ó débil*” e que a ese concepto corresponde a implicación xa latina *leonina societas*. É mérito que nos ofrezca ferramentas para unha visión histórica do material que conforma o pensamento castelán pero tamén galego, catalán, francés, italiano e europeo occidental.

Demoreime neste asunto (obvio, pero non menor) en previsión de que aparezan lectores desta magna obra que tropecen nisto e digan que aquí hai unidades que nin son refráns nin son paremias.

5. Outros exemplos que fornece esta obra

E, se collemos unha idea simple, como os efectos sociais da corrupción, podemos ver que este *Diccionario* recolle outras expresións complementarias.

H6. Hombre-Mujer

H6.1 Hombre

H6.1.1 Igualdad de todas las personas

6676. *NATURA OMNES HOMINES AEQUALES GENUIT* (H. Llorente, 4998). La naturaleza engendró a todos los hombres iguales.

VARIANTES

6677. Ἦσαν δὲ καὶ οὗτοι τῆς αὐτῆς κεραμείας (Ateneo de Náucratis, *El banquete de los eruditos*, XI, 482b). Éstos están hechos de la misma tierra.

6678. *Cum fueris nostrae [...] farinae* (Persio, *Saturae*, V, 115). Puesto que estás hecho de nuestra misma harina (*de la misma pasta*, decimos nosotros).

R6546. Ricos y pobres, todos son hombres (R. M.).

Porque –y así lo dice el refrán de Correas– “en el nacer y en el morir todos somos iguales, aunque no sea en el vivir”.

R6547. De hombre a hombre no hay diferencia (no va nada) (R. M.).

Porque, como también dice el refrán, “ninguno es más que nadie”.

Santo Tomás reconoce en su *Summa* la igualdad de todos los hombres, pero en el estado de gracia. Al llegar el pecado entró la imperfección y, con ella, la esclavitud, que legitima expresamente.

Imaxe 7. Fragmento da páxina 931.

A13.1.25 Amistad y parentesco

1749. *PRAESTAT AMICITIA PROPINQUITATI* (Cicerón, *De amicitia*, 19). Vale más amistad que parentesco.

VARIANTES

1750. *Ἐπεὶ οὐ μὲν τι κασιγνήτοιο χερείων / γίγνεται, ὅς κεν ἑταῖρος ἐὼν πεπνυμένα εἶδῃ* (Homero, *Odisea*, VIII, 585-6). No es inferior a un hermano el compañero dotado de prudencia.
1751. *Νομιζ' ἀδελφοὺς τοὺς ἀληθινοὺς φίλους* (Menandro, *Monosticha*, 523). Considera hermanos a los amigos verdaderos.
1752. *Veros amicos, alteros fratres puta* (Cf. Menandro, *Monosticha*, 523). Considera a los verdaderos amigos como otros hermanos.
1753. [...] *et serves animae dimidium meae* (Horacio, *Carmina*, I, 3, 8). Y preserva a la otra mitad de mi alma.
Se refiere Horacio a su amigo, el poeta Virgilio.
1754. *Amicitia semper prodest, amor aliquando etiam nocet* (Séneca, *Epistulae ad Lucilium*, IV, 35, 1). La amistad siempre beneficia; el amor, a veces, incluso perjudica.
Inmediatamente antes de esta sentencia dice Séneca: “Quien es amigo, ama, pero quien ama, no siempre es amigo”. ¿Por qué? Porque el amor siempre está exigiendo; la amistad, en cambio, dando.
El filósofo francés Jacques Derrida (1930-2004) propuso la amistad como paradigma ideal de las relaciones humanas, por considerar el amor demasiado violento e impredecible.
1755. *Amicus propinquo praestantior* (DRAE, 10ª edición, 1852). Un amigo aventaja a un pariente.
1756. *Amicus animae dimidium meae* (L. Murciego, *Los refranes filosóficos castellanos*, pág. 157). Mi amigo es la mitad de mi alma.
R1551. No hay mejor pariente que el buen amigo (P. V.).
R1552. Más vale un buen amigo, que pariente ni primo (H. N.).
R1553. Más quiero amiga llana que parienta falsa (C.).
Y añade: “Dícenlo mujeres”.
R1554. Más vale un amigo bueno que pariente y medio (C.).
R1555. Amigos, más que hermanos (R. M.).
R1556. La amistad hace más que la sangre (R. M.).
Se corresponde casi literalmente con la paremia 1749 de Cicerón.
R1557. Más deberás al buen amigo que al hermano y al mal hijo (R. M.).
A veces, vale más una buena amistad que el parentesco familiar, sobre todo si la relación resulta perjudicial.

Imaxe 8. Imaxe da páxina 303 que recolle paremias verbo da *Amizade* e o parentesco e tamén verbo da *Amizade gastronómica*.

- R1559. Ese es mi amigo, el que muele en mi molinillo (H. N.).
 R1560. Ése te quiere bien que te da de comer (R. M.).
 R1561. Quien bien me quiere, ése es mi pariente (R. M.).
 R1562. La que por mí se desvela, ésa es mi madre y mi abuela (R. M.).
 R1563. Ese es mi tío que quiere el bien mío; y quien no lo quiere, no es mi pariente (R. M.).

Guarda cierta correspondencia literal con la paremia latina.

Los servicios oportunos son la mejor prueba de amistad. Expresa asimismo que el verdadero amigo es el que procura evitar todo motivo de disgusto.

1758. *AMICITIA MAGNA AEQUIPARATUR COGNATIONI* (L. Volkmar, *Paroemia et Regulae Juris*, 29). Una gran amistad se iguala al parentesco.

VARIANTE

1759. *Benivoli coniunctio animi maxima est cognatio* (P. Siro, B 16). La unión de almas generosas es el mayor parentesco.

- R1564. No hay pariente tal como el amigo en el mal (C.).
 R1565. Más vale amistad que hermandad (R. M.).
 R1566. El amigo, lo escojo yo; el pariente, no (R. M.).
 R1567. Más vale buena amistad que ruin parentesco (R. M.).
 R1568. Hará por ti la amistad lo que la sangre no hará (R. M.).
 R1569. Más vale un buen amigo que un hermano legítimo (R. M.).
 R1570. Lo que ni tu hermano hará contigo, lo hará un amigo (R. M.).

A13.1.26 Amistad de mesa

1760. *PLURES AMICOS MENSA QUAM MENS CONCIPIIT* (P. Siro, P 52). Más amigos granjea la mesa que la inteligencia.

Hay un refrán que, aunque difiere de la expresión latina, coincide, sin embargo, en la idea: “A mantel puesto, tendrás amigos ciento; no de tu trato, sino de tu plato” (R. M.).

VARIANTES

1761. *Πολλοὶ τραπεζῶν, οὐ φίλων εἰσὶν φίλοι* (Menandro, *Monosticha*, 682). Muchos hay que son amigos de las mesas, y no de sus amigos.
 1762. *Ζεῖ χύτρα, ζεῖ φιλία* (Zenobio, IV, 12) = *Fervet olla, vivit amicitia*. Hierve la olla, vive la amistad.
 El proverbio aparece en la mayoría de los paremiógrafos griegos.
 1763. *Diffugiunt cadis / cum faece siccatis amici* (Horacio, *Carmina*, I, 35, 26). Los amigos desaparecen al ver ya las heces en las copas.
 1764. *Est autem amicus socius mensae, et non permanebit in die necessitatis* (Vulgata, *Eclesiástico*, 6, 10). Hay amigo que sólo es compañero de mesa y que no permanecerá en el momento de la necesidad.
 1765. *Dum fervet olla, fervet amicitia* (H. Llorente, 2222). Mientras hierve la olla, hierve la amistad.
 R1571. ¿Amigos? De tu pan y de tu trigo (R. M.).

Imaxe 9. Imaxe da páxina 304 que recolle paremias verbo da *Amizade* e o parentesco e tamén verbo da *Amizade gastronómica*.

R1572. Comida acabada, amistad terminada (R. M.).
Otro, equivalente a éste, dice: “Pan comido, no gana amigo” (M. K.).

Amistad de carne y vino no vale un comino.
(*La Ilustración Artística*, nº 1695, 22-VI-1914.
Cuadro de José Benlliure: *Viejos amigos*).

R1573. Vengas en hora buena, si traes la cena (R. M.).

R1574. Luego que tu pan comí, me olvidé de ti (R. M.).

R1575. Amistad de taza de vino, no vale un comino (R. M.).

R1576. El amigo de mesa no permanece en la necesidad: a otra mesa se va (R. M.).
Presenta cierta correspondencia este refrán con la paremia latina 1764 del Eclesiástico (6, 10) e incluso con la paremia griega 1761 de Menandro.

1766. **ERRAT AUTEM, QUI AMICUM IN ATRIO QUAERIT, IN CONVIVIO PROBAT**
(Séneca, *Epistulae ad Lucilium*, II, 19, 11). Se equivoca quien busca un amigo en el zaguán y lo prueba en el convite.

VARIANTE

1767. *Amicitia inter pocula contracta, plerumque vitrea* (Walther, 7166b. Aforismo medieval). La amistad, contraída durante la bebida, casi siempre es frágil como el vidrio.

R1577. Amigo de mesa, poca firmeza (R. M.).

R1578. Higos acabados, pájaros ausentados (R. M.).

Imaxe 10. Imaxe da páxina 305 que recolle paremias verbo da *Amizade* e o parentesco e tamén verbo da *Amizade gastronómica*.

6. Valoración

Non son dos que, cando lle ofrecen un queixo, pónense a contarlle os buratos. Son dos que o agradecen e o saborean. E, como levo uns meses catando este refraneiro grecolatino-español, case acotío e ó vultuntún, podo dicir agora que este queixo ten sabor. Esta obra é das que sempre inspiran gratitude. Poida que estas 2074 páxinas sexan o maior esforzo feito nunca na paremioloxía diacrónica española. Esforzo premiado con magníficos resultados.

Refranes y paremias grecolatinas de Martínez Segura é como unha xigantesca excavación arqueolóxica que pon ó sol o noso descoñecido ou esquecido pasado paremiolóxico grecolatino, latente no noso presente paremiolóxico, e, en consecuencia, pon en cuestión ou relativiza unha pequena parte do que hai anos vimos dicindo do *anonimato* e da *creación anónima* na fraseoparemioloxía como fonte básica (é dicir, principios teóricos básicos admitidos) desta ciencia que se autocualifica de noviña; creación anónima e transmisión oral, que parecía non ver que manexaba un material que, nalgúns casos, se remontaba a vinteito séculos e que, ademais, pendía do uso, pero tamén de moitas xeracións de copistas antigos, medievais modernos e de milleiros de anónimos predicadores. Unha realidade fixada no uso pero que existe porque se repite, que inevitablemente o uso a reelabora e que, polo tanto, ten unha fixación relativa, compatible con reelaboracións perceptibles na diacronía dos séculos. A discretísima aparición deste grandioso corpus diacrónico e comparado conmove unha parte dos alicerces e dos principios teóricos admitidos da paremioloxía e obrigará a revisar, con el na man, os refraneiros das nosas linguas neolatinas para medir e certifica-lo grao de presunto anonimato que poida haber neles.

Refranes y paremias grecolatinas de Martínez Segura é un compendio enciclopédico do mundo clásico e, tamén, do impacto no mundo románico hispano. Abre perspectivas para historiadores das culturas.

6.1. Plan audaz

Dunha obra destas dimensións non podo facer unha valoración simulando que a lin íntegra, porque tería que comprobar antes milleiros de citas, de traducións e de anotacións e iso só é posible usándoa durante anos. Só o conxunto dos usuarios pode despois de varios anos reunir materiais para remitirle un informe detallado ó autor. Por iso, polo ben común, convido a que os usuarios lle fagan chegar ó autor as súas observacións e suxestións.

Podo dicir que levo tres meses consultando, como se fai cun dicionario, curiosidades que me veñen á cabeza. Ouso supoñer que os máis dos usuarios terán unha opinión, máis ou menos, coma esta miña: que esta obra vén para quedar como unha das grandes referencias dos paremiólogos e dos filólogos clásicos hispanos. Supóño, porque das non poucas catas que lle eu fixen, tanto nas fontes gregas, coma nas latinas e nas citas en lingua española, saco sempre a mesma boa impresión: unha obra grandiosa na concepción e no volume; unha obra fiable nos datos; unha obra que encontra e ofrece

unha inmensa cantidade de paralelos entre as citas gregas e latinas, por un lado, e as paremias ou refráns casteláns, polo outro; unha obra mesmo suxestiva para os que temos como materna unha lingua románica diferente.

O autor desta inmensa obra ofrece sempre o nome do probable primeiro usuario documentado. Pero é verosímil que non todo este inmenso repertorio de citas gregas e latinas fosen orixinalmente *refranes y paremias* no sentido máis estrito que hoxe utilizamos para falar do que chamamos *discurso anónimo, repetido e de transmisión exclusivamente oral*. É probable que inicialmente e durante un tempo todas estas unidades gregas ou latinas fosen citas de autor, antepoñéndolle no uso o inciso *como dixo Fulano* ou *Mengana* (*ut Plautus scripsit, ut Cicero dicit, ut apud Vergilium legimus*) co que o autor queda expresamente citado e localizado. Pero, cando a xente empezou primeiro a utilizar no seu propio discurso estas unidades e despois a repetilas (sen nomealo autor), é que xa estaban asumidas polos falantes como formas expresivas e comúns de falar ou pensar: esa repetición masiva por parte de xente anónima converteunas en consabidas, anónimas; en fraseoloxismos e paremias de propiedade colectiva; en paremias de patrimonio común.

Durante toda a Idade Media as escolas existentes eran, basicamente, as que en latín funcionaban nos mosteiros e nas catedrais (principais custodios e copistas das obras da cultura grecolatina) e tamén nalgúns pazos e castelos. Cabe supoñer que todas estas unidades eruditas tiveron ademais utilización pública, frecuente e impresiva non só nesas escolas, senón tamén nos discursos, sermóns e confesionarios. Cabe supoñer que, por estas dúas vías, se gravaron no auditorio como citas de valor e xa como ditos anónimos. É verosímil que, pouco e pouco, ese auditorio (convertido xa en falante romance) e tamén os eclesiásticos que percibían o cambio de lingua, empezarán a axeitalos ás nacentes linguas romances, usándoas como cousa consabida en contextos similares.

Sería este último paso, tamén anónimo, o que convertese parte deste material grecolatino (xa erudito) en verdadeiros *refráns* ou *paremias* ou en pauta para novos refráns, xanados romances, anónimos e xa consabidos de hoxe.

É tamén certo que das paremias e fraseoloxismos casteláns que nesta obra se citan (ou como posibles pervivencias ou como recreacións hispanas) non todas son tradución literal dos equivalentes grecolatinos. A difusión oral das formas romances posiblemente eliminou da circulación numerosos orixinais grecolatinos que ninguén nunca puxera por escrito. Pero, aínda así, o sistema de imaxes e de referencias (e boa parte dos contidos doutrinais das nosas paremias de hoxe) son tan visiblemente semellantes ós do mundo grecolatino, que parece evidente que ou quedaron moitas paremias grecolatinas sen anotar por escrito ou ese sistema de creación aínda segue vivo e activo e segue sendo basicamente o mesmo que estaba vixente na cultura grega e na cultura latina. A diferenza é que, como a nosa vida é curta, raras veces constatamos que naceu unha paremia e, en cambio, na incorporación de neoloxismos e tecnicismos todo nos parece ir a maior velocidade.

Esta antoloxía do pensamento grecolatino que, dende Homero, chega a nós hoxe, formado durante 2800 anos, é unha parte do noso sistema atávico de pensar, sentir e soñar, do noso *software*. Esta obra permítenos ve-lo noso pensamento occidental en perspectiva histórica; permite que nos decatemos de que nós pensamos e sentimos como grecolatinos e como europeos, porque grecolatinas e europeas son as estruturas e as imaxes do noso pensamento.

Este *Diccionario temático comparado de Refranes y Paremias Grecolatinas* é unha obra necesaria pero audaz porque esixía talento e alento. Unha obra que contradí o tópico hispano de improvisación e de inconstancia. Unha obra soñada que espalla luz en diversas direccións. Unha obra ben pensada, que fala do rigor con que hoxe se fai filoloxía e paremioloxía na Península Ibérica. Rafael Martínez Segura entra con esta obra no máis selecto índice que se poida facer de filólogos clásicos e dos paremiólogos españois.

6.2. ¿Tesouro ou material de traballo? Dúas lecturas en direccións contrarias

Esta obra admite varios tipos de consulta ou utilización. Unha **de hoxe a onte**, esculcando qué dicían os nosos devanceiros dos asuntos que hoxe nos interesan e preocupan a nós; tratando de descubrir se existen e cales son os precedentes dos refráns, fórmulas ou locucións castelás (ou romances en xeral) que nós utilizamos hoxe; explorando semellanzas e diferenzas de matices; explorando o grao de verdade que hai tras da opinión de que todo na fraseoloxía e na paremioloxía é anónimo. Ben mirado, cada unidade do corpus de paremias tivo que ter pai ou nai, por moito que do primeiro home ou da primeira muller que o pronunciou case nunca quede memoria. Pero, se a totalidade dos usuarios perderon a noticia dese suposto autor e, se ademais o usan como convicción común, como un pensamento compartido pola sociedade, funciona como unha propiedade comunal e, polo tanto, anónima. Conscientemente xa non é unha cita.

Este dicionario, polo tanto, sempre certifica que tal frase ten un pasado, que aquí podemos recuperar, analizar e gozar pero nunca di quen é o verdadeiro autor ou autora senón quen é o máis antigo usuario ou transmisor coñecido e documentado e cales foron os primeiros e decisivos continuadores. Iso requiriu, sen dúbida, un inmenso e seguramente ingrato traballo de rastreo e de documentación.

E os que, en cambio, queiran ler esta obra en dirección contraria (**de onte a hoxe**) poden percibir e medi-lo grao de inmortalidade da cultura grecolatina, observando milleiros de paremias grecolatinas que están vivas no romance actual, aínda que outras se extinguisen baixo a presión da nova cultura xudaico-cristiá. Esta obra deixa á vista do mundo que o anónimo autor de cada refrán é, realmente, un ser diacrónico e colectivo; permítenos medi-lo alcance da fixación e tamén as limitacións desa fixación (que é dinámica, mesmo por exemplo, entre categorías) (Mokienko, 2000: 27-75); detecta como a inventiva popular reelabora ou rectifica aforismos antigos; trae luces, perspectivas e preguntas novas; abre camiños e suxire tarefas novas (como expandir este traballo ás outras linguas da Península Ibérica), convoca entusiastas semellantes a emprendelas; vén para quedar como referencia para bastante tempo.

Esta obra visualiza traballos semellantes feitos noutras linguas da península ibérica, incluído o éuscaro, lingua non latina pero tan usada e tan defendida polo clero vasco, como mínimo, dende o Concilio de Trento, como demostra a obra de Gotzon Garate⁹.

6.3. Somos fillos da cultura grecolatina

Esta obra de 2073 densas páxinas á que precederon outras algo menores de diferentes investigadores europeos fai visibles os precedentes grecolatinos de tantísimas paremias e fraseoloxismos hispanos, poñendo en cuestión a idea, romántica, do *creador anónimo*, que é habitual. Esta obra volve os nosos ollos ós sermóns das igrexas, que durante séculos foron para millóns de persoas a única oratoria existente, como axente da transmisión e recreación constante de fraseoloxismos e paremias fixadas dende tempos antigos. Tamén volve os nosos ollos ás escolas monásticas e ás escolas catedrais, que copiaron as obras grecolatinas antigas e que formaron moitas xeracións ata que o ensino empezou a ser compromiso firme do Poder Civil. Pero tamén chama a nosa atención sobre a transcendencia dos vendedores das feiras e mercados, e as arengas dos nobres para arrastra-la xente ós seus proxectos.

Quizais a idea contraria, a dun único e anónimo creador de todo este tesouro e maila dunha transmisión ventureira e casual, coma a do pole das plantas, acabe sendo máis parcial e menos razoable; máis inverosímil.

Poucas veces pode un lector nunha especialidade calquera saudar-la aparición dunha obra claramente transcendente e claramente diferente a case todo o visto anteriormente entre nós. Este é un deses poucos casos.

7. Utilidade didáctica

O inmenso material paremiolóxico que atesoura este libro deixa á vista boa parte diso tan difuso que chamamos *Europa* e tamén *européo* ou *mentalidade europea*. Deixa á vista tarefas frutíferas que temos pendentes no ensino do grego e no ensino do latín.

Nesta mesma dirección, para min e para outros latinistas galegos foi transcendente un libro, precedente menor deste e que estaba no despacho do profesor de latín do Instituto Concepción Arenal de Ferrol, cando eu cheguei a el no 1975, e que alí deixara un anterior usuario: E. Valentí Fiol. Era o *Flores Sententiarum* de Ernesto Sarasino (L. de Mauri) que tiña 5000 sentencias, proverbios e frases latinas¹⁰. Aquel libro de 1926, con 640 p. de minúscula letra de dicionario, serviunos a un grupo de latinistas galegos para á introdución ó latín. Aquel libro permitiunos darlle un enfoque distinto ó ensino desta lingua aplicando as pautas didácticas de Renzo Titone que en Roma prescribía partir de textos tan breves como cargados de mensaxe. Sen sabermos que este libro se

⁹ Martínez Segura (p. 2073) incorpora aquí 222 refráns recollidos da obra tetralingüe de Gotzon Garate *Atsotitzak. Refranes. Proverbs. Proverbia* (de 1998) que reunira 27 173 refráns (14 458 en éuscaro, 5208 en español, 4045 en inglés e 3462 en latín). A obra a Gotzon Garate tamén tivo 31 anos de elaboración. Hoxe está en acceso libre en internet [<http://www.ametza.com/bbk/htdocs/hasiera.htm>].

¹⁰ Por certo, tamén estaba a extraordinaria colección *Bernat Metge* de textos clásicos grecolatinos con tradución ó catalán.

ía xestar en Andalucía, estábamos en sintonía en Galicia un pequeno grupo de filólogos clásicos, que en 1984 demos un xiro radical ó noso particular ensino do latín (no único curso obrigatorio e, polo tanto, decisivo) no BUP. Fixémolo precisamente a partir das paremias latinas¹¹.

Naturalmente Martínez Segura (p. 1540) tamén cita aquela obra de De Mauri, en reedicións de 1967 e de 1995 (p. 1540), que é un precedente deste de Martínez Segura, moito máis rico en datos e moito máis versátil.

7.1. A *Didáctica Generalis* de Renzo Titone

Un dos grandes renovadores da Didáctica en Europa e América, Renzo Titone (1925-2013), dicíanos en Roma hai agora 54 anos na súa materia (*Didactica Linguarum Classicarum*) que tódolos tratados de Pedagogía se poden resumir en catro conceptos básicos imprescindibles para garanti-lo éxito didáctico (*motivación, gradualidade, individualización e socialización*) e el desenvolveunos en numerosas aulas universitarias de Europa e América, insistindo sempre en que xa os definira na Universidade de París no s. XIII Tommaso d'Aquino. Renzo Titone especificaba que o ensino das linguas clásicas xoga o seu futuro no primeiro curso, porque aí é onde os alumnos, descifrando textos breves pero preñados de mensaxe, poden entusiasmarse coa cultura grecolatina que está na base das nosas culturas nacionais de hoxe. Foi el quen, por primeira vez, nos falou de empeza-lo ensino do latín e do grego polas paremias grecolatinas, precisamente por seren frases breves pero contundentes e máis cargadas de mensaxe que discursos longos que, polas súas dimensións son menos axeitados para empezar, porque neles a mensaxe está menos concentrada e ten un interese menor.

Para as maiorías o interese dun texto é inversamente proporcional ó tamaño dese texto e os alumnos do primeiro ano de latín ou de grego son maioría fronte ós que rematan esa especialidade. Cómpre lembrar que moitas veces a concisión transporta un primor estilístico, coma este case palíndromo: 6092 *Ex malis multis malum quod minimum est, id minimum est malum* (859).

Estou seguro de que o finado Renzo Titone saudaría este monumental *Refranes y Paremias grecolatinas* de Rafael Martínez Segura como un arsenal didáctico, como unha obra imprescindible para tódolos profesores de latín e de grego clásico, maiormente para traballar cos alumnos e alumnas do primeiro e máis delicado curso, porque as súas 1024 paremias gregas e as 10 777 latinas permiten cumprir dous dos catro requisitos didácticos: *motivar* (porque son textos concretos e interesantes) e *graduar* (indo do fácil ó difícil, do ameno ó árido, do coñecido ó descoñecido e do próximo ó remoto). Os outros dous requisitos, *individualizar* (atender persoalmente a cada alumno sempre desde o seu nivel real) e *socializar* (adestralo no traballo en equipo) xa é máis doado. As utilidades didácticas desta obra vanse ir descubrindo nos próximos anos, se os profesores empezan a usala, porque os materiais desta obra non falan só do pasado:

¹¹ COLECTIVO TRASANCOS (1984): *De onte a hoxe. Latín II BUP*. Xunta de Galicia: Santiago de Compostela; 517 páxs. Aquele libro tivera unha edición ciclostilada no curso anterior.

falán da vida dos seres humanos; polo tanto, falán da nosa vida de tódolos días. Estas proverbios son latín e grego palpitantes da nosa vida. Isto é o que dá á filoloxía clásica o seu valor etimolóxico, “amor ás palabras”.

7.2. Recursos didácticos para motivar

Esta obra enciclopédica, aínda que non fose máis, xa dota para sempre os profesores de latín e de grego dun repertorio de frases breves, pero cargadas de contido humano, de interese e de mensaxe, que permitirán, se o profesor quere, que o ensino do latín e do grego capte a atención dos alumnos e alumnas dende o primeiro día e que, nalgún caso, os entusiasme e as emocione para sempre.

Nos refráns grecolatinos condénsanse as esperanzas que explican que os clásicos construísen Atenas e Roma, certamente cheas de luces e sombras, pero tamén cidades que soñaron un ser humano construtor dun mundo novo sobre a intelixencia e a xustiza.

Podo dar fe de que con este tipo de textos (refráns ou sentencias grecolatinas) as clases iniciais (por veces tamén as últimas) enchen a aula de vida, porque dende o primeiro día falan do que sabemos e do que vivimos, do que soñamos e do que tememos con frases curtas pero preñadas de significado, de maneira transparente e construtiva. Dou fe de que frecuentemente estes textos sentenciosos (se o profesor pregunta se os comparten ou non) desencadean debates entre os alumnos e alumnas e, se isto para calquera profesor de idiomas é importante (porque os motiva a seguir), para un profesor de latín ou de grego acaba sendo emocionante, vendo que os alumnos e alumnas perciben por que as nosas letras se chaman *humaniores litterae*. Aínda que os máis deles e delas acaben sendo *de ciencias*, como é xusto e necesario, iso deixa para sempre unha referencia mental a que a humanidade somos milleiros de xeracións buscando o pan, a saúde, a xustiza, a verdade e o progreso; deixa unha porta para entrar con pracer e con proveito na cultura expresada nas linguas chamadas clásicas e para examinar, dende aquela distancia e experiencia, a nosa propia sociedade e cultura actual. Se nisto temos éxito, non digo que vaia aumenta-la porcentaxe de futuros filólogos clásicos (que non é o obxectivo didáctico), pero si que lles quedará sempre un remol de afecto á cultura clásica que é raíz e espello das luces e das sombras da nosa sociedade actual. Fraseoloxía e paremioloxía grecolatina son un magnífico recurso didáctico. Coido que o é tamén para tódalas persoas que teñan que falar en público ou escribir para publicar. Este material permite que a didáctica do Grego e do Latín acade a altura da didáctica das linguas modernas.

7.3. Recursos para avanzar gradualmente

Como profesor de latín no ensino medio moitas veces me preguntei de onde procede ese horror espontáneo e maioritario ó latín e ó grego, ese horror que fai que alumnos, que moi ben poderían ser *de letras*, busquen outros camiños precisamente tralo primeiro contacto co latín. Algo delicado acontece na profesión didáctica cando unha materia se converte para moitos alumnos nun sensentido ou nun terror.

Obviamente todos somos distintos, hai moitas e interesantes posibilidades no mundo profesional, que esixen outros saberes e que ofrecen outras oportunidades profesionais e, por suposto, a sociedade precisa máis mariñeiros que pesquen, labregos que produzan alimentos, médicos que curen e arquitectos e obreiros que constrúan casas, do que filólogos clásicos. Pero empezar por textos latinos ou gregos desta concisión, claridade e contundencia non pecha ningunha porta e posiblemente abra outras. Vivín a experiencia de que, traducido un destes refráns, xurdían debates entre os alumnos sobre a verdade ou falacia da paremia; e tardaban en decatarse de que debatían sobre asuntos que lles importaban moito a partir dun texto escrito había dous milenios, pero que comprendían perfectamente.

A didáctica non debe dar saltos ó baleiro, que desubiquen o alumno, porque esa desconexión puntual pode acabar sendo definitiva e perder ese alumno e esa alumna. Por iso, no caso do ensino do latín e do grego era urxente encontrar textos breves e accesibles para tódolos alumnos dende o primeiro ano e non só para os máis brillantes. Eu non sei se era frecuente que disto se falase nas Facultades de Filoloxía Clásica, pero a aparición desta obra parece indicar que si, que se falaba, que se fala e que se traballa nesta dirección.

Ninguén con cabeza pode negar que a didáctica das linguas clásicas precisa unha fonda revisión que valore con sentidíño os obxectivos; que os priorice; que, entre outras cousas, asegure que, cando dentro de trinta anos apareza unha obra inédita ou unha inscrición hoxe oculta, haxa preto unha persoa que poida entender algo e que diga que debe conservarse. A brevidade das frases deste inmenso repertorio, sempre preñadas de mensaxe, son un tesouro didáctico porque fan que o ensino vaia do fácil e ameno ós asuntos menos fáciles e menos atractivos.

O profesor que escolme aquí textos atractivos e contundentes para os primeiros e máis decisivos meses do ensino desta lingua, que os gradúe en función de todos e cada un dos segredos da gramática e do léxico latino ou grego que conteñen, encherá a aula de vida e de debate. Ensinará a pensar, sen que os e as alumnas se decaten de que están estudando gramática, porque a ensinará sen facelo, coma un meniño que rompe a falar na lingua materna sen coller na man unha gramática; como se fai co ensino das linguas modernas. Unha alumna que comprenda e saiba utilizar oportunamente unha décima parte destas 10 777 paremias latinas e 1024 paremias gregas merecería entrar directamente a Filoloxía Clásica.

7.4. Recursos para escribir e comunicar

Todo o dito de alumnos e alumnas é aplicable a lectores e lectoras; tamén a todo tipo de públicos. Pero é válido tamén para todo tipo de persoas que teñan que escribir ou falar en público, porque todos algunha vez temos que comunicarnos por escrito ou oralmente con intención de clarificar e convencer. A cantidade enorme de frases sentenciosas desta obra ofrece un arsenal de ideas para escribir; para debater, para ve-la realidade actual desde outra perspectiva.

Naturalmente este grandioso corpus de sentencias grecolatinas non forma un novo dogma que haxa que saír a predicar dende a filoloxía.

As frases ou refráns grecolatinos, que este libro ofrece, xuntan dúas vantaxes: están cargadas de mensaxe e de atractivo (polo tanto, son *motivadoras*) e, por seren breves, permiten *graduar* segundo os contidos gramaticais necesarios para comprendelas. *Motivar e graduar* contidos son os dous primeiros deberes técnicos (pedagóxicos) dun profesor. Este corpus paremiolóxico grecolatino facilita dúas funcións didácticas prioritarias nas materias de latín e grego.

Neste inmenso repertorio de textos breves e interesantes o profesor pode facilmente escolmar e graduar en función dos coñecementos que esixen para, así, ir gradualmente do coñecido ó descoñecido, do próximo ó remoto, do fácil ó difícil, sen darmos saltos que sempre desconectan algún alumno. E non só vale para abrir unha clase, senón tamén para redondeala no remate.

A brevidade dunha frase proverbial é capaz de mover corazóns. Sábese moi ben na publicidade. Os longos discursos dun ditador requiren o soporte dun aparato político e dun exército que impoñan respecto a esas palabras. En cambio unha frase de sete palabras pode mobilizar igual, porque pode dicir máis ca un discurso de cinco horas. Os refráns e as fórmulas son leccións maxistras de condensación; son palabras preñadas, creadoras tamén poden ser electrizantes¹².

O corpus paremiolóxico grecolatino que aquí se ofrece pode e debe modificar para ben o acceso ó estudo da lingua latina e da lingua grega. Para min esta obra era moi necesaria para visibiliza-lo concepto de latinidade e de helenidade do español, para medi-lo grao de penetración noutras culturas non neolatinas nin neohelénicas, pero, sobre todo, para renova-la didáctica das linguas clásicas. Só sinto non tela á man cando fun profesor desas dúas linguas.

7.5. Outras utilidades

As necesidades e as utilidades son as que fan nace-las ferramentas e as obras. E este *Diccionario Temático Comparado de Refranes y Paremias Grecolatinas* de Martínez Segura supera con moito outros anteriores, permite unha lectura lineal, pero tamén temática-ideolóxica, dos temas que persoalmente ou momentaneamente nos interesen, comparando as frases gregas e latinas coas frases castelás máis ou menos sinónimas.

Os tres índices finais diferentes de refráns españois, de paremias latinas e de paremias gregas, sempre coas específicas referencias numéricas, condúcennos en poucos segundos,

¹² Eu aínda acordo os tempos nos que a electricidade chegaba a moi poucas casas e a iluminación era o lume da lareira e un candil no que ardía unha tira de trapo retorcido, permanentemente impregnado de aceite, que se chamaba precisamente *torcida*. Contaban meus pais que nos tempos da República, nun mitin no que un orador utilizaba argumentos un pouco sofistas, alguén dende o público berrou estas sete palabras: ¡*Ésas e as do candil son torcidas!* A dobre condición morfolóxica (substantivo / adxectivo) e o dobre senso (real e metafórico) da *torcida* provocou unha risada tan xeral que desfixo a asemblea. Incluso algúns, polo visto, marcharon comentando que *O que di o que quere, oe o que non quere*.

ó punto exacto no que esa tal paremia aparece rodeada das que expresan un asunto semellante. O deseño da obra permite traxectos diferentes pero moi rápidos de lectura.

Non son un mérito menor desta obra os diferentes índices onomásticos de autores e correspondentes obras gregas (páxs. 2017-2022) e, igualmente, o de autores e correspondentes obras latinas cos números de referencia (páxs. 2023-2053), detallando incluso, nos dous casos, as diferentes obras deses escritores. Isto permítenos saber non só cantas citas hai desa obra, senón tamén o punto exacto no que cada unha delas aparece citada nesta obra con outras semanticamente afíns. Así, por poñer un caso, nas páxs. 2026-2027 vémo-los enlaces numéricos ás 62 citas da *Eneida*, ás 20 das *Bucólicas*, ás 15 das *Xeórxicas* e mesmo á única que hai do Apéndice virxiliano titulado *Aetna*. É difícil atopar unha obra desta complexidade e volume de información que permita, en papel impreso, semellante velocidade de navegación.

Máis alá deste detalle, impresiona o volume da documentación que avala esta obra de 2074 páxinas. Aínda que poida existir, confeso que eu non coñezo ningunha colección paremiolóxica greco-latina-hispana do volume desta de Martínez Segura.

8. Impresión xeral

É ben posible que nunca poida dicir que acabei de ler esta obra, porque realmente é coma un dicionario, pero levo tres meses manexándoa acotío, para diante, para atrás. E das numerosísimas catas que lle fixen saco sempre a mesma impresión de obra audaz, de moito alento; ben pensada, ben feita e ben rematada; obra rigorosa e suxestiva. Moitas veces soñei algo así e con este volume. Felizmente xa o temos na man, polo menos, dende a lingua castelá pero a bibliografía informa de que noutras linguas peninsulares tamén se leva andado camiño, incluído o éuscaro, que non é lingua latina.

Estas 11 300 paremias grecolatinas non son tódalas que usaron gregos e romanos: son as que a casualidade fixo que chegasen escritas a nós pero que, por parte, cadran total ou parcialmente con algunha das 10 983 castelás que seleccionou e emparellou Martínez Segura. Ese dobre filtro explica, por exemplo, que o autor nos diga que de Cervantes non cita os 300 refráns que utilizou (principalmente no *Quixote*) senón só os 155 “que guardan correspondencia con paremias grecolatinas” (p. 80-81).

Todas estas paremias tiveron autor ou autora. Pero a brillantez que teñen aconsellando, describindo ou cualificando unha situación ou comportamento, fixo que o pobo anónimo incorporase moitas delas á súa fala persoal e así acabasen sendo propiedade comunal e anónima ou recreando xa en castelán outras de segunda xeración.

Esta obra ofrece moitas luces sobre como pensaban os gregos e os latinos, como pensaban os nosos devanceiros hispanos e, de rebote, como pensamos nós. Quizais aquí témo-lo mínimo común múltiplo dese pensamento común: ese que vén dende Homero e Sófocles, dende Virxilio e Séneca e que, por obra de moitos devanceiros coma Cervantes e Gonzalo Correas e milleiros de avós e avoas anónimas, aínda hoxe forma parte do noso *sistema operativo* persoal. Un sistema operativo, parcialmente deseñado na antiga Grecia e na

antiga Roma, posteriormente enriquecido aquí coa experiencia cristiá e románica, que nos fai sentir, pensar e soñar dunha determinada maneira que podíamos etiquetar como *europaea*. Aquí podemos ver como pensaron cabezas gregas, latinas e hispanas verbo dos mesmos asuntos que aínda remoemos hoxe no terceiro milenio d.C. Préstase a análises múltiples e, con esta ferramenta azosa, esas análises chegarán. As utilidades desta obra trilingüe vanse ir descubrindo co paso dos anos.

9. Epílogo con dúas felicitacións

9.1. Autor, precedentes e volume do material

Quede dito xa aquí que do autor só coñezo esta obra enciclopédica de 2074 páxinas (en 3 tomos), aínda que, trala lectura, a distancia xeográfica e lingüística non me impide estar en sintonía con el. Sei, polo que encontrei na Rede, que é andaluz de Posadas (Córdoba), perito industrial, historiador, filólogo clásico e, polo visto, amante tamén da música coral. Esta enriquecedora heteroxeneidade de saberes (tan propia desa *Tierra de talento* que é Andalucía) constitúe un capital docente que explota neste libro pluritemático cun único fío condutor: as *frases sentenciosas, os refráns e paremias gregas e latinas* conectadas coa súa supervivencia (ou, polo menos, co seu eco) na cultura actual en lingua española.

Quero resaltar que Rafael Martínez Segura extrae doutro cordobés, Lucio Anneo Séneca (3 a.C.-65 d.C.) unha boa presa de refráns (340) só superado nesa época antiga por Cicerón (367); e tampouco lle esqueceron as 15 paremias de Marco Anneo Lucano (39.65), tamén cordobés e sobriño do anterior.

Con todo, Rafael Martínez Segura xa publicara no 2012 *El derecho en las paremias grecolatinas y españolas* (Córdoba: El Almendro; 592 páxs.). Boto de conta que todo aquel material estará integrado nesta obra magna que agora comento, editada no 2019 pola Diputación de Córdoba, e que, como xa dixen, en 2074 páxinas fai aflorar esas 1024 paremias gregas e 10 777 latinas ordenadas por temas e xerarquizando variantes, pero ofrecendo tamén 11 242 paremias castelás¹³ extraídas dos repertorios dos paremiólogos hispanos. Quizais aquela obra previa de 2012 (que non consulte) explique que estoutra obra leve tamén prólogo dun maxistrado (Jesús Manuel Villegas Fernández), que, no seu prólogo (p. 52), di algo que eu nunca vira tan nítido: que unha frase illada di pouco, pero que *la paremia forma un enunciado que porta en sí mismo su contexto*. Agora entendo que, quizais por iso, son extraíbles dunha situación e aplicables a outras e moi variadas situacións da vida a pesar do paso dos milenios. Son espellos que nos permiten ve-lo que naturalmente non vemos. Por iso estes pensamentos tan breves son citas tan versátiles, manexables e oportunas. A colaboración de persoas de saberes diferentes non suma: xera unha estereofonía que multiplica.

¹³ Esas son as cifras que ofrece no vol. III (índices), pero no corpo da obra, onde paremias gregas e latinas levan unha numeración conxunta, suman 11 300, mentres que os refráns paralelos casteláns só chegan a 10 983. (como se pode ver na páx. 1531).

Coma Heinrich Schliemann, que en 1870 empezou a excava-lo couto de Hissarlik e acabou descubriendo o verdadeiro emprazamento da antiga Troia, co Tesouro de Príamo incluído, e confirmando así a verosimilitude histórica dos relatos homéricos, Rafael Martínez Segura, despois de moitos anos de traballo, pon diante dos nosos ollos un tesouro paremiolóxico que, se non me engano, dende a lingua española nunca antes se vira exposto nesta amplitude e nesta correlación coas linguas grega e latina. Este triplo corpus paremiolóxico fainos ver que a paremioloxía castelá que temos na cabeza pode seguir considerándose anónima pero, en certos casos, cuns precedentes de uso documentado que nos levan 2700 anos atrás. Isto inevitablemente relativiza o principio do anonimato.

O paso dos anos vai ir descubriendo novas utilidades desta obra, certamente senlleira, que pola riqueza dos seus materiais e pola grandiosidade do seu volume chega para converterse na referencia da tradición clásica.

9.2. Felicitación á Diputación de Córdoba

Direi despois unhas palabras de felicitación ó autor. Pero, se o autor desta obra xigantesca merece tódolos parabéns, eu quero anticipar unha nota marxinal, que me sae de dentro. Dende Galicia, quero felicita-la Diputación de Córdoba por dous motivos. Primeiro por editar unha obra, que, a pesar de ser *magna*, podería non interesar a unha editora comercial, nestes momentos de vacas fracas para a Filoloxía Clásica; mesmo podería quedar inédita. Pero aquí está xa nas nosas mans e este servizo público está ben cumprido. O segundo motivo é que a Diputación Provincial de Córdoba arredouse dunha práctica sutilmente expropiadora (que debería prohibirse, pero que abusivamente impoñen algunhas editoriais privadas en España e noutros países cando editan un *Diccionario* e só cando se trata dun *Diccionario*): consiste en incrustar, *velis nolis*, o nome da propia Editorial no título, a continuación da palabra *Diccionario*, e eliminar da portada o nome do autor ou autora, que non aparece ata a letra miúda da páxina de créditos (visitada por unha minoría) e as portadiñas interiores (páxinas 3 ou 5) do dicionario. Con isto, que só ousan facer con dicionarios, conseguen que ese dicionario se cite sempre como *o Dicionario da Editorial Tal* ou simplemente como *O Tal*, nunca como *o Dicionario do Autor* ou *da Autora Tal*. Caso algo distinto é o do *Diccionario Akal del Refranero latino* que, aínda incrustando o nome da editorial no título, polo menos consigna tamén na portada o nome do autor *Jesús Cantera Ortiz de Urbina*.

Este exemplo que dá a Diputación de Córdoba (figurando unicamente na segunda portadiña interior e mais na páxina de créditos) é máis limpo, xusto e veraz, conservando a tradición española que nomea os dicionarios polo nome do autor ou autora (*Diccionario latino-español de Raimundo de Miguel* ou *Diccionario de María Moliner*), exemplo que se debía converter en lei para España e para os países da UE. Se algunha vez non é comparable o esforzo económico editorial ó esforzo dun autor é, precisamente, en obras deste rigor e deste alento nas que un autor hipoteca trinta anos da súa vida. Parabéns á Diputación de Córdoba.

Esta obra non é un ensaio teórico; é como unha gran escavación arqueolóxica que pon ó sol o noso pasado, que pon en cuestión unha parte non irrelevante do que vimos dicindo verbo do anonimato da fraseoloxía e da paremioloxía, é dicir, dun dos principios teóricos desta parte da lingüística, tan traballada na sincronía pero menos na diacronía.

Poida que esta obra sexa o maior esforzo de paremioloxía diacrónica (grega, latina e española), dende Homero ata o final do século XX d.C.: 2074 páxinas para uns 2700 anos, sen emitir opinión; deixando ó lector a responsabilidade íntegra de vulgar este inmenso material conceptual que levamos na cabeza. Un corpus lingüístico non se recolle só da transmisión oral actual: parte del vénnos pola lectura que deixa en nós un pouso que acaba sendo tributario do paciente traballo dos copistas medievais. O acueduto de Segovia ou o Teatro de Mérida non son as nosas únicas raíces visibles.

9.3. Felicitación a tódolos devotos da cultura clásica

Temos de incógnito na cabeza un sistema operativo, que funciona aínda que non se ve e que, como esta obra demostra, contén un tesouro fraseolóxico e paremiolóxico. Isto permítenos repetir ditos de Homero sen sabermos que son de Homero ou que xa os utilizou Homero hai 28 séculos. Quen de nós un día exclame *¡De todo se farta un!* verá, se consulta esta obra (974), que esa idea xa está (e máis completa) na *Iliada* (XIII, 636), cando Homero dixo *De todo se farta un, mesmo do sono e do amor* (974). Incluso un galego sen estudos medios coma meu pai, carpinteiro de Moraña, dicía que *O viño dá forza / O viño é a raíz do corpo* e non sabía que estaba citando tamén outro verso da *Iliada* de Homero (VI, 261), que aquí se recolle en 1056 “El vino hace aumentar las fuerzas al hombre que está cansado”.

Levo soñado —como filólogo clásico— unha obra erudita coma esta, pensada e feita na Península Ibérica. Agora, con esta ferramenta, calquera profesor de latín ou de grego pode *docere delectando*. Hoxe son feliz porque xa a temos, cara ó refraneiro castelán e con claras indicacións cara a outras linguas peninsulares. Algún día terá que habela tamén cara a todas, porque a metade do camiño (o grecolatino) xa queda andado.

Estamos ante a máis completa e luminosa aproximación á protohistoria da paremioloxía española e, ata onde eu sei, da románica. Faga quen isto lea unha cata, collendo unha páxina ó vultuntún, e verá que esta miña valoración é prudente. Salvando os lexítimos dereitos de tanto esforzo, o mundo enteiro agradecerá que algún día exista unha edición dixital na Rede desta obra que veu para quedar como unha das referencias internacionais.

A grandiosidade do plan desta obra e a súa meticulosa realización ó longo das 2074 páxinas fala do rigor con que hoxe se fai filoloxía e paremioloxía na Península Ibérica: mesmo dende o Ensino Medio; mesmo combinando dúas filoloxías, a clásica e a románica. Rafael Martínez Segura entrou, con esta obra, no máis selecto índice de filólogos clásicos e de paremiólogos españois. Esta obra chegou para quedar como a referencia diacrónica da paremioloxía española.

Esta obra de grandiosa macroestrutura e de fina microestrutura, que para nós, os lectores, é unha gozosa e repentina noticia e unha ferramenta de utilidade perenne, levoulle ó

autor trinta anos, tal como el confesa na páx. 57. A calidade da obra revela e premia un prolongado esforzo. Tivo que ser un traballo intenso e minucioso, quizais con momentos de desánimo e sen rebaixa da carga docente, pero sostido pola convicción de que crear este produto de calidade, que a partir de agora usaremos todos, era necesario e era posible. Se foi así, esta obra contradí e desmente o tópico do *español improvisador e inconstante*. Hainos, sí, entre nós coma en tódolos países, pero Rafael Martínez Segura, andaluz, filólogo clásico do ensino medio, non lle puxo límite ó tempo necesario para reunir, domesticar e artellar en fina microestrutura ese inmenso material. *Gratias ergo ei quam maximas agamus*.

Poucas obras se publican nun ano en España no mundo das letras que teñan o rigor interno e as numerosas funcionalidades didácticas, históricas e culturais que esta obra ofrece. Aínda que esta obra teña precedentes alóglotas ou precedentes menores entre nós, é unha obra gloriosa que mellora todo o anterior e que honra a paremiografía española (e tamén a filoloxía de España) non só pola amplitude da súa concepción senón tamén polo rigor e maila paciencia beneditina con que se elaborou. Desexo que no eido da fraseoloxía e da paremioloxía en linguas clásicas e en linguas hispanas aparezan, a partir de agora, obras desta transcendencia. Sorpréndeme que no seu momento pasase inadvertida ós eruditos que en Madrid concederon os Premios Nacionais do Ministerio de Cultura. Fraseólogos e filólogos clásicos temos que aplaudirlle ó autor pola súa obra e tamén ó Goberno de Andalucía polo seu olfacto e responsabilidade cultural.

Esta utilísima obra debe estar como recurso didáctico en tódolos Seminarios de Latín e de Grego dos Institutos e Centros de España nos que se ensine a lingua do Lacio ou a de Atenas. *Vere dignum et iustum est, aequum et salutare*. Ningún profesor e ningunha profesora de latín ou de grego poderá xa dicir que estas materias non se poden *docere delectando*. Vento que pasará tempo antes de que esta obra poida xerar outra que a mellore, se non é unha edición dixital. Eu non a verei, pero gustárame saber que a lingua galega algún día tamén se armará cunha armadura coma esta. Vimbios para o cesto non faltan.

10. Unha palabriña final verbo da páxina 9

A última páxina que redacta o escritor dunha obra moi extensa adoita se-la páxina 3 ou 5, porque é nese momento, cando, coma Ulises, regresa a Ítaca despois dunha longa ausencia pola Guerra de Troia e ten conciencia cabal da lonxitude e da dureza do percorrido, da magnitude do aprendido, pero tamén da duración e dos efectos de tan prolongada atención a un traballo secundario e voluntario, ata o punto de que lle ten que ir dando probas personalizadas de que el é realmente Ulises ó seu fillo Telémaco, á criada Euriclea, a seu pai Laertes, á súa esposa Penélope e a todo o mundo. É nese momento cando, por fin, sabe por onde ten que empeza-lo relato.

Tamén eu, lendo sincopadamente esta obra, deixei, coma sempre, para o final as páxinas primeiras, porque só no final a obra nos familiariza co autor para podelas entender. Se na páx.7 o autor manifesta gratitude ás súas fontes (cita bíblica, cita virxiliana e o

Aún aprendo do vello de F. de Goya que camiña apoiado no caxato), nesa páxina 9, o autor dedica o seu longo traballo ó seu núcleo familiar máis íntimo *Como un signo más de amor, a María del Ángel, mi esposa, a mis hijos Marcos y Chelo y a mi nieta Carmen, pues hombre que no ama, no vale nada* (*Nihili est qui nihil amat* “*Nada vale quien nada ama*”). A cita de Plauto bendí esa infraestrutura familiar sen a que estas obras inmensas son irrealizables. Esa cita de Plauto coroa a páxina máis densa e máis concisa desta obra de 2074 páxinas. Este lector únese a esa gratitude.

Referencias bibliográficas

- MOKIENKO, Valerij (2000a): *Fraseoloxía eslava. Manual universitario para a especialidade de lingua e literatura rusas*. Versión galega de Ekaterina Guerbek. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Dispoñible en <http://cirp.gal/w3/publicacions/pub-0052.html>.
- (2000b): *As imaxes da lingua rusa*. Versión galega de Ekaterina Lossik. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Dispoñible en <http://cirp.gal/w3/publicacions/pub-0053.html>.
- SARASINO, Ernesto (L. de Mauri) (1926): *Flores sententiarum. Raccolta di 5.000 sentenze, proverbi e motti latini di uso quotidiano in ordine per materie con le fonti indicate, schiarimenti e la traduzione italiana*. Milán: Ulrico Hoepli.

Xesús Ferro Ruibal

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades

<https://orcid.org/0000-0002-3516-2814>

ferro.ruibal@gmail.com

MASŁOWSKA, Ewa (2020): *Mediating the Otherworld in Polish Folklore. A Cognitive Linguistic Perspective*. Berlín: Peter Lang, 408 páxinas. ISBN 978-3-631-79685-6.

Mediating the Otherworld in Polish Folklore. A Cognitive Linguistic Perspective é unha obra publicada no ano 2020 pola editorial Peter Lang e forma parte da serie *Polish Studies - Transdisciplinary Perspectives*, que se centra na publicación de estudos relacionados coa literatura, a cultura e as linguas eslavas. A autora desta obra, a doutora Ewa Masłowska, é especialista en antropoloxía lingüística e, entre os seus intereses de investigación, destacan o estudo das linguas eslavas dende os puntos de vista lingüístico (especialmente, fraseolóxico e paremiolóxico) e extralingüístico (principalmente, etnográfico), así como a cosmovisión e a memoria lingüísticas.

Esta obra constitúe un estudo centrado na conexión entre o mundo físico e o metafísico que se produce na sociedade polaca, onde a autora presta especial atención á conceptualización das crenzas relixiosas ao longo do tempo a través da linguaxe e á interpretación do mundo do máis alá no ámbito da cultura popular polaca. Deste modo, a través da simboloxía, os mitos e as expresións propias dunha cultura, incide no xeito en que a linguaxe deixa entrever determinados aspectos propios desta sociedade e en como a tradición e a relixión van modelando paseniñamente a forma que ten a cidadanía de expresarse. Neste sentido, a pesar de que o corpus analizado neste estudo é de finais do século XIX e principios do XX, moitos dos aspectos culturais continúan a estar presentes na actualidade, principalmente a través da mitoloxía e dos estereotipos.

O principal obxectivo que presenta a autora é analizar a forma que ten a sociedade polaca de interpretar o mundo metafísico e como isto se reflicte na comunicación, tanto verbal (a través da lingua e da fraseoloxía popular) como non verbal (a través da simboloxía). Ao tratarse dunha edición en inglés dunha obra publicada previamente en polaco, a finalidade da autora adopta unha nova dimensión: proporcionar aos investigadores anglofalantes unha aproximación o máis fiel posible ao folclore polaco a través da lingüística, pois hai que ter en conta que sempre xorden “inevitable differences arising from the way

each culture and language conceptualises the world”¹ (p. 24). Deste xeito, explica que a estrutura das palabras e unidades fraseolóxicas (en diante, UF) relacionadas co folclore que nos atinxe agocha moita máis información da que pode transmitir o seu equivalente noutras linguas e pon como exemplo a expresión *zaświaty*, que adoita traducirse como “worlds beyond” (literalmente, “o máis alá”). Porén, a formación desta UF é moito máis complexa do que poida parecer: *zaświaty*, que se presenta sempre en plural, está formada por *za* (“máis alá”) —o que suxire un espazo máis alá da esfera física— e *świat* (“mundo”), termo relacionado con *swój*, que fai referencia ao propio ou familiar, en oposición a *obcy* (o “outro”, o alleo). En consecuencia, a análise da expresión polaca para referirse ao alén mostra como a sociedade que a creou conceptualiza o mundo, ao establecer unha diferenza entre “nós” (o mundo, os vivos) e “os outros” (un conxunto de espazos diferentes ao “mundo” e os seres que neles habiten). Ademais, como Masłowska sinalará máis adiante, esta imaxe do alén vese complementada por numerosas UF que xogan coa metáfora para darlle forma ao concepto: o máis alá é silencioso (*gdzie kogut niedopieje, pies niedoszczeka*, “[estar algo] aló do cacarexo do galo e do ladro do can”), distante e descoñecido (*za siódmą górą, za siódmą rzeką*, “[estar algo] aló da sétima montaña e do sétimo río”).

A obra estrutúrase en tres grandes apartados. O primeiro deles, precedido dunha listaxe de abreviaturas e dunha introdución ao tema que se vai tratar, subdivídese á súa vez en dous capítulos. O primeiro explica as características básicas do proceso cognitivo que se produce na conceptualización, un proceso que se basea en diferentes “esquemas preconceptuais”, mentres que o segundo se centra nos estereotipos culturais como unha forma de interpretar e conceptualizar o mundo.

No relativo á fraseoloxía, no primeiro capítulo Masłowska introduce un aspecto interesante que, na nosa opinión, podería axudar a comprender a configuración das UF tanto polacas como doutras linguas: os esquemas gráficos preconceptuais. Na cultura polaca, a conceptualización do mundo derivaría da aplicación dos esquemas “parte-todo”, “equilibrio”, “centro-periferia”, “vínculo”, “forza” e “escala”; cando estes esquemas e as súas características implícitas se combinan cos esquemas “arriba/abaixo”, “horizontalidade”, “verticalidade” etc., xeran estruturas de pensamento complexas, o que se vería reflectido na lingua e, por conseguinte, na fraseoloxía do polaco. Así, a suma de “equilibrio” e “control” coa intención de expresar “forza interior” conleva o sentido de “obriga” e dá lugar a UF como *mam zrobić x* (“I am to do x”, é dicir, “teño que facer x” ou “véxome na obriga de facer x”). Esta explicación serve para introducir numerosos exemplos que Masłowska aproveita para presentar os significados que adquiren determinados símbolos dentro da cultura polaca e como estes se expresan na linguaxe. Entre eles podemos destacar a conceptualización do cosmos como unha árbore (en concreto, a árbore da vida²), que deriva na interrelación

¹ Tradución da cita: “diferenzas inevitables que emerxen do xeito en que cada cultura e lingua conceptualizan o mundo”.

² A “árbore da vida” é un concepto relacionado co símbolo do *axis mundi*, o cal está presente en varias culturas. Un dos exemplos máis coñecidos é o de Yggdrasil, na mitoloxía nórdica.

xerárquica dos elementos que conforman o mundo a partir dos esquemas “parte-todo” + “arriba-abaxo” + “vínculo”, o que dá lugar a expresións onde as mozas son mazás e os paxaros, o sagrado.

Por outra parte, Masłowska comeza o segundo capítulo cunha crítica ao enfoque “limitado” co que os expertos investigan os “estereotipos” e sinala que os lingüistas tenden a centrarse na formación e convencionalidade dos sintagmas, deixando de lado, en moitas ocasións, o aspecto cognitivo. Isto fai que se estuden formas lingüísticas fixas, pero que se ignoren outros signos culturais relacionados que poderían afectar á semántica, á función comunicativa e ao nivel de interpretación do texto no que se atopan as primeiras. Así, a autora explica que a estrutura cognitiva dos estereotipos ten unha triple función —simbólica, ritual e de xeración de mitos— que se revela na linguaxe a varios niveles: semántico, fraseolóxico, léxico (combinacións léxicas fixas) etc. Por iso, a crenza de que “arriba” se atopa o positivo e “abaixo”, o negativo, deu lugar a UF como *schylek życia* (“o declive dunha vida”) e *wznosić prośby/modły do Boga* (“elevar as preguias/os rezos a Deus”). Así, os mitos aparecen representados a través dos símbolos, imaxes que evocan determinadas connotacións e que forman parte do proceso comunicativo entre os integrantes dunha sociedade. Porén, a investigación de Masłowska revelou que moitas destas imaxes quedaron parcialmente obsoletas e, pese a que se seguen usando diariamente, os falantes entrevistados afastáronse da posición ideolóxica implícita no seu uso aludindo ás expresións *tak dawniej było* (“daquelas falábase así”) e *tak starzy mówią* (“é o que di a xente maior”).

A segunda parte da obra presenta os catro elementos da natureza (auga, terra, aire e lume) como unha forma de conexión entre o mundo terreal e o mundo celestial ou metafísico, denominado na cultura polaca *zaświaty* (“o alén”). Deste xeito, estes catro elementos teñen un carácter sagrado e percíbense como un símbolo da presenza e o poder de Deus, como un nexo de unión entre ambos mundos e como unha forma de interacción entre o divino e o humano. Dende o punto de vista da fraseoloxía, un dos aspectos positivos que presenta este apartado é o modo de analizar a simboloxía que adquiren os catro elementos da natureza na linguaxe polaca. Deste xeito, a autora presenta exemplos de unidades fraseolóxicas (en concreto, proverbios, refráns e frases feitas) a través das cales se percibe o emprego destes catro elementos como símbolo do máis alá. Así, o apartado divídese en catro capítulos, cada un deles correspondente a un dos catro elementos da natureza.

En primeiro lugar, a auga preséntase como o máis importante dos elementos, aquel que simboliza a vida e a pureza. Está presente na idea da *woda żywa* (“living water”, isto é, “auga de vida”), unha expresión moi vinculada á cultura polaca que lle atribúe á auga propiedades milagrosas e curativas, idea que deriva das mitoloxías precristiás nas que a auga era unha substancia perenne da que derivaría o cosmos e que tomou forma coa chegada do cristianismo. Porén, a auga é antitética, pois aporta connotacións relacionadas co mundo do máis alá e coa morte, posto que o mar é considerado un lugar afastado tras o cal se atopa o mundo metafísico: *obca kraina, w której ludzie zapadają*

w *sen* (“unha terra foránea³ onde a xente queda durmida”), *gdy słonko zajdzie, to się naprzód zanurza w morzu, potem morzem idzie na drugi świat* (“cando se pon o sol, primeiro somerxe na auga e, despois, viaxa polo mar ata o alén”) etc. Non obstante, a autora explica que esta conceptualización da “auga de morte”, oposta a *woda żywa* (“auga de vida”), ten a súa explicación nunha crenza relixiosa recollida na Polonia oriental, pola que Deus enviou ao díaño ás profundidades da auga. En calquera caso, moitas das UF relacionadas coa auga teñen un carácter positivo asociado á divindade e á pureza. Isto dá lugar a xuramentos como *Ażeby ci kropli wody zabrakło!* (“Ogallá che falte mesmo unha pinga de auga!”), o que significa que a carencia de auga trae morte e sufrimento a quen a padece. Por outra banda, a auga e, especialmente, a choiva, teñen a connotación de fertilidade, algo que se reflicte no proverbio *Wiatr ojciec, a woda matka* (“Pai vento, nai auga”). Así mesmo, a auga bendita preséntase como un elemento que proporciona boa saúde e actúa como unha forma de protección, exemplificada mediante varios proverbios relacionados con diversas festividades relixiosas, como *Na Boże Ciało skacz do wody śmiało* (“En Corpus Christi, salta á auga con seguridade”). De feito, outro dos aspectos desta obra que valoramos moi positivamente é a exemplificación das explicacións con lendas, cancións e mitos propios da cultura e da relixión polacas (tanto en versión orixinal como traducidos ao inglés) nos que está presente a auga con estas connotacións.

En segundo lugar, a terra preséntase como un símbolo do xénero feminino que aparece personificado na figura da nai (“mother-earth” ou “nai terra”, en galego). Ademais, a autora incide na colocación “earth and heaven” (*ziemia i niebo*), dous elementos naturais a miúdo personificados na cultura polaca como se fosen un matrimonio, como ocorre coa UF *na ziemi i na niebie* (“no ceo e na terra”), que significa “en todas partes”. Ademais, a terra posúe certa connotación sagrada, o que se reflicte en expresións como *nie bij świętej ziemi, bo cię nie przyjmie* (“non golpees a terra sacra ou non te aceptará”). Nesta liña, a obra presenta a relación entre a terra e a Virxe María na cultura polaca e exemplifícaa mediante os nomes comúns de numerosas plantas, en particular herbas con propiedades curativas: *drzewko Panny Maryi* (“madeira da Virxe María” ou herba lombrigueira), *miętka Matki Boskiej* (“menta da nai de Deus”, un tipo de menta)... Non obstante, como ocorría coa auga, a figura do elemento terrestre tamén está presente en maleficios, entre os que destacan *Rozstąp się ziemio!* (“Ábrete, terra!”) ou *Niech cię ziemia pochłonie!* (“Que te engula a terra!”). Ademais, Masłowska presenta a conexión semántica que se produce entre a terra e a morte, reflectida en expresións como *iść do piachu* (“ir á area”), *iść do ziemi* (“ir á terra”) ou *komus je już czas do zemi* (“tocarlle a alguén ir á terra”), así como a interpretación da terra coma un elemento que devora os corpos das persoas como alegoría da morte, a cal se exemplifica en numerosas expresións, como

³ Infírese no termo “foránea” o sentido de “territorio de ultramar” ou “terra alén do mar” (“overseas”, en inglés). Sería interesante que investigacións futuras afondasen na relación entre esta idea do máis alá na fraseoloxía polaca e o concepto xaponés do *tokoyo*, un territorio alén do mar onde habitan os espíritos, o cal sitúa no mesmo plano horizontal o mundo dos vivos e o dos mortos en lugar da conceptualización “arriba-abaixo”. Para máis información sobre o *tokoyo*, recomendamos consultar a investigación de Falero (2012).

oddać ciało ziemi (“regresar o corpo á terra”) ou *być już trawionym przez ziemię* (“ser unha persoa dixerida pola terra”).

En terceiro lugar, o aire representa, especialmente, a respiración de Deus que dá orixe á vida. De feito, a palabra polaca *duch*, co significado de “espírito”, ten a connotación de “respiración” en diversas expresións, como *jak mu dał w piersi, to aż duch zajęło* (“cando levou un golpe no peito, fôiselle o espírito”). Porén, a palabra *duch* tamén fai referencia nalgúns casos ao demo, como se exemplifica nesta obra a través de frases feitas como *mieć nieczystego ducha* (“ter un espírito impuro”) e *od złego ducha dręczony* (“tormentado/a por un espírito maligno”). No ámbito agrario, o vento pode ser considerado un elemento favorable ou prexudicial para os campos. Isto reflíctese nos alcumes que lles dan os agricultores aos diferentes tipos de ventos, como *król wiatrów* (“o rei dos ventos”), cando se considera positivo, ou *cotka oszczonó* (“bruxa alporizada”), cando é negativo. Así mesmo, adoita ser bastante común na cultura polaca, ao referirse a unha persoa enferma, afirmar que “o vento a empurrou” (*wiodro go trącił*). A fraseoloxía polaca tamén incide na relación do vento co suicidio: *wieje, pewnie się baba powiesiła* (“vai vento; debeu de aforcarse unha muller”). Do mesmo xeito, *chmurnicy*, derivada de *chmura* (nube), ou *oblocznicy*, derivada de *oblok* (nube), son formas de referirse ás persoas que se suicidaron.

En último lugar, o lume é coñecido na cultura polaca como *ogień piorunowy* (“lume de lóstrego”) ou *ogień niebieski* (“lume dos ceos”), símbolo do poder divino. De feito, este elemento da natureza é considerado un regalo de Deus ou un regalo do ceo (*dar nieba*). En contraposición, e como ocorría cos demais elementos analizados, o lume tamén simboliza a figura do demo e todo o relacionado co inframundo, algo que se reflicte en colocacións, como *ogień piekielny* (“o lume do inferno”) e *zgorzeć w piekle* (“arder no inferno”), e maldicións, como *Żebyś się w piekle smażył!* (“Así te fritan no inferno!”) ou *Żebyś się w piekle palił!* (“Oxalá ardas no inferno!”). Para Masłowska, unha gran parte das UF relacionadas co lume derivan da combinación dos esquemas “forza” e “centro-periferia”, onde o “centro” é o elemento da natureza e a periferia, o que se ve afectado por ela.

Para rematar, a terceira e última parte céntrase en dous elementos estreitamente relacionados co cosmos: o sol e a lúa, dous símbolos dotados dunha forte carga semántica mediante os cales a autora introduce unha contraposición entre o día (luz) e a noite (escuridade). Por unha banda, o sol preséntase como un elemento que irradia unha enerxía divina, o que se reflicte en expresións como *Słońce jest to promień od nieba* (“O sol é un raio do ceo”). Asíciase en moitas ocasións coa figura de Deus e coa curación de enfermidades, algo que se exemplifica mediante expresións e proverbios como *słońce zabija wszelkie choroby* (“o sol mata todas as enfermidades”) ou *gdzie słońce nie chodzi, tam chodzi dochtór* (“a onde non chega o sol, vai o médico”). Así mesmo, simboliza a verdade (*Nie mów przeciw słońcu*, “non digas nada en contra do sol”), a felicidade e a prosperidade (*życie pełne słońca*, “[ter] unha vida chea de luz [do sol]”). Este astro tamén aparece en diversas maldicións, entre as que merece a pena salienta *Żebyś nie ujrzał promienia od słońca* (“Que o sol non brille para ti”). A autora dedica, ademais, un apartado ao amencer

e ao solpor, establecendo así a contraposición entre o día e a noite que mencionabamos anteriormente: a noite asóciase con todo o relacionado co demo e as meigas, mentres que o momento anterior ao abreite é considerado un período máxico. Deste xeito, o solpor dá lugar á noite e, polo tanto, á lúa, un satélite coñecido popularmente na cultura polaca co sobrenome de *boży wiat* (“a lanterna de Deus”). De feito, a autora reforza a relación que existe entre este elemento e o mundo metafísico ao explicar que, en determinadas rexións de Polonia, a lúa nova denomínase *niebieski królewicz* (“príncipe celestial”). Independentemente das UF, o que Masłowska deixa claro é que a estrutura lingüística dos actos de fala referidos a este satélite establecen a función simbólica da lúa como rexente e equipáranla ao sol e á terra, pois reforzan a súa posición como conseguidora da verdade (xuramentos), da felicidade (maldicións) e do destino (invocacións en rituais como as vodas).

Finalmente, a autora presenta as súas conclusións e un breve resumo de toda a investigación, onde destaca a influencia da unión entre as estruturas preconceptuais e o alén na formación das UF. Se ben é certo que a súa investigación parece corroborar a hipótese de que a combinación das estruturas preconceptuais define a conceptualización do alén (e, por extensión, das crenzas polacas) e que esta se ve reflectida nas UF do polaco, a obra podería ter afondado aínda máis no ámbito da fraseoloxía para responder a preguntas como “teñen as estruturas preconceptuais a mesma influencia nos refráns que nas fórmulas ou que nas colocacións?”, por exemplo. Por outra parte, Masłowska destaca como o desexo dos falantes de diferenciar entre o propio (*swój*) e o alleo (*obcy*) inflúe na configuración do alén e “moldea” os actos comunicativos, sendo particularmente visible nas UF. A tensión entre o “Nós” e o “Outro” é habitual en todos os grupos socioculturais e está amplamente estudado, por iso é salientable que a autora só faga mención á alteridade (*otherness*, en inglés) nunha ocasión, ao referirse na introdución á tensión entre centro e periferia, onde o “sentido de alteridade” (*obcość*) se “alivia” ao reducir a distancia entre o centro e a devandita periferia. O mesmo ocorre co sinónimo *alterity*, que só se menciona nesta mesma introdución para aludir á mesma dicotomía, onde o “diferente” ou “alleo” se ve desprazado fóra do centro. Así, do mesmo xeito que Masłowska criticaba no segundo capítulo o feito de que moitos lingüistas non aplicasen os Estudos Culturais ás súas investigacións, consideramos criticable tamén que nesta obra se apliquen conceptos como *swój* e *obcy* sen reparar na teoría sociolóxica subxacente á alteridade, que podería servir de marco explicativo a algúns dos fenómenos que se recollen nesta obra. Ademais, como podemos observar na análise dos catro elementos da natureza, esta dicotomía producida pola alteridade afecta directamente á configuración das UF, converténdoa nun reflexo desta situación dualista na que os elementos naturais son, á vez, elementos do ben e do mal, complexos e antitéticos, divinos e diabólicos, da vida e da morte. En consecuencia, isto reforzaría a idea de que sería conveniente aplicar os estudos sobre a alteridade a esta investigación co fin de afianzar as conclusións.

En calquera caso, *Mediating the Otherworld in Polish Folklore* constitúe unha obra de referencia para aqueles estudos sobre lingüística cognitiva que pretendan incluír as achegas no eido dos Estudos Culturais, así como para as investigacións da área da

Antropoloxía lingüística. Trátase dunha obra innovadora e interesante, que ofrece unha gran cantidade de exemplos para apoiar os contidos máis teóricos, o que a fai, ademais, moi amena. Porén, se ben é certo que a sinopse sinala que a fraseoloxía e a paremioloxía son un aspecto destacado na obra, a verdade é que a teoría destas disciplinas é escasa e está moi influenciada pola teoría antropolóxica, o que a sitúa nun segundo plano. Non obstante, lonxe de ser un inconveniente, o feito de incluír teorías doutros eidos para afondar nas orixes das UF e explicar, así, o seu significado orixinal é un sopro de aire fresco que podería impulsar novas vías de investigación na Fraseoloxía, polo que non podemos máis ca recomendar a súa lectura. Polo de pronto, sería interesante aplicar este estudo a outras culturas, máis alá das eslavas, para comprobar como se desenvolve a hipótese que propón Masłowska e cales son as verdadeiras implicacións das estruturas preconceptuais na configuración da fraseoloxía dun lugar.

Referencias bibliográficas:

FALERO FOLGOSO, Alfonso (2012): “Arquitectura, ritual y utopía en Origuchi Shinobu”, en GARCÉS, Pilar e TERRÓN, Lourdes (coords.), *Arquitectura y paisajes del imaginario japonés*. Soria: Diputación Provincial de Soria, <http://hdl.handle.net/10366/122059>.

Alba Giráldez Otero

Universidade de Vigo

<https://orcid.org/0000-0001-9385-8660>

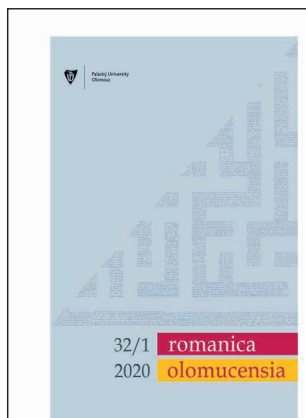
Alba Quintairos-Soliño⁴

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades / Universidade de Vigo

<https://orcid.org/0000-0003-0064-1695>

⁴ Investigación realizada co apoio do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades da Secretaría Xeral de Política Lingüística da Consellería de Cultura e Turismo da Xunta de Galicia.

MELLADO BLANCO, Carmen e GUTIÉRREZ RUBIO, Enrique (eds.) (2020): *Nuevas aportaciones de la Gramática de Construcciones a los estudios de fraseología en las lenguas románicas*. Volume monográfico de *Romanica Olomucensia* 32/1. ISSN (papel) 1803-4136, ISSN (online) 2571-0966; 230 páxinas.

Este número monográfico da revista *Romanica Olomucensia* ten a súa orixe no congreso internacional *EUROPHRAS 2019 Productive Patterns in Phraseology*, celebrado en xaneiro de 2019 na Universidade de Santiago de Compostela ao abeiro da Sociedade Europea de Fraseoloxía («Europäische Gesellschaft für Phraseologie», EUROPHRAS). En concreto, os editores da obra son Carmen Mellado Blanco, coordinadora do evento, e Enrique Gutiérrez Rubio, participante no mesmo e director da mencionada revista. Os dous son coñecidos investigadores no eido fraseolóxico polo que non necesitan presentación, como sucede tamén coa maioría dos investigadores que colaboran neste número.

A obra consta dunha introdución (pp. 1-12), da que son responsables os editores, e de dez traballos rigorosamente seleccionados. A maioría (6) foron presentados no mencionado congreso; outros catro son resultado dunha convocatoria aberta realizada entre especialistas, como se nos sinala na introdución.

Esta introdución actúa como un estudo preliminar, no que os editores dan conta do proceso de elaboración do monográfico, a partir dunha das seccións de que constaba o congreso, a saber, *Pragmatics*, *Cognitive Linguistics*, *Corpus Linguistics* e *Construction Grammar*. Esta última, a Gramática de Construcións, é a que fornece os traballos seleccionados, actuando como tema unificador dos artigos que integran o volume.

A Gramática de Construcións non é especialmente coñecida, polo que resulta sumamente interesante a presentación que dela realizan Carmen Mellado e Enrique Gutiérrez no apartado “Gramática de Construcciones y fraseología: estado de la cuestión”, onde se dá conta dos antecedentes e do desenvolvemento deste modelo lingüístico en Estados

Unidos e Europa e da súa especial relevancia para enlazar cos estudos fraseolóxicos desde unha perspectiva semántico-pragmática que supera a meramente formal.

Isto é así porque, como sinalan os editores (p. 4):

para la Gramática de Construcciones, la idiomatización no es una manifestación anómala del significado, sino un fenómeno totalmente frecuente y regular. Es opinión reconocida que la corriente construccionista, nacida como reacción al Generativismo y como continuación de muchos de los postulados de la Lingüística Cognitiva, surge del afán por buscar explicación y un emplazamiento digno a las unidades fraseológicas dentro del sistema lingüístico. Tal tarea había sido declarada como imposible por los generativistas debido a la falta de regularidad sintáctica y/o semántica de dichas unidades.

No polo da fraseoloxía existen, igualmente, unha serie de unidades non totalmente fixadas, que permiten certa variación ou casas baleiras, que reciben diversas denominacións como as de *esquemas fraseolóxicos*, *creacións locucionais analóxicas*, *locucións con casas baleiras*, *esquemas sintácticos fraseolóxicos* etc. (máis abaixo veranse outras etiquetas terminolóxicas). Estas unidades que son, xeralmente, englobadas na periferia das unidades fraseolóxicas por carecer dalgúns propiedades prototípicas das mesmas (pola súa produtividade e falta de fixación total) son as que máis directamente permiten un tratamento construtivista. Así, baixo etiquetas como *constructional idioms*, *partially lexically filled phrasal patterns*, *Phrasem-Konstruktionen* ou *construcciones fraseológicas* a Gramática de Construcións favorece un achegamento completo a estas unidades situadas a medio camiño entre a sintaxe libre e as unidades fraseolóxicas, o que pode permitir “solucionar algunas incoherencias sobre la fijación, la productividad y la variabilidad que se planteaban en la teoría fraseológica tradicional” (p. 4).

Ábrese así, no marco desta corrente lingüística, unha liña de investigación interesante na que aínda se deben resolver moitas cuestións relacionadas coa distinción entre enunciados creativos xerados a partir das regras abstractas da sintaxe e aqueles outros que seguen un modelo, un patrón, un esquema semifixado. Os traballos aquí reunidos son avances importantes nesta dirección. Trátase de dez artigos que, aínda que presentan diferenzas teórico-metodolóxicas, mostran mediante o estudo dun numeroso conxunto de construcións de diferentes linguas románicas (español, francés, italiano, catalán; tamén o alemán) a relevante contribución que pode prestar para os estudos fraseolóxicos a Gramática de Construcións (debemos sinalar que a inclusión dalgúns dos traballos no eido da fraseoloxía esixe partir dunha visión moi ampla do que é unha unidade fraseolóxica).

Outra característica compartida polos traballos incluídos na obra é a utilización dos corpus como fonte de documentación, o que permite estudos cualitativos pero tamén cuantitativos. Deste xeito, a obra mostra como unha metodoloxía multidisciplinar, na que están presentes a Gramática de Construcións, a Lingüística de Corpus e a Fraseoloxía, pode actuar co obxectivo de acadar unha análise completa dunhas unidades ata o momento pouco estudadas.

Para finalizar esta presentación, cabe sinalar que do conxunto de achegas que configuran a introdución e os dez artigos incluídos se pode extraer unha moi completa bibliografía para quen estea interesado na Gramática de Construcións e en facetas da Fraseoloxía que se apartan do estudo prototípico. Do mesmo xeito, a suma de introducións presentes en tódolos capítulos conforman unha aceptable presentación da Gramática de Construcións.

O primeiro traballo recollido neste volume monográfico (pp. 13-28) é “Fijación fraseolóxica de construcciones con contenido procedimental”, de Catalina Fuentes Rodríguez (Universidade de Sevilla). Nel, a coñecida investigadora pon de manifesto as relacións existentes entre a fraseoloxía e a análise do discurso, pois centra o traballo no proceso que leva á formación de unidades fraseolóxicas que funcionan como operadores discursivos. Así, no apartado introdutorio mostra como, do mesmo xeito que a fixación converte moitas unidades fraseolóxicas en unidades morfosintácticas (locucións), noutros casos o resultado final son marcadores discursivos. De entre os marcadores discursivos, as unidades analizadas neste traballo teñen carácter procedemental, é dicir, “aportan un contenido inferencial al discurso y facilitan la interpretación” (p. 14, n. 1). A investigación enmárcase no ámbito da Macrosintaxe e da Lingüística Pragmática, por canto a análise se centra no proceso de gramaticalización que desde unidades libres, pasando polo estado intermedio de construcións, conclúe formando unidades fraseolóxicas de carácter procedemental. En concreto, as unidades analizadas son *mira qué bien, como si lo viera e como si nada*, das de que realiza un completo estudo con datos obtidos dos corpus CREA, CORPES e MesA. Nese estudo mostra a diversidade de usos de cada unha desas unidades fraseolóxicas, describindo de forma ben documentada o proceso de gramaticalización de xeito que dá cumprida conta dos valores propios que presentan como formas libres e dos que van acadando como resultado do proceso de fixación (operadores de comentario nos primeiros casos, operador argumentativo no último).

O segundo artigo (pp. 29-50), “Une approche constructionniste de la composante pragmatique des pragmatèmes : le cas des pragmatèmes *apposés*”, está elaborado por Mª Isabel González-Rey (Universidade de Santiago de Compostela), directora da revista en que se publica esta recensión. Este estudo entronca directamente coa Gramática de Construcións. En concreto intenta mostrar a importancia que o compoñente pragmático debería ter neste modelo metodolóxico, no que normalmente ocupa un lugar secundario detrás do sintáctico e do semántico, contradicindo así os propios principios desta corrente onde son indisolubles o estudo da forma, do contido e do uso. Para acadar tal propósito considera que os pragmatemas, polas súas características, están especialmente indicados para servir de modelo. O termo *pragmatema* (tomado de Mel’čuk) alude a un tipo de *frasesmas*: “le pragmatème est essentiellement une unité phraséologique qui s’actualise dans le discours sous la forme d’un énoncé syntactiquement autonome, mais dont le figement formel, sémantique et pragmatique le rend dépendant de la situation d’énonciation” (p. 31). Correspóndese en liñas xerais co máis coñecido de *fórmula rutinaria*. Dentro dos pragmatemas, as unidades estudadas son os pragmatemas “*apposés*”, é dicir, fixados nun cartel, tales como anuncios publicitarios (p. ex. *À paraître, À vendre, En vente, Prochainement au cinéma, Soldes*), carteis dos restaurantes (p. ex. *Menu*

du jour, Heures Joyeuses), etiquetas (p. ex. *À consommer avant le..., Fait Maison*), embalaxes (p. ex. *Fragile*), paneis de información (p. ex. *Accueil, Caisse, Information, Centre infotouristique, Renseignements*), de indicación (p. ex. *Ascenseur, Emplacement réservé, Parking privé, Parking sous vidéosurveillance, Toilettes/WC*), de orientación (p. ex. *Arrêt Bus, Centre-ville, Gare routière*), de prohibición (p. ex. *Défense de fumer, Ne pas marcher sur les pelouses*), sinais de circulación (p. ex. *Stop, Danger*) e similares. Neste marco, a profesora González Rey agrupa as unidades seleccionadas en catro series: A) *Stop, Danger*, B) *Merci de ne pas/Prière de ne pas/Interdit de/Interdiction de/Il est interdit de marcher sur la pelouse*, C) *Entrez C'est ouvert, Entrez sans sonner* e D) *Peinture fraîche, À paraître*. Como vemos, en moitos casos combínanse mensaxe escrita e icona representativa, polo que a información ás veces é redundante, ao tempo que cada unidade está fixada a unha situación contextual determinada.

A pesar de pareceren unidades sinxelas, no seu estudo a profesora González Rey mostra que, en realidade, presentan unha complexidade comunicativa da que dá conta mediante a aplicación de conceptos como os de *escenario pragmático* de Legallois, *cadea causal e modalidade de causalidade perlocutiva* (ou *efectos perlocutivos*) de Verlesch, realizando deste xeito unha análise completa na que se ten en conta a intención ilocutiva do emisor, o efecto perlocutivo no receptor e o tipo de acto enunciativo. Como conclusión, pode diferenciar dous tipos de *pragmatemas receptivos comportementais* (así os denomina, porque o destinatario debe responder cunha acción, non con palabras): os de tipo *directivo* (series A, B) e os de tipo *exhortativo* (series C, D).

A terceira aportación (pp. 51-72), “*Tal vez es X vs. Tal vez sea X. Construcciones de probabilidad y el uso de los modos*”, corresponde a Anja Hennemann (Universidade de Potsdam). Como indica o título, o traballo céntrase na alternancia modal indicativo/subxuntivo en construcións de probabilidade. Como sabemos, a oposición modal, especialmente indicativo/subxuntivo, é obxecto dunha bibliografía inabarcable tanto no ámbito da lingüística xeral como no da lingua española. O que caracteriza o estudo é o enfoque utilizado, o da Lingüística Cognitiva de Construcións (CCxG), o que xustifica a inclusión neste volume. A selección deste modelo está determinada polo feito de que, dado que a lingüística cognitiva se ocupa xeralmente das formas nas que os usuarios da lingua conceptualizan o mundo desde o seu punto de vista, a categoría modalidade préstase de xeito natural a unha análise lingüística cognitivo-construcionista.

Deste xeito, a partir dos datos proporcionados polos corpus CREA, CORPES XXI e o Corpus del Español (CdE) realiza unha análise exhaustiva de tipo cualitativo de diferentes construcións de probabilidade do español introducidas polas formas *sin duda, probablemente/posiblemente e tal vez* nas que é posible a alternancia indicativo/subxuntivo. Dado que a alternancia de modos implica a existencia de dúas construcións diferentes (polo *Principle of No Synonymy of Grammatical Forms* de Bolinger e Goldberg), Anja Hennemann parte da súa consideración como dúas *microconstruccions* diferenciadas de acordo cos seguintes esquemas abstractos [construción modal + indicativo], [construción modal + subxuntivo], correspondentes á mesoconstrución [construción modal (de probabilidade) + verbo].

Partindo destes principios e esquemas e da análise dos corpus, a hipótese que defende a investigadora é a de que “el uso del modo influye en el grado de probabilidad expresado por las construcciones” (p. 52), en concreto, “las construcciones con el subjuntivo expresan, por lo general, un grado de probabilidad aún menor que las construcciones con el indicativo” (p. 67). Trataríase, por tanto, en termos funcionalistas, dun caso de oposición indicativo/subxuntivo e non dun caso de alternancia ou variación. Neste punto debemos discrepar da hipótese defendida pola autora (desde a nosa postura funcionalista), por varios motivos: en primeiro lugar, por motivos metodolóxicos; en segundo lugar, pola nosa competencia como falante do español. Desde este segundo punto de vista, a nosa competencia non acredita que entre *tal vez vaya* e *tal vez irá*, *posiblemente vaya* e *posiblemente irá* haxa diferenza no grao de probabilidade. Como sinala a autora, en moitos casos é o contexto o que determina o maior ou menos grado de probabilidade¹. Agora ben, o principio estruturalista de funcionalidade esixe que as oposicións se establezan por conmutación entre dúas unidades mantendo inalterado o resto da construción. Por tanto, da confrontación de diferentes exemplos nos que a construción aparece en indicativo y doutros nos que aparece en subjuntivo non se pode deducir a existencia de oposición funcional. Cumprindo este requisito de identidade contextual, a nosa competencia dinos que *tal vez vaya* se corresponde co que o noso idiolecto considera correcto, en tanto que *tal vez irá*, sen cualificalo de agramatical, soa estraño (pertencente a outra variedade do español) pero sinónimo. Do mesmo xeito hai que ter en conta outros factores (como a colocación inicial o ou no corpo do enunciado do adverbio de probabilidade, a entoación entre pausas ou no mesmo grupo fónico etc.) que inciden na gramaticalidade da construción porque condicionan a forza reitora do adverbio: *Posiblemente vaya a la fiesta* / **Vaya posiblemente a la fiesta* / *?Iré a la fiesta, posiblemente*.

Na nosa opinión, o que existe, por tanto, é un caso de variación diafásica, diastrática, diatópica, incluso diacrónica, nos exemplos manexados no traballo (que inclúe casos de lingua escrita e oral, textos xornalísticos, blogs... de todo o ámbito hispánico). En contra do principio de non sinonimia das formas gramaticais, debe afirmarse que, se existe a sinonimia, é lóxico pensar que tamén se dará entre as formas gramaticais (remito aos múltiples traballos de Alexandre Veiga, especialista recoñecido nos estudos sobre o verbo español, para esta cuestión).

Sirvan estas liñas non como desautorización dun traballo que ofrece moita información sobre o uso dos devanditos adverbios, senón como acicate para continuar nesta complexa liña de investigación.

¹ Obsérvese como o compoñente (+contexto) pasa a formar parte importante da construción: “En otras palabras, se argumentará, por ejemplo, que [*probablemente* + indicativo (+ contexto)] y [*probablemente* + subjuntivo (+ contexto)] o [*tal vez* + indicativo (+ contexto)] y [*tal vez* + subjuntivo (+ contexto)] deben ser consideradas construcciones independientes, ya que constituyen pares de forma y significado diferentes” (p. 53). De acordo con esta importancia do contexto sinala a autora como no exemplo (22) “[...] *Posiblemente* el nuevo Murano *adopte* estos motores o derivados *aunque por el momento no hay nada confirmado*”, a información adicional transmitida pola subordinada concesiva confirma a falta de certeza do enunciado. Isto é certo, pero obsérvese que o mesmo sucedería se se emprega o modo indicativo: “[...] *Posiblemente* el nuevo Murano *adoptará* estos motores o derivados *aunque por el momento no hay nada confirmado*, sen que se aprecie variación significativa.

“Les comparacions i les seues variacions en *La plaça del Diamant* des de la Gramàtica de Construccions: entre usualitat i creativitat” (pp. 73-90), de Pedro Ivorra Ordines (Universidade Pompeu Fabra), constitúe o cuarto capítulo da obra. Como indica o título, o traballo analiza os tipos de construcións comparativas que aparecen na novela *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda. Este estudo empírico vai precedido dun apartado introdutorio sobre a Gramática de Construcións e a súa importancia na investigación no campo da fraseoloxía desde os seus inicios. Así sinala a contraposición que existe fronte á Gramática Xenerativa, que considera marxinais as unidades fraseolóxicas nos estudos gramaticais. Deste xeito, sinala (p. 75) como os primeiros estudos construcionistas que se publicaron intentaban explicar aquelas estruturas que quedaran relegadas a un segundo plano –periféricas pola súa natureza idiomática e unha aparente improdutividade– e por presentar incompatibilidades coas regras que explicaban as estruturas que formaban parte do núcleo da sintaxe. Por contra, a Gramática de Construcións xorde como resposta á preocupación por parte dalgúns lingüistas por atopar un lugar axeitado desas unidades na gramática. Así, este tipo de unidades cobra un papel relevante que se encadra principalmente no concepto de “construción gramatical”, no que o emparellamento forma-significado permite entender a lingua como un contínuum de idiomaticidade.

As construcións son variadas e admiten diferentes niveis de complexidade e abstracción. As construcións idiomáticas son un tipo de construción. No ámbito máis próximo ao obxecto de estudo (p. 81), Pedro Ivorra considera que as construcións comparativas gramaticais (FORMA: [X ÉSSER ADJ *com* Y] ↔ SIGNIFICAT: ‘X és Adj *com* Y’ p. ex. [*Bruno*] *és alt com el seu germà Manel*) son distintas das construcións idiomáticas intensificadoras (FORMA: [X ÉSSER *alt com un sant Pau*] ↔ SIGNIFICAT: ‘alt’ {intensificació} p. ex. *El Josep Anton Codina és alt com un sant Pau*)². Por outra parte, adoptando un postulado das gramáticas de uso, Pedro Ivorra acepta que a frecuencia (*token frequency, type frequency*) modela a gramática, o alto grao de repetición favorece a convencionalización das categorías e a automatización das secuencias (p. 79).

Neste marco, os últimos apartados están dedicados á análise das construcións idiomáticas intensificadoras presentes en *La plaça del Diamant*, para o que lle serven como punto de referencia diversos corpus e dicionarios fraseolóxicos do catalán e do francés. A comparación con esas obras de referencia permítelle a Ivorra clasificar as construcións en varios tipos: construcións fraseolóxicas lexicalizadas (*com un glop de llet, alt com un sant Pau*), algunha desautomatizada (*quiet com un rata*, que resulta da combinación das construcións como *quiet com una estàtua* e *més covard que les rates*), outras modificadas lexicamente (*petit com un tap*, variación da comparación estereotipada *petit com un tap de cossi*, ou *fosc com un pou*, variación formal de carácter léxico a partir da comparación estereotipada *fosc com una gola de llop*; Pedro Ivorra comproba que moitas destas variacións léxicas obedecen a un calco do francés, como resultado da longa estancia da novelista en territorios francófonos, onde se compuxo a obra: *content com un ocell, magre com un clau, malalta com un gos*). Finalmente, analiza as construcións creadas pola propia autora: *rodona com una bola, fi com un fil de setanta* ou *tou com*

² Onde o significado non composicional móstrase entre chaves ({}).

un préssec podrit. Un concepto importante que xustifica o carácter intensificador destas últimas construcións (que actúan como comparativas fraseolóxicas a pesar de non estar institucionalizadas) é o de *coerción*, segundo o cal o significado da construción prevalece sobre o das unidades léxicas.

Outra construción fraseolóxica, tamén de carácter intensificador, é a estudada por Belén López Meirama (Universidade de Santiago de Compostela), “[*A todo* + INF]: velocidad e intensificación en una construcción fraseológica del español” (pp. 91-110). A metodoloxía empregada, como nos casos anteriores, é tamén aquí a da Gramática de Construcións, pois o obxecto de estudo é precisamente unha construción fraseolóxica. “Las construcciones fraseológicas –di a autora– son patrones construccionales recurrentes que se componen de ciertos constituyentes fijos y otros que, aunque son casillas vacías, están sometidos a ciertas restricciones en su combinatoria” (p. 92). Neste caso a construción está formada por dous elementos fixos (*a todo*) e unha casa valeira (*free slot*), un infinitivo: *a todo dar*, *a todo correr*, *a todo meter*...

Adoptando unha perspectiva indutiva, con datos extraídos principalmente do corpus *Sketch Engine Spanish Web 2018* e completados cos académicos, López Meirama realiza un estudo exhaustivo que engloba os trazos formais, semánticos e pragmáticos da construción. Observa así o alto grao de fixación, tanto formal como cognitiva. Presenta tamén a listaxe de verbos que aparecen (os tres mencionados na parágrafo anterior supoñen o 94,61 % da mostra, ao tempo o número de verbos de baixa ou moi baixa frecuencia supoñen a maioría dos 90 verbos rexistrados: 74 aparecen só unha ou dúas veces). Trátase de verbos que prototipicamente expresan sucesos durativos non delimitados que expresan, sobre todo, movemento (*correr*, *andar*, *bailar*, *cabalgar*, *galopar*, *nadar*, *pasar*, *rodar*, *volar* etc.). O significado semántico pragmático é basicamente intensificador (con frecuencia en combinación con duración), o que casa ben co uso predominante no ámbito da vida coloquial.

Para completar a análise a autora estuda as relacións entre esta construción e outras coas que se pode emparentar ou con subtipos: as que seguen o modelo *a todo tardar*, alternante con *a más tardar*, de significado diferente; as que implican reduplicación léxica (tipo *corriendo a todo correr*) e, especialmente, aquelas outras na que a posición non saturada lexicamente está ocupada por un substantivo (*a todo* + SUST, tipo *a toda máquina*, *a toda velocidad*, *a todo trapo*...). Estas dúas (*a todo* + INF, *a todo* + SUST) estarían enlazadas, en opinión da autora, a través dunha conexión de herdanza coa máis abstracta [*a todo* + X].

Para os que temos unha formación principalmente sintactista, a aportación seguinte, “Construcciones fraseológicas y frasesmas gramaticales con *ni incoordinado*” (pp. 111-126), de Manuel Martí Sánchez (Universidade de Alcalá), parécenos sumamente interesante. Como no caso anterior, o estudo de casos vai precedido dunha introdución sobre os fundamentos da Gramática de Construcións que convén coñecer como marco teórico previo, así como das relacións de mutua influencia e interese entre a Gramática de Construcións e a Fraseoloxía. Así menciona a existencia de tres tipos de construcións

(gramaticais, fraseolóxicas e lexicamente plenas). Evidentemente, nesta introdución céntrase nas construcións fraseolóxicas (“Son las más interesantes para la Gramática de Construcciones y, de acuerdo con su posición intermedia entre las construcciones léxicamente plenas (las unidades fraseológicas) y las construcciones gramaticales, son menos estables y más dependientes de contexto”, p. 114) e en relación con elas, nos frasemas gramaticais (“los frasemas gramaticales son las constantes que saturan más habitualmente posiciones de las construcciones fraseológicas”, p. 116), categoría á que pertence o *ni incoordinado*.

A denominación *ni incoordinado* xorde, por paralelismo co concepto de insubordinación, para aplicarse a aquelas unidades de orixe conxuntiva (coordinativa ou subordinativa) que carecen de tal función (–¿Mi hermano? –se rio el Sur–. ¡Pero *ni hablar sabe!*, p. 120, [cursiva nosa, LGG]). De acordo con este feito, Martí Sánchez estuda este uso construtivo en relación cos outros valores de *ni* en construcións gramaticais (*ni* conxuntivo da sintaxe libre) e en construcións lexicamente plenas (*ni más ni menos*). Na súa opinión, estes tres empregos ilustran claramente o contínuum existente entre os tres tipos de construción, entre léxico, gramática e pragmática, ou, noutras palabras, entre técnica libre do discurso e discurso repetido. Martí Sánchez defende a hipótese de que no *ni incoordinado* se produce un proceso de *discursivización* (proceso distinto dos de gramaticalización e lexicalización) polo que se vai perdendo o valor conxuntivo de *ni* en favor doutros adverbiais e de operador pragmático procedemental focalizador escalar. En relación con ese tripló valor, Martí Sánchez dedica a parte final do traballo a discutir se nos achamos ante tres construcións distintas ou ben se se pode encontrar un valor común, constante, do que os distintos usos, valores ou sentidos serían realización concretas. Neste punto, o autor defende que “lo dicho impide hablar de construcciones independientes de *ni*, pero también, de una sola construcción con *ni*, de la que todas las instancias serían constructos suyos. Lo que hay, a nuestro parecer, es una red de construcciones con *ni*, un constructicón”. Trataríase, en definitiva, dun caso máis do *principio de persistencia* de Hopper, segundo o cal o contido procedemental xorde a partir do significado orixinario das unidades, que non desaparece totalmente.

A mesma vinculación coa sintaxe se constata no seguinte capítulo, “Construcciones fraseológicas de valor consecutivo-intensificador” (pp. 127-142), elaborado por Inmaculada Penadés Martínez (Universidade de Alcalá). O obxecto de estudo son dúas construcións fraseolóxicas a) *estar que da saltos de alegría, estar que se sube por las paredes*, que expresan alegría ou enfado, e, de maneira secundaria, b) *una tortilla de patatas que te chupas los dedos*, en esquema [(alguien) *estar* (CUANT POND) *que* X_[verbo / locución verbal]] e [DE_{Tart} ind X_[nombre] *que* Y_[verbo / locución verbal]], respectivamente. O estudo destas construcións serve a Penadés Martínez para confirmar a validez dalgúns principios da Gramática de Construcións na análise das unidades fraseolóxicas, se ben noutros casos postula algunha modificación (como a de complementar a oposición polo léxico-polo gramatical con esta outra: polo fraseolóxico-polo non fraseolóxico).

Na súa exposición Penadés pregúntase se estamos ante unha locución adxectiva (atendendo á paráfrase ‘está [moi contento]’, por exemplo) ou ante unha construción fraseolóxica.

A resposta, atendendo á definición de construción dada pola Gramática de Construcións, é a de que se trata dunha construción por cumprir os requisitos que caracterizan a esta unidade (en todo caso, sinala que un dos ocos libres (X, Y) desas construcións pode estar ocupado por verdadeiras locucións, como sucede en *subirse por las paredes*). Con todo, o núcleo do traballo céntrase en analizar a relación entre estas construcións fraseolóxicas intensificadoras e as oracións subordinadas consecutivas (construcións gramaticais consecutivas), coas que gardan unha innegable relación: *se acostaba tan tarde que al día siguiente tenía ojeras, me di un golpe que casi me tienen que llevar al hospital*. Desta relación dá conta mediante os conceptos construcionais de rede e herdanza (*inheritance*). En palabras de Goldberg e Suttle, «constructions are related via an inheritance hierarchy, with more abstract, productive constructions being directly related to their more idiomatic instantiations» (p. 136). En consecuencia, considera a autora que “la construcción fraseológica es, por tanto, una instancia léxicamente parcial de la construcción gramatical consecutiva y hereda de esta la sintaxis y la semántica” (p. 135).

Desde unha perspectiva máis xeral e interlingüística, Valentina Piunno (Universidade da Tuscia, Viterbo) analiza as *combinazioni parzialmente riempite* (CPR): “Le combinazioni di parole parzialmente riempite in alcune lingue romanze. Schematismo e predicibilità semantica” (pp. 143-172). Por CPR refírese ao que noutras terminoloxías (cfr. máis arriba) se denominan *partially lexically-filled constructions* (Goldberg), *Phrasem-Konstruktionen* (Dobrovól’skij) ou *construcciones fraseológicas* (Mellado Blanco e López Meirama). Trátase de unidades caracterizadas por (cita a Ziem, p. 149) a) posuír un valor semántico propio (frecuentemente idiomático), b) a presenza de posicións valeiras, frecuentemente saturadas con unidades típicas, c) a presenza de restricións específicas, d) produtividade, e) relacións con outras construcións. Estas características exemplifícanse coa CPR [*prendere a bastonate / sassate / martellate / testate / sprangate / pallonate / picconate*], da que sinala: «In questo caso specifico, la costruzione [*prendere a* + N_{<strumento>-ate}] acquisisce il significato di ‘colpire ripetutamente con X_{Ni}’» (p. 146). A aportación presenta tamén un apartado (“2. Breve stato dell’arte”) no que analiza o tratamento recibido por estas unidades na tradición lingüística (neste caso remóntase a estudos previos á Gramática de Construcións, tales como os de Bally, Frei ou Pottier). Na segunda parte da obra realízase un estudo desde a perspectiva sintáctica e semántica dun conxunto numeroso de CPR, procedentes de corpus do italiano, francés e español (principalmente da familia Ten Ten), que se extraen automaticamente mediante as función *n-grams* (*PoS-grams* cun máximo de 4 posicións). Deste xeito dispón dunha gran cantidade de datos que lle permite facer xeneralizacións sobre as propiedades semánticas, sintácticas, pragmáticas, restricións nas posicións constantes e variables, grado de abstracción ou esquematización, produtividade etc.

Outra achega de carácter xeral sobre estas construcións parcialmente saturadas, agora denominadas *fraseologismi a schema fisso* (FSF), é o elaborado por Elmar Schafroth (Universidade Heinrich-Heine, Düsseldorf), “Fraseologismi a schema fisso - basi teoriche e confronto linguistico” (p. 173-200). Neste traballo tamén se combina o estudo teórico co aplicado, neste caso principalmente ao alemán. Nos apartados teóricos realiza un extenso exame das principais características deste tipo de construción con constituíntes

constantes e variables, sobre as que realiza unha detida análise bibliográfica no que menciona a diversidade terminolóxica que acompaña á construción: *modellierte Bildungen* (Černyševa), *Satzschemata* (Häusermann), *structural formulas* (Fillmore), *Phraseoschablonen* (Fleischer), *constructional schema* (Langacker), *formal idioms* (Fillmore, Kay-O'Connor), *lexically open idioms* (Fillmore-Kay-O'Connor), *semi-preconstructed phrases that constitute single choices* (Sinclair), *idiomatic pattern* (Everaert), *schematic idioms* (Croft-Cruise), *syntactic idioms* (Nunberg-Sag-Wasow), *syntaktische Prägungen* (Feilke), *Modellbildungen* (Burger), *sprachliche Schematismen* (Sabban), *logische Modelle* (Permjakov), *esquemas sintácticos fraseolóxicos pragmáticos* (Zamora Muñoz), *esquema fraseolóxico* (García-Page), *constructional idioms* (Booij, Taylor), *Phrasem-Konstruktionen* (Dobrovol'skij). As aportacións dalgúns dos autores citados anteriormente merecen unha atención especial por parte de Elmar Schafroth, o que lle permite perfilar as características destas unidades, mencionadas xa noutras achegas desta obra monográfica. Outros apartados deste capítulo supoñen, pola contra, unha innovación con respecto a outros traballos aquí comentados. É o caso das seccións 5 e 6, nas que trata sobre a posibilidade dun estudo interlingüístico deste tipo de construcións (faceta aínda sen desenvolver) é a relación establecida entre os FSF e outras unidades fraseolóxicas (construcións con verbo soporte, refráns, fraseoloxismos comparativos etc., incluso frases célebres) que poden servir de orixe daqueles. Ao tempo, sinala os trazos que distinguen os FSF doutros fraseoloxismos parecidos como os *Sprichwortmuster* ('modelos proverbiais') e as *Strukturformeln* ('fórmulas estruturais'). Finalmente, a sección 7 dedícaa a exemplificar algunhas posibilidades de comparación interlingüística de FSF. Primeiro analiza algunhas construcións do alemán que polas súas características considera presumiblemente específicas dunha soa lingua. Despois aquelas que permiten comparación entre linguas. Inclúe aquí construcións estudadas profusamente en diferentes linguas: [*S₁ PREP S₂*] (it. *errori su errori*; esp. *error sobre error*; fr. *faute sur faute*; ingl. *layer upon layer*), as "Incredulity Response Constructions" e o fraseoloxismo de esquema fixo *WXDY*, entre outras.

Cerra este monográfico o traballo de Evelyn Wiesinger (Universidade de Regensburg) "*¿Esto se echa para atrás?* Una aproximación a los verbos sintagmáticos en el español peninsular a base de un estudio de corpus de [*V para atrás*]" (pp. 201-230). Esta colaboración trata sobre as construcións denominadas "verbos sintagmáticos" (VS) ou "construcións verbo-partículas", das que afirma a autora, "representan, desde la perspectiva de las Gramáticas de Construcciones, *constructional idioms* situados entre los dos polos extremos del *continuum* léxico-gramatical" (p. 202). En realidade trátase máis ben dun estudo sobre a posibilidade de que tales construcións existan en español, dado que nas linguas de marco verbal (*verb-framed*), como son as linguas románicas, está estendida a opinión de que as VS non existen, por oposición ás linguas de marco satélite (*satellite-framed*), como as xermánicas (a terminoloxía é de Talmy). Trátase, por tanto, dun estudo preliminar que agarda máis datos de confirmación.

Este tipo de construcións están formadas por un verbo e un adverbio ou verbo e unha combinación de preposición e adverbio, cal é o caso desta investigación ([*V para atrás*]):

echar para atrás, mirar para atrás). Deste xeito, para determinar o status das diferentes instancias desta construción como posibles VS (ou *microconstruccions*, en terminoloxía de Traugott e Trousdale) procede á realización dun estudo completo a partir dos datos que proporciona o CORPES XXI, no que ten en conta a frecuencia, a semántica e a sintaxe. O estudo de frecuencias (en total 304 ocorrencias correspondentes a 38 verbos distintos) mostra, como noutros casos, un limitado número de verbos de frecuencia alta, os máis susceptibles de prestarse á fraseolización (*echar, mirar, ir, tirar, volver...*), e un número maior de escasa frecuencia. Aqueles verbos, asemade, os que sometidos a unha análise estatística seguindo o *collostructional collexeme analysis* (de Stefanowitsch e Gries), que determina o seu “nivel de significación estadística” (é dicir, a relación entre a frecuencia observada e a frecuencia esperada en cada combinación), son os que manifestan unha maior atracción coa frase preposicional *para atrás*. Con todo, o apartado máis interesante e máis revelador é o relativo á semántica (dado que a análise sintáctica non ofrece resultados significativos), pois o grao de idiomaticidade semántica é relevante á hora de constatar a existencia de VS. Neste sentido observa como os usos de movemento ficticio e sentido metafórico superan os de movemento concreto no espazo. Deste xeito constata a existencia a lo menos de seis microconstruccions (*echar (para) atrás* ‘repeler’, ‘rechazar’; *tirar para atrás* ‘resultar repulsivo’; *no quedarse atrás* ‘no ser menos que la persona o cosa a que se hace referencia’...), o que lle permite afirmar a “existencia de una red relativamente pequeña de microconstrucciones centradas alrededor de un verbo en conjunto con *para atrás*” (p. 226).

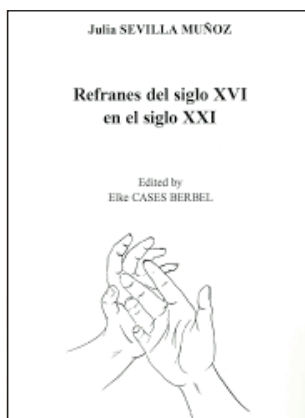
En resumo, como resultado da análise desta obra monográfica, podemos concluír que a suma de todas estas colaboracións constitúe unha contribución decisiva, no plano teórico e na súa aplicación práctica, para os interesados nesta relativamente nova corrente denominada Gramática de Construccions e nas posibilidades que ofrece para a análise de unidades fraseolóxicas consideradas con frecuencia marxinais.

Luis González García

Universidade da Coruña

<https://orcid.org/0000-0003-4335-6528>

SEVILLA MUÑOZ, Julia (2020): *Refranes del siglo XVI en el siglo XXI*. Vermont: The University of Vermont. En MIEDER, Wolfgang (Ed.), “Supplement Series of Proverbium Yearbook of international Proverb Scholarship”, vol. 44. ISBN 978-0-9846456-9-5; 232 páxs.¹

O volume 44 dos suplementos da revista *Proverbium*, creados e editados por Wolfgang Mieder (University of Vermont), contén unha investigación da Doutora en Filoloxía Francesa e Catedrática en Tradución e Interpretación Julia Sevilla Muñoz. Este traballo, cuxa edición estivo a cargo de Elke Cases Berbel, versa sobre unha colección manuscrita bilingüe (castelán-latín) de paremias recompiladas no século XVI. Porén, non se trata da mera transcripción dun repertorio, senón da aplicación dunha metodoloxía que permita analizar as paremias castelás de carácter popular (refráns, frases proverbiais, locucións proverbiais e dialoxismos) que figuran na devandita colección bilingüe co obxectivo de mostrar que, ademais da tradición oral (de pais a fillos, de avós

a netos...), existen outras vías de transmisión para os enunciados sentenciosos, como a tradición escrita.

Este libro achega unha innovadora investigación paremiolóxica e paremiográfica. Velaquí unha das novidades desta obra: o estudo das 395 paremias castelás de carácter popular existentes nun repertorio de carácter culto, destinado probablemente á ensinanza do latín. Outra das innovacións radica no repertorio elixido, pois estamos ante unha colección manuscrita que data do século XVI e que apenas foi consultada dende que foi doada á Biblioteca Nacional no século XIX. Descoñécese quen foi o compilador, mais, pola presentación do material seleccionado e polo seu excelente dominio do latín e da lingua castelá, parece que posúa unha sólida formación humanística; de feito, influída por Erasmo de Rotterdam, a persoa encargada da recompilación dálles gran importancia aos adaxios, proverbios e sentenzas.

¹ Tradución ao galego por Alba Quinteiros-Soliño.

O libro estrutúrase en dúas partes que se complementan: a primeira comprende un ensaio paremiolóxico sobre as paremias de carácter popular existentes no repertorio, así como unha descrición do proceso seguido para illalas. Tras explicar os trazos formais da colección, así como os criterios para sistematizar o material, Sevilla Muñoz presenta algunhas consideracións no tocante á autoría e á data de composición do repertorio para, seguidamente, afondar na análise das paremias de carácter popular —isto é, os refráns, as frases proverbiais, os dialoxismos e as expresións proverbiais— consonte á clasificación proposta pola propia autora en colaboración con Crida Álvarez na revista *Paremia*, 22 (2013: 105-114). Con este obxectivo en mente, a autora do ensaio leva a cabo un exhaustivo proceso de eliminación das unidades lingüísticas que non pertencen a este grupo: en primeiro lugar, a supresión das formas repetidas e a agrupación das variantes facilita obter as unidades fraseolóxicas e analizar a súa tipoloxía; a continuación, tras a clasificación das expresións recollidas, desbótanse as locucións, colocacións e enunciados fraseolóxicos, as cales escapan aos límites da investigación, de xeito que xa só queda ao dispor da autora o grupo das paremias. Neste sentido, Sevilla Muñoz distingue dous grupos de paremias en función do uso e da orixe: as de orixe coñecida e uso preferentemente culto (proverbios e aforismos) e as de orixe polo xeral anónima e uso popular (refráns, frases proverbiais, locucións proverbiais e dialoxismos).

O paso seguinte da investigación consiste en estudar o segundo grupo que acabamos de mencionar, o cal supón o 59 % do material paremiográfico en castelán extraído. Despois, este material agrúpase por categorías, sendo a máis numerosa a dos refráns. A tipoloxía destes últimos é variada, pois hai refráns morais («Qual la madre: tal la hija»; «Vn Clavo, saca otro clavo»), xeográficos («Quien es ruyn, en su villa; es ruyn, en Castilla»), meteorolóxicos («En Abril, aguas mil»), laborais («No por vn mal año: dexes de sembrar ogaño») e médicos («Al ojo, límpiale con el codo»). Cabe mencionar que, de todas as paremias inscritas no refraneiro, os refráns morais ocupan un lugar notable (o 52,45 %), mentres que non se atopou ningún refrán supersticioso, por exemplo; posiblemente, a escaseza deste tipo de paremias débese non só á finalidade moralizante e didáctica da obra, senón tamén á formación culta do autor. Por outra parte, dado que este traballo clasificatorio resulta complexo, as detalladas explicacións de Sevilla Muñoz son sumamente instrutivas e axudan a comprender como se aplica na investigación a súa proposta de clasificación de paremias.

A continuación, a autora aborda unha cuestión interesante: as concordancias paremiolóxicas. Deste xeito, propónse buscar as concordancias paremiográficas existentes entre a colección anónima e un elenco de refraneiros dos séculos XV, XVI e XVII, entre os que se atopa o refraneiro literario do *Quixote*. Así, os refraneiros elixidos ascenden a oito: o *Seniloquium*, o refraneiro do Marqués de Santillana, os *Refranes glosados*, o refraneiro de Francisco de Espinosa, os refráns do *Diálogo de la lengua* escrito por Juan de Valdés, o *Libro de refranes* de Pedro Vallés, os *Refranes o proverbios en romance* de Hernán Núñez e *Don Quijote de la Mancha* de Miguel de Cervantes. A eles hai que engadir unha obra lexicográfica: o *Diccionario de vocablos castellanos* de Alonso Sánchez de la Ballesta. É necesario sinalar que os refraneiros seleccionados salientan polo seu gran valor para a

investigación paremiográfica e paremiolóxica, como é o caso do *Seniloquium*, considerado un dos primeiros refraneiros da lingua española. Ademais das obras mencionadas, a ausencia de concordancia entre algunhas paremias da colección anónima e as fontes consultadas levou a examinar outros refraneiros, como o *Vocabulario de refranes y frases proverbiales* de Gonzalo Correas (1627). A localización destas concordancias paremiolóxicas abre a porta a afondar na vida das paremias e a coñecer a evolución das mesmas.

É importante sinalar que a colección anónima presenta similitudes coas paremias inscritas nos refraneiros seleccionados, o cal permite descubrir un maior número de variantes. Así, o refrán achegado polo compilador anónimo «Allegadôr de la ceniza: desperficiadôr de la harína» pódese considerar unha variante do refrán aparecido en *Seniloquium* «Allegador de la zeniza y desrramador de la farina», así como unha variante da recompilación de Vallés «Allegadora de la ceniza y desparramadora de la harina» ou do refraneiro de Marqués de Santillana «Derramadora de la harina, allegadora de la ceniza». Por outro lado, en ocasións, a recompilación anónima é a única que presenta unha forma diferenciada. Tal é o caso do enunciado «A Dios, llamando: y con el mazo dado», que se considera unha variante do refrán clásico «A Dios rogando y con el mazo dando». Nesta mesma liña, a colección anónima achega paremias que non foran obxecto de rexistro na maioría dos refraneiros seleccionados, tal é o caso da frase proverbial «La noche, es capa de pecadores», recollida na *Tragicomedia de Calixto y Melibea* de Fernando de Rojas e no *Vocabulario de refranes y frases proverbiales* de Correas.

Tras a localización e estudo das concordancias, analízanse as paremias sinónimas, antónimas e hiperónimas da colección anónima e inclúense algunhas observacións sobre a acentuación e a puntuación. Unha vez feito este paso, estúdanse as paremias vixentes. Neste aspecto, segundo a autora, un 66 % das paremias populares rexistradas na colección anónima está en desuso, mentres que hai paremias aínda empregadas no tempo actual (“competencia activa”) —como os refráns «No es tan bravo el león como lo pintan» ou «Nadie diga de esta agua no beberé»— e outras que quedan na memoria dos falantes (“competencia pasiva”) —como «Mas sabe el necio en su cassa; que el cuerdo en la agena»—. Por outra parte, algunhas paremias procedentes do século XVI chegaron á actualidade mantendo a súa forma intacta, como sucede co coñecido refrán meteorolóxico «En abril, aguas mil».

Na segunda parte do libro, preséntanse estas paremias numeradas coa grafía do compilador e acompañadas tanto das concordancias como de aclaracións léxicas, así como as paremias relacionadas alfabeticamente na súa forma actualizada; tamén se indica o número asignado e a localización na colección manuscrita.

Esta obra proporciona, polo tanto, un método de traballo que permite conseguir resultados de gran interese, en particular no referente ás variantes, á tipoloxía das paremias, ás concordancias paremiolóxicas e á vixencia das formas analizadas. Sen dúbida, será unha lectura obrigada para os novos investigadores, xa que ofrece un método interesante e

explicado paso a paso, o que a converte nunha valiosa guía para levar a cabo investigacións paremiolóxicas dende distintas perspectivas.

En definitiva, non podemos deixar de recomendar a consulta desta obra de fácil acceso, a cal se pode consultar tanto en papel como en soporte dixital, pois está dispoñible en PDF na sección “Documentos” da *Biblioteca fraseolóxica y paremiolóxica*.

Referencias bibliográficas

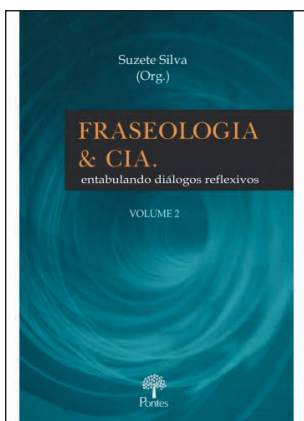
SEVILLA MUÑOZ, Julia e CRIDA ÁLVAREZ, Carlos Alberto (2013): “Las paremias y su clasificación”, en *Paremia*, 22, 105-114.

Yuanxin Ji

Universidad Complutense de Madrid

<https://orcid.org/0000-0001-8171-917X>

SILVA, Suzete (Org.): *Fraseologia & Cia. Entabulando diálogos reflexivos. Volume 2*. Pontes Editores. ISBN 978-85-7113-726-4; 450 páxinas.

Baixo a coordinación da editora Suzete Silva sae ao prelo o segundo volume de *Fraseologia & Cia. Entabulando diálogos reflexivos*, un libro onde, a través de 18 artigos, podemos afondar en cuestións importantes dos estudos fraseolóxicos, tanto no plano teórico coma no aplicado. O libro mostra os avances que a fraseoloxía ten logrado en Brasil e mostra tamén a relevancia da comunicación entre os estudosos de aquín e alén do Atlántico.

No primeiro artigo, *Gíria, a linguagem dos guetos: a “ovelha negra” da família fraseológica*, a doutora da Universidade de Brasília, Maria Luisa Ortiz Alvarez, céntrase no estudo de certas linguaxes consideradas noutroa marxinais, propias de grupos sociais restrinxidos

e moitas veces catalogados como asociais. Examina a autora as diferenzas entre *argot*, *gíria*, *jargão* (xerga) e *calão* e pasa a centrarse na *gíria*. Traza un percorrido polos distintos dicionarios que en Brasil se teñen ocupado dela en maior ou menor medida, desde o dicionario de José Â. Vieira de Brito de 1903 ata a obra datada en 1988 de Gumerindo Saraiva. En certo sentido hai tantas *gírias* como grupos sociais ou profesionais que son capaces de usalas: dos mozos, dos xornalistas, dos médicos, dos policías etc. A *gíria* pode estar tamén suxeita á moda e tornarse unha linguaxe pasaxeira mais tamén hai fraseoloxía xerada nas *gírias* que pervive e forma xa parte da lingua estándar: neste sentido a autora cita exemplos concretos das músicas de sambistas, como é o caso de Bezerra da Silva. Conclúe o seu estudo dando por sentado que esta linguaxe xa non é a ovelha negra da fraseoloxía. A través do pequeno corpus analizado da actualidade brasileira fica establecido que a *gíria* reflicte tamén a cultura do pobo, preservando así parte substancial da súa identidade. De aí a necesidade de continuar analizando a súa presenza en distintas camadas da sociedade; e de aí tamén, engadimos nós, a conveniencia de conectar estudos neste sentido dunha e doutra banda do Atlántico: a autora cita outros argots americanos, como o lunfardo, e tamén a lingua de xermanía española, pero debemos ampliar o enfoque deste tipo de estudos con outras vellas linguaxes gremiais

européas (as xergas dos Alpes occidentais e as gremiais galegas, por poñer dous casos paradigmáticos).

A continuación, a doutora Cleci Regina Bevilacqua, da Universidade Federal do Rio Grande do Sul, publica *Fraseología especializada: panorama das pesquisas realizadas no Brasil*. Trátase dunha síntese dos avances logrados na Fraseoloxía Especializada, sobre todo no ámbito da terminoloxía e da tradución. Tras expoñer as fontes consultadas (*Google*, libros e revistas, repositorios dixitais de universidades, eventos etc.) e tras estudar as diferentes denominacións especialmente nas áreas antes citadas, a autora chega ás seguintes conclusións básicas: o termo *fraseoloxía especializada* é o hiperónimo que abrangue dous tipos básicos de fraseoloxías, as *colocacións especializadas* e as *estruturas maiores que as colocacións* (fórmulas ou matrices); en canto ás aplicacións do material estudado, hai unha profunda interrelación entre a fraseoloxía e a lingüística de corpus, entre a fraseoloxía e a tradución, e, nunha terceira vertente —inda que se atopou para esta conexión unha menor representatividade—, entre a fraseoloxía e o ensino. O que é innegable é que en Brasil hai unha produción significativa de datos sobre Fraseoloxía Especializada, unha fraseoloxía que debemos cualificar de interdisciplinaria.

No estudo *A presença da natureza nos provérbios crioulo-guineenses* Elza Kiolo Nakayama Nenoki do Couto, da Universidade Federal de Goiás, e Hildo Honório do Couto, da Universidade de Brasília, analizan desde unha perspectiva ecolingüística os ditos e proverbios en crioulo (lingua “de compromiso” entre o portugués e as linguas locais: mandinga, mancaña, pepel etc. de Guinea Bissau). A Ecolingüística, disciplina bastante nova, trata das relacións entre lingua e medio ambiente: ora ben, ao ecolingüista interésanlle sobre todo as interaccións. Se ben as regras da gramática son importantes para garantir o entendemento, elas —afirman os autores— son auxiliares das interaccionais. Tras dedicarlle un espazo á historia da mestizaxe biolóxica e cultural da Guinea Portuguesa, achégase unha listaxe de 46 proverbios crioulos. Vén logo unha análise dalgúns dos seus trazos máis representativos, como a presenza de fórmulas introdutorias do tipo *os anciáns* ou *os bixagós* —etnia guineana— *din...*, fórmula que recorda a galega *como di o verbo antigo*, un trazo este que para os autores patentiza a interaccionalidade dos proverbios vistos. Tamén analizan as concomitancias co refraneiro portugués: así, o número 4, *Praga di buru ka ta subi na seu* ‘praga de burro non chega ao ceo’, é comparado co portugués *zuros de burro não chegam aos céus*, refrán que tamén se documenta en galego (*oracións/orneos/rebuznos de burro non chegan ao ceo*), ao igual que se documentan outros (algúns deles son comúns na península, en galego e en castelán). Hai casos en que a forma difire, por ecolingüística, pola adaptación ao ecosistema africano, mais coexiste entre nós o concepto; é o caso do nº 44, *Lifanti ku nguli kuku, i fiansa na si kadera* ‘o elefante que engole coco confía no seu cu’, que se corresponde co galego *O que traga un óso confianza ten no seu pescozo*. Isto dános idea da histórica interacción cultural peninsular, previa a interacción coas linguas de África. Subliñemos algunha das conclusións: non é a linguaxe —polo menos non só, engadimos nós— a que crea a realidade: é a realidade a que se proxecta na linguaxe. Á importancia da nosa mente (eles falan de *medio ambiente mental*) hai que sumarlle a

do medio ambiente social e a do natural. E a conclusión nuclear: os proverbios crioulos analizados son totalmente ecolóxicos no sentido de que o medio ambiente do país está ben representado neles.

En *A(s) forma(s) canónica(s) dos idiomatismos em dicionários monolíngues e bilingues do português e do espanhol*, Tatiana Helena Carvalho Rios-Ferreira, da Universidade Estadual de Londrina, presenta un novo método para rexistrar os fraseoloxismos nos dicionarios. Pon o foco de atención primeiramente nun dos principais problemas inherentes ao labor proposto: os límites, a delimitación da estrutura dun fraseoloxismo ou *idiomatismo*. A continuación expón o núcleo do traballo: 22 fraseoloxismos do portugués e os seus equivalentes en español presentados en forma de fichas. Un dos logros destacados é a integración de variantes observadas nos dicionarios, tanto para o portugués como para o español. Porén, ao noso ver, falta unha información importante, a relativa ao rexistro. Poñamos por caso o nº 20, *rio(s) de dinheiro*, cuxa correspondencia en español é *pasta gansa*. A frase en español está bastante marcada: implica un uso coloquial e/ou xuvenil e é pouco apropiada para un uso formal. Non habería problema, talvez, en ofrecer nestes casos dúas solucións, cada unha coa súa marca. Para un rexistro non marcado, podíamos usar en español *rios de diñeiro*, ben documentado nos corpus (48 casos no DAVIES, 8 no CORPES, 3 no CREA, 1 no CORDE). Abriríamos outra posibilidade se na formulación da estrutura deramos cabida ao verbo: (*ter*) *rios de dinheiro* equivalería perfectamente en determinados contextos ao español *nadar en la abundancia* (en el español de América: *nadar en oro*). Outro caso difícil ofrécenolo o nº 5: *farinha do mesmo saco / cortados por el mismo patrón*. A frase en español pode usarse con implicacións neutras, non negativas. Para aquelas implicacións claramente negativas se cadra fálle mellor a correspondencia con *lobos de la misma camada* ou *tal para cual*. O tema fica aberto. As nosas observacións non lle restan valor ao modelo restrinxido proposto pola autora, que nos permite seguir reflexionando sobre a mellor forma de rexistrar a fraseoloxía bilingüe nos dicionarios.

No seguinte artigo, *Um conto, dois enunciadores: “Cem anos de perdão”, de Clarice Lispector*, Norma S. Goldstein, da Universidade de São Paulo, xustifica a escolla desa frase, *cen anos de perdón*, no relato da recoñecida escritora brasileira. Consciente de que ese fraseoloxismo se produce por acurtamento ou implicación do refrán, de discutible moralidade, *Ladrão que rouba ladrão tem cem anos de perdão* —da mesma maneira que ocorre con outros refráns, como por exemplo, *nunca es tarde*, implicación ben documentada no CREA con 14 casos dun total de 50 concorrencias, a implicación *cen anos de perdón* tamén se documenta nos corpus da Academia, pero en menor medida—, a profesora Goldstein analiza con detemento o xogo da enunciación no conto, empezando polas formas verbais, marcadores básicos, seguindo polos desdobramentos da narradora —a adulta e a meniña—, e conforme se perciben dúas enunciadoras, obsérvase a presenza de dous planos cronolóxicos, o da narrativa e o da memoria. Así, a través da análise pormenorizada da enunciación, chégase á total comprensión e pertinencia dese fraseoloxismo orixinado nun proverbio popular no relato de Clarice Lispector.

Na entrega das profesoras Rosemarie Selma Monteiro-Plantin, da Universidade Federal do Ceará, Maria João Marçalo, da Universidade de Évora, e Ana María Díaz-Ferrero, da

Universidade de Granada, *Crenças e superstições em português: entrelaçando fraseologia e cultura*, preséntase unha interesante contribución de expresións (fraseoloxismos ou non) relacionadas co campo semántico das crenzas e superstições en portugués, europeo e do Brasil. Distinguen as autoras primeiramente entre *crenza* e *superstición*, establecendo unha clasificación entre as do ben e as do mal, para logo reflexionar sobre cales expresións poden ser caracterizadas como fraseoloxismos. Seguidamente, e tras citar as fontes principais, presentan o corpus estruturado por epígrafes: *objetos, mulher, mãe, somatismos, fenômenos da natureza* etc. Dúas son as observacións pertinentes, ao noso modo de ver. Unha compete a algúns refráns sobre a muller que aparecen mesturados no corpus (por exemplo, *A mula que faz “im” e a mulher que sabe latim, raras vezes têm bom fim*): non entran na categoría de crenzas ou superstições senón que responden a unha ideoloxía de poder patriarcal. A outra refírese á expresión *corpo fechado*, que as autoras non dubidan en relacionar coa etnografía e cultura africanas. É un aserto discutible, toda vez que en galego subsiste a crenza ancestral do *corpo aberto* (en que entran espíritos e pode ser posuído). É inevitable ter presente o substrato cultural común —diacronicamente falando— na xeración da lingua galego-portuguesa. *Corpo fechado* pode analizarse como unha frase complementaria —a outra cara da moeda— de *corpo aberto*. Con todo, xulgamos o artigo sumamente rico e prometedor, en canto que deixa abertas as portas da ampliación e interacción con outras linguas e culturas atlántico-europeas.

En *Humor e enunciados proverbiais*, Sírio Possenti, da Universidade Estadual de Campinas, analiza unha serie de frases máis ou menos célebres (unha delas, a de Disraeli, por exemplo, presenta en español, 1610 concorrencias en Google) sobre o matrimonio, todas caracterizadas por dous trazos: teñen autor e resultan humorísticas, controvertidas e/ou irrisorias. As frases seleccionadas son emitidas desde o punto de vista masculino e feminino; nese sentido preocupouse o doutor Possenti de que houbese un certo equilibrio na valoración do outro sexo. Tamén hai unha serie de enunciados con valoración negativa tanto para a institución como para os dous participantes. No seu estudo, o autor establece unha certa comparanza entre este tipo de frases e os proverbios e pregúntase ata que punto poden formar parte da fraseoloxía, cuestión esta para nós sumamente interesante, digna de futuros estudos: no dominio cultural hispano todos usamos algunha vez citas literarias ou de autor a modo de fraseoloxismos (*con la iglesia/con hacienda hemos topado; crónica de una muerte/guerra, etc. anunciada; el hombre es lobo para el hombre; lo bueno si breve...*). A cuestión fica aberta.

No artigo *Proposta para um dicionário bilingue de colocações verbais Inglês/Português – Português/Inglês*, a profesora Stella E. O. Tagnin, da Universidade de São Paulo, fai un estudo sobre a importancia das colocacións verbais na aprendizaxe dunha lingua estranxeira, no ámbito da tradución e no tratamento lexicográfico. Comeza a autora definindo o que é unha colocación e as partes en que se divide. Logo procede á clasificación, centrándose nas colocacións verbais, as cales, por súa vez, son definidas e clasificadas segundo criterios morfosintácticos. A continuación, fai unha análise, tanto na macro como na microestrutura do dicionario, do tratamento das colocacións nos dicionarios monolingües e bilingües nas dúas linguas, inglés e portugués, e chega á conclusión de

que os dicionarios, os bilingües en particular, raramente ofrecen a información sobre as colocacións verbais de forma sistemática e coherente. Xustifica a importancia de seguir traballando con rigor neste aspecto porque, entre outras razóns, *o aprendiz só vai usar uma expressão idiomática ocasionalmente [...], ao contrário das colocações', das quais fará uso obrigatório e frequente*. Se ben nós concordamos en xeral co exposto neste traballo, non debemos esquecer que non existen fronteiras tallantes entre fraseoloxismos e colocacións. Hai prestixiosos estudosos que integran as colocacións dentro das unidades fraseolóxicas e, de feito, algunhas das estudadas por Tagnin figuran, por exemplo, no dicionario fraseolóxico de Seco et alii (*prestar atención, ganarse la vida* etc.).

Vén a continuación *Unidades paremiológicas em dicionários bilingües: em defesa da definição*, de Claudia Zavaglia, da Universidade Estadual Paulista, onde se defende a importancia das definicións lexicográficas das unidades paremiolóxicas, nas súas macro e microestruturas. Tras examinar os criterios ideais que deberían constatare nun dicionario bilingüe, a autora centra o seu interese en un en concreto, o que toca aos ítems paremiolóxicos nun dicionario bilingüe italiano-portugués. Examina logo cales son os trazos definitorios do proverbio (unha *combinação gramatical própria*, a rima, certas fórmulas fixas no comezo da sentenza, a preferencia polas estruturas comparativas etc.), para acto seguido analizar rigorosamente como son os proverbios inseridos e definidos no dicionario bilingüe que lle serve de modelo. Conclúe que o tratamento dado aos proverbios é aleatorio, falta sistematización. Argumenta que da mesma maneira que hai, ou tende a haber, unha precisa e sistemática definición dos substantivos, así tamén debe tenderse a perfeccionar neste tipo de dicionarios a definición dos fraseoloxismos en xeral e dos proverbios en particular.

Ana Belén García Benito, da Universidade de Extremadura, Cáceres, mostra en *National Equities portuguesas e fraseologia como ponto de partida para trabalhar conteúdos culturais nas aulas de PLE* como unha imaxe nacional pode ser obxecto de estudo nas clases de portugués como lingua estranxeira utilizando fraseoloxismos de produtos xenuínos *made in Portugal*. Partindo da base de que os coñecementos culturais son fundamentais para interpretar moitas das unidades fraseolóxicas dun país, a autora presenta un corpus fraseolóxico elaborado con *marcadores de identidade* que ela considera claves da cultura e idiosincrasia portuguesa; de entre eles toma como modelo o bacallau e toda a rica fraseoloxía que este produto xerou. Outros *national equities* portugueses posibles serían: o fado, o viño do Porto, o barrete do campesiño alentejano, os pastéis de nata e a *calçada à portuguesa*. A proposta construída arredor do bacallau está ben argumentada e non carece ao noso ver de atractivo. En xeral, os alicerces teóricos do traballo de García Benito son sólidos. O único inconveniente ao que nos poderíamos enfrontar é caermos no clixé simplista e topificador do que é realmente a complexa cultura dun país. Tamén hai unha rica fraseoloxía noutros importantes *marcadores de identidade*, como son a letra de recoñecidos músicos portugueses que beben en fontes distintas do fado ou como a propia literatura portuguesa.

En *¿Qué es la idiomaticidad?*, a profesora Carmen Mellado Blanco, da Universidade de Santiago de Compostela, presenta un estudo sobre ese trazo fraseolóxico básico, a

idiomaticidade (ID). Para unha mellor aproximación ao concepto primeiro establece a distinción entre ID e motivación, unha diferenza non sempre suficientemente posta de manifesto. E seguidamente repasa as fases nos estudos sobre o tema desde os anos 70 (a dominada polo estruturalismo europeo, a desenvolvida pola lingüística cognitiva e a fase actual). Entre as conclusións ás que chega a fraseóloga tras o seu exhaustivo estudo, subliñemos estas: a ID, ao igual que ocorre coa opacidade, é un fenómeno gradual; o criterio de máis peso para valorar se un fraseoloxismo (FR) é idiomático é a percepción de que o seu significado fraseolóxico non é igual á suma dos significados parciais; o grao de ID dos FR depende en gran medida da autonomía semántica dos constituíntes fraseolóxicos; os distintos tipos de desautomatización poden axudar a medir o grao de ID e motivación dos FR. Ao noso ver, o artigo contribúe con rigor a esclarecer un concepto nuclear en fraseoloxía. Permítasenos, ende ben, facer unha precisión: no apartado “elementos únicos”, dentro do capítulo en que fala da opacidade e os seus graos, cataloga como *regionalismo* o FR *tarde piache(s)*: sería talvez se fose orixinado dentro dunha das variantes peninsulares do castelán, como o andaluz ou o canario. Pero non é así: trátase dun préstamo doutra lingua (apartado este, “préstamos doutra lingua” que a propia autora tamén contempla).

A continuación, Luis Alberto Alfaro Echevarría, da Universidade Central Marta Abreu de Las Villas, Cuba, presenta en *Coincidencias fraseolóxicas entre Cuba y Canarias* unha achega sobre aspectos fraseolóxicos esenciais para o coñecemento do vocabulario popular cubano, no marco dun enfoque integral do diasistema español de lingua, e a partir dun estudo comparativo de dúas variantes historicamente relacionadas: a cubana e a canaria. Analiza o autor cales son os esquemas sintáctico-fraseolóxicos de maior produtividade (VERBO + SUST, VERBO + ART + SUST etc.), destacando o uso de estruturas comparativas (algúns dos exemplos achegados neste sentido son sumamente comúns no español peninsular, como por exemplo *más bueno que el pan*, *estar como una tapia*, *estar como una cuba*, e outros parecen claros galeguismos, como *estar mojado como un pollo*, aparentemente calcado sobre o fraseoloxismo universal en Galicia *mollado coma un pito*). Establece logo cales son as principais características estilístico-estruturais dos refráns recollidos na zona estudada (a rima, a aliteración, a oposición, a orde lineal etc.), aboando cada apartado resultante cun bo feixe de paremias. O seu estudo leva ao autor a establecer unha serie de trazos que, combinados entre si, permítenlle ofrecer un trazado dialectal, un enclave dentro da illa, na rexión central de Cuba, onde a presenza etnocultural canaria puido ter deixado a súa pegada. Ao noso parecer, este interesante artigo abre a porta, entre outras posibilidades, a estudos sobre galeguismos no español de Cuba.

Seguidamente, Luisa A. Messina Fajardo, da Università degli Studi Roma Tre, Italia, presenta en *Fraseología y paremiología en el habla argentina*, unha contribución aos estudos de fraseoloxía de Arxentina, un país onde as influencias das distintas linguas dos inmigrantes constitúen un fenómeno relevante aínda non suficientemente estudado. Fai a autora unha panorámica das achegas aos estudos fraseolóxicos nese país desde o século XIX ata o XXI, para establecer logo unha especie de clasificación de unidades

fraseolóxicas arxentinas segundo a súa orixe: aquelas que corresponden a *la lengua general*, as que responden a linguaxes especiais, as que teñen orixe histórica, as *compartidas con España* e aquelas outras que presentan variantes formais propias con respecto ao patrón fraseolóxico de orixe española. Logo dedica un capítulo ás paremias arxentinas e aos estudos paremiolóxicos en Arxentina; distingue unha tipoloxía en canto ás orixes: refráns de ámbito rural, coa presenza do indio, do lunfardo, quechua e de creación propiamente nacional. Ao final do traballo inclúe unha apéndice con varios centos de fraseoloxismos de uso frecuente en Arxentina. Igual que no seu momento apostamos por abrírlle a porta a futuros estudos sobre a presenza de galeguismos en Cuba, tamén agora vemos necesaria estudos rigorosos sobre galeguismos en Arxentina: así nolo fan pensar varios fraseoloxismos do apéndice que se documentan en Galicia (*A Seguro se lo llevaron preso/A seguro levan preso; Come harina y eructa pollo/Comer sardiña e arrotar pescada; Irse silbando bajito/(Irse) cantando baixiño; Nadie se muere en las vísperas/Ninguén morreu de véspera; Ya no se cocina al primer hervor/Non cocer no primeiro fervor* etc.).

Na seguinte entrega, *Desautomatización y manipulación de fraseologismos en la canción popular española actual*, Luis González García, da Universidade da Coruña, selecciona un corpus fraseolóxico tirado das letras de varios cantautores e grupos de música actual española (A. Cabrales, A. Calamaro, “Sr. Chinarro”, Q. González, J. Krahe, J. Sabina) e analiza os mecanismos de manipulación creativa que os diversos autores levaron a cabo no devandito corpus. O interese por este tipo de linguaxe está xustificado: ata o momento apenas fora obxecto de estudo e os destinatarios desta linguaxe son moitos e polo xeral, moi novos (son os que mañá reflexionarán sobre o idioma e garantirán a súa pervivencia). O profesor González García fai un resumo dos estudos sobre o concepto de desautomatización desde V. Shkolovsky en 1916, pasando por Zuloaga ata chegar a García-Page 2008 e logo establece unha selección de valores pragmáticos e estilísticos perseguidos coa manipulación das unidades fraseolóxicas, a súa tipoloxía e os procedementos formais utilizados: a diloxía, a amalgama ou fusión de dúas construcións, a substitución léxica, a manipulación sintáctica etc. Un mérito deste estudo é a pertinencia, a boa selección dos textos e dos exemplos fraseolóxicos; outro é que fai fincapé na interacción clave entre emisor e receptor: non habería posibilidade de éxito nin de toma de conciencia do xogo lingüístico sen a necesaria complicidade do autor co seu público. Un concepto novidoso, vinculable á función fática da linguaxe como unha forma máis de asegurar a nova concatenación de mensaxes lúdico-expresivas é o que González denomina de *tipo eco*: mágoa que —posiblemente— por unha cuestión de espazo quedase relegado a pé de páxina. Unha última observación que se pode facer toca ao sentido último deste tipo de recursos manipuladores de fraseoloxía: a función social, libertaria. A ruptura do clixé fraseolóxico equivale en certa medida á ruptura da convención social.

A continuación, Guilhermina Jorge, da Universidade de Lisboa, en *Fraseología, criatividade e tradução* outórgalle á fraseoloxía, como obxecto de estudo transdisciplinar e transcultural, un lugar privilexiado na área da tradución e na formación dos tradutores. Para esta autora a fraseoloxía ilustra a capacidade creativa da lingua e dá conta perfectamente

das potencialidades creadoras que permanecen á espera de seren activadas mediante procesos dicotómicos como construción/deconstrución, motivación/remotivación, fixación/defixación etc. Exemplifica estes procesos a través da escolla de textos literarios de Mia Couto e analiza de forma rigorosa a súa *fraseología creativa* (FC) contrastando as formas *desconstruídas* coas Formas (fraseolóxicas)-padrón. A autora é consciente da importancia da tradución e de como as FC fan que o proceso tradutolóxico sexa aínda máis complexo. Confía —levada talvez dun exceso de idealismo— en que a capacidade creadora latente na desautomatización e transformación de frases feitas e estereotipos sirva na procura de novos valores humanos, sirva para a desaparición do colonialismo, do autoritarismo, do racismo...

Pola súa parte, María Jesús Leal Riol, da Hamline University, Estados Unidos, trata da presenza de voces africanas levadas a Porto Rico na época colonial no artigo *Se formó un bembé. La herencia africana en la fraseología puertorriqueña*. Estúdase o camiño percorrido polo español na illa, coa paulatina desaparición de voces taínas, a lenta hispanización de voces africanas, a achega de distintos indixenismos, afronegrismos, galicismos e anglicismos, xunto con creacións nadas das propias raíces, e a todo iso hai que sumarlle a situación actual de linguas en contacto entre o español portorriqueño e o inglés. Céntrase a autora logo no bozal, unha fala crioula afro-hispana falada polos escravos nados en África que deben comunicarse en español na nova realidade caribeña: ao desaparecer a escravitude, esta lingua *pidgin* tende a desaparecer. De aí a importancia deste tipo de estudos. En síntese, o bozal está presente nas letras de cancións, nas prácticas relixiosas e na poesía afro-negroide e constitúe en boa medida unha marca de identidade. O artigo complétase cun amplo listado de léxico de orixe africana usado no discurso en español da illa, así como cun rico repertorio fraseolóxico da mesma orixe. Refórzase, mediante estudos coma este, a identidade híbrida da sociedade actual de Porto Rico.

María Eugenia Olímpio de Oliveira Silva, da Universidade Federal da Bahia, reflexiona en *Una fraseología de los sentidos: el caso del olfato* sobre a fraseoloxía do olfacto, un campo tradicionalmente desatendido dentro da fraseoloxía dos sentidos ou da percepción. Analiza a autora os aspectos naturais e culturais relativos ao olfacto e repasa opinións non tan antigas segundo as cales é este, dentro dos sentidos, unha especie de irmán menor porque, entre outras razóns, *nombrar un olor es algo especialmente difícil y, por consiguiente, se tiende a expresar que una cosa huele a otra*. A apreciación non é xusta de todo: as cousas xeradoras de fraseoloxía olfactiva están fixadas; dicimos que os pés *huelen a queso* e non a vómito, por exemplo, ou dicimos que non ole precisamente *a rosas* e non *a caraveis* etc. A autora fai un estudo pormenorizado da linguaxe olfactiva e remata establecendo un corpus de fraseoloxía. Algunhas das conclusións que presenta son: os olores que máis se lexicalizan tenden a ser os negativos (ende ben, cumpriría talvez integrar no campo positivo frases como *oler a hierba recién cortada*, *oler a tierra mojada*, ao noso modo de ver cun grao importante de idiomaticidade), a linguaxe olfactiva é altamente sinestésica, uso recorrente á hora de xerar fraseoloxía do esquema verbo + preposición *a* + nome, a interacción entre este sentido e o do gusto etc. Este artigo consolida unha vía de investigación que debemos considerar aberta.

No derradeiro artigo, *Pautas para la adquisición de competencias productivas en la fraseodidáctica del FLE*, a profesora Mª Isabel González-Rey, da Universidade de Santiago de Compostela, presenta unha serie de pautas utilizadas na elaboración das actividades didácticas orientadas á adquisición das competencias fraseolóxicas receptivas e produtivas, tanto orais como escritas. Estas pautas forman parte do método *PHRASÉOTEXT* de fraseodidáctica do francés como segunda lingua (L2), e permiten elaborar uns tests enfocados tanto para o docente como para o discente. Estes tests, concibidos desde unha perspectiva, formal, semántica e pragmática, e desenvolvidos en tres etapas (test inicial, intermedio e avanzado), traballan tres aspectos concretos: a estrutura, o sentido e o uso das unidades fraseolóxicas (UF) francesas. A ambiciosa finalidade deste percorrido adquisitivo é un triplo dominio por parte do alumnado: da articulación, prosodia, expresividade xestual, fluidez e caudal fraseolóxicos; do uso adecuado e congruente das UF, chegando incluso á identificación das UF desautomatizadas e, en terceiro lugar, do plano discursivo, dominando ao final —tras comunicacións inicialmente guiadas— con soltura situacións de comunicación libres e complexas como pode ser a toma de palabra ante o público. Tras a lectura deste artigo dúas cousas nos quedan claras: unha, a elaboración dos tests é algo moi traballoso, xa que o grao de implicación de docente e discente debe ser moi alto; dúas, estamos de acordo coa doutora González-Rey, unha das voces máis autorizadas na didáctica de linguas estranxeiras a día de hoxe, con que este é un método óptimo para valorar a fraseoloxía como un fenómeno lingüístico con peso específico, cuxa aprendizaxe se demostra xa como inevitable na traxectoria dos profesionais implicados en lograr un nivel de mestría na adquisición dunha L2.

Referencias bibliográficas

- CORDE = Corpus Diacrónico del Español (<http://corpus.rae.es/cordenet.html>)
 CORPES = Corpus del Español del Siglo XXI (<https://apps2.rae.es/CORPES/view/inicioExterno.view>)
 CREA = Corpus de Referencia del Español Actual (<http://corpus.rae.es/creanet.html>)
 DAVIES = Corpus del Español: Web/Dialectos (<https://www.corpusdelespanol.org/web-dial/>)
 SECO, Manuel (dir.) (2018) *Diccionario fraseologico documentado del español actual*. Madrid: J De J.

Mª Rosario Soto Arias

IESP 'Eusebio da Guarda'. A Coruña.
<https://orcid.org/0000-0002-2689-0828>

TORRENT i ALAMANY-LENZEN, Aina e URÍA FERNÁNDEZ, Lucía (2020): *Spanisch-deutsches Wörterbuch der Redewendungen*. Hamburgo: Buske. ISBN 978-3-87548-965-1; 1629 páxs.^{1 2}

O panorama editorial de dicionarios fraseolóxicos bilingües alemán-español é, en comparación con outros pares de linguas, bastante limitado. En ambas direccións, alemán-español e español-alemán, citaremos o *Diccionario fraseológico Español y Alemán* (2009), de Susanne Nedwed e Carlos Romeu Nedwed, de reducido volume e sen exemplos de uso, e o *Phraseologisches Wörterbuch Spanish und Deutsch. Diccionario fraseológico español y alemán* (2020), de Justo Fernández López (www.hispanoteca.eu), dicionario en liña que conta cun macrocorpus de 420 000 entradas³. Na dirección alemán-español, mencionaremos a obra *Kein Blatt vor den Mund nehmen / No tener pelos en la lengua. Diccionario fraseológico alemán-español*

/ Phraseologisches Wörterbuch Deutsch-Spanisch (2010), de Beni Balzer, Consuelo Moreno, Rosa Piñel, Margit Raders e M. Luisa Schilling, así como a *Idiomatik Deutsch-Spanisch* (2013), de Hans Schemann, Carmen Mellado, Patricia Buján, Nely Iglesias, Juan Pablo Larreta e Ana Mansilla, obra realizada baixo a miña dirección. Este último dicionario, publicado na editorial Buske (Hamburgo), pode considerarse, polo seu volume, as linguas tratadas e o formato de edición, unha obra de consulta complementaria á que nesta recensión nos ocupa: o dicionario *Spanisch-deutsches Wörterbuch der Redewendungen* (2020).

¹ Tradución ao galego por Alba Quinteiros-Soliño.

² Traballo xurdido no marco do proxecto de investigación PID2019-108783RB-I00 *Gramática de Construcciones y Fraseología. Las construcciones fraseológicas del alemán y el español en contraste a través de los corpus*, concedido polo Ministerio de Ciencia e Innovación e dirixido por min dende a Universidade de Santiago de Compostela.

³ Mención aparte merece o dicionario de Werner Beinhauer (1978), *Stilistisch-phraseologisches Wörterbuch spanisch-deutsch*. Inspirado nunha obra anterior de 1939 (*1000 idiomatische spanische Redensarten: Mit Erklärungen und Beispielen*), este dicionario foi pioneiro no seu momento pola atención prestada á lingua coloquial e polas súas innovadoras solucións tradutolóxicas ao español.

O *Spanish-deutsches Wörterbuch der Redewendungen* foi ideado e deseñado dende a Facultade de Tradución e Comunicación Multilingüe da Universidade de Ciencias Aplicadas de Colonia (Alemaña) polas autoras principais, Aina Torrent i Alamany-Lenzen e Lucía Uría Fernández. O proceso de elaboración desta obra, que consta de dous volumes e 1629 páxinas, requiriu das autoras mencionadas e do resto do equipo de 18 tradutores e tradutoras (grupo DEALEE), ademais doutros asesores e colaboradores, un total de 16 anos. Isto danos a pauta da complexidade da empresa, que vén cubrir un baleiro dentro do programa de lexicografía e fraseografía bilingüe español-alemán (o español como lingua fonte e o alemán como lingua meta). As características especiais deste dicionario, orientado dende e cara á tradución, fanno realmente innovador e imprescindible para os aprendices de español como lingua estranxeira. Igualmente, a utilidade da obra é salientable para o eido da Tradutoloxía, tanto na dirección alemán-español como español-alemán. O dicionario, en resumo, está concibido como un dicionario de descodificación de discurso oral e escrito, dirixido non só a un público alemán profesional (tradutores ou intérpretes do español), senón en xeral a todos os nativos de alemán que aprenden español.

O dicionario está estruturado da seguinte maneira:

1. Prólogo a modo de presentación da obra e da súa elaboración.
2. Introducción, coas directrices do dicionario referidas a:
 - 2.1. Dificultades e desafíos aos que se expuxeron as autoras, por exemplo, á hora de consensuar unha forma citativa prototípica.
 - 2.2. Definicións de “locución” e de “idiomaticidade”.
 - 2.3. Características xerais do dicionario. Nel non se inclúen colocacións por non considerarse idiomáticas, pero si refráns sempre que se empreguen de forma reducida (por exemplo, *a falta de pan...*).
 - 2.4. Estrutura dos artigos. Neste apartado, explícanse as decisións adoptadas en canto á forma canónica, rexistro, significados, variantes, selección de exemplos, así como á metodoloxía de tradución utilizada (vid. subapartado seguinte). Especialmente interesantes son os comentarios das autoras en torno a este último punto e a súa visión da norma dende a perspectiva de uso.
 - 2.5. Motivos para unha edición impresa do dicionario.
 - 2.6. Notas sobre a bibliografía.
3. Glosario de termos, dotado dunha explicación teórica dos termos lingüísticos utilizados.
4. Listaxe de abreviaturas.
5. Corpo do dicionario. Consta de 23 000 fraseoloxismos (incluídas as variantes), 11 600 artigos lexicográficos e máis de 13 700 significados.

6. Índice de sinónimos e case-sinónimos a modo de rexistro dos fraseoloxismos citados ao longo do dicionario que manteñen entre si unha relación de sinonimia. Están dispostos na mesma orde ca a das unidades do corpo do dicionario, é dicir, a un lema principal séguenlle os distintos infralemas sinónimos. Esta parte resulta moi útil dende un punto de vista onomasiolóxico, xa que permite identificar os campos conceptuais con tendencia á formación de variantes e á produtividade fraseolóxica.

Con respecto ao índice de sinónimos (páxs. 1535-1627), convén sinalar que o concepto de sinonimia se entende aquí en sentido amplo, abarcando tanto variantes léxicas sinónimas como sinónimos en sentido estrito, isto é, fraseoloxismos que entre si non comparten a imaxe conceptual (cfr. Burger, 2015). Así, por exemplo, figuran como sinónimos (páx. 1541) unidades como *dar betún*, *dar jabón*, *hacer la pelota*, *hacer la rosca*, *pasarle a alg. la mano por el lomo*, *sobarle el lomo a alg.*, *tirar de la levita a alg.*, xunto ao que podería considerarse como variante léxica sinónima *hacer la pelota: hacer la pelotilla*. Igualmente, en *dado el caso* atopamos como sinónimo *llegado el caso* (páx. 1540), que máis ben é, na miña opinión, variante léxica. Así mesmo, en relación coa sinonimia, hai que ter en conta que, como anotan as propias autoras da obra (páx. XVII), moitos dos fraseoloxismos interpretados, polo xeral, como sinónimos non o son en realidade por non seren intercambiables no contexto. Isto débese a miúdo a que posúen imaxes distintas.

O dicionario *Spanisch-deutsches Wörterbuch der Redewendungen* (2020) é, non só polas súas dimensións físicas, senón tamén pola indiscutible calidade das traducións dos fraseoloxismos españois ao alemán, unha obra monumental. Segundo se indica no prólogo por parte das propias autoras, este volume pretende no seu plantexamento ser distinto ao resto das obras lexicográficas bilingües. Certamente, varios son os méritos indiscutibles que o fan especialmente innovador: en primeiro lugar, cabe mencionar a rigorosa metodoloxía empírica baseada no uso que foi implementada tanto na confección do corpus de unidades como na elaboración de definicións e na busca de exemplos en español. Por este motivo, os fraseoloxismos seleccionados nunha primeira fase e que procedían de fontes escritas (dicionarios, novelas, narracións, xornais, páxinas web) e orais (películas, conversacións) foron testados na súa totalidade en corpus lingüísticos, en internet e/ou por medio de informantes nativos do español antes de seren definitivamente incorporados no dicionario. Este procedemento garante a actualidade das unidades do dicionario, é dicir, que forman parte integrante da lingua de hoxe e que están en uso. Por outra parte, tanto as definicións como os exemplos están baseados en textos reais coidadosamente elixidos. Neste proceso, prestóuselle especial atención ao grado de complexidade e representatividade dos textos, tanto dende un punto de vista semántico como sintáctico e comunicativo (cfr. Oliveira da Silva, 2006 e 2007; Mellado Blanco, 2009). Neste sentido, quixera incidir no gran valor dos exemplos do dicionario e no traballo titánico de busca, selección e adecuación por parte do equipo que elaborou o dicionario. As autoras definen os seus exemplos, acertadamente, como o “Motor enes jeden Eintrags” (páx. XI) [“o motor de cada artigo lexicográfico”]. Eles son os que posibilitaron, en non poucos casos, crear e perfilar as definicións, así como atopar as

equivalencias en alemán (cfr. Torrent Lenzen, 2009). Constitúen un material auténtico, tomado de internet (xornais en liña, obras literarias e científicas dixitalizadas, foros, blogs, anuncios publicitarios) e de corpus lingüísticos, e por iso están dotados dun gran valor documental.

Vencellada á busca de material auténtico, a segunda e gran contribución do dicionario é, sen dúbida ningunha, o rexistro de unidades e acepcións que ata agora non aparecían recollidas en ningún outro dicionario, o que o converte nunha verdadeira canteira de novas expresións. A pesar das dificultades que iso conleva, o *Spanisch-deutsches Wörterbuch der Redewendungen* consegue reflectir e fixar moitas voces e significados nunca antes fixados lexicograficamente, pero amplamente coñecidos e de uso común na lingua oral. Desta maneira, as autoras contribúen de maneira destacada á actualización lexicográfica das unidades fraseolóxicas da lingua e dos seus significados, en consonancia cunha moderna e orixinal visión da norma orientada ao rexistro oral. Neste sentido, o uso de corpus responde á orientación pragmática da Lingüística actual e ten como obxectivo principal dar conta da lingua no seu contexto. Consultar esta obra converte ao lector nun explorador da lingua en diálogo coas súas propias intuicións.

Por último, á posible obxección de que o dicionario foi publicado en exclusiva en formato impreso, as autoras replican de xeito convincente na introdución (páx. XXI) coas seguintes palabras: “Ein gedrucktes Wörterbuch erlaubt [...], das gesammelte Material mi wahrsten Sinne des Wortes umfänglich in den Händen zu halten. Dadurch ist es möglich, den lexikographischen Reichtum und die Thematik in einem Gesamtzusammenhang zu zeigen”⁴.

Esperamos que o agardado *Spanisch-deutsches Wörterbuch der Redewendungen* marque o fito que merece e axude a adquirir e afondar os coñecementos sobre fraseoloxía alemá e española de moitas futuras xeracións.

Referencias bibliográficas

- BALZER, Berit; MORENO, Consuelo; PIÑEL, Rosa; RADERS, Margit e SCHILLING, M. Luisa (2010): *Kein Blatt vor den Mund nehmen. No tener pelos en la lengua. Diccionario fraseológico alemán-español. Phraseologisches Wörterbuch Deutsch-Spanisch*. Madrid: Editorial Idiomas Hueber.
- BEINHAEUER, Werner (1978): *Stilistisch-phraseologisches Wörterbuch spanisch-deutsch*. München: Hueber.
- BURGER, Harald (2015): *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- CORPAS PASTOR, Gloria (2000): “Acerca de la (in)traducibilidad de la fraseología”, en CORPAS PASTOR, Gloria (ed.): *Las lenguas de Europa: Estudios de fraseología, fraseografía y traducción*. Granada: Comares, 107-138.

⁴ Tradución da autora: “Un dicionario impreso permite [...], en sentido literal, ter nas mans o material no seu conxunto. Isto fai posible amosar a riqueza lexicográfica e a interdependencia dos temas en toda a súa amplitude”.

- DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij (2004/1995): *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik*. Tübingen: Narr.
- FERNÁNDEZ LÓPEZ, Justo (2020): *Phraseologisches Wörterbuch Spanisch und Deutsch. Diccionario fraseológico español y alemán [recurso en línea]*, en www.hispanoteca.eu.
- JACINTO GARCÍA, Eduardo José (2015a): *Forma y función del diccionario. Hacia una teoría general del ejemplo lexicográfico*. Xaén: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Jaén.
- (2015b): “La información sintagmática en la lexicografía española actual: unidades pluriverbales, ejemplos lexicográficos y otras indicaciones cotextuales”, en *Cuadernos AISPI*, 6, 147-170.
- HAUSMANN, Franz Josef e WERNER, Reinhold (1991): “Spezifische Bauteile und Strukturen zweischprachiger Wörterbücher: eine Übersicht”, en HAUSMANN, Franz Josef; REICHMANN, Oskar; WIEGAND, Herbert Ernst e ZGUSTA, Ladislav (eds.), *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie. Tomo III*. Berlín / Nova Iorque: Walter de Gruyter, 2729-2769.
- KOCH, Peter e OESTERREICHER, Wulf (1985): “Sprache der Nähe - Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte”, en *Romanistisches Jahrbuch*, 36/85, 15-43.
- MELLADO BLANCO, Carmen (2009): “Utilidad y limitaciones de los corpora informáticos en la elaboración de un tesoro fraseológico (alemán-español)”, en CANTOS GÓMEZ, Pascual e SÁNCHEZ PÉREZ, Aquilino (eds.), *A Survey on Corpus-based Research. Panorama de investigaciones basadas en corpus*. Murcia: Asociación Española de Lingüística de Corpus (AELINCO), 138-151.
- (2015): “Parámetros específicos de equivalencia en las unidades fraseológicas (con ejemplos del español y el alemán)”, en *RFULL - Revista de Filología de la Universidad de La Laguna*, 33, 153-174.
- (2018): “El contorno lexicográfico en Fraseología: naturaleza y ubicación en la microestructura de los diccionarios generales y fraseológicos”, en MOGORRÓN HUERTA, Pedro e ALBALADEJO-MARTÍNEZ, Juan Antonio (eds.), *Fraseología, diatopía y traducción. Phraseology, Diatopic Variation and Translation (colección IVITRA Research in Linguistic and Literature 17)*. Ámsterdam: John Benjamins, 72-93.
- (2020): “La desautomatización desde el prisma de la Gramática de Construcciones: un nuevo paradigma de la variabilidad fraseológica”, en *Nasledje*, 45 (anexo electrónico 2020), 17-34.
- NEDWED, Susanne e ROMEU NEDWED, Carlos (2009): *Diccionario fraseológico Español y Alemán. Phraseologisches Lexikon Deutsch und Spanisch*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- NIDA, Eugene (1964): *Toward a Science of Translation with Special Reference to Principles and Procedures involved in Bible Translation*. Londres: Leiden.

- OLIMPIO DE OLIVEIRA SILVA, M. Eugênia (2006): “Los ejemplos en el tratamiento lexicográfico de las unidades fraseológicas”, en ALONSO, Margarita (ed.), *Diccionarios y Fraseología*. A Coruña: Servizo de Publicacións da Universidade da Coruña, 235-248.
- (2007): *Fraseografía teórica y práctica*. Frankfurt a.M.: Peter Lang.
- RODRÍGUEZ, Carlos J. (2000): “Entrevista a Manuel Seco Reymundo. El diccionario que no se renueva está condenado al olvido”, en *Espéculo. Revista de estudios literarios*; http://www.ucm.es/info/especulo/numero14/m_seco.html.
- SCHEMANN, Hans; MELLADO BLANCO, Carmen; BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely; LARRETA, Juan Pablo e MANSILLA, Ana (2013): *Idiomatik Deutsch-Spanisch*. Hamburgo: Buske.
- SECO, Manuel; ANDRÉS, Olimpia e RAMOS, Gabino (2004): *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*. Madrid: Aguilar.
- SECO, Manuel; ANDRÉS, Olimpia; RAMOS, Gabino e DOMÍNGUEZ, Carlos (2018): *Diccionario fraseológico documentado del español actual* (2.ª ed.). Madrid: JdeJ Editores.
- TORRENT-LENZEN, Aina (2007): “El Diccionario español-alemán de fraseologismos idiomáticos de Colonia: un proyecto en curso”, en *Estudis Romànics*, 29, 279-289.
- (2008): “El proyecto diccionario español-alemán de fraseologismos idiomáticos de Colonia: una presentación”, en *El diccionario como puente entre las lenguas y culturas del mundo. Actas del II Congreso Internacional de Lexicografía Hispánica*. Alacante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 857-863.
- (2009): “Internet: Reto y revolución. Las definiciones de las locuciones en los diccionarios y su verdadero significado fraseológico”, en ROISS, Silvia; FORTEA GIL, Carlos; RECIA ARIZA, M. Ángeles; SANTANA LÓPEZ, Belén; ZIMMERMANN, Petra e HOLL, Iris (eds.), *En las vertientes de la traducción e interpretación del/al alemán*. Berlín: Frank und Timme, 534-547.
- (2012): “Los conceptos relativos a la equivalencia traductora en el campo de la fraseología: revisión crítica y propuestas”, en VAN LAWICK, Heike e JURKU, Brigitte (eds.), *Performanz & Translation*. Berlín: Lit Verlag, 273-286.
- WOTJAK, Gerd (1983): “En torno a la traducción de unidades fraseológicas (con ejemplos tomados del español y el alemán)”, en *Linguistische Arbeitsberichte*, 56-80.

Carmen Mellado Blanco

Universidade de Santiago de Compostela

<https://orcid.org/0000-0001-7121-2412>

**Novas
News**

NOVAS

1. Libros, revistas e artigos (excluídos os publicados neste volume)

- ABBAMONTE, Rita (2020): “*Fattu a*: polirematica della “Sicilia Lombarda”?”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 315-330.
- ACHARD-BAYLE, Guy (2020): “‘There’s no arguing about tastes and colors.’ Paremiology and the question of universals: Functional, conceptual... and cultural?”, en *Contemporary Arabic Literature and Culture*, 2; 65-81.
- AGUILAR RUIZ, Manuel José (2020): “Palabras idiomáticas originadas por transcategorización”, en *Paremia*, 30; 51-61.
- (2020): “En casa del albuguero todos son albugueros: profesiones obsoletas fosilizadas en los ‘Refranes que dicen las viejas tras el fuego’”, en *Phrasis*, 4; 179-192.
- (2020): “Por si las flais, ni flowers y en off: la configuración formal de los anglicismos léxicos como palabras idiomáticas en locuciones en español”, en *Tonos Digital*, 39; <http://www.tonosdigital.com/ojs/index.php/tonos/article/view/2550/1153>.
- AKANDE, Iyabode Deborah (2020): “On the Pragmatic Implications of Oyo-Related Proverbs in Southwestern Nigeria”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 1-16.
- ALBANO, Mariangela e MILLER, Julia (ed.) (2020): *Contexts and Plurality in Phraseology: Didactics, Learning and Translation*. Białystok: University of Białystok Publishing House.
- ALEMÁN, Vanessa (2019): “Traducción automática y fraseología especializada: el caso de la propiedad intelectual e industrial”, en VALERO CUADRA, Pino; CARRIÓN GONZÁLEZ, Paola e CUADRADO REY, Analía (eds.), *Nuevas tendencias en traducción: Fraseología, Interpretación, TAV y sus didácticas*. Berlín: Peter Lang; 69-87.
- ALFONZO DE TOVAR, Isabel Cristina (2020): “Desarrollo de la competencia intercultural en contextos plurilingües y pluriculturales: programa universitario de movilidad idiomática”, en *Tonos Digital*, 38; <http://www.tonosdigital.com/ojs/index.php/tonos/article/view/2392/1112>.
- ALLANAZAROVA, Mamura; TASHTEMIROVA, Mufassal; XARATOVA, Shaxlo; SADIQOVA, Maxbuba e JALILOVA, Miray (2020): “Verbalization of concept “water and fire” in English linguoculturology”, en *Journal of Critical Reviews*, 7 (2); 382-386; <https://doi.org/10.31838/jcr.07.02.73>.
- ÁLVAREZ DÍAZ, Juan José (2020): “Unidades fraseológicas con referentes bélicos en la obra de Benito Pérez Galdós”, en *Paremia*, 30; 163-176.
- AL-ZAWAN, Khaled Omram (2019): “Las características de las expresiones idiomáticas árabes: entre el registro estándar y su realidad actual”, en VALERO CUADRA, Pino; CARRIÓN

- GONZÁLEZ, Paola e CUADRADO REY, Analía (eds.), *Nuevas tendencias en traducción: Fraseología, Interpretación, TAV y sus didácticas*. Berlín: Peter Lang; 205-218.
- AMAR, Bouiken Bahi (2019): “Idiomatizität und kollokabilität, stolpersteine in der übersetzungstätigkeit?”, en VALERO CUADRA, Pino; CARRIÓN GONZÁLEZ, Paola e CUADRADO REY, Analía (eds.), *Nuevas tendencias en traducción: Fraseología, Interpretación, TAV y sus didácticas*. Berlín: Peter Lang; 129-146.
- ANDREE, Kathrin (2020): “Polysemie in der Phraseologie (und Phraseographie) am Beispiel des Französischen”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLIKA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 181-198.
- ANOY N’GUESSAN, Pierre Henri (2019): “Usage antonymique dans les CVF du français de Côte d’Ivoire et rupture de l’intercommunication en francophonie: nécessité d’une traduction plurielle vers d’autres langues à exemple de l’espagnol”, en VALERO CUADRA, Pino; CARRIÓN GONZÁLEZ, Paola e CUADRADO REY, Analía (eds.), *Nuevas tendencias en traducción: Fraseología, Interpretación, TAV y sus didácticas*. Berlín: Peter Lang; 113-127.
- APARICIO DURÁN, Pablo e SÁNCHEZ GARCÍA, Remedios (2020): “Lectura, escritura y traducción: la fraseología como límite textual”, en CORBACHO, Alfonso e CAMPOS FERNÁNDEZ-FIGARES, Mar (eds.), *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlín: Peter Lang; 11-22.
- ARAKELIAN, Ella (2019): “La falta de medios bilingües a la hora de traducir las unidades fraseológicas del ruso al español”, en VALERO CUADRA, Pino; CARRIÓN GONZÁLEZ, Paola e CUADRADO REY, Analía (eds.), *Nuevas tendencias en traducción: Fraseología, Interpretación, TAV y sus didácticas*. Berlín: Peter Lang; 89-111.
- ARRIZABALAGA LIZARRAGA, Carlos (2020): “*El que no tiene de inga, tiene de mandinga*: Un apunte historiográfico sobre la fraseología en la lingüística peruana”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca’ Foscari; 89-102.
- ASENSIO FERREIRO, M.ª Dolores (2020): “La paremiología desde el punto de vista de un lexicólogo y de un romanista: Gerd Wotjak”, en *Paremia*, 30; 11-26.
- ASIMOPOULOS, Panagiotis (2020): “‘Brown, Grey, Orange, Pink, Purple’: Phraseologisms in the Greek, Russian and Serbian Languages”, en *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL)*, vol. XIII, 1-2; 132-148.
- AUTELLI, Erica e KONECNY, Christine (2020): “Nuevos retos y oportunidades para la lexicografía dialectal en línea: GEPHRAS – el primer diccionario fraseológico genovés-italiano online”, en *Phrasis*, 4; 22-45.
- BABAEVA, Raisa e IVANOVA, Ludmila (2020): “Gastronomic Phraseological Units in Russian, English and German: Linguo-Cultural Aspects”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLIKA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 45-60.
- BALAȘ, Oana-Dana; GEBĂILĂ, Anamaria e VOICU, Roxana (eds.) (2019): *Fraseologia e paremiologia: Prospettive evolutive, pragmatica e concettualizzazione*. Saarbrücken: Edizioni Accademiche Italiane.
- BALBUENA TOREZANO, María del Carmen (2020): “Hacia una clasificación de los insultos en español y alemán procedentes del campo semántico de la fauna”, en CORBACHO, Alfonso e CAMPOS FERNÁNDEZ-FIGARES, Mar (eds.), *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlín: Peter Lang; 23-32.
- BALLESTER ROCA, Josep e IBARRA RIUS, Noelia (2020): “Usos de insultos, improprios, maldiciones y unidades fraseológicas en los cuentos tradicionales en castellano y en catalán”, en CORBACHO, Alfonso e CAMPOS FERNÁNDEZ-FIGARES, Mar (eds.), *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlín: Peter Lang; 33-61.

- BALTADZHIYAN VITANOVA, Elizabeta Eduard (2020): “Percepciones metafóricas de la traducción en lengua búlgara: el traductor es un superhombre y la traducción es una guerra”, en *Sendebare*, 31; 313-333.
- BARBADILLO DE LA FUENTE, M.ª Teresa (2020): “Unidades fraseológicas en el lenguaje familiar de cinco novelas dialogadas de Benito Pérez Galdós”, en *Paremia*, 30; 137-146.
- (2020): “Lexicalizaciones en lengua española que incluyen números en su enunciado”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 441-454.
- BARRADO BELMAR, Mari Carmen (2020): “Estudio de las unidades fraseológicas de la novela *Miau* de Benito Pérez Galdós”, en *Paremia*, 30; 177-186.
- BAUMANN, Beate (2020): “Lessicalizzazioni complesse e implicazioni traduttive nelle scritture transculturali di lingua tedesca”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 567-580.
- BAUTISTA ZAMBRANA, María Rosario (2020): “El uso de corpus y TextSTAT para la enseñanza-aprendizaje de la negación y de la fraseología en el aula de alemán como lengua extranjera”, en SEGHIRI DOMÍNGUEZ, Miriam (ed.), *La lingüística de corpus aplicada al desarrollo de la competencia tecnológica en los estudios de traducción e interpretación y la enseñanza de segundas lenguas*. Amsterdam: Peter Lang; 229-249.
- BELHASSEN, Yaniv (2020): “Metaphors and tourism paradoxes”, en *Tourism Management*, 79; <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104095>.
- BENIGNI, Valentina (2020): “Intensifying Metaphors. A Study Contrasting Italian, Russian and English”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 233-248.
- BOGDZEVIČ, Monika (2020): “The Cognitive Portrait of Lithuanian “GĖDA” in Proverbs”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 17-32.
- BRAMATI, Alberto (2020): “Les locutions verbales contenant un nom ‘partie du corps’ en français et en italien: Propriétés linguistiques et spécificités culturelles”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 165-180.
- BUERKI, Andreas (2020): *Formulaic Language and Linguistic Change. A Data-Led Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BURCI, Iustina (2020): “The Presence of ‘Vie’ in Contemporary Toponymy in Oltenia: Adjectival Constructions”, en *Anelele Universității din Craiova*, vol. XLII, 1-2; 13-23.
- BUSAU, Filip (2020): “Comparative Analysis of Some Tigrinya Proverbs”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 33-52.
- CĂRĂUȘU, Luminița Hoartă (2020): “Emphasis Strategies in Today’s Romanian Television Discourse”, en *Anelele Universității din Craiova*, vol. XLII, 1-2; 253-264.
- CARBONE, Francesca (2020): “Polirematiche interietive e percezione delle emozioni: il giudizio dei parlanti”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 331-344.
- CARRIÓN GONZÁLEZ, Paola (2019): “Las pérdidas lingüísticas y culturales en el trasvase de la lengua-cultura de las Antillas francófonas: la traducción del discurso literario diatópico”, en VALERO CUADRA, Pino; CARRIÓN GONZÁLEZ, Paola e CUADRADO REY, Analía (eds.), *Nuevas tendencias en traducción: Fraseología, Interpretación, TAV y sus didácticas*. Berlín: Peter Lang; 147-163.
- (2020): “Variación léxica en las Antillas: diatopía y estandarización gráfica en las lenguas criollas franco-caribeñas”, en *ELUA*, Anexo 7; 181-200; <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.11>.

- CASADEI, Federica (2020): “Gestural idioms in Italian and English: a contrastive analysis”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 61-74.
- (2020): “Le espressioni idiomatiche gestuo-cinesiche in italiano”, en *Phrasis*, 4; 90-98.
- CASANOVA MARTÍNEZ, Fernando (2020): “Estudio de la expresión *en plan*: ¿Muletilla o unidad fraseológica?”, en *Tonos Digital*, 38; <http://www.tonosdigital.com/ojs/index.php/tonos/article/view/2395/1115>.
- CASTAGNETO, Marina e PARENTE, Elisa (2020): “Ti va una apericena al ristorante? I blend in italiano come lessicalizzazioni complesse”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 345-372.
- CASTIGLIONI, Angela (2020): “Fraseologia italiana di origine biblica. Usi e riusi”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 455-490.
- CASTILLO CARBALLO, Mª Auxiliadora (2020): “Problemas de catalogación lexicográfica en las llamadas ‘combinaciones estables’”, en SINER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.), *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag; 95-114.
- CATALDO, Silvia (2020): “Approccio cognitivo alla variazione fraseologica: alcune concettualizzazioni della pazzia in italiano e implicazioni per la loro traduzione in spagnolo e tedesco”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 65-93, <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.2>.
- ČERMÁK, František (2020): “Monocollocable words: A type of language combinatory periphery”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 9-22.
- CERRUTO, Stephanie (2020): “La Fraseologia italiana di Giovanni Battista Ballesio fra tradizione e innovazione lessicografica”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 149-164.
- CHARERNWIWATTANASRI, Parichart (2020): “A comparative study of common proverbs in Thai and English”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 99-113.
- CHEN, Zhi (2020): “Un estudio empírico del alcance de la traducción automática del español al chino. Caso de estudio de GNMT sobre las expresiones metafóricas y metonímicas”, en *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación (CLAC)*, 83; 1-24; <https://doi.org/10.5209/clac.70560>.
- CHERNOUSOVA, Anna O. (2020): “New trends in collocability based on the English collocations in fiction”, en *Social'nye i gumanitarnye znania*, 6 (1); 100-106.
- CHLEBDA, Wojciech e TARSA, Jadwiga (ed.) (2020): *Frazeologia a reprodukowalność w teorii i w praktyce komunikacyjnej. Problemy – metody analizy – opis*. Białystok: University of Białystok Publishing House.
- CHRISSOU, Marios (2020): “Der Stellenwert von Aufgabenorientierung und Formfokussierung in der phraseologiebezogenen Wortschatzarbeit”, en *Kalbotyra*, 73; 8-30; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.1>.
- CHUNG, Mi Gang (2020): “Unidades fraseológicas coreanas relativas a animales y su correspondencia española”, en *Paremia*, 30; 225-235.
- CITRON, Francesca M. M.; LEE, Mollie e MICHAELIS, Nora (2020): “Affective and psycholinguistic norms for German conceptual metaphors (COMETA)”, en *Behavior Research Methods*, 52; <https://doi.org/10.3758/s13428-019-01300-7>.

- COLSON, Jean-Pierre (2020): “Computational phraseology and translation studies: From theoretical hypotheses to practical tools”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Ámsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 65-81.
- (2020): “Automated Phraseology Extraction and Cultural Factors: An Experiment”, en *Phrasis*, 4; 46-57.
- CONEJERO MAGRO, Luis Javier (2020): “La caracterización del bufón shakesperiano mediante los vituperios de Jack Falstaff”, en CORBACHO, Alfonso e CAMPOS FERNÁNDEZ-FÍGARES, Mar (eds.), *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlín: Peter Lang; 63-76.
- CONENNA, Mirella (2020): “La parémiologie musicale de Kastner : une introduction à l’oeuvre”, en *Phrasis*, 4; 239-255.
- CORBACHO, Alfonso e CAMPOS FERNÁNDEZ-FÍGARES, Mar (eds.) (2020): *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlín: Peter Lang; <https://doi.org/10.3726/b17640>.
- CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (2020): *Computational Phraseology*. Ámsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- CORPAS PASTOR, Gloria; HIDALGO-TERNERO, Carlos Manuel e BAUTISTA ZAMBRANA, María Rosario (2020): “Teaching idioms for translation purposes: a trilingual corpus-based glossary applied to phraseodidactics (ES/EN/DE)”, en MENA MARTÍNEZ, Florentina e STROHSCHEN, Carola (eds.), *Teaching and Learning Phraseology in the XXI Century Phraseologie Lehren Und Lernen Im 21. Jahrhundert*. Berlín: Peter Lang; 75-93.
- COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (2020): *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- CRESTANI, Valentina (2020): “Phraseological units with color words: examples in the languages of architecture”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 283-296.
- CROSS, Jérôme (2020): *The medical phraseology guide for superior patient safety: how to improve communications between caregivers*. Nova Iorque: Productivity Press.
- CUADRADO REY, Analía (2020): “El italiano en la fraseología actual del español hablado en Argentina”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca’ Foscari; 119-137.
- (2020): “Neologismos fraseológicos en el español hablado en Argentina: los procedimientos de creación”, en *ELUA*, Anexo 7; 129-143; <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.08>.
- (2020): “Las lenguas originarias en la fraseología del español hablado en Argentina: un estudio basado en corpus”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 355-385; <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.11>.
- DAL MASO, Elena (2020): “Nomenclatura y metáforas lexicalizadas en el *Curso elemental de botánica* (1785) de Casimiro Gómez ortega y Antonio Palau y Verdera y en su traducción al italiano (1788)”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 407-420.
- DÍAZ RODRÍGUEZ, Cristian (2020): “Las paremias a través del Espexo (1614)”, en *Paremia*, 30; 95-104.
- DOBROVOL’SKIJ, Dmitrij (2020): “German constructional phrasemes and their Russian counterparts: A corpus-based study”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Ámsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 43-64.
- DONG, Jinhua e BUCKINGHAM, Louisa (2020): “Stance phraseology in academic discourse: cross-disciplinary variation in authors’ presence”, en *Ibérica*, 39; 191-204.
- DOYLE, Charles Clay e MIEDER, Wolfgang (2020): “The Dictionary of Modern Proverbs: Third Supplement”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 53-86.

- ĐURČO, Peter (2020): “Multiword expressions in comparable corpora”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 135-150.
- ĐURČO, Peter e TABAČEKOVÁ, Jana (ed.) (2019): *Präposition-Nomen-Verbindungen. Korpusstudien zu Gebrauch und Musterhaftigkeit phraseologischer Minimalementheiten*. Berlin: Logos.
- ĐURČO, Peter; VAJIČKOVÁ, Mária et al. (2019): *Kollokationen I. Ein Übungsbuch*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- (2019): *Kollokationen III. Ein Übungsbuch*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- DUȚĂ, Oana-Adriana (2020): “A Glance on Earth Metaphors”, en *Anelele Universității din Craiova*, vol. XLII, 1-2; 271-283.
- EMMI, Tiziana (2020): “Le espressioni multiparola nelle grammatiche di italiano per apprendenti stranieri”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 165-188.
- FAJARDO ROJAS, Carmen Teresa (2020): “Observaciones sobre las locuciones verbales con marca Méx en el DLE”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca’ Foscari; 187-202.
- FERNÁNDEZ MARTÍN, Patricia (2020): “La función discursiva de algunas paremias populares: hacia un estudio contrastivo entre *Los Pazos de Ulloa* y *Misericordia*”, en *Paremia*, 30; 147-162.
- FERRÓN, Isabella (2020): “Fraseologismi in ottica plurilingue e contrastiva. I fraseologismi contenenti nomi di animali in italiano, inglese e tedesco”, en *Phrasis*, 4; 303-313.
- FESSENMEIER, Ludwig e NOVAKOVA, Iva (eds.) (2020): *Phraseology and Stylistics of Literary Language: Interdisciplinary Approaches*. Berlin: Peter Lang.
- FÖLDES, Csaba (2020): “Figuratives in der auslandsdeutschen Pressesprache”, en *Kalbotyra*, 73; 31-60; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.2>.
- FONTANA i TOUS, Joan (2020): “*San Dunà l’è mort*. De frailes y santos en los moirónimos romances”, en *Paremia*, 30; 27-37.
- FOURNET-PEROT, Sonia (2020): “Proverbes et locutions détournés: des outils contestataires”, en *Paremia*, 30; 63-72.
- FRAGAPANE, Federica (2020): “El tratamiento de las unidades fraseológicas en el diccionario de Franciosini”, en *Phrasis*, 4; 167-178.
- FRASSI, Paolo e TREMBLAY, Ophélie (2020): “Collocation et locution: deux notions lexicales pour mieux apprendre le vocabulaire”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 446-462.
- FRECH, Stephan (2020): “Das Doppelleben des „Meister Hämmerli”: Eine Redensart zwischen Volksmund und Volksetymologie”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 87-106.
- FRESCO BARBEITO, Victor (2020): “Vergoña, vergonha, vergüenza (1): esquemas metafóricos”, en *Phrasis*, 4; 123-154.
- FUENTES GONZÁLEZ, Antonio Daniel e CAMPOS FERNÁNDEZ-FÍGARES, Mar (2020): “Sociolingüística fraseodidáctica del insulto: estudio de un corpus en estudiantes universitarios”, en CORBACHO, Alfonso e CAMPOS FERNÁNDEZ-FÍGARES, Mar (eds.), *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlin: Peter Lang; 77-106.
- FUENTES RODRÍGUEZ, Catalina (2020): “Fijación fraseológica de construcciones con sentido procedimental”, en *Romanica Olomucensia*, 32 (1); 13-28; <https://doi.org/10.5507/ro.2020.001>.
- FUSTER-MÁRQUEZ, Miguel (2020): “‘Con tan enfermo cerebro’: Fraseología recurrente en *Corazón tan blanco* de Javier Marías”, en *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación (CLAC)*, 83; 51-64; <https://doi.org/10.5209/clac.70563>.

- GÁLISOVÁ, Anna (2020): “Duša (soul) and it’s axiological aspects in Slovak phraseology”, en JUREWICZ, Joanna; MASŁOWSKA, Ewa e PAZIO-WLAZŁOWSKA, Dorota (eds.), *The Soul in the Axiosphere from an Intercultural Perspective*, Volume One. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 240-253.
- GARCÍA BENITO, Ana Belén (2020): “Filho de um corno! Fenómenos semânticos y sintácticos en la fraseología del insulto en portugués”, en CORBACHO, Alfonso e CAMPOS FERNÁNDEZ-FÍGARES, Mar (eds.), *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlín: Peter Lang; 107-128.
- GARCÍA-PAGE SÁNCHEZ, Mario (2020): “Expresiones con doble ‘nacionalidad’ lingüística”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca’Foscari; 17-28.
- (2020): “Ojo de buey, ¿compuesto o locución?”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 373-388.
- GARCÍA RODRÍGUEZ, Joseph (2020): “Hacia un diccionario electrónico de fraseología bilingüe en español y catalán: reflexión en torno a sus funciones y las percepciones de los usuarios”, en *RLA. Revista de lingüística teórica y aplicada*, 58 (1); <http://dx.doi.org/10.29393/rla58-1jghd10001>.
- GARCÍA ROMERO, Fernando (2020): “Ridere coi proverbi nella commedia greca antica”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 491-504.
- GARCÍA SOLER, María José (2020): “Siguiendo las huellas del buey: βοῦς ἑβδόμος en Libanio de Antioquía”, en *Paremia*, 30; 73-84.
- GEANĂ, Corina Mihaela (2020): “English Idioms and Slang Words Derived from Foreign Languages”, en *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL)*, vol. XIII, 1-2; 157-166.
- GIACOMA, Luisa (2020): “Visual Representation of Idioms in Phraseodidactics: An Unexploited Potential”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 499-516.
- GIL, Vanessa; PINHO, Catarina J.; AGUIAR, Carlos A. S.; JARDIM, Carolina; REBELO, Rui e VASCONCELOS, Raquel (2020): “Questioning the proverb ‘more haste, less speed’: classic versus metabarcoding approaches for the diet study of a remote island endemic gecko”, en *PeerJ* 8:e8084; <https://doi.org/10.7717/peerj.8084>.
- GISLE, Andersen (2020): “Phraseology in a cross-linguistic perspective: A diachronic and corpus-based account”, en *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*; <https://doi.org/10.1515/cllt-2019-0057>.
- GLÄSER, Rosemarie (2020): “Sprichwörter, geflügelte Wrote und Zitate als Motti in dem Buch *Brexit* von Rudolf G. Adam (2019)”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 107-134.
- GÓMEZ FERNÁNDEZ, Araceli (2020): “Frasemas semánticos y pragmáticos en el ámbito deportivo en francés y en español”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 217-230.
- GONDEK, Anna; JURASZ, Aline; KAŁASZNIK, Marcelina e SZCZEK, Joanna (ed.) (2020): *Deutsche Phraseologie und Parömiologie im Kontakt und im Kontrast (II)*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- GONZÁLEZ GARCÍA, Luis (2020): “Fraseología y lenguaje visual. Traducción de unidades fraseológicas españolas al lenguaje visual en prensa de actualidad”, en *Tonos Digital*, 39; <http://www.tonosdigital.com/ojs/index.php/tonos/article/view/2564/1166>.

- GONZÁLEZ-PASTOR, Diana e CUADRADO REY, Analía (2019): “La traducción de unidades fraseológicas somáticas en el lenguaje del turismo: una propuesta didáctica basada en corpus (español-inglés-francés-alemán)”, en VALERO CUADRA, Pino; CARRIÓN GONZÁLEZ, Paola e CUADRADO REY, Analía (eds.), *Nuevas tendencias en traducción: Fraseología, Interpretación, TAV y sus didácticas*. Berlín: Peter Lang; 165-180.
- GONZÁLEZ-REY, M.ª Isabel (2020): “La phraséologie dans l’étude du français langue maternelle: des faits de langue d’Hippolyte-Auguste Dupont aux faits d’expression de Charle Bally”, en *Yearbook of Phraseology*, 11 (1); 171-198.
- (2020): “Une approche constructionniste de la composante pragmatique des pragmatèmes: le cas des pragmatèmes *apposés*”, en *Romanica Olomucensia*, 32 (1); 29-50; <https://doi.org/10.5507/ro.2020.002>.
- GÜNGÖR, Fatih (2020): “Phraseology in Language Learning and Teaching”, en ALAGÖZLÜ, Nuray e KIYMAZARSLAN, Vedat (eds.), *Current Perspectives on Vocabulary Learning and Teaching*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 218-240.
- GUTIÉRREZ RUBIO, Enrique (2020): “Spanish phraseology in formal and informal spontaneous oral language production”, en *Yearbook of Phraseology*, 11 (1); 81-106.
- (2020): “Realidad, reality y ficción: un análisis de la fraseología española en tres contextos comunicativos informales”, en *Lingüística y Literatura*, 41 (77); 346-368.
- (2020): “Aproximación al análisis de la fraseología española en situaciones comunicativas informales: el caso de Gran Hermano”, en *Études romanes de Brno*, 41 (2); 153-177; <https://doi.org/10.5817/ERB2020-2-10>.
- HANKS, Patrick (2020): “How context determines meaning”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Ámsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 297-310.
- HATİPOĞLU, Çiler e CAN DAŞKIN, Nilüfer (2020): “A proverb in need is a proverb indeed: Proverbs, textbooks and communicative language ability”, en *South African Journal of Education*, 40 (1); 1-15; <https://doi.org/10.15700/saje.v40n1a1664>.
- HENNEMANN, Anja (2020): “*Tal vez es X* vs. *Tal vez sea X*. Construcciones de probabilidad y el uso de los modos”, en *Romanica Olomucensia*, 32 (1); 51-71; <https://doi.org/10.5507/ro.2020.003>.
- HIDALGO-TERNERO, Carlos Manuel (2020): “Google Translate vs. DeepL: analysing neural machine translation performance under the challenge of phraseological variation”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 154-177; <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.5>.
- HIDALGO-TERNERO, Carlos Manuel e CORPAS PASTOR, Gloria (2020): “Bridging the “gAPP”: improving neural machine translation systems for multiword expressions detection”, en *Yearbook of Phraseology*, 11 (1); 61-80.
- HOFFMANN, Lea (2020): “Überprüfung eines phraseologischen Grundwortschatzes – eine explorative Datenanalyse”, en *Kalbotyra*, 73; 61-75; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.3>.
- HOURLANI-MARTÍN, Dunia (2020): “Unidades fraseológicas especializadas en el derecho ambiental alemán y español: identificación y análisis de un estudio de caso”, en SINER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.), *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag; 167-182.
- IACOBINI, Claudio (2020): “I verbi sintagmatici: problemi di classificazione e di denominazione”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 27-42.
- IGNATOVA, Ekaterina (2020): “Estudio de fraseología comparativa francés-español en la carta de Jean Louis Godin des Odonais a Charles-Marie de La Condamine”, en *Textos y contextos*, 21; 87-106; <https://doi.org/10.29166/tyc.v1i21.2292>.

- IÑURRIETA, Uxo (2020): “Fraseologia konputazionalaren inguruan bueltaka: tesigile baten atzera-begirakoa”, en *Senez*, 51; 245-256.
- IÑURRIETA, Uxo; ADURIZ, Itziar; DÍAZ DE ILARRAZA, Arantxa; LABAKA, Gorka e KEPA SARASOLA (2020): “Learning about phraseology from corpora: A linguistically motivated approach for Multiword Expression identification”, en *PLoS ONE*, 15 (8); <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0237767>.
- IVORRA ORDINES, Pedro (2020): “Les comparacions i les seues variacions en *La plaça del diamant* des de la Gramàtica de Construccions: entre usualitat i creativitat”, en *Romanica Olomucensia*, 32 (1); 73-910; <https://doi.org/10.5507/ro.2020.004>.
- IZOTOV, Andrei (2020): “English Idiomatic Phraseology and the National Metafolklore”, en *Language – Mind – Communication*, 62; 100-112.
- JABBOROVA, Gulhayo Fakhridinovna (2020): “Linguodidactic aspects of phraseology”, en *ISJ Theoretical & Applied Science*, 6 (86); 561-563.
- JARILLA BRAVO, Salud (2020): “Los refranes recopilados por Fernán Caballero (II)”, en *Paremia*, 30; 199-204.
- JØRGENSEN, Annette Myre e OLZA MORENO, Inés (2020): “Phraseology in Teenage Language in Spanish, English and Norwegian: Notes on a Number of Fixed Expressions that Articulate Disagreement”, en *Languages in Contrast*, 20 (1); 58-83.
- KAPANADZE, Nunu e DOLIDZE, Rusudan (2020): “Fachphraseologismen und Kollokationen in den Übereinkommen über Bioethik des Europäischen Rates und der Uno (am Beispiel des Englischen, Deutschen und Georgischen)”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 565-584.
- KAPCHITS, Georgi (2020): “Somali Paremijs and Their Russian Equivalents”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 135-142.
- KHAMKHIEN, Attapol e WHARTON, Sue (2020): “Constructing subject-specific lists of multiword combinations for EAP: A case study”, en *Yearbook of Phraseology*, 11 (1); 9-34.
- KHANBABAYEVA, Dilara Rashid (2020): “Classification of phraseological synonyms in English and Azerbaijani”, en *Scientific Work*, 60 (11); 134-137; <https://doi.org/10.36719/2663-4619/60/134-137>.
- KIRILOVA, Ioanna (2020): “Axiological Aspects of the Soul from the Perspective of Bulgarian Paremiology”, en JUREWICZ, Joanna; MASŁOWSKA, Ewa e PAZIO-WLAZŁOWSKA, Dorota (eds.), *The Soul in the Axiosphere from an Intercultural Perspective, Volume One*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 328-335.
- KOESTERS GENSINI, Sabine E. e BERARDINI, Andrea (ed.) (2020): *Si dice in molti modi: Fraseologia e traduzioni nel Visconte dimezzato di Italo Calvino*. Roma: Sapienza Università Editrice.
- KOESTERS GENSINI, Sabine E. e BOTTONI, Paolo (2020): “CREAMY (Italo Calvino REpository for Analysis of Multilingual Phraseology): Presentazione di una ricerca nell’ambito della fraseologia contrastiva”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 189-214.
- KOMIJANOVNA, Ametova Aydin (2020): “The functions of the phraseology used in the work of Yusuf Khas Hajib ‘Kutadgu bilig’”, en *ACADEMICA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10 (4); 188-193.
- KONSTANTINOVA, Anna (2020): ““Love Trumps Hate”: Proverbial and Idiomatic Leitmotifs of the Anti-Trump Social Media Discourse”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 143-173.
- KOVAČEVIĆ, Barbara e GOLUB, Barbara Štebih (2020): “Verschiedene sprichwörtliche Redensarten – das erste kroatische phraseologische Wörterbuch”, en *Kalbotyra*, 73; 92-103; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.5>.

- KÖVECSE, Zoltán (2020): *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KOZA, Walter e RIVAS FOLCH, Natalia (2020): “Modelización computacional de las locuciones verbales del español chileno a partir de la propuesta de la léxico-gramática”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 94-120; <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.3>.
- KŘIVANCOVÁ, Michaela (2020a): “Phraseme and the motivational of its meaning”, en *Bohemystika*, 2; 207-216.
- (2020b): “The notional and pragmatic components of literal, figurative, and/or transferred meaning of phrasemes”, en *Bohemystika*, 3; 425-435.
- KROTOVA, Elena (2020): “Syntaktische Modifikationen der Phraseme im Deutschen”, en *Studia Phraseologica et Paremiologica*, 4; 241-258.
- LALICATA, Maria (2020): “Hacia la “fruición” del refrán. La traducción al italiano de los refranes de *El Quijote*: ¿Un reto alcanzable?”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 581-596.
- LAMIROY, Béatrice (2020): “Pour une approche diatopique des expressions figées. Étude du cas belge: J’ai un œuf à peler avec vous et J’en parlerai à mon frigo !”, en *Lingvisticae Investigationes*, 43 (2); 190-213; <https://doi.org/10.1075/li.00046.lam>.
- LAPEDOTA, Domenico Daniele (2020): “Desajustes fraseológicos en la traducción al italiano de *Señora de rojo sobre fondo gris* de Miguel Delibes”, en *Paremia*, 30; 39-50.
- (2020): “Unidades sintagmáticas léxicas en *Cinco Horas con Mario*, de Miguel Delibes, y en sus traducciones al italiano”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 597-614.
- LEI, Chunyi (2020): “La simbología del pato mandarín en chino”, en *Tonos Digital*, 39; <http://www.tonosdigital.com/ojs/index.php/tonos/article/view/2556/1159>.
- (2020): “El simbolismo de la orquídea en la fraseología china”, en *Phrasis*, 4; 110-122.
- LEIVA ROJO, Jorge (2020): “Traducción de textos turísticos, control de calidad y categorización de unidades fraseológicas: estudio de un caso (inglés-español)”, en SINNER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.), *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag; 183-201.
- LEÓN ARAÚZ, Pilar e CABEZAS GARCÍA, Melania (2020): “La variación terminológica en las traducciones de los términos compuestos”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 210-247; <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.7>.
- L’HOMME, Marie-Claude e AZOULAY, Daphnée (2020): “Collecting collocations from general and specialised corpora: A comparative analysis”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 151-176.
- LISCIANDRO, Rosario (2020): “Propuesta de clasificación de las unidades fraseológicas en lengua italiana”, en *Paremia*, 30; 115-123.
- LIU, Yingying e LU, Xiaofei (2020): “N1 of N2 Constructions in Academic Written Discourse: A Pattern Grammar Analysis”, en *Journal of English for Academic Purposes*, 47; <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2020.100893>.
- LONGOBARDI, Ferdinando e TRAMUTOLI, Rosanna (2020): “*Arđhi na bahari*: Qualche considerazione sui domini culturali nella fraseologia italiana e swahili ‘fra terra e mare’”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 615-630.
- LÓPEZ MEIRAMA, Belén (2020): “Variación diatópica y análisis de corpus: algunos casos en la fraseología del español”, en *ELUA. Estudios de Lingüística*, anexo VII; 145-159; <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.09>.

- (2020): “[A todo + INF]: velocidad e intensificación en una construcción fraseológica del español”, en *Romanica Olomucensia*, 32 (1); 91-110; <https://doi.org/10.5507/ro.2020.005>.
- LÓPEZ NAVIA, Santiago (2020): “La sal de la poesía: una breve mirada filológica”, en *Cuaderno de Investigación Urbanística*, 128; 35-40; <https://doi.org/10.20868/ciur.2020.128.4391>.
- LÓPEZ RUIZ, María del Carmen (2020): “La recepción y traducción de unidades fraseológicas en el discurso político. Análisis de un corpus ad hoc (EN, FR > ES)”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 248-286; <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.8>.
- LOUREDA LAMAS, Óscar e RECIO ARIZA, Mª Ángeles (2020): “Fraseología en la traducción e interpretación del siglo XXI”, en *CLINA*, 6 (2); 9-14; <https://doi.org/10.14201/clina202062914>.
- LUŤÁ, Marilena Felicia (2020): “Gender and Identity in the Slovak and Serbian Phraseology”, en *HCXOДИИИТА*; 335-347.
- MAHONEY, Dennis F. (2020): “Andreas Nolte. „Man muss auf seiner Sprache spielen wie auf einem Instrument”: Sprichwörter und Redensartliches bei Walter Kempowski. (Würzburg: 2019)”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 447-450.
- MAHONEY, Dennis F. e MIEDER, Wolfgang (2020): “„Zollfrei sind Gedanken doch”: Sprichwörtliches in Friedrich von Hardernbergs (Novalis) Werken”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 173-206.
- MALÁ, Markéta (2020): “Phraseology in Learner Academic English: Corpus-Driven Approaches”, en *Discourse and Interaction*, 13(2); 75-88.
- MANCO, Alberto e SOMMELLA, Marta (2020): “Le locuzioni verbali fra psicommeccanica del linguaggio e linguistica generale: per una riflessione su alcuni aspetti metalinguistici e descrittivi”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complexes” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 43-60.
- MANTA (PADURU), Anca-Giorgiana (2020): “Avarice in Paremiological Literature”, en *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie (SCOL)*, vol. XIII, 1-2; 223-229.
- MANTIONE, Federica (2020): “Le costruzioni verbo + particella: aspetti linguistici e neurolinguistici”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complexes” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 389-406.
- MARELLO, Carla e CORINO, Elisa (2020): “Interference and Linguistic Attrition in Students of Translation Dealing with Phraseology”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLIKA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 423-444.
- MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel (2020): “Creación (o transformación) en la fraseología pragmática periférica: el caso de los timos”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca’ Foscari; 29-44.
- (2020): “Construcciones fraseológicas y frases gramaticales con *ni* incoordinado”, en *Romanica Olomucensia*, 32 (1); 111-126, <https://doi.org/10.5507/ro.2020.006>.
- MARTÍNEZ BLANCO, Iván (2019): “Hacia una propuesta innovadora de análisis de la estructura con verbo soporte dirigida a la enseñanza de la lengua francesa para la traducción”, en VALERO CUADRA, Pino; CARRIÓN GONZÁLEZ, Paola e CUADRADO REY, Analía (eds.), *Nuevas tendencias en traducción: Fraseología, Interpretación, TAV y sus didácticas*. Berlín: Peter Lang; 181-204.
- MARTÍNEZ EZQUERRO, Aurora (2020): “Fraseología y acepciones del insulto *perro*: estudio de caso, análisis y aplicaciones”, en CORBACHO, Alfonso e CAMPOS FERNÁNDEZ-FÍGARES, Mar (eds.), *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlín: Peter Lang; 129-152.
- MARTOS GARCÍA, Aitana e MARTOS NÚÑEZ, Eloy (2020): “Los asustadores y sus nombres: de la teriantropía a los insultos y maldiciones”, en CORBACHO, Alfonso e CAMPOS

- FERNÁNDEZ-FÍGARES, Mar (eds.), *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlín: Peter Lang; 153-168.
- MASIULIONYTĖ, Virginija (2020): “Formulae, Wordplay, Verses and More: Where Humor Research Meets Phraseology”, en *Kalbotyra*, vol. 73; 104-131, <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.6>.
- MASLA, Alina (2020): “Insegnando fraseologismi russi agli italofoeni: applicazioni pratiche”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 463-480.
- MED, Natalia (2020): “Los códigos culturales en las unidades fraseológicas rusas”, en *Paremia*, 30; 215-224.
- (2020): “Las categorías de valoración e intensificación en la fraseología española”, en SINNER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.), *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag; 37-56.
- MEHDI, Ali Hameed (2019): “Acerca del concepto metalingüístico de fraseología en árabe”, en *Language Design*, 21; 127-151.
- MEJRI, Soumaya e MEJRI, Salah (2020): “La phraséologie spécialisée: Concepts, opacité, culture”, en *Phrasis*, 4; 256-283.
- MELLADO BLANCO, Carmen (2020): “Simbología religiosa o metáforas del CAMINO en la Biblia”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca’ Foscari; 45-64.
- (ed.) (2020): *Romanica Olomucensia: Nuevas aportaciones de la Gramática de Construcciones a los estudios de fraseología en las lenguas románicas*, vol. 32/1, número especial.
- (2020): “Sobre el insulto en español y alemán: el insulto con zoónimos”, en CORBACHO, Alfonso e CAMPOS FERNÁNDEZ-FÍGARES, Mar (eds.), *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlín: Peter Lang; 169-196.
- (2020): “Esquemas fraseológicos y construcciones fraseológicas en el continuum léxico-gramática”, en SINNER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.), *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag; 13-36.
- (2020): “Äquivalenz der deutschen metaphorischen Resultativkonstruktionen im Spanischen: eine korpusbasierte Studie anhand von Parallelkorpora”, en GONDEK, Anna; JURASZ, Aline; KAŁASZNIK, Marcelina e SZCZEK, Joanna (eds.), *Deutsche Phraseologie und Parömiologie im Kontakt und im Kontrast (II)*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač; 421-436.
- (2020): “El esquema de imagen WEG en alemán y sus metáforas desde la Lingüística Cognitiva”, en GARCÍA ADÁNEZ, Isabel; GIL VALDÉS, María Jesús; SÁNCHEZ-HERNÁNDEZ, Paloma; SZUMLAKOWSKI MORODO, Irene e SCHILLING, María Luisa (eds.), *Das Leben in einem Rosa Licht sehen – Ver la vida de color de Rosa. Festschrift für Rosa Piñel*. Berlín: Peter Lang; 197-202.
- (2020): “(No) me importa un comino y sus variantes diatópicas. Estudio de corpus desde la Gramática de Construcciones”, en *Estudios de Lingüística. Universidad de Alicante (ELUA)*, 7; 87-109; <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.06>.
- MELLADO BLANCO, Carmen e GUTIÉRREZ RUBIO, Enrique (2020): “Nuevas aportaciones de la Gramática de Construcciones a los estudios de fraseología en las lenguas románicas”, en MELLADO BLANCO, Carmen (ed.), *Romanica Olomucensia: Nuevas aportaciones de la Gramática de Construcciones a los estudios de fraseología en las lenguas románicas*, vol. 32/1, número especial; 1-12; <https://doi.org/10.5507/ro.2020.011>.
- MELLADO BLANCO, Carmen; HOLZINGER, Herbert; IGLESIAS IGLESIAS, Nely e MANSILLA PÉREZ, Ana (eds.) (2020): *Muster in der Phraseologie. Monolingual und kontrastiv*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

- MELLADO BLANCO, Carmen; LÓPEZ MEIRAMA, Belén e LOSADA ALDREY, M. Carmen (ed.) (2020): *Modelos de análisis en la fraseología de las lenguas europeas. LinRed. Lingüística en la Red XVII*, número especial, <https://doi.org/10.37536/LINRED>.
- MELLADO BLANCO, Carmen e RECIO ARIZA, María Ángeles (2020): “Fraseología de las emociones: traducción, potencial pragmático y tratamiento lexicográfico”, en ROISS, Silvia; RECIO ARIZA, María Ángeles; HOLL, Iris; DE LA CRUZ RECIO, Manuel e ZIMMERMANN, Petra (eds.), *Del texto a la traducción. Estudios en homenaje a Pilar Elena*. Granada: Editorial Comares; 85-102.
- MENSHAKOVA, Nadezhda N. (2020): “Problems of Taxonomy in Paremiology”, en *Research Result. Theoretical and Applied Linguistics*, 6 (2).
- MENZA, Salvatore (2020): “Le espressioni multiparola in The Architecture of the Language Faculty di Ray Jackendoff (1997)”, en *Phrasis*, 4; 12-21.
- (2020): “Per la rappresentazione delle polirematiche: selezione argomentale predefinita, referenzialità, endo- vs. esocentricità”, en VALENTI, Iride (eds.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 215-236.
- MESSINA FAJARDO, Luisa A. (2020): “Estudio lingüístico de las paremias relacionadas con la indumentaria”, en *Phrasis*, 4; 205-225.
- MI, Tian e MUÑOZ CABRERA, Rodrigo (2020): “Translación de los suyan chinos al español: un nuevo reto”, en *Paremia*, 30; 105-114.
- MIEDER, Wolfgang (2020): “*Mit dem Kopf durch die Wand*”. *Sprichwörtliche Somatismen in der modernen Lyrik*. Burlington: University of Vermont.
- (2020): “„Es geht doch nichts über einen gesunden Brei von Lügen und Phrasen”: Sprichwörtliches in den Tagebüchern von Joseph Goebbels”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 207-246.
- (2020): “A Paremiologist’s Dream Come True: “The Wolfgang Mieder International Proverb Library” at the University of Vermont”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 359-384.
- (2020): *Proverbial Rhetoric for Civil and Human Rights by Four African American Heroes: Frederick Douglass, Martin Luther King, Jr., John Lewis & Barack Obama*, in MIEDER, Wolfgang (ed.): “Supplement Series of Proverbium Yearbook of International Proverb Scholarship”, vol. 43. Burlington: The University of Vermont.
- (2020): *The Worldview of Modern American Proverbs*. Nova Iorque: Peter Lang.
- MIEDER, Wolfgang e NOLTE, Andreas (2020): “*Ein Schwert hält das andere in der Scheide*”. *Otto von Bismarcks sprichwörtliche Rhetorik*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- MILLAR, Suzanna R. (2020): “Openness, Closure, and Transformation in Proverb Translation”, en *The Bible Translator*, 71 (1); 79–100.
- MITKOV, Ruslan e TASLIMPOOR, Shiva (2020): “What matters more: the size of the corpora or the quality? The case of automatic translation of multiword expressions using comparable corpora”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 177-188.
- MOGORRÓN HUERTA, Pedro (2019): “Les variantes diatopiques des expressions pluriverbales figées espagnoles: analyse diatopique”, en VALERO CUADRA, Pino; CARRIÓN GONZÁLEZ, Paola e CUADRADO REY, Analía (eds.), *Nuevas tendencias en traducción: Fraseología, Interpretación, TAV y sus didácticas*. Berlín: Peter Lang; 47-67.
- (2020): “Locuciones verbales, variación fraseológica y diatopía”, en *ELUA*, Anexo 7; 11-37; <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.02>.
- (2020): “Multidisciplinary analysis of the phenomenon of phraseological variation in translation and interpreting”, en *Monti. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 7-35; <https://doi.org/10.6035/Monti.2020.ne6.1>.

- (2020): “Análisis multidisciplinar del fenómeno de la variación fraseológica en traducción e interpretación”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 36-64.
- MOLINA, Silvia (2020): “The Role of Metaphors in Technical English Phraseology from a Contrastive and Cognitive Perspective (English and Spanish)”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 297-310.
- MONTI, Johanna; ARCAN, Michael e SANGATI, Federico (2020): “Translation asymmetries of multiword expressions in machine translation: An analysis of the TED-MWE corpus” en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 23-42.
- MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (2020): “¿Nacer de pie o haber nacido de pie? La lematización de las locuciones verbales con el infinitivo compuesto”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca' Foscari; 203-224.
- MONTORO DEL ARCO, Esteban; SINNER, Carsten e TABARES PLASENCIA, Encarnación (2020): “Clases y categorías en la fraseología española”, en SINNER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.), *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag; 7-12.
- MOSCOSO GARCÍA, Francisco (2020): “Los refranes recogidos en el Vocabulista del P. Patricio de la Torre: Puente de unión entre al-Andalus y Marruecos”, en *Boletín de Literatura Oral*, 10; 171-218; <https://doi.org/10.17561/blo.v10.4936>.
- MUCO, Albana (2020): “Gesichtsfarbe in Phraseologismen: Kontrastive Analyse im Albanischen und Deutschen”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 89-98.
- MURANO, Michela (2020): “Phraséologie et phraséographie des émotions dans les dictionnaires bilingues français-italien”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 345-362.
- MUSHYROVSKA, Nataliya (2020): “Comparative phraseological units in the Ukrainian and Italian languages: linguo-cultural aspects”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 75-88.
- MUSOLFF, Andreas (2020): “How (not?) to quote a proverb: The role of figurative quotations and allusions in political discourse”, en *Journal of Pragmatics*, 155; 135-144; <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2019.10.011>.
- NABIYEV, M. A. e KHOLIKOVA, Kh. R. (2020): “Phraseology as a Subsystem of Language”, en *Aeterna. Reviewed Electronic Scientific Journal “Academic Publicism”*, 2; 63-64.
- NATALE, Daniela (2020): “El antisemitismo en el refranero y en el léxico españoles”, en *Phrasis*, 4; 193-204.
- NAVARRO-BROTONS, Lucía (2020): “Aproximación mediante encuestas a las paremias usuales comunes entre España e Hispanoamérica aplicables a las clases de traducción general”, en *ELUA*, Anexo 7; 113-128; <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.07>.
- (2020): “Traducción de unidades fraseológicas gastronómicas francés-español peninsular/español de México”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 327-354; <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.10>.
- NAVARRO-BROTONS, Lucía e CUADRADO-REY, Analía (2020): “La variation diatopique dans les expressions figées spécialisées: Étude basée sur un corpus d'arrêts sur des pourvois en cassation”, en *Linguisticae Investigationes*, 43 (2); 300-316; <https://doi.org/10.1075/li.00051.nav>.

- NIETO MARTÍN, Gloria Viviana (2020): “Variación léxica de las locuciones verbales de Colombia y España”, en *ELUA*, Anexo 7; 201-215; <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.12>.
- NITA, Raluca e MARTÍ SOLANO, Ramón (2020): “Varitions sur les expressions figées: quelle(s) traduction(s) chez les apprenants?”, en *Yearbook of Phraseology*, 11 (1); 35-60.
- NITTI, Paolo (2020): “La competenza definitoria delle paremie. Un’indagine sociolinguistica”, en *Phrasis*, 4; 81-89.
- NOLTE, Andreas e MAHONEY, Dennis (ed.) (2019): *Living by the Golden Rule: Mentor - Scholar - World Citizen. A Festschrift for Wolfgang Mieder's 75th Birthday*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- NOVOSPASSKAYA, N. V. (2020): “Linguosemiotics. Paremiology: Modern Trends”, en *RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics*, 11 (2); 145–150.
- NUCCORINI, Stefania (2020): “La dispersione terminologica nella fraseologia inglese: il caso delle collocations”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 237-250.
- OAKES, Michael P. (2020): “Statistical significance for measures of collocation strength (WP3)”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 189-206.
- OBSTOVÁ, Zora (2020): “Il proverbio nel discorso: una ricerca corpus-driven sui marcatori testuali dei proverbi italiani”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 407-424.
- OLÍMPIO DE OLIVEIRA SILVA, Maria Eugênia (2020): “La fraseología en la obra *Fraseología o estilística castellana* de Cejador y Frauca”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca’Foscari; 65-86.
- (2020): “El estatus del concepto *cliché* en la fraseología”, en SINNER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.), *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag; 73-94.
- OLÍMPIO DE OLIVEIRA SILVA, Maria Eugênia; TABARES PLASENCIA, Encarnación; SINNER, Carsten e HERNANDEZ SOCAS, Elia (2020): “La fraseología en *El Trajumán* de Michael Papo (1884)”, en *Lexis*, 44 (2); 407-444.
- OLIVEIRA, Leandra Cristina de e GODOY ROA, Maria Alejandra (2020): “De la fraseología a una perspectiva cognitivista centrada en el uso: un debate sobre variabilidad y fijación / From Phraseology to a Cognitive Perspective Focused on Use: A Debate on Variability and Fixation”, en *Revista de Estudos da Linguagem*, 28 (1); 331–358.
- OMAZIĆ, Marija e PARIZOSKA, Jelena (2020): *Reproducibility and Variation of Figurative Expressions: Theoretical Aspects and Applications*. Białystok: University of Białystok Publishing House.
- ONYEJEGBU, Muareen Nwando (2020): “African Ideology: Paremiology in Promoting Morals, Peace and Human Security”, en *Journal of African Studies and Sustainable Development*, 3 (5); 134-148.
- ORENHA-OTTAIANO, Adriane (2020): “The creation of an online English collocations platform to help develop collocational competence”, en *Phrasis*, 4; 58-80.
- ORTIZ ALVAREZ, Maria Luisa (2020): “*Se formó el bembé / Bater o bembé*: la influencia africana en el léxico y en las expresiones idiomáticas del español de Cuba y el portugués de Brasil”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca’Foscari; 139-152.
- ORTIZ CISCOMANI, Rosa María e ROMO MENDOZA, Lucía (2020): “La locución ‘a mano’ en la historia del español (siglos XIII-XV)”, en *Phrasis*, 4; 155-166.
- ORTIZ CORREA, Adriana Maria (2020): “La atenuación como estrategia cortés en las locuciones usadas en prensa y en literatura en el Valle de Aburrá”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De*

- aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca'Foscari; 153-170.
- PAMIES BERTRÁN, Antonio (2020): "Polisemia diatópica del verbo sintagmático español", en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca'Foscari; 171-183.
- (2020): "El componente cultural en la variación diatópica: la fraseología taurina española", en *ELUA. Estudios de Lingüística*, anexo VII; 59-72, <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.04>.
- PAMIES-BERTRÁN, Antonio e MONTEIRO-PLANTIN, Rosemeire (2020): "Mergulhando o espaço no tempo: as metáforas temporais na fraseologia portuguesa e na poesia do Chico Buarque", en *Phrasis*, 4; 284-302.
- PAMIES-BERTRÁN, Antonio e WANG, Yuan (2020): "The spatial conceptualization of time in Spanish and Chinese", en *Yearbook of Phraseology*, 11 (1); 107-138.
- PAN'KOVA, Tetyana (2020): "The Hypotactic Construction as an Indirect Speech Act", en *Anelele Universităţii din Craiova*, vol. XLII, 1-2; 118-124.
- PAVONE, Loredana (2020): "Phraséologismes en couleurs. Approche contrastive au prisme de culturèmes français", en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni "complesse" - Lexicalizaciones "complejas" - Lexicalisations "complexes"*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 631-644.
- PEÑALVA, Claudia (2020): "Existe-t-il des universaux des expressions figées ?", en *Synergies Argentine*, 6; 91-103.
- PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2020): "El Diccionario de locuciones idiomáticas del español actual en línea", en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca'Foscari; 225-246.
- (2020): "Construcciones fraseológicas de valor consecutivo-intensificador", en *Romanica Olomucensia*, 32 (1); 127-142; <https://doi.org/10.5507/ro.2020.007>.
- (2020): "La marcación diafásica de locuciones verbales eufemísticas", en *ELUA*, Anexo 7; 33-57; <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.03>.
- PENAS IBÁÑEZ, M.ª Azucena e MÉNDEZ GUERRERO, Beatriz (2020): "Análisis de las fórmulas rutinarias en las *Fisonomías sociales* de Benito Pérez Galdós", en *Paremia*, 30; 125-135.
- PERES VIGO, Alexandre (2019): "O estereotipo antigalego cincocentista a través da obra paremiolóxica de Hernán Núñez de Toledo «Los Refranes o Proverbios en Romance» (1555)", en MARQUES, Maria Aldina e SÁNCHEZ REI, Xosé Manuel (eds.), *Estudos atuais de linguística galego-portuguesa*. Santiago de Compostela: Laiovento; 57-87.
- PÉREZ RUIZ, Mónica (2020): "Comparación de refranes españoles y *kotowaza* japoneses sobre la «ira» desde un enfoque cognitivo", en *Cuadernos CANELA*, 31; 19-27.
- PETROVA, Roumyana (2020): "More than Meets the Eye: What Proverbs Mean in the Theological Works of Emanuel Swedenborg", en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 247-280.
- (2020): "Wolfgang Mieder. *Right Makes Might*: Proverbs and the American World View (Bloomington, Indiana 2019)", en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 425-446.
- PIIRAINEN, Elisabeth (2020): "Widespread Idioms and Widespread Idiomatic Patterns: Results for Phraseology and Related Disciplines", en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLIKA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 13-28.
- PIIRAINEN, Elisabeth; FILATKINA, Natalia; STUMPF, Sören e PFEIFFER, Christian (2020): *Formulaic Language and New Data: Theoretical and Methodological Implications*. Berlin: De Gruyter.
- PINELLI, Erica e NACCARATO, Chiara (2020): "A contrastive analysis of Italian and Russian idioms for death: the 'journey' metaphor", en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLIKA,

- Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 259-270.
- PINNAVAIA, Laura (2020): "Collocations in Contrast: A Question of *Food* and *Cibo*", en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 29-44.
- PIUNNO, Valentina (2020): "Le combinazioni di parole parzialmente riempite in alcune lingue romanze. Schematismo e predicibilità semantica", en *Romanica Olomucensia*, 32 (1); 143-172; <https://doi.org/10.5507/ro.2020.008>.
- PLA COLOMER, Francisco Pedro (2020): "Cuando no se da gato por liebre, sino veneno por miel: estudio de las formas parémicas del *Libro de Buen Amor*", en *Paremia*, 30; 205-214.
- PONTRANDOLFO, Gianluca (2020): "National and EU judicial phraseology under the magnifying glass: a corpus-assisted analysis of complex prepositions in Spanish", en *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*; <https://doi.org/10.1080/0907676X.2020.1815816>.
- (2020): "Fraseologia y traducción en el discurso de especialidad", en *Publiforum*, 33; <https://www.publiforum.farum.it/index.php/publiforum/article/view/434>.
- PORCEL BUENO, David (2020): "Relaciones sinonimicas en el sistema locucional prepositivo: consideraciones desde la fraseología histórica", en SINNER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.), *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag; 137-166.
- PRANDI, Michele (2020): "Le espressioni idiomatiche tra motivazione e arbitrarietà", en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicizzazioni "complesse" - Lexicalizaciones "complejas" - Lexicalisations "complexes"*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 61-80.
- PRIETO RAMOS, Fernando (2020): "Translating legal terminology and phraseology: between inter-systemic incongruity and multilingual harmonization", en *Perspectives. Studies in Translation: Theory and Practice*; <https://doi.org/10.1080/0907676X.2021.1849940>
- PULCINI, Virginia (2020): "English-Derived Multi-Word and Phraseological Units across Languages in the Global Anglicism Database", en *Textus*, 1; 127-143.
- QIN, Jian (2020): "La fraseología china (*shuyuxue*)", en *Paremia*, 30; 187-198.
- RĂDULESCU, Anda-Irina (2020): "Sur quelques figures de rhétorique des parémies roumaines", en *Phrasis*, 4; 226-238.
- RAFFAELE, Ferdinando (2020): "Il proverbio nella dottrina purista di Antonio Cesari", en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicizzazioni "complesse" - Lexicalizaciones "complejas" - Lexicalisations "complexes"*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 251-264.
- RAMISCH, Carlos (2020): "Computational phraseology discovery in corpora with the MWEROOLKIT", en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 111-134.
- RECIO ARIZA, María Ángeles (2020): "Equivalences of phraseological units in corpora", en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 386-415; <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.12>.
- REGA, Lorenza (2020): "Übersetzung und Phraseologie mit Besonderem Bezug auf das Verstehen von Phrasemen", en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 517-532.
- REZNIKOV, Andrey (2020): *Bible Phraseology in English and Russian. A Comparative Dictionary*. Burlington: University of Vermont.
- RÍOS CARDONA, Carmenza; BEVILACQUA, Regina Cleci e MONTENEGRO CASTILLO, Luisa Fernanda (2020): "Unidades fraseológicas especializadas eventivas en el Subtitulado para Sordos (SpS) de un producto audiovisual colombiano", en *Sendebarr*, 31; 87-110.
- ROCCA, Giovanna (2020): "Fraseologia della similitudine nelle defixiones greche e latine", en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicizzazioni "complesse" - Lexicalizaciones "complejas" - Lexicalisations "complexes"*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 505-516.

- RODRÍGUEZ ABELLA, Rosa María (2020): “Cómic y traducción de unidades fraseológicas (análisis contrastivo español-italiano)”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 549-565.
- RODRÍGUEZ MARTÍN, Gustavo Adolfo (2020): “Euphemism, ‘taboo’ and ‘stylistics’ in The Simpsons”, en CORBACHO, Alfonso e CAMPOS FERNÁNDEZ-FÍGARES, Mar (eds.), *Nuevas reflexiones sobre la fraseología del insulto*. Berlín: Peter Lang; 197-212.
- ROJAS DÍAZ, José Luis (2020): “‘From head to toe’: A lexical, semantic, and morphosyntactic study of idioms in phraseological dictionaries in English and Spanish”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 287-326; <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.9>.
- ROMANO, Milena (2020): “Lessicalizzazioni complesse e nonsense nel cinema comico di Checco Zalone”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 517-532.
- ROSSI, Micaela (2020): “FRASE(MI)OLOGI(SMI)(A)? Tra terminologie e concetti”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 81-96.
- ROTENȘTEIN, Sabina-Nicoleta (2020): “A Critical Approach to Romanian Language Grammar: Types of Constructions with Modified Proper Names”, en *Anelele Universității din Craiova*, vol. XLII, 1-2; 140-150.
- RUIZ MARTÍNEZ, Ana María (2020): “El tratamiento de las fórmulas en el diccionario de la Academia”, en DAL MASO, Elena (ed.), *De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*. Venecia: Edizioni Ca’Foscari; 247-266.
- RUIZ-TAGLE MUÑOZ, Diego; VINE JARA, Ana e ALARCÓN HERNÁNDEZ, Paola (2020): “Revisión bibliográfica: fraseología y metáfora en ELE”, en *Paremia*, 30; 85-93.
- RUSIESHVILI-CARTLEDGE, Manana e DOLIDZE, Rusudan (2020): “A contrastive study of metaphoric idioms in English, Georgian, Russian and Turkish”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 565-584.
- SAGRERA ANTICH, Barbara (2019): *Corpus de fraseologia de les Illes Balears*. Manacor: Edicions Món de Llibres.
- SAITO, Kazuya (2020): “Multi- or single- word units? The role of collocation use in comprehensible and contextually appropriate second language speech”, en *Language Learning*, 70 (2); 548-588.
- SĂLIȘTEANU, Oana (2020): “Cielo e terra e il loro commento nelle paremie e nelle locuzioni italiane e rumene”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 645-658.
- SÁNCHEZ MÉNDEZ, Juan Pedro (2020): “Apuntes para la historia de una fraseología del español americano”, en *Studia Universitatis Babes-Bolyai Philologia*, 65 (4); 367-382; <https://doi.org/10.24193/subbphil.2020.4.22>.
- SARACHO ARNÁIZ, Marta (2020): “Mapas conceptuales para la enseñanza-aprendizaje de fraseología en español lengua extranjera (ELE)”, en *LinRed - monográfico. Lingüística en la red*, 17; <https://doi.org/10.37536/LINRED.2020.XVII.21>.
- SCHAFROTH, Elmar (2020): “Why equivalence of idioms in different languages in the exception. Arguments from a constructional perspective”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 129-150.
- (2020): “Fraseologismi a schema fisso - basi teoriche e confronto linguistico”, en *Romanica Olomucensia*, 32 (1); 173-200; <https://doi.org/10.5507/ro.2020.009>.
- SCIUTTO, Virginia (2020): “*Andá a cantarle a Gardel*. La música en la fraseología lingüística del habla rioplatense”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” -*

- Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 533-548.
- SCIVOLETTO, Giulio (2020): “La particella enfatica a e la lessicalizzazione delle interiezioni in siciliano”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 425-438.
- SEDYKH, Arkadiy Petrovich; BUZINOVA, Lyudmila Mikhailovna; PASHKOVSKAIA, Natalia Dmitrievna; CHECHETKA, Valentina Ivanovna e SIDOROVA, Tatyana Alexandrovna (2020): “Emotive-Expressive Potential of Phraseology of Linguistic Identity: Vladimir Putin”, en *Revista inclusiones*, 7; 452-464.
- SEDYKH, Arkadiy Petrovich; DUGALICH, Natalia Mikhailovna; DMITRIEVA, Elena Grigoryevna; USMANOVA, Zulfiya Akhatovna e KUPRIYANOVA, Milana Evgenyevna (2020): “Phraseology and Institutional Discourse: Angela Merkel”, en *Revista inclusiones*, 7; 227-239.
- SEMENOVA, N. A. (2020): “Phraseology in M. A. Sholokhov’s Fiction Prose”, en *Russian language at school*, 81 (5); 43-48.
- SERACINI, Francesca L. (2020): “Phraseology in multilingual EU legislation: a corpus-based study of translated multi-word terms”, en *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*; <https://doi.org/10.1080/0907676X.2020.1800058>.
- ŠEŠKAUSKIENĖ, Inesa (2020): “Emotion or Reason? Heart as a Container in English and Lithuanian”, en *Kalbotyra*, 73; 132-149; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.7>.
- SEVILLA MUÑOZ, Julia (2020): *Refranes del siglo XVI en el siglo XXI*, en CASES BERBEL, Elke (ed.), “Supplement Series of Proverbium Yearbook of International Proverb Scholarship”, vol. 44. Burlington: The University of Vermont.
- (2020): “La variación en las paremias del español de España y de México”, en *ELUA*, Anexo 7; 73-88; <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.05>.
- SGROI, Salvatore Claudio (2020): “La polirematica: un termine-chiave della Wortbildung”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 97-118.
- SIDOTI, Rossana (2020): “Los pronósticos del tiempo en las paremias del español y del italiano: frecuencias de uso y contextos en la información periodística en línea”, en *Tonos Digital*, 38; <http://www.tonosdigital.com/ojs/index.php/tonos/article/view/2417/1137>.
- SIMILARU, Lavinia (2020): “Romanian Equivalences for Some Phraseological Units in Javier Marías’ Novel *Así empieza lo malo*”, en *Anelele Universităţii din Craiova*, vol. XLII, 1-2; 151-159.
- SIMONSEN, Irene (2020): “Kollokationen der deutschen und der dänischen Wissenschaftssprache”, en *Kalbotyra*, 73; 150-175; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.8>.
- SINNER, Carsten e TABARES PLASENCIA, Encarnación (2020): “Variación diastémica y variantes fraseológicas entre dialecto y sociolecto”, en SINNER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.), *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag; 115-136.
- SINNER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.) (2020): *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag.
- SKOG-SÖDERSVED, Mariann e MALMQVIST, Anita (2020): “Kollokationen in Leserbriefen der Wochenzeitschrift *Die Zeit*”, en *Kalbotyra*, 73; 176-187; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.9>.
- SOTTILE, Roberto e SCAGLIONE, Francesco (2020): “Repertori paremiologici tra meteorologia, paesaggio agrario, mondo animale e spazialità geografico-culturale”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 549-566.

- SQUILLANTE, Luigi (2020): “Empirical variability of Italian multiword expressions as a useful feature for their categorization”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Ámsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 225-246.
- STEFANOWITSCH, Anatol e FLACH, Susanne (2020): “Too big to fail *but* big enough to pay for their mistakes: A collostructional analysis of the patterns [*too* ADJ *to* V] and [ADJ *enough to* V]”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Ámsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 247-272.
- STEYER, Kathrin (2020): “Multi-word patterns and networks: How corpus-driven approaches have changed our description of language use”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Ámsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 273-296.
- SULAYMONOVA, Nigora (2020): “The Work ‘Asosu-l-balog’a’ by Makhmud Zamaxshar’i is as Source of Phraseology”, en *EPRA – International Journal of Research & Development (IJRD)*, 5 (4); 275-278; <https://doi.org/10.36713/epra3307>.
- SULIKOWSKA, Anna (2020): “Das sematische Potential der Idiome aus kognitiver Perspektive”, en *Yearbook of Phraseology*, 11 (1); 139-170.
- SULKOWSKA, Monika (2020): “Compétences phraséologiques et didactique du figement en langues étrangères”, en *Academic Journal of Modern Philology*, 9; 185-196; <https://doi.org/10.34616/ajmp.2020.9>.
- (2020): “Fraseologia w przekładzie, czyli kilka uwag o frazeotranslacji”, en *Rocznik Przekładoznawczy*, 15; 335-350; <https://doi.org/10.12775/RP.2020.016>.
- SUMMERVILLE, Raymond M. (2020): ““Winning Freedom and Exacting Justice”: A. Philip Randolph’s Use of Proverbs and Proverbial Language”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 281-310.
- TABAČEKOVÁ, Jana (2019): *Präpositionale Wortverbindungen. Eine kontrastive Fallstudie*. Berlin: Logos.
- TABARES PLASENCIA, Encarnación (2020): “Fraseología con nombre propio en el Diccionario de americanismos de la ASALE”, en *Revista de Filología Española*, 100 (2); 471-498.
- TABARES PLASENCIA, Encarnación; GARCÍA PADRÓN, Dolores del Pino e BATISTA RODRÍGUEZ, José Juan (2020): “Aproximación a la fraseología canaria”, en DAL MASO, Elena (ed.), *VenPalabras 3: De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*; 103-108.
- TASLIMPOOR, Shiva; CORPAS PASTOR, Gloria e ROHANIAN, Omid (2020): “Detecting semantic difference: A new model based on knowledge and collocations association”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Ámsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 311-324.
- TAVAKOLI, Parvaneh e UCHIHARA, Takumi (2020): “To What Extent Are Multiword Sequences Associated with Oral Fluency”, en *Language Learning*, 70 (2); 506–547.
- THIENEL, Christian (2020): “Phraseologische Strukturen in Hermann Kinders autobiografischer Krankheitserzählung „Der Weg allen Fleisches“ (2014)”, en *Kalbotyra*, 73; 188-211; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.10>.
- TRANTESCU, Ana-Maria e REISS, Georgiana (2020): “Activating Cognitive Strategies in Teaching Heart Idioms”, en *Anelele Universității din Craiova*, vol. XLII, 1-2; 458-477.
- TRAN THI, Khanh Van (2020): “Metafora concettuale della tristezza nelle espressioni idiomatiche italo-vietnamite”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 659-678.
- TRIVIĆ, Aneta (2020): “Una propuesta para la categorización semántica de la fraseología somática española y serbia”, en SINNER, Carsten; TABARES PLASENCIA, Encarnación e MONTORO DEL ARCO, Esteban T. (eds.), *Clases y categorías en la fraseología española*. Leipzig: Leipzig Universitätsverlag; 57-72.

- TROVATO, Salvatore C. (2020): “Per una definizione formale del concetto di ‘proverbio’”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 119-134.
- TSAKNAKI, Olympia (2020): “Les proverbes dans cinq dictionnaires généraux de la langue grecque et de la langue française”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 393-406.
- TSEPENIUK, Tetiana; GOLOVATSKA, Iuliia; KONKULOVSKYII, Volodymyr e PANCHENKO, Valeriy (2020): “Translation of Amplifying Comparative Constructions in Modern Fiction”, en *Anelele Universității din Craiova*, vol. XLII, 1-2; 224-237.
- UCZANGA VIVAR, Isabel (2020): “Metáfora y factores socioculturales en el ámbito de la fraseología en francés y español”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 271-282.
- UNAEGBU, Jephthah Elochukwu (2020): “Igbo Post-Contact Proverbs of the Inyi Community”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 311-340.
- UNSETH, Peter (2020): “Beatrice Grimshaw’s Proverb Splicer and Her Artful Use of Proverb”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 341-358.
- (2020): “Jae E. Yang; M. B. Kirkham; Rattan Lal, and Sigbert Huber (eds.). *Global Soil Proverbs: Cultural Language of the Soil*. (Stuttgart: 2018)”, en *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 37; 451-452.
- VAJIČKOVÁ, Mária; ĎURČO, Peter et al. (2019): *Kollokationen II. Ein Übungsbuch*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag.
- VALENCIA GIRALDO, María Victoria (2020): “Standardisation in translated language: A study of collocations in Peninsular and Colombian Spanish translations of The Picture of Dorian Gray”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 178-209; <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.6>.
- VALENTI, Iride (ed.) (2020): *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne.
- (2020): “Perché «Lessicalizzazioni “complesse”»? Alcune considerazioni in limine”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 17-24.
- (2020): “Lessicalizzazioni (sintagmaticamente) complesse in vocabolari dialettali settecenteschi: il caso del *Dizionario siciliano-italiano-latino* del P. Michele Del Bono (1754-59)”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 265-292.
- VALERO CUADRA, Pino; CARRIÓN GONZÁLEZ, Paola e CUADRADO REY, Analía (eds.) (2019): *Nuevas tendencias en traducción: Fraseología, Interpretación, TAV y sus didácticas*. Berlín: Peter Lang.
- VALERO FERNÁNDEZ, Pilar e LONČAR, Ivana (2020): “Tratamiento de las locuciones nominales de España y de Hispanoamérica en los diccionarios académicos”, en DAL MASO, Elena (ed.), *VenPalabras 3: De aquí a Lima. Estudios fraseológicos del español de España e Hispanoamérica*; 267-286.
- VALERO GISBERT, María J. (2020): “El tratamiento de las variantes fraseológicas en los repertorios bilingües”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 363-378.
- (2020): “Fraseología y marcas diatópicas del español en la lexicografía bilingüe italoespañola”, en *ELUA*, Anexo 7; 161-179; <https://doi.org/10.14198/ELUA2020.ANEXO7.10>.
- VARIGINA, Lidiia D. e NIKIFOROVA, Zhanna A. (2020): “Linguo-Styletic Peculiarities of Jamaican Patois Phraseology”, en *American Scientific Journal*, 36; 30-32.

- VAUPOT, Sonia (2020): “Création de Ressources Lexicographiques Français–Slovène d’aide à La Traduction Spécialisée”, en *Lexikos*, 30 (1); 540-560.
- VEDOVELLI, Masimo (2020): “Tullio De Mauro, le polirematiche, il LIP, il GRADIT”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 293-311.
- VEISBERGS, Andrejs (2020): “Phraseology in general bilingual dictionaries: idioms and equivalents of single words”, en COTTA RAMUSINO, Paola e MOLLICA, Fabio (eds.), *Contrastive Phraseology: Languages and Cultures in Comparison*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 331-344.
- VICENTE LLAVATA, Santiago (2020): “Estudio de la fraseología en *Los doce trabajos de Hércules* de don Enrique de Villena”, en *Nueva Revista de Filología Hispánica*, 68 (2); 641-693.
- (2020): “La Crónica troyana de Juan Fernández de Heredia: Escenarios abiertos en el estudio de su fraseología”, en *RILEX: Revista sobre Investigaciones Léxicas*, 3 (3); 73-94; <https://doi.org/10.17561/rilex.3.3.5524>.
- VIETRI, Simonetta (2020): “Analogie sintattiche tra frasi libere e frasi fisse dell’italiano”, en VALENTI, Iride (ed.), *Lessicalizzazioni “complesse” - Lexicalizaciones “complejas” - Lexicalisations “complexes”*. Catania: Lunaria Edizioni/Aracne; 135-145.
- WAHL, Alexander e GRIES, Stephan Th. (2020): “Computational extraction of formulaic sequences from corpora: Two case studies of a new extraction algorithm”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 83-110.
- WANG, Shan (2020): *Chinese Multiword Expressions: Theoretical and Practical Perspectives*. Nova Iorque: Springer.
- WEHRLI, Eric; SERETAN, Violeta e NERIMA, Luka (2020): “Verbal collocations and pronominalisation”, en CORPAS PASTOR, Gloria e COLSON, Jean-Pierre (eds.), *Computational Phraseology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins; 207-224.
- WELIANTARI, Ni Ketut Suni (2020): “Metode dan Ideologi Penerjemahan Kotowaza dalam Blog Kursus Bahasa Jepang Evergreen”, en *Jurnal Sakura: Sastra, Bahasa, Kebudayaan dan Pranata Jepang*, 2 (2); 112-123.
- WIESINGER, Evelyn (2020): “¿Esto se echa para atrás? Una aproximación a los verbos sintagmáticos en el español peninsular a base de un estudio de corpus de [V para atrás]”, en *Romanica Olomucensia*, 32 (1); 201-230; <https://doi.org/10.5507/ro.2020.010>.
- WILHELM, Jordan (2020): “Le sémantisme du verbe anglais get dans les expressions figées”, en *Sciences de l’Homme et Société - 2020*; <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-03007719>.
- YAO YAO, Jean-Marc (2020): “Prélude à une étude traductologique des proverbes baoulé: connaître quelques moules usités”, en *Phrasis*, 4; 99-109.
- ZAFAROVNA, Nasrullaeva Nafisa (2020): “Linguistic Problems of Modern English Paremiology and Peculiarities of Using Proverbs”, en *International Journal of Approximate Reasoning*, 8 (2); 959–963.
- ZARIPOVA, Rano (2020): “Relation of simple phraseology in the English and Uzbek languages to the literary language norms”, en *International Journal of Integrated Education*, 3 (3); 9-16.
- ZHU, Lichao (2020): “Figement et traduction des expressions figées dans Le Rêve dans le pavillon rouge”, en ARIGNE, Viviane; PECH-PELLETIER, Sarah; ROCQ-MIGETTE, Christiane e SABLAYROLLES, Jean-François (eds.), *Études lexicales. Mélanges offerts à Ariane Desporte*. Paris: Université Sorbonne Paris Nord; 187-198; <https://hal-univ-paris13.archives-ouvertes.fr/hal-02972900>.
- ZUCCALÀ, Daniele e ESPEJO OLAYA, María Bernarda (2020): “Estudio de caso de la fraseología empleada en Colombia: análisis crítico de un corpus ad hoc de locuciones”, en *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*, n.º especial 6; 121-153; <https://doi.org/10.6035/MonTI.2020.ne6.4>.

- ZULNAIDI, Erna Januarini (2020): “The Form and Meaning of Idiom Related Human Body in Japan and Minangkabau Language”, en *Jurnal Kata: Penelitian tentang Ilmu Bahasa dan Sastra*, vol. 1; 44-52.
- ZYKOVA, Irina (2019): *Conceptual sphere of culture and phraseology: Theory and methods of linguoculturological study*. Moscova: Lenand.
- (2019): *Konceptosfera kulture i frazeologija: Teorija i metode lingvokulturološkog proučavanja*. [Traducido por Branka Barčot]. Zagreb: Srednja Europa.

1.1. Actas

- BASSO FOSSALI, Pierluigi e THIBURCE, Julien (2020): “« C’est nous qui punissons. ». Quels enjeux d’un discours muséal sur les prisons?”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207801023>.
- BERTIN, Thomas (2020): “Colin a le front de venir à cette réunion - Une construction avec nom de partie du corps”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207812005>.
- BEZZINA, Anne-Marie (2020): “Nous pouvons faire de « sightseeing » ensemble : le contact linguistique au niveau lexical dans la production écrite en FLE des lycéens maltais”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207807014>.
- BRYSSBAERT, Jorina e LAHOUSSE, Karen (2020): “Les marqueurs de contraste *au contraire*, *par contre* et *en revanche* en français parlé et écrit, formel et informel”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207801010>.
- CALVI, Silvia; DROUIN, Patrick e FRASSI, Paolo (2020): “Acquisition automatique des collocations terminologiques : exploration dans le domaine du droit du commerce international”, en *Colloque International PhraséoTerm: Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 8; <https://www.dlss.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- CHANDELIER, Marie; DIWERSY, Sascha e PAISSA, Paola (2020): “Emergence et diffusion des formules *diversité biologique* et *biodiversité* dans *Le Monde* (1979-2018)”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207801009>.
- DARMON, Christophe Mitchito (2020): “Les marques de causalité : Etude contrastive des emplois de *parce que* et *comme* à partir de données orales (ESLO)”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207801016>.
- DELAVIGNE, Valérie (2020): “Terme, phraséologie, discours : une approche socioterminologique”, en *Colloque International PhraséoTerm : Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 11; <https://www.dlss.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- DEMCHUK, Nataliia (2020): “Analyse structurelle, sémantique et syntaxique des collocations dans le français du marketing”, en *Colloque International PhraséoTerm : Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 12-13; <https://www.dlss.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- DENOYELLE, Corinne e SORBA, Julie (2020): “L’approche phraséologique du roman médiéval : une voie de caractérisation générique?”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207805005>.
- GARCÍA RODRÍGUEZ, Joseph (2020): “Aplicaciones para el tratamiento informático de un corpus bilingüe de fraseología”, en *Actas III Congreso Internacional de Lingüística Computacional y de Corpus – CILCC 2020 y V Workshop en Procesamiento Automatizado de Textos y Corpus – WoPaTeC 2020*, Medellín: Universidad de Antioquia; 35-37; <https://cilcc20.files.wordpress.com/2020/11/libro-de-resumenes-actas-iii-cilcc-2020-y-v-wopatec-2020-virtual.pdf>.

- GOMILA, Corinne (2020): “Quand la locution *en un mot* marque une glose de nomination : quelques effets de matérialité”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207806006>.
- GRČIĆ SIMEUNOVIĆ, Larisa; KRPINA, Matea e PECMAN, Mojca (2020): “Les expressions idiomatiques dans le journal *Le Monde diplomatique* : analyse des valeurs expressives et contextuelles des traductions français-croate”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207805009>.
- JACQUIN, Jérôme (2020): “Étudier les marqueurs épistémiques et évidentiels du français tels qu’ils émergent dans la parole-en-interaction. Synthèse critique de la littérature existante”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207801007>.
- KANTÉ, Issa (2020): “Comme le montre X : une construction polyfonctionnelle — interface syntaxe-sémantique”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207812015>.
- KOGA, Kentaro (2020): “*Qui dit Noël dit cadeaux*: modèle, variation et idées conventionnelles”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207805011>.
- KOZLOVA, T. O. e POLYEZHAYEV, Yu. G. (2020): “Patterns of semantic variation in phraseology”, en *Challenges of Philological Sciences, Intercultural Communication and Translation Studies in Ukraine and EU Countries*, Venecia: Università Ca’ Foscari Venezia; <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-90-7-52>.
- LACAZE, Grégoire (2020): “Les matérialités discursives et les pratiques citationnelles du discours rapporté numérique sur Instagram”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207801004>.
- LEMGHARI, El Mustapha (2020): “Vers un modèle étendu de l’intégration conceptuelle des expressions multi-métaphoriques”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207812002>.
- MALYUGA, Elena e MADINYAN, Elena (2020): “Culturally marked collocations in New Zealand national variety of economic discourse”, en *International Scientific Forum “Issues of Modern Linguistics and the Study of Foreign Languages in the Era of Artificial Intelligence (dedicated to World Science Day for Peace and Development)”*, Moscou: RUDN University; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20208801006>.
- MARNI, Silvia; ALIMAN, Muhammad; SEPTIA, Emil e ALFIANIKA, Ninit (2020): “Minangkabau Proverb: Stimulating High School Students’ Critical Thinking and Spatial Thinking”, en *Proceedings of the International Conference on Education, Language and Society (ICELS 2019)*; 660-666; <https://doi.org/10.5220/0009094906600666>.
- MIKHEL, Polina; GOTKOVA, Tomara e INGROSSO, Francesca (2020): “Vocabulaire de la chimie : l’analyse sémantique des phrasèmes”, en *Colloque International PhraséoTerm: Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 15; <https://www.dlls.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- MOUTON, Léa (2020): “L’expression des émotions dans les langues hmong : l’exemple des psycho-collations du hmong blanc et du hmong noir”, en *ICAR Colloque Doctorants/Docteurs (ICODOC) - Émotion, empathie, affectivité. Les sujets et leur subjectivité à travers les pratiques langagières et éducatives*, Lyon: Université de Lyon; 44-46; https://icodoc.sciencesconf.org/data/pages/icodoc19_abstracts.pdf.
- NIKULINA, Elena (2020): “English semi-idioms (phraseological terminological units) and their use in fiction and Internet-discourse”, en *International Scientific Forum “Issues of Modern Linguistics and the Study of Foreign Languages in the Era of Artificial Intelligence (dedicated to World Science Day for Peace and Development)”*, Moscou: RUDN University; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20208801021>.

- NORESKAL, Laura; ESHKOL-TARAVELLA, Iris e DESMETS, Marianne (2020): “Approche méthodologique pour l’étude des constructions elliptiques dans les rédactions étudiantes”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207806007>.
- OLIVEIRA, Ruth (2020): “Une approche socio-pragmatique du dys/fonctionnement du rituel des salutations en français”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207801011>.
- OMIDIAN, Taha; SIYANOVA-CHANTURIA, Anna, e SPINA, Stefania (2020): “The Development of Phraseological Knowledge in Learner Writing: A Longitudinal Perspective”, en *Teaching and Language Corpora conference 2020*, Perpignan: Université de Perpignan; <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.34850.45764>.
- OUMESSAD, Imene Meriem (2020): “« Dire, montrer, argumenter » l’émotion : variations de l’intensité émotionnelle dans la presse après l’attentat contre Charlie Hebdo”, en *ICAR Colloque Doctorants/Docteurs (ICODOC) - Émotion, empathie, affectivité. Les sujets et leur subjectivité à travers les pratiques langagières et éducatives*, Lyon: Université de Lyon; 53-54; https://icodoc.sciencesconf.org/data/pages/icodoc19_abstracts.pdf.
- PAUL, Saptarshi e PURKHYASTHA, Bipul Shyam (2020): “An NLP Tool for Decoding the ATC Phraseology from English to Bengali”, en *2020 International Conference on Smart Electronics and Communication (ICOSEC)*. Tamil Nadu: ICSEC; 264-270; <https://doi.org/10.1109/ICOSEC49089.2020.9215248>.
- PELTIER, Joy P. G. e RANSON, Diana L. (2020): “Le marqueur discursif *bon*: ses fonctions et sa position dans le français parlé”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207801006>.
- POIRIER, Éric (2020): “Méthode contrastive et multifactorielle de repérage automatisé des expressions multilexémiques lexicalisées”, en *Colloque International PhraséoTerm : Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 18-19; <https://www.dlls.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- PREITE, Chiara e DINCĂ, Daniela (2020): “Présence et traitement des phrasèmes dans les vocabulaires juridiques français”, en *Colloque International PhraséoTerm : Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 20; <https://www.dlls.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- RAINA, Olga (2020): “Phraseology in the Aspect of Teaching the Russian Language”, en *EDULEARN20: 12th International Conference on Education and New Learning Technologies Online Conference*. International Academy of Technology, Education and Development (IATED); <https://doi.org/10.21125/edulearn.2020.2027>.
- REKOSH, Karina (2020): “Phénomènes phraséologiques dans le français juridique”, en *Colloque International PhraséoTerm : Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 21-23; <https://www.dlls.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- ROUSSEAU, Delphine-Anne (2020): “Phrasèmes et collocations en langue de spécialité – le cas de la terminologie musicale ancienne”, en *Colloque International PhraséoTerm : Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 24; <https://www.dlls.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- SCHNEIDER, Stefan (2020): “*J’imagine* comme verbe et marqueur pragmatique : une analyse diachronique”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207803001>.
- SETIARINI, Ni Luh Putu (2020): “Node Make/Made and the Collocates: Marked Collocational Translation from English into Indonesian and the TQA English to Indonesian Marked Collocation Translation”, en *International Conference on Linguistics and Translation Studies*. Surakarta: ICOLTS.
- TONTI, Michela e MORETTI, Pietro (2020): “« Ajustement cosmétique », « don manuel », « rescrit social » et bien d’autres : le phraséoterm à la confluence de la langue naturelle, de la langue

- de spécialité et des néoformations”, en *Colloque International PhraséoTerm : Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 25; <https://www.dlls.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- TUCHAIS, Simon (2020): “Genèse et évolution du marqueur discursif de toute façon et de ses variantes”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207803004>.
- TUTIN, Agnès (2020a): “*Tu parles! Et puis quoi encore!* Phrases préfabriquées à fonction expressive dans les dictionnaires français”, en 7.e *Congrès mondial de linguistique française*, Montpellier: Université de Montpellier 3; <https://doi.org/10.1051/shsconf/20207805013>.
- (2020b): “Quels traitements sémantiques pour la phraséologie scientifique transdisciplinaire dans une perspective d’aide à la rédaction?”, en *Colloque International PhraséoTerm : Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 26; <https://www.dlls.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- VEZZANI, Federica (2020): “Vers une méthodologie pour l’extraction automatique des collocations en terminologie médicale”, en *Colloque International PhraséoTerm : Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 27-29; <https://www.dlls.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.
- ZANOLA, Maria Teresa (2020): “La formation de phrasèmes terminologiques entre diachronie et variation”, en *Colloque International PhraséoTerm : Phraséologie et Terminologie*, Verona: Università di Verona; 6; <https://www.dlls.univr.it/documenti/Iniziativa/dall/dall957479.pdf>.

1.2. Contidos dos Colóquios de Tavira

- ABDULLAEVA, Nargiza (2020): “Translation of Uzbek poetic proverbs into English”, en 14th *Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=G-s4OciZIRc>.
- APOSTOLOVA, Ivanka (2020): “Proverbs in the plays by Yugoslav Petrovski (Macedonian Playwright)”, en 14th *Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=xHifuunV91s>.
- CABEZUDO DE REBAUDI, M. Isabel (2020): “Case studies involving the Rebaudi Cards and proverbs in occupational therapy and speech therapy”, en 14th *Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=WtCSvXMfrpg>.
- CARTER, Elena (2020): “Students’ insights on the proverbial wisdom in the time of the pandemic”, en 14th *Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=aK8N34PIQZc>.
- ČERMÁK, František (2020): “Yiddish proverbs in culture and times: obvious and less obvious types”, en 14th *Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=riQyck1T1Co>.
- COSTA, Cecilia (2020): “The mathematical culture hidden in Portuguese popular proverbs”, en 14th *Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=5PfCFGmKaN4>.
- COSTA FERREIRA, Anete (2020): “Antes ou depois da chuva?”, en 14th *Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; https://www.youtube.com/watch?v=4bI6IXj3_E0.
- COSTA PEREIRA, Pedro A. (2020): “The Urban Myth”, en 14th *Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; https://www.youtube.com/watch?v=a_7CQ8DZ0j0.
- COUTINHO, Maria João (2020): “Life is in details”, en 14th *Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=CnzGbZwWyW8>.

- DOLEŽALOVÁ, Lucie (2020): “Latin and Czech proverbs in late medieval Bohemia”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; https://www.youtube.com/watch?v=0WVQ69k_n8Y.
- DŽEKČIORIŪTĖ-MEDEIŠIENĖ, Vita (2020): “Relations between Proverbs, Proverbial Phrases and Beliefs in Lithuanian Folklore”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=dnJv2AWZIFI>.
- FILARY, Magdalena e ZABAVA, Camelia (2020): “Moral values reflected in proverbs – with application on Romanian and Polish proverbs”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; https://www.youtube.com/watch?v=YNXP_ZeSIwM.
- FREITAS RODRIGUES, Manuel Justino de (2020): “Proverbial outdoor uses. Camps”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=yyZlMWSnYmA>.
- GRANBOM-HERRANEN, Liisa (2020): “Edward Westermarck: A scientist and explorer with proverbs in Morocco”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=E0WkwoISwuU>.
- KOTOVA, Marina (2020): “The paremiological polysemy in the electronic dictionary of current active East Slavonic proverbs”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=uK7HrtXf16Y>.
- KOVÁŘ, Michal (2020): “Reed in proverbs and sagas”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=X4gyKbbk5Xw>.
- KUČERA, Karel (2020): “What is good, what is better and what is the best”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=1iJR-2qRI40>.
- LAUHAKANGAS, Outi (2020): “Proverbs of Finno-ugric cognate languages under comparison”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; https://www.youtube.com/watch?v=RQZ4_K3j02Y.
- MAFELA, Munzhedzi James (2020): “Vhavenḁa traditional leaders: a perception through the lens of Tshivhenḁa proverbs”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=YEKSqZBwGZA>.
- MAKHAROBIDZE, Tamar (2020): “On Georgian Proverbs”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; https://www.youtube.com/watch?v=vK_tjI5IgY.
- MARTÍ SOLANO, Ramón e RONDINELLI, Paolo (2020): “‘Comparisons are odious’: How comparable are equivalent proverbs across languages?”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=pTogY6ukxZU>.
- MASANGO, Charles Akwe (2020): “Indigenous proverbs designed at moulding the characters of children”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=hLMoJ22jyP4>.
- MCKENNA, Kevin (2020): “A proverb-key for unlocking the meaning of Aleksandr Solzhenitsyn’s novel”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=1ZI2WcLILV4>.
- MIEDER, Wolfgang (2020): “‘There’s nothing...’ Proverbial language in the diaries of Joseph Goebbels”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=qzRxvQxFjWI>.

- PATRÍCIO, Lurdes (2020): “Exemplos antigos”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=lvmLdx-Dltg>.
- PIRES, Felipe (2020): “Proverbs behind the writing in José Saramago’s *In Nomine Dei*”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=qYSKhuyZJi8>.
- POSSA-MOGOERA, Rethabile (2020): “A bad name is an omen: stigmatizing names among the Basotho”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=qJEh3JJCqDs>.
- ROCHA-TRINDADE, Maria Beatriz (2020): “Proverbs in Marketing”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=3AZQfZWuUzc>.
- SILVA, Francisca; CRUZ, José e PEREIRA, Luís (2020): “A ocasião faz o ladrão”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; https://www.youtube.com/watch?v=iXiv5Ie_JA.
- SOARES, Marinela e SOARES, Rui (2020): “The awakening of proverbs in pandemic time”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=-19BmuMXt1Q>.
- SVOBODOVÁ, Iva (2020): “The lexical field of Justice and its role in proverbs. A contrasting study”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=ZZJ4qXey2ms>.
- TOSINA FERNÁNDEZ, Luis (2020): “An analysis of the use of proverbs in the adventures of Asterix the Gaul”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=FqfqZc9Xqlo>.
- WILLIAMS, Fionnuala Carson (2020): “From mouth to hand: the use of proverbs and sayings in contemporary campaigns”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=5xjvwu4GyhU>.
- ZAİKAUSKIENĖ, Dalia (2020): “Resources of Lithuanian paremias: from a card index to a database”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; <https://www.youtube.com/watch?v=bBsnq6soutU>.
- ZIMONYI-KALINYINA, Irina (2020): “‘Fortune favours the bold’. Courage and fear: Hungarian proverbial parallels to the Russian paremiological core”, en *14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online*; https://www.youtube.com/watch?v=Mjf_ToYjjU.

1.3. Recensións

- GONDEK, Anna; JURASZ, Alina; STANIEWSKI, Przemysław e SZCZĘK, Joanna (eds.) (2019): *Deutsche Phraseologie und Parömiologie im Kontakt und im Kontrast I. Beiträge der 2. internationalen Tagung zur Phraseologie und Parömiologie in Wrocław/Polen, 23.–25. Mai 2019 (Studia Phraseologica et Paroemiologica)*. Hamburgo: Kovač Verlag. Recensión de KAŁASZNIK, Marcelina (2020) en *Kalbotyra*, 73; 212-217; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.11>.
- MELNIKIENĖ, Danguolė (2020): *Dictionnaire lituanien-français / Lietuvių-prancūzų kalbų žodynas*. París: Hermann Éditeur. Recensión de LEONAVIČIENĖ, Aurelija (2020) en *Kalbotyra*, 73; 218-221; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.12>.
- MURA, G. Angela (2019): *La fraseología del desacuerdo: los esquemas fraseológicos en español*. Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla (EUS). Recensión de ALIAGA AGUZA, Laura M^a (2020) en *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación*, 83; 251-254; <https://doi.org/10.5209/clac.70578>.

SEGHIRI, Miriam (ed.) (2020): *La lingüística de corpus aplicada al desarrollo de la competencia tecnológica en los estudios de traducción e interpretación y la enseñanza de segundas lenguas*. Berlín: Peter Lang. Recensión de PÉREZ CARRASCO, Míriam (2020) en *Hikma*, 19 (1); 285-291.

1.4. Recensionantes

ALIAGA AGUZA, Laura M.^a (2020): Recensión de MURA, G. Angela (2019): *La fraseología del desacuerdo: los esquemas fraseológicos en español*. Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla (EUS), en *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación*, 83; 251-254; <https://doi.org/10.5209/clac.70578>.

KALASZNIK, Marcelina (2020): Recensión de GONDEK, Anna; JURASZ, Alina; STANIEWSKI, Przemysław e SZCZĘK, Joanna (eds.) (2019): *Deutsche Phraseologie und Parömiologie im Kontakt und im Kontrast I. Beiträge der 2. internationalen Tagung zur Phraseologie und Parömiologie in Wrocław/Polen, 23.–25. Mai 2019 (Studia Phraseologica et Paroemiologica)*. Hamburgo: Kovač Verlag. en *Kalbotyra*, 73; 212-217; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.11>.

LEONAVIČIENĖ, Aurelija (2020): Recensión de MELNIKIENĖ, Danguolė (2020): *Dictionnaire lituanien-français / Lietuvių-prancūzų kalbų žodynas*. París: Hermann Éditeur. en *Kalbotyra*, 73; 218-221; <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2020.12>.

PÉREZ CARRASCO, Míriam (2020): Recensión de SEGHIRI, Miriam (ed.) (2020): *La lingüística de corpus aplicada al desarrollo de la competencia tecnológica en los estudios de traducción e interpretación y la enseñanza de segundas lenguas*. Berlín: Peter Lang. en *Hikma*, 19 (1); 285-291.

1.5. Teses

ALBANO, Mariangela (2020): *Les expressions figées en didactique du français langue étrangère*. Université Sorbonne Nouvelle - Paris 3. Dirección: Dan Savatovsky.

CABEZAS GARCÍA, Melania (2020): *Los compuestos nominales en terminología: formación, traducción y representación*. Universidad de Granada. Dirección: Pamela Faber Benítez e Pilar León Araúz.

D'ANDREA, Letizia (2019): *Las construcciones con verbo soporte en español y en italiano: análisis contrastivo y aplicación didáctica a E/LE*. Universidad de Salamanca. Dirección: Carla Amorós Negre.

ENJUTO MARTÍN, Laura (2020): *Las unidades fraseológicas de uso común en torno a la cultura del vino y su traducción al inglés*. Universidad de Valladolid. Dirección: Miguel Ibáñez Rodríguez e Esther Fraile Vicente.

IÑURRIETA URMENETA, Uxo (2019): *Aditza+izena unitate fraseologikoak gaztelaniatik euskarara: azterketa eta tratamendu konputazionala*. Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibersitatea. Dirección: Gorka Labaka Intxauspe e Itziar Aduriz Agirre.

LIU, Jia (2020): *Las unidades fraseológicas sobre la gastronomía en chino y en español: estudio lingüístico y sociocultural*. Universidad Complutense de Madrid. Dirección: M.ª Consuelo Marco Martínez.

QIN, Jian (2020): *Estudio contrastivo y semántico de refranes en lengua china y lengua española. Problemas de traducción y equivalencias*. Universitat d'Alacant. Dirección: Pedro Joaquín Mogorrón Huerta.

SIDOTI, Rossana (2020): *Paremijs españolas y sicilianas: estudio contrastivo*. Universidad Complutense de Madrid. Dirección: Julia Sevilla Muñoz e Salud María Jarilla Bravo.

TRAN THI, Khanh Van (2019): *Le espressioni idiomatiche legate alle emozioni in italiano e in vietnamita: un approccio contrastivo in prospettiva linguistico-cognitiva*. Università degli Studi di Palermo. Dirección: Rosaria Sardo.

UREÑA TORMO, Clara (2019): *La enseñanza de las unidades fraseológicas desde la lingüística cognitiva*. Universidad de Alcalá. Dirección: M.ª Inmaculada Penadés Martínez e Helene Stengers.

1.6. Traballos fin de mestrado (TFM)

DOMÍNGUEZ OTERO, Lucía (2020): *Los términos metafóricos de la salud en el ámbito económico (español-inglés)*. Universidade de Vigo. Dirección: Iolanda Galanes Santos.

DUVAL GARCÍA, Cynthia (2020): *Capacité de motiver l'apprentissage du français à travers sa phraséologie et par le biais des aspects affectifs*. Universidad de Murcia. Dirección: M.ª Ángeles Solano Rodríguez.

GARCÍA LÓPEZ, Alicia María (2020): *Phraséodidactique et autisme de haut niveau : une proposition didactique pour les cours de FLE au niveau Bachillerato*. Universidad de Murcia. Dirección: M.ª Ángeles Solano Rodríguez.

HE, Jingwen (2018): *Estudio léxico y fraseológico contrastivo de voces de vegetales en chino y español*. Universidad de Granada. Dirección: Luis Pablo Núñez.

JABOUJA, Naceur (2020): *Translating Metaphors in Specialized Texts: The Case of El País & The Washington Post Economic News Articles*. Universidade de Vigo. Dirección: Alberto Álvarez Luga.

LIZANA ESTEO, Aurora (2020): *La fraseología sobre la cara en lengua española: una propuesta didáctica*. Universidad de Jaén. Dirección: Marta Torres Martínez.

LÓPEZ QUINTIERO, Santiago Manuel (2020): *Las metáforas estructurales de la salud en el discurso público sobre la crisis económica en medios de comunicación de España y Alemania*. Universidade de Vigo. Dirección: Áurea Fernández Rodríguez & Silvia Montero Küper.

MARWA, Dogha (2020): *La dimension culturelle des expressions figées cas du lexique culinaire dans la langue française et la langue arabe algérien*. Université Mohamed Boudiaf. Dirección: Rima Ben Khelil.

NAVARRO ENRÍQUEZ, Patricia (2020): *La phraséodidactique au niveau de l'Enseignement Secondaire : un projet de recherche basé sur l'enseignement-apprentissage des locutions idiomatiques*. Universidad de Murcia. Dirección: M.ª Ángeles Solano Rodríguez.

NYSTRÖM-SAARISTO, Therése (2020): *Phraseme in #MeToo-Artikeln der Zeitschriften Der Spiegel und Stern*. Universität Vaasa. Dirección: Mariann Skog-Södersved.

SALOMAA, Tuire (2020): *Inu ni rongo – Älä koiralle viisauksia puhu : japanilaisten ja suomalaisten eläinsananlaskujen vertailua* ["Inu ni rongo – 'Cómo contarle al perro las Analectas de Confucio': comparación de proverbios animales japoneses y finlandeses"]. University of Helsinki. Dirección: Riikka Lämsäsalmi.

SELEZOV, Egor (2020): *Fraseología y Traducción: estudio de la traducción de las UF de las obras de Dashiell Hammett*. Universidade de Vigo. Dirección: Áurea Fernández Rodríguez.

TIAN, Huannan (2019): *Análisis contrastivo español-chino de unidades fraseológicas sobre situación económica personal*. Universidad de Granada. Dirección: Luis Pablo Núñez.

1.7. Traballos fin de grao (TFG)

CASÁS FUENTES, Yolanda (2020): *La traducción del lenguaje coloquial en Big Little Lies*. Universidade de Vigo. Dirección: Alberto Álvarez Luga.

MARTÍNEZ PATÓN, Cristina (2020): *A tradución dos xogos de palabras feministas de Mary Daly*. Universidade de Vigo. Dirección: Robert Neal Baxter.

MEININGER, Heidi (2020): *Swedish adolescents' understanding of concrete and abstract English proverbs*. Umeå University. Dirección: Simone Löhdorf.

RUEDA LUQUE, Gorka (2020): *Aspectos de fraseología comparada euskera-castellano*. Universitat Autònoma de Barcelona. Dirección: Yolanda Rodríguez Sellés.

2. Congresos, coloquios, asembleas e xornadas

2.1. Congresos EUROPHRAS

2.1.1. EUROPHRAS 2020. Louvain-La-Neuve, 31 agosto – 3 setembro 2020.

Previsto para a súa celebración en Louvain-La-Neuve entre o 31 de agosto e o 3 de setembro de 2020, finalmente, o tradicional congreso sobre fraseoloxía e paremioloxía organizado por EUROPHRAS tivo que ser cancelado debido á pandemia da COVID-19. Información na páxina web: <http://www.europhras.org/fr/component/jem/event/64>.

2.2. Coloquios Internacionais de Paremioloxía en Tavira (Portugal)

2.2.1. 14th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs / 1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online. En liña. 2-6 novembro 2020.

A Associação Internacional de Paremiologia / International Association of Paremiology (AIP-IAP) vén celebrando en Tavira (Portugal) dende 2007 os seus coloquios interdisciplinarios en paremioloxía, os cales acadan este 2020 a súa 14.ª edición. Porén, a pandemia da COVID-19 obrigou a trasladar a súa localización ao espazo virtual. Deste xeito, esta edición levou por nome “1st Interdisciplinary Colloquium on Proverbs-Online” e tivo lugar do 2 ao 6 de novembro en YouTube.

Información na páxina web: https://youtube.com/playlist?list=PLnKbFBL_o3sGHa_anXkERUq_drB_CeaDe.

2.3. Outros congresos, xornadas ou asembleas do ano 2020

2.3.1. Colloque International PhraséoTerm. Verona, 16 e 17 novembro 2020

A Università di Verona celebrou os días 16 e 17 de novembro de 2020 o congreso internacional de PhraséoTerm, o cal levaba por título “Phraséologie et Terminologie”. Debido á pandemia, esta edición do congreso desenvolveuse totalmente online e nela participaron numerosos expertos, como Alain Polguère, Maria Teresa Zanola, Chen Ping-Hsueh, Valérie Delavigne, Federica Vezzani, Yan Rui ou Nataliia Demchuk.

Información na páxina web: <https://www.dlss.univr.it/?ent=iniziativa&convegno=1&id=9229>.

2.3.2. Colloque International “Les phraséologismes pragmatiques – Préfabrication et lexiculture”. Sherbrooke, 6-8 maio 2020

No marco do 88.º congreso da Association Francophone pour le Savoir (ACFAS), organizouse na Université de Sherbrooke (Canadá) o coloquio internacional “Les phraséologismes pragmatiques – Préfabrication et lexiculture”, que, como o seu nome indica, afondou no eido dos fraseoloxismos. Tivo lugar do 6 ao 8 de maio de 2020 e contou coa participación de expertos como Maurice Kauffer. Ademais, está prevista a publicación das devanditas comunicacións no volume temático número 29 da revista *Revue lexicque*, editado por Gaétane Dostie e Dorota Sikora, organizadoras do coloquio.

Información na páxina web: <http://phraseologismespragmatiques.evenement.usherbrooke.ca/>.

2.3.3. 7.º Congrès Mondial de Linguistique Française. Montpellier, 6-10 xullo 2020

O sétimo congreso mundial de lingüística francesa, celebrado na Université de Montpellier 3 do 6 ao 10 de xullo de 2020, xirou arredor de diversos temas, como a francofonía, o léxico, a sociolingüística ou a pragmática. Como vén sendo habitual neste tipo de congresos, varias das comunicacións estiveron relacionadas co eido da fraseoloxía, como é caso dos traballos expostos por El Mustapha Lemghari, Corinne Denoyelle, Julie Sorba, Larisa Grčić Simeunović, Matea Krpina, Mojca Pecman e Agnès Tutin, entre outros.

Información na páxina web: <https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2020/06/contents/contents.html>

2.3.4. Seminario “Usos prácticos de la lingüística cognitiva en la fraseología del lenguaje general y especializado”. Madrid, 26 novembro 2020

Coordinado por Julia Sevilla Muñoz e Kerstin Schwandtner, o seminario foi impartido por Ana M.ª Roldán Riejos e organizado polo Departamento de Estudios Románicos, Franceses, Italianos y Traducción da Universidad Complutense de Madrid en colaboración co proxecto PAREGRELA, o Grupo de Investigación PAREFRAS e o Grupo de Investigación DISCYT.

Información na páxina web: <https://www.ucm.es/parefas/otras-actividades>.

2.3.5. Seminario “Valor social y cultural de los refranes y los fraseologismos”. En liña, 25 setembro 2020

Julia Sevilla Muñoz e Salud Jarilla Bravo coordinan este seminario en liña, o cal tivo lugar o 25 de setembro. A cargo de M.ª Teresa Barbadillo de la Fuente e Julia Sevilla Muñoz, impartíuse a distancia e tivo unha duración de dúas horas. A actividade estivo organizada polo Departamento de Estudios Románicos, Franceses, Italianos y Traducción da Universidad Complutense de Madrid en colaboración co proxecto PAREGRELA, o Grupo de Investigación PAREFRAS e o Grupo de Investigación DISCYT.

Información na páxina web: <https://www.ucm.es/parefas/otras-actividades>.

2.3.6. Seminario “Lingüística cognitiva y UF”. En liña, 17 setembro 2020

Manuel Martí Sánchez e Kerstin Schwandtner impartiron este seminario de dúas horas organizado polo Departamento de Estudios Románicos, Franceses, Italianos y Traducción da Universidad Complutense de Madrid en colaboración co proxecto PAREGRELA, o Grupo de Investigación PAREFRAS e o Grupo de Investigación DISCYT. A coordinación da actividade correu a cargo de Julia Sevilla Muñoz e Salud Jarillo Bravo.

Información na páxina web: <https://www.ucm.es/parefas/otras-actividades>.

2.3.7. Seminario “Las unidades fraseológicas en la obra de Benito Pérez Galdós”. En liña, 28 maio 2020

O Departamento de Estudios Románicos, Franceses, Italianos y Traducción da Universidad Complutense de Madrid, o proxecto PAREGRELA, o Grupo de Investigación PAREFRAS

e o Grupo de Investigación DISCYT organizaron un seminario internacional de tres horas sobre as unidades fraseolóxicas na obra de Benito Pérez Galdós. Julia Sevilla Muñoz e Salud Jarilla Bravo coordinaron a actividade.

Información na páxina web: <https://www.ucm.es/parefas/otras-actividades>.

3. Outras actividades

3.1. I premio PAREFRAS de investigación en fraseoloxía y paremioloxía Wolfgang Mieder

En 2020, o Grupo de Investigación PAREFRAS convocou, en colaboración co Instituto Cervantes e a revista *Paremia*, o I Premio PAREFRAS de investigación en fraseoloxía e paremioloxía Wolfgang Mieder. O xurado, reunido en Madrid o 11 de xullo de 2020, resolveu outorgarlle o premio a Joan Fontana i Tous polo seu traballo *San Dunà l'è mort. De frailes y santos en los moirónimos romances*.

Información na páxina web: http://www.phraseonet.com/sites/default/files/i_premio_parefras-es-1.pdf.

3.2. Exposición *La fraseología y la paremiología a partir de Julio Casares*. Biblioteca Madrid. 15 xaneiro – 13 febreiro 2020

Comisariada por Salud Jarilla Bravo, Julia Sevilla Muñoz, Eduardo Sierra Casares e María Sierra García Casares, a exposición *La fraseología y la paremiología a partir de Julio Casares*, adicada ao creador do *Diccionario ideológico de la lengua española*, estivo aberta ao público do 15 de xaneiro ao 13 de febreiro na Biblioteca María Zambrano da Universidad Complutense de Madrid.

Información na páxina web: <https://biblioteca.ucm.es/mariazambrano/noticias/35873>.

4. Recursos

4.1. *Diccionario de fraseoloxía galego-castelán, castelán-galego*

Autoría: Carmen López Taboada e M.ª Rosario Soto Arias. Xerais, 2020.

Diccionario bilingüe (galego-castelán) de fraseoloxía que recolle máis de 20 000 frases feitas en galego e en castelán peninsular e destinado tanto aos falantes de ambas linguas como a usuarios académicos e profesionais.

4.2. *Encyclopédie des proverbes*

Enciclopedia online creada polo grupo Figaro que contén máis de 2500 proverbios de todo o mundo traducidos ao francés. Permite a busca por palabra clave, país ou orde alfabética, así como engadir comentarios. Ademais, algúns destes proverbios conteñen información adicional relevante, como os datos da orixe do proverbio ou a súa definición. Pode consultarse en <http://www.linternaute.fr/proverbe/>.

4.3. *Mon Poeme.fr*

Autoría: Didier Glehello.

Dicionario online de proverbios e citas célebres de todo o mundo traducidos ao francés. Permite unha busca xeral por palabra clave, país, tema, verbo ou mesmo autor (no caso das citas célebres). Tamén contén unha sección de proverbios humorísticos e outra de proverbios explicados, nos que se inclúe a súa orixe ou a súa definición. Outras opcións de busca son as de “proverbios máis consultados”, “citas célebres máis consultadas” ou “últimos engadidos”. Finalmente, ademais do buscador xeral, contén dous motores de busca independentes (un para os proverbios e outro para as citas) nos que ofrece rastrexar por palabras clave e un dos seguintes condicionantes: “expresión exacta”, “todas as palabras” e “polo menos unha das palabras”. Pódese consultar en <http://www.mon-poeme.fr>.

4.4. *Engelska uttryck: och vad vi säger på Svenska*

Autoría: Kerstin Johanson e Mia Carlsted. Bromma: Ordalaget Bokförlag, 2011 (nova edición: 2020).

Lexicón que contén, aproximadamente, 400 expresións idiomáticas e proverbios en inglés xunto co seu equivalente en sueco.

4.5. *Modern Russian Idioms in Use*

Autoría: Elena Minakova-Boblest. Múnic: ASBUKA, 2020.

Modern Russian Idioms in Use: A Reference and Practice Book for Advanced Learners of Russian é un manual de expresións idiomáticas rusas para estudantes do idioma que xa teñan un nivel avanzado. Trátase dunha nova edición revisada da obra „Moderne russische Idiomatik”, da mesma autora, publicada en 2002 por Helmut Buske Verlag GmbH. Contén 125 expresións de uso común repartidas en oito capítulos que conteñen explicacións, diálogos contextualizadores, información etimolóxica e exercicios prácticos, así como material complementario en forma de audios, exercicios de reforzo e unha guía de respostas para poder autoavaliarse. Está deseñado para ser tanto un manual de autoaprendizaxe como de apoio na aula.

4.6. *Dictionary of English and French Idioms*

Autoría: J. Roemer. Alpha Editions, 2020.

Reedición do dicionario de expresións idiomáticas en inglés e francés publicado por J. Roemer en 1853 e titulado *Dictionary of English and French Idioms, illustrating, by Phrases and Examples, the Peculiarities of Both Languages, and Designed as a Supplement to the Ordinary Dictionaries Now in Use*. Roemer, profesor de lingua e literatura francesa na New York Free Academy concebiu esta obra como un suplemento aos dicionarios de uso común da época co que axudar “aos estadounidenses a traducir a súa propia lingua ao francés gramatical, idiomático, escrito e coloquial”¹. En consecuencia, intentou que

¹ Tradución propia.

este dicionario fose “igualmente útil en bibliotecas, recepcións e contadurías, así como en academias”, polo que as expresións escollidas están relacionadas coa “literatura, as belas artes e o comercio, ademais de expresións conversacionais e termos relacionados coa etiqueta de uso consolidado”. A nova edición busca semellarse a un facsímile, polo que conserva as anotacións e marcas da obra orixinal, malia que actualiza o formato das cubertas ao dos dicionarios contemporáneos.

5. Fraseografía espontánea

5.1. Proverbios en diversas linguas en *LanguageRealm.com*

A empresa de servizos lingüísticos Language Realm ofrece na súa web recursos para tradutores e lingüistas, onde destacan diversas recompilacións de proverbios en xaponés, español, francés e alemán, así como de coloquialismos en inglés e en chinés. Cada un dos proverbios aparece na súa lingua orixinal, seguido do seu equivalente en inglés e dunha tradución literal; a continuación, inclúese unha explicación do seu significado. No caso do xaponés, os proverbios aparecen en *kanji* (caracteres de orixe chinesa), seguidos da súa transcripción en *hiragana* (silabario autóctono xaponés) e en *rōmaji* (transcripción en caracteres latinos), mentres que no caso do chinés inclúese a expresión en *hanzi* (sinogramas) xunto coa súa transcripción fonética. Pode consultarse en <http://www.languagerealm.com/>.

5.2. Refráns sobre cogomelos recollidos en *galiciaencantada.com*

A web *Galicia encantada*, coordinada por Antonio Reigosa e Manuel Fernández Prado, recolle diversos refráns e ditos populares sobre os cogomelos, todos eles clasificados segundo o tipo de fungo ao que fagan referencia. Poden consultarse en <https://galiciaencantada.com/index.asp>.

5.3. Recompilación de refráns en vídeo en *orientaseoane.wordpress.com*

O blog do departamento de Orientación do CEIP Luís Seoane (Oleiros) convidou ao seu alumnado a enviar vídeos onde presentasen un refrán en galego xunto co seu significado. Ademais, o departamento publicou un vídeo propio de exemplo onde recompilan diversos refráns, o cal pode consultarse en <https://orientaseoane.wordpress.com/2020/05/23/refrans-en-galego-participa/>.

5.4. Refraneiro galego en *acalexandreboveda.gal*

A web da Agrupación Cultural Alexandre Bóveda recolle unha serie de ditos e refráns clasificados por temática ou estrutura. Poden consultarse en <https://www.acalexandreboveda.gal/refraneiro/>.

5.5. Podcast *O vello dos contos*

O alumnado do IES de Foz recibiu o 1.º premio da categoría de secundaria no *II Certame Escolar de Podcasts en Galego Xosé Mosquera Pérez* pola elaboración do podcast *O vello dos contos*. O certame, organizado polo IES Plurilingüe Rosalía de Castro (Santiago de

Compostela) e Arraianos Producións e coa colaboración da Secretaría Xeral de Política Lingüística, o colectivo Ponte nas Ondas, o Museo do Pobo Galego, a Escola Superior de Arte e Deseño Mestre Mateo, a Fundación Rosalía de Castro, Oral de Galicia, a Radio Galega, a Real Academia Galega e o Parlamento de Galicia, decidiu outorgarlle o premio a este podcast pola súa calidade lingüística e por ser “unha gran adaptación” onde se mestura unha “coñecida lenda tradicional” con “fábulas, refráns ou ditos”. O podcast está dispoñible en <https://vimeo.com/483707336>.

5.6. Obra de teatro *Ris Ras*

Baobab teatro, unha compañía de teatro galega especializada en espectáculos infantís, puxo en marcha durante 2020 unha obra para os máis cativos chamada *Ris Ras*. O seu obxectivo é evitar que “os ditos populares, refráns, poemas, lerias e enredos menos coñecidos” sexan esquecidos. A obra deriva dunha investigación realizada pola compañía en 2017 sobre a lingua galega e que xa dera lugar ao espectáculo *Puño, puñete*.

5.7. *María das herbas e as herbaxeiras do Caurel*

Autoría: María Moure de Oteyza. Teófilo, 2020.

Primeiro tomo dunha triloxía de manuais de etnomedicina que teñen ás plantas medicinais como fio condutor. Este primeiro volume céntrase no Caurel e, ademais de presentar o uso tradicional das plantas medicinais, recolle lendas, refráns, ritos etc. do lugar relacionados con este saber popular.

5.8. Aplicación *African Proverbs with Meaning*

A aplicación para sistemas Android *African Proverbs with Meaning* contén unha recompilación de proverbios africanos xunto cunha breve explicación do seu significado. A última actualización data de decembro de 2019.

Balance
Outcome

1. Índices de Cadernos de Fraseoloxía Galega 1, 2000 – 22, 2020

1.1. Índices alfabéticos de artigos

- ACUÑA, Ana (2006): “Relacións entre a literatura popular e a fraseoloxía. Novas achegas” en *CFG* 8; 13-27.
- AGUILAR RUIZ, Manuel José (2011): “Coñece-lo mundo baixomedieval hispánico a través dos seus refráns: *Los refranes que dicen las viejas tras el fuego*” en *CFG* 13; 17-48.
- ALFARO ECHEVARRÍA, Luis Alberto (2020): “Cuestións de variación fraseolóxica diatópica entre Cuba e Canarias” en *CFG* 22; 21-37.
- ALONSO RAMOS, Margarita (2006): “Entón, ¿é unha colocación ou non?: análise contrastiva das colocacións” en *CFG* 8; 29-43.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2003): “Proposta de clasificación semántico-funcional das unidades fraseolóxicas galegas” en *CFG* 4; 9-34.
- (2005): “Glosario de locucións adverbiais do galego medieval” en *CFG* 7; 13-40.
- ÁLVAREZ PÉREZ, Xosé Afonso (2014): “Carapucho no Farelo, auga no pelo: a xeografía dos refráns meteorolóxicos romances” en *CFG* 16; 19-40.
- ÁNGELOVA NĚNKOVA, Věselka e GONZÁLEZ-ESPRESATI, Carlos (2008): “Alternancia e fixación do diminutivo nas unidades fraseolóxicas” en *CFG* 10; 15-33.
- ARES LICER, Elisabete (2007): “Deseño dun banco de datos de equivalencias entre unidades fraseolóxicas do portugués do Brasil (LO) e o galego (LM)” en *CFG* 9; 13-30.
- AUGUSTO, Mª Celeste (2012): “Os enunciados (implícitos) de sabedoría no dicionario bilingüe conservan realmente a súa ‘saboría?’” en *CFG* 14; 21-42.
- (2017): “Os elementos zoomorfos nos wellerismos neerlandeses”, en *CFG* 19; 21-32.
- BALÁZS, Géza (2010): “Panorama da fraseoloxía húngara” en *CFG* 12; 17-28.
- BAPTISTA, Jorge; FERNANDES, Graça e CORREIA, Anabela (2005): “Léxico-gramática das frases fixas do portugués europeo. Breve presentación” en *CFG* 7; 41-53.
- BAQUERO CASTRO, Karen Lorena (2015): “As fórmulas rutineiras e as súas relacións de equivalencia na combinación lingüística español-alemán” en *CFG* 17; 17-49.
- BARÁNOV, Anatolij e DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij (2006): “Tesouro de fraseoloxía como problema semántico e lexicográfico” en *CFG* 8; 45-94.
- BÁRDOSI, Vilmos (2009): “Os perfís lingüísticos da man en francés, contrastados co húngaro, español, galego e alemán” en *CFG* 11; 17-48.
- (2010): “Michel Bréal e Charles Bally, dous precursores da fraseoloxía moderna” en *CFG* 12; 29-39.
- BEVILACQUA, Cleci Regina (2013): “O proxecto ‘Combinacións léxicas especializadas’ (Projecom)” en *CFG* 15; 21-36.
- (2019): “A fraseoloxía especializada: produtos fraseográficos e aplicacións” en *CFG* 21; 19-33.
- BIOSCA POSTIUS, Mercè e MORVAY, Károly (2009): “A fraseoloxía moncadiana, 1” en *CFG* 11; 49-64.
- (2012): “A fraseoloxía moncadiana, 2” en *CFG* 14; 43-62.
- BLANCO ESCODA, Xavier (2006): “Significacións gramaticais e sentidos colocacionais: ¿máis ca unha simple coincidencia?” en *CFG* 8; 95-110.
- BOJÍLOVA TCHOBAŇOVA, Iovka (2009): “Os somatismos máis frecuentes na fraseoloxía portuguesa” en *CFG* 11; 65-79.

- BOUGHABA, Mohammed (2020): “O tratamento da fraseoloxía na parte introdutoria dos dicionarios monolingües do español” en *CFG* 22; 39-52.
- BRUMME, Jenny (2008): “As unidades fraseolóxicas no castelán de Cataluña. Revisión dunha norma constituínte a partir da perspectiva histórica” en *CFG* 10; 35-53.
- BRUNETTI, Simona (2012): “Fraseoloxía e superstición. Usos e costumes comparados de dous pobos” en *CFG* 14; 63-82.
- BUJÁN OTERO, Patricia (2012): “Pataqueiras e ‘Radieschen’: fraseoloxía da morte en alemán e galego” en *CFG* 14; 83-98.
- CAJARAVILLE ARAÚJO, Héctor (2010): “A manipulación das expresións fixas nos titulares da prensa gratuíta: *De Luns a Venres*” en *CFG* 12; 41-68.
- CAL VARELA, Mario e FERNÁNDEZ POLO, Francisco Javier (2018): “As novas tecnoloxías no ensino/aprendizaxe das colocacións en inglés”, en *CFG* 20; 17-40.
- CARBONELL BASSET, Delfín (2005): “O clixé e a fraseoloxía tópica española” en *CFG* 7; 55-73.
- CATALÀ GUITART, Dolors (2004): “Formalización lingüística dos adverbios compostos do catalán” en *CFG* 6; 11-26.
- (2008): “Elementos de descripción dos adverbios fixos do catalán no dominio culinario” en *CFG* 10; 55-65.
- CATALÀ GUITART, Dolors e INOCENTE, Luntadila Nlandu (2016): “As secuencias fixas en kikóngo: os frasesmas construídos con nomes de partes do corpo” en *CFG* 18; 17-35.
- CHACOTO, Lucília (2007): “A sintaxe dos proverbios. As estruturas *quem / quien* en portugués e español” en *CFG* 9; 31-53.
- CERRADELO, Silverio e VALLS, Esteve (2013): “Acheqa fraseolóxica para un dicionario bilingüe galego-catalán catalán-galego” en *CFG* 15; 37-132.
- CONCA, Maria (2005): “Achegas da fraseoloxía á didáctica da lingua e a literatura” en *CFG* 7; 75-89.
- CONDE TARRÍO, Germán (2004): “Hernán Núñez (1555) e Gonzalo Correas (1627): os primeiros refranceiros galegos” en *CFG* 6; 27-56.
- CORPAS PASTOR, Gloria e KOVALEVA, Anastasia (2014): “Aproximación ao estudo dos fraseoloxismos acromáticos con corpus: *en negro* e os seus equivalentes de tradución ao ruso” en *CFG* 16; 41-59.
- CORVO SÁNCHEZ, Mª José (2008): “Dúas seccións fraseolóxicas plurilingües nos *Sprachbücher* de Juan Ángel de Zumaran” en *CFG* 10; 67-78.
- CRIDA ÁLVAREZ, Carlos Alberto (2007): “Comparación das paremias relacionadas coa meteoroloxía e os labores dependentes do clima en español e grego moderno” en *CFG* 9; 55-66.
- (2013): “Na procura do mínimo paremiolóxico grego” en *CFG* 15; 133-140.
- DETRY, Florence (2011): “Do literal ó figurado: descodifica-las expresións idiomáticas na clase de LE” en *CFG* 13; 49-63.
- DOMÍNGUEZ NOYA, Eva María e LÓPEZ MARTÍNEZ, María Sol (2018): “A extracción de información fraseolóxica no CORGA: 3 actividades iniciáticas e 10 propostas para levar á aula”, en *CFG* 20; 41-65.
- ECHEVARRÍA ISUSQUIZA, Isabel e ARBULU AGUIRRE, Javier (2008): “Apuntamentos sobre fraseoloxía e literatura” en *CFG* 10; 79-94.
- ETTINGER, Stefan (2008): “Alcances e límites da fraseodidáctica. Dez preguntas clave sobre o estado actual da investigación” en *CFG* 10; 95-127.
- FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Eva (2011): “Refráns e linguaxe xuvenil en alemán e español. Unha análise empírica” en *CFG* 13; 65-76.
- FERNÁNDEZ MARTÍN, Patricia (2014): “Perífrases verbais con valor deóntico no discurso paremiolóxico: unha perspectiva diacrónica” en *CFG* 16; 61-92.
- FERRO RUIBAL, Xesús (2004): “Explicitación e implicación fraseolóxica. Notas galegas” en *CFG* 6; 57-80.
- (2007): “*Cando chove e dá o sol ¿Un fraseoloxismo internacional poliédrico?*” en *CFG* 9; 67-94.
- (2010): “Dentes e moas na fraseoloxía galega” en *CFG* 12; 69-126.
- (2011): “Álvaro Cunqueiro e a paremioloxía” en *CFG* 13; 77-111.
- (2013): “*Ser ~ parecer ~ facerse de Angrois*. Relacións de clase e caducidade fraseolóxica en estereotipos de ignorancia e indiferenza” en *CFG* 15; 141-182.
- (2016): “*Maio come o trigo e agosto bebe o viño*. A viticultura no refranceiro galego” en *CFG* 18; 37-134.
- (2018): “*Víño, de ricos; e pan, de pobres*. Vinificación e viño na paremioloxía galega”, en *CFG* 20; 67-196.
- FERRO RUIBAL, Xesús e VIDAL CASTIÑEIRA, Ana (2003): “Notas para unha bibliografía paremiolóxica galega” en *CFG* 4; 35-58.

- FERRO RUIBAL, Xesús e GRYGIERZEC, Wiktoria (2009): “Estereotipos na fraseoloxía: o caso galego-portugués” en *CFG* 11; 81-111.
- FERRO RUIBAL, Xesús; PÉREZ TRASEIRA, Beatriz; SURRIBAS DÍAZ, Noelia e VARELA MARTÍNEZ, Xacinta (2014): “Fraseoloxía e paremioloxía castelá nos escritos do P. Martín Sarmiento (1695-1772)” en *CFG* 16; 93-180.
- FERRO RUIBAL, Xesús e VARELA MARTÍNEZ, Xacinta (2012): “Fraseoloxía e paremioloxía galega nos escritos do P. Martín Sarmiento (1695-1772)” en *CFG* 14; 99-163.
- FIEDLER, Sabine (2010): “Fraseoloxía do Esperanto” en *CFG* 12; 127-139.
- FONTANA I TOUS, Joan (2017): “Marzo, iguarzo. Achega aos refráns mínimos galegos” en *CFG* 19; 47-70.
- FONTANA I TOUS, Joan e UGARTE I BALLESTER, Xus (2016): “*Mentres máis somos...* Apuntamentos paremiolóxicos romances co gallo dos cinco refráns máis votados na enquisa ‘Els refranys més usals de la llengua catalana’” en *CFG* 18; 135-149.
- GARCÍA BENITO, Ana Belén (2016): “Fraseoloxía culinaria. Unidades fraseolóxicas portuguesas con *bacalhar*: locucións e enunciados fraseolóxicos” en *CFG* 18; 151-175.
- GARCÍA-PAGE, Mario (2006): “O acrónimo fraseolóxico” en *CFG* 8; 111-121.
- GARCÍA SALIDO, Marcos (2014): “O uso de construcións con verbos soporte en aprendices de español como lingua estranxeira e falantes nativos” en *CFG* 16; 181-198.
- GARGALLO GIL, José Enrique (2007): “*Guarda o teu saio para maio*. Consellos de abrigo no calendario romance de refráns” en *CFG* 9; 95-112.
- GARGALLO GIL, José Enrique e FONTANA I TOUS, Joan (2020): “*O Maio do Outono*. Refráns romances do mes de outubro” en *CFG* 22; 53-68.
- GÓMEZ CLEMENTE, Xosé María (2004): “Os rexistros e os niveis de lingua na fraseoloxía: unha aproximación descritiva das locucións nun corpus textual galego” en *CFG* 6; 81-112.
- GONDAR PORTASANY, Marcial (2008): “A hermenéutica cultural como ferramenta para a fraseoloxía. O caso dos ‘dicta’ populares sobre o paseo e a paisaxe” en *CFG* 10; 129-161.
- GONZÁLEZ GARCÍA, Luis (2005): “Castelán ‘a hecho’, galego ‘a eito’: dúas locucións de diferente fortuna” en *CFG* 7; 91-117.
- (2011): “Fraseoloxismos e lingua figurada. As persoas vistas como obxectos ou máquinas” en *CFG* 13; 113-148.
- (2020): “Como ensinar a lingua e a literatura galega a través dos refráns” en *CFG* 22; 69-116.
- GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2004): “A fraseodidáctica: un eido da fraseoloxía aplicada” en *CFG* 6; 113-130.
- (2006): “A fraseodidáctica e o Marco europeo común de referencia para as linguas” en *CFG* 8; 123-145.
- GROBA, Fernando (2010): “*A cabalo regalado non se lle mira o dente*. Compilación da fraseoloxía equina galega actual” en *CFG* 12; 317-372.
- (2011): “*Onde hai eguas, poldros nacen*. A realidade vista dende os equinos” en *CFG* 13; 149-176.
- GUERBEK, Ekaterina; MOKIENKO, Valerii e VLASÁKOVÁ, Kateřina (2004): “Aplicación da teoría de modelos semántico-estruturais das locucións á organización dun dicionario plurilingüe de sinónimos fraseolóxicos” en *CFG* 6; 131-139.
- HEINEMANN, Axel (2007): “La langue dans la langue: O tratamento metalexicográfico das unidades fraseolóxicas seleccionadas nos dicionarios académicos do século XVIII en Francia, Italia e España” en *CFG* 9; 113-135.
- HERRERO KACZMAREK, Claudia (2011): “O encontro e o desencontro expresado a través dos fraseoloxismos do campo cognitivo FALAR” en *CFG* 13; 177-190.
- HOLTZINGER, Herbert (2012): “Unikale Elemente. Apuntamentos sobre as palabras ligadas fraseoloxicamente do alemán actual” en *CFG* 14; 165-173.
- IÑESTA MENA, Eva M^a (2010): “Didáctica das expresións idiomáticas dende un enfoque plural: imaxes e emocións na aula de lingua estranxeira” en *CFG* 12; 141-154.
- JORGE, Guilhermina (2005): “Periplo pola fraseoloxía portuguesa: abordaxe lexicográfica” en *CFG* 7; 119-133.
- KLEIN, Jean René (2006): “Problemas relacionados coa determinación da forma ‘canónica’ nunha base de datos de refráns franceses (DicAuPro)” en *CFG* 8; 147-163.
- KÓTOVA, Marina (2005): “Unha vez máis sobre a correlación entre paremioloxía e fraseoloxía” en *CFG* 7; 135-148.
- LABRADA HERNÁNDEZ, Geisy; BIDOT MARTÍNEZ, Irina e PÉREZ MARQUÉS, Celia (2020): “A desautomatización fraseolóxica en titulares xornalísticos cubanos do ano 2019” en *CFG* 22; 117-139.
- LACHKAR, Abdenbi (2008): “Literal/metafórico, proverbio/non proverbio? Para identificar as locucións estereotipadas expresivas” en *CFG* 10; 163-173.
- LAREO, Inés (2011): “Colocacións con make, take e do + nome nun corpus do século XIX de textos ingleses científicos e literarios escritos por mulleres” en *CFG* 13; 191-214.

- LARRETA ZULATEGUI, Juan Pablo (2004): “Colocacións verbais: estabilidade fraseolóxica vs. combinatoria sintáctico-semántica” en *CFG* 6; 141-147.
- LASKOWSKI, Marek (2009): “Fórmulas rutineiras na teoría e na práctica” en *CFG* 11; 113-138.
- (2016): “*Alles, was da kreucht und fleucht*: os fraseoloxismos alemáns con elementos únicos, entre sincronía e diacronía” en *CFG* 18; 177-195.
- LEI, Chunyi (2017): “A linguaxe figurada e os simbolismos culturais do crisantemo en chinés” en *CFG* 19; 33-45.
- LEIVA ROJO, Jorge (2013): “Procedementos de tradución de locucións adverbiais no rexistro coloquial (italiano, alemán, español): estudo dun caso” en *CFG* 15; 183-208.
- LE PODER, Marie-Éveline (2015): “Estudo das unidades terminolóxicas e fraseolóxicas especializadas dun texto do ámbito dos alimentos funcionais e nutracéuticos dende unha perspectiva tradutora” en *CFG* 17; 51-80.
- (2020): “O tratamento das siglas en situacións comunicativas heteroxéneas dende unha perspectiva tradutolóxica” en *CFG* 22; 141-158.
- LÓPEZ FERNÁNDEZ, Laura (2015): “Paremijs xeocosmolóxicas de predición do tempo en galego e maorí” en *CFG* 17; 81-104.
- MANSILLA, Ana (2007): “A fraseoloxía da música na vida cotiá. Un estudo contrastivo (alemán - español)” en *CFG* 9; 137-144.
- MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel (2013): “A distinción entre conxuncións e conectores discursivos e a súa manifestación fraseolóxica” en *CFG* 15; 209-234.
- MARTÍNEZ BLANCO, Xulián e VEIGA ALONSO, Serxio (2010): “Fraseoloxía galega de peixes e outros animais mariños” en *CFG* 12; 155-173.
- MARTÍNEZ LÓPEZ, Juan A. e AARLI, Gunn (2008): “Locucións e colocacións: algunhas causas da coaparición dos seus formantes” en *CFG* 10; 175-188.
- MARTÍNEZ MARNET, Béatrice (2017): “Variacións das paremijs españolas recompiladas por Charles Cahier” en *CFG* 19; 71-96.
- MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo (2003): “O labor de fraseógrafo de Manuel Leiras Pulpeiro” en *CFG* 4; 59-77.
- MASIULIONYTĖ, Virginija e ŠILEIKAITĖ, Diana (2007): “¿Como enfadarse en lituano? Comparacións fixas para expresar enfado, carraxe e ruindade na fraseoloxía lituana” en *CFG* 9; 145-165.
- MELLADO BLANCO, Carmen (2004): “A relevancia da teoría da modelabilidade de Valerii Mokienko a través da súa monografía ‘Fraseoloxía Eslava’ (1980/trad. 2000)” en *CFG* 6; 149-158.
- MENAKER, Angelika (2008): “As funcións da cor verde en unidades fraseolóxicas españolas, húngaras e alemás” en *CFG* 10; 189-205.
- MILLÁN RODRÍGUEZ, Francisco Miguel (2014): “Unha tradución ó galego da ‘Proverbiorum et sententiarum persicarum centuria’ de Levin Warner” en *CFG* 16; 199-248.
- MOGORRÓN HUERTA, Pedro (2005): “As locucións verbais nos dicionarios” en *CFG* 7; 149-176.
- MOLINA PLAZA, Silvia (2008): “Puntos de contacto e diferenza: a tradución de expresións idiomáticas e refráns metafóricos e metonímicos” en *CFG* 10; 207-219.
- MONTES LÓPEZ, María (2011): “Consideracións sobre a didáctica da fraseoloxía italiana a estudantes galegófonos” en *CFG* 13; 215-226.
- MONTORO DEL ARCO, Esteban (2012): “Luis Montoto y Rautenstrauch (1851-1929), fraseólogo” en *CFG* 14; 175-201.
- MORVAY, Károly (2004): “Notas sobre fraseoloxía comparada” en *CFG* 6; 159-168.
- (2004): “Por unha metafraseografía peninsular” en *CFG* 6; 169-189.
- Ver BIOSCA (2009).
- Ver BIOSCA (2012).
- MUÑIZ ÁLVAREZ, Eva María (2005): “Notas para unha análise comparativa das nocións de ‘restrición léxica’ e ‘colocación’” en *CFG* 7; 177-190.
- NAVARRO, Carmen e DAL MASO, Elena (2013): “Análise culturolóxica da metáfora plantosémica en español e italiano” en *CFG* 15; 235-252.
- NOGUEIRA SANTOS, Antonio (2006): “Fraseoloxía comparada portugués-inglés: *cão/gato-dog/cat*” en *CFG* 8; 165-175.
- (2007): “Fraseoloxía comparada — hendiade en inglés e portugués” en *CFG* 9; 167-171.
- NOUESHI, Mona (2008): “Os grandes pícaros nas anécdotas e modismos alemáns e árabes. Un estudo comparativo” en *CFG* 10; 221-238.
- NÚÑEZ ROMÁN, Francisco (2013): “Diatopía, variabilidade e sinonimia en fraseoloxía” en *CFG* 15; 253-266.

- ODRIOZOLA PEREIRA, Juan Carlos (2010): “Conectores, gramaticalización e polaridade: o caso de *ere* ‘tamén’ na lingua vasca” en *CFG* 12; 175-194.
- OLÍMPIO DE OLIVEIRA SILVA, Maria Eugênia (2014): “As fórmulas rutineiras españolas á luz da etoloxía humana” en *CFG* 16; 249-272.
- OLZA MORENO, Inés (2009): “*Habla, soy todo oídos*. Reflexo das accións e das actitudes do receptor na fraseoloxía somática metalingüística do español” en *CFG* 11; 139-162.
- (2012): “*Fijo que este artículo te gustará*: o emprego dalgúns fraseoloxismos pragmáticos na linguaxe xuvenil do español e do inglés” en *CFG* 14; 203-217.
- ORENHA-OTTALANO, Adriane (2019): “Escollas colocacionais a partir dun corpus de estudantes de tradución e a importancia do desenvolvemento da competencia colocacional” en *CFG* 21; 35-64.
- ORTIZ ALVAREZ, Maria Luisa (2019): “Léxico, identidade e discurso nas expresións idiomáticas brasileiras” en *CFG* 21; 65-92.
- PAMIES BERTRÁN, Antonio e PAZOS BRETaña, José Manuel (2004): “Extracción automática de colocacións e modismos” en *CFG* 6; 191-203.
- PARINA, Irina (2015): “Sinónimos fraseolóxicos no corpus e no dicionario” en *CFG* 17; 105-127.
- PASTOR LARA, Alejandro (2010): “Unidades fraseolóxicas especializadas e tradución” en *CFG* 12; 195-208.
- PAZ ROCA, Mª Carmen (2004): “Estudo das colocacións a través da análise de corpus: un estudo práctico das colocacións co verbo galego ‘caer’ e o correspondente inglés ‘to fall’” en *CFG* 6; 205-219.
- PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2010): “Información superflua da orixe pragmática na definición lexicográfica das locucións verbais” en *CFG* 12; 209-232.
- (2014): “Fixación estrutural e desautomatización das locucións” en *CFG* 16; 273-301.
- PEREIRA GINET, Tomás (2005): “Fiando paremias (I): glosario paremiolóxico multilingüe galego, portugués, castelán, francés, italiano e inglés” en *CFG* 7; 191-223.
- PÉREZ MARTÍNEZ, Herón (2005): “Os ditos do ‘Diccionario de mejicanismos’ de Santamaría” en *CFG* 7; 225-238.
- PIIRAINEN, Elisabeth (2007): “Locucións espalladas por Europa e máis alá” en *CFG* 9; 173-193.
- (2011): “Ditos espallados por Europa e máis alá dela: O substrato máis antigo do ‘Lexicon of Common Figurative Units’” en *CFG* 13; 227-246.
- QUINTAIROS-SOLIÑO, Alba (2020): “‘Que ‘di’ o raposo?’ A raposa enmascarada: como o folclore afecta ás unidades fraseolóxicas” en *CFG* 22; 159-192.
- QUITOUT, Michel (2009): “Traduci-los refráns. Elementos de tradutoloxía” en *CFG* 11; 163-171.
- RAMOS SAÑUDO, Ana María (2013): “Achegamento á fraseoloxía do ‘dicir’ en francés” en *CFG* 15; 267-287.
- RECIO ARIZA, Mª Ángeles (2010): “O emprego da fraseoloxía como recurso específico na publicidade” en *CFG* 12; 233-245.
- RÍO CORBACHO, Pilar (2005): “O ‘refrán meteorolóxico’: estudo, comparación con outras linguas (castelán e francés) e proposta de nova denominación” en *CFG* 7; 239-260.
- (2009): “BADARE: unha ferramenta de traballo na paremioloxía meteorolóxica e do calendario na Romanía” en *CFG* 11; 173-190.
- (2011): “BADARE: A personificación nos espazos de tempo” en *CFG* 13; 247-262.
- ROBLES I SABATER, Ferran (2012): “As locucións marcadoras de reformulación con ‘decir’, ‘dir’, ‘sagen’” en *CFG* 14; 219-244.
- RUÍZ LEIVAS, Cristovo e EIROA GARCÍA-GARABAL, Juan A. (2003): “Fraseoloxía e terminoloxía dos cogomelos” en *CFG* 4; 371-387.
- RUIZ MARTÍNEZ, Ana María (2013): “Sobre a marcación diafásica das locucións en español” en *CFG* 15; 289-320.
- RUIZ QUEMOUN, Fernande (2011): “O espazo da tradución das expresións idiomáticas na clase de FLE (Francés como lingua estranxeira)” en *CFG* 13; 263-277.
- SANROMÁN VILAS, Begoña (2010): “Unidades fraseolóxicas na sección de agradecementos dos escritos académicos” en *CFG* 12; 247-271.
- SARDELLI, Mª Antonella (2009): “Aproximación á elaboración do mínimo paremiolóxico italiano” en *CFG* 11; 191-209.
- SCHEMANN, Hans (2007): “Factores modelo xeométricos descritibles e non descritibles para a constitución semántica de expresións idiomáticas e perspectivas de elaboración dun dicionario idiomático monolingüe e bilingüe galego” en *CFG* 9; 195-221.
- SEVILLA MUÑOZ, Julia (2004): “O concepto ‘correspondencia’ na tradución paremiolóxica” en *CFG* 6; 221-229.
- SEVILLA MUÑOZ, Julia e GARCÍA YELO, Marina (2013): “A elaboración dun corpus paremiolóxico por francófonos nativos” en *CFG* 15; 321-346.

- SILVA LÓPEZ, Martina (2010): “Símbolos nos fraseoloxismos con nomes de animais en alemán e español” en *CFG* 12; 273-286.
- SOTO ARIAS, María Rosario e GONZÁLEZ GARCÍA, Luis (2004): “Aplicacións didácticas dos refráns” en *CFG* 6; 231-250.
- (2007): “Do *verbo antigo* en Johan Garcia de Guilhade” en *CFG* 9; 223-232.
- (2009): “Folclore contístico, fraseoloxía e paremioloxía. Interrelacións xenésicas” en *CFG* 11; 211-227.
- SOTO ARIAS, M^a do Rosario (2003): “Achegas a un dicionario de refráns galego castelán, castelán -galego” en *CFG* 3 (vol. monográfico; 344 pp.).
- (2011): “Interaccións verbais entre rapaz-adulto ou rapaz-razapaz. Contribución á fraseoloxía” en *CFG* 13; 279-297.
- (2013): “Notas para un estudo dos refráns haxiocronolóxicos” en *CFG* 15; 347-370.
- (2017): “Novas catas no campo nociónal dos peixes e outros animais mariños” en *CFG* 19; 97-123.
- STROHSCHEN, Carola (2013): “A fraseodidáctica nos materiais para o ensino do alemán como lingua estranxeira” en *CFG* 15; 371-392.
- TAGNIN, Stella E. O. (2019): “A lingüística de corpus e as súas aplicacións na fraseoloxía: un panorama de pescudas desenvolvidas na Universidade de Sao Paulo” en *CFG* 21; 93-103.
- TIMOFEEVA, Larissa (2013): “Fraseodidáctica: a fraseoloxía para a didáctica” en *CFG* 15; 393-410.
- TORRENT-LENZEN, Aina (2009): “Lema, categoría e *definiens* na fraseografía monolingüe do español e bilingüe español-alemán” en *CFG* 11; 229-256.
- UGARTE BALLESTER, Xus (2012): “A aldraxe proverbial da preguiza nas dúas versións españolas de ‘The Way to Wealth’ de Benjamin Franklin” en *CFG* 14; 245-256.
- VELASCO MENÉNDEZ, Josefina (2013): “Breve ensaio histórico do estudo da fraseoloxía rusa (dende os seus inicios ata mediados da segunda metade do s. XX)” en *CFG* 15; 411-438.
- VIDAL CASTIÑEIRA, Ana (2003): “Aproximación ó ‘mínimo paremiolóxico’ galego. Unha proposta didáctica” en *CFG* 4; 79-116.
- VULETIĆ, Nikola (2012): “Os ditos do derradeiro en falar: notas de fraseoloxía dálmata” en *CFG* 14; 257-269.
- WIRNER, Jan (2005): “‘Wat mehr regelt en Geset’. Versión baixoalemá da Constitución do Estado alemán de Bremen. Tradución de termos monoverbais, pluriverbais e colocacións da linguaxe xurídica a unha lingua non estandarizada” en *CFG* 7; 261-276.
- YAKUBOVICH, Yauheniya (2018): “Rimbaud e Apollinaire nas recreacións poéticas bielorrusas: particularidades do tratamento fraseoestilístico”, en *CFG* 20; 197-220.
- ZUCCHI, Angela María Tenório (2019): “Orientación na universidade para a multiplicación dos estudos fraseolóxicos” en *CFG* 21; 105-134.
- ZULUAGA OSPINA, Alberto (2005): “Interpretación textolingüística de fraseoloxismos quixotescos” en *CFG* 7; 277-289.

1.2. Índice da sección de recadádivas

- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2005): “Glosario de locucións adverbais do galego medieval” en *CFG* 7; 13-40.
- BARBEITO LORENZO, María Dolores (2005): “Frasas feitas do Concello das Neves” en *CFG* 7; 293-301.
- BUJÁN OTERO, Patricia (2003): “El refrán y su sombra (Faro de Vigo) por José Sesto” en *CFG* 4; 345-369.
- BUJÁN OTERO, Patricia; FERRO RUIBAL, Xesús; PAZ ROCA, Mª Carmen; RODRÍGUEZ AÑÓN, Marta e VIDAL CASTIÑEIRA, Ana (2003): “Refranceiro do Seminario de Santiago (1947-1958)” en *CFG* 4; 173-343.
- CASTELO SANTABALLA, Lela e QUINTAIROS-SOLIÑO, Alba (2020): “*Tras deste tempo, tempo vén*: a fraseoloxía de Xermade” en *CFG* 22; 195-229.
- CASTRO OTERO, Salvador; DURÁN PAREDES, Lucía; GONZÁLEZ BARREIRO, Xosé Manuel; HARGUINDEY BANET, Henrique; MARTÍNEZ GARCÍA, Xosé; RÍOS SANTOMÉ, Soledad e TILVES PAZOS, Mª Emma (2020): “Largando aparellos nos caladoiros do Morrazo. Outras unidades fraseolóxicas” en *CFG* 22; 231-256.
- CASTRO OTERO, Salvador; DURÁN PAREDES, Lucía; GONZÁLEZ BARREIRO, Xosé Manuel; HARGUINDEY BANET, Henrique; MARTÍNEZ GARCÍA, Xosé e ROCAMONDE, Ramón (2011): “Outros lances nos laños do Morrazo. Nova recollida de unidades fraseolóxicas” en *CFG* 14; 273-285.
- CASTRO OTERO, Salvador; DURÁN PAREDES, Lucía; GONZÁLEZ BARREIRO, Xosé Manuel; HARGUINDEY BANET, Henrique; MARTÍNEZ GARCÍA, Xosé; ROCAMONDE GÓMEZ, Ramón e TILVES PAZOS, Mª Emma (2017): “Botando unhas liñas no mar do Morrazo” en *CFG* 19; 127-150.

- CERVIÑO FERRÍN, M.ª Victoria (2012): “Fraseoloxía e paremioloxía de Sebil, 1” en *CFG* 14; 287-307.
 (2013): “Fraseoloxía e paremioloxía de Sebil, 2” en *CFG* 15; 441-462.
 (2016): “Fraseoloxía e paremioloxía de Sebil, 3” en *CFG* 18; 199-210.
- CONDE TARRÍO, Germán (2004): “Hernán Núñez (1555) e Gonzalo Correas (1627): os primeiros refranceiros galegos” en *CFG* 6; 27-56.
- DOMÍNGUEZ RIAL, Evaristo (2011): “Fraseoloxía e paremioloxía de Bergantiños (Cabana de Bergantiños, Carballo e Constanco)” en *CFG* 13; 301-404.
- ESTÉVEZ RIONEGRO, Noelia (2014): “Fraseoloxía do noroeste de Valdeorras” en *CFG* 16; 305-317.
- FERRO RUIBAL, Xesús (2006): “Locucións e fórmulas comparativas ou elativas galegas” en *CFG* 8; 179-264.
 (2008): “Refranceiro de Grou (Lobios) recollido por Bieito Fernandes do Palheiro” en *CFG* 10; 241-253.
 (2012): “Fraseoloxía e paremioloxía galega anotada por José Pérez Ballesteros (1833-1918)” en *CFG* 14; 309-333.
- FERRO RUIBAL, Xesús e GROBA BOUZA, Fernando (2009): “*Dichos y refranes en dialecto vianés* de Laureano Prieto (1951) (ms. RAG-C170/5)” en *CFG* 11; 259-282.
- FERRO RUIBAL, Xesús e SURRIBAS DÍAZ, Noelia (2014): “Locucións, fórmulas e paremias galegas anotadas por Couceiro Freijomil (1888-1955)” en *CFG* 16; 319-355.
- FERRO RUIBAL, Xesús e VEIGA NOVOA, Cristina (2006): “‘Paremias selectas’. Un manuscrito bonaerense (1956) de Vicente Llópiz Méndez” en *CFG* 8; 265-315.
- GÓMEZ CLEMENTE, Xosé María (2004): “Os rexistros e os niveis de lingua na fraseoloxía: unha aproximación descritiva das locucións nun corpus textual galego” en *CFG* 6; 81-112.
- GONZÁLEZ GUERRA, Anxo (2010): “Fraseoloxía e paremioloxía de Pilar Guerra (Trasar, Carballedo, Lugo)” en *CFG* 12; 289-315.
- GROBA BOUZA, Fernando (2010): “*A cabalo regalado non se lle mira o dente*. Compilación da fraseoloxía equina galega actual” en *CFG* 12; 317-372.
 (2014): “*Nas mñas, nas mans ou nos pés, has salir a quen es*. Así se fala na Chan” en *CFG* 16; 357-437.
- HERMIDA ALONSO, Anxos (2009): “Fraseoloxía de Matamá (Vigo)” en *CFG* 11; 283-304.
- LÓPEZ BARREIRO, Margarita (2006): “Frasas feitas do Cachafeiro (Forcarei)” en *CFG* 8; 317-327.
- LÓPEZ FERRO, Xosé María (2015): “Locucións, fórmulas e paremias do concello das Pontes de García Rodríguez” en *CFG* 17; 131-185.
- LOSADA ÁLVAREZ, Ramón e FERNÁNDEZ PAMPÍN, Vanessa (2017): “Falares de Boqueixón”, en *CFG* 19; 151-213.
- LUACES PARDO, Narciso (2014): “Ditos e refráns recollidos na comarca do Ortegal” en *CFG* 16; 439-453.
- MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo (2007): “108 fórmulas galegas” en *CFG* 9; 235-246.
 (2010): “120 locucións verbais galegas” en *CFG* 12; 373-386.
 (2013): “*Perdóolle o mal que me fai polo ben que me sabe*. Unha aproximación aos campos semánticos da comida e da bebida na fraseoloxía galega” en *CFG* 15; 463-486.
 (2016): “*Hai cousas que parecen lousas*. Unha nova achega á fraseoloxía do Cachafeiro (Forcarei)” en *CFG* 18; 211-247.
 (2019): “A fraseoloxía do *Cantigueiro de Cotobade* de Antonio Fraguas” en *CFG* 21; 137-212.
- PAZ ROCA, Mª Carmen (2003): “Aportazón ao refranceiro. Coleición de refrás recollidos da tradición oral por Lois Carré (1898-1965)” en *CFG* 4; 129-141.
 (2007): “Aínda novos manuscritos paremiolóxicos de Vázquez Saco” en *CFG* 9; 247-293.
- PAZ ROCA, Mª Carmen e VIDAL CASTIÑEIRA, Ana (2004): “Novo manuscrito paremiolóxico de Vázquez Saco” en *CFG* 6; 253-264.
- PENÍN RODRÍGUEZ, Dorinda (2008): “Frasas feitas de San Lourenzo de Abelendo” en *CFG* 10; 255-264.
- PRIETO DONATE, Estefanía (2009): “Refranceiro escolar galego do cambio de milenio” en *CFG* 11; 305-369.
- RIVAS, Paco (2000): “Fraseoloxía do mar na Mariña luguesa” en *CFG* 1; 11-90.
- RUBINOS CONDE, Miguel (2013): “*Da roda para a piola*: refráns e frases do sur de Galicia” en *CFG* 15; 487-502.
- RUÍZ LEIVAS, Cristovo e EIROA GARCÍA-GARABAL, Juan A. (2003): “Fraseoloxía e terminoloxía dos cogomelos” en *CFG* 4; 371-387.
- SOTO ARIAS, M^a do Rosario: “Achegas a un dicionario de refráns galego castelán, castelán-galego” en *CFG* 3; 344 pp.
- TABOADA CHIVITE, Xesús (2000): “Refranceiro galego” en *CFG* 2; 47-192.
- VÁZQUEZ SACO, Francisco (2003): “*Refranceiro galego e outros materiais de tradición oral*. Edición de BELOSO GÓMEZ, Josefa; BUJÁN OTERO, Patricia; FERRO RUIBAL, Xesús e PAZ ROCA, Mª Carmen. [Locucións en *CFG* 5; 943-952. Fórmulas en *CFG* 5; 933-942. Refráns en *CFG* 5; 5-842. Ref. con topónimo en *CFG* 5; 843-910. Dialoxismos en *CFG* 5; 911-924. Enunc. fras. en *CFG* 5; 925-928. Frases proverbiais en *CFG* 5; 929-932].

- VÁZQUEZ, Lois (2003): “Refranero gallego. Colección hecha por el P. Gumersindo Placer López” en CFG 4; 143-171.
- VENTÍN DURÁN, José Augusto (2007): *Fraseoloxía de Moscoso e outros materiais de tradición oral*. Edición crítica de FERRO RUIBAL, Xesús; RIAL SANTOS, Raquel; SALGUEIRO VEIGA, Emma M^a; VIDAL CASTIÑEIRA, Ana, e cunha nota biográfica de VENTÍN PEREIRA, José Augusto”. Anexo 1 de CFG.
- VIDAL CASTIÑEIRA, Ana (2003): “Mínimo paremiolóxico de Viana do Bolo” en CFG 4; 79-116.
- (2003): “Un manuscrito paremiolóxico de Murguía” en CFG 4; 117-128.
- VILLAR AIRA, Sara (2018): “A fraseoloxía de Tabeirós a través da obra *Contiños da Terra* (1931) de Manuel García Barros” en CFG 20; 223-280.

1.3. Índice alfabético de recensións

1.3.1. Índice alfabético de recensións por autores

- ABAD ASÍN, Carlota e ALBERT GANDÍA, Paula (2016): *Combina palabras y formula ideas. Propaga tu español a los cuatro vientos... ¡y punto!* Niveles B2 y C1. Recensión de M. Carmen Losada Aldrey en CFG 19, 2017; 217-219.
- ALESSANDRO, Arianna (2006): Véxase ZAMORA MUÑOZ, Pablo; ALESSANDRO, Arianna; IOPPOLI, Eleonora e SIMONA, Federica (2006).
- ALMEIDA, José João (1999): *Dicionário aberto de calão e expressões idiomáticas*. Recensión de Fernando Groba Bouza en CFG 20, 2018; 283-284.
- ALMELA, Ramón; RAMÓN, Estanislao e WOTJAK, Gerd (eds.) (2005): *Fraseología contrastiva. Con ejemplos tomados del alemán, español, francés e italiano*. Recensión de Carmen Mellado Blanco en CFG 8, 2006; 331-333.
- ALONSO RAMOS, Margarita (ed.) (2006): *Diccionarios y Fraseología*. Recensión de Cristina Veiga Novoa en CFG 9, 2007; 297-301.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2003): *As locucións verbais galegas*. Recensión de Jorge Leiva Rojo en CFG 6, 2004; 267-270.
- (ed.) (2008a): *Lenguaje figurado y motivación. Una perspectiva desde la fraseología*. Recensión de Luis González García en CFG 10, 2008; 267-274.
- (ed.) (2008b): *Fixed Expressions in Cross Linguistic Perspective*. Recensión de Xacinta Varela Martínez en CFG 13, 2011; 407-411.
- ANDRÉS, Olimpia de (2005): Véxase SECO, Manuel; ANDRÉS, Olimpia de e RAMOS, Gabino (2004).
- BARÁNOV, Anatolij e DOBROVOL'SKIJ, Dmitriy (2009): *Aspectos teóricos da fraseoloxía*. Recensión de Mª Isabel González Rey en CFG 12, 2010; 389-402.
- BÁRDOSI, Vilmos (2017): *Du phrasème au dictionnaire. Études de phraséographie franco-hongroise*. Recensión de Károly Morvay en CFG 19, 2017; 220-222.
- BÁRDOSI, Vilmos e GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2012): *Dictionnaire phraséologique thématique français-espagnol* (Diccionario fraseolóxico temático francés-español). Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 14, 2012; 337-339.
- (2012): *Dictionnaire phraséologique thématique français-espagnol. Diccionario fraseolóxico temático francés-español*. Recensión de Károly Morvay en CFG 15, 2013; 505-509.
- (2015): *Szólások, közmondások eredete. Fraseológiai etimológiai szótár*. Recensión de Károly Morvay en CFG 18, 2016; 251-257.
- BARSANTI, Mª Jesús (2011): *Los refranes en la traducción de El Quijote de Ludwig Tieck. Estudio paremiológico contrastivo español-alemán*. Recensión de Nelly Iglesias en CFG 14, 2012; 340-341.
- BERMÚDEZ BLANCO, Manuel e CID FERNÁNDEZ, Alba (2011-2012): *Fraseoloxía Visual (Galega)* 1 (21.12.2011); *Fraseoloxía Visual (Galega)* 2 (30.12.2011); *Fraseoloxía Visual (Galega)* 3 (10.9.2012). Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 14, 2012; 341-344.
- BERTY, Katrin; MELLADO BLANCO, Carmen e OLZA, Inés (eds.) (2018): *Fraseología y variedades diatópicas*. Recensión de Ana Mansilla en CFG 20, 2018; 285-286.
- BIRIKH, Alexander K.; MOKIENKO, Valerii M. e STEPÁNOVA, Liudmila I. (1998): *Словарь русской фразеологии: Историко-этимологический справочник* (Diccionario de fraseoloxía rusa: libro de referencias histórico-etimolóxicas). Recensión de Ekaterina Guerbek en CFG 7, 2005; 305-308.
- BLANCO ESCODA, Xavier e MEJRI, Salah (2018): *Les Pragmatèmes*. Recensión de Mª Isabel González-Rey en CFG 20, 2018; 287-292.

- BOSQUE MUÑOZ, Ignacio (2004): *Redes (las palabras en su contexto). Diccionario combinatorio del español contemporáneo*. Recensión de Mª Isabel González Rey en CFG 7, 2005; 308-313.
- BUBENHOFER, Noah (2010): Véxase PTASHNYK, Stefaniya; HALLSTEINSDOTTIR, Erla e BUBENHOFER, Noah (2010).
- BUJÁN OTERO, Patricia (2010): Véxase MELLADO, Carmen; BUJÁN, Patricia; HERRERO, Claudia; IGLESIAS, Nely e MANSILLA, Ana (eds.) (2010).
- (2013): Véxase SCHEMANN, Hans; MELLADO BLANCO, Carmen; BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely; LARRETA, Juan P. e MANSILLA, Ana (2013a) e (2013b).
- CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (2001/2008): Véxase SEVILLA MUÑOZ, Julia e CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (2001/2008).
- (2008 [2002]): Véxase SEVILLA MUÑOZ, Julia e CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (2008 [2002]).
- (2019): *Fraseología bíblica. Su reflejo en el refranero español*. Recensión de Kerstin Schwandtner en CFG 22, 2020; 259-262.
- CARBONELL BASSET, Delfin (2004): *Diccionario inglés y español de modismos (Las frases que Usted necesita) / A Spanish and English Dictionary of Idioms (The phrases you need)*. Recensión de Ana García Lozano en CFG 6, 2004; 271-272.
- CASADO VELARDE, Manuel (2006): Véxase GONZÁLEZ RUÍZ, Ramón; CASADO VELARDE, Manuel e ESPARZA TORRES, Miguel Ángel (2006).
- CASTILLO CARBALLO, Auxiliadora (2015): *De la investigación fraseológica a las decisiones fraseográficas. Un estudio de interrelaciones*. Recensión de Mª Isabel González-Rey en CFG 19, 2017; 223-227.
- CASTRO OTERO, Salvador; DURÁN PAREDES, Lucía; GONZÁLEZ BARREIRO, Xosé Manuel; HARGUINDEY BANET, Henrique; MARTÍNEZ GARCÍA, Xosé e ROCAMONDE GÓMEZ, Ramón (2005): *Unha maré de palabras. Contribución ao léxico do Morrazo*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 7, 2005; 314-316.
- CID FERNÁNDEZ, Alba (2016): Véxase LOSADA ALDREY, M. Carmen; CID FERNÁNDEZ, Alba e FERNÁNDEZ CARBALLIDO, Xurxo (2016).
- CONCA, Maria e GUIA, Josep (2014): *La fraseología. Principis, mètode i aplicacions*. Recensión de Patricia Buján Otero en CFG 18, 2016; 258-260.
- CONDE TARRÍO, Germán (2007a): *Nouveaux apports à l'étude des expressions figées*. Recensión de Emma Mª Salgueiro Veiga en CFG 10, 2008; 274-279.
- (ed.) (2007b): *El componente etnolingüístico de la paremiología*. Recensión de Cristina Rodríguez Nieto en CFG 10, 2008; 279-282.
- (ed.) (2008): *Aspectos formales y discursivos de las expresiones fijas*. Recensión de Xacinta Varela Martínez en CFG 13, 2011; 411-416.
- CONDE TARRÍO, Germán; MOGORRÓN HUERTA, Pedro; MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel e PRIETO GARCÍA-SECO, David (2015): *Enfoques actuales para la traducción fraseológica y paremiológica: ámbitos, recursos y modalidades*. Recensión de Andrea González Pereira en CFG 18, 2016; 261-265.
- CORTIZAS, Antón (2010): *Ao pé da Laxa da Moa. Literatura de tradición oral de Carnota*. Recensión de Cristina Rodríguez Nieto en CFG 12, 2010; 403-404.
- COUCEIRO, Xosé (2005): *Expresions populares da nosa comarca [Forcarei]*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 7, 2005; 318-320.
- CRIDA ÁLVAREZ, Carlos Alberto (2017): *Ο παροιματικός λόγος που γνωρίζουν και χρησιμοποιούν οι σύγχρονοι Έλληνες, με αντιστοιχίες στην ισπανική γλώσσα*. Recensión de Fernando García Romero en CFG 19, 2017; 228-230.
- DE LOS REYES GÓMEZ, Fermín (2007): Véxase LAFUENTE NIÑO, Mª Carmen; SEVILLA MUÑOZ, Manuel; DE LOS REYES GÓMEZ, Fermín e SEVILLA MUÑOZ, Julia (2007).
- DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij (2009): Véxase BARÁNOV, Anatolij e DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij (2009).
- DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij e PIIRAINEN, Elisabeth (2005): *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives*. Recensión de Cristina Veiga Novoa en CFG 8, 2006; 334-337.
- (2009): *Zur Theorie der Phraseologie - Kognitive und kulturelle Aspekte*. Recensión de Martina Silva López en CFG 12, 2010; 405-408.
- DOYLE, Charles Clay (2012): *Doing Proverbs and Other Kinds of Folklore. Philological and Historical Studies*. Vermont: Proverbium & The University of Vermont. Recensión de Rebeca Lema en CFG 14, 2012; 345-348.
- DURÁN PAREDES, Lucía (2005): Véxase CASTRO OTERO, Salvador *et alii* (2005).
- DURANTE, Vanda (ed.) (2014): *Fraseología y Paremiología: enfoques y aplicaciones*. Recensión de Luis González García en CFG 17, 2015; 189-199.

- ECHENIQUE ELIZONDO, María Teresa; MARTÍNEZ ALCAIDE, María José; SÁNCHEZ MÉNDEZ, Juan Pedro e PLA COLOMER, Francisco P. (eds.) (2016): *Fraseoloxía española: diacronía y codificación*. Recensión de Luís González García en CFG 19, 2017; 230-233.
- ESPARZA TORRES, Miguel Ángel (2006): Véxase GONZÁLEZ RUÍZ, Ramón; CASADO VELARDE, Manuel e ESPARZA TORRES, Miguel Ángel (2006).
- ETTINGER, Stefan e NUNES, Manuela (2006): *Portugiesische Redewendungen*. Recensión de Carmen Mellado Blanco en CFG 9, 2007; 301-304.
- FERNÁNDEZ CARBALLIDO, Xurxo (2016): Véxase LOSADA ALDREY, M. Carmen; CID FERNÁNDEZ, Alba e FERNÁNDEZ CARBALLIDO, Xurxo (2016).
- FERNÁNDEZ MARTÍN, Patricia e SARDELLI, Mª Antonella (eds.) (2019): *Estudios lingüísticos y literarios de las unidades fraseológicas en las obras cervantinas*. Recensión de Vanessa Fernández Pampín en CFG 21, 2019; 215-217.
- GALLEGO HERNÁNDEZ, Daniel: Véxase MOGORRÓN HUERTA, Pedro (2013).
- GARCÍA-PAGE, Mario (2008): *Introducción a la fraseología española. Estudio de las locuciones*. Recensión de Carmen Mellado Blanco en CFG 11, 2009; 373-378.
- GARCÍA RODRÍGUEZ, Joseph (2020): *La fraseología del español y el catalán. Semántica cognitiva, simbolismo y contrastividad*. Recensión de Manuel José Aguilar Ruiz en CFG 22, 2020; 263-265.
- GARGALLO GIL, José Enrique (coord.) (2010): *Paremiología romance. Los refranes meteorológicos*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 13, 2011; 416-422.
- (2011): *I proverbi meteorologici. Ai confini dell'Europa romanza*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 13, 2011; 423-426.
- GAUTIER, Laurent (2018): *Figement et discours spécialisés*. Recensión de Mª Isabel González Rey en CFG 21, 2019; 218-223.
- GÓMEZ GONZÁLEZ, Alba e UREÑA TORMO, Clara (2014): *Locuciones y refranes para dar y tomar. El libro para aprender más de 120 locuciones y refranes del español*. Recensión de M. Carmen Losada Aldrey en CFG 17, 2015; 200-203.
- GONZÁLEZ BARREIRO, Xosé Manuel (2005): Véxase CASTRO OTERO, Salvador et alii (2005).
- GONZÁLEZ RADÍO, Vicente (2007): *Comunicación e interpretación de la vida en el refranero*. Recensión de Xacinta Varela Martínez en CFG 12, 2010; 408-409.
- GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2002): *La phraséologie du français*. Recensión de María Álvarez de la Granja en CFG 6, 2004; 272-274.
- (2007a): *La didactique du français idiomatique*. Recensión de Germán Conde Tarrío en CFG 10, 2008; 283-284.
- (ed.) (2007b): *Les expressions figées en didactique des langues étrangères. Las expresiones fijas en la didáctica de las lenguas extranjeras*. Recensión de Xacinta Varela Martínez en CFG 13, 2011; 427-430.
- (2007c): *Adquisición de las expresiones fijas. Metodología y recursos didácticos. Idioms acquisition. Methodology and didactic Resources*. Recensión de Xacinta Varela Martínez en CFG 13, 2011; 430-432.
- (ed.) (2008): *A multilingual Focus on Contrastive Phraseology and Techniques for Translation*. Recensión de Emma Mª Salgueiro Veiga en CFG 13, 2011; 433-436.
- (ed.) (2012): *Unidades fraseológicas y TIC*. Recensión de Vanessa Fernández Pampín en CFG 15, 2013; 510-512.
- (ed.) (2013): *Phraseodidactic Studies on German as a Foreign Language/Phraseodidaktische Studien zu Deutsch als Fremdsprache*. Recensión de Laura Amigot Castillo en CFG 16, 2014; 457-462.
- (ed.) (2014): *Didáctica y traducción de las unidades fraseológicas*. Recensión de Carola Strohschen en CFG 16, 2014; 462-471.
- (dir.) (2014): *Outils et méthodes d'apprentissage en phraseodidactique*. Recensión de Germán Conde Tarrío en CFG 16, 2014; 471-477.
- GONZÁLEZ REY, Mª Isabel; BÁRDOSI, Vilmos; DUFAYS, Jean-Louis; SIERRA SORIANO, Ascensión; RUIZ-QUEMOUN, Fernande; SOLANO RODRÍGUEZ, Mª Ángele e NICOLAS, Claire (2015): *Phraséotext - Le Français Idiomatique*. Recensión de Julia Sevilla Muñoz en CFG 18, 2016; 265-266.
- GONZÁLEZ ROYO, Carmen e MOGORRÓN HUERTA, Pedro (eds.) (2008): *Estudios y análisis de fraseología contrastiva: lexicografía y traducción*. Recensión de Ángela Mura en CFG 16, 2014; 477-480.
- GONZÁLEZ RUÍZ, Ramón; CASADO VELARDE, Manuel e ESPARZA TORRES, Miguel Ángel (2006): *Discurso, Lengua y metalenguaje -Balance y perspectivas*. Recensión de Claudia Herrero Kacmarek en CFG 11, 2009; 378-380.
- GUIA, Josep (2014): Véxase CONCA, Maria; GUIA, Josep (2014).

- HALLSTEINSDOTTIR, Erla (2010): Véxase PTASHNYK, Stefaniya; HALLSTEINSDOTTIR, Erla e BUBENHOFER, Noah (2010).
- HARGUINDEY BANET, Henrique (2005): Véxase CASTRO OTERO, Salvador *et alii* (2005).
- HERRERO, Claudia (2010): Véxase MELLADO, Carmen; BUJÁN, Patricia; HERRERO, Claudia; IGLESIAS, Nely e MANSILLA, Ana (eds.) (2010).
- IGLESIAS, Nely (2010): Véxase MELLADO, Carmen; BUJÁN, Patricia; HERRERO, Claudia; IGLESIAS, Nely e MANSILLA, Ana (eds.) (2010).
- (2013): Véxase SCHEMANN, Hans; MELLADO BLANCO, Carmen; BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely; LARRETA, Juan P. e MANSILLA, Ana (2013a) e (2013b).
- INESTA MENA, Eva María e PAMIES BERTRÁN, Antonio (2002): *Fraseoloxía y metáfora: aspectos tipológicos y cognitivos*. Recensión de Patricia Buján Otero en CFG 7, 2005; 320-323.
- IOPPOLI, Eleonora (2006): Véxase ZAMORA MUÑOZ, Pablo; ALESSANDRO, Arianna; IOPPOLI, Eleonora e SIMONA, Federica (2006).
- KONECNY, Christine (2010): *Kollokationen, Versuch einer semantisch-begrifflichen Annäherung und Klassifizierung anhand italienischer Beispiele*. Recensión de Simona Brunetti en CFG 15, 2013; 513-516.
- LAFUENTE NIÑO, Mª Carmen; SEVILLA MUÑOZ, Manuel; DE LOS REYES GÓMEZ, Fermín e SEVILLA MUÑOZ, Julia (2007): *Seminario Internacional Colección paremiológica, Madrid, 1922-2007*. Recensión de Vanessa Fernández Pampín en CFG 11, 2009; 381-384.
- LARRETA, Juan P. (2013): Véxase SCHEMANN, Hans; MELLADO BLANCO, Carmen; BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely; LARRETA, Juan P. e MANSILLA, Ana (2013a) e (2013b).
- LEI, Chunyi (2017): *Teoría fraseológica y lenguaje figurado en España y China*. Recensión de Lìqun Wang en CFG 21, 2019; 224-228.
- LÓPEZ TABOADA, Carme e SOTO ARIAS, María Rosario (2008): *Diccionario de fraseoloxía galega*. Recensión de Xosé María Gómez Clemente en CFG 10, 2008; 284-287.
- LOSADA ALDREY, M. Carmen (2011): *El español idiomático da xuega. 150 fraseologismos con exercicios*. Recensión de Nely M. Iglesias Iglesias en CFG 14, 2012; 348-351.
- LOSADA ALDREY, M. Carmen; CID FERNÁNDEZ, Alba e FERNÁNDEZ CARBALLIDO, Xurxo (2016): *Pura dar trela'. Manual práctico de fraseoloxía galega*. Recensión de Mª Isabel González Rey en CFG 18, 2016; 272-275.
- LUQUE DURÁN, Juan de Dios e PAMIES BERTRÁN, Antonio (eds.) (2005): *La creatividad en el lenguaje: colocaciones idiomáticas y fraseología*. Recensión de Leopoldo Cañizo Durán en CFG 8, 2006; 337-340.
- LUQUE NADAL, Lucía (2010): *Fundamentos teóricos de los diccionarios lingüístico-culturales. Relaciones entre fraseología y culturología*. Recensión de M. Carmen Losada Aldrey en CFG 13, 2011; 437-440.
- LUQUE TORO, Luis (2012): *Manual práctico de usos de la Fraseología española actual*. Recensión de Iván Pazó Rial e Sara Villar Aira en CFG 20, 2018; 293-295.
- LURATI, Ottavio (2002): *Per modo di dire. Storia della lingua e antropologia nelle locuzioni italiane ed europee*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 9, 2007; 305-311.
- MANSILLA, Ana (2010): Véxase MELLADO, Carmen; BUJÁN, Patricia; HERRERO, Claudia; IGLESIAS, Nely e MANSILLA, Ana (eds.) (2010).
- (2013): Véxase SCHEMANN, Hans; MELLADO BLANCO, Carmen; BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely; LARRETA, Juan P. e MANSILLA, Ana (2013a) e (2013b).
- MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel (2015): Véxase CONDE TARRÍO, Germán; MOGORRÓN HUERTA, Pedro; MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel e PRIETO GARCÍA-SECO, David (2015).
- MARTÍN SALCEDO, Javier (2017): *Fraseología española en uso. ¡Si tú lo dices! ¡Venga! Ya verás como sí*. Recensión de María Álvarez de la Granja en CFG 20, 2018; 295-302.
- MARTÍNEZ GARCÍA, Xosé (2005): Véxase CASTRO OTERO, Salvador *et alii* (2005).
- MARTÍNEZ SEGURA, Rafael (2019): *Diccionario temático comparado de refranes y proverbios grecolatinos*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 22, 2020; 267-307.
- MARTINO RUZ, Xandru (2008): *Refraneru temático asturianu*. Recensión de Xacinta Varela Martínez en CFG 14, 2012; 351-355.
- MASŁOWSKA, Ewa (2020): *Mediating the Otherworld in Polish Folklore. A Cognitive Linguistic Perspective*. Recensión de Alba Giráldez Otero e Alba Quinteiros-Soliño en CFG 22, 2020; 309-315.
- MASSEAU, Paola: Véxase MOGORRÓN HUERTA, Pedro (2013).
- MELLADO BLANCO, Carmen (2004): *Fraseologismos somáticos del alemán*. Recensión de Cristina Veiga Novoa en CFG 6, 2004; 275-279.

- (2008a): *Beiträge zur Phraseologie aus textueller Sicht*. Recensión de Claudia Herrero Kaczmarek en CFG 10, 2008; 287-289.
- (2008b): *Colocaciones y fraseología en los diccionarios*. Recensión de Alba Vidal Fernández en CFG 10, 2008; 290-293.
- (ed.) (2009): *Theorie und Praxis der idiomatischen Wörterbücher*. Recensión de Patricia Buján Otero en CFG 11, 2009; 384-388.
- (ed.) (2014): *Kontrastive Phraseologie Deutsch-Spanisch*. Recensión de Beatriz Pérez Traseira en CFG 17, 2015; 203-208.
- MELLADO BLANCO, Carmen; BERTY, Katrin e OLZA, Inés (eds.) (2017): *Discurso repetido y fraseología textual (español y español-alemán)*. Recensión de María Álvarez de la Granja en CFG 19, 2017; 234-240.
- MELLADO, Carmen; BUJÁN, Patricia; HERRERO, Claudia; IGLESIAS, Nely e MANSILLA, Ana (eds.) (2010): *La fraseografía del S. XXI. Nuevas propuestas para el español y el alemán*. Recensión de M. Carmen Losada Aldrey en CFG 12, 2010; 410-413.
- MELLADO BLANCO, Carmen (coord.); BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely M.; LOSADA, M. Carmen e MANSILLA, Ana (eds.) (2013a): *La fraseografía del alemán y el español: lexicografía y traducción*. Recensión de Beatriz Pérez Traseira en CFG 16, 2014; 480-484.
- (2013b): Véxase SCHEMANN, Hans; MELLADO BLANCO, Carmen; BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely; LARRETA, Juan P. e MANSILLA, Ana (2013a) e (2013b).
- MELLADO BLANCO, Carmen e GUTIÉRREZ RUBIO, Enrique (eds.) (2020): *Nuevas aportaciones de la Gramática de Construcciones a los estudios de fraseología en las lenguas románicas*. Recensión de Luis González García en CFG 22, 2020; 317-327.
- MESSINA FAJARDO, Luisa A. (2017): *Apuntes de fraseología, paremiología, traducción y didáctica del español*. Recensión de Luis González García en CFG 20, 2018; 303-306.
- MIEDER, Wolfgang (2004): *Proverbs: a handbook*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 8, 2006; 340-342.
- (2012): *International Bibliography of Paremiography. Collections of Proverbs, Proverbial Expressions and Comparisons, Quotations, Graffiti, Slang and Wellerisms*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 14, 2012; 355-358.
- (2014): *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 31, 2014. Recensión de Beatriz Pérez Traseira en CFG 16, 2014; 484-490.
- MOGORRÓN HUERTA, Pedro (2008): Véxase GONZÁLEZ ROYO, Carmen (2008).
- MOGORRÓN HUERTA, Pedro; GALLEGO HERNÁNDEZ, Daniel; MASSEAU, Paola e TOLOSA IGUALADA, Miguel (eds.) (2013): *Fraseología, Opacidad y Traducción*. Recensión de Marie-Évelyne Le Poder en CFG 16, 2014; 491-493.
- MOGORRÓN HUERTA, Pedro e MEJRI, Salah (dirs.) (2010): *Opacidad, idiomatización, traducción. Opacité, idiomatizité, traduction*. Recensión de Juan Antonio Albaladejo Martínez en CFG 14, 2012; 359-360.
- MOGORRÓN HUERTA, Pedro (2015): Véxase CONDE TARRÍO, Germán; MOGORRÓN HUERTA, Pedro; MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel e PRIETO GARCÍA-SECO, David (2015).
- MOKIENKO, Valerii M. (1998): Véxase BIRIKH, Alexander K.; MOKIENKO, Valerii M. e STEPÁNOVA, Liudmila I. (1998).
- MORVAY, Károly (2006): *Els bons usos es perden. Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 15, 2013; 519-522.
- NAVARRO, Carmen (2008): *Aspectos de fraseología contrastiva español-italiano*. Recensión de Carmen Mellado Blanco en CFG 15, 2013; 522-526.
- NETZLAFF, Marion (2005): *La collocation adjectif-adverbe et son traitement lexicographique. Français – allemand – espagnol*. Recensión de Mª Isabel González Rey en CFG 10, 2008; 294-298.
- NUNES, Manuela (2006): Véxase ETTINGER, Stefan e NUNES, Manuela (2006).
- OLÍMPIO DE OLIVEIRA SILVA, Maria Eugênia (2007): *Fraseografía teórica y práctica*. Por Carmen Mellado Blanco en CFG 10, 2008; 298-303.
- OLZA MORENO, Inés (2011): *Corporalidad y lenguaje. La fraseología somática metalingüística del español*. Recensión de M. Carmen Losada Aldrey en CFG 14, 2012; 361-365.
- ORTIZ ÁLVAREZ, María Luisa (org.) (2012): *Tendências atuais na pesquisa descritiva e a prática em Fraseologia e Paremiologia*. Recensión de Ramón Anxo Martins Seixo en CFG 17, 2015; 208-214.
- PAMIES BERTRÁN, Antonio (eds.) (2002): Véxase IÑESTA MENA, Eva María e PAMIES BERTRÁN, Antonio (2002).
- (eds.) (2005): Véxase LUQUE DURÁN, Juan de Dios e PAMIES BERTRÁN, Antonio (2005).
- PAMIES BERTRÁN, Antonio e RODRÍGUEZ SIMÓN, Francisca (2005): *El lenguaje de los enfermos (Metáfora y fraseología en el habla espontánea de los pacientes)*. Recensión de Mª Isabel González Rey en CFG 9, 2007; 311-313.

- PÀMIES I RIUDOR, Víctor (2012): *En cap cap cap. Diccionari de dites i refranys sobre el cap*. Recensión de Xus Ugarte Ballester en CFG 14, 2012; 365-367.
- (2005-2012):
[vpamies.dites.cat](#) [/// refranyer.dites.cat](#) [/// biblioteca.dites.cat](#) [/// diccionari.blogspot.com](#) [/// didactica.dites.cat](#) [/// tematic.dites.cat](#) [/// polsim.dites.cat](#) [/// frasesfetes.dites.cat](#) [/// enciclopedia.dites.cat](#) [/// etimologies.dites.cat](#) [/// conferencies.dites.cat](#) [/// topica.dites.cat](#) [/// nuls.dites.cat](#) [/// cap.dites.cat](#). Recensión de Joan Puigmalet en CFG 14, 2012; 367-371.
- PENA, Xosé A. (2011): *Diccionario fraseológico bilingüe castelán-galego*. Recensión de María do Rosario Soto Arias en CFG 13, 2011; 440-446.
- PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2012): *Gramática y semántica de las locuciones*. Recensión de María Álvarez de la Granja en CFG 15, 2013; 526-529.
- (2015): *Para un diccionario de locuciones. De la lingüística teórica a la fraseografía práctica*. Recensión de María Álvarez de la Granja en CFG 18, 2016; 267-272.
- PRIETO GARCÍA-SECO, David (2015): Véxase CONDE TARRÍO, Germán; MOGORRÓN HUERTA, Pedro; MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel e PRIETO GARCÍA-SECO, David (2015).
- PIIRAINEN, Elisabeth (2006): Véxase DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij e PIIRAINEN, Elisabeth (2005).
- (2009): Véxase DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij e PIIRAINEN, Elisabeth (2009).
- PIIRAINEN, Elisabeth (2012): *Widespread Idioms in Europe and Beyond. A Cross-linguistic and Cross-cultural Research Project*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 14, 2012; 371-374.
- PTASHNYK, Stefaniya; HALLSTEINSDOTTIR, Erla e BUBENHOFER, Noah (2010): *Korpora, Web und Datenbanken. Computergestützte Methoden in der modernen Phraseologie und Lexikographie. Corpora, Web and Databases. Computer-Based Methods in Modern Phraseology and Lexicography*. Recensión de Carmen Mellado Blanco en CFG 13, 2011; 446-450.
- RAMÓN, Estanislao (ed.) (2005): Véxase ALMELA, Ramón; RAMÓN, Estanislao e WOTJAK, Gerd (eds.) (2005).
- RAMOS, Gabino (2005): Véxase SECO, Manuel; ANDRÉS, Olimpia de e RAMOS, Gabino (2004).
- RÍO CORBACHO, María Pilar (2010): *El refranero y el santoral. Un santo y un refrán para cada día*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 12, 2010; 414-417.
- ROBLES I SABATER, Ferrán (2010): *Aspectes de fraseoloxía contrastiva alemán-català: fraseologismes de la producció verbal*. Recensión de Ana Mansilla Pérez en CFG 15, 2013; 529-533.
- ROCAMONDE GÓMEZ, Ramón (2005): Véxase CASTRO OTERO, Salvador *et alii* (2005).
- RODRÍGUEZ LEÓN, Mª Esmeralda (2003): *Pequeno refranceiro alemán-galego*. Recensión de Cristina Veiga Novoa en CFG 6, 2004; 279-283.
- RODRÍGUEZ SIMÓN, Francisca (2005): Véxase PAMIES BERTRÁN, Antonio e RODRÍGUEZ SIMÓN, Francisca (2005).
- RODRÍGUEZ TRONCOSO, Manuel (2005): *Historia dunha aldea galega. Coas mans encol do lume. Guntín da Caniza. Memorias*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 7, 2005; 316-318.
- RODRÍGUEZ VIDA, Susana (2005): *Diccionario temático de frases hechas*. Recensión de Carmen Mellado Blanco en CFG 7, 2005; 323-329.
- SAILER, Manfred e MARKANTONATOU, Stella (2018): *Multinword expressions: Insights from a multi-lingual perspective*. Recensión de Patricia Buján Otero en CFG 21, 2019; 229-232.
- SÁNCHEZ LÓPEZ, Elena (2013): *Estudi de la llengua d'Ausiàs March a través de les col·locacions. Una aproximació semiautomàtica*. Recensión de Santiago Vicente Llavata en CFG 17, 2015; 214-222.
- SCHEMANN, Hans (2002): *Idiomatik Deutsch – Portugiesisch*. Recensión de Isabel Giraldez Arias en CFG 9, 2007; 314-318.
- (2012): *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten. 2. Auflage, erweitert um eine Einführung in die 'Synonymie und Idiomatik'*. Recensión de Carmen Mellado Blanco en CFG 14, 2012; 374-378.
- SCHEMANN, Hans e SCHEMANN-DIAS, Luiza (1979): *Dicionário Idiomático Português-Alemão*. Recensión de Isabel Giraldez Arias en CFG 9, 2007; 314-318.
- (2005): *Dicionário Idiomático Português-Alemão*. Recensión de Isabel Giraldez Arias en CFG 9, 2007; 314-318.
- SCHEMANN-DIAS, Luiza (1979): Véxase SCHEMANN, Hans e SCHEMANN-DIAS, Luiza (1979).
- (2005): Véxase SCHEMANN, Hans e SCHEMANN-DIAS, Luiza (2005).
- SCHEMANN, Hans; MELLADO BLANCO, Carmen; BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely; LARRETA, Juan P. e MANSILLA, Ana (2013a): *Idiomatik Deutsch-Spanisch*. Recensión de Noelia Surribas Díaz en CFG 15, 2013; 534-535.

- SCHEMANN, Hans; MELLADO BLANCO, Carmen; BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely; LARRETA, Juan Pablo e MANSILLA, Ana (2013b): *Idiomatik Deutsch-Spanisch*. Recensión de María Luisa Ortiz Álvarez e Enrique Huelva Unternbäumen en CFG 17, 2015; 223-226.
- SECO, Manuel; ANDRÉS, Olimpia de e RAMOS, Gabino (2004): *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*. Recensión de Luis González García en CFG 7, 2005; 330-333.
- SEVILLA MUÑOZ, Julia (2007): Véxase LAFUENTE NIÑO, Mª Carmen; SEVILLA MUÑOZ, Manuel; DE LOS REYES GÓMEZ, Fermín e SEVILLA MUÑOZ, Julia (2007).
- (ed.) (2014): *Fraseología y Léxico. Un enfoque contrastivo*. Recensión de Vanessa Fernández Pampín en CFG 16, 2014; 494-496.
- (2020): *Refranes del siglo XVI en el siglo XXI*. Recensión de Yuanxin Ji en CFG 22, 2020; 329-332.
- SEVILLA MUÑOZ, Julia e CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (2008 [2002]): *Pocas palabras bastan: vida e interculturalidad del refrán*. Recensión de Mª Isabel González Rey en CFG 11, 2009; 388-391.
- (dirs.) (2001/2008): *1001 refranes españoles con su correspondencia en alemán – árabe – francés – inglés – italiano – polaco – provenzal y ruso*. Recensión de Germán Conde Tarrío en CFG 11, 2009; 391-392.
- SEVILLA MUÑOZ, Manuel (2007): Véxase LAFUENTE NIÑO, Mª Carmen; SEVILLA MUÑOZ, Manuel; DE LOS REYES GÓMEZ, Fermín e SEVILLA MUÑOZ, Julia (2007).
- SILVA, Suzete (org.) (2020): *Fraseología & Cia. Entabulando diálogos reflexivos. Volume 2*. Recensión de Mª Rosario Soto Arias en CFG 22, 2020; 333-341.
- SIMONA, Federica (2006): Véxase ZAMORA MUÑOZ, Pablo; ALESSANDRO, Arianna; IOPPOLI, Eleonora e SIMONA, Federica (2006).
- SOARES, Rui João Baptista (2002): *Do Ano ao Santo tudo é encanto. Ditos populares ao longo do ano*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 17, 2015; 226-229.
- SOLANO RODRÍGUEZ, María Ángeles e BIELAWSKA, Karolina (2017): *Proyectos de fraseología integrada para la enseñanza de ELE*. Recensión de Mª Carmen Losada Aldrey en CFG 21, 2019; 232-236.
- SOTO ARIAS, María Rosario (2008): Véxase LÓPEZ TABOADA, Carme e SOTO ARIAS, María Rosario (2008).
- STEPÁNOVA, Liudmila I. (1998): Véxase BIRIKH, Alexander K.; MOKIENKO, Valerii M. e STEPÁNOVA, Liudmila I. (1998).
- SULKOWSKA, Monika (2013): *De la phraséologie à la phraséodidactique. Études théoriques et pratiques*. Recensión de Mª Isabel González Rey en CFG 16, 2014; 496-501.
- TOLOSA IGUALADA Miguel: Véxase MOGORRÓN HUERTA, Pedro (2013).
- TORRENT i ALAMANY-LENZEN, Aina e URÍA FERNÁNDEZ, Lucía (2020): *Spanisch-deutsches Wörterbuch der Redewendungen*. Recensión de Carmen Mellado Blanco en CFG 22, 2020; 343-348.
- UREÑA TORMO, Clara (2014): Véxase GÓMEZ GONZÁLEZ, Alba e UREÑA TORMO, Clara (2014).
- VAL VAL, Xosé. Cura de Vilar de Ortelle (2012): *Dixoo ou predicouno? Ditos populares*. Recensión de Xesús Ferro Ruibal en CFG 16, 2014; 501-506.
- VELÁZQUEZ PUERTO, Karen (2017): *¡Dale a la lengua! Integrando el aprendizaje de fraseología en ELE*. Recensión de M. Carmen Losada Aldrey en CFG 20, 2018; 307-309.
- VICENTE LLAVATA, Santiago (2011): *Estudio de las locuciones en la obra literaria de Don Íñigo López de Mendoza (Marqués de Santillana). Hacia una fraseología histórica del español*. Recensión de Luis González García en CFG 15, 2013; 535-542.
- VIEJO FERNÁNDEZ, Xulio (2012): *Paremiás populares asturianas (Estudio, clasificación y glosa)*. Recensión de Xacinta Varela Martínez en CFG 16, 2014; 506-509.
- WOTJAK, Gerd (ed.) (2005): Véxase ALMELA, Ramón; RAMÓN, Estanislao e WOTJAK, Gerd (eds.) (2005).
- ZAMORA MUÑOZ, Pablo; ALESSANDRO, Arianna; IOPPOLI, Eleonora e SIMONA, Federica (2006): *Hai voluto la bicicletta... Esercizi su fraseologia e segnali discorsivi per studenti di italiano LS/L2*. Recensión de Paula Quiroga Munguía en CFG 10, 2008; 304-307.

1.3.2. Índice alfabético de recensiones por recensionantes

- AGUILAR RUIZ, Manuel José (2020). Recensión de GARCÍA RODRÍGUEZ, Joseph (2020): *La fraseología del español y el catalán. Semántica cognitiva, simbolismo y contrastividad* en CFG 22, 2020; 263-265.
- ALBALADEJO MARTÍNEZ, Juan Antonio (2012). Recensión de MOGORRÓN HUERTA, Pedro e MEJRI, Salah (dirs.) (2010): *Opacidad, idiomatichidad, traducción. Opacité, idiomatichité, traduction* en CFG 14, 2012; 359-360.
- ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2004): Recensión de GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2002): *La phraséologie du français* en CFG 6, 2004; 272-274.

- (2013): Recensión de PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2012): *Gramática y semántica de las locuciones* en CFG 15, 2013; 526-529.
- (2016): Recensión de PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2015): *Para un diccionario de locuciones. De la lingüística teórica a la fraseografía práctica* en CFG 18, 2016; 267-272.
- (2017): Recensión de MELLADO BLANCO, Carmen; BERTY Katrin e OLZA, Inés (eds.) (2017): *Discurso repetido y fraseología textual (español y español-alemán)* en CFG 19, 2017; 234-240.
- (2018): Recensión de MARTÍN SALCEDO, Javier (2017): *Fraseología española en uso. ¡Si tú lo dices! ¡Venga! Ya verás como sí* en CFG 20, 2018; 295-302.
- AMIGOT CASTILLO, Laura (2014): Recensión de GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (ed.) (2013): *Phraseodidactic Studies on German as a Foreign Language/ Phraseodidaktische Studien zu Deutsch als Fremdsprache* en CFG 16, 2014; 457-462.
- BRUNETTI, Simona (2013): Recensión de KONECNY, Christine (2010): *Kollokationen, Versuch einer semantisch-begrifflichen Annäherung und Klassifizierung anhand italienischer Beispiele* en CFG 15, 2013; 513-516.
- BUJÁN OTERO, Patricia (2005): Recensión de IÑESTA MENA, Eva María e PAMIES BERTRÁN, Antonio (2002): *Fraseología y metáfora: aspectos tipológicos y cognitivos* en CFG 7, 2005; 320-323.
- (2009): Recensión de MELLADO BLANCO, Carmen (ed.) (2009): *Theorie und Praxis der idiomatischen Wörterbücher* en CFG 11, 2009; 382-386.
- (2016): Recensión de CONCA, Maria e GUIA, Josep (2014): *La fraseología. Principis, metode i aplicacions* en CFG 18, 2016; 258-260.
- (2019): Recensión de SAILER, Manfred e MARKANTONATOU, Stella (2018): *Multiword expressions: Insights from a multi-lingual perspective* en CFG 21, 2019; 229-232.
- CANIZO DURÁN, Leopoldo (2006): Recensión de LUQUE DURÁN, Juan de Dios e PAMIES BERTRÁN, Antonio (eds.) (2005): *La creatividad en el lenguaje: colocaciones idiomáticas y fraseología* en CFG 8, 2006; 337-340.
- CONDE TARRÍO, Germán (2008): Recensión de GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2007): *La didactique du français idiomatique* en CFG 10, 2008; 283-284.
- (2009): Recensión de SEVILLA MUÑOZ, Julia e CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (dirs.) (2001/2008): *1001 refranes españoles con su correspondencia en alemán – árabe – francés – inglés – italiano – polaco – provenzal y ruso* en CFG 11, 2009; 391-392.
- (2014): Recensión de GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (dir.) (2014): *Outils et méthodes d'apprentissage en phraseodidactique* en CFG 16, 2014; 471-477.
- FERNÁNDEZ PAMPÍN, Vanessa (2009): Recensión de LAFUENTE NIÑO, Mª Carmen; SEVILLA MUÑOZ, Manuel; DE LOS REYES GÓMEZ, Fermín e SEVILLA MUÑOZ, Julia (2007): *Seminario Internacional Colección paremiológica, Madrid, 1922-2007* en CFG 11, 2009; 381-384.
- (2013): Recensión de GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2012): *Unidades fraseológicas y TIC* en CFG 15, 2013; 510-512.
- (2014): Recensión de SEVILLA MUÑOZ, Julia (ed.) (2014): *Fraseología y Léxico. Un enfoque contrastivo* en CFG 16, 2014; 494-496.
- (2019): Recensión de FERNÁNDEZ MARTÍN, Patricia e SARDELLI, Antonella (2019): *Estudios lingüísticos y literarios de las unidades fraseológicas en las obras cervantinas* en CFG 21, 2019; 191-209.
- FERRO RUIBAL, Xesús (2005a): Recensión de CASTRO OTERO, Salvador *et alii* (2005): *Unha maré de palabras. Contribución ao léxico do Morrazo* en CFG 7, 2005; 314-316.
- (2005b): Recensión de COUCEIRO, Xosé (2005): *Expresións populares da nosa comarca [Forcarei]* en CFG 7, 2005; 318-320.
- (2005c): Recensión de RODRÍGUEZ TRONCOSO, Manuel (2005): *Historia dunha aldea galega. Coas mans encol do lume. Guntín da Caniza. Memorias* en CFG 7, 2005; 316-318.
- (2006): Recensión de MIEDER, Wolfgang (2004): *Proverbs: a handbook* en CFG 8, 2006; 340-342.
- (2007): Recensión de LURATI, Ottavio (2002): *Per modo di dire. Storia della lingua e antropologia nelle locuzioni italiane ed europee* en CFG 9, 2007; 305-311.
- (2010): Recensión de RÍO CORBACHO, María Pilar (2010): *El refranero y el santoral. Un santo y un refrán para cada día* en CFG 12, 2010; 414-417.
- (2011a): Recensión de GARGALLO GIL, José Enrique (coord.) (2010): *Paremiología romance. Los refranes meteorológicos* en CFG 13, 2011; 416-422.
- (2011b): Recensión de GARGALLO GIL, José Enrique (coord.) (2011): *I proverbi meteorologici. Ai confini dell'Europa romanza* en CFG 13, 2011; 423-426.
- (2012a): Recensión de BÁRDOSI, Vilmos e GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2012): *Dictionnaire phraseologique thématique français-espagnol. Diccionario fraseológico temático francés-español* en CFG 14, 2012; 337-339.

- (2012b): Recensión de BERMÚDEZ BLANCO, Manuel e CID FERNÁNDEZ Alba (2011-2012): *Fraseoloxía Visual (Galega) 1* (21.12.2011); *Fraseoloxía Visual (Galega) 2* (30.12.2011); *Fraseoloxía Visual (Galega) 3* (10.9.2012) en CFG 14, 2012; 341-344.
- (2012c): Recensión de MIEDER, Wolfgang (2012): *International Bibliography of Paremiography. Collections of Proverbs, Proverbial Expressions and Comparisons, Quotations, Graffiti, Slang and Wellerisms* en CFG 14, 2012, 355-358.
- (2012d): Recensión de PIIRAINEN Elisabeth: *Widespread Idioms in Europe and Beyond. A Cross-linguistic and Cross-cultural Research Project* en CFG 14, 2012, 371-374.
- (2013): Recensión de MORVAY, Károly (2006): *Els bons usos es perden. Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*. en CFG 15, 2013; 519-522.
- (2014): Recensión de VAL VAL, Xosé. Cura de Vilar de Ortelles (2012): *Díxoo ou predicouno? Ditos populares* en CFG 16, 2014; 501-506.
- (2015): Recensión de SOARES, Rui João Baptista (2002): *Do Ano ao Santo tudo é encanto. Ditos populares ao longo do ano* en CFG 17, 2015; 226-229.
- (2020): Recensión de MARTÍNEZ SEGURA, Rafael (2019): *Diccionario temático comparado de refranes y paremias grecolatinas* en CFG 22, 2020; 267-307.
- GARCÍA LOZANO, Ana (2004): Recensión de CARBONELL BASSET, Delfin (2004): *Diccionario inglés y español de modismos (Las frases que Usted necesita) A Spanish and English Dictionary of Idioms (The phrases you need)* en CFG 6, 2004; 271-272.
- GARCÍA ROMERO, Fernando (2017): Recensión de CRIDA ÁLVAREZ, Carlos Alberto (2017): *Ο παροιμιακός λόγος που γνωρίζουν και χρησιμοποιούν οι σύγχρονοι Έλληνες, με αντιστοιχίες στην ισπανική γλώσσα* en CFG 19, 2017; 228-230.
- GIRÁLDEZ ARIAS, Isabel (2007a): Recensión de SCHEMANN, Hans (2002): *Idiomatik Deutsch – Portugiesisch* en CFG 9, 2007; 314-318.
- (2007b): Recensión de SCHEMANN, Hans; SCHEMANN-DIAS, Luiza (1979): *Dicionário Idiomático Português-Alemão* en CFG 9, 2007; 314-318.
- (2007c): Recensión de SCHEMANN, Hans; SCHEMANN-DIAS, Luiza (2005): *Dicionário Idiomático Português-Alemão* en CFG 9, 2007; 314-318.
- GIRÁLDEZ OTERO, Alba e QUINTAIROS-SOLINHO, Alba (2020): Recensión de MASŁOWSKA, Ewa (2020): *Mediating the Otherworld in Polish Folklore. A Cognitive Linguistic Perspective* en CFG 22, 2020; 309-315.
- GÓMEZ CLEMENTE, Xosé María (2008): Recensión de LÓPEZ TABOADA, Carme e SOTO ARIAS, María Rosario (2008): *Diccionario de fraseoloxía galega* en CFG 10, 2008; 284-287.
- GONZÁLEZ GARCÍA, Luis (2005): Recensión de SECO, Manuel; ANDRÉS, Olimpia de e RAMOS Gabino (2004): *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles* en CFG 7, 2005; 330-333.
- (2008): Recensión de ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2008): *Lenguaje figurado y motivación. Una perspectiva desde la fraseología* en CFG 10, 2008; 267-274.
- (2013): Recensión de VICENTE LLAVATA, Santiago (2011): *Estudio de las locuciones en la obra literaria de Don Íñigo López de Mendoza (Marqués de Santillana). Hacia una fraseología histórica del español* en CFG 15, 2013; 535-542.
- (2015): Recensión de DURANTE, Vanda (ed.) (2014): *Fraseología y Paremiología: enfoques y aplicaciones* en CFG 17, 2015; 189-199.
- (2017): Recensión de ECHENIQUE ELIZONDO, María Teresa; MARTÍNEZ ALCAIDE, María José; SÁNCHEZ MÉNDEZ, Juan Pedro e PLA COLOMER, Francisco P. (eds.) (2016): *Fraseología española: diacronía y codificación* en CFG 19, 2017; 230-233.
- (2018): Recensión de MESSINA FAJARDO, Luisa A. (2017): *Apuntes de fraseología, paremiología, traducción y didáctica del español* en CFG 20, 2018; 303-306.
- (2020): Recensión de MELLADO BLANCO, Carmen e GUTIÉRREZ RUBIO, Enrique (eds.) (2020): *Nuevas aportaciones de la Gramática de Construcciones a los estudios de fraseología en las lenguas románicas* en CFG 22, 2020; 317-327.
- GONZÁLEZ PEREIRA, Andrea (2016): Recensión de CONDE TARRÍO, Germán; MOGORRÓN HUERTA, Pedro; MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel e PRIETO GARCÍA-SECO, David (2015): *Enfoques actuales para la traducción fraseológica y paremiológica: ámbitos, recursos y modalidades* en CFG 18, 2016; 261-265.
- GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2005): Recensión de BOSQUE MUÑOZ, Ignacio (2004): *Redes (las palabras en su contexto). Diccionario combinatorio del español contemporáneo* en CFG 7, 2005; 308-313.
- (2007): Recensión de PAMIES BERTRÁN, Antonio e RODRÍGUEZ SIMÓN, Francisca (2005): *El lenguaje de los enfermos (Metáfora y fraseología en el habla espontánea de los pacientes)* en CFG 9, 2007; 311-313.
- (2008): Recensión de NETZLAFF, Marion (2005): *La collocation adjectif-adverbe et son traitement lexicographique. Français – allemand – espagnol* en CFG 10, 2008; 294-298.

- (2009): Recensión de SEVILLA MUÑOZ, Julia e CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (2008 [2002]): *Pocas palabras bastan: vida e interculturalidad del refrán* en CFG 11, 2009; 388-391.
- (2010): Recensión de BARÁNOV, Anatolij e DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij (2009): *Aspectos teóricos da fraseoloxía* en CFG 12, 2010; 389-402.
- (2014): Recensión de SULKOWSKA, M^a (2013): *De la phraséologie à la phraséodidactique. Études théoriques et pratiques* en CFG 16, 2014; 496-501.
- (2016): Recensión de LOSADA ALDREY, M. Carmen; CID FERNÁNDEZ, Alba e FERNÁNDEZ CARBALLIDO, Xurxo (2016): *'Para dar trela'. Manual práctico de fraseoloxía galega* en CFG 18, 2016; 272-275.
- (2017): Recensión de CASTILLO CARBALLO, Auxiliadora (2015): *De la investigación fraseolóxica a las decisiones fraseográficas. Un estudio de interrelaciones* en CFG 19, 2017; 223-227.
- (2018): Recensión de BLANCO ESCODA, Xavier e MEJRI, Salah (2018): *Les Pragmatèmes* en CFG 20, 2018; 287-292.
- (2019): Recensión de GAUTIER, Laurent (2018): *Figement et discours spécialisés* en CFG 21, 2019; 218-223.
- GROBA BOUZA, Fernando (2018): Recensión de ALMEIDA, José João (1999): *Dicionário aberto de calão e expressões idiomáticas* en CFG 20, 2018; 283-284.
- GUERBEK, Ekaterina (2005): Recensión de BIRIKH, Alexander K.; MOKIENKO, Valerii M. e STEPÁNOVA, Liudmila I. (1998): *Словарь русской фразеологии: Историко-этимологический справочник* (Dicionario de fraseoloxía rusa: libro de referencias histórico-etimolóxicas) en CFG 7, 2005; 305-308.
- HERRERO KACZMAREK, Claudia (2008): Recensión de MELLADO BLANCO, Carmen (2008): *Beiträge zur Phraséologie aus textueller Sicht* en CFG 10, 2008; 287-289.
- (2009): Recensión de GONZÁLEZ RUÍZ, Ramón; CASADO VELARDE, Manuel e ESPARZA TORRES, Miguel Ángel (2006): *Discurso, Lengua y metalenguaje –Balance y perspectivas* en CFG 11, 2009; 378-380.
- HUELVA UNTERNBÄUMEN, Enrique (2015): Véxase ORTIZ ÁLVAREZ, Maria Luisa e HUELVA UNTERNBÄUMEN, Enrique (2015).
- IGLESIAS IGLESIAS, Nely (2012a): Recensión de LOSADA ALDREY, M. Carmen (2011): *El español idiomático da xogo. 150 fraseologismos con ejercicios* en CFG 14, 2012; 348-351.
- (2012b): Recensión de BARSANTI, Mª Jesús (2011): *Los refranes en la traducción de El Quijote de Ludwig Tieck. Estudio paremiológico contrastivo español-alemán* en CFG 14, 2012; 340-341.
- JI, Yuanxin (2020): Recensión de SEVILLA MUÑOZ, Julia (2020): *Refranes del s. XVI en el s. XXI* en CFG 22, 2020; 329-332.
- LE PODER, Marie-Éveline (2014): Recensión de MOGORRÓN HUERTA, Pedro; GALLEGU HERNÁNDEZ, Daniel; MASSEAU Paola e TOLOSA IGUALADA, Miguel (eds.) (2013): *Fraseología, Opacidad y Traducción* en CFG 16, 2014; 491-493.
- LEIVA ROJO, Jorge (2004): Recensión de ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2003): *As locucións verbais galegas* en CFG 6, 2004; 267-270.
- LEMA, Rebeca (2012): Recensión de DOYLE, Charles Clay (2012): *Doing Proverbs and Other Kinds of Folklore. Philological and Historical Studies* en CFG 14, 2012; 345-348.
- LOSADA ALDREY, M. Carmen (2010): Recensión de MELLADO, Carmen; BUJÁN, Patricia; HERRERO, Claudia; IGLESIAS, Nely e MANSILLA, Ana (eds.) (2010): *La fraseografía del S. XXI. Nuevas propuestas para el español y el alemán* en CFG 12, 2010; 410-413.
- (2011): Recensión de LUQUE NADAL, Lucía (2010): *Fundamentos teóricos de los diccionarios lingüístico-culturales. Relaciones entre fraseología y cultura* en CFG 13, 2011; 437-440.
- (2012): Recensión de OLZA MORENO, Inés (2011): *Corporalidad y lenguaje. La fraseología somática metalingüística del español* en CFG 14, 2012; 361-365.
- (2015): Recensión de GÓMEZ GONZÁLEZ, Alba; UREÑA TORMO, Clara (2014): *Locuciones y refranes para dar y tomar. El libro para aprender más de 120 locuciones y refranes del español* en CFG 17, 2015; 200-203.
- (2017): Recensión de ABAD ASÍN, Carlota e ALBERT GANDÍA, Paula (2016): *Combina palabras y formula ideas. Propaga tu español a los cuatro vientos... ¡y punto! Niveles B2 y C1* en CFG 19, 2017; 217-219.
- (2018): Recensión de VELÁZQUEZ PUERTO, Karen (2017): *¡Dale a la lengua! Integrando el aprendizaje de fraseología* en ELE en CFG 20, 2018; 307-309.
- (2019): Recensión de SOLANO RODRÍGUEZ, María Ángeles e BIELAWSKA, Karolina (2017): *Proyectos de fraseología integrada para la enseñanza de ELE* en CFG 21, 2019; 232-236.
- MANSILLA PÉREZ, Ana (2013): Recensión de ROBLES I SABATER, Ferrán (2010): *Aspectes de fraseología contrastiva alemán-català: fraseologismes de la producció verbal* en CFG 15, 2013; 529-533.

- (2018): Recensión de BERTY, Katrin; MELLADO BLANCO, Carmen e OLZA, Inés (eds.) (2018): *Fraseoloxía y variedades diatópicas* en CFG 20, 2018; 285-286.
- MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo (2015): Recensión de ORTIZ ÁLVAREZ, María Luisa (org.) (2012): *Tendências atuais na pesquisa descritiva e a'licada em Fraseoloxía e Paremioloxía* en CFG 17, 2015; 208-214.
- MELLADO BLANCO, Carmen (2005): Recensión de RODRÍGUEZ VIDA, Susana (2004): *Diccionario temático de frases hechas* en CFG 7, 2005; 323-329.
- (2006): Recensión de ALMELA, Ramón; RAMÓN, Estanislao e WOTJAK, Gerd (eds.) (2005): *Fraseoloxía contrastiva. Con exemplos tomados del alemán, español, francés e italiano* en CFG 8, 2006; 331-333.
- (2007): Recensión de ETtinger, Stefan e NUNES, Manuela (2006): *Portugiesische Redewendungen* en CFG 9, 2007; 301-304.
- (2008): Recensión de OLIMPIO DE OLIVEIRA SILVA, María Eugénia (2007): *Fraseografía teórica y práctica* en CFG 10, 2008; 298-303.
- (2009): Recensión de GARCÍA-PAGE, Mario (2008): *Introducción a la fraseoloxía española. Estudio de las locuciones* en CFG 11, 2009; 373-378.
- (2011): Recensión de PTASHNYK, Stefaniya; HALLSTEINSDOTTIR, Erla e BUBENHOFER, Noah (2010): *Korpora, Web und Datenbanken. Computergestützte Methoden in der modernen Phraseologie und Lexikographie. Corpora, Web and Databases. Computer-Based Methods in Modern Phraseology and Lexicography* en CFG 13, 2011; 446-450.
- (2012): Recensión de SCHEMANN, Hans (2012): *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten. 2. Auflage, erweitert um eine Einführung in die 'Synonymie und Idiomatik'* en CFG 14, 2012; 374-378.
- (2013): Recensión de NAVARRO, Carmen (2008): *Aspectos de fraseoloxía contrastiva español-italiano* en CFG 15, 2013; 522-526.
- (2020): Recensión de TORRENTI ALAMANY-LENZEN, Aina e URÍA FERNÁNDEZ, Lucía (2020): *Spanisch-deutsches Wörterbuch der Redewendungen* en CFG 22, 2020; 343-348.
- MORVAY, Károly (2013): Recensión de BÁRDOSI, Vilmos e GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2012): *Dictionnaire phraseologique thématique français-espagnol. Diccionario fraseológico temático francés-español* en CFG 15, 2013; 505-509.
- (2016): Recensión de BÁRDOSI, Vilmos (2015): *Szólások, közmondások eredete. Frázológiai etimológiai szótár* en CFG 18, 2016; 251-257.
- (2017): Recensión de BÁRDOSI, Vilmos (2017): *Du phrasème au dictionnaire. Études de phraseographie franco-hongroise* en CFG 19, 2017; 220-222.
- MURA, Angela (2014): Recensión de GONZÁLEZ ROYO, Carmen e MOGORRÓN HUERTA, Pedro (eds.) (2008): *Estudios y análisis de fraseoloxía contrastiva: lexicografía y traducción* en CFG 16, 2014; 477-480.
- ORTIZ ÁLVAREZ, María Luisa e HUELVA UNTERNBÄUMEN, Enrique (2015): Recensión de SCHEMANN, Hans; MELLADO BLANCO, Carmen; BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely; LARRETA, Juan Pablo e MANSILLA, Ana (2013): *Idiomatik Deutsch-Spanisch* en CFG 17, 2015; 223-226.
- PAZÓ RIAL, Iván e VILLAR AIRA, Sara (2018): Recensión de LUQUE TORO, Luis (2012): *Manual práctico de usos de la Fraseoloxía española actual* en CFG 20, 2018; 293-295.
- PÉREZ TRASEIRA, Beatriz (2014): Recensión de MELLADO BLANCO, Carmen (coord.); BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely M.; LOSADA, M. Carmen e MANSILLA, Ana (eds.) (2013): *La fraseografía del alemán y el español: lexicografía y traducción* en CFG 16, 2014; 480-484.
- (2014): Recensión de MIEDER, Wolfgang (2014): *Proverbium. Yearbook of International Proverb Scholarship*, 31, 2014 en CFG 16, 2014; 484-490.
- (2015): Recensión de MELLADO BLANCO, Carmen (ed.) (2014): *Kontrastive Phraseologie Deutsch-Spanisch* en CFG 17, 2015; 203-208.
- PUIGMALET, Joan (2012). Recensión de PÀMIES, Víctor (2005-2012): *vpamies.dites.cat / / / refranyer.dites.cat / / / biblioteca.dites.cat / / / diccionari.blogspot.com / / / didactica.dites.cat / / / tematic.dites.cat / / / polsim. dites. cat / / / frasesfetes.dites.cat / / / enciclopedia.dites.cat / / / etimologies.dites.cat / / / conferencies.dites.cat / / / topica.dites.cat / / / ulls.dites.cat / / / cap.dites.cat* en CFG 14, 2012; 367-371.
- QUIROGA MUNGUÍA, Paula (2008): Recensión de ZAMORA MUÑOZ, Pablo; ALESSANDRO, Arianna; IOPPOLI, Eleonora e SIMONA, Federica (2006): *Hai voluto la bicicletta... Esercizi su fraseologia e segnali discorsivi per studenti di italiano LS/L2* en CFG 10, 2008; 304-307.
- RODRÍGUEZ NIETO, Cristina (2008): Recensión de CONDE TARRÍO, Germán (2007): *El componente etnolingüístico de la paremioloxía* en CFG 10, 2008; 279-282.
- (2010): Recensión de CORTIZAS, Antón (2010): *Ao pé da Laxa da Moa. Literatura de tradición oral de Carnota* en CFG 12, 2010; 403-404.

- SALGUEIRO VEIGA, Emma Mª (2008): Recensión de CONDE TARRÍO, Germán (2007): *Nouveaux apports à l'étude des expressions figées* en CFG 10, 2008; 274-279.
- (2011): Recensión de GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (ed.) (2008): *A multilingual Focus on Contrastive Phraseology and Techniques for Translation* en CFG 13, 2011; 433-436.
- SCHWANDTNER, Kerstin (2020): Recensión de CANTERA ORTIZ DE URBINA, Jesús (2019): *Fraseología bíblica. Su reflejo en el refranero español* en CFG 22, 2020; 259-262.
- SEVILLA MUÑOZ, Julia (2016): Recensión de GONZÁLEZ REY, Mª Isabel; BÁRDOSI, Vilmos; DUFAYS, Jean-Louis; SIERRA SORIANO, Ascensión; RUIZ-QUEMOUN, Fernand; SOLANO RODRÍGUEZ, Mª Ángeles e NICOLAS, Claire (2015): *Phraséotext - Le Français Idiomatique* en CFG 18, 2016; 265-266.
- SILVA LÓPEZ, Martina (2010): Recensión de DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij e PIIRAINEN Elisabeth (2009): *Zur Theorie der Phraseologie - Kognitive und kulturelle Aspekte* en CFG 12, 2010; 405-408.
- SOTO ARIAS, María Rosario (2011): Recensión de PENA, Xosé A. (2011): *Diccionario fraseológico bilingüe castelán-galego* en CFG 13, 2011; 440-446.
- (2020): Recensión de SILVA, Suzete (2020): *Fraseoloxía e CLA. Entabulando diálogos reflexivos. Volume 2* en CFG 22, 2020; 333-341.
- STROHSCHEN, Carola (2014): Recensión de GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (ed.) (2014): *Didáctica y traducción de las unidades fraseológicas* en CFG 16, 2014; 462-471.
- SURRIBAS DÍAZ, Noelia. (2013): Recensión de SCHEMANN, Hans; MELLADO BLANCO, Carmen; BUJÁN, Patricia; IGLESIAS, Nely; LARRETA, Juan P. e MANSILLA, Ana (2013): *Idiomatik Deutsch-Spanisch* en CFG 15, 2013; 534-535.
- UGARTE BALLESTER, Xus (2012): Recensión de PÀMIES I RIUDOR, Víctor (2012): *En cap cap cap. Diccionari de dites i refranys sobre el cap* en CFG 14, 2012; 365-367.
- VARELA MARTÍNEZ, Xacinta (2010): Recensión de GONZÁLEZ RADÍO, Vicente (2007): *Comunicación e interpretación de la vida en el refranero* en CFG 12, 2010; 408-409.
- (2011a): Recensión de ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (ed.) (2008): *Fixed Expressions in Cross Linguistic Perspective* en CFG 13, 2011; 407-411.
- (2011b): Recensión de CONDE TARRÍO, Germán (ed) (2008): *Aspectos formales y discursivos de las expresiones fijas* en CFG 13, 2011; 411-416.
- (2011c): Recensión de GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (dir.) (2007): *Adquisición de las expresiones fijas. Metodología y recursos didácticos. Idioms acquisition. Methodology and didactic Resources* en CFG 13, 2011; 430-432.
- (2011d): Recensión de GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (ed.) (2007): *Les expressions figées en didactique des langues étrangères. Las expresiones fijas en la didáctica de las lenguas extranjeras* en CFG 13, 2011; 427-430.
- (2014): Recensión de VIEJO FERNÁNDEZ, Xulio (2012): *Pemias populares asturianas (Estudio, clasificación y glosa* en CFG 16, 2014; 506-509.
- VEIGA NOVOA, Cristina (2004a): Recensión de MELLADO BLANCO, Carmen (2004): *Fraseologismos somáticos del alemán* en CFG 6, 2004; 275-279.
- (2004b): Recensión de RODRÍGUEZ LEÓN, Mª Esmeralda (2003): *Pequeno refraneiro alemán-galego* en CFG 6, 2004; 279-283.
- (2006): Recensión de DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij e PIIRAINEN, Elisabeth (2005): *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives* en CFG 8, 2006; 334-337.
- (2007): Recensión de ALONSO RAMOS, Margarita (ed.) (2006): *Diccionarios y Fraseología* en CFG 9, 2007; 297-301.
- VICENTE LLAVATA, Santiago (2015): Recensión de SÁNCHEZ LÓPEZ, Elena (2013): *Estudi de la llengua d'Ausiàs March a través de les col·locacions. Una aproximació semiautomàtica* en CFG 17, 2015; 214-222.
- VIDAL FERNÁNDEZ, Alba (2008): Recensión de MELLADO BLANCO, Carmen (2008): *Colocaciones y fraseología en los diccionarios* en CFG 10, 2008; 290-293.
- WANG, Liqun (2019): Recensión de LEI, Chunyi (2017): *Teoría fraseológica y lenguaje figurado en España y China* en CFG 21, 2019; 224-228.

1.4. Índice da sección de Novas

- Novas (2004) CONSELLO DE REDACCIÓN (2004): “Noticia de traballos fraseolóxicos feitos en Galicia ou en curso de elaboración dende o ano 2000 e que están inéditos en prensa ou en elaboración” en CFG 6, 2004; 285-288.
- Novas (2005): Congreso Internacional de Fraseoloxía e Paremioloxía en CFG 7, 2005; 337-338.
- Novas (2005): *Europhras* en CFG 7, 2005; 338.

- Novas (2005): *Paremia* en CFG 7, 2005; 338-339.
- Novas (2005): *Proverbium* en CFG 7, 2005; 339-340.
- Novas (2006): Congreso Internacional de Fraseoloxía e Paremioloxía en CFG 8, 2006; 345-351.
- Novas (2008): *Fraseonet* en CFG 10, 2008; 311.
- Novas (2008): *Frasespal* en CFG 10, 2008; 312-313.
- Novas (2009): Baránov, Anatolij; Dobrovol'skij, Dmitriy (2009): *Aspectos teóricos da fraseoloxía*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades en CFG 11, 2009; 395-397.
- Novas (2009): *Coloquio Internacional de Fraseografía* (Santiago de Compostela) en CFG 11, 2009; 398-399.
- Novas (2009): *Unha novidosa páxina web fraseolóxica* <<http://www.ettinger-phraseologie.de>> (Stefan Ettinger, Univ. Augsburg) en CFG 11, 2009; 399-401.
- Novas (2010): Congreso de EUROPHRAS (Granada 30.6-2.7.2010). *Cross-Linguistic And Cross-Cultural Perspectives On Phraseology And Paremiology* en CFG 12, 2010; 433-439.
- Novas (2010): *Internationale Tagung Zur Kontrastiven Phraseologie Deutsch-Spanisch*, 24.-25. November 2011. Facultade de Filoloxía, Universidade de Santiago. Grupo organizador: FRASESPAL. Coordinadora do congreso: Carmen Mellado Blanco en CFG 12, 2010; 439.
- Novas (2010): *XII Simposio Internacional de Comunicación Social*. Centro de Lingüística Aplicada (Santiago De Cuba. 17-21.1.2011) en CFG 12, 2010; 439.
- Novas (2011): Tercer Seminario Internacional sobre Refranes Meteorolóxicos. Geoparemioloxía Romance (Universitat de Barcelona (UB). 6 -7.6.2011) en CFG 13, 2011; 466-467.
- Novas (2011): *Seminario "La Fraseoloxía en el Corrido Mexicano"*. (Universidad Michoacana de San Nicolás de Hidalgo, México) Raúl Eduardo González Hernández (Universidad Complutense de Madrid (UCM). 17.6.2011) en CFG 13, 2011; 467.
- Novas (2011): *Seminario Internacional. Unidades Fraseolóxicas y TIC* (Universidad Complutense de Madrid (UCM). 5, 6 -7.10.2011) en CFG 13, 2011; 467-469.
- Novas (2011): Nace *O Refraneiro Galego*, unha aplicación para Iphone con case 10.000 refráns para consultar offline en CFG 13, 2011; 469-470.
- Novas (2011): II Jornadas de Lengua y Comunicación *La fraseoloxía y la paremioloxía (60 años después de la Introducción a la lexicografía moderna de D. Julio Casares* (Alcalá de Henares 9-10.11.2011) en CFG 13, 2011; 470.
- Novas (2011): II International Conference on Phraseology and Paremiology. I Brazilian Conference on Phraseology. *Current trends in descriptive and applied research on phraseology and paremiology*. (Brasília 13-18.11.2011) en CFG 13, 2011; 470.
- Novas (2011): *Congreso Internacional de Fraseoloxía Contrastiva Alemán-Español/ Galego*. <www.usc.es/frasespal> (Santiago de Compostela, 24-25.11.2011) en CFG 13, 2011; 470.
- Novas (2011): Exposición virtual: *Refranes y Aforismos en la España del s. XVII*. (Biblioteca Histórica de Madrid. Exposición realizada entre marzo e outubro de 2009) en CFG 13, 2011; 474.
- Novas (2011): International Conference under the Auspices of the European Society of Phraseology (EUROPHRAS) *Phraseology and Culture* <<http://www.europhrasmaribor.si/>> (Maribor, Slovenia. 27-31.8.2012) en CFG 13, 2011; 474.
- Novas (2012): *Fraseoloxía & Paremioloxía. Seconda giornata di studio*. Università degli Studi di Roma. La Sapienza. 6-7/6/2012, en CFG 14, 2012; 393-394.
- Novas (2012): *Coloquio Internacional FRADITRAD: "Fraseoloxía, Didáctica de las lenguas y traducción"*. Universidade de Santiago de Compostela. Campus de Lugo (Facultade de Humanidades). Grupo organizador: FRASEONET. Coordinadora do coloquio: Mª Isabel González Rey. 29-31/10/2012 en CFG 14, 2012; 394-397.
- Novas (2012): *Language Change and Phraseology*. Annual conference of the Society for the History of Germanic Languages. University of Siegen, Germany. 27-29/9/2012 en CFG 14, 2012; 397.
- Novas (2012): *Il proverbio nella letteratura italiana dal XV al XVII secolo*. Università Roma Tre - Fondazione Marco Besso - Istituto della Enciclopedia Italiana. Fondata da Giovanni Treccani. Roma 5-6/12/2012 en CFG 14, 2012; 397.
- Novas (2012): Seminarios para la formación doctoral en fraseoloxía y paremioloxía. Universidad Complutense de Madrid. 9/2012 en CFG 14, 2012; 397-398.
- Novas (2012): Recursos para el desarrollo de la competencia léxica: colocaciones, locuciones y fórmulas institucionalizadas. Obradoiros para profesores de ELE. Instituto Cervantes. Napoli: 24/02/2012 en CFG 14, 2012; 398.
- Novas (2012): Congreso Internacional *Phraseology in Multilingual Society*. Sociedade EUROPHRAS. Federal University. Kremlyovskaya, 18. Kazan. 19-22/08/2013 en CFG 15, 2013; 397.

- Novas (2012): *Workshop “FeminineMasculine” in contrastive lexicology and phraseology*. FLSH, Université de Limoges. 06–08/03/2013 en CFG 15, 2013; 397.
- Novas (2013): CONGRESOS. Curso *Fraseoloxía, paremioloxía y traducción*, Universidad de Murcia, 8-16.4.2013 // *Tallers intensius de dites i refranys catalans*, Barcelona, 15-16.6.2013 (1.ª edición) e 29-30.6.2013 (2.ª edición) // *Nuevas posibilidades para la enseñanza de la fraseología en el aula de ELE*, Universidad Complutense de Madrid, 17-19.6.2013 // *Seminario Literatura oral mexicana*, Universidad Complutense de Madrid, 19.6.2013 // *Machine Translation Summit XIV*, Niza, 2–6.9.2013 // *Parémiologie française*, Universidad Complutense de Madrid, 5-6.9.2013 // *IV Jornadas Internacionales de Fraseoloxía, Traducción y Didáctica*, Universidad de Alicante, 25-27.9.2013 // *II Convegno Internazionale dell’Associazione di Grammatica Enunciativa (A.I.Gr.E): La codifica e la sua interpretazione: livelli di codifica e di interpretazioni degli enunciati*, Napoli, 10-11.10.2013 // *III Congreso Internacional de Fraseología e Paremiología (CIFP) e II Congreso Brasileiro de Fraseología (CBFRA): Desafios e Perspectivas das pesquisas fraseoparemiológicas contemporâneas*, Fortaleza, 8-13.12.2013 // *I Giornata di Studi della Associazione Phrasis: Paese che vai, usanza che trovi. Riflessioni su fraseologia e paremiologia*, Verona, 20-21.2.2014 // *EUROPHRAS 2014 Conference*, París, 20-22.12.2014 // *Colloque International du Groupe de Lexicographie Franco-Allemande (GLFA): Approches théoriques et empiriques en phraseologie*, Université Lorraine, 11-12.12.2014 en CFG 15, 2013; 558-562.
- Novas (2014): CONGRESOS. Colóquios Internacionais de Paremioloxía en Tavira (Portugal) 2008-2013 // *EUROPHRAS: Congresos e publicacións*: 2014 París; 2015 Málaga // *PHRASIS: Verona*. 20-21.2.2014 // *PARSEME: Frankfurt* 8-10.9.2014 // *V Coloquio Lucentino*. Alacant 28-30.10.2014. *Fraseología, Variaciones, Diatopía y Traducción* // Wrocław 25-27.9.2014; // Basel 13-15.10.2014 // Nancy 11-12.12.2014. // *XX Congreso da Asociación Alemana de Hispanistas* (Heidelberg, 18-22.3.2015) // *PARSEME: Malta* (3.2015) + Iasi (10.2015) // *EUROPHRAS: Málaga* 29.6-1.7.2015 // *PHRASIS: Cagliari* 17-18.9.2015 en CFG 16, 2014; 570-606.
- Novas (2014): RECURSOS E PROXECTOS. Paremia e o Refranero Multilingüe. // *ParemioRom*. // *Paremioloxía catalá na Rede*: <http://refranys.wordpress.com/> // *Paremioloxía catalá máis usual*: <http://www.refranysmesusuals.cat/>. // Proxecto de investigación: *Combinaciones fraseológicas del alemán de estructura [prep. + sust.]: patrones sintagmáticos, descripción lexicográfica y correspondencias en español* // Proxecto: *Widespread Idioms in Europe and Beyond* en CFG 16, 2014; 607-608.
- Novas (2014): FRASEOGRAFÍA ESPONTÁNEA: Fraseoloxía en *ogalego.eu*. // *Fraseoloxía carcamana* // *Decires tradicionales canarios* en CFG 16, 2014; 608-609.
- Novas (2015): CONGRESOS. EUROPHRAS, Málaga, 29.6-1.7.2015 // 9º Colóquio Interdisciplinar sobre Provérbios (ICP15), Tavira (Portugal), 1-8.11.2015 // *Fraseología: Descripciones lingüísticas y tratamiento informático*. Coloquio Internacional, Ciudad de Puebla (México), 3-4.11.2015 // *Corpus et référentiels en ligne: un nouveau patrimoine langagier?*, Arras (Francia), 9.11.2015 // *Expressions figées en français et en allemand – Traduction et grands corpus* (Obradoiro franco-alemán), Université de Lorraine-Metz (Nancy), 9-12.6.2015 // *Xornadas Internacionais de Lexicografía: Ferramentas lexicográficas ao servizo do usuario na era dixital*, A Coruña, Santiago de Compostela, Pontevedra, marzo-xuño 2015 // Congreso Internacional de *Literatura, Lengua y Traducción* *liLETRAd* 2015, Sevilla, 7-8.7.2015 en CFG 16, 2015; 261-263.
- Novas (2015): RECURSOS E PROXECTOS. *Para dar trela. Manual práctico de fraseoloxía galega* // Proxecto Internacional (2015-2017): *Intercontinental Dialogue On Phraseology 4 Reproducible language units in an interdisciplinary perspective* en CFG 17, 2015; 264-265.
- Novas (2015): FRASEOGRAFÍA ESPONTÁNEA: *Ditos e refráns do Valadouro. Cadernos do Seminario de Estudos do Valadouro* 2 (2013) // *Parucadas: un “dialecto” vivo nacido en Baiona*. Blog sobre localismos de Baiona en CFG 17, 2015; 265-267.
- Novas (2016): CONGRESOS. EUROPHRAS, Tréveris (Alemaña), 1-3.8.2016 // 10º Colóquio Interdisciplinar sobre Provérbios (ICP16), Tavira (Portugal), 6-13.11.2015 // *Lexemkombinationen und typisierte Rede im mehrsprachigen Kontext*, Innsbruck, 11-13.2.2016 // Coloquio Internacional ALIENTO. *Hors d’Espagne: postérité et diffusion du corpus médiéval “Aliento” en Europe et Méditerranée*, Nancy-París, 15-17.3.2016. // *IV Congreso Internacional de Fraseología e Paremiología & III Congreso Brasileiro de Fraseología*, São José do Rio Preto (Brasil), 21-25.3.2016 // *Curso de Fraseología Española*, Murcia, 11-21.4.2016 // *Congreso Internacional de Literatura, Lengua y Traducción liLETRAd* 2016, Sevilla, 6-8.7.2016 // *Congreso Les séquences figées; des propriétés linguistiques à l’enseignement en FLE*, Brest (Francia), 13-14.10.2016 // *Seminario Didáctica de las unidades fraseológicas a través de la obra cervantina y del Refranero multilingüe*, Madrid, 3-4.11.2016 // *Congreso Le même, le semblable et le différent au sein de la langue, de la littérature et de la culture dans les pays francophones*, Skopje,

- 4-5.11.2016 // Congreso Internacional *Fraseología contrastiva. Lingue e culture a confronto*, Milán, 9-11.11.2016 // Workshop e simposio *Usos y aplicaciones de sketch engine a la descripción combinatoria del léxico*, Santiago de Compostela, 17-18.11.2016 // Congreso *Repenser le Figement. Enjeux et Perspectives en Phraséodidactique des Langues*, París, 25-26.11.2016 // Seminario *Estudio léxico-semántico del discurso especializado en inglés y español: aplicaciones prácticas*, Madrid, 25.11-2.12.2016 // Congreso Internacional *Kollokationen und Phrasen-Konstruktionen im Fremdsprachenunterricht*, Düsseldorf, 8-10.12.2016 en CFG 18, 2016; 297-302.
- Novas (2016): RECURSOS. IDIOM Search en CFG 18, 2016; 302.
- Novas (2016): FRASEOGRAFÍA ESPONTÁNEA. Valdoulla.com en CFG 18, 2016; 302-303.
- Novas (2017): CONGRESOS. EUROPHRAS 2017. University of Wolverhampton. 13-14.11.17 // 11º Colóquio Interdisciplinar sobre Proverbios (ICP17), Tavira (Portugal), 5-12.11.17 // *Formen, Verfahren, Funktionen der Bildung lexematischer und polylexematischer Einheiten im Deutschen*. Universidade Jean Moulin 3, Forschungszentrum Centre d'Études Linguistiques, Universidade Lumiére Lyon e Ecole Normale Supérieure de Lyon, 31.3.-1.4.17 // Simposio Internacional *El sentido figurado*, Universidade de Granada, 9-11.10.17 // IV Congreso Internacional de *Phraséologie et Parémiologie / Fraseología e paremiología, roba da matti!*. PHRASIS e Universidade de Bucarest, 27-29.9.17 // *Intra- und interlinguale Zugänge zur deutschen Phraséologie und Parömiologie*. Institut für Germanische Philologie der Universität Wroclaw, 16-18.3.17 en CFG 19, 2017; 300-301.
- Novas (2017): RECURSOS. Diccionario de partículas discursivas del español // *¿Flippeas o qué? Una experiencia de enseñanza y aprendizaje de la Fraseología aplicando el modelo Flipped Classroom* // Biblioteca fraseológica y paremiológica // DicAuPro (Dictionnaire automatique et philologique des proverbes français) // Dictionnaire des Collocations en CFG 19, 2017; 302-303.
- Novas (2017): FRASEOGRAFÍA ESPONTÁNEA. Argalladas.enlugo.com // Rios-galegos.com // Refranero Castellano. Refranes castellanos clasificados por temas en CFG 19, 2017; 303.
- Novas (2018): CONGRESOS. EUROPHRAS 2018. University of Bialystok, 10-12.9.18. // 12º Colóquio Interdisciplinar sobre Proverbios (ICP18), Tavira (Portugal), 4-11.11.18 // *I Simposio Internacional de Fraseología. Tendencias actuales de la investigación en fraseopragmática y fraseodidáctica*, Universidad de Murcia, 18-19.10.18 // *V Congresso Internazionale di Fraseologia e Paremiologia: «Lessicalizzazioni complesse». Ricerche e teoresi*, PHRASIS, 26-29.9.18 // *Nouvelles perspectives autour de la phraséologie de la langue littéraire médiévale*, Université Grenoble Alpes, 29-30.11.18 // *I Congreso Internacional de Fraseología y Traducción en Hispanoamérica. "Fraseología, Variaciones-Diatopia, Traducción"*, Universidad de Alicante, FRASYTRAM, Universidad Ricardo Palma, 24-26.9.18 // *V Congresso Internacional de Fraseologia e Paremiologia & IV Congresso Brasileiro de Fraseologia*, Universidade de São Paulo, 6-9.11.18 // *VII Seminario de especialización Fraseológica. In Memoriam Barbara Wojtak. "Fraseografía sincrónica del español"*. Instituto Universitario de Lingüística Andrés Bello, Universidad de La Laguna, 22-23.3.18. // *Xornadas de Fraseoloxía Multilingüe na Aula*. Universidade de Santiago de Compostela, 4-5.12.5.18. // Seminario Internacional *Pemias, una dificultad añadida del alemán*. Universidad Complutense de Madrid, 19.2.18. // Seminario Internacional *Investigación fraseológica y paremiológica: métodos y tendencias*. Universidad Complutense de Madrid, 16.2.18. // *Colloque international "Phrasèmes en discours"*. Universidad de Padua, 4-6.6.18. // *I Congreso Internacional de Fraseología y Traducción en Hispanoamérica*. Universidad Ricardo Palma de Lima, 24-26.09.2018 en CFG 20, 2018; 366-369.
- Novas (2018): RECURSOS. *Una experiencia de enseñanza y aprendizaje de la Fraseología aplicando el modelo Flipped Classroom. Fraseología y Traducción*. // *Curso online de fraseoloxía para tradutores do inglés ao español e do francés ao español* // *Mistral on Unix (Base de proverbes)* en CFG 20, 2018; 369-370.
- Novas (2018): FRASEOGRAFÍA ESPONTÁNEA. Phrasemix // *Recull de Dites Populares Catalanes* en CFG 20, 2018; 370.
- Novas (2019): CONGRESOS. EUROPHRAS 2019. Universidade de Santiago de Compostela. 24-25.9.19. // EUROPHRAS 2019. Universidad de Málaga. 25-27.9.19. // 13.º Coloquio internacional sobre proverbios. Tavira. 3-10.11.19. // Seminario *La Phraséologie et son enseignement*. París. 8.1.19-12.2.19. // Congreso *Kollokationen und Idiome in der zweisprachigen und Varietäten-Phraseographie*. Innsbruck. 27-28.2.19 // *PhraséoRom: Colloque International Phraséologie et stylistique de la langue littéraire*. Erlangen-Nürnberg. 13-15.3.19. // 13th International Conference of the Asian Association for Lexicography (ASLALLEX 2019): *Lexicography: Past, Present, Future*. Estambul. 19-21.6.19. // VI Congresso Internazionale di Fraseologia e Paremiologia Phrasis: *Fraseologia e paremiologia: modelli, strumenti e prospettive*. Roma. 11-13.9.19. // *Colloque international Lexique et frontières de genres*. Baiona. 10-12.10.19 en CFG 21, 2019; 259-261.

- Novas (2019): RECURSOS. Dicionario Kotowaza.org de proverbios xaponés-inglés-holandés. // Dicionario *1000 Japanese Idioms*. // Libro *Chinese Proverbs: The Wisdom of Cheng-Yu*. // Manual *Don't get me wrong*. // Manual *Das Kannst du Laut sagen!* // Manual *Vous avez la parole!* // Libro *The Illustrated Histories of Everyday Expressions*. // PhraséoBase. // Manual didáctico *Coa palabra na boca. Sucesións para traballar cos refráns nas aulas en CFG* 21, 2019; 261-264.
- Novas (2019): FRASEOGRAFÍA ESPONTÁNEA. Proverbios suecos en *The Gold Scales*. // *Refráns que falan de Lugo*. // *dacerna.blogspot.com* // Ditos e refráns en *A memoria dos nosos* en CFG 21, 2019; 264.
- Novas (2020): CONGRESOS. EUROPHRAS 2020. Louvain-La-Neuve. 31.08-03.09.20. // 14.º *Coloquio internacional sobre proverbios*/1.º *Coloquio interdisciplinar en liña sobre proverbios*. En liña. 2-6.11.20. // *Colloque International PhraséoTerm*. Verona. 16-17.11.20. // *Colloque International "Les phraséologismes pragmatiques – Préfabrication et lexiculture*. Sherbrooke. 6-8.05.20. // 7.º *Congrès Mondial de Linguistique Française*. Montpellier. 6-10.07.20. // Seminario "Usos prácticos de la lingüística cognitiva en la fraseología del lenguaje general y especializado". Madrid. 26.11.20. // Seminario "Valor social y cultural de los refranes y los fraseologismos". En liña. 25.09.20. // Seminario "Lingüística cognitiva y UF". En liña. 17.09.20. // Seminario "Las unidades fraseológicas en la obra de Benito Pérez Galdós". En liña. 28.05.20 en CFG 22, 2020; 381-383.
- Novas (2020): RECURSOS. *Dicionario de fraseoloxía galego-castelán, castelán-galego*. // Recurso en liña *Encyclopédie des proverbes*. // Dicionario en liña *Mon Poeme.fr*. // Lexicón *Engelska uttryck: och vad vi säger på Svenska*. // Manual *Modern Russian Idioms in Use*. // Dicionario *Dictionary of English and French Idioms* en CFG 22, 2020; 383-385.
- Novas (2020): FRASEOGRAFÍA ESPONTÁNEA. Proverbios en diversas linguas en *LanguageRealm.com*. // Refráns sobre cogomelos recollidos en *galiciaencantada.com*. // Recompilación de refráns en vídeo en *orientaseoane.wordpress.com*. // Refrancero galego en *alexandreboveda.gal*. // Podcast *O vello dos contos*. // Obra de teatro *Ris Ras*. // Libro *María das herbas e as herbaseiras do Caurel*. // Aplicación *African Proverbs with Meaning* en CFG 22, 2020; 385-386.

1.5. Publicacións recibidas na redacción

- Libros e separatas recibidos na Redacción en CFG 7, 2005; 340-343.
- Libros, separatas e revistas recibidas na Redacción en CFG 8, 2006; 352-363.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 9, 2007; 325-332.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 10, 2008; 313-331.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 11, 2009; 402-416.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 12, 2010; 421-433.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 13, 2011; 453-462.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 14, 2012; 381-389.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 15, 2013; 545-552.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 16, 2014; 513-565.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 17, 2015; 225-258.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 18, 2016; 279-292.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 19, 2017; 243-246.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 20, 2018; 313-320.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 21, 2019; 239-249.
- Libros, revistas ou artigos recibidos en CFG 22, 2020; 351-386.

2. Índice temático dos vinte e dous números de Cadernos de Fraseoloxía Galega

2.1. Índice dos artigos

XENERALIDADES	
Taxonomía	ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2003): “Proposta de clasificación semántico-funcional das unidades fraseolóxicas galegas” en <i>CFG</i> 4; 9-34.
Lít-metaf / prov-non prov	LACHKAR, Abdenbi (2008): “Literal/metafórico, proverbio/non proverbio? Para identificar as locucións estereotipadas expresivas” en <i>CFG</i> 10; 163-173.
Gramática	BAPTISTA, Jorge; FERNANDES, Graça e CORREIA, Anabela (2005): “Léxico-gramática das frases fixas do portugués europeo. Breve presentación” en <i>CFG</i> 7; 41-53.
	ODRIOZOLA PEREIRA, Juan Carlos (2010): “Conectores, gramaticalización e polaridade: o caso de <i>ere</i> ‘tamén’ na lingua vasca” en <i>CFG</i> 12; 175-194.
	CHACOTO, Lucía (2007): “A sintaxe dos proverbios. As estruturas <i>quem</i> / <i>quien</i> en portugués e español” en <i>CFG</i> 9; 31-53.
	FERNÁNDEZ MARTÍN, Patricia (2014): “Perífrases verbais con valor deóntico no discurso paremiolóxico: unha perspectiva diacrónica” en <i>CFG</i> 16; 61-92.
Fixación	ÁNGELOVA NÉNKOVA, Véselka e GONZÁLEZ-ESPRESATI, Carlos (2008): “Alternancia e fixación do diminutivo nas unidades fraseolóxicas” en <i>CFG</i> 10; 15-33.
	FERRO RUIBAL, Xesús (2004): “Explicitación e implicitación fraseolóxica. Notas galegas” en <i>CFG</i> 6; 57-80.
	AUGUSTO, Mª Celeste (2012): “Os enunciados (implicitados) de sabedoría no dicionario bilingüe conservan realmente a súa ‘saboría’?” en <i>CFG</i> 14; 21-42.
	BOUGHABA, Mohammed (2020): “O tratamento da fraseoloxía na parte introdutoria dos dicionarios monolingües do español” en <i>CFG</i> 22; 39-52.
Modelación	GUERBEK, Ekaterina; MOKIENKO, Valerii e VLASÁKOVÁ, Kateřina (2004): “Aplicación da teoría de modelos semántico-estruturais das locucións á organización dun dicionario plurilingüe de sinónimos fraseolóxicos” en <i>CFG</i> 6; 131-139.
	MELLADO BLANCO, Carmen (2004): “A relevancia da teoría da modelabilidade de Valerii Mokienko a través da súa monografía ‘Fraseoloxía Eslava’ (1980/trad. 2000)” en <i>CFG</i> 6; 149-158.
	MORVAY, Károly (2004): “Notas sobre fraseoloxía comparada” en <i>CFG</i> 6; 159-168.
Estilo	NOGUEIRA SANTOS, António (2007): “Fraseoloxía comparada — hendiade en inglés e portugués” en <i>CFG</i> 9; 167-171.
Rexistro e nivel	GÓMEZ CLEMENTE, Xosé María (2004): “Os rexistros e os niveis de lingua na fraseoloxía: unha aproximación descritiva das locucións nun corpus textual galego” en <i>CFG</i> 6; 81-112.
Pragmática	PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2010): “Información superflua da orixe pragmática na definición lexicográfica das locucións verbais” en <i>CFG</i> 12; 209-232.
	OLZA MORENO, Inés (2012): “‘Fijo que este artigo te gustará’: o emprego dalgúns fraseoloxismos pragmáticos na linguaxe xuvenil do español e do inglés” en <i>CFG</i> 14; 203-217.
Hermenéutica	GONDAR PORTASANY, Marcial (2008): “A hermenéutica cultural como ferramenta para a fraseoloxía. O caso dos ‘dicta’ populares sobre o paseo e a paisaxe” en <i>CFG</i> 10; 129-161.
	AGUILAR RUIZ, Manuel José (2011): “Coñece-lo mundo baixomedieval hispánico a través dos seus refráns: <i>Los refranes que dicen las viejas tras el fuego</i> ” en <i>CFG</i> 13; 17- 48.

ESTRUTURAS	
FRASEOLOXÍA	
Colocacións	LARRETA ZULATEGUI, Juan Pablo (2004): “Colocacións verbais: estabilidade fraseolóxica vs. combinatoria sintáctico-semántica” en <i>CFG</i> 6; 141-147. PAZ ROCA, Mª Carmen (2004): “Estudo das colocacións a través da análise de corpus: un estudo práctico das colocacións co verbo galego ‘caer’ e o correspondente inglés ‘to fall’” en <i>CFG</i> 6; 205-219. MUÑOZ ÁLVAREZ, Eva María (2005): “Notas para unha análise comparativa das nocións de ‘restrición léxica’ e ‘colocación’” en <i>CFG</i> 7; 177-190. ALONSO RAMOS, Margarita (2006): “Entón, ¿é unha colocación ou non?: análise contrastiva das colocacións” en <i>CFG</i> 8; 29-43. BLANCO ESCODA, Xavier (2006): “Significacións gramaticais e sentidos colocacionais: ¿máis ca unha simple coincidencia?” en <i>CFG</i> 8; 95-110. LAREO, Inés (2011): “Colocacións con make, take e do + nome nun corpus do século XIX de textos ingleses científicos e literarios escritos por mulleres” en <i>CFG</i> 13; 191-214. HOLTZINGER, Herbert (2012): “Unikale Elemente. Apuntamentos sobre as palabras ligadas fraseoloxicamente do alemán actual” en <i>CFG</i> 14; 165-173. BEVILACQUA, Cleci Regina (2013): “O proxecto ‘Combinacións léxicas especializadas’ (Projecom)” en <i>CFG</i> 15; 21-36. GARCÍA SALIDO, Marcos (2014): “O uso de construcións con verbos soporte en aprendices de español como lingua estranxeira e falantes nativos” en <i>CFG</i> 16; 181-198. LASKOWSKI, Marek (2016): “<i>Alles was da kreucht und fluecht</i>: os fraseoloxismos alemáns como elementos únicos, entre sincronía e diacronía” en <i>CFG</i> 18; 177-195.
Col-Loc	MARTÍNEZ LÓPEZ, Juan A. e AARLI, Gunn (2008): “Locucións e colocacións: algunhas causas da coaparición dos seus formantes” en <i>CFG</i> 10; 175-188.
Locucións	MOGORRÓN HUERTA, Pedro (2005): “As locucións verbais nos dicionarios” en <i>CFG</i> 7; 149-176. PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2010): “Información superflua da orixe pragmática na definición lexicográfica das locucións verbais” en <i>CFG</i> 12; 209-232. PENADÉS MARTÍNEZ, Inmaculada (2014): “Fixación estrutural e desautomatización das locucións” en <i>CFG</i> 16; 273-301. CATALÀ GUITART, Dolors (2004): “Formalización lingüística dos adverbios compostos do catalán” en <i>CFG</i> 6; 11-26. CATALÀ GUITART, Dolors (2008): “Elementos de descrición dos adverbios fixos do catalán no dominio culinario” en <i>CFG</i> 10; 55-65. ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2005): “Glosario de locucións adverbiais do galego medieval” en <i>CFG</i> 7; 13-40. ROBLES I SABATER, Ferran (2012): “As locucións marcadoras de reformulación con ‘decir’, ‘dir’, ‘sagen’” en <i>CFG</i> 14; 219-244. GONZÁLEZ GARCÍA, Luis (2005): “Castelán ‘a hecho’, galego ‘a oito’: dúas locucións de diferente fortuna” en <i>CFG</i> 7; 91-117. LEIVA ROJO, Jorge (2013): “Procedementos de tradución de locucións adverbiais no rexistro coloquial (italiano, alemán, español): estudo dun caso” en <i>CFG</i> 15; 183-208. MARTÍ SÁNCHEZ, Manuel (2013): “A distinción entre conxuncións e conectores discursivos e a súa manifestación fraseolóxica” en <i>CFG</i> 15; 209-234. RUIZ MARTÍNEZ, Ana María (2013): “Sobre a marcación diáfásica das locucións en español” en <i>CFG</i> 15; 289-320. PARINA, Irina (2016): “Sinónimos fraseolóxicos no corpus e no dicionario” en <i>CFG</i> 17; 105-127.

Fórmulas	MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo (2007): “108 fórmulas galegas” en <i>CFG</i> 9; 235-246.
	LASKOWSKI, Marek (2009): “Fórmulas rutineiras na teoría e na práctica” en <i>CFG</i> 11; 113-138.
	OLÍMPIO DE OLIVEIRA SILVA, Maria Eugênia (2014): “As fórmulas rutineiras españolas á luz da etoloxía humana” en <i>CFG</i> 16; 249-272.
	BAQUERO CASTRO, Karen Lorena (2016): “As fórmulas rutineiras e as súas relacións de equivalencia na combinación lingüística español-alemán” en <i>CFG</i> 17; 17-49.
Outros	GARCÍA-PAGE, Mario (2006): “O acrónimo fraseolóxico” en <i>CFG</i> 8; 111-121.
	CARBONELL BASSET, Delfín (2005): “O clixé e a fraseoloxía tópica española” en <i>CFG</i> 7; 55-73.

PAREMIOLOXÍA	
Fraseoloxía Paremioloxía	KÓTOVA, Marina (2005): “Unha vez máis sobre a correlación entre paremioloxía e fraseoloxía” en <i>CFG</i> 7; 135-148.
FrasParContos	SOTO ARIAS, Mª Rosario e GONZÁLEZ GARCÍA, Luís (2009): “Folclore contístico, fraseoloxía e paremioloxía. Interrelacións xenésicas” en <i>CFG</i> 11; 211-227.
Lit-metaf / prov-non prov	LACHKAR, Abdenbi (2008): “Literal/metafórico, proverbio/non proverbio? Para identificar as locucións estereotipadas expresivas” en <i>CFG</i> 10; 163-173.
Paremioloxía	FERRO RUIBAL, Xesús e VIDAL CASTIÑEIRA, Ana (2003): “Notas para unha bibliografía paremiolóxica galega” en <i>CFG</i> 4; 35-58.
	PEREIRA GINET, Tomás (2005): “Fiando paremias (I): glosario paremiolóxico multilingüe galego, portugués, castelán, francés, italiano e inglés” en <i>CFG</i> 7; 191-223.
	FERRO RUIBAL, Xesús (2016): “ <i>Maio come o trigo e agosto bebe o viño</i> . A viticultura no refranceiro galego” en <i>CFG</i> 18; 37-134.
	MARTÍNEZ MARNET, Béatrice (2017): “Variacións das paremias españolas recompiladas por Charles Cahier” en <i>CFG</i> 19; 71-96.
	FERRO RUIBAL, Xesús (2018): “Viño, de ricos; e pan, de pobres. Vinificación e viño na paremioloxía galega”, en <i>CFG</i> 20; 67-196.
Mínimo paremiolóxico	VIDAL CASTIÑEIRA, Ana (2003): “Aproximación ó ‘mínimo paremiolóxico’ galego. Unha proposta didáctica” en <i>CFG</i> 4; 9-116.
	SARDELLI, Mª Antonella (2009): “Aproximación á elaboración do mínimo paremiolóxico italiano” en <i>CFG</i> 11; 191-209.
	CRIDA ÁLVAREZ, Carlos Alberto (2013): “Na procura do mínimo paremiolóxico grego” en <i>CFG</i> 15; 133-140.
	FONTANA I TOUS, Joan e UGARTE I BALLESTER, Xus (2016): “ <i>Mentres máis somos...</i> Apuntamentos paremiolóxicos romances co gallo dos cinco refráns máis votados na enquisa ‘Els refranys més usuals de la llengua catalana’” en <i>CFG</i> 18; 135-149.
	FONTANA I TOUS, Joan (2017): “Marzo, iguarzo. Achega aos refráns mínimos galegos” en <i>CFG</i> 19; 47-70.
Paremioloxía persa	MILLÁN RODRÍGUEZ, Francisco Miguel. (2014): “Unha tradución ó galego da ‘Proverbiorum et sententiarum persicarum centuria’ de Levin Warner” en <i>CFG</i> 16; 199-248.
Véxase tamén Argumentos e Interpretación	

DICIONARIOS	
Fraseografía	GUERBEK, Ekaterina; MOKIENKO, Valerii e VLASÁKOVÁ, Kateřina (2004): “Aplicación da teoría de modelos semántico-estruturais das locucións á organización dun dicionario plurilingüe de sinónimos fraseolóxicos” en <i>CFG</i> 6; 131-139.
	MORVAY, Károly (2004): “Por unha metafraseografía peninsular” en <i>CFG</i> 6; 169-189
	PAMIES BERTRÁN, Antonio e PAZOS BRETANA, José Manuel (2004): “Extracción automática de colocacións e modismos” en <i>CFG</i> 6; 191-203.
	PÉREZ MARTÍNEZ, Herón (2005): “Os ditos do ‘Diccionario de mejicanismos’ de Santamaría” en <i>CFG</i> 7; 225-238.
	BARÁNOV, Anatolij e DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij (2006): “Tesouro de fraseoloxía como problema semántico e lexicográfico” en <i>CFG</i> 8; 45-94.
	ARES LICER, Elisabete (2007): “Deseño dun banco de datos de equivalencias entre unidades fraseolóxicas do portugués do Brasil (LO) e o galego (LM)” en <i>CFG</i> 9; 13-30.
	SCHEMANN, Hans (2007): “Factores modelo xeométricos descritibles e non descritibles para a constitución semántica de expresións idiomáticas e perspectivas de elaboración dun dicionario idiomático monolingüe e bilingüe galego” en <i>CFG</i> 9; 195-221.
	TORRENT-LENZEN, Aina (2009): “Lema, categoría e <i>definiens</i> na fraseografía monolingüe do español e bilingüe español-alemán” en <i>CFG</i> 11; 229-256.
	CERRADELO, Silverio e VALLS, Esteve (2013): “Achega fraseolóxica para un dicionario bilingüe galego-catalán catalán-galego” en <i>CFG</i> 15; 37-132.
	PARINA, Irina (2016): “Sinónimos fraseolóxicos no corpus e no dicionario” en <i>CFG</i> 17; 105-127.
	BEVILACQUA, Cleci Regina (2019): “A fraseoloxía especializada: produtos fraseográficos e aplicacións” en <i>CFG</i> 21; 19-33.
Historia da fraseoloxía e da fraseografía	MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo (2003): “O labor de fraseógrafo de Manuel Leiras Pulpeiro” en <i>CFG</i> 4; 59-77.
	CONDE TARRÍO, Germán (2004): “Hernán Núñez (1555) e Gonzalo Correas (1627): os primeiros refranceiros galegos” en <i>CFG</i> 6; 27-56.
	HEINEMANN, Axel (2007): “La langue dans la langue: O tratamento metalexicográfico das unidades fraseolóxicas seleccionadas nos dicionarios académicos do século XVIII en Francia, Italia e España” en <i>CFG</i> 9; 113-135.
	SOTO ARIAS, M. do Rosario e GONZÁLEZ GARCÍA, Luis (2007): “Do <i>verbo antigo</i> en Johan Garcia de Guilhade” en <i>CFG</i> 9; 223-232.
	BÁRDOSI, Vilmos (2010): “Michel Bréal e Charles Bally, dous precursores da fraseoloxía moderna” en <i>CFG</i> 12; 29-39.
Paremiografía	KLEIN, Jean René (2006): “Problemas relacionados coa determinación da forma ‘canónica’ nunha base de datos de refráns franceses (DicAuPro)” en <i>CFG</i> 8; 147-163.
	SOTO ARIAS, M ^a do Rosario (2003): “Achegas a un dicionario de refráns galego castelán, castelán -galego” en <i>CFG</i> 3 (vol. monográfico; 344 pp.).
	AUGUSTO, M ^a Celeste (2012): “Os enunciados (implicitados) de sabedoría no dicionario bilingüe conservan realmente a súa ‘saboría?’” en <i>CFG</i> 14; 21-42.
	SEVILLA MUÑOZ, Julia e GARCÍA YELO, Marina (2013): “A elaboración dun corpus paremiolóxico por francófonos nativos” en <i>CFG</i> 15; 321-346.

TRADUCCIÓN	
	SEVILLA MUÑOZ, Julia (2004): “O concepto ‘correspondencia’ na tradución paremiolóxica” en <i>CFG</i> 6; 221-229.
	WIRRER, Jan (2005): “‘Wat mehr regelt en Gesett’. Versión baixoalema da Constitución do Estado alemán de Bremen. Tradución de termos monoverbais, pluriverbais e colocacións da linguaxe xurídica a unha lingua non estandarizada” en <i>CFG</i> 7; 261-276.
	ARES LICER, Elisabete (2007): “Deseño dun banco de datos de equivalencias entre unidades fraseolóxicas do portugués do Brasil (LO) e o galego (LM)” en <i>CFG</i> 9; 13-30.
	MOLINA PLAZA, Silvia (2008): “Puntos de contacto e diferenza: a tradución de expresións idiomáticas e refráns metafóricos e metonímicos” en <i>CFG</i> 10; 207-219.
	QUITOUT, Michel (2009): “Traduci-los refráns. Elementos de tradutoloxía” en <i>CFG</i> 11; 163-171.
	PASTOR LARA, Alejandro (2010): “Unidades fraseolóxicas especializadas e tradución” en <i>CFG</i> 12; 195-208.
	LEIVA ROJO, Jorge (2013): “Procedementos de tradución de locucións adverbiais no rexistro coloquial (italiano, alemán, español): estudo dun caso” en <i>CFG</i> 15; 183-208.
	CORPAS PASTOR, Gloria e KOVALEVA, Anastasia (2014): “Aproximación ao estudo dos fraseoloxismos acromáticos con corpus: <i>en negro</i> e os seus equivalentes de tradución ao ruso” en <i>CFG</i> 16; 41-59.
	LE PODER, Marie-Éveline (2016): “Estudo das unidades terminolóxicas e fraseolóxicas especializadas dun texto do ámbito dos alimentos funcionais e nutracéuticos dende unha perspectiva tradutora” en <i>CFG</i> 17; 51-80.
	YAKUBOVICH, Yauheniya (2018): “Rimbaud e Apollinaire nas recreacións poéticas bielorrusas: particularidades do tratamento fraseoestilístico” en <i>CFG</i> 20; 197-220.
	ORENHA-OTTAIANO, Adriane (2019): “Escollas colocacionais a partir dun corpus de estudantes de tradución e a importancia do desenvolvemento da competencia colocacional” en <i>CFG</i> 21; 35-64.
	LE PODER, Marie-Éveline (2020): “O tratamento das siglas en situacións comunicativas heteroxéneas dende unha perspectiva tradutolóxica” en <i>CFG</i> 22; 141-158.

USOS LITERARIOS, XEOGRÁFICOS E POR IDADES	
Fraseoloxía e literatura	CONCA, María (2005): “Achegas da fraseoloxía á didáctica da lingua e a literatura” en <i>CFG</i> 7; 75-89.
	ZULUAGA OSPINA, Alberto (2005): “Interpretación textolingüística de fraseoloxismos quixotescos” en <i>CFG</i> 7; 277-289.
	ACUÑA, Ana (2006): “Relacións entre a literatura popular e a fraseoloxía. Novas achegas” en <i>CFG</i> 8; 13-27.
	ECHEVARRÍA ISUSQUIZA, Isabel e ARBULU AGUIRRE, Javier (2008): “Apuntamentos sobre fraseoloxía e literatura” en <i>CFG</i> 10; 79-94.
	BIOSCA POSTIUS, Mercè e MORVAY, Károly (2009): “A fraseoloxía moncadiana, 1” en <i>CFG</i> 11; 49-64.
	BIOSCA POSTIUS, Mercè e MORVAY, Károly (2012): “A fraseoloxía moncadiana, 2” en <i>CFG</i> 14; 43-62.
	FERRO RUIBAL, Xesús (2011): “Álvaro Cunqueiro e a paremioloxía” en <i>CFG</i> 13; 77-111.
	FERRO RUIBAL, Xesús e VARELA MARTÍNEZ Xacinta (2012): “Fraseoloxía e paremioloxía galega nos escritos do P. Martín Sarmiento (1695-1772)” en <i>CFG</i> 14; 99-163.
	FERRO RUIBAL, Xesús; PÉREZ TRASEIRA, Beatriz; SURRIBAS DÍAZ, Noelia e VARELA MARTÍNEZ, Xacinta (2014): “Fraseoloxía e paremioloxía castelá nos escritos do P. Martín Sarmiento (1695-1772)” en <i>CFG</i> 16; 93-180.

	MONTORO DEL ARCO, Esteban (2012): “Luis Montoto y Rautenstrauch (1851-1929), fraseólogo” en <i>CFG</i> 14; 175-201. UGARTE BALLESTER, Xus (2012): “A aldraxe proverbial da preguiza nas dúas versións españolas de ‘The Way to Wealth’ de Benjamin Franklin” en <i>CFG</i> 14; 245-256. VULETIĆ, Nikola (2012): “Os ditos do derradeiro en falar: notas de fraseoloxía dalmata” en <i>CFG</i> 14; 257-269.
Xeografía	PÉREZ MARTÍNEZ, Herón (2005): “Os ditos do ‘Diccionario de mejicanismos’ de Santamaría” en <i>CFG</i> 7; 225-238. PIIRAINEN, Elisabeth (2007): “Locucións espalladas por Europa e máis alá” en <i>CFG</i> 9; 173-193. PIIRAINEN, Elisabeth (2011): “Ditos espallados por Europa e máis alá dela: O substrato máis antigo do ‘Lexicon of Common Figurative Units’” en <i>CFG</i> 13; 227-246. FERRO RUIBAL, Xesús (2007): “<i>Cando chove e dá o sol</i> ¿Un fraseoloxismo internacional poliédrico?” en <i>CFG</i> 9; 67-94. BRUMME, Jenny (2008): “As unidades fraseolóxicas no castelán de Cataluña. Revisión dunha norma constituínte a partir da perspectiva histórica” en <i>CFG</i> 10; 35-53. NÚÑEZ ROMÁN, Francisco (2013): “Diatopía, variabilidade e sinonimia en fraseoloxía” en <i>CFG</i> 15; 253-266. RAMOS SAÑUDO, Ana María (2013): “Achegamento á fraseoloxía do ‘dicir’ en francés” en <i>CFG</i> 15; 267-287. ALFARO ECHEVARRÍA, Luis (2020): “Cuestións de variación fraseolóxica diatópica entre Cuba e Canarias” en <i>CFG</i> 22; 21-37.
Xornalismo e publicidade	RECIO ARIZA, Mª Ángeles (2010): “O emprego da fraseoloxía como recurso específico na publicidade” en <i>CFG</i> 12; 233-245. CAJARAVILLE ARAÚJO, Héctor (2010): “A manipulación das expresións fixas nos titulares da prensa gratuíta: <i>De Luns a Venres</i>” en <i>CFG</i> 12; 41-68. LABRADA HERNÁNDEZ, Geisy; BIDOT MARTÍNEZ, Irina e PÉREZ MARQUÉS, Celia María (2020): “A desautomatización fraseolóxica en titulares xornalísticos cubanos do ano 2019” en <i>CFG</i> 22; 117-139.
Usos por idade	FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Eva (2011): “Refráns e linguaxe xuvenil en alemán e español. Unha análise empírica” en <i>CFG</i> 13; 65-76. SOTO ARIAS, María Rosario (2011): “Interaccións verbais entre rapaz-adulto ou rapaz-razap. Contribución á fraseoloxía” en <i>CFG</i> 13; 279-297.

ARGUMENTOS E INTERPRETACIÓN

Persoas	NOUESHI, Mona (2008): “Os grandes pícaros nas anécdotas e modismos alemáns e árabes. Un estudo comparativo” en <i>CFG</i> 10; 221-238. FERRO RUIBAL, Xesús e GRYGIERZEC, Wiktoria (2009): “Estereotipos na fraseoloxía: o caso galego-portugués” en <i>CFG</i> 11; 81-111. RÍO CORBACHO, Pilar (2011): “BADARE: A personificación nos espazos de tempo” en <i>CFG</i> 13; 247-262.
Somatismos	OLZA MORENO, Inés (2009): “<i>Habla, soy todo oídos</i>. Reflexo das accións e das actitudes do receptor na fraseoloxía somática metalingüística do español” en <i>CFG</i> 11; 139-162. BOJÍLOVA TCHOBÁNOVA, Iovka (2009): “Os somatismos máis frecuentes na fraseoloxía portuguesa” en <i>CFG</i> 11; 65-79. BÁRDOSI, Vilmos (2009): “Os perfís lingüísticos da man en francés, contrastados co húngaro, español, galego e alemán” en <i>CFG</i> 11; 17-48. FERRO RUIBAL, Xesús (2010): “Dentes e moas na fraseoloxía galega” en <i>CFG</i> 12; 69-126.

	BUJÁN OTERO, Patricia (2012): “Pataqueiras e ‘Radieschen’: fraseoloxía da morte en alemán e galego” en <i>CFG</i> 14; 83-98. CATALÀ GUITART, Dolors e LUNTADILA NLANDU, Inocente (2016): “As secuencias fixas en kikôngo: os frasesmas construídos con nomes de partes do corpo” en <i>CFG</i> 18; 17-35.
Animais	NOGUEIRA SANTOS, Antonio (2006): “Fraseoloxía comparada portugués-inglés: <i>cão/gato-dog/cat</i>” en <i>CFG</i> 8; 165-175. MARTÍNEZ BLANCO, Xulián e VEIGA ALONSO, Serxio (2010): “Fraseoloxía galega de peixes e outros animais mariños” en <i>CFG</i> 12; 155-173. SILVA LÓPEZ, Martina (2010): “Símbolos nos fraseoloxismos con nomes de animais en alemán e español” en <i>CFG</i> 12; 273-286. GROBA BOUZA, Fernando (2010): “<i>A caballo regalado non se lle mira o dente</i>. Compilación da fraseoloxía equina galega actual” en <i>CFG</i> 12; 317-372. GROBA BOUZA, Fernando (2011): “<i>Onde hai eguas, poldros nacen</i>. A realidade vista dende os equinos” en <i>CFG</i> 13; 149-176. AUGUSTO, Mª Celeste (2017): “Os elementos zoomorfos nos wellerismos neerlandeses” en <i>CFG</i> 19; 21-32. SOTO ARIAS, María do Rosario (2017): “Novas catas no campo nocional dos peixes e outros animais mariños” en <i>CFG</i> 19; 97-123. QUINTAIROS-SOLINO, Alba (2020): “Que ‘di’ o raposo?” A raposa enmascarada: como o folclore afecta ás unidades fraseolóxicas” en <i>CFG</i> 22; 159-192.
Plantas	RUÍZ LEIVAS, Cristovo e EIROA GARCÍA-GARABAL, Juan A. (2003): “Fraseoloxía e terminoloxía dos cogomelos” en <i>CFG</i> 4; 371-387. NAVARRO, Carmen e DAL MASO, Elena (2013): “Análise culturolóxica da metáfora plantosémica en español e italiano” en <i>CFG</i> 15; 235-252. CHUNYI, Lei (2017): “A linguaxe figurada e os simbolismos culturais do crisantemo en chinés” en <i>CFG</i> 19; 33-45.
Máquinas	GONZÁLEZ GARCÍA, Luis (2011): “Fraseoloxismos e lingua figurada. As persoas vistas como obxectos ou máquinas” en <i>CFG</i> 13; 113-148.
Cores	MENAKER, Angelika (2008): “As funcións da cor verde en unidades fraseolóxicas españolas, húngaras e alemás” en <i>CFG</i> 10; 189-205.
Cociña	GARCÍA BENITO, Ana Belén (2016): “Fraseoloxía culinaria. Unidades fraseolóxicas portuguesas con <i>bacalhar</i>: locucións e enunciados fraseolóxicos” en <i>CFG</i> 18; 151-173.
Afectos	MASIULIONYTĖ, Virginija e ŠILEIKAITĖ, Diana (2007): “¿Como enfadarse en lituano? Comparacións fixas para expresar enfado, carraxe e ruindade na fraseoloxía lituana” en <i>CFG</i> 9; 145-165. SANROMÁN VILAS, Begoña (2010): “Unidades fraseolóxicas na sección de agradecementos dos escritos académicos” en <i>CFG</i> 12; 247-271. HERRERO KACZMAREK, Claudia (2011): “El encuentro y desencuentro expresado a través de los fraseologismos del campo cognitivo HABLAR” en <i>CFG</i> 13; 177-190. BRUNETTI, Simona (2012): “Fraseoloxía e superstición. Usos e costumes comparados de dous pobos” en <i>CFG</i> 14; 63-82.
Socioloxía	FERRO RUBAL, Xesús (2013): “<i>Ser ~ parecer ~ hacerse de Angróis</i>. Relacións de clase e caducidade fraseolóxica en estereotipos de ignorancia e indiferenza” en <i>CFG</i> 15; 141-182. ORTIZ ÁLVAREZ, María Luisa (2019): “Léxico, identidade e discurso nas expresións idiomáticas brasileiras” en <i>CFG</i> 21; 65-92.
Música	MANSILLA, Ana (2007): “A fraseoloxía da música na vida cotiá. Un estudo contrastivo (alemán - español)” en <i>CFG</i> 9; 137-144.

Paremioloxía meteorolóxica	RÍO CORBACHO, Pilar (2005): “O ‘refrán meteorolóxico’: estudo, comparación con outras linguas (castelán e francés) e proposta de nova denominación” en <i>CFG</i> 7; 239-260.
	GARGALLO GIL, José Enrique (2007): “ <i>Garda o teu saio para maio</i> . Consellos de abrigo no calendario romance de refráns” en <i>CFG</i> 9; 95-112.
	CRIDA ÁLVAREZ, Carlos Alberto (2007): “Comparación das paremias relacionadas coa meteoroloxía e os labores dependentes do clima en español e grego moderno” en <i>CFG</i> 9; 55-66.
	FERRO RUIBAL, Xesús (2007): “ <i>Cando chove e dá o sol</i> ¿Un fraseoloxismo internacional poliédrico?” en <i>CFG</i> 9; 67-94.
	RÍO CORBACHO, Pilar (2009): “BADARE: unha ferramenta de traballo na paremioloxía meteorolóxica e do calendario na Romanía” en <i>CFG</i> 11; 173-190.
	RÍO CORBACHO, Pilar (2011): “BADARE: A personificación nos espazos de tempo” en <i>CFG</i> 13; 247-262.
	LÓPEZ FERNÁNDEZ, Laura (2016): “Paremias xeocosmolóxicas de predición do tempo en galego e maon” en <i>CFG</i> 17; 81-104.
	GARGALLO GIL, José Enrique e FONTANA i TOUS, Joan (2020): “O Maio do Outono. Refráns romances do mes de outubro” en <i>CFG</i> 22; 53-68.
Paremioloxía haxiocronolóxica	SOTO ARIAS, Mª Rosario (2013): “Notas para un estudo dos refráns haxiocronolóxicos” en <i>CFG</i> 15; 347-370.
Xeoparemioloxía	ÁLVAREZ PÉREZ, Xosé Afonso (2014): “ <i>Carapucho no Farelo, auga no pelo</i> : a xeografía dos refráns meteorolóxicos romances” en <i>CFG</i> 16; 19-40.

DIDÁCTICA

	VIDAL CASTIÑEIRA, Ana (2003): “Aproximación ó ‘mínimo paremiolóxico’ galego. Unha proposta didáctica” en <i>CFG</i> 4; 9-116.
	GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2004): “A fraseodidáctica: un eido da fraseoloxía aplicada” en <i>CFG</i> 6; 113-130.
	SOTO ARIAS, María Rosario e GONZÁLEZ GARCÍA, Luis (2004): “Aplicacións didácticas dos refráns” en <i>CFG</i> 6; 231-250.
	CONCA, María (2005): “Achegas da fraseoloxía á didáctica da lingua e a literatura” en <i>CFG</i> 7; 75-89.
	GONZÁLEZ REY, Mª Isabel (2006): “A fraseodidáctica e o Marco europeo común de referencia para as linguas” en <i>CFG</i> 8; 123-145.
	CORVO SÁNCHEZ, Mª José (2008): “Dúas seccións fraseolóxicas plurilingües nos <i>Sprachbücher</i> de Juan Ángel de Zúmaran” en <i>CFG</i> 10; 67-78.
	ETTINGER, Stefan (2008): “Alcances e límites da fraseodidáctica. Dez preguntas clave sobre o estado actual da investigación” en <i>CFG</i> 10; 95-127.
	IÑESTA MENA, Eva Mª (2010): “Didáctica das expresións idiomáticas dende un enfoque plural: imaxes e emocións na aula de lingua estranxeira” en <i>CFG</i> 12; 141-154.
	DETRY, Florence (2011): “Do literal ó figurado: descodifica-las expresións idiomáticas na clase de LE” en <i>CFG</i> 13; 49-63.
	MONTES LÓPEZ, María (2011): “Consideracións sobre a didáctica da fraseoloxía italiana a estudantes galegófonos” en <i>CFG</i> 13; 215-226.
	RUIZ QUEMOUN, Fernande (2011): “O espazo da tradución das expresións idiomáticas na clase de FLE (Francés como lingua estranxeira)” en <i>CFG</i> 13; 263-277.
	STROHSCHEN, Carola (2013): “A fraseodidáctica nos materiais para o ensino do alemán como lingua estranxeira” en <i>CFG</i> 15; 371-392.

	TIMOFEEVA, Larissa (2013): “Fraseodidáctica: a fraseoloxía para a didáctica” en <i>CFG</i> 15; 393-410.
	CAL VARELA, Mario e FERNÁNDEZ POLO, Francisco Javier (2018): “As novas tecnoloxías no ensino/aprendizaxe da fraseoloxía en inglés” en <i>CFG</i> 20; 17-40.
	DOMÍNGUEZ NOYA, Eva María e LÓPEZ MARTÍNEZ, María Sol (2018): “A extracción de información fraseolóxica no CORGA: 3 actividades iniciáticas e 10 propostas para levar á aula” en <i>CFG</i> 20; 41-65.
	ZUCCHI, Angela Maria Tenório (2019): “Orientación na universidade para a multiplicación dos estudos fraseolóxicos” en <i>CFG</i> 21; 105-134.
	GONZÁLEZ GARCÍA, Luis (2020): “Como ensinar a lingua e a literatura galega a través dos refráns” en <i>CFG</i> 22; 69-116.

PANORAMAS

	JORGE, Guilhermina (2005): “Periplo pola fraseoloxía portuguesa: abordaxe lexicográfica” en <i>CFG</i> 7; 119-133.
	BALÁZS, Géza (2010): “Panorama da fraseoloxía húngara” en <i>CFG</i> 12; 17-28.
	FIEDLER, Sabine (2010): “Fraseoloxía do Esperanto” en <i>CFG</i> 12; 127-139.
	VELASCO MENÉNDEZ, Josefina (2013): “Breve ensaio histórico do estudo da fraseoloxía rusa (dende os seus inicios ata mediados da segunda metade do s. xx)” en <i>CFG</i> 15; 411-438.
	TAGNIN, Stella E. O. (2019): “A lingüística de corpus e as súas aplicacións na fraseoloxía: un panorama de pescudas desenvolvidas na Universidade de São Paulo”, en <i>CFG</i> 21; 93-103.

2.2. Fraseoloxía bilingüe

CERRADELO, Silverio e VALLS, Esteve	“Achega fraseolóxica para un dicionario bilingüe galego-catalán catalán-galego” en <i>CFG</i> 15, 2013; 37-132.
-------------------------------------	---

2.3. Función e índice da sección de Recadávivas

		Col-Loc	Fórm.	Refráns
RIVAS, Paco	“Fraseoloxía do mar na Mariña luguesa” en <i>CFG</i> 1, 2000; 11-90.	614		26
TABOADA CHIVITE, Xesús	“Refranciro galego” en <i>CFG</i> 2, 2000; 47-192.			3.703
SOTO ARIAS, M ^a do Rosario	“Achegas a un dicionario de refráns galego-castelán, castelán-galego” en <i>CFG</i> 3, 2003; 344 pp.			4.453
VIDAL CASTIÑEIRA, Ana	“Mínimo paremiolóxico de Viana do Bolo” en <i>CFG</i> 4, 2003; 79-116.			348
VIDAL CASTIÑEIRA, Ana	“Un manuscrito paremiolóxico de Murguía” en <i>CFG</i> 4, 2003; 117-128.			143
PAZ ROCA, M ^a Carmen	“Aportazón ao refranciro. Coleición de refrás recollidos da tradición oral por Lois Carré (1898-1965)” en <i>CFG</i> 4, 2003; 129-141.			502
VÁZQUEZ, Lois	“Refranero gallego. Colección hecha por el P. Gumersindo Placer López” en <i>CFG</i> 4, 2003; 143-171.			311

BUJÁN OTERO, Patricia; FERRO RUIBAL, Xesús; PAZ ROCA, Mª Carmen, RODRÍGUEZ ANÓN, Marta e VIDAL CASTIÑEIRA, Ana	“Refraneiro do Seminario de Santiago (1947-1958)” en <i>CFG</i> 4, 2003; 173-343.			3.875
BUJÁN OTERO, Patricia	“El refrán y su sombra (<i>Faro de Vigo</i>) por José Sesto” en <i>CFG</i> 4, 2003; 345-369.			70
RUÍZ LEIVAS, Cristovo e EIROA GARCÍA – GARABAL, Juan A.	“Fraseoloxía e terminoloxía dos cogomelos” en <i>CFG</i> 4, 2003; 371-387.			104
VÁZQUEZ SACO, Francisco Edición de BELOSO GÓMEZ, Josefa; BUJÁN OTERO, Patricia; FERRO RUIBAL, Xesús Ferro e PAZ ROCA, Mª Carmen	“Refraneiro galego e outros materiais de tradición oral”. Locucións en <i>CFG</i> 5, 2003; 943-952. Fórmulas en <i>CFG</i> 5, 2003; 933-942. Refráns en <i>CFG</i> 5, 2003; 5-842.	263	238	22.939
VÁZQUEZ SACO, Francisco Edición de BELOSO GÓMEZ, Josefa; BUJÁN OTERO, Patricia; FERRO RUIBAL, Xesús Ferro e PAZ ROCA, Mª Carmen	“Refraneiro galego e outros materiais de tradición oral”. Ref. con topónimo en <i>CFG</i> 5, 2003; 843-910. Dialoxismos en <i>CFG</i> 5, 2003; 911-924. Enunc. fras. en <i>CFG</i> 5, 2003; 925-928. Frasas proverbiais en <i>CFG</i> 5, 2003; 929-932.			1.410 267 59 56
PAZ ROCA, Mª Carmen e VIDAL CASTIÑEIRA, Ana	“Novo manuscrito paremiolóxico de Vázquez Saco” en <i>CFG</i> 6, 2004; 253-264.			81
PAZ ROCA, Mª Carmen	“Aínda novos manuscritos paremiolóxicos de Vázquez Saco” en <i>CFG</i> 9, 2007; 247-293. Wellerismos-Dialoxismos Enunciados - Frases Proverbiais	57	61	1.097 24 17
CONDE TARRÍO, Germán	“Hernán Núñez (1555) e Gonzalo Correas (1627): os primeiros refraneiros galegos” en <i>CFG</i> 6, 2004; 27-56.			54
GÓMEZ CLEMENTE, Xosé María	“Os rexistros e os niveis de lingua na fraseoloxía: unha aproximación descritiva das locucións nun corpus textual galego” en <i>CFG</i> 6, 2004; 81-112.	176		
ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María	“Glosario de locucións adverbiais do galego medieval” en <i>CFG</i> 7, 2005; 13-40.	404		
BARBEITO LORENZO, María Dolores	“Frasas feitas do Concello das Neves” en <i>CFG</i> 7, 2005; 293-301.	144		
FERRO RUIBAL, Xesús e VEIGA NOVOA, Cristina	“Parecias selectas”. Un manuscrito bonaerense (1956) de Vicente Llopiz Méndez” en <i>CFG</i> 8, 2006; 265-315.			706

LÓPEZ BARREIRO, Margarita	“Frases feitas do Cachafeiro (Forcarei)” en <i>CFG</i> 8, 2006; 317-327.	129		
FERRO RUIBAL, Xesús	“Locucións e fórmulas comparativas ou elativas galegas” en <i>CFG</i> 8, 2006; 179-264.	5300	97	
MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo	“108 fórmulas galegas” en <i>CFG</i> 9, 2007; 235-246.		108	
FERRO RUIBAL, Xesús	“Refraneiro de Grou (Lobios) recollido por Bieito Fernandes do Palheiro” en <i>CFG</i> 10, 2008; 241-253.			254
PENÍN RODRÍGUEZ, Dorinda	“Frases feitas de San Lourenzo de Abelendo” en <i>CFG</i> 10, 2008; 255-264.	88	25	6
FERRO RUIBAL, Xesús e GROBA BOUZA, Fernando	“Dichos y refranes en dialecto vianés de Laureano Prieto (1951) (ms. RAG-C170/5)” en <i>CFG</i> 11, 2009; 259-282. Dial/Wellerismos	94	21	229 6
HERMIDA ALONSO, Anxos	“Fraseoloxía de Matamá (Vigo)” en <i>CFG</i> 11, 2009; 283-304.	227	27	
PRIETO DONATE, Estefanía	“Refraneiro escolar galego do cambio de milenio” en <i>CFG</i> 11, 2009; 305-369.			4.072
GONZÁLEZ GUERRA, Anxo	“Fraseoloxía e paremioloxía de Pilar Guerra (Trasar, Carballo, Lugo)” en <i>CFG</i> 12, 2010; 289-315. Dial/Wellerismos	177	77	260 6
GROBA BOUZA, Fernando	“ <i>A cabalo regalado non se lle mira o dente.</i> Compilación da fraseoloxía equina galega actual” en <i>CFG</i> 12, 2010; 317-372. Dial/Wellerismos Refráns con topónimo	355	46	1.450 21 97
MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo	“120 locucións verbais galegas” en <i>CFG</i> 12, 2010; 373-386.	120		
VENTÍN DURÁN, José Augusto	“Fraseoloxía de Moscoso e outros materiais de tradición oral. Edición crítica de Xesús Ferro Ruibal, Raquel Rial Santos, Emma Mª Salgueiro Veiga, Ana Vidal Castiñeira, e cunha nota biográfica de José Augusto Ventín Pereira.” Anexo 1, 2007 de <i>CFG</i> .	314	173	2.618
DOMÍNGUEZ RIAL, Evaristo	“Fraseoloxía e paremioloxía de Bergantiños (Cabana de Bergantiños, Carballo e Coristanco)” en <i>CFG</i> 13, 2011; 301-404.	446	125	2.400
CASTRO OTERO, Salvador; PAREDES DURÁN, Lucía; GONZÁLEZ BARREIRO, Xosé Manuel; HARGUINDEY BANET, Henrique; MARTÍNEZ GARCÍA, Xosé e ROCAMONDE, Ramón	“Outros lances nos laños do Morrazo. Nova recollida de unidades fraseolóxicas” en <i>CFG</i> 14, 2012; 273-285.	40	19	20

CERRADELO, Silverio e VALLS, Esteve	“Achega fraseolóxica para un dicionario bilingüe galego-catalán / catalán-galego” en <i>CFG</i> 15, 2013; 37-132.	417	16	87
CERVINO FERRÍN, M ^a Victoria	“Fraseoloxía e paremioloxía de Sebil, 1” en <i>CFG</i> 14, 2012; 287-307. Dial/Wellerismos	144	50	31 2
	“Fraseoloxía e paremioloxía de Sebil, 2” en <i>CFG</i> 15, 2013; 441-462. Wellerismos	152	89	29 1
FERRO RUIBAL, Xesús	“Fraseoloxía e paremioloxía galega anotada por José Pérez Ballesteros (1833-1918)” en <i>CFG</i> 14, 2012; 309-333. Dialoxismos/Wellerismos	81	28	145 1
MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo	“ <i>Perdóolle o mal que me fai polo ben que me sabe</i> . Unha aproximación aos campos semánticos da comida e da bebida na fraseoloxía galega” en <i>CFG</i> 15, 2013; 463-486.	173	18	
RUBINOS CONDE, Miguel	“ <i>Da roda para a piola</i> : refráns e frases do sur de Galicia” en <i>CFG</i> 15, 2013; 487-502.	46	8	87
ESTÉVEZ RIONEGRO, Noelia	“Fraseoloxía do noroeste de Valdeorras” en <i>CFG</i> 16, 2014; 305-317. Dialoxismos	14	11	41 1
FERRO RUIBAL, Xesús e SURRIBAS DÍAZ, Noelia	“Locucións, fórmulas e paremias galegas anotadas por Couceiro Freijomil (1888-1955)” en <i>CFG</i> 16, 2014; 319-355. Wellerismos	20	45	615 22
GROBA BOUZA, Fernando	“ <i>Nas niñas, nas mans ou nos pés, has salir a quen es</i> . Así se fala na Chan” en <i>CFG</i> 16, 2014; 357-437.	732	280	203
LUACES PARDO, Narciso	“Ditos e refráns recollidos na comarca do Ortegal” en <i>CFG</i> 16, 2014; 439-453. Dialoxismos/ Wellerismos	36	23	121 2
LÓPEZ FERRO, Xosé María	“Locucións, fórmulas e paremias do concello das Pontes de García Rodríguez” en <i>CFG</i> 17, 2015; 131-185. Dialoxismos/ Wellerismos	417	125	138 1 / 7
CERVINO FERRÍN, M ^a Victoria	“Fraseoloxía e paremioloxía de Sebil, 3” en <i>CFG</i> 18, 2016; 199-210.	76	25	26
MARTÍNS SEIXO, Ramón Anxo	“ <i>Hai cousas que parecen lousas</i> . Unha nova achega á fraseoloxía do Cachafeiro (Forcarei)” en <i>CFG</i> 18, 2016; 211-247.	446	54	42
CASTRO OTERO, Salvador; DURÁN PAREDES, Lucía; GONZÁLEZ BARREIRO, Xosé Manuel; HARGUINDEY BANET, Henrique; MARTÍNEZ GARCÍA, Xosé; ROCAMONDE GÓMEZ, Ramón e TILVES PAZOS, M ^a Emma	“Botando unhas liñas no mar do Morrazo” en <i>CFG</i> 19; 127-150.	83	74	43

LOSADA ÁLVAREZ, Ramón e FERNÁNDEZ PAMPÍN, Vanessa	“Falares de Boqueixón” en <i>CFG</i> 19; 151-213.		2	1494
VILLAR AIRA, Sara	“A fraseoloxía de Tabeirós a través da obra <i>Contiños da Terra</i> (1931) de Manuel García Barros” en <i>CFG</i> 20; 223-280.	511	95	9
MARTÍNS SEIXO, Ramón	“A fraseoloxía do <i>Cantigueiro de Cotobade</i> de Antonio Fraguas” en <i>CFG</i> 21; 137-212.	657	41	17
CASTELO SANTABALLA, Lela e QUINTAIROS-SOLIÑO, Alba	“ <i>Tras deste tempo, tempo vén</i> : a fraseoloxía de Xermade” en <i>CFG</i> 22; 159-192.	61	13	110
CASTRO OTERO, Salvador; DURÁN PAREDES, Lucía; GONZÁLEZ BARREIRO, Xosé Manuel; HARGUINDEY BANET, Henrique; MARTÍNEZ GARCÍA, Xosé; RÍOS SANTOMÉ, Soledad e TILVES PAZOS, M ^a Emma	“Largando aparellos nos caladoiros do Morrazo. Outras unidades fraseolóxicas” en <i>CFG</i> 22; 231-256. Dialoxismos	115	90 2	48
TOTAL		12 815	2106	54 996

3. Procedencia dos 211 autores de Cadernos de Fraseoloxía Galega

CADERNOS DE FRASEOLOXÍA GALEGA 20 ANOS – 211 AUTORES DE 26 PAÍSES		
A	Universität Salzburg	Heinemann, Axel
	Universität Wien	Torrent-Lenzen, Aina
B	Université Catholique de Louvain	Klein, Jean René
BR	Universidade Federal do Rio Grande do Sul	Bevilacqua, Cleci Regina (2)
	Universidade de Brasília	Huelva Unternbäumen, Enrique
		Ortiz Álvarez, María Luisa (2)
	Universidade de São Paulo	Tagnin, Stella E. O.
	Universidade Estadual Paulista “Júlio de Mesquita Filho” (UNESP)	Zucchi, Angela Maria Tenório
CH	South China Normal University	Orenha-Ottaiano, Adriane
CO	South China Normal University	Chunyi, Lei
CO	Universidad EAN (Bogotá)	Baquero Castro, Karen Lorena
CU	Universidad Central «Marta Abreu» de Las Villas	Alfaro Echevarría, Luis
	Universidad de Holguín	Labrada Hernández, Geisy
	Universidad de Oriente	Bidot Martínez, Irina
		Pérez Marqués, Celia María
D	Fachhochschule Köln	Torrent-Lenzen, Aina
	Geisteswissenschaftliches Zentrum. Universität Leipzig	Fiedler, Sabine
	Universität Bielefeld	Wirrer, Jan
	Universität Tübingen	Zuluaga Ospina, Alberto
	Universität Augsburg	Ettinger, Stefan

	Steintfurt	Piirainen, Elisabeth (2)
	Technische Universität Dresden	Brunetti, Simona (2)
E	Universidade da Coruña	Alonso Ramos, Margarita
		García Salido, Marcos
		González García, Luis (10)
		Lareo, Inés
	Universidade de Santiago de Compostela	Cajaraville Araújo, Héctor
		Cal Varela, Mario
		Conde Tarrío, Germán (4)
		Domínguez Noya, Eva María
		Fernández Pampín, Vanessa (3)
		Fernández Polo, Francisco Javier
		Gondar Portasany, Marcial
		González Rey, Mª Isabel (9)
		Herrero Kaczmarek, Claudia (3)
		López Martínez, María Sol
		Losada Aldrey, M. Carmen (2)
		Mellado Blanco, Carmen (10)
		Muñiz Álvarez, Eva María
		Pastor Lara, Alejandro
		Río Corbacho, Mª Pilar (3)
		Silva López, Martina (2)
		Wang, Liqun
	Instituto da Lingua Galega	Álvarez de la Granja, María (4)
	Centro de Linguas Modernas	Guerbek, Ekaterina (2)
		Losada Aldrey, M. Carmen (2)
		Vlasáková, Katerina
	Universidade de Vigo	Acuña, Ana
		Ares Licer, Elisabete
		Buján Otero, Patricia (3)
		Corvo Sánchez, Mª José
		Fernández Martín, Patricia
		Gómez Clemente, Xosé María (2)
		Groba Bouza, Fernando (1)
		Pereira Ginet, Tomás
		Pazó Rial, Iván
		Giráldez Otero, Alba
		Quintairos-Soliño, Alba (3)
	Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades	Beloso Gómez, Josefa
		Buján Otero, Patricia (4)
		Cañizo Durán, Leopoldo
		Estévez Rionegro, Noelia
		Ferro Ruibal, Xesús (33)
		García Lozano, Ana
		Giráldez Arias, Isabel (3)
		Groba Bouza, Fernando (1)
		Lema Martínez, Rebeca

	Millán Rodríguez, Francisco Miguel
	Paz Roca, M ^a Carmen (3)
	Pérez Traseira, Beatriz (4)
	Prieto Donate, Estefanía
	Quintairos-Soliño, Alba (3)
	Rodríguez Anón, Marta
	Rodríguez Nieto, Cristina (2)
	Salgueiro Veiga, Emma M ^a (2)
	Surribas Díaz, Noelia (3)
	Varela Martínez, Xacinta (9)
	Veiga Novoa, Cristina (5)
	Vidal Castiñeira, Ana (6)
	Vidal Fernández, Alba
	Villar Aira, Sara
I.E.S. Eusebio da Guarda. A Coruña	Soto Arias, M ^a do Rosario (8)
Grupo Maré (O Morrazo)	Castro Otero, Salvador (3)
	Durán Paredes, Lucía (3)
	González Barreiro, Xosé Manuel (3)
	Harguindey Banet, Henrique (3)
	Martínez García, Xosé (3)
	Ríos Santomé, Soledad
	Rocamonde, Ramón (2)
	Tilves Pazos, Emma (3)
I.E.S. Sánchez Cantón. Pontevedra	González Guerra, Anxo
C.E.I.P. Bormoio-Agualada	Domínguez Rial, Evaristo
C.E.I.P. de Sillobre	Salgueiro Veiga, Emma M ^a
Escola Oficial de Idiomas. Pontevedra	Cervíño Ferrín, M ^a Victoria (2)
Escola Oficial de Idiomas. Vigo	Barbeito Lorenzo, M ^a Dolores
	Hermida Alonso, Anxos
	López Barreiro, Margarita
	Martínez Blanco, Xulián
	Martíns Seixo, Ramón Anxo (5)
	Penín Rodríguez, Dorinda
	Veiga Alonso, Serxio
Escola Oficial de Idiomas. Vilagarcía	Paz Roca, M ^a Carmen
Lugo (A Mariña)	Rivas, Paco
Museo Etnográfico de Meixido. Ortigueira	Luaces Pardo, Narciso
Secretaría Xeral de Política Lingüística. Xunta de Galicia	Rubinos Conde, Miguel
Madrid	Carbonell Basset, Delfín
Ourense	Eiroa García-Garabal, Juan A.
	Ruíz Leivas, Cristovo
Ponteareas. Pontevedra	Groba Bouza, Fernando (2)
Santiago de Compostela	Veiga Novoa, Cristina
Revista Estudios (Madrid)	Vázquez, Lois
Euskal Eriko Unibertsitatea (Universidade do País Vasco)	Echevarría Isusquiza, Isabel
	Arbulu, Aguirre, Javier
	Odrizola Pereira, Juan Carlos
	Ondarra Artieda, Ainara

	INS Estany de la Ricarda (El Prat de Llobregat)	Puigmalet, Joan
	Museo Etnográfico Monte Caxado	López Ferro, Xosé María
	Universitat d' Alacant	Mogorrón Huerta, Pedro
		Mura, Ángela
		Ruiz Quemoun, Fernande
		Timofeeva, Larissa
	Universidad de Alcalá	Martí Sánchez, Manuel
		Olimpio de Oliveira Silva, Maria Eugênia
		Penadés Martínez, Inmaculada (2)
		Ruiz Martínez, Ana María
	Universitat Autònoma de Barcelona	Blanco Escoda, Xavier
		Català Guitart, Dolors (3)
		Luntadila Nlandu, Inocente
	Universidad Autónoma de Madrid	Martínez Marnet, Béatrice
	Universidad Complutense de Madrid	Amigot Castillo, Laura
		Ji, Yuanxin
		Sevilla Muñoz, Julia (2)
		Sardelli, Mª Antonella
		Schwandtner, Kerstin
	Universidad Europea de Madrid	Detry, Florence
	Universidad Pontificia de Comillas	García Gyelo, Marina
	Universitat de Barcelona	Gargallo Gil, José Enrique (2)
		Fontana i Tous, Joan (2)
	Universidad de Extremadura	García Benito, Ana Belén
	Universitat de Girona	Detry, Florence
	Universidad de Granada	Le Poder, Marie-Évelyne (3)
		Montoro del Arco, Esteban T.
		Pamies Bertrán, Antonio
		Pazos Bretaña, José Manuel
	Universitat de Lleida	Biosca Postius, Mercè (2)
	Universidad de Málaga	Corpas Pastor, Gloria
		Kovaleva, Anastasia
		Leiva Rojo, Jorge (2)
	Universidad de Murcia	Mansilla, Ana (2)
		Strohschen, Carola (2)
	Universidad de Navarra	Olza Moreno, Inés (2)
	UNED	García-Page, Mario
	Universidad de Oviedo	Iñesta Mena, Eva Mª
	Universidad Politécnica de Madrid	Molina Plaza, Silvia
	Universitat Pompeu Fabra	Brumme, Jenny
	Universidad de Salamanca	Baquero Castro, Karen Lorena
		Fernández Álvarez, Eva
		Iglesias Iglesias, Nely M.(2)
		Recio Ariza, Mª Ángeles
		Velasco Menéndez, Josefina
	Universidad de Sevilla	Larreta Zulategui, Juan Pablo
		Núñez Roman, Francisco
		Ramos Sañudo, Ana María

	Universitat de València	Aguilar Ruiz, Manuel José (2)
		Conca, Maria
		Holzinger, Herbert J.
		Robles i Sabater, Ferran
		Vicente Llavata, Santiago
		Yakubovich, Yauheniya
	Institut Interuniversitari de Llengües Modernes Aplicades de la Comunitat Valenciana	Holzinger, Herbert J.
	Universidad de Valladolid	Ángelova Nénkova, Véselka
		González-Espresati, Carlos
		Quiroga Munguía, Paula
	Universitat de Vic	Ugarte Ballester, Xus (2)
	Investigación independiente	Castelo Santaballa, Lela
EG	Universidade do Cairo	Noueshi, Mona
F	CPST- Université de Toulouse - Le Mirail	Quitout, Michel
FIN	Helsingin Yliopisto (Universidade de Helsinki)	Sanromán Vilas, Begoña
GR	Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Universidade Nacional e Kapodistriaca de Atenas)	Crida Álvarez, Carlos Alberto (2)
HRV	Sveučilište u Zadru	Vuletić, Nikola
HU	Eötvös Loránd Tudományegyetem (Universidade Eötvös Loránd de Budapest)	Balázs, Géza
		Bárdosi, Vilmos (2)
		Menaker, Angelika
		Morvay, Károly (5)
	Nyugat-magyarországi Egyetem	Balázs, Géza
I	Università degli Studi di Verona	Dal Masso, Elena
		Navarro, Carmen
LT	Universiteto Vilnius	Masiulionytė, Virginija
		Šileikaitė, Diana
MA	Université Ibn Zohr, Agadir	Lachkar, Abdendi
	Université Mohammed V de Rabat	Boughaba, Mohammed
MX	Colegio de Michoacán, México	Pérez Martínez, Herón
NL	Universiteit Utrecht	Augusto, M. Celeste
NO	Norges Handelshøyskole Forsiden (NHH)	Martínez López, Juan A,
	Universitetet i Bergen	Aarli, Gunn
NZ	University of Waikato	López Fernández, Laura
P	Universidade de Lisboa	Jorge, Guilhermina
		Božilova Tchobánova, Iovka
		Álvarez Pérez, Xosé Afonso
	Universidade do Algarve	Baptista, Jorge
		Fernandes, Graça
	Universidade do Algarve e Onset-CEL	Chacoto, Lucília
	Universidade do Minho	Groba Bouza, Fernando (1)
		Schemann, Hans
	L2F - Spoken Language Laboratory, INESC-ID Lisboa	Correia, Anabela
PL	San Pedro de Moel	Nogueira Santos, Antonio (2)
	Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	Grygierzec, Wiktoria
	Uniwersytet Zielonogórski	Laskowski, Marek (2)

RU	Academia Rusa das Ciencias; Universidade Estatal de Moscova	Dobrovol'skiĭ, Dmitriĭ
	Academia Rusa das Ciencias	Baránov, Anatoliĭ
	Sankt-Peterbúrgskii Gosudárstvennii Universitet	Kótova, Marina
	Staatliche Linguistische Universität Nischni Novgorod	Parina, Irina
RU, D	Sankt-Peterbúrgskii Gosudárstvennii Universitet; Institut für Slawistik, Universität Greifswald	Mokienko, Valerĭi
UK	University of Wolverhampton	Paz Roca, M ^a Carmen (2)

CADERNOS DE FRASEOLOXÍA GALEGA

Proceso e condicións de admisión de colaboracións

1. Presentación de colaboracións

Cadernos de fraseoloxía Galega é unha revista internacional anual de temática fraseolóxica que ten tres obxectivos fundamentais: difundir materiais fraseolóxicos galegos inéditos; contribuír á reflexión sobre o ámbito fraseolóxico de calquera lingua; dar a coñecer os eventos e as publicacións máis importantes verbo da fraseoloxía, moi especialmente da fraseoloxía galega. Esta revista entende o termo **fraseoloxía** nun sentido amplo, dando cabida non só ás locucións, senón tamén ás colocacións, aos termos compostos sintagmáticos, ás fórmulas e ás paremias. Consonte estes obxectivos, a revista subdivídese en catro seccións:

Estudos: publicaranse artigos de investigación orixinais sobre fraseoloxía, aceptándose tanto reflexións de corte esencialmente teórico como traballos aplicados (tradución, didáctica, fraseografía...). O corpus de análise pode ser o repertorio fraseolóxico de calquera lingua e tamén se admite a comparación entre os corpóra de diferentes linguas.

Recadádivas: publicaranse recolleitas orixinais de fraseoloxía galega.

Recensións: publicaranse recensións críticas orixinais de obras recentes de temática fraseolóxica de calquera lingua ou país.

Novas: daranse a coñecer recursos, congresos, proxectos, traballos e publicacións (obras recibidas na redacción) que teñan relación co ámbito fraseolóxico. Farase fincapé na difusión de traballos académicos inéditos e de fraseografía espontánea.

Os artigos que se propoñan para publicar en **Cadernos de fraseoloxía Galega** teñen que ser **orixinais e inéditos**: é dicir, quedan excluídos os publicados anteriormente noutro formato ou idioma e tampouco deben estar postulados ou aceptados para a súa publicación noutra revista.

1.1. A lingua de publicación é a galega seguindo as normas da Real Academia Galega. A revista ofrecerá un servizo gratuito de tradución ao galego para aqueles artigos que resulten admitidos

e que estean redactados noutra lingua. Os artigos que cheguen á Redacción poden estar escritos en calquera lingua románica da Península Ibérica, en francés, en italiano ou en inglés.

1.2. Cadernos de fraseoloxía Galega editouse en papel ata o número 17, 2015, e a partir do número 18 ofrécese só en versión dixital, gratuíta en PDF no enderezo <http://www.cirp.gal/>.

1.3. A publicación dos traballos será gratuíta. Os traballos deben elaborarse sobre as follas de estilo que se poden encontrar en http://www.cirp.es/pls/bdox/inv.cfg_estilo. Como se pode comprobar nesa folla de estilo, todos os artigos deben chegar encabezados por un resumo e palabras clave no idioma orixinal e en inglés.

A extensión mínima desexable para os artigos da sección **Estudos** é de aproximadamente 24 000 caracteres (incluíndo espazos, notas a pé de páxina e referencias bibliográficas); ao tratarse dunha publicación electrónica, non haberá un máximo establecido, aínda que si se recomenda limitar a extensión aos 40 000 caracteres. As **Recensións**, pola súa parte, deberán ter un mínimo de 9000 caracteres (incluíndo espazos, notas a pé de páxina e referencias bibliográficas); o máximo recomendado é de 20 000 caracteres. No caso das **Recadádivas** recoméndase unha extensión mínima similar á dos **Estudos**, pero faranse algunhas excepcións en consideración ao carácter do material recollido.

1.4. Os orixinais deberán remitirse en versión electrónica (compatible cos procesadores de texto máis usuais para PC) ao enderezo electrónico **paremias@cirp.es**. No caso de ser preciso, o autor deberá facer chegar á redacción da revista os permisos necesarios que aseguren o respecto á propiedade intelectual na reprodución dos materiais utilizados no artigo. Para tal caso, o enderezo postal é o seguinte: **Cadernos de Fraseoloxía Galega. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Rúa de San Roque 2, 15704 Santiago de Compostela. Galicia (España).**

1.5. A data límite para o envío de traballos potencialmente publicables no ano en curso é, en principio, o 1 de marzo, podendo ser ampliable segundo as circunstancias. O Consello de Redacción fará unha primeira lectura dos traballos recibidos para determinar se cumpren cos requisitos mínimos para a súa publicación. En caso afirmativo, remitiranse como traballos **anónimos a dúas persoas expertas** (membros ou non do Consello Científico), que deberán emitir **cadanseu informe tamén anónimo** sobre a calidade e a conveniencia da súa publicación. Seguirase nisto un sistema de **dobre anonimato**, polo que nin os avaliadores coñecerán quen é o autor ou autora do traballo nin estes coñecerán a identidade dos avaliadores. Para que o artigo se publique, os dous informes deben ser positivos; no caso de que só unha das avaliacións recomende a publicación, o traballo remitirase a un **terceiro** avaliador e o ditame deste será definitivo. De aceptarse a publicación con reservas, o autor disporá aproximadamente de dúas semanas para presentar as alegacións aos cambios solicitados ou realizar xa as oportunas modificacións.

En recibindo os traballos modificados, o Consello de Redacción deberá acordar a súa aceptación ou o rexeitamento definitivo. O último día para notificar a aceptación ou o rexeitamento dun traballo é, en principio, o 15 de xuño, aínda que, en función da marcha do proceso global de avaliación de traballos, o Consello poderá ampliar esa data.

1.6. O Consello de Redacción só poderá alterar levemente os traballos recibidos e o obxectivo destas alteracións será o de corrixir erros mecánicos ou lingüísticos.

1.7. Todas as universidades de España e Portugal e tamén fraseólogos de Europa, América e África recibirán noticia puntual da nova publicación de **Cadernos de fraseoloxía Galega**, que poderán consultar gratuitamente na web do CRPIH (www.cirp.gal). Por outra parte, **Cadernos de fraseoloxía Galega** figura en elencos bibliográficos importantes e manteñen hiperenlaces a diversas páxinas de referencia, como se especifica na páxina de créditos.

1.8. Condicións de difusión e copyright

Cadernos de fraseoloxía Galega publícase unicamente en formato electrónico desde 2017 e está dispoñible de forma gratuíta en www.cirp.gal (páxina web do Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, de Santiago de Compostela).

Ao publicar en **Cadernos de fraseoloxía Galega**, o autor cede todos os dereitos de explotación do seu artigo ao Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, de Santiago de Compostela, que, coas condicións e limitacións dispostas pola lexislación en materia de propiedade intelectual, é o titular do copyright. Esta titularidade concede ao dito Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades o dereito para todo o mundo a:

- publicar de balde a versión final do artigo na revista e distribuílo e/ou comunicalo publicamente, tanto na revista en si coma noutros medios relacionados, en formato impreso, dixital ou calquera outro que poida inventarse no futuro;
- traducir ou realizar *abstracts* do artigo e distribuílos e/ou comunicalos publicamente, e autorizar ou ceder a terceiros o mesmo dereito;
- depositar copias ou referencias do artigo en arquivos en liña tanto en plataformas propias do devandito Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades coma en plataformas de terceiros autorizadas polo devandito Centro.

Os autores, universidades ou sociedades científicas que desexen incluír nos seus repositorios un ou varios artigos sempre deberán cumprir estas dúas condicións:

- que o texto (incluído o formato) sexa exactamente o de **Cadernos de fraseoloxía Galega**;
- que sempre estea clara, visible e íntegra a referencia bibliográfica (revista, número, ano, páxinas, eISSN etc.).

2. Instrucións para revisores

2.1. Obxectivo da revisión

O obxectivo da revisión é determinar se o artigo avaliado posúe o interese e a calidade suficientes para ser publicado, con ou sen modificacións, en **Cadernos de fraseoloxía Galega**, ou se pola contra, debe ser rexeitado.

2.2. Enfoques da revisión

2.2.1. Interese temático

Na sección **Estudos** de **Cadernos de fraseoloxía Galega** publicaranse artigos de investigación orixinais sobre fraseoloxía, aceptándose tanto reflexións teóricas como traballos aplicados (tradución, didáctica, historia...). O corpus de análise pode ser o repertorio fraseolóxico de calquera lingua. Na sección **Recadádivas** publicaranse recolleitas orixinais de fraseoloxía galega. Nos dous casos esta revista entende o termo *fraseoloxía* nun sentido amplo, dando cabida non só ás locucións, senón tamén ás colocacións, aos termos compostos sintagmáticos, ás fórmulas e ás paremias. Tendo isto en consideración, o revisor deberá indicar se o artigo obedece ou non aos criterios temáticos de publicación.

2.2. Calidade

O revisor deberá indicar así mesmo se o artigo reúne os requisitos mínimos de calidade para ser merecente de publicación. A este respecto deberá ter en conta os seguintes aspectos:

Estudos	Recadádivas
- Orixinalidade e relevancia: o autor fai unha achega nova e relevante para o campo investigado?	- Presentación das unidades recollidas: o autor ofrece un criterio organizativo das expresións? As expresións están correcta e sistematicamente lematizadas? No seu caso, as definicións están correcta e sistematicamente presentadas?
- Adecuación da metodoloxía: o autor emprega unha metodoloxía axeitada?	- Información: o autor ofrece todos os datos relevantes relativos á recolleita (metolodoxía, coordenadas espazo-temporais, criterios de selección...)?
- Adecuación das conclusións: están plena e axeitadamente xustificadas as conclusións do traballo a partir dos datos expostos?	- Metodoloxía: o autor emprega unha metodoloxía axeitada no que atinxe á recolleita e selección das expresións?
- Presentación da información: o autor organiza e expón a información axeitadamente?	
- Explotación da bibliografía: o autor emprega para a súa investigación a bibliografía precisa? É adecuada a discusión bibliográfica?	

Presentación da revisión

O revisor deberá cubrir o formulario que acompañará estas instrucións. De acordo co exposto, deberá *indicar e xustificar* se o traballo se axusta aos intereses temáticos da revista. Só no caso de que a resposta sexa positiva, deberá *indicar e xustificar* tamén se o traballo se axusta aos criterios de calidade da revista.

Aínda que os criterios de calidade foron desdoblados en varios aspectos, que deben ser atendidos na revisión e comentados no informe, o avaliador poderá organizar libremente a súa exposición. En calquera caso, xustificaranse tódalas apreciacións realizadas, sexan positivas ou negativas. Tamén sería aconsellable que, na súa argumentación, o avaliador diferenciase entre observacións fundamentais e observacións secundarias.

Os comentarios do revisor débense vincular cunha toma de decisión sobre a publicación do traballo. Deste xeito, deberá indicar se o artigo

a) pode publicarse sen modificacións	c) pode publicarse, pero con importantes modificacións
b) pode publicarse, pero con modificacións menores	d) non se pode publicar

No caso de que as opcións marcadas sexan c) ou d), o revisor deberá explicar con claridade cales son os cambios que se deben realizar para que o traballo poida ser publicado. Esa explicación deberá ir acompañada da correspondente xustificación ou da correspondente remisión aos comentarios verbo da calidade do artigo.

Estilo da revisión

O informe debe ser claro e preciso. Rogamos que sexa especialmente nido na exposición dos aspectos que cómpre modificar para que o artigo se poida publicar e que ofrezca a referencia completa de calquera traballo ao que remita.

De por parte, lembrámoslle que un dos obxectivos fundamentais dos procesos de revisión é contribuír a mellorar a calidade dos traballos a través da crítica construtiva e obxectiva. Neste sentido, pregámoslle que atenda a este cualificativo e que evite expresións acerbas que poidan desanimar os autores dos traballos no seu proceso investigador (o revisor debe ter en conta que o artigo podería ser da autoría dun investigador que se está iniciando e que a súa revisión crítica e construtiva o pode axudar a mellorar ou reconducir aspectos básicos do seu método de traballo).

Proceso da revisión

O avaliador debe remitir o formulario de revisión á Secretaría de Redacción (vaneferpa_5@hotmail.com) no prazo máximo de *quinze días* desde a recepción do traballo, que poderá ampliarse segundo as circunstancias. Cada artigo será enviado a dous revisores e só en caso de discrepancia entre eles se remitirá a un terceiro, cuxo ditame será definitivo. A Secretaría de Redacción comunicarlles aos autores a aceptación (provisional, isto é, suxeita a modificacións, ou definitiva) das colaboracións ou o seu rexeitamento. A comunicación realizarase mediante un informe razoado elaborado pola Secretaría de Redacción a partir dos formularios entregados polos avaliadores. Eventualmente poderán incluírse estes na súa versión íntegra pero sempre desprovistos de todo elemento textual ou informático que permita identificar os avaliadores.

Se o traballo resulta provisionalmente aceptado, a Secretaría de Redacción da revista deberá incluír no seu informe unha listaxe coas suxestións dos avaliadores. O autor terá un prazo máximo de *quinze días*, ampliable segundo as circunstancias, para realizar as oportunas modificacións ou, no seu caso, as alegacións aos cambios solicitados. A revista, de súa vez, terá un prazo máximo de *dez días*, ampliable segundo as circunstancias, desde a recepción do traballo modificado, ou das alegacións, para notificar a aceptación ou o rexeitamento definitivo deste. Puntualmente, a Secretaría de Redacción poderá remitir o traballo modificado

aos avaliadores para que estes informen sobre a adecuación das modificacións realizadas aos cambios solicitados. Así mesmo, poderán enviarse as alegacións presentadas polo autor para que os avaliadores xustifiquen positiva ou negativamente a súa pertinencia.

O sistema de arbitraje é de dobre anonimato, de xeito que nin os autores dos traballos deben coñecer o nome dos seus avaliadores nin os avaliadores deben coñecer o nome dos autores. Por tal motivo, prégase que no informe non se inclúa comentario algún que poida desvelar a identidade do avaliador.

CADERNOS DE FRASEOLOXÍA GALEGA

Process of revision and acceptance of original works

1. Submission process

Cadernos de fraseoloxía Galega is an international journal phraseology-themed published annually with three essential objectives: to spread unpublished material about phraseology in Galician, to contribute to a reflection about phraseology in any language and to advertise the most important events and publications related to phraseology, especially those related to Galician phraseology. This journal has a wide view about phraseology, including not only locutions but also collocations, syntagmatic compound terms, formulae and paroemias. Regarding these objectives, the journal is divided in four sections:

Studies: original research articles about phraseology, both theoretical and practical articles (translation, didactics, phraseography, etc.) will be published. Corpora can be phraseological collections in any language and comparison between corpora of different languages is also accepted.

Collections: original compilations about Galician phraseology will be published.

Reviews: original critical review of recent works about phraseology in any language or from any country will be included.

News: resources, conferences, projects, articles and publications will be advertised (works received in the editorial office), as long as they are related to phraseology. The dissemination of unpublished works and spontaneous phraseography will be emphasized.

Articles proposed to be published on *Cadernos de fraseoloxía Galega* have to be **original and unpublished**: previously published articles in any language or model are excluded, also those accepted or proposed to be published in any other journal.

1.1. Galician is the language of publication, following the standards of the Real Academia Galega. The journal offers a free service of translation to Galician to those articles accepted but written in any other language. Articles that reach the editorial office may be written in any Romance language of the Iberian Peninsula, French, Italian or English.

1.2. *Cadernos de fraseoloxía Galega* was published on paper until the 17th edition, in 2015. Since issue 18, it is published only on a free PDF online in this link <http://www.cirp.gal/>.

1.3. Submitted publications will be free of charges. They might follow the guidelines explained on the style sheet on http://www.cirp.es/pls/bdox/inv.cfg_estilo. As it can be seen, all the articles have to be introduced by an abstract and keywords on the original language and also in English.

The recommended minimum extension for articles on the **Papers** section is 24,000 characters (including spaces, footnotes and references). Due to the online nature of this journal, a maximum length has not been established, but it is recommended to keep it at

40,000 characters. **Reviews** should have a minimum length of 9,000 characters (again, including spaces, footnotes and references). A maximum extension of 20,000 characters is highly suggested. The extension of **Compilations** should be similar to that of Papers. However, given the characteristics of the compiled material, some exceptions can be made.

1.4. Originals have to be submitted on a digital version (compatible with the most common word processors on PC) to **paremias@cirp.es**. When needed, authors must submit to the editorial office the corresponding documents to prove they are working within the copyright law on their articles. In this case, the mailing address is the following: **Cadernos de Fraseoloxía Galega. Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. Rúa de San Roque 2, 15704 Santiago de Compostela. Galicia (España).**

1.5. The deadline for submitting manuscripts for the same year of publication is the 1 March (any deferral must be duly justified). Articles received in time and approved by the Editorial Board are read to make sure they meet the requirements to be published. If so, they are referred **anonymously to two experts** (member or not of the Scientific Committee), which might submit **a report each** about quality and interest in such articles. The journal ensures **double confidentiality**, which means both the reviewers and the author will remain in the anonymity. Articles are published if both reports are positive. In the event of one unfavourable report, the manuscript is remitted to a third specialist whose opinion is deemed final. If publication is accepted for publication but with some modifications, authors will have a two-weeks period to submit a reply concerning the proposed changes or introduce them.

As modified works are received, the Editorial Board has to accept or deny their publication. Deadline to acceptance or denial of any article is 15 June, although the Board can reschedule it.

1.6. Editorial Board can only introduce minor modifications aimed to correct mechanical and linguistic errors.

1.7. All universities in Spain and Portugal, besides experts in phraseology from Europe, America and Africa will be notified of new editions of **Cadernos de fraseoloxía Galega** to consult free on CRPIH's webpage (www.cirp.gal). In addition, **Cadernos de fraseoloxía Galega** appears on important bibliographic lists with links to several pages of reference as explained on the credits page.

1.8. Dissemination and copyright conditions

Cadernos de fraseoloxía Galega, as mentioned, had two editions until issue 17: the first one in print and, six months afterwards, in electronic format available for free at **www.cirp.gal** (website of *Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades de Santiago de Compostela*).

By publishing in **Cadernos de fraseoloxía Galega**, the author hands over all the rights of exploitation of the article to *Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades de Santiago de Compostela*, which, with the conditions and limitations ordered by legislation

on intellectual property, is the copyright holder. This ownership grants the aforesaid *Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades* the right to:

- publish the final version of the article in the journal and disseminate it and/or communicate it publicly, both in the journal itself and in other related media, in printed, electronic or any other format that might be invented in the future;
- translate or make abstracts of the article and disseminate and/or communicate them publicly, and authorize or grant third parties the same rights;
- place copies or references of the article in online archives, both in platforms of the aforesaid *Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades*, and in platforms of third parties authorized by the aforementioned Centre.

The Authors, Universities or Scientific Societies that expressly demand it may include in their repositories one or several articles as long as they fulfill these two conditions:

- that the text (including its format) be exactly the same as that of **Cadernos de fraseoloxía Galega**;
- that the bibliographic reference be clear and unabridged (journal, issue, year, pages, eISSN, etc.).

2. INSTRUCTIONS TO REVIEWERS

1.1. 2.1. Revision purpose

The purpose of the revision is to determine if the revised papers have enough *interest* and *quality* to be published, with or without modifications, in **Cadernos de fraseoloxía galega** or if they must be rejected.

2.2. Revision perspectives

2.2.1. Thematic focus

In the **Studies** section of **Cadernos de fraseoloxía Galega** original research papers on phraseology will be published, accepting both theoretical reflections and applied research (translation, teaching, history approach...). In the **Compilations** section of **Cadernos de fraseoloxía galega**, Galician original phraseology collections will be published, taking into account that the term phraseology is understood in a broad sense, allowing not only locutions, but also collocations, syntagmatic compound terms, formulae and paroemias. The reviewer must indicate whether the paper follows the thematic criteria of publication or not.

2.2.2. Quality

Reviewers should also indicate whether the paper meets the minimum quality requirements to be published. In this regard, they must take into account the following aspects:

Studies	Compilations
- Originality and relevance: Does the author make a new and relevant contribution to the field of research?	- Presentation of the collected units: Does the author offer an organizational criterion of the expressions? Are expressions correctly and systematically lemmatized? Are the definitions correctly and systematically presented?
- Adequacy of the methodology: Does the author use a suitable methodology?	
- Adequacy of the conclusions: Are the conclusions of the work fully and properly justified based on the presented data?	- Information: Does the author provide all the relevant data related to the collection (methodology, space-time coordinates, selection criteria, etc. ...)?
- Presentation of the information: Does the author organize and display the information properly?	
- Use of the bibliography: Does the author use the accurate bibliography for their research? Is the bibliographic discussion appropriate?	- Methodology: Does the author use a suitable methodology related to the collection and selection of expressions?

Review Presentation

Reviewers must complete their report in accordance with these instructions. They must indicate and justify if the work *fits the thematic focuses of the journal*. Only in the case of a positive answer, they must indicate and justify if the work *meets the quality criteria of the journal*.

Although the quality criteria have been displayed in several ways, which must be addressed in the revision and commented on the report, reviewers are free to organize the review as best suits them. In any case, all the reviews, whether positive or negative, have to be duly justified. Reviewers are also recommended to distinguish between fundamental and secondary observations.

Reviewers' comments must be linked to a decision about the publication of the work. In this way, this decision has to indicate if the paper

a) can be published without modifications	c) can be published with important modifications
b) can be published with minor modifications	d) can't be published

In the case that the marked options are b) or c), reviewers must clearly explain the changes that must be made so that the work can be published. This explanation must be accompanied by the corresponding justification or reference to the comments regarding the quality of the paper.

Style of the review

The report must be clear and accurate. Reviewers have to be especially careful in the presentation of the aspects that need to be modified so that the paper can be published. Thus, a complete reference of the works the author is referring to should be provided.

One of the main goals of the revision processes is to contribute improving the quality of the work through objective and constructive criticism. In this regard, each reviewer has to

follow these guidelines and avoid acerbic expressions that can discourage the authors of the works in their investigative process (reviewers must consider that articles may be written by early-stage researchers that could benefit from a constructive review that could help them to improve or redirect basic aspects of their working method).

Reviewing process

Reviewers must send their report to the Journal Editorial Secretary vaneferpa_5@hotmail.com within 15 days, expandable by needs, since the reception of the article. Each paper will be sent to two reviewers. Only in case of a disagreement between them, will it be sent to a third one, whose decision will be final. The Journal Editorial Secretary will inform the authors of the acceptance (provisional, that is, subject to change, or definitive) of the collaborations or their rejection. The communication will be carried out through a well-argued report prepared by the Journal Editorial Secretary from the reviewers' comments. These comments can be included in their full version, but always devoid of any textual or computer element to identify the reviewers.

If the work is provisionally accepted, the Journal Editorial Secretary should include a list with the reviewers' comments in the final report. The author will have about fifteen days, expandable by needs, to make the necessary modifications or to present, where appropriate, the declarations opposing the requested changes. The journal will have about ten days, expandable by needs, from the moment of receiving the modified work, or declarations, to notify the acceptance or definitive refusal. Punctually, the Journal Editorial Secretary may refer the modified work to the reviewers so that they may inform about the suitability of the modifications made to the requested changes. In turn, the declarations presented by the author may also be sent so that the reviewers can justify if they are relevant.

The arbitration system is a double-blind revision, so neither the authors of the works can know the name of their assessors nor can the reviewers know the name of the authors. Thus, reports must not contain any comment that may reveal a person's identity.

caldo. Cabeceira...
ando os toxos boten uvas.
eito (a alguén). Chove-lo
usa a galiña morta. Como
eus é bo pero o demo non
es nun zapato. Estar coma
bia. Estar entre o caldeiro
pre dálle que dálle. Estar
mercala na praza. Falar do
xo. Gañar cos dentes para
a un. Haber mar de fondo.
cesta. Ir na grade. Máis se
r medio. Medir polo ferrado
olla-la palleta. Músicos de
dá na virada. Non me parece
ser cura de can. Oír campás
uga do mar. Os tempos son
lo aire do morto. Pola fresca.
e a auga na horta. Querer
do galego. Saír dun souto e
uén). Se o fillo sae ó pai saca
de onte pra acá. Ser coma as
asa grande. Ser máis os nenos
can merendeiro. Te-la antena
na Habana. Ter (algo) na

A cera que vai...
a cera. Andar mal do tellado. Anaar no...
moita andada. Aristocracia do pan de millo. Botar pa
Cambia-los ollos polo rabo. Cambiarlle a auga ó moto
Canta-lo peixe. Cargar para Navia. Chegarlle o ma
mar chovido. Chover coma nas películas. Coller unh
Deus o trouxo ó mundo. Darlle ó trapo. Dar que fal
é malo. Empreñar do aire e parir do vento. Estar con
un can. Estar coma un congro /unha uva. Estar en
e a cruz. Estar na aldea e non ve-las casas. Estar
sempre ó remo. Facer unha América. Falar da caz
mar e nel non entrar. Falar ó caso. Forte coma un
comer coas enxivas. Gustarlle as cousas moi dere
Haber un formigueiro de xente. Ir coma un rei nu
perdeu na guerra de Cuba. Mandar a un a Noia. M
da Garda. Meter un trifásico. Molla-la palabra
Mondoñedo. No tempo de María Castaña. Non che
do caso. Non poñe-los ovos todos na mesma cesta.
e non saber onde as tocan. Ollos verdes coma
chegados. Pasa-la Cruz de Ferro. Petar na porta. P
Poñer neve no mes de agosto. Quere-lo sol na p
atranca-lo ceo coas pernas. Radio Disque. Requ
meterse noutro. Saírlle o río Anllóns polos ollos (e
de dúbidas a nai. Se-lo negocio da ameixa. Señ
nitas aue poñen fóra. Ser da primeira apaña. Ser
de cacer en branco. Ser

XUNTA
DE GALICIA

Xacobeo 21-22

CENTRO RAMÓN PIÑERO
PARA A INVESTIGACIÓN LINGÜÍSTICA